

Gistav Flober

Sentimentalno vaspitanje

ROMAN

L O M

nela012

Gustav Flöber

SENTIMENTALNO
VASPITANJE
povest jednog mladića

*Naslov originala : Gustave Flaubert L'éducation sentimentale
Histoire d'un jeune homme
Preveo sa francuskog: Dušan Matić*

L O M

BEOGRAD / MMXII

PRVI DEO

I

Na dan 15. septembra 1840, oko šest sati ujutro, iz lađe *Vil-de-Montro*, spremne za polazak, sukljali su gusti pramenovi dima pred kejom Sen-Bernar.

Ljudi su pristizali zadihani; burad, konopci, korpe s rubljem, ometali su promet; lađari nikom nisu odgovarali; svet se sudarao; paketi su se gomilali između dva točka na brodu, a graja se gubila u šuštanju pare, koja je, probijajući se između čeličnih ploča, obavijala sve beličastim oblakom, dok je zvono, na prednjem delu lađe, zvonilo bez prestanka.

Brod najzad krenu; i dve obale, prepune radnji, gradilišta i fabrika, promicale su kao dve široke trake koje se odmotavaju.

Jedan osamnaestogodišnji mladić, duge kose, koji je ispod ruke držao neki album, stajao je kraj krme, nepomičan. Kroz maglu je posmatrao zvonike, zgrade čija imena nije znao; zatim poslednjim pogledom obuhvati ostrvo Sen-Luj, Site, Bogorodičinu crkvu; i, dok se Pariz gubio iz vida, on duboko uzdahnu.

Frederik Moro, koji je nedavno položio maturu, vraćao se u Nožan-sir-Sen, gde je trebalo da odčami dva meseca pre nego što *ode na prava*. S neophodnom svotom novca, majka ga je poslala u Avr da poseti jednog ujaka, od koga je očekivala nasledstvo za svog sina; sinoć je stigao odatle; i, da bi nadoknadio što je tako kratko ostao u prestonici, odlazio je u svoj kraj najdužim putem.

Žagor se stišavao; svi su zauzeli svoja mesta; neki su se, stojeći, grejali oko mašine, a dimnjak je, uz sporo i ravnomerno krkljanje, izbacivao perjanicu crnog dima; kapljice rose oticale su niz bakar; paluba je podrhtavala od kratkih unutrašnjih trzaja, a dva točka, brzo se vrteći, lupala su po vodi.

Obala je bila oivičena peščanim sprudovima. Nailazilo se na splavove koji bi počeli da se ljuljaju na vrtlogu talasa, ili je, u barci bez jedara, neki čovek, sedeći, pecao; onda se lutajuće magle rasplinuše, sunce se pojavi, brežuljak koji je zdesna pratio tok Sene postepeno se snižavao, a drugi se uzdizao, bliži, na suprotnoj obali.

Drveće ga je krunisalo između oniskih kuća s krovovima u italijanskom stilu. Oko njih su bili vrtovi nagnuti ka reci, koje su delili novi zidovi, gvozdene ograde, travnjaci, zimske bašte i saksije sa zdravcem, pravilno raspoređene po terasama na koje je čovek mogao da se da nalakti. Mnogi bi, ugledavši ove dražesne domove, tako tihe, pozeleo da postanu njegovi, da bi proživeo u njima do kraja života, kraj dobrog bilijara, barke, sa ženom ili nekim drugim snom. Sasvim novo zadovoljstvo koje pruža izlet vodom olakšavalo je izlive osećanja. Šaljivdžije su već počinjale sa svojim zabavama. Mnogi su pevali. Bilo je veselo. Nalivale su se čašice.

Frederik je mislio na sobu u kojoj će tamo stanovati, na nacrt za jednu dramu, na motive slika, na buduće ljubavne zanose. Smatrao je da sreća koju zaslužuje vrlina njegove duše okleva da se ostvari. Deklamovao je u sebi melanholične stihove; hodao je brzim koracima po palubi; stigao je do kraja, prema zvonu; i, u grupi putnika i lađara, ugleda jednog gospodina koji se udvarao nekoj seljanki, igrajući se zlatnim krstićem na njenim grudima. Bio je to naočit čovek od oko četrdeset godina, kovrdžave kose. Njegovo snažna građa ispunjavala je žaket od crnog velura, dva smaragda blistala su na batistanoj košulji, a široke pantalone padale su na neobične crvene čizme od ruske kože, ukrašene plavim šarama.

Frederikovo prisustvo nije mu smetalo. On se nekoliko puta okrete prema njemu, obraćajući mu se namigivanjem; zatim ponudi cigarama sve koji su bili u blizini. Međutim, kako mu je očigledno dosadilo to društvo, on se izdvoji. Frederik je pošao za njim.

Razgovor se najpre vodio o raznim vrstama duvana, zatim, sasvim prirodno, o ženama. Gospodin u crvenim čizmama davao je savete mladiću; izlagao je teorije, pričao anegdote, navodio sebe kao primer, pripovedajući sve to očinskim glasom, s nekom zabavnom, pokvarenjačkom prostosrdačnošću.

Bio je republikanac; mnogo je putovao, poznavao je zakulisni život pozorišta, restorana, novina, i sve slavne umetnike, koje je prisno nazivao po imenu; Frederik mu ubrzo poveri svoje planove; on ga podstaknu.

Najednom, prestao je da govori da bi posmatrao dimnjak, zatim je brzo promrmljao nekakav dugačak račun, da bi saznao „koliko bi svaki udar klipa u mašini, koliko puta u minutu, trebalo da, itd.“ A, kad je

došao do rezultata, glasno se divio predelu. Govorio je da je srećan što se spasao poslova.

Frederik je osećao neko poštovanje prema njemu, i nije odoleo želji da sazna njegovo ime. Nepoznati odgovori u jednom dahu:

- Žak Arnu, sopstvenik *Industrijske umetnosti*, bulevar Monmartr.

Jedan poslužitelj, sa zlatnim širitom na kačketu, priđe da mu saopšti:

- Da li bi gospodin želeo da siđe? Gospođica plače.

I on nestade.

Industrijska umetnost bila je mešovito preduzeće, koje se sastojalo od jednog časopisa za slikarstvo i jedne radnje za prodaju slika. Frederik je više puta video taj naslov u izlogu knjižare u svom rodnom kraju, na ogromnim plakatima, gde se ime Žaka Arnua veličanstveno širilo.

Sunce je tuklo pravo, tako da su blistale gvozdene mreže oko katarki, pločice na ogradi broda i površina vode; ona se na provi delila u dve brazde, koje su se širile do ivice livada. Kod svake krivine reke nailazilo se na istu draperiju bleđih topola. Polje je bilo sasvim pusto. Na nebu su se zaustavili beli oblačići, a dosada, pusto rasplinuta, kao da je usporavala plovidbu broda i putnicima davala još beznačajniji izgled.

Osim nekoliko buržuja u prvoj klasi, bilo je većinom radnika i dućandžija sa ženama i decom. Kako je tada bio običaj da se svet ružno oblači za putovanje, gotovo svi su nosili stare grčke kape i izbledele šešire, bedna crna odela izlizana od prljanja po tezgi, ili redengote na kojima se pohabala presvlaka na dugmadima, jer su dugo služili u radnji; tu i tamo, ispod nekog prsluka u obliku šala, mogla se videti pamučna košulja isprskana kafom; igle od krizokala bile su pobodene u pocepane kravate; pantljike, prišivene na nogavicama pantalona, pridržavale su suknene cipele; dva ili tri nitkova koji su držali štapove od bambusove trske sa kožnim čvorom, podmuklo su gledali, a očevi porodica širom otvarali oči, postavljajući pitanja. Razgovarali su stojeći ili čučajući na svom prtljagu; drugi su spavali u prikrajku; više njih je jelo. Paluba je bila isprljana ljuskama od oraha, pikavcima, korama od krušaka, otpacima kobasičarskih proizvoda ponetih u hartiji; tri stolara u bluzama, stajala su za šankom; jedan harfista u dronjcima odmarao se, naslonjen na svoj instrumenat; s vremena na vreme začuo bi se šum sagorevanja uglja u peći, prasak glasa, smeh; a kapetan je, na mostu,

neprekidno išao od jednog točka do drugog. Frederik, da bi se vratio na svoje mesto, gurnu vrata prve klase i uznemiri dva lovca s njihovim psima.

To je bilo kao priviđenje.

Ona je sedela nasred klupe, sasvim sama; ili bar on nikog nije primetio, zasenjen onim što su njegove oči videle. Baš kad je prolazio, podigla je glavu; nehotice je slegnuo ramenima, i, kad se malo odmakao, sa iste strane, poče da je gleda.

Imala je veliki slamnati šešir, s ružičastim trakama koje su lepršale na vetru. Njene crne vitice, obrubljujući krajeve njenih jakih obrva, padale su vrlo nisko, kao da zaljubljeno grle oval njenoga lica. Njena haljina od svetlog muslina, poprskana sitnim tufnama, širila se u bezbroj nabora. U tom trenutku nešto je baš vezla; a njen pravi nos, njena brada, čitav njen lik jasno se ocrtavao na pozadini plavog neba.

Kako je stajala u istom stavu, on napravi nekoliko krugova levo-desno da bi prikrio svoj postupak; zatim se namesti sasvim pored njenog suncobrana, spuštenog kraj klupe, pretvarajući se da posmatra neku lađicu na reci.

Nikada još nije video takav sjaj tamne kose, zavodljivost stasa, ni tu tananost prstiju kroz koje je prolazila svetlost. Zapanjeno je posmatrao njenu korpu za rad, kao neku neverovatnu stvar. Kako li se zove, kakav je njen dom, njen život, njena prošlost? Želeo je da upozna nameštaj njene sobe, sve haljine koje je nosila, ljude s kojima se družila; čak se želja da je fizički ima gubila pod jednom još dubljom čežnjom, u bolnoj radoznalosti koja nije imala granica.

Jedna Crnkinja, s maramom na glavi, pojavi se držeći za ruku već veliku devojčicu. Dete, u čijim su očima iskrile suze, tek se probudilo. Uzela ju je na krilo: „Gospođica nije bila dobra, iako će uskoro imati sedam godina; njena mama je neće više voleti; mnogo su joj opraštali njene hirove.“ I Frederik se radovao što sve to čuje, kao da je nešto otkrio, nešto stekao.

Pretpostavljao je da je ona andaluskog porekla, možda kreolka; da li je sa ostrva dovela tu Crnkinju?

Dugačak šal sa ljubičastim prugama bio je prebačen iza njenih leđa, preko bakarne ivice broda. Ona je sigurno, nasred mora, tokom vlažnih večeri, često njime obavijala svoj stas, pokrivala noge, spavala u njemu!

Ali, vučen resama, on je lagano klizio, samo što nije pao u vodu; Frederik skoči i uhvati ga. Ona mu reče:

- Zahvaljujem vam, gospodine.

Oči su im se srele.

- Ženo, jesi li spremna? - doviknu g. Arnu, pojavivši se iz otvora na stepenicama.

Gđica Marta potrča k njemu, i, obisnuvši mu se o vrat, poče da ga tegli za brkove. Odjeknuše zvuci harfe, ona je htela da vidi muziku; i svirač, koga je dovela Crnkinja, ubrzo je ušao u prvu klasu. Arnu je prepoznao u njemu čoveka koji je nekada bio slikarski model; obraćao mu se na ti, što je začudilo prisutne. Najzad, harfista zabaci svoju dugu kosu na ramena, ispruži ruke i poče da svira.

Bila je to neka istočnjačka romansa u kojoj se govorilo o bodežima, cveću i zvezdama. Čovek u dronjcima pevao je to jetkim glasom; tutnjava mašine presećala je melodiju u netačnom taktu; udarao je jače; žice su treperile, a njihovi metalni zvuci kao da su ispuštali jecaje i jad neke gorde i promašene ljubavi. Sa obe strane reke šume su se povijale do same ivice vode; strujao je svež dah vazduha; gospođa Arnu je neodređeno gledala u daljinu. Kad je muzika prestala, ona nekoliko puta pokrete očne kapke, kao da se budi iz nekog sna.

Harfista im je ponizno prišao. Dok je Arnu tražio sitan novac, Frederik ispruži prema kačketu stisnutu šaku, i, stidljivo je otvorivši, spusti u njega zlatnik. Nije ga to taština gonila da tu milostinju udeli pred njom, već ideja blagoslova, gotovo religiozno nadahnuće srca, kojim je i nju obuhvatio.

Arnu, pokazujući mu put, ljubazno ga pozva da siđu. Frederik ga je uveravao da je maločas jeo; a naprotiv, umirao je od gladi; ali nije imao više ni prebijene pare u novčaniku.

A onda je pomislio da i on ima pravo, kao i svako drugi, da bude u salonu.

Oko okruglih stolova, gospoda su jela, jedan konobar je kružio naokolo; g. i gđa Arnu bili su u dnu, desno; on je seo na dugačku plišanu klupu, uzevši novine koje su se tu nalazile.

U Montrou je trebalo da uzmu diližansu za Šalon. Njihovo putovanje u Švajcarsku trajaće mesec dana. Gđa Arnu prekorila je svog muža zbog njegove slabosti prema detetu. On joj šapnu neku očigledno

ljubaznu reč na uho, jer se ona nasmeši. On zatim ustade da navuč zavesu na prozoru iza njenog potiljka.

Tavanica, niska i sasvim bela, bacala je jaku svetlost. Frederik, sedeći preko puta nje, razaznavao je senku njenih trepavica. Ona je vlažila usne u čaši, lomila prstima korice hleba; medaljon od lazurnog kamena, koji je visio na zlatnom lančiću oko njene ruke, s vremena na vreme zvecnuo bi o tanjir. Međutim, oni koji su bili u salonu kao da je nisu primećivali.

Katkad, kroz okrugla okna, videlo se kako promiče bok neke barke koja je pristajala uz lađu da bi iskrcala ili ukrcala putnike. Ljudi koji su sedeli za stolom naginjali su se ka otvorima i izgovarali nazive mesta na obali.

Arn u se žalio na kuhinju; silno se razgalamio nad računom, smanjivši ga. Zatim je odveo mladića na prednji deo lađe, da piju grog. Ali je Frederik ubrzo opet došao pod perde, gde se i gđa Arn vratila. Čitala je neku njemu nepoznatu knjigu sivih korica. Krajevi njenih usana povremeno su se uzdizali, i neki zadovoljan sjaj osvetljavao je njeno čelo. On je zavideo onom ko je izmislio te stvari koje su je, izgleda, zanimale. Što ju je više posmatrao, sve je više osećao kako se između njih šire ponori. Mislio je da će uskoro morati da je napusti, neopozivo, ne izvukavši nijednu reč od nje, ne ostavivši joj čak nijednu uspomenu!

Desno se pružala ravnica; levo, jedan pašnjak je postepeno dopirao do brda na kome su se videli vinogradi, stabla oraha, jedan mlin u zelenilu, i, još dalje, puteljci što idu u cik-cak po belom masivu koji je dodirivao ivicu neba. Kakva bi to bila sreća popeti se, jedno kraj drugog, s rukom oko njenog struka, dok njena haljina mete žuto lišće, i slušati njen glas, pod sjajem njenih očiju! Lađa bi mogla da se zaustavi; trebalo bi samo da siđu; ali bi tu toliko jednostavnu stvar bilo isto tako teško izvesti kao i pomeriti sunce!

Malo dalje, video se neki zamak, sa šiljatim krovom i četvorouganim kulama. Baštenska leja puna cveća pružala se pred fasadom; prilazi su se gubili, kao crni svodovi, ispod visokih lipa. On je zamisli kako prolazi alejom. U tom času, jedna mlada žena i jedan mladić pojavise se na tremu, između saksija s narandžama. Zatim svega nestade.

Devojčica se igrala oko njega. Frederik je hteo da je poljubi. Ona se

sakri iza svoje dadilje; majka je ukori što nije ljubazna prema gospodinu koji je spasao njen šal. Da li je to bio posredan uvod?

„Hoće li najzad progovoriti sa mnom?“ pitao se.

Vreme je odmicalo. Kako bi mogao da bude pozvan kod Arnuevih? I nije smislio ništa bolje nego da joj skrene pažnju na boju jeseni, dodavši:

- I evo uskoro zime, doba balova i večera!

Međutim, Arnuevi su bili vrlo zauzeti oko prtljaga. Pojavila se obala Sirvila, dva su se mosta približavala, prošli su pored jedne užarnice, zatim pored niza niskih kuća; bilo je, dole, kazana s katranom, iverja; a neki su dečaci trčali po pesku, valjajući se. Frederik je prepoznao jednog čoveka u prsluku s rukavima.

- Požuri, doviknu mu.

Stigli su. S mukom je našao Arnua u gomili putnika, a ovaj mu odgovori, stežući mu ruku:

- Prijatno, dragi gospodine!

Kad je bio na keju, Frederik se osvrnu. Stajala je pored krme. On joj uputi pogled u koji se trudio da unese svu svoju dušu; kao da ništa nije uradio, ostala je nepomična. Zatim, ne obrativši pažnju na pozdrave svog slugu, upita:

- Zašto nisi dovezao kola dovdje?

Dobričina se izvinjavao.

- Kakva šeprtlja! Daj mi novac!

I on ode u krčmu da jede.

Četvrt sata kasnije, poželeo je da kao slučajno uđe u dvorište sa diližansama. Videće je još jednom, možda?

„Čemu?“ reče u sebi.

I odnese ga američka kočija. Jedan od dva konja nije pripadao njegovoj majci. Uzela ga je od g. Šambriana, poreznika, da bi ga upregla sa svojim. Isidor, koji je pošao prethodnog dana, odmorio se u Breju do večeri i prenoćio u Montrou, tako da su životinje, osvežene, lako kasale.

Požnjevene njive širile su se u beskraj. Dva drvoreda pružala su se duž drumu, gomile šljunka nizale su se jedna za drugom, Vilnev-Sen-Žorž, Ablon, Šatijon, Korbej i druga mesta; čitavo njegovo putovanje izašlo mu je na tako jasan način pred oči da je primećivao nove detalje, pojedinosti još intimnije prirode; ispod poslednjeg karnera haljine,

njeno stopalo je virilo u svilenoj cipelici kestenjaste boje; perde od cviliha širilo se kao baldahin nad njenom glavom, a sitne crvene rese po ivici treperile su na povetarcu, neprekidno.

Ličila je na ženu iz romantičnih knjiga. On ne bi imao ništa da doda, ništa da oduzme od njene ličnosti. Svet se odjednom proširio. Ona je bila svetla tačka u kojoj su se sticale sve stvari - i, uljuljkivan kretanjem kočije, poluzatvorenih očiju, izgubljenog pogleda u oblacima, prepuštao se nekoj sanjalačkoj i beskrajnoj radosti.

U Breju nije hteo da pričeka da konjima daju zob, već je pošao napred, drumom, sasvim sam. Arnu ju je zvao „Mari“. On glasno uzviknu: „Mari!“ Glas mu se izgubi u vazduhu.

Široka purpurna boja palila je nebo na zapadu. Veliki plastovi slame, koji su se dizali nasred strnjika, bacali su džinovske senke. Jedan pas zalaja na nekom majuru, daleko. On uzdrhta, obuzet nekim bezrazložnim nemirom.

Kada ga je Isidor stigao, on zauze kočijaševo mesto da bi sam vozio. Njegova klonulost je prošla. Čvrsto je odlučio da uđe, kako god zna, kod Arnuovih, i da stupi u vezu s njima. Njihova kuća mora da je bila zanimljiva. Arnu mu se uostalom dopao; zatim, ko zna? I tada mu val krvi navre u lice; slepoočnice su brujale; on puknu bičem, zatrese uzdama, i terao je konje toliko brzo da je stari kočijaš ponavljao:

- Lakše! Lakše malo! Satrećete ih.

Postepeno, Frederik se smirio, i počeo da sluša šta mu sluga govori.

Gospodina očekuju s velikim nestrpljenjem. Gospođica Luiz je plakala, samo da bi se povezla kolima.

- Ko je ta gospođica Luiz?

- Mala gospodina Roka, znate već?

- Ah, zaboravio sam je! nemarno reče Frederik.

Međutim, dva konja nisu više mogla da izdrže. Oba su hramala; i devet sati je otkucavalo na Sen-Loranu kad su stigli na Vojno vežbalište, pred kuću njegove majke. Ta kuća, prostrana, s baštom koja je gledala u polje, doprinosila je ugledu gđe Moro, koja je bila najviše poštovana u kraju.

Poreklom je bila iz stare plemićke porodice, sada izumrle. Njen muž, plebejac, za koga su je roditelji udali, poginuo je od uboda mačem, tokom njene trudnoće, ostavivši joj poljuljanu imovinu. Primala je triput nedeljno, i s vremena na vreme priredila bi po koju

lepu večeru. Ali broj sveća bio je sračunavan unapred, i uvek je nestrpljivo iščekivala svoje arende. Od te nemaštine, skrivane kao neki porok, posebno se uozbiljila. Međutim, njena se vrlina ispoljavala bez isticanja pritvorne čednosti, bez zagriženosti. I najmanja njena darežljivost izgledala je kao velika milostinja. Pitali su je za savet pri izboru posluge, vaspitanju devojaka, kuvanju slatka, a episkop je odsedao kod nje kad bi obilazio svoju dijecezu.

Gđa Moro je gajila velike ambicije u pogledu svog sina. Nije volela, iz nekog unapred zauzetog stava i obazrivosti, da sluša kako se kudi vlada. Biće mu, pre svega, potrebna protekcija; zatim, zahvaljujući svojim sposobnostima, postaće državni savetnik, ambasador, ministar. Njegovi uspesi na koledžu u Šansu opravdali su taj ponos; osvojio je prvu nagradu.

Kada je stupio u salon, svi bučno ustadoše, izljubivši ga; i sa foteljama i stolicama napraviše veliki polukrug oko kamina. G. Gamblen ga odmah upita šta misli o gđi Lafarž. Ovo suđenje, koje je strasno zanimalo publiku u to doba, izazva žustru raspravu; gđa Moro je prekide, svakako na veliku žalost g. Gamblena; on je to smatrao korisnim za mladića, kao budućeg pravnika, i izašao je pomalo uvređen iz salona.

Ničemu se čovek ne bi mogao iznenaditi od jednog prijatelja čiča-Roka! Povodom čiča-Roka, govorilo se o g. Dambrezu, koji je nedavno kupio imanje Fortel. Ali Frederika je poreznik odvuкао u stranu, da sazna šta on misli o poslednjoj knjizi g. Gizoa. Svi su želeli da doznaju šta namerava da radi; i gđa Benoa vesto otpoče razgovor o tome, raspitujući se o njegovom ujaku. Kako je taj dobri rođak? Nije se više ni video ni čuo. Zar nema nekog daljeg nečaka u Americi?

Kuvarica saopšti da je Gospodinov potaž na stolu. Povukli su se, iz uviđavnosti. Zatim, čim su ostali nasamo u trpezariji, mati mu tihim glasom reče:

- I, kako je prošlo?

Starac ga je primio vrlo srdačno, ali mu nije odao svoje namere.

Gđa Moro uzdahnu.

„Gde li je ona sad?“ pomisli on.

Diližansa je jurila i, sigurno umotana u svoj šal, ona je oslanjala na tapaciranu unutrašnjost kola svoju lepu uspavanu glavu.

Peli su se u svoje sobe kada je konobar iz Hotela *Labud od krsta* doneo pisamce.

- Šta je to?

- Delorije me zove, reče on.

- Ah, tvoj drug! s podsmehom uzvratu gđa Moro. Divno je vreme izabrao, zaista!

Frederik se kolebao. Ali je prijateljstvo bilo jače. On uze svoj šešir.

- Bar nemoj dugo! reče mu majka.

II

Otac Šarla Delorijea, bivši kapetan trupe, napustivši službu 1818, vratio se u Nožan da se oženi, i, novcem od miraza, kupio je mesto sudskog izvršioaca, koje mu je jedva omogućavalo da se prehrani. Ogorčen zbog niza nepravdi, pateći od svojih starih rana, i stalno žaleći za Imperatorom, iskaljivao je na svojoj okolini bes koji ga je gušio. Nije bilo deteta koje je toliko tučeno kao njegov sin. Dečak nije popuštao, upr-kos batinama. Njegova majka, kad bi pokušala da se stavi između njih, trpela je grubosti kao i on. Na kraju ga je kapetan smestio u svoju kancelariju, i držao ga po čitav dan povijenog za pultom, terajući ga da prepisuje akta, od čega mu je desno rame bilo vidno razvijeniše od levog.

Godine 1833, na poziv g. predsednika, kapetan je prodao svoju kancelariju. Žena mu je umrla od raka. Otišao je da živi u Dižonu; zatim je postao trgovac ljudima u Troa; i, izradivši polustipendiju za Šarla, upisao ga je u koledž u Šansu, gde ga je Frederik upoznao. Samo, jednom je bilo dvanaest, a drugom petnaest godina; uostalom, razdvajalo ih je hiljadu razlika u karakteru i poreklu.

Frederik je imao u svom ormanu sve što mu je bilo potrebno, odabrane stvari, pribor za umivanje, na primer. Voleo je dugo da spava ujutru, da posmatra laste, da čita pozorišne komade, i, žaleći za domaćim udobnostima, smatrao je da je život u koledžu grub.

Taj život je izgledao sasvim dobar sinu sudskog izvršioaca. Radio je tako predano da je na kraju druge godine prešao u peti razred. Međutim, da li zbog svog siromaštva ili zbog svađalačke naravi, bio je okružen pritajenom nenaklonošću. I, kada mu je, jednom prilikom,

poslužitelj usred dvorišta za srednje razrede rekao da je golja, skočio mu je za vrat, i ubio bi ga da se tri vaspitača nisu umešala. Frederik, oduševljen, stegao ga je u zagrljaj. Od tog dana, prisnost između njih postala je potpuna. Srdačnost jednog *starijeg* nesumnjivo je laskala taštini mlađeg, a stariji je primao kao sreću tu odanost koja se nudila. Za vreme raspusta, otac ga je ostavljao u koledžu. Jedan prevod Platona, na koji je slučajno naišao, oduševio ga je, i on se otada zaneo metafizičkim studijama; brzo je u njima napredovao, jer im je prilazio mladom snagom i s ponosom inteligencije koja se oslobađa; Žufroa, Kuzen, La-romigijer, Malbranš, Škotlandžani, gutao je sve što se nalazilo u biblioteci. Morao je da ukrade ključ da bi došao do knjiga.

Frederikove rasonode bile su manje ozbiljne. Crtao je u ulici Tri Kralja Hristov rodoslov, izvajan na jednom stubu, zatim vrata katedrale. Posle srednjovekovnih drama prešao je na memoare: Froasar, Komin, Pjer de l'Estoal, Brantom.

Slike koje su se rađale u njemu prilikom čitanja tih knjiga mučile su ga toliko da je osećao potrebu da ih reprodukuje. Želeo je da jednog dana postane Valter Skot Francuske. Delorije je smišljao sveobuhvatni filozofski sistem, čije bi primene bile dalekosežne.

Razgovarali su o svemu tome za vreme odmora, u školskom dvorištu, pred moralnom poukom naslikanom ispod sata; šaputali su u kapeli, pod nosom svetog Luja; sanjali su o tome u spavaonici, odakle se videlo groblje. U danima šetnje, oni bi se svrstali poslednji, i neprekidno su samo o tome govorili.

Pričali su o onome što će kasnije da rade, kada izađu iz koledža. Pre svega, krenuće na veliko putovanje s novcem koji će Frederik izuzeti od svog imanja kad postane punoletan. Zatim će se vratiti u Pariz, radiće zajedno, neće se rastajati; a, da bi se rasonodili od posla, vodiće ljubav sa princezama u svilenim budoarima, ili će priređivati besne orgije sa slavnim kurtizanama. Sumnje su dolazile posle ovih poletnih nada. Nakon kriza brbljive radosti, tonuli su u duboko ćutanje.

Tokom letnjih večeri, pošto bi dugo hodali kamenitim putevima duž vinograda, ili širokim drumom posred polja, dok se žito talasalo na suncu a miris anđelika širio po vazduhu, nešto bi stalo da ih guši, i oni bi se pružali na zemlju, zburjeni, zaneseni.

S rukavima zasukanim do lakata, ostali bi se jurili, ili bi puštali zmajeve. Vaspitač bi ih zvao. Vraćali su se, kraj vrtova kroz koje su

prolazili potočići, zatim bulevarima omeđenim starim zidovima; puste ulice odzvanjale su pod njihovim koracima; gvozdena kapija se otvarala, peli su se uz stepenice; i bili su tužni kao posle velikih pijanki.

Školski nastojnik je tvrdio da su se oni zanosili jedan drugim. I zaista, ako je Frederik radio u višim razredima, bilo je to samo na podstrek svog prijatelja; a, za vreme raspusta, 1837, on ga je odveo svojoj majci.

Mladić se nije dopao gđi Moro. Jeo je neverovatno mnogo, odbio je da nedeljom prisustvuje službi Božjoj, držao je republikanske govore; najzad joj se učinilo da je odvodio njenog sina u sumnjive lokale. Počela je da motri na njihove veze. Ali oni su se zbog toga samo još više voleli; i rastanak im je bio mučan kad je Delorije, sledeće godine, otišao iz koledža da bi studirao prava u Parizu.

Frederik je računao da će ga tamo opet naći. Već dve godine se nisu videli; i, pošto su se izgrlili, otišli su na mostove da bi ugodnije mogli da razgovaraju.

Kapetan, koji je sada držao bilijarsku salu u Vilnoksu, bio je sav crven od besa kada mu je sin zatražio obračun o majčinom nasledstvu, i čak mu je obustavio izdržavanje. Kada je kasnije pozeleo da konkuriše za katedru profesora na Pravnom fakultetu, a nije za to imao novca, Delorije se prihvatio pisarskog mesta u Troa, kod jednog notara. Odričući se svega, uštedeće četiri hiljade franaka; čak i ako ništa ne primi od nasledstva, imaće uvek od čega da živi i slobodno radi tri godine, u očekivanju boljeg položaja. Trebalo je, dakle, napustiti njihov davnašnji plan o zajedničkom životu u prestonici, bar za sada.

Frederik obori glavu. Prvi njegov san se rušio.

- Uteši se, reče kapetanov sin, život je dug; mi smo mladi. Ja ću te opet naći! Ne misli više na to!

On ga prodrma rukama; i, da bi ga razvedrio, zapitkivao ga je o njegovom putu.

Frederik nije imao bogzna šta da kaže. Međutim, pri pomisli na gđu Arnu, njegove tuge nestade. Iz stidljivosti nije govorio o njoj. Ali se zato naširoko raspričao o Arnuu, iznoseći njegove reči, njegovo ponašanje, njegove veze; a Delorije ga je usrdno nagovarao da neguje to poznanstvo.

U poslednje vreme, Frederik ništa nije pisao; njegova književna ubeđenja su se promenila; cenio je iznad svega strast; Verter, Frank, Lara, Lelija i druge prosečnije ličnosti oduševljavale su ga gotovo podjednako. Katkad mu se činilo da je jedino muzika sposobna da izrazi njegove unutrašnje nemire; tada bi sanjao o simfonijama; ili ga je privlačio izgled stvari, i onda je želeo da slika. Pisao je, ipak, stihove; Delorije je smatrao da su vrlo lepi, ali nije tražio da čuje i druge.

Što se njega tiče, nije se više prepuštao metafizici. Zanimale su ga politička ekonomija i francuska revolucija. Bio je to sada dugajlija od svoje dvadeset dve godine, mršav, širokih usta, odlučnog izgleda. Na sebi je, te večeri, imao loš redengot od lastinga, a cipele su mu pobebele od prašine, jer je pešice došao iz Vilnoksa, samo da bi se video s Frederikom.

Isidor im je prišao. Gospođa moli Gospodina da se vrati, i, bojeći se da mu ne bude hladno, šalje mu kaput.

- Ma ostani, reče Delorije.

I oni nastaviše da šetaju obalom, od jednog do drugog kraja, oslonjenog na usko ostrvo između kanala i reke.

Dok su hodali prema Nožanu, ispred njih se pružala gomila pomalo naherenih kuća; desno, nazirala se crkva iza drevnih vodenica čije su brane bile zatvorene; a levo, ogradom od šiblja, duž obale, završavale su bašte, koje su se jedva naslućivale. Ali, prema Parizu, široki drum spuštao se u pravoj liniji; i livade su se gubile u daljini, kroz noćna isparenja. Drum je bio tih i beličasto svetao. Dopirao je miris vlažnog lišća; pad vode preko brane, na sto koraka od njih, šumeo je onim snažnim prijatnim hukom koji dižu talasi u mraku.

Delorije zastade i reče:

- Ti blaženi ljudi što mirno spavaju, kako je to smešno! Strpljenja samo! Nova '89. se priprema. Svima su već dojadili ustavi, zakoni, pravnička cepidlačenja, laži! Ah, kad bih imao neke novine ili tribinu, kako bih prodrmao sve to! Ali, da bi se ma šta preduzelo, potreban je novac! Kakvo je prokletstvo biti sin nekog gostioničara i gubiti mladost u poteri za hlebom.

On obori glavu, ujede se za usne, i cvokotao je od zime u svojoj tankoj odeći.

Frederik mu prebaci polovinu svog kaputa preko ramena, i, držeći se oko pasa, koračali su pod njim, jedan pored drugog.

- Kako misliš da živim tamo bez tebe? govorio je Frederik. Ogorčenje njegovog prijatelja ponovo ga je vratilo tuzi. - Nešto bih možda i stvorio uz ženu koja bi me volela... Zašto se smeješ? Ljubav je hrana i atmosfera genija. Izuzetna uzbuđenja proizvode uzvišena dela. Ali da tražim onu koja bi mi bila potrebna, toga se odričem! Uostalom, ako je ikad nađem, ona će me odbaciti. Ja pripadam rasi prokletih, i ugasiću se s blagom koje je ili od štrasa ili od dijamanata, to ni sam ne znam.

Nečija senka izduži se na kaldrmi, istovremeno kad se začuše reči:

- Sluga ponizan, gospodo!

Izgovorio ih je neki omaleni čovek, u širokom mrskom redengotu i s kačketom na glavi, ispod čijeg je oboda virio šiljati nos.

- Gospodin Rok? reče Frederik.

- Taj sam! prihvati glas.

Nožanac je pravdao svoje prisustvo, pričajući da se vraća iz svoje bašte kraj reke, gde je obilazio klopke za vukove.

- Pa eto vas opet kod nas? Odlično! To mi je moja devojčica rekla. Sa zdravljem ste dobro, nadam se? Nećete još kući?

I ode, nezadovoljan Frederikovim prijemom. Gđa Moro se, inače, nije družila s njim; čiča-Rok je živeo vanbračno sa svojom služavkom i bio je slabo cenjen, iako je vršio dužnost izbornog zastupnika, i bio poslovođa g. Dambreza.

- Bankar koji živi u ulici Anžu? nastavi Delorije. Znaš li šta bi trebalo da uradiš, dragi moj?

Isidor ih prekide još jednom. Dobio je naređenje da konačno dovede kući Frederika. Gospođu je uznemiravalo njegovo odsustvo.

- Dobro, dobro! Sad ćemo, reče Delorije. Neće prenoćiti nigde van kuće.

I, kad sluga ode:

- Trebalo bi da zamoliš onog čiču da te uvede kod Dambrezovih; ništa nije tako korisno kao odlazak u neku bogatu kuću! Kad već imaš svečano odelo i bele rukavice, iskoristi ih! Treba da opštiš sa tim svetom! Povešćeš i mene tamo kasnije. Čovek sa milionima, pomisli samo! Udesi da mu se sviđaš, a i njegovoj ženi. Postani njen ljubavnik!

Frederik se branio.

- Pa ja govorim klasične stvari, čini mi se? Seti se Rastinjaka iz *Ljudske komedije!* Uspećeš, ubeđen sam u to!

Frederik je toliko verovao u Delorijea, da se pokoleba, i, zaboravljajući gđu Arnu, ili je vezujući za tek izrečeno predskazanje, nije mogao da se ne nasmeši.

- Poslednji savet: položi ispite! Titula je uvek dobrodošla; i otarasi se tih tvojih katoličkih i satanskih pesnika koji su napredovali u filozofiji dokle i dvanaesti vek. Tvoje je očajanje glupo. Velike ličnosti imale su još teže početke; pođimo od Miraboa. Uostalom, naš rastanak neće biti tako dug. Staviću nož pod grlo mom lupežu ocu. A sad je vreme da se vratiš kući. Zbogom! Imaš li pet franaka da platim večeru?

Frederik mu dade deset franaka, ostatak novca koji je tog jutra uzeo od Isidora.

Dvadesetak hvati od mostova, na levoj obali, svetlost je gorela na tavanskom prozorčetu jedne oniske kuće.

Delorije je opazi, i, skinuvši šešir, svečano reče:

- Venero, kraljice nebesa, sluga sam pokoran! Ali Nemaština je majka Mudrosti. Nisu li nas zbog toga dovoljno klevetali, milosti!

Ova aluzija na jednu zajedničku pustolovinu ih razgali. Grohotom su se smejali hodajući ulicama.

Zatim, isplativši svoj račun u krčmi, Delorije isprati Frederika do raskršća kod bolnice; i, posle dugog zagrljaja, dva se prijatelja rastadoše.

III

Dva meseca kasnije, Frederik, stigavši jednog jutra u ulicu Kok-Eron, pomisli da odmah ode u svoju posetu.

Slučaj ga je poslužio. Čiča-Rok je došao i doneo mu svitak hartija, zamolivši ga da ih lično preda g. Dambrezu; a pošiljku je propratio nezatvorenim pismom, u kome je predstavio svog mladog zemljaka.

Gđa Moro je bila iznenađena ovim postupkom. Frederik je prikrilo zadovoljstvo koje mu je to pričinilo.

G. Dambrez se u stvari zvao grof d'Ambrez; ali se, već od 1825. polako napuštajući svoje plemstvo i svoju partiju, posvetio industriji; i, s uhom u svim kancelarijama, s rukom u svim poslovima, vrebajući pogodne prilike, okretan kao Grk i vredan kao Overnjanac, stekao je imetak za koji se govorilo da je pozamašan; osim toga, bio je nosilac

Legije časti, član glavnog veća okruga Ob, poslanik, zatim per Francuske; uostalom, predusretljiv, zamarao je ministra neprestanim molbama za pomoć, za ordene, za trafike; a u svojim otporima prema vladi naginjao je levom centru. Njegova žena, lepa gđa Dambrez, koju su pomiljali modni žurnali, predsedavala je dobrotvornim skupovima. Laskajući vojvotkinjama, ona je umirivala srdžbu otmenog kvarta i davala na znanje da se g. Dambrez može još i pokajati i učiniti usluge.

Mladić je bio uznemiren odlazeći kod njih.

- Bolje bi bilo da sam obukao svečano odelo. Sigurno će me pozvati na bal sledeće nedelje. Šta li će mi reći?

Samopouzdanje mu se vratilo kad se priseti da je g. Dambrez samo običan buržuj, i on veselo iskoči iz svojih dvokolica na trotoar ulice Anžu.

Odgurnuvši jedno krilo ulazne kapije, prošao je kroz dvorište, popeo se uz ulazne stepenice i ušao u predvorje popločano mermerom u boji.

Dvostruke prave stepenice, sa crvenim tepihom pričvršćenim bakarnim šipkama, naslanjale su se na visoke zidove u bleštavom gipsu. Pri dnu stepeništa nalazilo se drvo banane, čije je široko lišće padalo po plišu na ogradi. Dva bronzana kandelabra držala su porcelanske kugle koje su visile na lančićima; otvori parnog grejanja propuštali su sparani vazduh; i čulo se samo otkucavanje velikog zidnog sata, koji se nalazio na drugom kraju predvorja, pod zbirkom oružja.

Zvono odjeknu. Pojavi se sluga i uvede Frederika u jednu malu odaju, u kojoj su se videle dve kase s policama ispunjenim fasciklama. G. Dambrez je pisao nasred sobe, za radnim stolom na valjcima.

On pogleda čiča-Rokovo pismo, preseče pererezom platno u kome su se nalazile hartije, i onda ih pregleda.

Izdaleka, usled sitnog rasta, mogao je još i da izgleda mlad. Ali njegova retka seda kosa, slabašni udovi, a pogotovo izrazito bledilo njegovog lica, odavali su osobu narušenog zdravlja. Nemilosrdna energija skrivala se u njegovim zelenim očima, hladnijim od staklenih. Imao je izraženu jabučicu, i ruke čvornovatih zglobova.

Kad je napokon ustao, on uputi mladiću nekoliko pitanja o osobama koje su poznavali, o Nožanu, o njegovim studijama; zatim ga otpusti,

poklonivši se. Frederik je izašao kroz drugi hodnik, i našao se u dnu dvorišta, kraj štala.

Plavi fijaker, u koji je bio upregnut jedan crni konj, stajao je pred ulaznim stepeništem. Vrata se otvoriše, jedna dama se pope, i kola, uz potmulu šum, krenuše po pesku.

Frederik je, u isti mah kad i kočija, stigao s druge strane do izlazne kapije. Kako prostor nije bio dovoljno širok, bio je primoran da sačeka. Mlada žena, nagnuta preko prozora na kolima, nešto je tiho govorila vrataru. Video je samo njena leđa, u ljubičastom ogrtaču. Ali je zato dobro video unutrašnjost kola, optočenih plavim ripsom, s gajtanima i rojtama od svile. Odeća te žene ispunjavala ih je; iz te male tapacirane kutije dopirao je miris perunike, kao neki nejasan dah ženske elegancije. Kočijaš je pustio dizgine, konj naglo očeša kameni međaš, i svega nestade.

Frederik se vratio pešice, bulevarima.

Bilo mu je žao što nije mogao bolje da vidi gđu Dambrez.

Nešto malo iznad ulice Monmartr, nekakav metež s kolima nateraga da okrene glavu; i, s jedne strane, prekoputa, on pročita na mermernoj ploči:

ŽAK ARNU

Kako nije ranije mislio na nju? Samo je Delorije bio kriv, i on se uputi ka radnji; ali nije ušao, čekao je da se ona pojavi.

Visoka providna stakla otkrivala su pogledu, u veštom rasporedu, statuete, crteže, gravire, kataloge, brojeve *Industrijske umetnosti*; a cene pretplate bile su ponovljene na vratima, koja su, na sredini, bila ukrašena inicijalima izdavača. Na zidovima su se videle velike slike čiji je lak blistao; zatim, u dnu, dve vitrine krcate porcelanom, bronzom, primamljivim umetničkim sitnicama; male stepenice, zatvorene pri vrhu zavesom od somota, razdvajale su ove dve vitrine; a luster od starog saksonskog kristala, zeleni čilim na podu i sto s intarzijama, davali su toj odaji više izgled salona nego radnje.

Frederik se pretvarao da razgleda crteže. Posle beskrajnog kolebanja, ušao je.

Jedan pomoćnik podiže zavesu i reče mu da gospodin neće biti „u poslovnici“ pre pet sati. Ali, ako se poruka može saopštiti...

- Ne, navратиću drugi put, tiho odgovori Frederik.

Sledeće dane upotrebio je da nađe sebi stan; na kraju se odlučio za jednu sobu na drugom spratu nekog hotela u ulici Sen-Ijasent.

Noseći pod miškom sasvim nove korice sa upijaćom hartijom, otišao je na prvi čas na fakultetu. Tri stotine gologlavih mladića ispunjavalo je amfiteatar, u kome je jedan starac u crvenoj mantiji govorio jednoličnim glasom; pera su škripala po hartiji. Opet je Frederik naišao, u toj sali, na prašnjavi zadah učionica, na katedru sličnog oblika, na istu dosadu! Petnaest dana je dolazio na te časove. Ali nisu još stigli ni do paragrafa 3, a on ostavi građansko pravo, i napusti Justinijanove institucije kod *Summa divisio personarum*.

Radosti koje je očekivao nisu se pojavljivale; i, kada je iscrpeo jednu pozajmnu biblioteku, pregledao kolekcije Luvra, i više puta uzastopno bio u pozorištu, utonuo je u beskrajnu dokolicu.

Hiljadu novih stvari samo je pojačavalo njegovu tugu. Trebalo je brojati rublje i trpeti vratara, grubijana s ponašanjem bolničara, koji je dolazio izjutra da na brzu ruku namesti njegov krevet, zaudarajući na alkohol i neprestano gundajući. Njegov stan, ukrašen zidnim satom od alabastera, nije mu se sviđao. Zidovi su bili tanki; čuo je studente kako prave punč, kako se smeju i pevaju.

Kada mu je samoća dosadila, potražio je jednog starog druga po imenu Batist Martinon; i pronašao ga u jednom malograđanskom pansionu u ulici Sen-Žak, gde, kraj vatre od kamenog uglja, buba građanski postupak.

Preko puta njega, neka žena u cicanoj haljini krpila je čarape.

Martinon je važio za veoma lepog čoveka: visok, bucmast, pravilnih crta i plavičastih buljavih očiju; njegov otac, bogati seljak, namenio ga je sudskom pozivu, a, želeći da već izgleda ozbiljno, sin je nosio bradu u vidu ogrlice.

Kako Frederikovi jadi nisu imali nikakav ozbiljan povod, i nije mogao da se pozove na bilo kakvu nesreću, Martinon nikako nije mogao da shvati zašto se on žali na svoj život. On, Martinon, išao je svakog dana u školu, šetao je zatim po Luksemburškom parku, svraćao svake večeri u bistro na šoljicu kafe, i, sa hiljadu pet stotina franaka godišnje i s ljubavlju ove radnice, bio je savršeno zadovoljan.

„Kakve li sreće!“ uskliknu u sebi Frederik.

Na fakultetu je ranije stekao još jedno poznanstvo, sa g. de Sizijem, mladićem iz visoke porodice, koji je, po ljupkosti i ponašanju, ličio na

neku gospođicu.

G. de Sizi se bavio crtanjem, voleo je gotiku. Više puta su išli zajedno da se dive Svetoj kapeli i Bogorodičinoj crkvi.

Ali otmenost mladog patricija skrivala je bednu inteligenciju. Svemu se čudio; mnogo se smejao i najbeznačajnijoj šali, i pokazivao je toliku bezazlenost da ga je Frederik prvo smatrao za šaljivdžiju, a zatim za glupaka.

Svoje izlive srca nije, međutim, mogao nikome da uputi, pa je i dalje očekivao poziv od Dambrezovih.

Za Novu godinu uputio im je svoje posetnice, ali ništa od njih nije dobio.

Ponovo je otišao do *Industrijske umetnosti*.

Otišao je i treći put, i najzad video Arnua koji se svađao s nekih pet-šest osoba i jedva da mu je odgovorio na pozdrav; Frederika je to uvredilo. Ali je i dalje tražio načina kako da dopre do njega.

Prvo mu je palo na pamet da se što češće pojavljuje, da bi pregovarao o kupovini slika. Zatim pomisli da u sanduče lista ubaci neke „oštrije“ članke, što bi dovelo do veza. Možda bi najbolje bilo uputiti se pravo ka cilju, izjaviti joj ljubav! Onda je sastavio pismo od dvanaest stranica, puno lirskih izliva i apostrofiranja; ali ga je pocepao, i ništa nije učinio, ništa nije pokušao, okovan strahom od neuspeha.

Iznad Arnueve radnje, na prvom spratu, tri prozora su bila svake večeri osvetljena. Senke su promicale iza njih; posebno jedna: bila je to njena senka; i on je dolazio čak izdaleka da bi gledao u te prozore i posmatrao tu senku.

Neka Crnkinja, koju je jednom sreo u Tiljerijama, i koja je držala jednu devojčicu za ruku, podseti ga na Crnkinju gđe Arnu. Mora da je i ona dolazila tu, kao i druge; i, kad god bi prolazio kroz Tiljerije, srce mu je lupalo, nadajući se da će je sresti. U sunčanim danima, produžavao je šetnju sve do kraja Jelisejskih polja.

Žene, nemarno zavaljene u karucama, s velovima koji su lepršali na vetru, prolazile su pored njega, uz čvrst hod svojih konja, neosetno se njišući, usled čega je krčkala lakovana koža. Kočija je bivalo sve više, i, kad bi konji usporili hod od Ron-Poana, ispunjavale su čitav kolovoz. Grive pored griva, fenjeri kraj fenjera; čelične uzengije, srebrne čampare, bakarne alke, bacale su tu i tamo svetle tačke između kratkih pantalona, belih rukavica, i krzna koja su padala preko grbova na

vratima. Osećao se kao izgubljen u nekom dalekom svetu. Pogled mu je lutao po ženskim glavama; čak i neznatna sličnost dozivala je u njegovom pamćenju gđu Arnu. Zamišljao ju je, između ostalih žena, u jednim od tih malih kola, nalik na kočiju gđe Dambrez. Ali sunce je zalazilo, i hladan vetar podizao je vihore prašine. Kočijaši su zavlačili brade u svoje kragne, točkovi su se brže okretali, makadam je škripao; i sva su se kola kasom spuštala drugom avenijom, dodirujući se, pretičući, odvajajući se jedna od drugih, a zatim, na trgu Konkord, rasturala su se na sve strane. Iza Tiljerija, nebo je dobijalo boju škrljica. Drveće u parku pretvaralo se u ogromne mase, ljubičastoplavkaste pri vrhu. Palile su se ulične svetiljke, a Sena, zelenkasta čitavom svojom širinom, kidala se u srebrnastim prelivima o stubove mostova.

Odlazio je na večeru, koja je koštala četrdeset tri sua, u restoran u ulici L'Arp.

Gledao je, s prezirom, stari kelneraj od mahagonija, umrljane salvete, masno posuđe i šešire okačene na zid. Oko njega su bili studenti kao što je i on. Razgovarali su o svojim profesorima, o svojim ljubavnicama. Baš je on mario za profesore! Zar je imao ljubavnicu! Da bi izbegao njihove radosti, dolazio je što je moguće kasnije. Ostaci hrane povlačili su se po stolovima. Dva umorna konobara spavala su u ćoškovima, a vonj kuhinje, lampi i duvana ispunjavao je pustu salu.

Zatim se polako peo ulicama. Fenjeri su se njihali, od čega su treperili dugi žućkasti odsjaji po blatu. Senke su promicale ivicom trotoara, sa kišobranima. Kaldrma je bila klizava, magla je padala, i izgledalo mu je da se vlažna tmina, obavijajući ga, spušta beskrajno duboko u njegovo srce.

Obuzela ga griža savesti. Ponovo je počeo da pohađa predavanja. Ali kako ništa nije znao iz pređenog gradiva, zbunjivale su ga najprostije stvari.

Počeo je da piše roman pod naslovom *Silvio, ribarev sin*. Radnja se događala u Veneciji. Junak je bio on, a junakinja gospođa Arnu. Zvala se Antonija; i, da bi bila njegova, ubio je više plemića, spalio jedan deo grada i pevao pod njenim balkonima, na kojima je vetar pomerao zavese od crvenog damasta iz bulevara Monmartr. Uvideo je da ga isuviše toga podseća na nju, pa se obeshrabrio. Nije nastavio dalje, i njegova se dokolica samo udvostručila.

Onda je počeo da preklinje Delorijea da dođe i stanuje s njim. Udesili bi da obojica žive s njegove dve hiljade franaka; sve je bilo bolje od takvog nepodnošljivog života. Delorije još nije mogao da napusti Troa. Preporučivao mu je da se rasonodi, i da viđa Senekala.

Senekal je bio niži nastavnik matematike, dobra glava i čovek republikanskih ubeđenja, budući Sen-Žist, govorio mu je Delorije. Frederik se tri puta popeo na njegov peti sprat, ali mu ovaj nije uzvratilo posetu. I Frederik ne ode više.

Hteo je da se zabavlja. Odlazio je na balove u Operi. Sledio bi se od tih bučnih veselja već pri samom ulazu. Uostalom, kočio ga je strah od troškova; zamišljao je da večera s nekom dominom povlači za sobom ozbiljne izdatke, da je to prevelika pustolovina.

Činilo mu se, međutim, da bi trebalo da bude voljen. Katkad se budio ispunjen nadom, oblačio se pažljivo kao za neki sastanak, i neumorno špartao Parizom. Za svaku ženu koja je išla pred njim, ili mu je dolazila u susret, pomišljao je: „Evo je!“ I svaki put bi usledilo novo razočaranje. Pomisao na gđu Arnu potpirivala je njegove čežnje. Sreće je možda na svom putu; pa je izmišljao kako bi joj prišao, zapetljane slučajeve, neverovatne opasnosti iz kojih bi je spasavao.

Tako su prolazili dani, u ponavljanju istih dosadnih stvari i stečenih navika. Prelistavao je brošure pod svodovima Odeona, odlazio u kafe da čita *Reviju dva sveta*, ulazio u neku salu francuskog koledža, slušao po čitav sat predavanje iz kineskog jezika ili političke ekonomije. Svake nedelje pisao je nadugačko Delorijeu, večeravao s vremena na vreme s Martinonom, sastajao se ponekad sa gospodinom de Sizi.

Uzeo je pod najam klavir, i komponovao nemačke valcere.

Jedne večeri, u pozorištu Pale-Roajal, ugledao je, u prvoj loži do pozornice, Arnua pored neke žene. Da li je to bila ona? Draperija od zelenog tafta, koja je zatvarala jedan deo lože, skrivala je njeno lice. Zavesa se najzad podigla; draperija se razmakla. Bila je to neka osoba visokog rasta, tridesetih godina, uvela, a čije su debele usne otkrivala, kad se smejala, predivne zube. Prisno je razgovarala s Arnuom i udarala ga lepezom po prstima. Zatim je neka mlada plavuša, čiji su očni kapci bili pomalo crveni kao da je maločas plakala, sela između njih. Arnu je ostao polunagnut nad njenim ramenom, nešto joj je govorio, što je ona slušala ne odgovarajući mu. Frederik je lupao glavu da smisli ko su te žene, skromno odevene u tamne haljine, sa ravnim i

oborenim okovratnicima.

Na kraju predstave, požurio je u kuloare. Gomila ih je već ispunila. Pred njim, Arnu je silazio, stepenik po stepenik, držeći obe dame ispod ruku.

Najednom, obasjala ga je plinska svetiljka. Imao je crni flor oko šešira. Možda je umrla? Ta pomisao je toliko izmučila Frederika, da sutradan otrča u *Industrijsku umetnost*, i, kupujući brzo jednu od gravira izloženih pred satom, upita momka iz radnje kako je gospodin Arnu.

Momak odgovori:

- Vrlo dobro!

- A gospođa?

- I gospođa takođe!

Frederik zaboravi da ponese graviru.

Zima je prošla. Na proleće je bio manje tužan, počeo je da sprema ispите, i, traljavo ih položivši, otišao je za Nožan.

Nije otišao u Troa da vidi svog prijatelja, samo da bi izbegao majčine primedbe. Zatim, na početku nove školske godine, napustio je svoj stan i uzeo, na Napoleonovom keju, dve sobe, koje je popunio nameštajem. Sasvim ga je napustila nada da će ga Dambrezovi pozvati; njegova velika ljubav prema gospođi Arnu počinjala je da se gasi.

IV

Jednog decembarskog jutra, odlazeći na predavanje iz postupka, učinilo mu se da je u ulici Sen-Žak nešto življe nego obično. Studenti su žurno izlazili iz kafea, ili su se, kroz otvorene prozore, dovikivali iz jedne kuće u drugu; dućandžije, uznemirenog izgleda, nešto su posmatrale sa trotoara; prozorski su se kapci zatvarali; a, kad je Frederik stigao u ulicu Suflo, ugledao je okupljenu gomilu oko Panteona.

Mladići, u nejednakim grupama od pet do dvadeset, šetali su se, držeći se ispod ruke, i prilazili većim gomilama koje su stajale tu i tamo; u dnu trga, uz ogradu, ljudi u bluzama glasno su govorili, dok su, s naherenim trorogim šeširom i s rukama na leđima, gradski stražari hodali duž zidova, a kamene ploče zvonile pod njihovim

teškim čizmama. Svi su imali zagonetan, zbunjen izgled; očigledno su nešto iščekivali; svakome je lebdelo na usnama jedno pitanje.

Frederik se nalazio pored nekog mladića svetle kose i prijatnog izgleda, koji je imao brkove i bradicu kao neki prefinjeni čovek iz doba Luja XIII. Frederik ga upita za povod nereda.

- Pojma nemam, reče mu ovaj. A oni još manje. To im je sad u modi! Kakva sjajna šala!

I on prasnu u smeh.

Peticija za izbornu reformu, za koju su se skupljali potpisi u Nacionalnoj gardi, uz Imanov popis stanovništva, kao i drugi događaji, doveli su u Parizu, već šest meseci, do neobjašnjivih buntovnih okupljanja, koja su bila toliko česta da su novine već prestale da govore o njima.

- Sve je to bez plastike i boje, nastavi Frederikov sused. Vidi, gospodo hrišćanska, kako smo propali! U stara dobra vremena Luj Jedanaestog, pa i Benžamena Konstana, bilo je više buna među velikoškolicima. Smatram da su mirni kao ovčice, glupi kao krastavci, i sasvim sposobni da budu bakali, Hriste Bože! I to ti se zove velikoškolska omladina!

I on širom razmahnu rukama kao Frederik Lemetr u *Robe ru Makeru*.

- Velikoškolska omladino, blagosiljam te!

Zatim, obrativši se jednom skupljaču krpa, koji je prevrtao bačene školjke pred radnjom nekog vinarskog trgovca:

- Da li i ti pripadaš velikoškolskoj omladini?

Starac podiže grozno lice, na kome se raspoznavao, usred prosede brade, crven nos i dva pijana suluda oka.

- Ne! Više mi ličiš „na jednog od onih ljudi zločinačkog lica, koje vidimo kako u raznim grupama izdašno seju zlato. . .

O, sej, starino moja, sej! Podmićuj me blagom Albiona! *Are you English?* Ja ne odbijam Artakserksove darove! Popričajmo malo o carinskoj uniji.

Frederik oseti kako ga neko dodirnu za rame, i osvrte se. Bio je to Martinon, neverovatno bleđ.

- Tako znači! rekao je, duboko uzdahnuvši. Opet neredi!

Plašio se da će biti sumnjiv, jadao se. Posebno je strepeo od ljudi u bluzama, pripadnika tajnih društava.

- Zar ima tajnih društava? reče brkati mladić. To je stara vladina

izmišljotina, da bi se zaplašili buržuji!

Martinon ga zamoli da govori tiše, iz straha od policije.

- Vi još verujete u policiju? U stvari, šta znate, gospodine, možda sam i ja policijski špijun?

I pogleda ga tako da Martinon, veoma uzbuđen, nije odmah shvatio šalu. Gomila ih je gurala, i bili su primorani, sva trojica, da se popnu na male stepenice koje su vodile, jednim hodnikom, u novi amfiteatar.

Rulja se ubrzo razdvoji; više njih je skinulo šešire; pozdravljali su slavnog profesora Samiela Rondloa, koji je, umotan u svoj široki redengot, podigavši uvis svoje srebrne naočare i zadihan od astme, mirnim korakom išao napred, da bi održao svoje predavanje. Taj čovek je bio jedna od pravničkih veličina XIX veka, suparnik Zaharija i Rudorfa. Njegovo novo dostojanstvo što je postao per Francuske, ni u čemu nije promenilo njegovo ponašanje. Znalo se da je siromašan, i svi su mu ukazivali veliko poštovanje.

Međutim, sa dna trga, neki povikaše:

- Dole Gizo!
- Dole Pričar!
- Dole plaćenici!
- Dole Luj-Filip!

Gomila se zatalasa, i, gurajući se ka vratima Fakulteta koja su bila zatvorena, sprečavala je profesora da ide dalje.

On zastade pred stepenicama. Videli su ga uskoro na poslednjem od tri stepenika. Govorio je; galama je zaglušila njegov glas. Iako su ga do maločas voleli, sada su ga mrzeli, jer je predstavljao Vlast. Čim bi pokušao da govori, uzvici su se ponavljali. On široko mahnu rukom da bi povukao studente za sobom. Opšta vika mu odgovori. Prezrivo je slegnuo ramenima i iščezao hodnikom. Martinon je iskoristio taj trenutak da se izgubi.

- Kakav podlac! reče Frederik.
- Obazriv je! reče onaj drugi.

Gomila je zapljeskala. To povlačenje profesora je bilo njena pobeda. Na svim prozorima bilo je radoznalog sveta. Neki zapevaše *Marseljezu*; drugi predložiše da se ide Beranžeu.

- Kod Lafita!
- Kod Šatobrijana!
- Kod Voltera! zaurla mladić sa plavim brkovima.

Gradski stražari su se trudili da se probiju kroz gomilu, govoreći što su blaže mogli;

- Idite, gospodo, idite, razidite se!

Neko viknu:

- Dole ubice!

Bila je to uobičajena uvreda posle nereda u septembru. Svi su je poznavali. Vikalo se, zviždalo na čuvare javnog poretka; oni su počinjali da blede; jedan od njih nije mogao više da se uzdrži i, opomenuvši jednog mladića koji se suviše približio, smejući mu se u brk, gurnu ga tako grubo da ovaj pade na leđa, pet koraka dalje, pred radnjom vinarskog trgovca. Svi se skloniše; ali skoro odmah zatim sruči se i sam stražar, oborio ga je neki čovek jak kao Herkul, čija je kosa, kao gužva kućine, virila ispod kačketa od mušeme. Zastao je nekoliko trenutaka na uglu ulice Sen-Žak, a onda naglo spustio veliku kutiju koju je dotle nosio, da bi se bacio na gradskog stražara, i, držeći ga oborenog pod sobom, snažno ga je udarao pesnicama po licu. Ostali stražari dojuriše. Strašni mladić je bio toliko jak da su tek četvorica mogla da ga savladaju. Dvojica su ga drmusali za jaku, dvojica vukla za ruke, peti ga je udarao kolonom u slabine, a svi su ga nazivali banditom, ubicom, bundžijom. Golih prsa i pocepane odeće, on je dokazivao da je nevin; nije mogao hladnokrvno da gleda kako biju dete.

- Zovem se Disardije! Služim kod gospode Braće Valensar, čipke i noviteti, ulica de Kleri. Gde je moja kutija? Dajte mi moju kutiju.

Ponavljao je;

- Disardije!... Ulica de Kleri. Moja kutija!

Na kraju se ipak smirio i stoički pustio da ga vode u stanicu u ulici Dekart. Talas sveta krenu za njim. Frederik i mladić s brkovima išli su odmah iza njega, puni divljenja prema trgovačkom pomoćniku i besni protiv nasilja Vlasti.

Što su dalje išli, gomila je bivala sve manja.

Gradski stražari su se s vremena na vreme osvrtni, krvoločnog izgleda; a galamdžije, kako nisu imali više šta da rade, ni radoznalci šta da vide, postepeno se sasvim razidoše. Prolaznici koje su sretali, posmatrali su Disardijea i glasno izražavali svoje uvredljive komentare. Neka starica, stojeći pred vratima, povika čak da joj je on ukrao hleb; ta nepravda je samo pojačala gnev dvojice prijatelja.

Najzad stigoše do kvarta. Ostalo ih je još samo dvadesetak. Prisustvo vojnika bilo je dovoljno da ih rastera.

Frederik i njegov drug hlabro zatražiše da im se preda onaj koga su uhapsili. Činovnik im zapreti da će i njih, ako nastave, strpati u zatvor. Zahtevali su da vide starešinu kvarta, i rekli su svoja imena, kao i to da su studenti prava, tvrdeći da je uhapšeni njihov školski drug.

Uveli su ih u sasvim praznu odaju, sa četiri klupe duž zadimljenih malterisanih zidova. U dnu, šalter se otvori. I pojavi se Disardijevo snažno lice, koje je, pod razbarušenom kosom, sa iskrenim sitnim očima i nosom koji je bio četvrtast pri vrhu, podsećalo na fizionomiju nekog dobrog psa.

- Zar nas ne prepoznaješ? reče Isona.

Tako se zvao mladić s brkovima.

- Pa... promuca Disardije.

- Ne pravi se budala, nastavi ovaj. Zna se ko si, student prava, kao i mi.

I pored njihovog namigivanja, Disardije ništa nije mogao da shvati. Izgledalo je da se priseća, zatim odjednom upita:

- Da li je pronađena moja kutija?

Frederik pogleda uvis, obeshrabren. Isona odgovori:

- A, tvoja kutija u kojoj nosiš beleške sa predavanja! Da, da! Ništa ne brini!

Udvostručili su nemu komediju. Disardije je konačno shvatio da su došli da mu pomognu; i on začuta, plašeći se da ih ne oda. Uostalom, osećao je neku vrstu stida što je uzdignut u red studenata i ravan tim mladićima koji imaju tako bele šake.

- Hoćeš li nekom nešto da poručiš? upita Frederik.

- Ne, hvala, nikome!

- A porodici?

On bez reči obori glavu; siroti mladić je bio kopile. Dva drugara bila su iznenađena njegovim ćutanjem.

- Imaš li duvana? nastavi Frederik.

On se potapša po džepovima, zatim iz jednog izvadi ostatke lule, jedne lepe lule od morske pene, s drškom od crnog drveta, srebrnim poklopcem i ćilibarskim krajem.

Već čitave tri godine trudio se da od nje napravi remek-delo. Pazio je da je stalno drži u futrolji od kozje kože, da puši što je moguće sporije,

da je nikad ne spušta na mermer, i da je svake večeri okači iznad kreveta. Sada je premeštao razbijene komade u svojoj šaci, nokti su mu na prstima krvarili; i, s bradom na grudima, ukočenih ženica, zapanjen, gledao je te ostatke svoje radosti, pogledom punim neizrecive tuge.

- Kad bismo mu dali koju cigaru, šta misliš? šapatom reče Isona, i maši se džepa.

Frederik je već spustio punu tabakeru na ivicu šaltera.

- Uzmi! Zbogom, drži se!

Disardije se baci na dve ruke pružene ka njemu. Oduševljeno ih je stezao, a glas mu je bio isprekidan jecajima.

- Kako?... Meni!... Meni!...

Dva prijatelja izbegla su njegovo zahvaljivanje, izašli su i otišli da ručaju u kafani Tabure, kod Luksemburškog parka.

Sekući biftek, Isona je obavestio svog druga da radi u modnim listovima i da pravi reklame za *Industrijsku umetnost*.

- Kod Žaka Arnua? reče Frederik.

- Poznajete ga?

- Da! Ne!... To jest, video sam ga, sreao sam se s njim.

On nemarno upita Isona viđa li nekad njegovu ženu.

- S vremena na vreme, odgovori boem.

Frederik se ne usudi da nastavi s pitanjima; taj čovek zauzeo je odjednom preterano mnogo mesta u njegovom životu; platio je zajednički račun, a pri tom se njegov poznanik ni najmanje nije usprotivio.

Simpatija je bila međusobna; izmenjali su adrese, i Isona ga srdačno pozva da ga isprati do ulice Fleri.

Nalazili su se usred parka kada Arnuaov činovnik, zadržavši disanje, izobličio lice u strašnu grimasu i počeo da kukuriče. Tada mu svi petlovi naokolo odgovoriše dugim kukurikanjem.

- To je znak, reče Isona.

Zastali su blizu pozorišta Bobino, pred jednom kućom, do koje se dolazilo stazom. U okruglom prozorčetu na tavanu, između nevena i muškati, ukaza se mlada žena, gologlava, u mideru, oslanjajući se rukama o ivicu oluka.

- Zdravo, anđele moj, zdravo, golubice, reče Isona, upućujući joj poljupce.

Onda udarcem noge otvori kapiju i iščeze.

Frederik ga je čekao cele nedelje. Nije se usudio da ode kod njega, da ne bi izgledalo da nestrpljivo očekuje poziv na ručak; ali ga je tražio po celom Latinskom kvartu. Sreo ga je jedne večeri i odveo u svoju sobu na Napoleonovom keju.

Razgovor je potrajao; ispričali su se do mile volje. Ison je priželjkivao slavu i koristi od pozorišta. Sarađivao je na vodviljima koji nisu bili prihvaćeni, imao je gomilu planova, udešavao je kuplete; nekoliko ih je opevao. Zatim, primetivši na polici jednu knjigu Viktora Igoa i jednu od Lamartina, posprdno se okomi na romantičnu školu. Ti pesnici nemaju ni zdravog razuma ni tačnosti, a pre svega nisu Francuzi! Hvalio se da odlično zna jezik, i analizirao je najlepše rečenice s mrzovoljnom strogošću, s onim akademskim ukusom kojim se odlukuju luckaste osobe kad pristupaju umetnosti.

Frederika je zabolelo to nipodaštavanje onoga što je on voleo; poželeo je da prekine s njim. Zašto ne ubaciti, odmah, reč od koje je zavisila njegova sreća? I on upita književnog početnika da li bi mogao da ga uvede kod Arnuovih.

Ison nije došao na sastanak; triput je tako propustio da dođe. Jedne subote, oko četiri sata, on se pojavi. Ali, koristeći se kolima, zaustavio se prvo pred Francuskom komedijom da bi dobio povlastice za ložu; silazio je zatim kod krojača, kod neke krojačice; pisao pisamca kod nastojnika. Najzad stigoše na bulevar Monmartr. Frederik je prošao kroz radnju, popeo se uz stepenice. Arnu ga je prepoznao u ogledalu koje se nalazilo pred njegovim pisaćim stolom; i, nastavivši da piše, pružio mu je ruku preko ramena.

Pet ili šest osoba, stojeći, ispunjavalo je teskobnu odaju koju je osvetljavao jedan jedini prozor okrenut dvorištu; kanabe od mrkog vunenog damasta nalazilo se u dnu jednog udubljenja u zidu, između dve zavese od slične tkanine. Na kaminu, pretrpanom hartijama, bila je bronzana Venera; dva svećnjaka s ružičastim svećama stajala su s obe njene strane.

Desno, pored police sa kartonskim tubama, jedan čovek u fotelji, sa šeširom na glavi, čitao je novine; zidovi su se gubili pod bakrorezima i slikama, dragocenim gravirama, ili skicama savremenih majstora, ukrašenim posvetama, koje su izražavale najiskreniju naklonost prema Žaku Arnuu.

- Kako ste? reče on, osvrnuvši se prema Frederiku.

I, ne sačekavši odgovor, tiho upita Isona:

- Kako se zove vaš prijatelj?

Zatim, glasno:

- Uzmite cigaru, sa police, iz kutije.

Industrijska umetnost, smeštena u samom centru Pariza, bila je pogodno mesto za sastanke, neutralni teren na kome su suparništva mogla prisno da se sretnu. Toga dana mogao se tu videti Antenor Brev, portretist kraljeva; Žil Birije, koji je svojim crtežima počeo da popularizuje ratove u Alžiru; karikaturist Somba, vajar Vurda, i drugi, ali niko od njih nije odgovarao studentovim očekivanjima. Njihovo ponašanje je bilo jednostavno, njihov način izražavanja slobodan. Mistik Lovarija ispričao je neku lascivnu priču; slikar istočnjačkih pejzaža, čuveni Ditmer, koji je nosio neku majicu od trikoa ispod svog prsluka, otišao je na omnibus da bi se vratio kući.

Prvo je bilo reči o nekoj ženi koja se zvala Apolonija, bivšem slikarskom modelu. Birije je tvrdio da ju je primetio na bulevaru, u luksuznim kolima. Isona objasni tu promenu nizom ljudi koji su je izdržavali.

- Kako taj mangup poznaje pariške ženske, reče Arnu.

- Posle vas, gospodine, ako išta ostane, uzvрати boem, uz vojnički pozdrav, podražavajući grenadira koji prinosi Napoleonu svoju čuturicu.

Zatim se raspravljalo o nekim slikarskim platnima, za koja je Apolonijina glava služila kao model. Kritikovane su odsutne kolege. Čudili su se ceni njihovih dela; i svi su se žalili da ne zarađuju dovoljno, kad se pojavi neki čovek srednjeg rasta, u odelu zakopčanom samo jednim dugmetom, živih očiju, pomalo luckastog izgleda.

- Prava ste gomila buržuja! rekao je. Zašto vam je toliko stalo do toga, bože blagi! Stari majstori koji su stvarali remek-dela nisu brinuli za milione, Koređo, Muriljo.

- Dodajte Pelren, reče Somba.

Ne obrativši pažnju na šaljivu upadicu, čovek nastavi da govori, s toliko žustrine da je Arnu bio primoran da mu u dva maha ponovi:

- Moja žena želi da vas vidi u četvrtak. Ne zaboravite.

Ove reči još jednom podsetiše Frederika na gospođu Arnu. Kod nje se, sigurno, ulazilo kroz vrata pored divana? Da bi uzeo maramicu, Arnu ih otvori; Frederik u dnu opazi lavabo. Ali neka vrsta mumljanja

začu se od kamina; to je mumlala ona osoba koja je čitala novine, u fotelji. Čovek je bio visok, malo oborenih očnih kapaka, prosede kose, veličanstvenog izgleda - a zvao se Reženbar.

- Šta je, građanine? reče Arnu.

- Još jedna vladina svinjarija!

Radilo se o otpuštanju nekog učitelja; Pelren nastavi sa svojim poređenjem Mikelandela i Šekspira. Dtmer je odlazio. Arnu ga ja stigao da bi mu strpao dve novčanice u šaku. Tada Isona, smatrajući da je pogodan trenutak, reče:

- Da ne biste mogli da mi date nešto malo unapred, dragi gazda?...

Međutim, Arnu je opet seo, i već je grdio nekog starca odvratnog izgleda, sa plavim naočarima.

- Ah, divni ste mi vi, čiča-Isače! Eto, tri dela izvikana, propala! Svi mi se podsmevaju! Znaju ih sad. Šta da radim s njima! Moraću da ih šaljem u Kaliforniju!... Dođavola! Čutite!

Struka ovog dobričine sastojala se u tome da stavlja pri dnu tih slika potpise starih majstora. Arnu nije hteo da ga isplati i grubo ga je oterao. Zatim, promenivši ponašanje, pozdravi nekog gospodina sa ordenom, krutog, sa zulufima i belom kravatom.

Nalakćen na rezu kojom se zatvara prozor, dugo mu je govorio sa sladunjavim izrazom na licu. Na kraju uzviknu:

- Eh, nije meni teško da nađem posrednike, gospodine grofe!

Kako se plemić pomirio sa sudbinom, Arnu mu isplati dvadeset pet zlatnika, i, čim je ovaj izašao, primeti:

- Baš su dosadna ta velika gospoda!

- Sve sami bednici! prošaputa Reženbar.

Kako je vreme odmicalo, tako su Arnuovi poslovi rasli; sređivao je članke, otvarao pisma, pregledao račune, kad bi čuo lupu čekića u radnji, izlazio je da nadgleda pakovanje, zatim je nastavljao svoj posao; istovremeno, odgovarao je na šale. Trebalo je da večera kod svog advokata, a sutradan je putovao u Belgiju.

Ostali su razgovarali o dnevnim događajima: o portretu Šeribinija, o polukružnoj dvorani u Akademiji lepih umetnosti, o skorašnjoj izložbi. Pelren je osuo paljbu na Akademiju. Preplitala su se ogovaranja, prepirke. Odaja s niskom tavanicom bila je toliko prepuna da se nije moglo mrdati; a svetlost ružičastih sveća probijala se kroz dim od cigara kao zraci sunca kroz maglu.

Vrata kraj divana se otvoriše, i uđe visoka, vitka žena, plahovitih pokreta, usled kojih su, po njenoj haljini od crnog tafta, zveckale ukrasne sitnice sa njenog sata.

To je bila ona žena koju je Frederik video, prethodnog leta, u Pale-Roajalu. Nekoliko prisutnih se, nazivajući je po imenu, rukovalo s njom. Isona je najzad uspeo da izvuče pedesetak franaka; zidni sat otkuca sedam; svi se povukoše.

Arnu je rekao Pelrenu da ostane, zatim je prešao sa gđi-com Vatnaz u susednu sobu.

Frederik nije čuo njihove reči; šaputali su. Međutim, ton ženskog glasa se podigao:

- Već šest meseci kako je posao okončan, a ja još čekam!

Nastade dugo ćutanje; gđica Vatnaz se opet pojavi. Arnu joj je ponovo nešto obećao.

- O, kasnije, videćemo!

- Zbogom, srećni čoveče! reče ona, odlazeći.

Arnu se žustro vratio u kabinet, stavio pomadu na brkove, podigao naramenice da bi zategao potpetke, i, dok je prao ruke, govorio je:

- Potrebne su mi dve stvarčice da ih stavim iznad vrata, po dvesta pedeset franaka, u stilu Bušea, je l' to u redu?

- U redu, reče umetnik, pocrvenevši.

- Dobro! I ne zaboravite na moju ženu!

Frederik isprati Pelrena na vrh bulevara Poasonijer, zamolivši ga za odobrenje da može ponekad da svrati kod njega, i ta mu je milost blagonaklono ukazana.

Pelren je čitao sva dela iz estetike, da bi pronašao pravu teoriju Lepog, ubeđen da će, kad je bude otkrio, stvarati remek-dela. Naoružao se svim mogućim pomoćnim sredstvima, crtežima, gipsanim figurama, modelima, gravirama; i tražio je, grizao se; optuživao je vreme, svoje živce, atelje, izlazio na ulicu kako bi došao do nadahnuća, drhtao je, ubeđen da ga je našao, zatim je napuštao započeto delo i sanjao o drugom koje je trebalo da bude još lepše. Tako, mučen željom za slavom i trateći dane u diskusijama, verujući u hiljadu gluposti, u sisteme, u kritiku, u značaj pravilnika i reforme u oblasti umetnosti, on je, u pedesetoj, još uvek radio samo skice. Njegova silna oholost nije mu dozvoljavala da se obeshrabri, ali je bio neprestano

razdražen, u nekom uzbuđenju, u isti mah lažnom i prirodnom, koji je svojstven glumcima.

Kad se ulazilo kod njega, padale su u oči dve velike slike, na kojima su prvi tonovi, nabačeni ovde-onde, davali na belom platnu utisak mrkih, crvenih i plavih mrlja; splet linija ispisanih kredom pružao se preko toga, kao petlje na dvadeset puta iskrpljenoj mreži; bilo je sasvim nemoguće išta razaznati. Pelren objasni motiv ovih dveju kompozicija, pokazujući palcem delove koji su nedostajali. Jedna je trebalo da predstavlja *Nabukodonosorovo ludilo*, druga kako *Neron pali Rim*. Frederik im se divio.

Divio se grupama razbarušenih, golih žena, pejzažima na kojima su u izobilju bila prikazana stabla povijena olujom, a posebno su mu se dopali hiroviti crteži perom, u kojima je slikar podražavao Kaloa, Rembranta, Goju, čije modele nije poznavao. Pelren nije više cenio te svoje radove iz mladosti; sada je bio za veliki stil; dogmatski odlučno govorio je o Fidiji i Vinkelmanu, i to vrlo rečito. Stvari oko njega potkrepljivale su moć njegovih reči; videla se jedna mrtvačka glava na naslonu gde se klečeći molio Bogu, jatagan, monaška odora; Frederik ju je obukao.

Kad bi došao malo ranije, zatekao bi ga na njegovom neudobnom krevetu sa dnom samo od remenja, koji je bio prekriven dronjavim ćilimom; Pelren je imao običaj da kasno leže, revnosno odlazeći u pozorišta. Služila ga je neka stara žena, sva zarozana, večeravao je u prčvarnicama, i živio bez ljubavnice. Njegovo znanje, napabirčeno zbrda-zdola, činilo je njegove paradokse zabavnim. Mržnja prema svemu običnom i buržujskom kiptela je u sarkazmima prepunim divnog lirizma, a prema velikim majstorima umetnosti gajio je takvo divljenje, da ga je ono gotovo uzdizalo do njih.

Ali zašto nikada nije govorio o gđi Arnui? Što se tiče njenog muža, čas ga je nazivao dobroćudnim mangupom, čas šarlatanom. Frederik je očekivao njegovu ispovest.

Jednog dana, prelistavajući njegove blokove, naišao je u portretu Ciganke na izvesnu sličnost sa gđicom Vatnaz, i, kako ga je ta osoba zanimala, hteo je nešto da sazna o njoj.

Ona je nekad bila, mislio je Pelren, učiteljica u nekoj palanci; sada je davala časove i ponešto piskarala u malim listovima.

Sudeći po njenom ponašanju prema Arnuu, moglo se pretpostaviti, po Frederikovom mišljenju, da mu je ljubavnica.

- Ma koješta! Ima on druge.

Tada mladić, okrenuvši u stranu lice, na kome je besramna misao izazvala rumenilo stida, drsko dodade:

- Njegova mu žena, verovatno, ne ostaje dužna?

- Nipošto! Ona je čestita!

Frederik se pokaja, i još češće nastavi da se pojavljuje u *Industrijskoj umetnosti*.

Krupna slova od kojih je bilo sastavljeno Arnuovo ime na memornoj ploči iznad radnje, izgledala su mu sasvim posebna i nekako puna značenja, kao neko sveto pismo. Široki trotoar koji se spuštao, olakšavao mu je hod, vrata su se gotovo sama otvarala; a kvaka, glatka pri dodiru, imala je blagost i razumevanje neke ruke koja bi se našla u njegovoj. Neosetno, postao je isto tako revnosta gost kao i Reženbar.

Svakog dana, Reženbar bi seo u fotelju kraj kamina, dočepao bi *Nasional* koji ne bi ispuštao iz ruku, izražavao je svoje mišljenje usklicima, ili jednostavnim podizanjem ramena. S vremena na vreme obrisao bi čelo maramicom umotanom u obliku kobasice; ovu maramicu je nosio na grudima, između dva dugmeta svog zelenog redengota. Imao je naborane pantalone, visoke cipele, dugu kravatu; a po šeširu s posuvraćenim obodom, čovek je mogao još izdaleka da ga prepozna u gomili sveta.

U osam sati ujutru silazio je sa uzvišice Monmartr, na belo vino u ulici Notr-Dam-de-Viktoar. Njegov ručak, posle koga bi usledilo nekoliko partija bilijara, zadržavao bi ga tako do tri sata. Tada bi se uputio u pasaž Panorama, na apsint. Posle zasedanja kod Arna, odlazio bi u Bordovsku krčmu da ispije vermut; zatim, umesto da ode svojoj ženi, često mu je bilo milije da večera sam, u nekoj kafanici na trgu Gajon, gde je zahtevao da ga služe „domaćim jelima, prirodnim stvarima!“ Najzad, prešao bi u neku drugu bilijarsku salu, i u njoj bi ostao do ponoći, do jednog sata ujutru, do trenutka kada bi ga, pošto bi ugasio svetlost i zatvorio prozorske kapke, gazda lokala, premoren, preklinjao da ode.

I nije ljubav prema piću bila ta koja je u te lokale privlačila građanina Reženbara, već stara navika da u njima govori o politici; s godinama, njegovo je oduševljenje opalo, ostala mu je samo ćutljiva

mrzovolja. Reklo bi se, kad ga čovek vidi onako ozbiljnog lica, da u svojoj glavi obrće ceo svet. Ali ništa iz nje nije izlazilo; i niko, pa čak ni njegovi prijatelji, nisu znali čime se bavi, iako je svima govorio da tobože drži neku poslovnu kancelariju.

Arnu kao da ga je beskrajno cenio. Jednom je rekao Frederiku:

- Taj mnogo zna! Silan je to čovek!

Drugom prilikom, Reženbar je na pultu raširio hartije koje su se ticale rudnika kaolina u Bretanji. Arnu se oslanjao na njegovo iskustvo.

Frederik je sada ukazivao mnogo više poštovanja Reženbaru, pa mu je čak ponekad plaćao apsint; iako ga je smatrao priglupim, zadržavao se s njim po čitave sate, samo zato što je Reženbar bio prijatelj Žaka Arnua.

Kako je potpomagao savremene umetnike pri njihovim prvim koracima, dok su još nepoznati, trgovac slikama, napredan čovek, gledao je, zadržavajući i dalje umetničko ophođenje, da poveća svoju novčanu dobit. Zahtevao je emancipaciju umetnosti, uzvišeno po niskoj ceni. Celokupna pariška luksuzna industrija trpela je njegov uticaj, koji je bio dobar za male stvari, porazan za velike. Sa svojom pohlepom da laska javnom mnjenju, odvratio je vešte umetnike s njihovog puta, iskvario snažne talente, iscrpeo slabe i proslavio osrednje; raspolagao je njima pomoću svojih veza i svog časopisa. Slikarski početnici priželjkivali su da vide svoja dela u njegovom izlogu, a tapetari uzimali od njega modele za nameštaj. Frederik ga je u isti mah smatrao za milionera, diletanta, čoveka od akcije. Mnogim se stvarima ipak čudio, jer je gazda Arnu bio prepreden u svojim poslovima.

Primao je iz najudaljenijih krajeva Nemačke ili Italije neku sliku kupljenu u Parizu za hiljadu pet stotina franaka, i, pokazujući račun na kome je stajala cena od četiri hiljade, preprodavao ju je, iz predusretljivosti, za tri i po. Jedna od njegovih uobičajenih podvala sa slikarima sastojala se u tome da od njih traži da mu kao priče urade umanjen format slike, pod izgovorom da će objaviti njihovu graviru u svom časopisu; zatim bi prodao umanjeni format, a gravira se nikad ne bi pojavila. One koji bi se žalili da su iskorišćeni, potapšao bi po trbuhu. Izvrstan inače kao čovek, rasipao je cigare, bio je na ti s nepoznatima, oduševljavao se nekim delom ili čovekom, i, uporan tada, ne obraćajući pažnju ni na šta drugo, udvostručio bi svoju aktivnost, trčao na sve

strane, pisao, pravio reklame. Smatrao je sebe vrlo poštenim, i, iz potrebe da izliva svoja osećanja, naivno je pričao o svojim podvalama.

Jednom prilikom, da bi naljutio nekog kolegu koji je osnivaio, uz veliku gozbu, drugi jedan list za slikarstvo, Arnu je zamolio Frederika da napiše pred njim, nešto malo pre časa određenog za gozbu, pisma kojima se zvanice obaveštavaju da je svečanost otkazana.

- To ne zadire u pitanje časti, razumete li?

I mladić se nije usudio da mu odbije tu uslugu.

Sutradan, ulazeći sa Isonom u njegovu kancelariju, Frederik opazi kroz otvorena vrata (ona koja su vodila na stepenice) krajičak haljine kako nestaje.

- Izvinite, reče Ison. Da sam znao da ima žena. ..

- O, što se ove tiče, to je bila moja žena, odgovori Arnu. Došla je da me obiđe u prolazu.

- Kako? izusti Frederik.

- Ma da! Odavde se vraća kući.

Sve oko njega izgubilo je odjednom svu svoju draž. Ono što je osećao da se tu nejasno širi, iščilelo je ili, tačnije, nestalo, kao da ga nikad nije ni bilo. Osećao se beskrajno iznenađen i bolno izneveren.

Preturajući po fioci, Arnu se smešio. Da li je zbijao šalu s njim? Momak spusti na sto svežanj vlažnih hartija.

- Ah, plakati! uzviknu trgovac. Nisam još spreman za večeru.

Reženbar uze svoj šešir.

- Kako, ostavljate me?

- Sedam je sati, reče Reženbar.

Frederik je pošao s njim.

Na uglu ulice Monmartr, on se osvrte; gledao je prozore na prvom spratu i smejaio se, pun sažaljenja prema samom sebi, sećajući se sa koliko ih je ljubavi tako često posmatrao. Gde li je ona živela? Kako da se sada sretne s njom? Samoća se opet širila oko njegove čežnje, veća nego ikad.

- Hoćete li je? reče Reženbar.

- Šta?

- Čašu apsinta!

Prepuštajući se svojoj opsesiji, Frederik dopusti da ga Reženbar odvuče u Bordovsku krčmu. Dok je njegov prijatelj, nalakćen, posmatrao bocu, on je gledao levo-desno. I tad ugleda Pelrenov profil

na trotoaru; žustro mu zakuca na okno, i slikar još nije ni seo, a Reženbar ga je već pitao zašto ga nema više u *Industrijskoj umetnosti*.

- Pre ću da crknem nego što će moja noga još jednom tamo da kroči! Ono je prava zver, buržuj, bednik, bitanga!

Te uvrede su dobrodošle Frederikovom besu. Ipak su ga i vređale, jer mu se činilo da pomalo pogađaju i samu gđu Arnua.

-Šta vam je učinio? reče Reženbar.

Pelren lupi nogom o pod i glasno huknu umesto odgovora.

Bavio se sumnjivim poslovima, kao što su portreti u dve boje, ili kopije velikih majstora za neobaveštene ljubitelje; i, kako su ga ti poslovi ponižavali, uglavnom je više voleo da ne govori o tome. Ali „Arnuaova niskost“ dovodila ga je do besa. On dade sebi oduška.

Po porudžbini, čiji je svedok bio Frederik, on mu je doneo dve slike. Trgovac je tada dozvolio sebi da ih kritikuje! Kuduo im je kompoziciju, boju i crtež, naročito crtež, ukratko, nije ih hteo ni po koju cenu. Ali, pritešnjen rokom jedne menice, Pelren ih je ustupio Jevrejnu Isaku; a, petnaest dana kasnije, Arnua ih je, lično, prodao jednom Špancu za dve hiljade franaka.

- Ni sua manje! Kakva prevara! I to mu, dođavola, nije prvi put! Videćemo ga uskoro na optuženičkoj klupi.

- Pa vi preterujete! stidljivim glasom reče Frederik.

- Neka! Dobro! Preterujem! uzviknu umetnik, snažno udarivši pesnicom o sto.

Ova žestina dala je mladiću samopouzdanje. Svakako je mogao i ljubaznije da se ponaša; međutim, ako je Arnua smatrao da su te dve slike. . .

- Loše! Recite samo! Da ii ste ih videli? Je 1' vam to zanat da procenjujete? Znajte, dakle, mladiću, ne dopuštam da se diletanti mešaju u takve stvari.

- Eh, nisu to moja posla! reče Frederik.

- Pa zašto ga onda branite? hladno nastavi Pelren.

Mladić promuća:

- Pa... jer sam njegov prijatelj.

- Poljubite ga s moje strane! Laku noć!

I slikar izađe besan, ne spomenuvši, naravno, svoje neplaćeno piće.

Braneći Arnua, Frederik je i samog sebe ubedio. U za-grejanosti svoje rečitosti, obuzela ga je nežnost prema tom bistrom i dobrom

čovjeku, koga su njegovi prijatelji klevetali, i koji se sada mučio na poslu sam, napušten. 1 nije odoleo iznenadnoj potrebi da ga odmah vidi. Nakon desetak minuta otvorio je vrata njegove radnje.

Arnu je, sa svojim pomoćnikom, pravio ogromne plakate za neku izložbu slika.

- Gle! Otkud opet vi?

Ovo jednostavno pitanje zbunilo je Frederika; i, ne znajući šta da odgovori, on upita da nisu slučajno našli njegov notes, mali notes u plavoj koži.

- Onaj u kome držite ljubavna pisma? reče Arnu.

Pocrvenevši kao neka devica, Frederik se branio od te pretpostavke.

- Onda pesme? reče trgovac.

On je vešto rukovao izloženim slikarskim materijalom, raspravljao je o obliku, boji, ivici; i Frederik se sve više ljutio na njegov tobože misaon izgled, pogotovo na šake koje su se šetale po plakatima, krupne, pomalo mlitave šake sa pljosnatim noktima. Najzad Arnu ustade, i, rekavši: „Gotovo je!“ pogladi ga rukom ispod brade, sasvim prijateljski. Ta prisnost se nije dopala Frederiku, i on se odmaknu; zatim je prešao prag radnje, poslednji put u svom životu, pomisli. I sama gđa Arnu izgledala mu je kao umanjena prostaklukom svoga muža.

Primio je, iste nedelje, pismo u kome mu je Delorije javljao da će stići u Pariz sledećeg četvrtka. Tada se on svom silinom bacio ka toj čvrščoj i uzvišenoj ljubavi. Jedan takav čovek vredeo je koliko sve žene. Neće mu više biti potrebni Reženbari, Pelreni, Isoni, niko! Da bi bolje smestio svog prijatelja, kupio je gvozdeni krevet, još jednu fotelju, udvostručio čaršave; i, u četvrtak ujutro, obukao se da izađe u susret Delorijeu, kad zvonce odjeknu na njegovim vratima. Ušao je Arnu.

- Samo jednu reč! Juče su mi iz Ženeve poslali divnu pastrmku; računamo na vas, večeras tačno u sedam sati... Ulica Šoazel, dvadeset četiri-a. Ne zaboravite!

Frederik je morao da sedne. Kolena su mu klecala. U sebi je ponavljao: „Najzad! Najzad!“ Napisao je odmah pisma svom krojaču, šesirdžiji, obućaru, i uputio ih po trojici kurira. Ključ se okrete u bravi i vratar se pojavi, s koferom na ramenu.

- Šta ti je? reče Delorije. Zar nisi dobio moje pismo?

Frederik nije imao snage da ga laže.

Raširio je ruke i bacio mu se na grudi.

Zatim je pisar ispričao šta mu se desilo. Njegov otac nije hteo da mu položi račun o zaostavštini, smatrajući da takvi računi zastarevaju posle deset godina. Međutim, dobro poznavajući sudski postupak, Delorije se najzad dočepao celog nasledstva svoje majke, ukupno sedam hiljada, koje je imao tu, kod sebe, u jednom starom novčaniku.

- To je rezerva, u slučaju nevolje, moram da razmislim gde ću da je plasiram, i gde da se smestim već od sutra ujutru. Danas sam potpuno slobodan i sav pripadam tebi, dragi moj družo!

- O, ne ustručavaj se! reče Frederik. Ako imaš nešto važno večeras...

- Ma hajde sad! Bio bih zaista bednik...

Ova reč, koja mu se slučajno otela, u srce pogodi Frederika, kao neka uvredljiva aluzija.

Vratar razmesti na stolu, pored vatre, kotlete, hladno pečenje u pihtijama, jastoga, slatkiše i dve boce bordoa. Ovako dobar prijem dirnu Delorijea.

- Kao da sam kralj, časti mi!

Razgovarali su o svojoj prošlosti, o budućnosti; i, s vreme na vreme, hvatali su se za ruke preko stola, gledajući se razneženo po čitav minut. Ali jedan momak donese nov šešir. Delorije glasno primeti koliko je šešir sjajan.

Zatim krojač, lično, donese svečano odelo koje je ispegla.

- Čovek bi pomislio da se ženiš, reče Delorije.

Sat kasnije, treća osoba se pojavi i izvadi iz velike crne torbe par lakovanih cipela, predivnih. Dok ih je Frederik probao, obućar je podrugljivo posmatrao palančaninovu obuću.

- Gospodinu ništa nije potrebno?

- Hvala, odgovori advokatski pripravnik, podvlačeći pod stolicu svoje stare cipele s pertlama.

Ovo poniženje je bilo nelagodno Frederiku. Odlagao je sa priznanjem. Najzad uzviknu, kao da se iznenada nečeg setio:

- Ah, dođavola, sasvim sam zaboravio!

- Šta to?

- Da večeram van kuće!

- Kod Dambrezovih? Zašto mi o njima nikad ništa nisi govorio u pismima?

- Ne kod Dambrezovih, nego kod Arnuovih.

- Trebalo je da me obavestiš! reče Delorije. Došao bih dan kasnije.
- Bilo je nemoguće! brzo odgovori Frederik. Pozvali su me tek jutros, maločas!

I, da bi popravio svoju grešku i odobrovoljio prijatelja, razvezao je upetljane konopce na njegovom koferu, razmestio sve njegove stvari u orman, hteo da mu ustupi i sopstveni krevet, a da on spava u malom odeljenju za ostavu drva. Zatim, već od četiri sata, počeo je da se sprema.

- Imaš još dosta vremena! reče drugi.

Frederik se na kraju obuče i ode.

„Eto kakvi su ti bogataši!“ pomisli Delorije.

I ode u ulicu Sen-Žak da večera, kod nekog malog krčmara koga je poznao.

Frederik je više puta zastajao na stepenicama, toliko mu je srce lupalo. Jedna suviše tesna rukavica prсну; i, dok je pocepani deo zavlacio ispod manžetne na košulji, Arnu, koji se peo za njim, uze ga za ruku i uvede.

Predvorje, ukrašeno u kineskom stilu, imalo je obojeni fenjer na tavanici, i bambuse po uglovima. Prolazeći kroz salon, on posrnu na tigrovoj koži. Visoki svećnjaci nisu bili zapaljeni, ali su dve lampe gorele u budoaru, sasvim u dnu odaje.

Gđica Marta je došla da saopšti da joj se mama oblači. Arnu je podiže do visine svojih usta da je poljubi; zatim, želeći da sam izabere neke boce vina u podrumu, ostavi Frederika sa detetom.

Ona je mnogo porasla od onog vremena kad su putovali Montroom. Njena tamna kosa padala je u dugim kolmovanim uvojcima na gole ruke. Ispod haljine, s više volana nego kod neke balerine, videli su se ružičasti listovi, i čitava njena osoba odisala je sveže kao kita cveća. Primila je gospodinove komplimente s koketnim izrazom, pogledala ga svojim dubokim očima, a zatim, prošavši između nameštaja, nestala kao mačka.

Nije više osećao nikakav nemir. Kugle na lampi, obložene čipkastom hartijom, propuštale su mlečnu svetlost, koja je ublažavala boju zidova, presvučenih atlasom bledoljubičaste boje. Kroz rešetku na kaminu, nalik na veliku lepezu, žarilo se ugljevlje. Pored zidnog sata nalazio se kovčežić sa srebrnim bravicama. Tu i tamo, povlačile su se neke intimne stvarčice: jedna lutka na malom kanabetu, ženska

marama na naslonu stolice, i, na stolu za rad, pletivo od vunice, iz koga su virile dve igle za kukičanje od slonovače. Bilo je to mirno mestašće, u isti mah čestito i porodično.

Arnu se vratio; na drugim vratima, pojavi se gđa Arnu. Kako je bila u senci, video je najpre samo njenu glavu. Na sebi je imala haljinu od crnog velura i, u kosi, dugačku alžirsku pređu od crvenog svilenog konca, koja joj je, obavijajući se oko češlja, padala na levo rame.

Arnu predstavi Frederika.

- Oh, odlično se sećam gospodina, reče ona.

Zatim su sve zvanice stigle, skoro istovremeno: Ditmer, Lovarija, Birije, kompozitor Rozenvald, pesnik Teofil Loris, dva umetnička kritičara, Isonoeve kolege, jedan fabrikant hartije, i najzad slavni Pjer-Pol Mensijus, poslednji predstavnik velikog slikarstva, koji je uz svoju slavu veselo nosio svojih osamdeset godina i veliki trbuh.

Kad se prelazilo u trpezariju, gđa Arnu ga uze ispod ruke. Jedna stolica ostala je prazna za Pelrena. Iako ga je iskorišćavao, Arnu ga je voleo. Uostalom, pribojavao se njegovog opakog jezika, pa je, da bi ga odobrovoljio, objavio u *Industrijskoj umetnosti* njegov portret, praćen preteranim pohvalama; i Pelren, osetljiviji prema slavi nego prema novcu, pojavi se oko osam sati, sav zadihan. Frederik pomisli da su se oni već odavno izmirili.

Društvo, jela, sve mu se svidelo. Trpezarija, kao neka srednjevekovna dvorana, bila je presvučena kožom, jedna holandska polica stajala je ispred korpe pune čibuka; a na stolu, čaše od češkog kristala, različito obojene, davale su, usred cveća i voća, utisak vatrometa u bašti.

Mogao je da bira između deset vrsta senfa. Jeo je daspačo, kari, isiot, korzikanske sosove, rimske lazanje; pio je izvanredna vina, lipfraoli i tokaj. Arnuu je bilo zaista važno da dobro ugosti svoje zvanice. On se udvarao, u cilju što brže nabavke jela, svim kondukterima poštanskih kola, i bio je u vezi sa svim kuvarima velikih lokala koji su mu dostavljali svoje sosove.

Ali Frederika je najviše zanimalo razgovor. Njegove snove o putovanju uljuljkivao je Ditmer, koji je pričao o Istoku; utolio je svoju radoznalost prema pozorišnim stvarima, slušajući Rozenvalda dok je govorio o Operi; a svirepi život boemstva izgledao mu je smešan kroz razdraganost Isonoa, koji je na živopisan način pripovedao kako je

proveo čitavu jednu zimu hraneći se samo holandskim sirom. Zatim mu je diskusija između Lovarija i Birjea, o firentinskoj školi, otkrila remek-dela, otvorila vidike, pa se jedva uzdržao od oduševljenja kada je Pelren uzviknuo:

- Ostavite me na miru sa tom vašom odvratnom stvarnošću ! Šta je stvarnost? Jedni vide crno, drugi plavo, gomila vidi glupo. Ništa manje prirodno od Mikelandela, ali ništa snažnije! Kad se vodi računa o spoljašnjoj istini, to samo ukazuje na savremenu niskost; i umetnost će, ako se tako nastavi, postati neka vrsta praznog brbljanja, i biće, po poeziji, ispod religije, po zanimljivosti ispod politike. Vi, pomoću malih dela, uprkos sve suptilnosti vaše obrade, nećete postići njen cilj - da u nama izazove jedan apstraktan zanos. Eto, na primer, Vasolijerovih slika: sve je to lepo, ljupko, čisto, i ne mnogo teško! To se može staviti u džep, poneti na put! Notari ih plaćaju po dvadeset hiljada, a u njima nema ideja ni za tri sua; ali nema ničeg velikog bez ideje! Bez veličine nema lepog! Olimp je planina! Najsmeliji spomenik biće uvek Piramide. Više vredi bujnost od ukusa, pustinja od trotoara, i divljak od berberina!

Frederik je posmatrao gđu Arnu, slušajući ove reči. One su padale u njegov duh kao metali u visoku peć, slivale su se s njegovom strašću i vodile u ljubav.

Sedeo je tri mesta niže od nje, na istoj strani. S vremena na vreme ona bi se malo nagnula, okrenuvši glavu da bi rekla nešto svojoj kćeri; i, kako bi se tada nasmešila, jamica joj se ukazivala na obrazu, što je njenom licu davalo izraz još tananije dobrote.

U trenutku kad su služili likere, nje nestade. Razgovor je postao veoma slobodan; g. Arnu je prosto blistao u tome, i Frederika iznenadi cinizam ovih ljudi. Međutim, njihovo interesovanje za žene uspostavljalo je između njega i njih kao neku jednakost koja ga je uzdizala u sopstvenim očima.

Vrativši se u salon, uzeo je, da bi se pribrao, jedan od albuma koji su bili na stolu. Veliki savremeni umetnici ilustrovali su ga crtežima i stavili u njega svoju prozu, stihove ili samo potpise; među čuvenim imenima bilo je i mnogo nepoznatih, a zanimljive misli pojavljivale su se tek pod gomilom gluposti. Sve su predstavljale manje ili više neposredno odavanje počasti gđi Arnu. Frederik nije imao hrabrosti da napiše koji red pored toga.

Ona je otišla u svoj budoar, da donese kovčežić sa srebrnim bravicama koji je Frederik primetio na kaminu. To je bio poklon njenog muža, delo iz renesanse. Prijatelji su obasipali Arnua komplimentima, žena mu se zahvaljivala; on se razneži i poljubi je pred svima.

Zatim su svi razgovarali raštrkano, po grupama; dobričina Mensijus sedeo je s gđom Arnu u fotelji pored vatre; ona se naginjala bliže njegovom uhu, njihove su se glave dodirivale, i Frederik bi vrlo rado pristao da je gluv, bogalj i ružan, samo da bi imao slavno ime i sedu kosu, bilo šta što bi ga moglo dovesti u tako prislan odnos s njom. Ljutio se na sebe, bio je besan na svoju mladost.

Ali ona je došla u ugao salona gde se on nalazio, upitala ga da li poznaje neku od zvanica, da li voli slikarstvo, otkad studira u Parizu. Svaka reč koja je izlazila iz njenih usta izgledala je Frederiku nešto novo, isključivo povezano s njenom ličnošću. Pažljivo je gledao rese na njenoj alžirskoj marami, koje su krajevima milovale njeno golo rame; nije odvajao oči od nje, unosio se svom dušom u belinu te ženske puti; međutim, nije se usuđivao da podigne trepavice, da bi je pogledao oči u oči.

Rozenvald ih prekide, zamolivši gđu Arnu da nešto otpeva. Zasvirao je prve akorde, ona je čekala; njene se usne upola otvoriše, i čist zvuk, dug, kao zlatna nit, podiže se uvis.

Frederik ništa nije razumeo od italijanskih reči.

Muzika je počinjala dubokim ritmom, kao neka crkvena pesma, zatim su se, sve više oživljavajući u krešendu, umnožavali zvonki tonovi, smirujući se odjednom; i melodija se ljubavno vraćala, uz dugo i leno talasanje.

Ona je stajala pored klavira, opuštenih ruku, izgubljenog pogleda. Katkad, da bi pročitala note, zažmirila bi, nagnuvši za trenutak čelo. Njen duboki alt imao je u niskim tonovima sumornu intonaciju od koje se čovek ledio, i tada bi se njena lepa glava s dugim obrvama povijala prema ramenu; grudi bi se nadimale, ruke širile, a vrat, iz koga su izlazili trileri, meko bi se zanosio kao pod poljupcima; otpevala je tri visoke note, spustila glas, otpevala jednu višu, i, posle kratkog ćutanja, završila fermatom.

Rozenvald je ostao za klavirom. Nastavio je da svira za sebe. S vremena na vreme, odlazila je poneka od zvanica. U ponoć, kad su i poslednji odlazili, Arnu je izašao sa Pelrenom, pod izgovorom da ga

otprati. On je bio od onih ljudi koji su se smatrali bolesnim ako ne bi *obišli krug* posle večere.

Gđa Arnu je izašla do predvorja. Ditmer i Isona opraštali su se od nje, ona im je pružala ruku; pružila ju je i Frederiku, i on oseti kao da nešto prodire kroz sve atome njegove kože.

Ostavio je svoje prijatelje; osećao je potrebu da bude sam. Srce mu je bilo prepuno. Zašto ta pružena ruka? Da li je to bio nesvestan pokret ili ohrabrenje? „Ma šta mi je! Lud sam!“ To, uostalom, i nije bilo važno, jer od sada može da je poseti kad god bude hteo, da živi u njenoj atmosferi.

Ulice su bile puste. Katkad bi prošla teška teretna kola, potresajući kaldrmu. Jedna za drugom nizale su se kuće sivih fasada, zatvorenih prozora; i on je prezrivo mislio na sva ta ljudska bića što spavaju iza tih zidova, i koja žive a ne vide, i niko od njih čak i ne sluti da ona postoji! Nije više bio svestan mesta, prostora, ničega; i, udarajući potpeticom o zemlju, lupajući štapom o kapke radnji, išao je pravo, vođen slučajem, izgubljen, zanesen. Vlažan vazduh ga obavi; osvestio se da je na obali Sene.

Ulični fenjeri sijali su u dve prave linije, u beskraj, i dugi crveni plamenovi podrhtavali su u dubini vode. Ona je bila boje škriļjca, dok je nebo, jasnije, izgledalo kao da ga drže velike senke što su se uzdizale sa svake strane reke. Zgrade, koje se nisu videle, uvećavale su tamu. Svetla magla lebdela je iznad njih, po krovovima; svi šumovi slivali su se u jedan tihi žamor; duvao je lak povetarac.

Zastao je na sredini Pon-Nefa, i, gologlav, raskopčan, duboko je udisao vazduh. Međutim, osećao je kako mu se iz dubine penje nešto neiscrpno, neki priliv nežnosti koja ga je rastrojavala, kao kretanje talasa pred njegovim očima. Sa sata neke crkve otkuca jedan sat, lagano, kao glas koji ga doziva.

Tada ga obuze jedan od onih treptaja duše kad se čoveku čini da je prenesen u neki viši svet. Javila mu se izuzetna moć uvida, koja nije imala određeni cilj. Pitao se, ozbiljno, da li da bude veliki slikar ili veliki pesnik; i on se odluči za slikarstvo, jer bi ga zahtevi tog zanata približili gđi Arnu. On je, dakle, našao svoj poziv! Cilj njegovog života bio mu je sada jasan, i budućnost bez greške.

Kad je za sobom zatvorio vrata, začuo je kako neko hrče u mračnom sobičku pored njegove sobe. To je bio onaj drugi. Nije više mislio na njega.

Lice mu se ukaza u ogledalu. Našao je da je lep, i ostao je tako još koji trenutak, gledajući se.

V

Sutradan, već popodne, kupio je kutiju s bojama, četkice, šta-felaj. Pelren je pristao da mu daje časove, i Frederik ga povede u svoj stan, da vidi šta mu nedostaje od slikarskog alata.

Delorije se već vratio kući. U drugoj fotelji sedeo je neki mladić. Pisar reče, pokazavši na njega:

- To je on! Eto! Senekal!

Mladić se nije dopao Frederiku. Njegovo čelo je izgledalo još više, zbog kose začesljane naviše kao četka. Nešto surovo i hladno probijalo je iz njegovih sivih očiju; a njegov dugačak crni redengot, sva njegova odeća podsećala je na pedagoga i sveštenika.

U početku se razgovaralo o dnevnim događajima, između ostalog o *Stabatu* od Rosinija; Senekal, upitan, izjavi da on nikad ne ide u pozorište. Pelren otvori kutiju s bojama.

- Šta, to je za tebe, sve to? reče pisar.

- Pa naravno!

- Gle! Kakva ideja!

I on se nagnu nad sto na kome je nastavnik matematike prelistavao neku knjigu Luja Blana.¹ On ju je i doneo, i sada je šapatom čitao pojedina mesta, dok su Pelren i Frederik zajedno razgledali paletu, nož, boje; zatim su povelili razgovor o večeri kod Arnua.

- Trgovac slikama? reče Senekal. Krasan gospodin, zaista!

- A zašto? upita Pelren.

Senekal odgovori:

- Čovek koji mlati pare pomoću političkih gadosti!

Onda poče da govori o jednoj čuvenoj litografiji, koja je predstavljala čitavu kraljevsku porodicu zauzetu poslovima: Luj-Filip drži građanski zakonik, kraljica molitvenik, princeze vezu, vojvoda od Nemura opasuje sablju, Gospodin od Žoanvila pokazuje geografsku

kartu mlađoj braći; a u dnu se video krevet sa dve pregrade. Pod naslovom *Dobra porodica*, ta slika je bila prava poslastica za buržuje, ali je izazivala tugu kod patriota. Pelren, uvređenim glasom, kao da ju je on naslikao, reče da sva mišljenja podjednako vrede; Senekal je protestovao. Umetnost bi morala isključivo da ima za cilj da poučava mase! Trebalo bi reprodukovati samo one motive koji navode ljude na čestita dela, sve drugo je štetno.

- Pa to zavisi od obrade! uzviknu Pelren. Ja mogu da stvorim remek-dela!

- Onda utoliko gore po vas! Čovek nema prava...

- Molim?

- Ne! Gospodine, vi nemate prava da me zabavljate stvarima koje ja osuđujem! Radi čega su nam potrebne pažljivo izrađene tričarije, iz kojih je nemoguće izvući bilo kakve koristi, te Venere, na primer, sa svim tim vašim pejzažima? Ja ne vidim u tome ničeg poučnog za narod! Pokažite nam radije njegovu bedu! Oduševite nas za njegove žrtve! Eh, dragi Bože, motiva ima mnogo: majur, radionica...

Pelren je mucao od gneva, i, verujući da je pronašao argument:

- Molijera, da li njega priznajete?

- Naravno! reče Senekal. Divim mu se kao preteći francuske revolucije.

- Ah, revolucija! Kakva umetnost! Nikada nije bilo žalosnije epohe!

- Nikad veće, gospodine!

- Vi mi ličite na nekog zadržtog nacionalnog gardistu!

Njegov protivnik, vičan u prepirkama, odgovori:

- Nisam od *tih!* I ja ih prezirem isto koliko i vi. Ali s takvim načelima kvare se mase! To je dobrodošlo vladi, uostalom: ona ne bi bila tako jaka bez saučesništva čitave bande lakrdijaša kao što je Arnu.

Slikar uze u odbranu trgovca, jer su ga Senekalova shvatanja dovodila do besa. Usudio se čak da zastupa mišljenje da je Žak Arnu zlatno srce, da je odan svojim prijateljima i da voli svoju ženu.

- Oho-ho! Ako bi mu čovek ponudio neku dobru šumicu, taj ne bi odbio da je ustupi nekom da posluži kao model.

Frederik preblede.

- Da li vam je nešto našao učinio, gospodine?

- Meni? Ne! Video sam ga samo jednom, u kafani, s jednim prijateljem. To je sve.

Senekal je govorio istinu. Ali su ga, svakodnevno, ljutile reklame *Industrijske umetnosti*. Arnu je bio, po njegovom mišljenju, predstavnik jednog sveta koji je on smatrao kobnim po demokratiju. Žestok republikanac, on je podozrevao korupciju u svakoj eleganciji, nemajući potrebe ni za čim, jer je bio nepokolebljivo čestit.

Razgovor jedva da je mogao da se nastavi. Slikar se ubrzo setio svog sastanka, nastavnik svojih učenika; i, kad su izašli, posle dužeg ćutanja, Delorije postavi nekoliko pitanja u vezi sa Arnuom.

- Ti ćeš me kasnije predstaviti njemu, zar ne, dragi moj?

- Naravno, reče Frederik.

Zatim su razgovarali o poslu. Delorije je lako našao mesto drugog pisara kod nekog notara, upisao se na Pravni fakultet, kupio neophodne knjige; i život o kome su toliko sanjali, otpoče.

Taj život im je bio čaroban, zahvaljujući njihovoj mladosti. Kako Delorije ništa nije govorio o novčanim uslovima, ni Frederik ništa nije rekao. On je snosio sve troškove, sređivao je zajednički orman, brinuo se za nabavku; ali, ako je trebalo održati pridiku, pisar bi uvek pobrinuo za to, nastavivši, kao u koledžu, ulogu zaštitnika i starijeg.

Odvojeni preko celog dana, oni bi se nalazili uveče. Zauzeli bi mesta kraj vatre i radili svaki svoj posao. Ali bi ga ubrzo i napuštali. Nastajali bi izlivi duše bez kraja, veselost bez povoda, a katkad i svađe, zbog lampe koja se dimila ili zbog izgubljene knjige, trenutne svađe koje bi smeh ubrzo stišao.

Kako su vrata od sobička ostajala otvorena, i dalje bi brbljali izdaleka, iz svojih postelja.

Ujutru bi šetali, zasukanih rukava do lakata, po terasi; sunce se rađalo; izmaglice su prelazile iznad reke, čula se galama sa cvetnog trga u blizini; a dim iz njihovih lula kovitlao se u čistom vazduhu koji je osvežavao njihove još podbule oči; udišući ga, osećali su ogromnu nadu koja se svuda širila.

Nedeljom, kad ne bi padala kiša, izlazili su zajedno; i, ruku pod ruku, lutali su ulicama. Gotovo ista misao pala bi na pamet i jednom i drugom, ili bi razgovarali ne videći ništa oko sebe. Delorije je žudeo za bogatstvom, kao sredstvom da vlada ljudima. Želeo je da uskomeša mnogo sveta, da napravi mnogo galame, sa tri sekretara pod svojom komandom, i velikom političkom večerom koju bi priređivao jednom nedeljno. Frederik bi u mislima nameštao za sebe palatu u mavarskom

stilu, kako bi mogao da živi okružen divanima od kašmira, uz šum vodoskoka, a posluživali bi ga paževi crnci; i te sanjarije postajale su na kraju krajeva toliko jasne da je za njima očajavao kao da ih je zaista izgubio.

- Čemu govoriti o svemu tome, rekao bi on, kad to nikada neće biti.

- Ko zna? odgovarao je Delorije.

Uprkos svojih demokratskih shvatanja, nagovarao ga je da uđe kod Dambrezovih. Frederik mu je navodio svoje promašene pokušaje.

- Ma idi opet! Pozvaće te najzad jednom!

Primili su, sredinom marta, pored ostalih prilično velikih računa, i račun od gostioničara koji im je donosio večeru. Frederik, kako nije imao dovoljno novca, pozajmio je sto talira od Delorijea; petnaest dana kasnije ponovio je isti zahtev, ali ga je pisar izgrdio zbog para koje je bacao kod Arnua.

I zaista, u tome je bio sasvim neumeren. Jedna slika Venecije, jedan pejzaž Napulja i jedan Carigrad nalazili su se na sredini triju zidova, motivi s konjima od Alfreda de Drea bili su razmešteni ovde-onda, jedna vajarska grupa od Pradijea stajala je na kaminu, brojevi *Industrijske umetnosti* na klaviru, fascikle sa crtežima na podu, sve je toliko zakrčilo stan, da nije bilo mesta ni knjiga da se spusti, jedva je moglo da se prolazi. Frederik je tvrdio da mu je sve to potrebno za njegovo slikarstvo.

Radio je kod Pelrena. Međutim, Pelren je često bio odsutan, jer je imao običaj da prisustvuje svim pogrebima i događajima o kojima su obavezno pisale novine; i Frederik je čitave sate provodio sasvim sam u ateljeu. Tišina te velike odaje, u kojoj se čulo samo trčkanje miševa, svetlost koja je padala sa tavanice, pa čak i tutnjanje peći, sve mu je to pričinjavalo neku vrstu intelektualnog zadovoljstva. Zatim je njegov pogled, napuštajući posao, bludeo po izgredanim delovima zida, po ukrasnim sitnicama koje su ležale na policama, duž skulptura na kojima je slegnuta prašina ličila na komade pliša; i, nalik putniku izgubljenom usred šume, koga svi putevi vraćaju na isto mesto, on je u svakoj misli nalazio nešto što ga je podsećalo na gđu Arnu.

Određivao je sebi datume kada će ići kod nje; ali, kad bi stigao na drugi sprat, pred njena vrata, nije se usuđivao da zazvoni. Koraci bi se približili; vrata bi se otvorila, i s rečima: „Gospođa je izašla“, dolazilo je neko olakšanje, kao da se teret svaljivao s njegovog srca.

Najzad ju je ipak našao kod kuće. Prvi put, bile su tri žene s njom; drugog popodneva, iskrasnio je odnekud učitelj gđice Marte. Uostalom, muškarci koje je gđa Arnu katkad primala na večere nisu joj dolazili u posete. I on ne ode više, iz obzira.

Ali nije propuštao, samo da bi bio pozvan na večere četvrtkom, da redovno odlazi sredom u *Industrijsku umetnost*; ostajao je duže od svih, duže od Reženbara, do poslednjeg časa, pretvarajući se da razgleda neku graviru, da prelistava neke novine. Najzad bi mu Arnu rekao: „Jeste li slobodni sutra uveče?“ I on bi prihvatio ponudu pre nego što bi rečenica bila dovršena. Činilo se da ga je Arnu zavoleo. Naučio ga je veštini da raspoznaje vina, da pali punč, da sprema jela od šljuka; Frederik je pokorno slušao njegove savete, voleći sve što je bilo u vezi sa gđom Arnu, njen nameštaj, njenu posluhu, njenu kuću, njenu ulicu.

On gotovo da nije ni govorio za vreme tih večeri; samo je nju gledao. Ona je imala desno, pored slepoočnice, mali mladež; njeni zalisci su bili tamniji od ostale kose i uvek kao malo vlažni po ivicama; gladila ih je s vremena na vreme, samo sa dva prsta. Poznavao je oblik svakog njenog nokta, naslađivao se da sluša šum njene haljine dok bi ona prolazila pored vrata, da krišom udiše miris njene maramice; njen češalj, njene rukavice, njeno prstenje, bili su za njega izuzetne stvari, značajne kao umetnička dela, gotovo kao neka živa bića; sve su te stvari ispunjavale njegovo srce i pojačavale njegovu ljubavnu strast.

Nije imao snage da tu ljubav sakrije od Delorije. Kad bi se vraćao od gđe Arnu, budio bi kao slučajno svog druga, da bi mogao da mu govori o njoj.

Delorije, koji je spavao u sobičku, pored česme, dugo bi zevao. Frederik bi seo kraj njegovog kreveta. Prvo bi govorio o večeri, zatim bi ispričao hiljadu beznačajnih sitnica, u kojima kao da je video znake prezira ili ljubavi. Jednom, na primer, ona je odbila njegovu ruku, da bi ispod ruke uzela Ditmera, i Frederik je očajavao.

- Ah, kakva glupost!

Ali ga je ipak nazvala svojim „prijateljem“.

- Onda hrabro napred!

- Ali ne usuđujem se, govorio je Frederik.

- Onda ne misli na to! Laku noć.

Delorije bi se okrenuo ka zidu i zaspao. Ništa nije razumevao od te ljubavi, na koju je gledao kao poslednju mladičku slabost, i, kako mu

takvo prijateljstvo nije više bilo dovoljno, rešio je da jednom nedeljno poziva njihove zajedničke prijatelje.

Dolazili su subotom, oko devet sati. Tri alžirske zavese bile su pažljivo navučene; lampa i četiri sveće su gorele; nasred stola, činja sa duvanom, puna lula, stajala je između boca piva, čajnika, flaše ruma i sitnog peciva. Raspravljalo se o besmrtnosti duše, poredili su se profesori.

Ison je, jedne večeri, doveo jednog visokog mladića u redengotu prekratkih rukava i veoma nezgrapnog. To je bio onaj mladić koga su prethodne godine pokušali da izvuku iz kvarta.

Kako nije mogao da vrati gazdi kutiju sa čipkama koju je izgubio u gužvi, ovaj ga je optužio za krađu, pretio mu sudom; sada je radio u nekom špediterskom preduzeću. Ison ga je tog jutra sreo na uglu neke ulice i doveo ga, jer je Disardije, iz zahvalnosti, hteo da vidi i onog „drugog“.

Pružio je Frederiku tabakeru još punu cigara, koju je pobožno čuvao, u nadi da će je vratiti. Mladići ga pozvaše da opet dođe. I on nije propustio priliku.

Svi su se slagali. Pre svega, njihova mržnja prema vlasti imala je značaj neosporne dogme. Jedino se Martinon trudio da brani Luj-Filipa. Sasuli bi na njega sva opšta mesta koja su se vukla po novinama; pretvaranje Pariza u Bastilju, septembarske zakone, Pričara, lorda Gizoa, tako da bi Martinon začutao, plašeći se da nekog ne uvredi. Za sedam godina u koledžu nijednom nije bio kažnjen, a na Pravnom fakultetu znao je da se dopadne profesorima. Obično je nosio komotan redengot žućkaste boje mastike, s kaljačama od kaučuka; ali se jedne večeri pojavio odeven kao za svadbu: s plišanim ukrštenim prslukom, belom kravatom i zlatnim lancem.

Iznenadjenje se povećalo kad su saznali da dolazi od g. Dambreza. I zaista, bankar Dambrez je kupio od Martinonovog oca veliki deo šume, i, kada mu je stari predstavio sina, bankar je obojicu pozvao na večeru.

- Da li je bilo mnogo nosonja? upita Delorije. I jesi li mu obgrlio ženu oko struka, između dvoja vrata, *sicut decet*?

I započe razgovor o ženama. Pelren je smatrao da nema lepih žena (njima je pretpostavljao tigrove); uostalom, čovečja ženka je niže stvorenje u estetskoj hijerarhiji:

- Ushićuje vas baš ono što ženu umanjuje kao ideju; mislim dojke, kosa...

- Ali, reče Frederik, duga crna kosa, krupne crne oči...

- O, znamo već! uzviknu Isona. Dosta s Andaluskinjama na livadi! Antičke stvari? Sluga pokoran! Jer, razmislimo malo, bez šale! Neka glumičica je zanimljivija od Miloske Venere! Budimo Gali, dovraga! I ljudi iz epohe regenstva, ako smo u stanju!

Tecite, dobra vina; žene, udostojite nas osmehom!

- Treba preći s crнке na plavušu! Zar ne mislite i vi tako, oče Disardije?

Disardije je ćutao. Svi navališe na njega ne bi li saznali kakav mu je ukus.

- Pa dobro, reče on, sav crven. Ja bih, eto, hteo da volim uvek istu!

To je bilo tako rečeno da svi odmah ućutaše, jedni iznenađeni tom naivnošću, a drugi, možda, otkrivši u tome potajnu čežnju svoje duše.

Senekal spusti svoju čašu piva na prozorsku dasku i samouvereno izjavi da bi, pošto je prostitucija tiranija, a brak nemoralnost, bilo bolje da se čovek uzdržava. Delorije je smatrao žene za rasonodu, ni za šta više. G. de Sizi ih se izuzetno plašio. Vaspitan pod nadzorom svoje babe bogomoljke, nalazio je da je društvo ovih mladih ljudi privlačno kao neki sumnjiv lokal i poučno kao Sorbona. Štedro su ga poućavali; a on je bio vrlo prilježan, čak je hteo i da puši, iako bi mu redovno od toga pozlilo. Frederik mu je poklanjao mnogo pažnje. Divio se prelivima boja na njegovim kravatama, krznu na njegovom kaputu, a posebno njegovoj obući, mekoj kao rukavica, koja kao da je izazivala svojom čistoćom i prefinjenošću; njegova kola čekala su ga uvek dole pred vratima.

Jedne večeri, kad je otišao, a padao je sneg, Senekal poče da žali njegovog kočijaša. Zatim je žestoko govorio protiv žutih rukavica Džokej-kluba. Za njega je bio važniji jedan radnik od te sve gospode.

- Ja bar radim! Ja sam siromah!

- To se vidi, reče najzad Frederik, izgubivši strpljenje.

Nastavnik je ostao kivan na njega zbog tih reći.

Međutim, kako je Reženbar rekao da pomalo poznaje Senekala, Frederik ga je, želeći da ukaže pažnju Arnuovom prijatelju, zamolio da dođe na njihove subotnje sedeljke, i ponovni je susret bio prijatan obojici patriota.

Pa ipak su se razlikovali.

Senekal - koji je imao šiljatu lobanju - vodio je računa samo o sistemima. Naprotiv, Reženbar je u činjenicama video samo činjenice. Najviše ga je uzrujavala granica na Rajni. Bio je ubeđen da se razume u artiljeriju, i šio je svoja odela kod krojača Politehničke škole.

Kad mu prvi put ponudiše kolače, on prezrivo slegnu ramenima, rekavši da je to za žene; i teško da je bio mnogo ljubazniji tokom sledećih poseta. Cim bi razmišljanja stigla do izvesne visine, on bi promrmljao: „O! Nikakve utopije, nikakvi snovi!“ Što se tiče umetnosti (iako je odlazio u ateljea gde je, da bi nekom pricinio zadovoljstvo, davao časove iz mačevanja), njegova mišljenja nisu bila bogzna kako uzvišena. Upoređivao je Maraov stil sa Volterovim, a gđicu Vatnaz sa gđom de Stal, zbog jedne ode Poljskoj, „u kojoj je bilo duše“. Reženbar je svima bio dosadan, a naročito Delorijeu, jer je građanin bio blizak Amuov prijatelj. A pisar je želeo da odlazi u tu kuću, nadajući se da bi u njoj mogao da dođe do korisnih poznanstava. „Kad ćeš me tamo odvesti?“ govorio je Frederiku. Arnu je bio pretrpan poslom, ili je odlazio na put; na kraju krajeva, nije vredno truda, s večerama će uskoro prekinuti.

Da je trebalo žrtvovati život za svog prijatelja, Frederik bi na to rado pristao. Ali kako mu je bilo važno da se prikaže što je moguće prikladnije, kako je pazio na svoj govor, na svoje ponašanje i svoju odeću, tako da je u kancelariju *Industrijske umetnosti* redovno dolazio u besprekorno čistim rukavicama, mislio je da se Delorije, sa svojim starim crnim odelom, rečeničnim obrtima pravника i svojim drskim govorima, neće dopasti gđi Arnu, što bi moglo da ga dovede u nepriliku, da i njega samog umanju u njenim očima. Pristajao je na druge, ali ovaj bi mu neizmerno smetao. Pisar je primetio da on neće da održi svoje obećanje, a Frederikovo ćutanje kao da je još više uvećavalo uvredu.

On je želeo da njim potpuno rukovodi, da ga vidi kako se razvija prema idealu njihove mladosti; njegovo lenst-vovanje bunilo ga je kao neposlušnost i kao izdaja. Uostalom, Frederik, sav u mislima na gđu Arnu, govorio je često o njenom mužu; i Delorije poče jednu do zla boga nepodnošljivu šalu, koja se sastojala u tome da ponavlja njegovo ime sto puta na dan, na kraju svake rečenice, kao neki idiotski pripev. Kad bi neko zalupao na vrata, on bi odgovarao: „Uđite, Arnu!“ U

restoranu, tražio bi sir bri „vrste Arnu“; a noću, pretvarajući se da nešto mučno sanja, budio je svog drugara urlajući: „Arnu! Arnu!“ Konačno, jednog dana, Frederik, kome je to dosadilo, reče mu očajnim glasom:

- Ostavi me više na miru sa Arnuom!

- Nikad! odgovori pisar.

Uvek on! Svuda on! Plamena ili ledena, slika Arnuova...

- Ućuti već jednom! uzviknu Frederik, podigavši pesnicu.

I tiho nastavi:

- Ta stvar mi je neprijatna, ti to vrlo dobro znaš.

- O! Oprostite, dobri čoveče, uzvрати Delorije, duboko se klanjajući.

Ubuduće ćemo poštovati živce gospođice! Oprostite još jednom. Hiljadu puta molim za izvinjenje!

Tako je šala okončana.

Ali tri nedelje kasnije, jedne večeri, Delorije mu reče:

- Čuj, maločas sam video gospođu Arnu!

- Gde to?

- U Paleu, sa Balandarom, notarom; crnomanjasta žena, zar ne, srednjeg rasta?

Frederik potvrdi klimanjem glave. Čekao je da Delorije govori. Na najmanju reč divljenja on bi nadugačko i naširoko izlio svu svoju dušu, spreman da ga zavoli svim srcem; Delorije je i dalje ćutao; najzad, ne izdržavši, Frederik ga ravnodušnim glasom upita šta misli o njoj.

Delorije je nalazio da „nije loša, ali da nije ništa posebno“.

- Ah! Misliš? reče Frederik.

Došao je i avgust, vreme njegovog drugog ispita. Prema opštem uverenju, petnaest dana je bilo dovoljno da se pripreme predmeti. Frederik, ne sumnjajući u svoje sposobnosti, proguta odjednom prve četiri knjige Građanskog postupka i prve tri Krivičnog prava, s beleškama g. Ponselea. Uoči ispita, Delorije ga je preslišavao do jutra; i, da bi iskoristio i poslednjih četvrt sata, nastavio je da ga ispituje i na ulici, dok su išli ka fakultetu.

Kako se više ispita polagalo istovremeno, bilo je mnogo sveta u dvorištu, pored ostalih Isona i Sizi; svi su se okupljali na ispitima kad se radilo o prijateljima. Frederik je navukao tradicionalnu crnu odoru; zatim je ušao, praćen gomilom, sa trojicom drugih studenata, u veliku odaju, osvetljenu prozorima bez zavesa i ispunjenu klupama duž

zidova. Na sredini, oko stola prekrivenog zelenom čojom, bile su kožne stolice. Sto je delio kandidate od gospode ispitivača u crvenim odorama, s trakama od hermelina na ramenima, i tokama optočenim zlatom.

Frederik je bio pretposlednji, rđavo mesto. Na prvo pitanje o razlici konvencije i ugovora, on je definisao jedno drugim; a profesor, dobar čovek, reče mu:

- Ne zbunjajte se, gospodine, smirite se!

Zatim, postavivši mu dva laka pitanja na koja je sasvim nejasno odgovorio, prešao je na četvrto. Frederik izgubi prisustvo duha zbog tog bednog početka. Delorije, preko puta njega, u publici, davao mu je znake da nije sve izgubljeno; i, kod drugog pitanja iz krivičnog prava, pokazao se dosta dobar. Ali posle trećeg, koje se ticalo zapečaćenog testamenta, kako je ispitivač sve vreme ćutao, njegova se zbunjenost udvostručila; jer je Istone sastavljao ruke kao će da zatapše, dok je Delorije neprestano slegao ramenima. Na kraju je došao trenutak kad je trebalo da odgovara iz postupka. Reč je bila o ulaganju protesta trećeg lica. Profesor, ljut što je čuo teorije koje su bile protivne njegovim, upita ga grubim glasom:

- A da li je to i vaše mišljenje, gospodine? Kako vi možete da pomirite načelo paragrafa 1351 Građanskog zakonika sa tim neverovatnim načinom protesta?

Frederik je osećao jaku glavobolju, jer čitave noći nije spavao. Zrak sunca, koji je ulazio kroz prozorski kapak, padao mu je na lice. Stojeći iza stolice, Frederik se klatio i gladio rukom brkove.

- Još uvek čekam vaš odgovor! ponovi čovek sa zlatnom kapom.

I, kako ga je pokret Frederikove ruke očigledno ljutio, on primeti:

- Nećete ga svakako naći u svojoj bradi!

Ovaj sarkazam izazva smeh među slušaocima; profesor, polaskan, omekša. Postavio mu je još dva pitanja o odlaganju i o skraćenom postupku, zatim klimnu glavom u znak odobravanja; ispit je bio gotov. Frederik izađe u hodnik.

Dok mu je poslužitelj svlačio odoru, da bi je odmah navukao drugom kandidatu, njegovi ga prijatelji okružili, potpuno ga zbunivši svojim protivrečnim mišljenjima o rezultatu ispita. Uskoro ga prozvaše zvučnim glasom na ulazu u salu: „Treći je... odbijen!”

- Pao si! reče Istone. Idemo!

Pred vratarevom sobom sreli su Martinona, crvenog, uzbuđenog, sa osmehom u očima i oreolom pobeđe na čelu. On je bez teškoća položio svoj poslednji ispit. Ostala je još samo teza. Diplomiraće za petnaest dana. Kako je njegova porodica poznavala nekog ministra, „lepa karijera“ se otvarala pred njim.

- Ovaj te je ipak prevazišao, reče Delorije.

Ništa tako ne unižava kao kad glupači uspevaju u poduhvatima u kojima pametan čovek propada. Frederik, uvređen, reče da ga to ne zanima. Njegove želje bile su uzvišenije; i, kako je Isona nagoveštavao da odlazi, on ga pozva u stranu, da bi mu rekao:

- Ni reči o svemu ovom, pred njima, naravno!

Tajnu nije bilo teško sačuvati, jer je Arnu sutradan odlazio za Nemačku.

Uveče, vrativši se kući, pisar je zatekao svog prijatelja neobično izmenjenog; vrteo se, zviždukao; i, kako se on čudio takvom raspoloženju, Frederik izjavi da neće otići kod majke; iskoristiće raspust da radi.

Kad je čuo za Arnuov odlazak, osetio je veliku radost. Moći će da odlazi tamo, bez ustručavanja, bez bojazni da će biti prekidan u svojim posetama. Ubeđenje da je potpuno siguran daće mu hrabrosti. Najzad neće biti udaljen od nje, neće biti odvojen od nje! Nešto jače od gvozdenog lanca vezivalo ga je za Pariz, unutrašnji glas mu je govorio da ostane.

Iskrsle su neke prepreke. Prešao je preko njih pišući majci; priznao je pre svega svoj neuspeh, prouzrokovan promenama u školskom programu, slučajem, nepravdom; uostalom, svi veliki advokati (nabrojao je njihova imena) padali su na ispitima. Međutim, nameravao je da opet izađe u novembru. Dakle, kako nije imao vremena za bacanje, neće doći kući ove godine; i tražio je, pored redovnog novca za taj semestar, dve stotine pedeset franaka za časove prava, što bi bilo veoma korisno; sve je to nakitio žaljenjem, samosažaljevanjem, ulagivanjem i izrazima duboke sinovljevske ljubavi.

Gđa Moro, koja je očekivala da će on sutradan doći, bila je dvostruko ožalošćena. Progutala je neuspeh svog sina na ispitu, i odgovorila mu „da ipak dođe“. Frederik nije popustio. Iz toga se izrodila svađa. Krajem nedelje je ipak primio novac za tri meseca i

sumu određenu za uzimanje časova, a koja mu je poslužila da plati pantalone bisernosive boje, šešir od belog filca i štap sa zlatnom drškom.

Kada je sve to dobio, on pomisli:

„Možda je sve to samo neka frizerska ideja?“

I ozbiljno se pokolebao.

Da bi znao da li da ide gospođi Arnu, triput je bacio u vazduh paru. Sva tri puta predskazanje je bilo srećno. Sudbina je, dakle, naređivala. On se odveze fijakerom u ulicu Šoazel.

Brzo se popeo uz stepenice, potegao konopac zvonceta; ništa se nije čulo; samo što nije pao u nesvest.

Zatim je besno zatresao rukom tešku kićanku od crvene svile. Zvono odjeknu, i postepeno se smiri; ništa se više nije čulo, Frederik se uplaši. Priljubio je uvo na vrata; nikakvog šuma! Pogledao je kroz ključaonicu, i u predvorju video samo dva vrha od bambusa, na zidu, između papirnatog cveća. Na kraju se okrenuo da ode, pa se opet vratio. Ovog puta, kucnuo je ovlaš prstom. Vrata se otvoriše; i, na pragu, razbarušene kose, crvenog lica i mrzovoljnog izgleda, pojavi se sam Arnu.

- Gle! Koji vas đavo dovodi? Uđite!

I uvede ga, ne u salon ili u svoju sobu, već u trpezariju, gde su na stolu stajale boce šampanjca i dve čaše; i osornim glasom ga upita:

- Hoćete li nešto da me pitate, dragi prijatelju?

- Ne! Ništa, ništa! promuca mladić, tražeći neki izgovor za svoju posetu.

Najzad reče da je došao da čuje vesti o njemu, jer je mislio da je u Nemačkoj, kako ga je Isona obavestio.

- Ma kakvi! reče Arnu. Kako je glup taj mladić, sve naopako shvata!

Da bi prikrio svoje uzbuđenje, Frederik se ushodao po trpezariji. Zakačivši nogu jedne stolice, obori suncobran koji je stajao na njoj; drška od slonove kosti se prelomi.

- O Bože, uzviknu on, kako mi je žao što sam slomio suncobran gospođe Arnu.

Na tu reč trgovac podiže glavu i čudno se osmehnu. Frederik, iskoristivši priliku koja se pružila da govori o njoj, stidljivo dodade;

- Ne bih li mogao da je vidim?

Ona je bila u svom rodnom mestu, kraj bolesne majke.

Nije se usudio da pita do kada će biti odsutna. Upitao je samo koje je rodno mesto gđe Arnua.

- Šartr! To vas iznenađuje?

- Mene? Ne! Zašto? Ni najmanje!

Ne nađoše, zatim, ništa više da kažu jedan drugom. Arnua, koji je napravio cigaretu, hodao je oko stola i huktao. Stojeći kraj kamina, Frederik je posmatrao zidove, police, parket; i drage slike promicale su u njegovom sećanju, takoreći pred njegovim očima. Na kraju je krenuo.

Parče novina, zgužvano u loptu, vuklo se po podu, u predsoblju; Arnua ga uze i, uzdigavši se na prste, zavuče ga u zvonce, da bi, rekao je, mogao na miru da se odmara. Zatim, stisnuvši mu ruku, reče:

- Obavestite pazikuću, molim vas, da nisam kod kuće.

I besno zalupiv vrata za njim.

Frederik je silazio stepenik po stepenik. Neuspeh prvog pokušaja obeshrabrio ga je sasvim za budućnost. I tako otpočese tri meseca dosade. Kako nije imao šta da radi, dokolica je još više pojačavala njegovu tugu.

Provodio je čitave sate gledajući sa svog balkona reku koja je tekla između sivkastih kejova, mestimično pocrnelih od mrlja kanalizacije, s pontonom pralja ukotvljenim uz obalu, gde se dečurlija ponekad zabavljala u mulju, kupajući neku pudlicu. Njegove oči, ostavivši levo kameni Bogorodičin most i tri viseća mosta, gledale su uvek ka keju Brestova, u grupu starog drveća, sličnog lipama na pristaništu Montroa. Kula Sen-Žak, Opština, Sen-Ževe, Sen-Luj, Sen-Pol uzdizale su se pred njim, između pomešanih krovova. Genije s Julske kolone blistao je na istoku kao krupna zlatna zvezda, dok je s druge strane kube Tiljerija na nebu isticalo svoju tešku plavu masu. Iza toga je negde trebalo da se nalazi kuća gđe Arnua.

Vraćao se u svoju sobu; zatim bi se, ležeći na divanu, odavao zbrkanom razmišljanju: planirao je dela, smišljao kako da se ponaša, mislio o budućnosti. Na kraju, da bi se spasao samog sebe, izlazio je napolje.

Odlazio je nasumce u Latinski kvart, obično toliko bučan, ali u ovo doba pust, jer su se studenti razišli kućama. Visoki zidovi koledža, kao produženi tišinom, izgledali su još sumorniji, čuli su se najrazličitiji tihi šumovi, lepet krila u kavezima, zujanje točka, čekić nekog limara; a starinari, sredinom ulica, uzalud su gledali u svaki prozor. U dnu

opustelih kafana, žena za kasom zevala je između punih boca; novine su stajale u redu na stolovima u čitaonicama; u radionicama za peglanje, rublje je lepršalo na mlakom vetru. S vremena na vreme zastao bi pred izlogom nekog knjižara; omnibus, koji je prolazio pored samog trotoara, primorao bi ga da se okrene; i, došavši do Luksemburškog parka, ne bi išao dalje.

Katkad bi ga nada na neku rasonodu odvukla na bulevare. Posle mračnih uličica koje su odisale vlažnom svežinom, stizao je na velike puste trgove, bleštave od svetlosti, gde su spomenici ocrtavali reckave crne senke na kaldrmi. Međutim, kola, dućani, opet su se pojavljivali, i gomila bi ga zaglušivala, pogotovo nedeljom, kada bi se, od Bastilje do Madlene, prostirao jedan zanjihani ogroman talas po asfaltu, usred prašine, u neprekidnom šumu; bio je zgađen niskošću likova, glupošću razgovora, budalastim zadovoljstvom koje je izbijalo na znojavim čelima. Međutim, svest da više vredi od tih ljudi ublažavala je umor što mora da ih gleda.

Odlazio je svakog dana u *Industrijsku umetnost*; i, da bi saznao kada će se vratiti gospođa Arnu, nadugačko se obaveštavao o zdravlju njene majke. Arniov odgovor nije se menjao: „krenulo je nabolje“, njegova žena, s malom, vratiće se sledeće nedelje. Što se više otezalo s njenim povratkom, Frederik je bio sve uznemireniji, tako da ga je Arnu, raznežen tolikom naklonošću, odveo pet-šest puta u restoran na večeru.

U tim dugim prisnim razgovorima, Frederik je shvatio da trgovac slikama nije bogzna kako duhovit. Međutim, Arnu je mogao da primeti to hlađenje; osim toga, sada je bila prilika da se malo oduži za njegove ljubaznosti.

Želeći da to izvede što je moguće bolje, prodao je nekom starinaru sva svoja nova odela za osamdeset franaka; i, dodavši još sto franaka koji su mu ostali, došao je kod Arnua da ga povede na večeru. Tamo je bio i Reženbar. I oni odoše kod Tri-Brata-Provansalca.

Građanin je prvo skinuo svoj redengot, i, siguran da će to prihvatiti i druga dvojica, napisao jelovnik. Ali je uzalud odlazio u kuhinju da bi lično govorio sa šefom, silazio u podrum gde je znao svaki kutak, i zvao da mu na noge dođe sam gazda restorana, kome je „natrljao nos“ - nije bio zadovoljan ni jelima, ni vinima, ni poslugom. Pri svakom novom jelu, pri svakoj novoj, različitoj boci, od prvog zalogaja, od

prvog gutljaja, odbacio bi viljušku, odgurnuo čašu; zatim, nalaktivši se na čaršav čitavom dužinom ruke, uzvikivao je da čovek nema više gde dobro da večera u Parizu! Na kraju, ne znajući već šta više da izmisli za usta, Reženbar poruči za sebe „prosto-naprosto“ pasulj na ulju, koji ga je, iako samo upola uspeo, donekle zadovoljio. Zatim je s kelnerom poveo razgovor koji se vrteo oko starih konobara kod Tri-Brata-Provansalca; „Šta je s Antoanom? A s onim koji se zvao Ežen? A Teodor, onaj mali, koji je uvek služio dole? Bilo je to u vreme mnogo boljih jela, i burgonjskog vina kakvog više neće biti.“

Zatim je bilo reči o vrednosti placeva u predgrađu, sigurno još jedna špekulacija za Arnua. Čekanjem, gubio je kamatu, jer nije hteo da prodaje ni po kakvoj ceni. Reženbar bi mogao da mu pronađe nekog; i ova dva gospodina, s olovkom u ruci, bavila su se računicom sve do kraja večere.

Otišli su da popiju kafu u pasažu Somon, u jednom kafeu u mezaninu. Frederik je prisustvovao, stojeći, beskrajnim partijama bilijara, zalivanim bezbrojnim čašama piva; i ostao je tu do ponoći, ne znajući ni sam zašto, iz kukavičluka, iz gluposti, u nejasnoj nadi da će doći do nekog događaja povoljnog za njegovu ljubav.

Kada će je opet videti? Frederik je očajavao. Ali, jedne večeri, krajem novembra, Arnu mu reče:

- Znate, moja žena se juče vratila!

Sutradan, u pet sati, ušao je kod nje.

Otpočeo je s lepim željama povodom njene majke, čija je bolest bila tako ozbiljna.

- Ali ne! Ko vam je to rekao?

- Arnu!

Ona samo lako uzdahnu, zatim reče da se u početku ozbiljno plašila, ali da je sad sve prošlo.

Sedela je pored vatre, u goblenskoj fotelji. On je bio na kanabetu, sa šeširom na kolenima; i razgovor je bio mučan, ona bi svaki čas učutala; nikako nije mogao da nađe načina da u razgovor ubaci šta oseća. Ali, kako se požalio da studira pravničke ujdurme, ona odgovori: „Da... znam. .. poslovi... „ oborivši glavu, odjednom obuzeta mislima.

Goreo je od želje da ih sazna, samo ga je to zanimalo. Sumrak je skupljao senke oko njih.

Otišla je u drugu sobu, jer je imala neka posla u gradu, zatim se

pojaviła sa velurskim šeširom, u lakom crnom kaputu s kragnom od sive veverice. Usudio se da ponudi da je prati.

Nije se više videlo; vreme je bilo hladno, i teška magla, brišući fasade kuća, zaudarala je u vazduhu. Frederik ju je s nasladom udisao; jer je, kroz tkaninu odeće, osećao oblik njene ruke; a njena šaka, stegnuta u rukavici od jareće kože s dva dugmeta, njena mala šaka koju je on želeo da obaspe poljupcima, oslanjala se na njegov rukav. Zbog klizave kaldrme, pomalo su se njihali, izgledalo mu je kao da ih oboje ljuđa vetar, usred nekog oblaka.

Blesak svetlosti na bulevaru vratio ga je u stvarnost. Prilika je bila povoljna, vreme je jurilo. Odredio je sebi da joj do ulice Rišelje izjavi ljubav. Ali odmah zatim, ispred radnje s porcelanom, ona stade, rekavši.

- Tu smo, zahvaljujem vam! U četvrtak, zar ne, kao i obično?

Večere su ponovo otpočele; i što je više posećivao gđu Arnu, sve je više rasla njegova ljubavna čežnja.

Posmatranje ove žene razdiralo ga je kao upotreba nekog suviše jakog mirisa. To se spustilo u dubinu njegovog bića, i postalo gotovo opšti način osećanja, nov način postojanja.

Prostitutke koje je sretao pod plinskom svetlošću, pevačice u operi, jahačice na konjima u galopu, malograđanke koje su išle pešice, grizete na prozorima, sve su ga žene podsećale na nju, po sličnosti ili po ostrim suprotnostima. Gledao je, po izlozima, kašmirske šalove, čipke i nakit s dragim kamenjem, zamišljajući ih obavijene oko njenog struka, ušivene na njenu bluzu, blistave u njenoj kosi. U pijačnim radnjama, cveće je cvetalo da bi ona mogla u prolazu da ga izabere; u izlogu obućara, satenske papučice opšivene labudovim perjem kao da su čekale njenu nogu; sve su ulice vodile ka njenoj kući; fijakeri su stajali na trgovima samo da bi se što pre stiglo njoj; u Parizu se sve odnosilo na njenu osobu; i veliki je grad, sa svim svojim glasovima brujaao kao ogroman orkestar oko nje.

Kada je odlazio u Zoološki vrt, pogled na palmu vodio ga je u daleke zemlje. Putovali bi zajedno, na leđima jednogrbih kamila, pod perdetom slonova, u kabini jahte među plavim arhipelazima, ili jedno pored drugog, na mazgama sa zvoncima, koje se po travi sapliču o porušene stubove. Ponekad je zastajao u Luvru, pred starim slikama;

i, kako ga je njegova ljubav obuhvatala čak i u iščezlim vekovima, stavljao ju je na mesto ličnosti sa slika. Pokrivena velom, molila se na kolenima, iza okna optočenog olovom. Gospodarica Kastilje ili Flandrije, sedela je s kruto nabranim okovratnikom i visoko stegnutim strukom. Zatim je silazila niz neke velike stepenice od porfira, usred senatora, pod baldahinom od nojevog perja, u haljini od brokata. Drugi put ju je zamišljao u šalvarama od žute svile, na jastucima u haremu; i sve što je bilo lepo, blistanje zvezda, izvesne melodije, obrt neke rečenice, samo jedna kontura, sve je to, naglo i neosetno, navodilo njegovu misao na nju.

Što se tiče pokušaja da načini od nje svoju ljubavnicu, bio je ubeđen da bi to bilo sasvim uzaludno.

Jedne večeri, Ditmer je, pri dolasku, poljubi u čelo; Lovarija učini isto, rekavši:

- Dopuštate, zar ne, kao privilegiju prijateljima?

Frederik promuća:

- Pa ja mislim da smo svi mi prijatelji?

- Ali nisu i svi stari! reče ona.

To je značilo da ga je, na posredan način, unapred odbila.

Šta da radi, uostalom? Da joj kaže da je voli? Ona to sigurno ne bi prihvatila; ili bi ga, naljutivši se, izbacila iz kuće! On je, međutim, više voleo sve patnje ovog sveta nego užasnu mogućnost da je više ne vidi.

Želeo je da ima dar pijanista, ožiljke vojnika. Hteo je da dobije neku opasnu bolest, verujući da bi je tako zainteresovao.

Čudio se što nije ljubomoran na Arnua; i mogao je da je zamisli samo odevenu, toliko je njena stidljivost izgledala prirodna i potiskivala njen pol u tajanstvenu senku.

Međutim, sanjao je o sreći da živi s njom, da joj govori ti, da rukom dugo miluje uvojke njene kose, ili da kleči, s rukama oko njenog stasa, da ispija dušu iz njenih očiju. Trebalo bi za to prevrnuti sudbinu; a, nesposoban za akciju, proklinjući Boga i optužujući sebe da je kukavica, on se vrteo u svojoj želji kao zatvorenik u ćeliji. Neprekidno duševno mučenje gušilo ga je. Ostajao je po čitave sate nepomičan, ili bi briznuo u plač; jednog dana, kada nije imao snage da se uzdrži, Delorije mu reče:

- Zaboga! Šta ti je?

Frederik je bolovao od rastrojenih živaca. Delorije nije u to verovao.

Pred takvim bolom, osetio je kako mu se budi nežnost, i hrabrio ga je. Zar da čovek kao što je on dopusti da toliko klone? Kakva glupost! To se još moglo dozvoliti u mladosti, ali kasnije, to je samo gubljenje vremena.

- Ti mi kvariš mog Frederika! Ja tražim onog starog. Dečko, uvek isti! On mi se sviđao. Hajde, popuši jednu lulu, životinjo! Razmrdaj se malo, dovodiš me do očajanja!

- Istina, reče Frederik, ja sam lud!

Pisar nastavi:

- Ah, stari trubaduru, znam ja šta te muči! Srculence! Priznaj! Šta mari! Jedna izgubljena, četiri nađene! Čovek se zbog poštenih žena uteši s drugom. Hoćeš li da te upoznam sa ženama? Samo dođi u Alhambru.

Bila je to popularna balska dvorana, tek otvorena pri vrhu Jelisejskih polja, i koja je propala posle druge sezone, zbog prekomerne raskoši u toj vrsti posla.

- Izgleda da je tamo zabava. Idemo! Povedi i prijatelje, ako želiš; pristajem čak i na Reženbara!

Frederik nije pozvao Građanina. Delorije se uzdržao da pozove Senekala. Povelili su samo Isona i Sizija sa Disardijeom; i isti fijaker svu petoricu doveze pred vrata Alhambre.

Dve mavarske galerije pružale su se desno i levo, uporedo. Zid susedne kuće, preko puta, predstavljao je pozadinu, a četvrta strana (bila je to strana restorana) prikazivala je gotski manastir sa šarenim prozorima. Neka vrsta kineskog krova zaklanjala je podijum na kome su svirali muzikanti; tle je bilo asfaltirano, a venecijanski fenjeri, okačeni na stubove, bacali su na kadrile venac raznobojnih svetlosti. Poneko postolje, tu i tamo, držalo je kameni sud iz koga se uzdizao tanak mlaz vode. U zelenilu su se videle statue od gipsa, Hebeje ili Kupidoni, lepljivi od uljane boje; i mnogobrojne staze, ukrašene vrlo žutim, pažljivo poravnatim peskom, davale su bašti mnogo prostraniji izgled nego što je u stvari bila.

Studenti su se šetali sa svojim devojkama; trgovački pomoćnici šepurili su se sa štapom u ruci; gimnazijalci su pušili tompuse; stare neženje gladile su svoje obojene brade; bilo je Engleza, Rusa, ljudi iz Južne Amerike, tri Orijentalca sa čalmama. Fačkalice, grizete i javne žene bile su tu, u nadi da će naći zaštitnika, ljubavnika, zlatnik, ili samo

zato što vole da plešu; i njihove su haljine, s vodenozelenim tunikama, plavim, trešnjeve boje, ili ljubičastim, prolazile, lepršale između abonosa i jorgovana. Gotovo svi muškarci bili su u kariranoj odeći, poneki u belim pantalonama, uprkos večernjoj svežini. Palile su sve svetiljke.

Isona je, blagodareći svojim vezama preko modnih žurnala i malih pozorišta, poznavao mnogo žena; slao im je poljupce vrhovima prstiju, i, s vremena na vreme, ostavivši prijatelje, odlazio da razgovara sa njima.

Delorije je bio ljubomoran na njegovo ponašanje. Drsko je prišao jednoj krupnoj plavuši, odevenoj u kinesku svilu. Odmerivši ga s mrzovoljnim izrazom na licu, ona reče; „Ne, nemam poverenja, dragi moj“, i okrete mu leđa.

Pokušao je ponovo s jednom debeljuškastom crnkom, koja je bila očigledno luda, jer je već pri prvoj reči skočila, preteći mu, da će, ako nastavi, pozvati žandarme. Delorije se usiljeno smeja; zatim, pronašavši jednu ženicu koja je sedela po strani pod svetiljkom, predloži joj da igraju.

Na podijumu, u stavu majmuna, muzikanti su strugali i besno duvali. Dirigent, koji je stajao, potpuno je mehanički davao takt. Svet se, u gužvi, zabavljao; odrešene pantljike sa šešira dodirivale su kravate, cipele su se zavlačile ispod sukanja; sve je to poskakivalo u ritmu; Delorije je stiskao svoju damu, i, zahvaćen mahnitošću kankana, bacakao se usred sale kao neka velika marioneta. Sizi i Disardije nastavili su svoju šetnju; mladi aristokrata gledao je žene kroz lornjon, i, uprkos navaljivanju trgovačkog pomoćnika, nije se usudio da progovori s njima, zamišljajući da se kod takvih žena uvek „krije po jedan čovek u ormanu, s pištoljem u ruci, koji izlazi iz njega da bi vas prisilio da potpišete menicu“.

Vratiše se Frederiku. Delorije nije više igrao; i svi su se pitali kako da završe večer, kad Isona uzviknu:

- Gle! Markiza d'Amaegi!

Bila je to bleđa žena, prćastog nosa, s rukavicama bez prstiju sve do lakata, i velikim crnim mindušama koje su visile duž njenih obraza, kao uši nekog psa. Isona reče:

- Mogli bismo da organizujemo malu zabavu kod tebe, nešto orijentalno? Gledaj da pokupiš neke svoje prijateljice za ove francuske

vitezove! Šta te sprečava? Očekuješ li svog hidalga?

Andaluskinja je oborila glavu; znajući za ne mnogo raskošne navike svog prijatelja, pribojavala se da neće moći da naplati troškove pića. Najzad, pri reči novac koju je izustila, Sizi predloži pet napoleona, sve što je imao u džepu; stvar je bila rešena. Ali Frederik nije više bio tu.

Učinilo mu se da je čuo Arnuov glas, opazio je ženski šešir, i hitro se sklonio u žbunje sa strane.

Gđica Vatnaz je bila sama sa Arnuom.

- Izvinite! Da vam ne smetam?

- Ni najmanje! uzvрати trgovac.

Na osnovu poslednjih reči iz njihovog razgovora, Frederik je razumeo da je Arnu dojurio u Alhambru kako bi sa gđicom Vatnaz raspravio neki vrlo hitan posao; i očigledno nije bio sasvim siguran, jer joj nespokojnim glasom reče:

- Jeste li sigurni?

- Veoma sigurna! Voli vas! Ah, kakav čovek!

I ona se pućila na njega, isturivši svoje debele usne, gotovo krvave od silnog karmina. Ali imala je predivne divlje oči sa zlatnim tačkama u zenicama, prepune duha, ljubavi i čulnosti. One su osvetljavale, kao lampe, žučkastu boju njenog mršavog lica. Arnu je, izgleda, uživao u njenom grubom odbijanju. Nagnuo se prema njoj, rekavši:

- Tako ste dragi, poljubite me!

Ona ga uhvati za oba uha i poljubi ga u čelo.

U tom trenutku igra prestade; na mestu dirigenta pojavi se jedan lep mladić, vrlo debeo i bled kao vosak. Imao je dugu crnu kosu, očešljanu kao u Hrista, i prsluk od plavog velura sa krupnim zlatnim palmovim granama; bio je oholog izgleda kao paun, glup kao ćuran; i, pozdravivši publiku, započe neku pesmicu. Prikazivao je seljaka koji priča o svom putovanju u prestonicu; artista je govorio normandijskim narečjem, pravio se pijan; refren:

Ali, kako sam se smejavao, smejavao, u tom džiberskom Parizu!

izazivao je urnebes oduševljenja. Delma, „ekspresivni pevač“, bio je isuviše promućuran da bi dozvolio da se to raspoloženje ohladi. Hitro mu doturiše gitaru, i on zajeca romansu koja se zvala *Arnautkin brat*.

Reći podsetiše Frederika na one koje je pevao čovek u dronjcima, između točkova na lađi. Njegov pogled nehotice zastade pri dnu haljine koja se širila pred njim. Posle svakog kupleta usledila bi duga pauza, i dah vetra u drveću bio je kao šum talasa.

Gđica Vatnaz, otklanjajući rukom grane divlje loze koje su joj smetale da vidi podijum, posmatrala je pevača, netremice, raširenih nozdrva, poluzatvorenih trepavica, i kao izgubljena u nekoj ozbiljnoj radosti.

- Odlično! reče Arnu. Sada znam zašto ste večeras u Alhambri! Delma vam se dopada, draga moja.

Nije htela ništa da prizna.

- Ah, kakva stidljivost!

I, pokazavši na Frederika:

- Da nije zbog njega? Grešite. Nema diskretnijeg mladića!

Ostali, koji su tražili svog prijatelja, uđoše u salu sa zelenilom. Isone ih predstavi. Arnu razdeli cigare i počasti šerbetom celo društvo.

Gđica Vatnaz pocrvene kad je ugledala Disardijea. Ubrzo ustade i, pruživši mu ruku, reče:

- Vi mi nećete zameriti, gospodine Ogist?

- Otkud je znate? upita Frederik.

- Bili smo u istoj kući, odgovori on.

Sizi ga povuče za rukav, i oni izadoše; tek što su nestali, gđica Vatnaz poče da hvali njegov karakter. Dodala je čak da je on ima *genije srca*.

Zatim su govorili o Delmi, koji bi, kao mimičar, mogao da ima uspeha u pozorištu; iz toga se izrodila diskusija u kojoj su izmešali Šekspira, cenzuru, stil, narod, prihode pozorišta Port-Sen-Marten, Aleksandra Dimu, Viktora Igoa i Dimersana. Arnu je poznavao mnoge slavne glumice; mladići načuljiše uši da bi ga slušali. Ali njegove su reči bile zaglušene larmom muzike; i, čim bi se kadril ili polka završili, svi bi se bacili na stolove, zvali kelnera, smejali se; boce piva i klakera praskale su pri otvaranju, kroz lišće, žene su torokale kao kokoške; tu i tamo bi neka gospoda zaželela da se potuku; uhvaćen je jedan lopov.

Igrači su, u galopu, osvojili staze. Zadihani, nasmejani i crvenih lica, defilovali su u kovitlacu koji je podizao suknje i peševe na frakovima; trube su treštale još jače; ritam je postajao sve brži, iza srednjovekovnog manastira čulo se pucketanje, rakete zašištaše; sunca

počeše da se okreću; bengalska vatra, boje smaragda, osvetli minut-dva čitavu baštu; a, kod poslednje rakete, masa duboko uzdahnu.

Polako su se razilazili. Oblak od baruta lebdeo je u vazduhu. Frederik i Delorije hodali su korak po korak kroz gomilu, kad ih jedan prizor zaustavi; Martinon je primao sitninu pred garderobom; bio je u društvu neke žene od svojih pedeset godina, ružne, divno odevene, i u društvenom pogledu vrlo sumnjive.

- Taj mamlaz, reče Delorije, je mnogo manje glup nego što izgleda. Ali gde je Sizi?

Disardije im pokaza krčmu, u kojoj ugledaše plemićkog sina, pred čašom punča, u društvu jednog ružičastog šešira.

Ison, koji je bio odsutan nekoliko minuta, pojavi se baš u tom trenutku.

Jedna devojka se oslanjala o njegovu ruku, glasno ga oslovljavajući sa 'mili moj mačore!'

- Ali ne! govorio joj je on. Ne, ne, pred svetom! Zovi me radije vikont! To podseća na kavaljera iz doba Luja Trinaestog, u čizmama s mekim sarama, što mi se sviđa! Da, dragi moji, bakuta! Zar nije slatka!

On je uhvati za bradu.

- Javi se ovoj gospodi! Sve su to sinovi perova Francuske. Družim se s njima ne bi li me postavili za ambasadora!

- O, kako ste ludi! uzviknu gđica Vatnaz.

Ona zamoli Disardijea da je isprati do kuće.

Arnu ih je gledao kako se udaljavaju, zatim, okrenuvši se Frederiku:

- Da li bi vam se dopala Vatnazova? Uostalom, vi niste iskreni u tome. Mislim da vi krijete svoje ljubavi.

Prebledevši, Frederik se kleo da ništa ne krije.

- Jer niko ne zna imate li devojkicu, reče Arnu.

Frederiku pade na um da mu navede neko ime, bilo koje. Ali to bi mogli *njoj* da ispričaju. On odgovori da zaista nema devojkicu.

Trgovac ga je prekorevao.

- Večeras ste imali zgodnu priliku! Zašto niste radili kao ostali, koji svi odlaze sa po jednom ženom?

- Eh, a vi? reče Frederik, kome je već bilo nelagodno toliko navaljivanje.

- Ah ja, mali moj! To je drugo! Ja se vraćam svojoj!

On pozva jedne dvokolice i izgubi se.

Dva prijatelja odoše pešice. Duvao je istočni vetar. Obojica su ćutali. Delorije je žalio što nije *briljirao* pred direktorom jednih novina, a Frederik je tonuo u svoju tugu. Na kraju reče da mu je taj krompir-bal bio glup.

- Ko je tu kriv? Da nas nisi ostavio zbog svog Arnua!

- Ma! Šta god da sam učinio bilo bi sasvim beskorisno.

Međutim, pisar je imao svoje teorije. Da bi čovek nešto postigao, dovoljno je samo da to silno želi.

- Ali i ti sam, maločas...

- Samo sam se šalio! reče Delorije, žustro odbijajući aluziju. Zar da se opteretim ženama!

I on ustade protiv njihove izveštačenosti, njihove gluposti; ukratko, nisu mu se sviđale.

- Nemoj da se pretvaraš! reče Frederik.

Delorije začuta. A zatim, odjednom:

- Hoćeš li da se opkladiš sa mnom u sto franaka da ću imati prvu koja naiđe?

- Dobro, u redu!

Prva koja je prošla bila je neka grozna prosjakinja; očajavali su zbog tog slučaja, kad, nasred ulice Rivoli, opaziše visoku devojkicu koja je nosila malu kutiju.

Delorije joj je prišao pod arkadama. Ona naglo skrenu prema Tiljerijama, a zatim se odmah uputi preko trga Karusel; gledala je levo-desno. Onda potrča za jednim fijakerom; Delorije je sustiže. Koraćao je pored nje, nešto joj govorio i upadljivo gestikulirao. Na kraju je prihvatila njegovu ruku, i oni produžiše duž kejova, zatim prema Šatleu; šetali su najmanje dvadeset minuta trotoarom, kao dva mornara na straži. Odjednom pređoše preko mosta Šanž, Cvetnog trga, Napoleonovog keja. Frederik uđe za njima u kuću u kojoj im je bio stan. Delorije mu stavi na znanje da bi im smetao, i da se zato što pre posluži njegovim primerom.

- Koliko još imaš?

- Dva petofranka!

- Dovoljno je! Laku noć!

Frederik je bio iznenađen, kao čovek koji vidi kako us-peva jedna lakrdija: „On mi se podsmeva“, mislio je. „Da li da se popnem? Delorije bi možda pomislio da mu zavidim na toj ljubavi? Kao da je nemam

ljubav, sto puta izuzetniju, plemenitiju, jaču!“ Neka vrsta besa ga je gonila. Stigao je pred kuću gde Arnu.

Nijedan spoljni prozor nije bio u vezi s njenim odajama. Ali Frederik je stajao, pogleda prikovanog za fasadu, kao da je verovao da će tim posmatranjem moći da probije zidove. Ona je sad sigurno ležala, spokojna kao zaspali cvet, sa tom divnom crnom kosom među čipkama jastuka, poluotvorenih usana, s glavom na ruci.

Onda mu se ukaza Arnuova glava. On se udalji, da bi pobegao od te vizije.

Prisetio se Delorijeovog saveta, i zgrozio se od toga. Zatim je dugo lutao ulicama.

Kad bi naišao neki prolaznik, Frederik se trudio da mu sagleda lice. S vremena na vreme, prošao bi mu zrak svetlosti pod nogama, opisujući po tlu ogromnu četvrtinu kruga; i neki bi se čovek pojavio u senci, s džakom za krpe i fenjerom. Vetar je na pojedinim mestima tresao plehane sulundare dimnjaka; čuli su se glasovi iz daljine, mešali se sa brujanjem u njegovoj glavi, i njemu se činilo da čuje, u melodijama, nejasno ponavljanje iste pesme. Ritam njegovog hoda podražavao je to pijanstvo; i on se nađe na mostu Konkord.

Tada se priseti one večeri prethodne zime, kada je, izlazeći prvi put od nje, morao da se zaustavi, toliko mu je srce brzo tuklo od silnih nadanja. Umrle su, sada, sve te nade!

Mračni oblaci promicali su preko mesečevog lika. On ga je gledao, razmišljajući o veličini prostora, o bedi života, o ništavilu svega. Dan svanu; zubi su mu cvokotali; i, upola uspavan, mokat od magle i sav u suzama, pitao se zašto ne bi okončao sa životom? Dovoljan je samo jedan pokret! Težina njegovog čela vukla ga je dole, video je svoj leš kako plovi vodom; Frederik se nagnu. Ograda je bila malo šira, i samo ga je umor sprečio da se prebaci preko nje.

Užas ga je spopao. On se dočepa bulevara i svali se na jednu klupu. Policajci ga probudiše, ubeđeni da je „lumpovao“.

Nastavio je da hoda. Ali, kako je bio silno gladan, a svi restorani još zatvoreni, otišao je da jede u nekom lokalnu na Velikoj pijaci. Posle toga, smatrajući da je još rano, lutao je oko Gradske kuće do osam i četvrt.

Delorije je već odavno otpustio svoju žensku; sada je pisao za stolom, nasred sobe. Oko četiri sata ušao je g. de Sizi.

Blagodareći Disardijeu, stupio je prethodne večeri u vezu s jednom damom; čak ju je otpratio kolima do kuće, zajedno s njenim mužem, gde mu je i zakazala sastanak. Dolazio je otuda. Zar ne znaju to ime!

- A šta bih ja tu mogao da učinim? reče Frederik.

Tada plemić poče da okoliša; govorio je o gđici Vatnaz, o Andaluskinji, i o svim ostalim. Najzad je, uz mnogo zaobilaznih rečenica, izložio cilj svoje posete: verujući u diskretnost svog prijatelja, došao je da ga zamoli da učestvuje u jednom poduhvatu, posle koga bi on sebe konačno mogao da smatra muškarcem; Frederik mu to nije odbio. On ispriča ceo slučaj Delorijeu, ali mu nije rekao istinu o onom što se ticalo njega lično.

Pripravnik je nalazio da je „sada sasvim dobro“. To odavanje pošte njegovim savetima povećalo mu je dobro raspoloženje.

Njime je on zaveo, od prvog dana, gđicu Klemons Davju, vezilju zlatom za oficirske uniforme, najslađu osobu koja je postojala, vitku kao trska, krupnih plavih očiju, neprekidno usplahirenih. Pripravnik je toliko zloupotrebljavao njenu naivnost da ju je ubedio da je odlikovan; nosio je na svom redengotu, kad je nasamo s njom, crvenu traku, koju je skidao na javnim mestima da ne bi ponizio svog principala, kako joj je govorio. Uostalom, držao ju je na distanci, dozvoljavao joj da ga miluje kao pašu, i, u šali, nazivao je „devojkom iz naroda“. Ona mu je svaki put donosila male kite ljubičica. Frederik ne bi želeo jednu takvu ljubav.

Međutim, kad su oni izlazili zajedno, ispod ruke, da bi otišli u sobicu kod Pensonea ili Barijoa, obuzela bi ga neobična tuga. Frederik nije ni znao koliko je već čitavu godinu dana, svakog četvrtka, dovodio Delorijea do bola kada je sređivao nokte pre nego što ode na večeru u ulicu Šoazel!

Jednom, u suton, dok je sa balkona posmatrao kako odlaze, ugledao je izdaleka Isona na mostu Arkol. Boem mu je davao znake, i, kada je Frederik sišao sa petog sprata:

- Evo u čemu je stvar: sledeće subote, dvadeset četvrtog, je rođendan gospođe Arnua.

- Kako to kad se ona zove Mari?

- Anžel isto tako, to nije bitno! Proslaviće se u njihovoj vili u Sen-Kluu; zamolili su me da vas obavestim. Naći ćete kola u tri sata, pred redakcijom! Dogovoreno dakle! Oprostite što sam vas uznemirio. Ali

imam toliko poslova da završim!

Frederik se još nije ni okrenuo, kad mu vratar uruči jedno pismo:

Gospodin i gospođa Dambrez mole gospodina F. Moroa da ih počastvuje i dođe na večeru kod njih u subotu 24.ovog meseca. Odgovorite, molim vas.

„Prekasno“, pomisli on.

Ipak pokaza pismo Delorijeju, koji uzviknu:

- Ah! Najzad! Ali ne izgledaš mi zadovoljan. Zašto?

Frederik, posle kraćeg kolebanja, reče da ima za isti dan drugi poziv.

- Pričini mi zadovoljstvo i pošalji dođavola ulicu Šoazel. Ne pravi gluposti! Ja ću odgovoriti umesto tebe, ako ti je nezgodno.

I pisar napisao pismo, u trećem licu, da prihvata poziv.

Kako je video svet samo kroz svoju grozničavu lakomost, on ga je zamišljao kao neku veštačku trgovinu, koja funkcioniše na osnovu matematičkih zakona. Večera u gradu, susret sa nekim uticajnim čovekom, osmeh neke lepe žene, mogli su, kroz niz akcija koje su proisticale jedna iz druge, da imaju kolosalne rezultate. Izvesni pariški saloni bili su kao one mašine koje uzimaju neprerađenu sirovinu i vraćaju je sa ustostručenom vrednošću. On je verovao u kurtizane koje savetuju diplomate, u bogate ženidbe koje se postižu pomoću spleta, u genije robijaša, u pokornost slučaja pod rukom moćnih. Na kraju krajeva, smatrao je da je odlaženje kod Dambrezovih toliko korisno, i tako je lepo govorio, da Frederik nije više znao na šta da se odluči.

Morao je ipak, kako je gđi Arnu bio rođendan, da joj pošalje neki poklon; pomislio je, naravno, na suncobran, ne bi li popravio štetu pričinjenu svojom nespretnošću. Pronašao je jedan od svile, golubije boje, s malom drškom od izvajane slonovače, donesen iz Kine. Ali koštao je sto sedamdeset pet franaka, a on nije imao ni prebijene pare, živeći čak na račun svog sledećeg semestra. Međutim, toliko je želeo da ga kupi, toliko mu je bilo stalo do toga, da se, mada mu je to bilo odvratno, obratio Delorijeju.

Delorije mu odgovori da nema para.

- Potrebne su mi, reče Frederik, veoma su mi potrebne!

I, kad je Delorije ponovio isto izvinjenje, Frederik se naljuti.

- Mogao bi i ti ponekad...
- Šta to?
- Ništa!

Pisar je shvatio. On uze od svoje zalihe traženu sumu, i, kad mu je predao, komad po komad, reče mu:

- Ne tražim priznanicu od tebe, jer živim na tvoj račun!

Frederik ga zagrli, uz hiljadu ljubaznih izvinjenja. Delorije je ostao hladan. Zatim, sutradan, ugledavši suncobran na klaviru:

- Ah, ono je bilo za to!
- Poslaću ga možda, kukavički reče Frederik.

Slučaj ga je poslužio, jer je, iste večeri, dobio pismo oivičeno crnim, u kome mu se gđa Dambrez, javljajući mu za smrt jednog ujaka, izvinjavala što mora odložiti zadovoljstvo da se upozna s njim.

Stigao je već oko dva sata u redakciju lista. Umesto da ga sačeka i povede svojim kolima, Arnu je otišao još prethodne večeri, jer nije mogao više da odoli potrebi za svežim vazduhom.

Svake godine, čim bi olistalo drveće, on bi nekoliko dana jutrom rano umakao, dugo lutao po poljima, pio mleko na majurima, zadirkivao seljanke, obaveštavao se o žetvi, i vraćao se sa salatom u maramici. Najzad, ostvarivši jedan stari san, kupio je vilu.

Dok je Frederik govorio s pomoćnikom, pojavi se gđica Vatnaz; bila je razočarana što nije našla Arnua. Neće ga biti možda još dva dana. Pomoćnik joj je savetovao „da ode tamo“, ona nije mogla da ide; „da mu napiše pismo“, plašila se da se pismo ne izgubi. Frederik se ponudi da ga lično ponese. Brzo ga je napisala, i preklinjala je Frederika da ga preda bez svedoka.

Četrdeset minuta kasnije, silazio je s lađe u Sen-Kluu.

Na sto metara od mosta, kuća se nalazila na sredini brda. Baštenske zidove skrivala su dva reda lipa, a široka travnata ledina spuštala se do reke. Kako su vrata na gvozdenoj ogradi bila otvorena, Frederik je ušao.

Opružen na travi, Arnu se igrao s mačićima koji tek što su se omacili. Ova zabava ga je, izgleda, beskrajno zanimala. Pismo gđice Vatnaz trglo ga je iz te zadubljenosti.

- Ah, dođavola! Baš neprijatno! Ona je u pravu; treba da idem.

Zatim, strpavši pisamce u džep, sa zadovoljstvom je pokazivao svoje imanje. Pokazao je sve, štalu, šupu, kuhinju. Salon je bio desno, i,

prema Parizu, iznad njihove glave, odjeknuše brzi trileri; gđa Arnu, misleći da je sama, zabavljala se, pevajući. Izvodila je skale, trilere, akorde. Bilo je dugih nota koje kao da su visile u vazduhu; drugih, koje su žurno padale, kao kapljice nekog vodopada; a njen glas, prolazeći kroz kapak na prozoru, presecao je duboku tišinu i peo se ka plavom nebu.

Onda je najednom prestala, jer se pojaviše g. i gđa Udri, dvoje suseda.

Ona se zatim i sama ukaza na vrhu stepeništa; i, dok je silazila, on opazi njenu nogu. Imala je male otvorene cipele od mrkozlatne kože, sa tri poprečna jezička, koji su na njenim čarapama pravili zlatnu rešetku.

Zvanice su stigle. Osim g. Lefošera, advokata, bili su to redovni gosti od četvrtka. Svako je doneo poneki poklon: Ditmer sirijski šal, Rozenvald album romansa, Birije akvarel, Somba sopstvenu karikaturu, Pelren crtež ugljenom, koji je predstavljao nekakvu igru mrtvacu, grozna fantazija, loše izvedena. Samo Istone ništa nije doneo.

Frederik je čekao, posle drugih, da preda svoj poklon.

Ona mu je mnogo zahvaljivala. Tada, on reče:

- Pa... to je skoro dug! Tako mi je bilo krivo...

- Zašto vam je bilo krivo? reče ona. Ne razumem.

- Za sto! na to će Arnu, uhvativši ga za ruku; a onda mu došapnu na uvo: - Čudan ste vi ugursuz!

Ništa nije bilo zanimljivije od trpezarije, obojene zelenkastom bojom. U jednom uglu, nimfa od kamena umakala je nožni palac u bazen u obliku školjke. Kroz otvorene prozore videla se cela bašta s dugačkim travnjakom, na kome se nalazio škotski bor, tri četvrt ogoleo; gomile cveća nejednako su se širile po njemu; preko reke, pružali su se, u širokom poluluku, Bulonjska šuma, Neji, Sevr, Medon. Pred ogradom, pravo, krstarila je jedna jedrilica.

Prvo su govorili o tom pogledu koji se pružao pred njima, zatim o pejzažu uopšte; i diskusije otpočеше kad je Arnu izdao naredbu slugi da upregne američka kola za pola deset. Pismo njegovog blagajnika pozivalo ga je da se vrati.

- Hoćeš li da i ja pođem s tobom? reče gđa Arnu.

- Pa naravno! - I, duboko joj se klanjajući: - Vi znate, gospođo, da se bez vas ne može živeti!

Svi su joj čestitali što ima tako dobrog muža.

- Ah, to je zato što nisam sama! blago odgovori ona, pokazavši na svoju kćerkicu.

Zatim, kako je razgovor otpočeo opet o slikarstvu, govorilo se o Rijzдалu, na kome je Arnu očekivao da zaradi veliku sumu, a Pelren ga upita da li je istina da je čuveni Saul Matias, iz Londona, dolazio prošlog meseca da mu ponudi dvadeset tri hiljade franaka za to.

- Sasvim tačno! - I, okrenuvši se Frederiku: - To je taj gospodin koga sam izveo onog dana u Alhambru, protiv svoje volje, uveravam vas, jer ti Englezi nisu nimalo zanimljivi!

Frederik, koji je podozrevao da se u pismu gđice Vatnaz radi o nekoj ženi, divio se lakoći gazda-Arnua s kojom je pronašao častan način da se izvuče; ali njegova nova laž, potpuno nepotrebna, natera ga da razrogači oči.

Trgovac jednostavno dodade:

- Kako se zvaše onaj visoki mladić, vaš prijatelj?

- Delorije, žustro reče Frederik.

I, da bi popravio svoje grehe koje je osećao u odnosu na njega, hvalio ga je kao jednu višu inteligenciju.

- Ah, zaista? Ali ne izgleda tako dobar momak kao onaj drugi, špediterski pomoćnik.

Frederik je proklinjao Disardije. Ona će pomisliti da se druži sa prostim svetom.

Zatim je bilo reči o ulepšavanju prestonice, novim kvartovima, i dobričina Udri nabroja, među velikim špekulantima, Dambreza.

Iskoristivši priliku da pokaže svoju vrednost, Frederik reče da ga poznaje. Ali Pelren poče žestoko da napada bakale; prodavci sveća ili srebra, nije video nikakvu razliku između njih. Zatim su Rozenvald i Birije raspravljali o porcelanu; Arnu je govorio sa gđom Udri o baštovanluku; Somba, lakrdijaš stare škole, zabavljao se ismevanjem njenog muža; zvao ga je Odri, kao što se zvao glumac, tvrdio je da je on svakako potomak Udrija, slikara pasa, jer ima životinjsku čvorugu na svom čelu. Hteo je čak da mu opipa lobanju, ali se ovaj branio zbog perike; i, pri kraju ručka, smeh se orio.

Kad su popili kafu pod lipama, pušeci, i prošli nekoliko puta kroz vrt, odoše da prošetaju duž reke.

Društvo je zastalo pored jednog ribara, koji je čistio jegulje u

prodavnici riba. Gđica Marta je htela da ih vidi. On ih izbacila iz kutije na travu; i devojčica kleknu i počela da ih hvata, smejala se od zadovoljstva, vikala od straha. Sve su joj pobegle u vodu. Arnu ih je platio.

Pade mu na pamet, zatim, da se provozaju čamcem.

Jedna strana vidika počela je da blede, dok se, s druge, široka narandžasta boja pružala po nebu, i bila mnogo rumenija pri vrhu brežuljaka, koji su postali sasvim crni. Gđa Arnu je sedela na jednom velikom kamenu, dok je taj požar svetlucao iza nje. Druge osobe su se šetale tamo-amo; Isona, na samoj obali, pravio je kamenjem žabice po vodi.

Arnu se vratio, praćen jednom starom barkom, u koju je, i pored svih opomena, strpao sve svoje zvanice. Ona je tonula, morali su da se iskrcaju.

Sveće su već gorele u salonu, koji je bio prekriven persijskim tepisima, sa kristalnim svećnjacima po zidovima. Tetka Udri je ubrzo zaspala u naslonjači, dok su ostali slušali g. Lefošera, kako govori o slavnim advokatima. Gđa Arnu je bila sama kraj prozora, Frederik joj priđe.

Časkali su o onom o čemu se pričalo. Ona se divila govornicima; on je više voleo slavu pisaca. Ali čovek, reče ona, sigurno oseća mnogo snažnije zadovoljstvo kad lično, neposredno pokreće mase, kad vidi kako na njih prelaze sva osećanja njegove duše. Te pobede gotovo da nisu privlačile Frederika, koji nije imao ambicije.

- Ali zašto? reče ona. Treba je pomalo imati!

Bili su jedno kraj drugog, stojeći, u otvoru prozora. Noć se pred njima širila kao ogroman veo, isprskan srebrom. Prvi put nisu govorili o beznačajnim stvarima. On je čak saznao njene antipatije i njene sklonosti: od izvesnih mirisa bilo joj je muka, zanimala su je istorijska dela, verovala je u snove.

On započe priču o sentimentalnim pustolovinama. Ona je žalila pustošenja strasti, ali se grozila licemernih sramota; i ta duhovna pravičnost tako je skladno odgovarala pravilnoj lepoti njenoga lica, da je izgledalo kao da zavisi od njega.

Katkad bi se nasmešila, zaustavivši na trenutak svoje oči na njemu. Osećao je tada kako ti pogledi prodiru u njegovu dušu, kao oni veliki sunčevi zraci koji silaze do dna vode. On je nju voleo bez zadnjih misli,

bez ikakve nade da će mu ljubav biti uzvraćena; i, u tim nemim zanosima, sličnim poletima zahvalnosti, poželeo bi da prekrije njeno čelo kišom poljubaca. Međutim, neki unutarnji dah nosio ga je izvan njega samog; bila je to želja da se žrtvuje, potreba da to odmah učini, tim smelija što nije mogao da je zadovolji.

Nije otišao sa ostalima, kao ni Isona. Trebalo je da se vrate kolima; američke kočije čekale su na ulazu, kad se Arnu spustio u baštu da nabere ruže. Zatim, kad je buket bio vezan koncem, i, kako su drške bile nejednake veličine, on zavuču ruku u džep, pun hartija, uze prvu koja mu je došla pod ruku, umota ga, učvrsti svoje delo jednom jakom iglom i ponudi ga ženi, sa izvesnim uzbuđenjem.

- Evo ti, mila moja, izvini što sam te zaboravio!

Ali ona prigušeno kriknu; igla, glupo stavljena, ubola ju je, i ona se pope u svoju sobu. Čekali su je gotovo četvrt sata. Ona se najzad pojavi, podiže Martu i uskoči u kola.

- A tvoj buket? reče Arnu.

- Ne, ne! Nije važno!

Frederik potrča da joj ga donese; ona mu doviknu:

- Neću ga!

Međutim, on ga ubrzo donese, govoreći da ga je ponovo stavio u omot, jer je cveće našao na zemlji. Ona gurnu buket u kožnu torbu pored sedišta, i oni krenuše.

- Ali ne! Varaš se! Ne tuda, desno!

Kao da je bila ljuta; sve joj je smetalo. Na kraju, kad je Marta zatvorila oči, ona izvadi buket i baci ga kroz vrata, ond uhvati Frederika za ruku, dajući mu znak, drugom rukom, da o tome ništa ne govori.

Zatim prisloni maramicu na usne, i nije se više mrdala.

Druga dvojica, na kočijaškom sedištu, razgovarali su o štampanju, o pretplatnicima. Arnu, koji je nepažljivo vozio, izgubi se usred Bulonjske šume. Onda krenuše sporednim stazama. Konj je išao polako; grane drveća dodirivale su koš. Frederik je video samo dva oka gde Arnu, u senci; Marta se bila opružila po njoj, i on je pridržavao njenu glavu.

- Zamara vas! reče njena majka.

On odgovori:

- Ne! O, ne!

Lagani kovitlaci prašine podizali su se kroz Otej; sve kuće su bile mračne; tu i tamo, ulični fenjeri osvetljavali su ugao nekog zida, zatim su opet zalazili u mrak; najednom, on opazi da ona plače.

Da li je to griža savesti? Neka želja? Šta je to? Taj bol, koji mu je bio nepoznat, zanimao ga je kao nešto lično, sada je među njima postojala nova veza, neka vrsta saučesništva; i on joj reče, što je nežnije mogao:

- Patite?

- Da, odgovori ona.

Kola su išla napred, a orlovi nokti i jasmini koji su se nadnosili preko baštenskih ograda, slali su na mahove raznežene mirise u noć. Brojni nabori njene haljine pokrivali su joj noge. Činilo mu se da opšti sa celom njenom osobom preko tog dečjeg tela, opruženog između njih. On se nagnu ka devojčici, i, razdvajajući njenu lepu tamnu kosu, poljubi je u čelo, nežno.

- Vi ste dobri! reče gđa Arnu.

- Zašto?

- Zato što volite decu.

- Ne svu.

Ništa više nije rekao, ali je ispružio levu ruku prema njoj, širom otvorenog dlana, zamišljajući da će i ona možda učiniti isto, i da će im se šake sresti. Zatim se zastideo i povukao ruku.

Ubrzo su izbili na kaldrmu. Kola su išla brže, ulične svetiljke postale su brojnije, počinjao je Pariz. Istone, pred Gard-Meblom, iskoči napolje. Frederik je sačekao da stignu do dvorišta da bi sišao; zatim se sklonio iza ugla ulice Šoazel, i još jednom video Arnua kako se polako udaljava ka bulevarima.

Već sutradan je počeo da radi svom snagom. Zamišljao je sebe u sudnici, jedne zimske večeri, pri kraju odbrane, kad su protivnici bleđi, i kad od uzbuđene gomile krčkaju pregrade na klupama; kako, pošto je već četiri sata govorio, sažima sve dokaze, otkriva nove, i oseća pri svakoj rečenici, pri svakoj reči, pri svakom pokretu, kako se nož giljotine, viseći iza njega, sve više podiže; zatim je video sebe na tribini u Skupštini, kao govornika koji na usnama nosi spas čitavog naroda, stavljajući protivnicima nož pod grlo svojim prozopo-pejama, satirući ih jednim jedinim odgovorom, s grmljavinom i muzičkim intonacijama u glasu, podsmešljiv, patetičan, ponesen, uzvišen. Ona bi bila tu negde,

među ostalima, prikrivajući pod velom suze oduševljenja; zatim bi se našli; i obeshrabrenja, klevete i uvrede ne bi ga se doticali; samo ako bi mu ona rekla: „Ah, bilo je divno!“ prelazeći svojim lakim šakama preko njegovog čela.

Te bi slike blesnule svaki čas, kao kule svetilje, na vidiku njegovog života. Njegov duh, uzbuđen, postade hitriji i jači. On se zatvori do kraja avgusta, i položi poslednji ispit.

Delorije, koji je imao toliko muke da mu ulije u glavu da još jednom polaže drugi ispit krajem decembra i treći u februaru, čudio se njegovoj revnosti. I tada se stare nade vratiše. Za deset godina trebalo je da Frederik postane poslanik; za petnaest ministar; zašto da ne? Sa svojom očevinom koju je trebalo uskoro da nasledi, mogao bi, za prvo vreme, da osnuje novine; to bi bio početak; zatim bi se videlo. A što se njega tiče, on je još uvek težio da zauzme katedru na Pravnom fakultetu; i odbranio je svoju doktorsku tezu na tako sjajan način, da je dobio pohvale profesora.

Frederik je položio svoj doktorat tri dana kasnije. Pre nego što je otišao na odmor, palo mu je na pamet da priredi piknik, da bi na taj način zaključio sastanke održavane subotom.

Bilo je veselo tog dana. Gđa Arnu je bila sad kraj svoje majke, u Šartru. Ali on će je uskoro opet videti, i na kraju će postati njen ljubavnik.

Delorije, primljen istog dana u društvo mladih advokata u Orseju, održao je veoma dobro primljen govor. I pored toga što je inače malo pio, on se opi, i pri kraju večere izjavi Disardijeju:

- Pošten si, znaš! Kad se budem obogatilo, uzeću te za upravnika svog imanja.

Svi su bili srećni; Sizi će završiti prava; Martinon je odlazio da nastavi staž u unutrašnjosti, gde je imenovan zamenikom državnog tužioca; Pelren se spremao da radi veliku sliku koja će predstavljati *Genija Revolucije*; Ison je sledeće nedelje trebalo da pročita direktoru pozorišta Delasman plan jednog komada, i nije sumnjao u uspeh:

- Prihvataju mi kostur drame! Što se tiče strasti, svestrano sam u njih upućen, tako da snalazim u tome; a u pogledu duhovitosti, e, pa to mi je zanat. - I on skoči na ruke, i hodao je neko vreme oko stola, s nogama uvis.

Ova detinjarija nije razveselila Senekala. Izbacili su ga iz njegovog

pansiona zato što je istukao sina nekog aristokrate. Kako mu se beda pogoršavala, optuživao je društveni poredak, proklinjao bogataše; bacao se u naručje Renežbaru, koji je bio sve više razočaran, ožalošćen, zgađen. Građanin se sad bavio budžetskim pitanjima, i optuživao je Kamarilu da traći milione u Alžiru.

Kako nije mogao da zaspi pre nego što bi odsedeo u krčmi Aleksandar, izgubio se već oko jedanaest sati. Ostali se povukoše kasnije; a Frederik je, pozdravljajući se sa Isonom, saznao da je gđa Arnu trebalo još juče da se vrati.

Zamenio je u putnom birou kartu za sledeći dan, i, oko šest sati uveče, otišao je do njenoga stana. Njen povratak, rekao mu je pazikuća, odložen je za nedelju dana. Frederik je večerao sam, zatim je lutao bulevarima.

Ružičasti oblaci, u obliku velova, pružili su se iznad krovova; počeli su da dižu nadstrešnice pred radnjama; kolica za polivanje sipala su kišu po prašini, i neočekivana svežina mešala se sa zadahom iz kafana, kroz čija se otvorena vrata, između srebrnog posuđa i pozlate, videlo cveće koje se ogledalo u visokim ogledalima. Gomila je polako šetala. Bilo je grupa koje su razgovarale nasred trotoara; a žene su prolazile, s mekotom u očima i onom bojom lica nalik kameliji, koju ženskoj puti daje umor velikih vrućina. Nešto se ogromno nadnelo nad gradom, obavijalo zgrade. Nikada mu Pariz nije izgledao tako lep. Video je, u budućnosti, samo beskrajni niz godina punih ljubavi.

Zastao je pred pozorištem Port-Sen-Marten da bi razgledao plakat; i, kako nije imao šta da radi, kupio je ulaznicu.

Prikazivala se neka stara vilinska igra. Gledalaca je bilo malo; i, kroz okna na poslednjoj galeriji, dan se ocrtavao u malim plavim kvadratima, dok su lampice na rampi stvarale jednu jedinu liniju žute svetlosti. Na sceni je bio prikazan trg robija u Pekingu, sa zvončićima, tam-tamovima, sultanijama, šiljatim kapama i kalamburima. Zatim, kad se zavesa spustila, lutao je po foajeju, usamljen, i divio se na bulevaru, pred ulazom, velikom zelenom fijakeru sa dva upregnuta bela konja, koje je pridržavao kočijaš u kratkim pantalonama.

Frederik se vraćao na svoje mesto, kad se na balkonu, u prvoj loži pored scene, pojaviše jedna dama i jedan gospodin. Muškarac je imao

bledo lice, oivičeno tankom linijom prosede brade, sa rozetom oficira Legije časti, i onim ledenim izrazom koji se pripisuje diplomatama.

Njegova žena, bar dvadeset godina mlađa od njega, ni visoka ni mala, ni ružna ni lepa, imala je plavu kosu, kolmovanu u engleskom stilu, haljinu s ravnim strukom, i veliku lepezu od crnih čipaka. Da bi ljudi iz takvog sveta došli na predstavu u ovo godišnje doba, morao se pretpostaviti neki slučaj, ili im je bilo dosadno da sami provedu večer. Dama je grickala lepezu, a gospodin je zevao. Frederik nikako nije mogao da se seti gde je video to lice.

Tokom sledeće pauze, baš kad je prolazio kroz jedan hodnik, on ih je oboje sreo; iako ih je nesigurno pozdravio, g. Dambrez, prepoznavši ga, priđe mu i izvini se, odmah, što je bio neoprostivo nepažljiv prema njemu. To je bila aluzija na mnogobrojne posetnice, slate po savetu Delorijea. Ipak, pobrkao je godine, misleći da je Frederik tek na drugoj godini prava. Rekao je da mu zavidi što odlazi na letovanje. I njemu bi bilo potrebno da se odmori, ali su ga poslovi zadržavali u Parizu.

Oslonjena na njegovu ruku, gđa Dambrez je lako povila glavu; a dražestan izraz njenog lica bio je u potpunoj suprotnosti sa malopredašnjom turobnošću.

- Čovek može da se ipak lepo rasonodi tamo! primeti ona na poslednje reči svoga muža. Kako je glupa ova predstava! Zar ne, gospodine?

I njih troje su ostali tako stojeći, razgovarajući o pozorištu i novim komadima.

Frederik, naviknut na grimase palanačkih žena, nije video ni kod jedne žene sličnu lakoću u ponašanju, takvu jednostavnost koja je značila istančanost, i u kojoj naivčine vide izraz simpatije na prvi pogled.

Računali su na njega, čim se bude vratio; g. Dambrez mu je rekao da pozdravi čiča-Roka.

Frederik nije propustio, vrativši se kući, da ispriča ovaj susret Delorijeu.

- Sjajno! reče pisar. I ne daj da te spetlja tvoja mama! Odmah se vrati!

Sutradan po njegovom dolasku, posle ručka, gđa Moro odvede svog sina u baštu.

Rekla mu je da je srećna što ga vidi kao gotovog čoveka, jer oni

nisu tako bogati kao što se misli; zemlja je donosila malo; napoličari su slabo plaćali; bila je čak primorana da proda svoja kola. Na kraju, izložila mu je njegovo stanje.

U prvim nezgodama njenog udovištva, jedan prepreden čovek, g. Rok, davao joj je pozajmice, koje su se ponavljale i produžavale, i mimo njene volje. Najednom je zatražio da mu se isplati dug; i ona je morala da prihvati njegove uslove, ustupivši mu farmu Prel u bescenje. Deset godina kasnije, njena gotovina je propala prilikom bankrotstva jednog bankara u Melnu. Iz straha od hipoteka, i da bi sačuvala ugled toliko potreban za budućnost svoga sina, kada se čiča-Rok opet pojavio, ona ga je još jednom poslušala. Ali je sada bila načisto. Ukratko, ostalo im je još oko deset hiljada rente, od kojih su dve hiljade tri stotine pripadale njemu, kao cela njegova očevina.

- To nije moguće! uzviknu Frederik.

Ona je samo klimnula glavom, što je značilo da je bilo vrlo moguće.

Ali stric će mu nešto ostaviti?

Ništa nije bilo manje sigurno!

I oni obidoše baštu, ne progovorivši ni reč. Na kraju, ona ga privuče na svoje grudi, i reče, glasom koji se gušio u suzama:

- Ah, jadni moj sine! Morala sam da se odrekнем mnogih snova.

Seo je na klupu, u senci visokog bagrema.

Savetovala mu je da postane pisar kod g. Pruarama, notara, koji bi mu ustupio svoju kancelariju; ako bi je dobro vodio, mogao bi da je preproda, i da nađe dobru partiju.

Frederik ništa više nije čuo. I nehotice je gledao preko žive ograde, u drugu baštu, prekoputa.

Neka devojčica od svojih dvanaest godina, ričokosa, bila je tamo, sasvim sama. Napravila je sebi minuđuše od oskorušinih bobica; njena bluzica od sivog platna otkrivala joj je ramena, preplanula od sunca; bela suknjica bila joj je umrljana pekmezom; njena draž mlade divlje zveri ogleдалa se u celoj njenoj ličnosti, u isti mah nervoznoj i vitkoj. Očigledno se čudila prisustvu nepoznatog čoveka, jer je naglo zastala, s kantom za polivanje u ruci, gledajući u Frederika svojim prozračnim zelenoplavim očima.

- To je kći gospodina Roka, reče gđa Moro. Oženio se nedavno svojom služavkom i ozakonio njeno dete.

VI

Upropašćen, opljačkan, izgubljen!

Ostao je na klupi, kao ošamućen nekim iznenadnim potresom. Proklinjao je sudbinu, želeo je da premlati nekog; i, da bi mu očajanje bilo još veće, osećao je na sebi teret kao neke uvrede, obeščašćenja; jer, Frederik je zamišljao da će imovina koja mu je ostala od oca iznositi jednog dana petnaest hiljada livri rente, i on je to na posredan način stavio do znanja Arnuovima. Izgledaće u njihovim očima kao neki razmetljivac, prevarant, mračni probisvet koji se uvukao kod njih u nadi da se nekako time okoristi! A njoj, gospođi Arnu, kako da sad opet izađe na oči?

To je, uostalom, bilo sasvim nemoguće, jer je imao samo tri hiljade franaka rente! Nije valjda mogao da stanuje na četvrtom spratu, da ima vratara za slugu, i da se pojavljuje s bednim crnim rukavicama, prstiju pomodrelih na vrhovima, s masnim šeširom, sa istim redengotom preko cele godine! Ne, ne! Nikada! Ali je život bez nje bio nepodnošljiv. Mnogi koji nisu imali para, živeli su dobro, Delorije između ostalih; i Frederik je smatrao sebe kukavicom što pridaje toliki značaj tako nevažnim stvarima. Beda će možda ustrostručiti njegove sposobnosti. Zanosio se, misleći na velike ljude koji rade na mansardama. Jedna duša kao što je ona gđe Arnu morala bi da se uzbuđi i razneži pred takvim jednim prizorom. Tako bi ova katastrofa postala, na kraju krajeva, čak i sreća; kao oni zemljotresi koji otkrivaju blaga, ona mu je otkrila tajna bogatstva njegove prirode. Ali postojalo je na svetu samo jedno jedino mesto u kome su ona mogla da ispolje svoju pravu vrednost: Pariz! Jer, po njegovim shvatanjima, umetnost, nauka i ljubav, ta tri božja lika, kako bi rekao Pelren, isključivo su zavisila od prestonice.

On iste večeri reče majci da se vraća. Gđa Moro je bila iznenađena i nesrećna. To je bila prava ludost, besmislica. Bolje bi bilo da poslušaj njene savete i ostane kraj nje, kod notara. Frederik je samo slegao ramenima: „Koješta!“ smatrajući da ga vređa takvim predlogom.

Tada je dobra žena upotrebila drugi način. Nežnim glasom i uz kratke jecaje, ona poče da mu govori o svojoj samoći, starosti, o žrtvama koje je podnela. Sada, kad je još nesrećnija, on je napušta. Zatim, aludirajući na svoju blisku smrt:

- Malo strpljenja, Bože moj! Uskoro ćeš biti slobodan!

Takva i slična jadikovanja ponavljala su se dvadeset puta dnevno, čitava tri meseca; i, u isto vreme, domaće pažnje ga pokvariše; uživao je što ima mekši krevet, peškire bez rupa; tako da, umoran, razdražen, pobeđen najzad užasnom snagom blagosti, Frederik pusti da ga odvede notaru Pruaramu.

Nije pokazao ni znanja ni sposobnosti. Smatrali su ga dotle za mladog čoveka velikih mogućnosti, koji je trebalo da postane neko kojim će se dičiti ceo okrug. I to je bilo javno razočaranje.

Prvo je rekao sebi: „Treba obavestiti gospođu Arnu“, i, čitave jedne nedelje smišljao je zanosna pisma, kao i kratka pisamca u jezgrovitom i uzvišenom stilu. Strah da prizna svoje pravo stanje zadržavao ga je. Zatim mu se učini da je bolje da piše mužu. Arnu je poznao život i znače da ga shvati. Na kraju, nakon petnaest dana kolebanja:

„Kojesta! Ne treba više da ih vidim; neka me zaborave! Ništa bar neću izgubiti u njihovom sećanju! Ona će misliti da sam umro, i žaliće me... možda.“

Kako ga krajnja rešenja nisu mnogo koštala, zaklinjao se da se nikada neće vratiti u Pariz, i da se neće ni obaveštavati o gđi Arnu.

Međutim, žalio je čak i za mirisom plina i kloparanjem omnibusa. Sanjao je o svim recima koje mu je rekla, o boji njenoga glasa, o sjaju njenih očiju, i, smatrajući sebe mrtvim, ništa više nije radio, baš ništa.

Ustajao je veoma kasno, i kroz prozor gledao konjske zaprege u prolazu. Prvih šest meseci bili su posebno užasni.

Izvesnih dana, međutim, spopadao bi ga bes na samog sebe. Tada je izlazio. Odlazio je na livade, zimi u polja pokrivena izlivenom Senom. Redovi topola rasli su iz vode. Tu i tamo, podigao bi se neki mali most. Lutao bi sve dok ne padne mrak, gazeći žuto lišće nogama, udišući maglu, preskačući jendeke; ukoliko su njegove arterije jače kucale, utoliko su želje za besomučnim delanjem rasle; hteo je da bude lovac na vukove u Americi, da služi nekog pašu na Orijentu, da se ukrca kao mornar na brod; i davao je oduške svojoj melanholiji kroz duga pisma Delorijeju.

Ovaj se batrgao i rukama i nogama da uspe. Kukavičko ponašanje njegovog prijatelja i njegove večite jadikovke izgledali su mu glupo. Njihova prepiska se ubrzo gotovo sasvim prekide. Frederik je dao sav svoj nameštaj Delorijeju, koji je zadržao njegov stan. Majka mu je s

vremena na vreme pomi-njala taj nameštaj; jednog dana, on joj konačno reče da ga je poklonio; ona ga je grdila, baš kad mu stiže jedno pismo.

- Šta je? reče ona. Ti drhtiš?

- Nije mi ništa! odvrati Frederik.

Delorije mu je pisao da je u stan primio Senekala, i već petnaest dana žive zajedno. Senekal se, dakle, širio sad među stvarima koje su nabavljene kod Arnua! Mogao je da ih proda, da pravi zamerke, da zbija šalu s njima. Frederik je bio duboko povređen. Popeo se u svoju sobu. Došlo mu je da umre.

Majka ga je pozvala. Htela je da ga pita za savet povodom nekog sađenja u bašti.

Ta bašta, kao neka vrsta engleskog parka, bila je preseče-na po sredini ogradom od kolja, i polovina je pripadala čiča-Roku, koji je imao još jednu, za povrće, na obali reke. Dvoje suseda, zavađeni, uzdržavali su se da se u iste sate pojavljuju u bašti. Ali, otkako se Frederik vratio, čiča se češće šetao po njoj, i nije bio ni najmanje škrt u ljubaznosti prema sinu gđe Moro. Sažaljevao ga je što živi u palanci. Jednog dana mu je rekao da je g. Dambrez pitao za njega. Drugom prilikom, raspričao se o običajima u Šampanji, gde je trbuh davao plemstvo.

- U to vreme bili biste plemić, jer se vaša mati zvala de Fuvans. Zgodno, nema šta! Ipak titula nešto znači. Na kraju krajeva, dodao je, prepredeno ga gledajući, to zavisi od čuvara pečata.

Ta želja za aristokratijom čudno je odudarala od njegove ličnosti. Kako je bio mali rastom, njegov dugačak kestenjasti redengot činio mu je gornji deo tela još dužim. Kad bi skinuo kačket, palo bi u oči njegovo žensko lice s preterano šiljatim nosom; njegova kosa, žute boje, ličila je na periku; pozdravljao je svet duboko se klanjajući, šunjajući se pored zidova.

Do pedesete godine zadovoljavao se uslugama Katrin, Lorenke istih godina kao i on, koja je po licu imala duboke tragove boginja. Ali, oko 1834, doveo je iz Pariza lepu plavušu, s licem kao u ovčice, „kraljevskog držanja“. Ubrzo su je videli kako se šepuri velikim minđušama, i sve je postalo jasno kada je na svet došla jedna devojčica, prijavljena pod imenom Elizabet-Olimp-Luiz-Rok.

U svojoj ljubomori, Katrin je očekivala da će mrzeti to dete.

Naprotiv, volela ga je. Obasipala ga je nežnostima, pažnjom i milovanjima, da bi mu zamenila majku, i sve je učinila da dete omrzne tu majku, što je bilo vrlo jednostavno, jer je gđa Eleonor potpuno zapostavila malu, i više je volela da brblja s trgovcima. Već sutradan posle udaje otišla je da obiđe podnačelstvo, nije više bila na ti sa služavkama, i smatrala je da treba, zbog bontona, da bude stroga prema detetu. Prisustvovala je njenim časovima; profesor, bivši opštinski činovnik, nije znao da se snađe. Učenica se bunila, dobijala šamare, odlazila da plače na krilu Katrin, koja joj je uvek davala za pravo. I tada bi se dve žene svađale; g. Rok ih je učutkivao. On se oženio iz nežnosti prema svojoj kćeri, i nije želeo da je muče.

Devojčica je često nosila belu pocepanu haljinu s gaćicama ukrašenim čipkom; a, o velikim praznicima, izlazila je odevena kao princeza, da bi time malo napakostila buržujima, koji nisu davali svojoj deci da se druže s njom, s obzirom na njeno vanbračno rođenje.

Živela je sama u svojoj bašti, ljuljala se na ljuljašci, trčala za leptirima, zatim bi odjednom zastala da posmatra kako zlatne bube sletaju na ruže. Te navike davale su njenom licu u isti mah izraz smelosti i sanjalaštva. Ona je imala Martin stas, tako da joj je Frederik rekao, posle njihovog drugog viđenja:

- Hoćete li mi dozvoliti da vas poljubim, gospođice?

Mala je podigla glavu i rekla:

- Hoću, vrlo rado!

Ali ograda od kolja ih je delila jedno od drugog.

- Moraš da se popneš, reče Frederik.

- Ne, podigni me!

On se nagnu preko ograde i podiže je, pa je poljubi u oba obraza; zatim je na isti način vrati u njenu baštu, što je činio i kasnije.

Sa slobodom četvorogodišnje devojčice, čim bi čula da dolazi njen prijatelj, potrčala bi mu u susret, ili bi, krijući se iza drveta, lajala kao kuće, da ga uplaši.

Jednog dana, kad je gđa Moro otišla u varoš, on je odvede u svoju sobu. Otvorila je sve bočice s mirisom i obilno namazala pomadom svoju kosu; zatim, bez ikakvog snebivanja, legla je na njegov krevet, na kome je ostala tako opružena, budna.

- Zamišljam da sam tvoja žena, rekla je.

Sutradan, video ju je svu u suzama. Priznala mu je da je

„oplakivala svoje grehe“, i, kako je hteo da zna koji su, ona odgovori, oborivši oči:

- Ne pitaj me više!

Prvo pričešće se približavalo; odveli su je tog jutra na ispovest.

Crkveni obred nije je učinio mnogo pametnijom. Katkad ju je obuzimao pravi bes; morali bi tada da se obrate Frederiku da je umiri.

Često ju je, u svojim šetnjama, vodio sa sobom. Dok bi on sanjario u hodu, ona je birala bulke na ivici žita, i, kad bi ga videla tužnijeg nego inače, trudila se da ga uteši prijatnim rečima. Njegovo srce, lišeno ljubavi, bacilo se na to detinje prijateljstvo; crtao joj je smešne ljude, pričao joj priče, i otpočeo da joj čita.

Počeo je sa *Romantičarskim analima*, zbirkom stihova i proze, čuvene u to vreme. Zatim, smetnuvši s uma njene godine, toliko ga je njena inteligencija zanosila, čitao joj je *Atalu*, *Sen-Mora*, *Jesenje lišće*. Ali jedne noći (iste večeri je čula *Makbeta*, u jednostavnom prevodu Leturnera), probudila se vičući: „Mrlja! Mrlja!“, cvokotala je zubima, drhtala, i, gledajući ukočenim očima svoju desnu šaku, brisala je, govoreći: „Uvek ta mrlja!“ Na kraju je došao lekar, koji je prepisao da izbegava uzbuđenja.

Buržuji su u tome videli samo nepovoljan znak njenog načina života. Govorilo se da „sin Moro“ želi da napravi glumicu od nje.

Uskoro je bilo reči o drugom događaju, naime o dolasku čiča-Bartelemija. Gđa Moro mu je ustupila svoju spavaću sobu, i išla je tako daleko u snishodljivosti da je služila mrsno i u posne dane.

Starac je bio osrednje ljubazan. Bila su to večita poređenja između Avra i Nožana, čiji mu je vazduh izgledao težak, hleb rđav, ulice loše kaldrmisane, hrana osrednja i stanovnici lenštine.

- Kakva bedna trgovina kod vas!

Kudio je preteranosti svog pokojnog brata, dok je on nagomilao dvadeset sedam hiljada livri rente! Najzad je otišao posle nedelju dana, i, na papučici od kola, izustio ne mnogo ohrabrujuće reči:

- Milo mi je što vidim da ste još uvek u dobrom stanju.

- Ništa nećeš dobiti! rekla je gđa Moro, vrativši se u salon.

On je došao samo na njeno navaljivanje; i, čitavih osam dana, ona je pokušavala, na suviše otvoren način, možda, da ga natera da se izjasni. Kajala se što je tako radila, i sedela je u fotelji oborene glave, stisnutih usana. Sedeći prekoputa nje, Frederik ju je posmatrao; i oni su oboje

ćutali, kao pre pet godina, na povratku iz Montroa. Ova sličnost situacije, koja se nametnula njegovoj misli, podseti ga na gđu Arnu.

U tom trenutku pucketanje biča začu se pod prozorom, i u isto vreme pozva ga neki glas.

Bio je to čiča-Rok, sam u svojim lakim otvorenim kolima. Odlazio je da provede dan na imanju la Fortel, kod g. Dambreza, i ljubazno je predložio Frederiku da ga povede tamo.

Frederiku je došlo da prihvati poziv. Ali kako objasniti svoj konačni boravak u Nožanu? Nije imao ni pristojno letnje odelo; i šta bi na to rekla njegova majka? On odbi.

Od tada je njegov sused bio manje ljubazan. Luiz je rasla; gđa Eleonor se opasno razbolela; i veza se prekide, na veliko zadovoljstvo gđe Moro, koja se plašila za dobar glas svog sina zbog druženja s takvim ljudima.

Ona je maštala da mu izradi pisarsko mesto u sudu; Frederik se nije mnogo opirao tome. Sada ju je pratio kad je odlazila u crkvu, igrao uveče s njom karte, navikavao se na palanački život, tonuo je u njega; pa čak i njegova ljubav kao da je poprimila neku posthumnu nežnost, neku uspavljujuću draž. Unoseći bol u svoja pisma, natapajući njime knjige koje je čitao, noseći ga po polju i sejući ga svuda, došlo je dotle da je taj bol gotovo usahnuo, tako da je gđa Arnu izgledala kao neka pokojnica, čiji grob, začudo, nije znao, toliko je Frederiku to osećanje postalo tiho i rezignirano.

Jednog dana, 12. decembra 1845, oko devet sati ujutru, kuvarica je donela pismo u njegovu sobu. Adresa, krupnim slovima, bila je ispisana nepoznatim rukopisom: i Frederik, dremajući, nije ga odmah otvorio. Najzad je pročitao:

Mirovni sud u Avru, III kvart.

„Gospodine,

G. Moro, vaš stric, pošto je umro ab intestat... „

Nasledio je!

Kao da je požar buknuo iza zida, skočio je s kreveta, bosonog, u košulji; prešao je rukom preko lica, sumnjajući u svoje oči, misleći da još sanja i, da bi se uverio u stvarnost, otvorio je širom prozor.

Napadao je sneg; krovovi su bili beli; i čak je prepoznao u dvorištu kablucu za veš, o koju se sinoć sapleo.

Pročitao je pismo tri puta uzastopce: sušta istina! Sva stričeva imovina! Dvadeset sedam hiljada livri rente! I obuze ga pomamna radost pri pomisli da će opet videti gđu Arnu. Jasno, kao u nekom priviđenju, video je sebe kraj nje, kod nje u kući, kako joj donosi neki poklon u svilenj hartiji, dok će pred vratima stajati nove engleske dvokolice, ne, radije kupe! Crni kupe, sa slugom u mrkoj livreji; čuo je kako rže njegov konj i kako se zveckanje ukrasa na amovima meša sa zvukom njihovih poljubaca! To će se ponavljati svakog dana, u beskraj. Primaće je u svojoj kući; trpezarija će biti u crvenoj koži, budoar u žutoj svili, divani svuda! I kakve police! Kakve kineske vaze! Kakvi ćilimi! Te slike su tako burno navirale da on oseti kako mu se zavrtelo u glavi. Tada, setio se majke; i sišao je, neprestano držeći pismo.

Gđa Moro je pokušala da zadrži svoje uzbuđenje, i samo što se nije onesvestila. Frederik je zagrlj i poljubi joj čelo.

- Majko moja dobra, sad možeš opet da kupiš svoja kola, smeji se, ne plači više, budi srećna.

Nakon deset minuta vest je kružila čak do predgrađa. Tada dotrčaše g. Benoa, g. Gamblen, g. Šambion, jednom reći svi prijatelji. Frederik se izvuče na kratko da bi napisao pismo Delorijeu. Pristigoše druge posete. Popodne je prošlo u čestitanjima. Zaboravili su na ženu Rok, koja je, međutim, bila „veoma loše“.

Uveče, kad su ostali sami, gđa Moro reče svom sinu da mu savetuje da se nastani u Troa, kao advokat. Kako je bio poznatiji u svom kraju nego na drugom mestu, tu bi lakše mogao da nađe neku probitačnu partiju.

- Ah, to je već previše! uzviknu Frederik.

Tek što je imao svoju sreću u rukama, a oni su hteli da mu je otmu. On izjavi da je odlučno rešio da se nastani u Parizu.

- A šta ćeš raditi tamo?

- Ništa!

Gđa Moro, iznenađena njegovim ponašanjem, upita ga šta bi želeo da postane.

- Ministar! odgovori on.

I tvrdio je da se ni najmanje ne šali, da želi da se posveti diplomatiji,

da ga njegove studije i njegovi nagoni guraju na to. Prvo će ući u Državni savet, pomoću preporuke g. Dambreza.

- Ti ga, dakle, poznaješ!

- Pa da! Preko g. Roka!

- To je baš čudno, reče gđa Moro.

Probudio je stare ambiciozne snove u njenoj duši. Ona im se u sebi predala, i nije više govorila o drugima.

Da je slušao svoje nestrpljenje, Frederik bi otputovao još istog časa. Sutradan, sva mesta u dilinžansama bila su popunjena; grizao se još do prekosutra, do sedam sati uveče.

Baš su sedali za sto, kad sa crkve odjeknuše tri duga udara zvona; i služavka, ulazeći, javi da je gospođa Eleonor umrla.

Ta smrt, na kraju krajeva, nije bila nesreća ni za koga, pa čak ni za njeno dete. Mladoj devojci biće samo bolje, kasnije.

Kako su se dve kuće dodirivale, čulo se veliko tumaranje i žamor razgovora; pomisao na taj leš, tako blizu njih, bacala je nešto sumorno na njihov rastanak. Gđa Moro dva-tri puta obrisa oči. Frederiku se steglo srce.

Kad je večera završena, Katrin ga zaustavi između dvoja vrata. Gospođica je apsolutno želela da ga vidi. Čekala ga je u bašti. On izađe, prekorači ogradu, i, spoticujući se pomalo o drveće, uputi se kući g. Roka. Svetlost je sijala na jednom prozoru drugog sprata; zatim se neka prilika pojavi u mraku, i jedan glas prošaputa:

- Ja sam.

Ona mu se učini viša stasom nego obično, zbog crne haljine, sigurno. Ne znajući šta da joj kaže, zadovoljio se time što je uzeo za ruke, uzdahnuvši:

- Ah, sirota moja Luiz!

Ona je ćutala. Gledala ga je prodornim očima, dugo. Frederik se bojao da ne izgubi kola; činilo mu se da čuje lupu točkova negde daleko, i, da bi prekratio:

- Katrin me je obavestila da si htela nešto da...

- Da, zaista! Htela sam da vam kažem...

To vi ga iznenadi; i, kako je ona i dalje ćutala:

- E pa onda?

- Ne znam više. Zaboravila sam. Je l' istina da odlazite?

- Da, odmah.

Ona ponovi:

- Ah! Odmah?... Sasvim?... Mi se nećemo više videti? Jecaji su je gušili.

- Zbogom, zbogom! Ta poljubi me.

I ona ga najednom čvrsto zagrlila.

DRUGI DEO

I

Kad je zauzeo mesto u kolima, u dnu, i kad se diližansa zaljulja, poneta od pet konja koji jurnuše istovremeno, on oseti kako ga obuzima zanos. Kao arhitekta koji pravi plan palate, on je unapred udešavao svoj život. Napunio ga je lepim stvarima i sjajem; uzdizao se do nebesa; toliko se toga u njemu nalazilo; a to razmišljanje bilo je tako duboko da je sve oko njega nestalo.

I on se tek pri podnožju Surdena osvesti o mestu gde su. Prešli su najviše pet kilometara! Bio je ljut. Spustio je prozor da bi gledao put. Upitao je nekoliko puta kočijaša za koje će vreme tačno stići. Ipak, najzad se smirio, i ostao u jednom uglu, otvorenih očiju.

Fenjer, koji je visio kraj postiljonovog sedišta, osvetljavao je sapi rudnog konja. Preko toga je video samo grive ostalih konja, koje su se talasale kao beli valovi; njihov dah je stvarao maglu sa svake strane zaprege; gvozdeni lančići su zvonili, ogledala su podrhtavala u okvirima, a teška kola rav-nomerno jurila po drumu. Tu i tamo ukazao bi se zid nekog ambara, ili neka krčma, sasvim usamljena. Katkad, dok su prolazili kroz sela, pekarska peć bacila bi svetlost požara, dok bi čudovišne siluete konja protrčavale duž kuća na drugoj strani. Na mestima smene, kad bi ispregli konje, nastajala bi duboka tišina, čitav minut. Neko je koračao gore po ceradi, dok je na pragu kuće, neka žena, stojeći, rukom zaklanjala sveću. Zatim, kad bi kočijaš skočio na papuču kola, diližansa bi krenula.

U Mormansu, čuli su kad je otkucalo jedan i četvrt.

„Dakle danas“, mislio je, „već danas, za koji čas!“

Ali, malo-pomalo, njegove nade i njegove uspomene, No-žan, ulica Šoazel, gđa Arnu, njegova majka, sve se pomuti.

Probudila ga je potmula lupa dasaka, prelazili su most kod Šarantona, bio je to Pariz. Tada njegova dva saputnika, skinuvši jedan svoj kačket, a drugi svoj šal, staviše šešire i počеше da razgovaraju. Onaj prvi, krupan crven čovek u plišanom redengotu, bio je trgovac; drugi je dolazio u prestonicu da bi konsultovao lekara; plašeći se da mu je smetao u toku noći, Frederik se od sveg srca izvinjavao, toliko mu se duša raznežila od sreće.

Stanični peron mora da je bio poplavljen, pa su nastavili put, i polja se ponovo pojavise. Zatim skrenuše u Ivri. Popeše se uz jednu ulicu; i Frederik odjednom ugleda kube Panteona.

Ravnica je, sa tog mesta, izgledala kao gomila nejasnih ruševina. Pojas utvrda obrazovao je vodoravno ispupčenje; a po pločnicima od zemlje uz ivicu puta, malo drveće bez grana bilo je zaštićeno pritkama sa ekserima spolja. Fabrike hemijskih proizvoda smenjivale su se sa pilanama trgovaca drvetom. Kroz poluodškrinuta krila visokih kapija, kao na majurima, mogla se videti unutrašnjost groznih dvorišta prepunih đubreta, s prljivim barama na sredini. Dugi kabarei, obojeni crveno kao krv, imali su na prvom spratu, između prozora, dva ukrštena bilijarska štapa u vencu od namalanog cveća; ovde-onde, poneka čatrlja od sadre, napola sazidana, stajala je napuštena. Zatim dvostruki red kuća nije prestajao; na njihovim golim fasadama izdvajala se, tu i tamo, ogromna limena cigara, da bi označila prodavnicu duvana. Firme babica predstavljala je dostojanstvena starica u kapi, koja je ljuljala bebu u povozu ukrašenom čipkama. Plakati su pokrivali uglove zidova, i, gotovo sasvim pocepani, lepršali su na vetru kao krpe. Prolazili su radnici u bluzama, dugačke teretne pivarske dvokolice, zatvorena kola pralja, mesarske dvokolice s arnjevima; sitna je kiša padala, bilo je hladno, nebo je bilo bledo, ali dva oka, koja su za njega vredela kao sunce, blistala su iza magle.

Dugo su se zadržali na trošarini, jer su piličari, vozari i jedno stado ovaca zakrčili put. Čuvar sa prebačenim šinjelom išao je tamo-amo pred svojom stražarom da bi se zagrejao. Trošarinac se zatim pope na krov kola, i truba odjeknu. Spuštali su se niz bulevar u punom kasu, dok su ždrepcanici lupali, a štrange letele. Šviga dugog biča pucala je kroz vazduh. Kočijaš je zvonkim glasom vikao: „Pali! Ehej! Pali!“, i čistači ulica su se sklanjali, pešaci odskakivali u stranu, blato je prskalo po prozorima, sretali su dvokolice, kočije, omnibuse. Na kraju se ukaza ograda Zoološkog vrta.

Sena, žučkasta, gotovo je dodirivala ogradu na mostovima. Otuda se širila svežina. Frederik je udahnu svom snagom, uživajući u tom dobrom pariškom vazduhu koji kao da sadrži ljubavne fluide i misaone emanacije; raznežio se opazivši prvi fijaker. Voleo je čak i pragove vinarskih radnji, obložene slamom, čak i čistače s njihovim kantama, i bakalske momke što tresu svoje tiganje u kojima se prži

kafa. Žene su sitno koračale pod kišobranima; on se naginjao kroz prozor da im vidi lica, neki slučaj mogao je da natera gđu Arnu da izađe.

Dučani su promicali, gomila je rasla, buka je bila sve veća. Posle keja Sen-Bernar, keja Turnel i keja Monteblo, prošli su Napoleonovim kejom; hteo je da vidi svoje prozore, bili su daleko. Zatim opet predoše Senu preko Pon-Nefa, spustiše se do Luvra; i, ulicama Sen-Onore, Kroa-de-Pti-Šan i Buloa, dospeše do ulice Kok-Eron, i uđoše u dvorište hotela.

Da bi produžio uživanje, Frederik se oblačio što je mogao sporije, pa je čak pešice otišao do bulevara Monmartr; smešio se pri pomisli da će uskoro opet ugledati, na mermernoj ploči, drago ime; pogledao je naviše. Nije bilo izloga, ni slika, ničega!

Odjurio je u ulicu Šoazel. G. i gđa Arnu nisu više stanovali tamo, a jedan sused zamenjivao je pazikuću; Frederik ga pričekao; najzad se pojavio, ali ne onaj isti. Nije znao njihovu adresu.

Frederik je ušao u jednu kafanu, i, dok je ručao, razgledao je Trgovački almanah. Bilo je u njemu tri stotine Arnua, ali ne i Žaka Arnua! Gde li su živeli? Pelren će svakako znati.

Odvezao se čak na kraj predgrađa Poasonier, do njegovog ateljea. Kako vrata nisu imala ni zvonca ni zvekira, zalupao je snažno pesnicama, i počeo da zove, da više. Samo mu je prazan odjek odgovarao.

Pomislio je na Isona. Ali gde da pronade takvog čoveka? Jednom ga je otpratio do kuće njegove ljubavnice, u ulici Fleri. Stigavši u ulicu Fleri, Frederik se tek tad setio da ne zna ime te žene.

Obratio se policijskoj prefekturi. Lutao je od stepenica do stepenica, od kancelarije do kancelarije. Kancelarija za obaveštenja baš se zatvarala. Rekli su mu da se javi sutra.

Zatim je ulazio u sve trgovine slikama koje je mogao da pronade, kako bi saznao da li slučajno poznaju Arnua. G. Arnu se nije više bavio trgovinom.

Najzad, obeshrabren, satrven, bolestan, vratio se u hotel. U trenutku kad je legao među čašave, jedna misao sinu mu u glavi i on skoči od radosti.

„Reženbar! Kako sam glup, njega se nisam setio!“

Sutradan, već u sedam sati, stigao je u ulicu Notr-Dam-de-Viktor, pred radnju nekog rakidžije, gde je Reženbar imao običaj da pije belo vino. Još nije bila otvorena; prošetao se naokolo, i, nakon pola sata, pojavio se ponovo pred njom. Reženbar tek što je izašao. Frederik potrča ulicom za njim. Učinilo mu se čak da je u daljini ugledao njegov šešir; mrtvačka kola i fijakeri presekoše mu put. Kad je prepreka prošla, vizije je nestalo.

Srećom, prisetio se da je Građanin ručavao svakog dana tačno u jedanaest sati kod malog gostioničara na trgu Gajon. Trebalo je biti strpljiv; i, posle beskrajnog lutanja od Berze do Madlene, i od Madlene do pozorišta Žimnaz, Frederik je tačno u jedanaest sati ušao u gostionicu na trgu Gajon, uve-ren da će tu naći Reženbara.

- Ne znamo ga! reče vlasnik, oholim tonom.

Frederik je navaljivao. Ovaj nastavi: - Ja ga više ne poznajem, gospodine! - uz pompezno podizanje obrva i klimanje glavom, što je odavalo neku tajnu.

Međutim, prilikom poslednjeg susreta, Građanin je govorio o krčmi Aleksandar. Frederik proguta jedan kolač, i, skočivši u laka kola, zatraži obaveštenja od kočijaša da li se negde, kod Sent-Ženevjev, nalazi neka krčma Aleksandar. Kočijaš ga odveze u ulicu Fran-Buržo-Sen-Mišel, u lokal sa tim nazivom, a na njegovo pitanje: „G. Reženbar, molim vas?“ krčmar odgovori, sa izuzetno ljubaznim osmehom:

- Nije još bio, gospodine - uputivši svojoj ženi, koja je sedela za kelnerajem, značajan pogled.

I odmah, okrenuvši se ka zidnom satu:

- Ali biće tu, nadam se, za desetak minuta, četvrt sata najdalje. - Selesten, brzo novine! - Šta bi gospodin da poruči?

Iako mu ništa nije bilo potrebno, Frederik je popio čašicu ruma, zatim čašicu kirša, potom čašicu kirasoa, pa onda različite grogove, kako tople, tako i hladne. Pročitao je ceo dnevni *Vek*; proučio je, do do tančina karikature *Šarivarija*, na kraju je znao napamet i oglase. S vremena na vreme, cipele su odjekivale trotoarom: to je bio on! I nečija silueta ocrkala bi se na oknima; ali niko nije ulazio!

Da bi se rasonodio, Frederik je menjao mesta; prešao je da sedi čak u dnu kafane, desno, posle levo; a sedeo je i nasred klupe, opuštenih ruku. Ali jedna mačka, koja je nežno gnjavila velur naslona, plašila ga je nenadanim skokovima, da bi polizala kapi tečnosti na poslužavniku;

a gazdino dete, nepodnošljivo derište od četiri godine, igralo se zvečkom pored šanka. Njegova majka, sitna bleđa žena s pokvarenim zubima, glupo se smešila. Šta li je to sa Reženbarom? Frederik ga je čekao, izgubljen u beskrajnoj duševnoj pustoši.

Kiša je lupala kao grad o koš lakih kola. Kroz otškrinute muslinske zavese gledao je na ulici jadnog konja, nepomičnijeg od drvenog. Čitav potok tekao je između dva paoca na točkovima, a kočijaš je dremao, pokriven ćebetom; ali, plašeci se da mu njegov buržuj ne umakne, s vremena na vreme je otvarao vrata, sav mokar kao reka; i kad bi pogledi mogli da habaju stvari, Frederik bi uništio zidni sat, toliko ga je gutao očima. Međutim, sat je i dalje radio. Gazda Aleksandar šetkao se gore-dole, ponavljajući: „Doći će, bez brige! Doći će!“ i, da bi ga razonodio, govorio je, pričao o politici. Otišao je tako daleko u predusretljivosti da mu je čak predložio da odigraju partiju domina.

Na kraju, u pola pet, Frederik, koji je tu sedeo od podne, naglo ustade i izjavi da neće više čekati.

- Ni ja ne razumem, reče krčmar s nevinim izrazom na licu. Ovo je prvi put kako gospodin Ledu nije došao!

- Kakav gospodin Ledu?

- Pa da, gospodine!

- Rekao sam Reženbar! s očajanjem uzviknu Frederik.

- Ah, hiljadu puta oprostite! Pogrešili ste! Zar ne, madam Aleksandar, gospodin je rekao Ledu?

I, pozivajući se na konobara:

- 1 vi ste tako čuli, zar ne?

Da bi se, valjda, osvetio svom gazdi, konobar se zadovolji osmehom.

Frederik naredi kočijašu da ga vozi natrag na bulevar, besan zbog izgubljenog vremena, ljut na Građanina, bogoradeći za njegovim prisustvom kao za nekim božanstvom, i čvrsto rešen da ga izvuče sa dna najudaljenijih podruma. Kola su mu smetala i on ih otpusti; misli su mu se brkale; zatim svi nazivi kafana koje je ikad čuo da ih je ta budala izgovorila povrveše iz njegovog pamćenja, u isti mah, kao hiljadu iskri nekog vatrometa: kafana Gaskar, kafana Grenber, kafana Albu, Bordoska krčma, Havanska, Avrska, Bef-a-la-Mod, Nemačka pečenjara, Tetka Morel; i on ih obiđe sve redom. Ali, u jednoj, Reženbar tek što je izašao; u drugoj, možda će doći; u trećoj ga nisu videli ima

već šest meseci; u jednom lokali naručio je, juče, but za subotu. Najzad, kod Votjea, gostioničara, Frederik, otvarajući vrata, sudari se s kelnerom.

- Poznajete li g. Reženbara?

- Kako, gospodine, da li ga poznajem? Pa ja imam čast da ga služim. On je gore; završava večeru!

I, sa salvetom ispod miške, priđe mu gazda lokala, lično:

- Tražite g. Reženbara, gospodine? Maločas je bio tu.

Frederik opsova, ali gostioničar je tvrdio da će ga svakako naći kod Butvilena.

- Dajem vam svoju časnu reč! Otišao je nešto ranije nego obično, jer ima poslovni sastanak s nekom gospodom. Ali vi ćete ga naći, ponavljam vam, kod Butvilena, ulica Sen-Marten devedeset dva, ulazno stepenište, levo, u dnu dvorišta, prizemlje, vrata desno!

Najzad ga je opazio kroz dim lula, samog, u dnu zadnjeg dela bilijarske sale, sa čašom piva pred sobom, oborene glave, u stavu duboke zamišljenosti.

- Ah, otkad vas tražim!

Ne uzbuđujući se, Reženbar mu pruži samo dva prsta, i, kao da ga je juče video, izgovori nekoliko značajnijih rečenica o otvaranju skupštinske sesije.

Frederik ga prekide, rekavši mu, što je mogao prirodnijim glasom:

- Kako je Arnu?

Odgovora dugo nije bilo, Reženbar je grgorio svojim pićem.

- Pa nije loše!

- Gde sad stanuje?

- Pa... u ulici Paradi-Poasonije, začuđeno odgovori Građanin.

- Koji broj?

- Trideset sedam, dovraga, smešni ste!

Frederik ustade.

- Kako, odlazite?

- Da, da, imam posla, sasvim sam zaboravio na jednu stvar! Zbogom!

Iz krčme, Frederik je išao Arnuu, kao da je nošen blagim povetarcem, sa izuzetnom lakoćom koju čovek oseća u snovima.

Ubrzo se stvorio na drugom spratu, pred vratima čije zvonce odjeknu; služavka se pojavi; druga vrata se otvoriše; gđa Arnu je

sedela kraj vatre. Arnua skoči i zagrli ga. Ona je držala na krilu dečkića od oko tri godine; njena kći, visoka sad kao ona, stajala s druge strane kamina.

- Dozvolite da vam predstavim ovog ovde gospodina, reče Arnua, uzevši svog sina ispod miške.

I zabavljao se nekoliko trenutaka bacajući ga uvis, vrlo visoko, da bi ga zatim dočekao na ruke.

- Ti ćeš ga ubiti! Ah, gospode Bože, prestani već jednom! uzviknu gđa Arnua.

Ali Arnua, uveravajući je da nema nikakve opasnosti, nastavljao je, i čak je vrskao razne milošte na marsejskom narečju, svom maternjem jeziku.

- Ah, golupčiću moj, slavujče moje malo!

Onda je upitao Frederika zašto nije tako dugo pisao, šta je tamo uopšte radio, šta ga je opet dovelo ovamo.

- Što se mene tiče, ja trgujem, dragi moj prijatelju, fajansom. Ali pričajmo o vama!

Frederik je kao razlog navodio dug sudski proces, majčino zdravlje; na tome se dugo zadržao, da bi bio zanimljiv u njihovim očima. Ukratko, nastaniće se u Parizu, i ovog puta konačno; ništa nije rekao o nasledstvu, iz straha da ne bi naškodio svojoj prošlosti.

Zavesa, kao i nameštaj, bile su od mrkog vunenog damasta; dva jastuka dodirivala su se preko dugačkog okruglog jastuka-podmetača; grejalica za krevet ležala je na ugljevlju; abažur na lampi, koja je stajala na ivici komode, bacao je senku svuda po sobi. Gđa Arnua je imala na sebi kućnu haljinu od plave debele vunene tkanine. Zagledana u pepeo, s jednom rukom na ramenu dečkića, razvezivala je, drugom, benku; mali je u košuljici plakao češući se po glavi, kao Aleksandar sin.

Frederik je očekivao da će ga spopasti mahnita radost, ali strasti uvenu kad promene prebivalište, i, kako nije zatekao gđu Arnua u sredini u kojoj ju je upoznao, izgledalo mu je kao da je izgubila nešto, kao da se srozala, sve u svemu, kao da nije više ista. Zapanjilo ga je spokojstvo njegovog srca. Obaveštavao se o starim prijateljima, o Pelrenu, između ostalih.

- Ne viđam ga često, reče Arnua.

Ona dodade:

- Mi ne primamo više, kao nekada!

Da li je to bilo zato da bi mu stavila do znanja da ga neće više pozivati? Ali Arnu, i dalje neverovatno ljubazan, prebaci mu što nije došao da večera s njima; i objasni mu zašto je promenio branšu.

- Šta da radite u jednoj epohi opadanja kao što je naša? Veliko slikarstvo nije više u modi! Uostalom, umetnost se može uneti u sve. Vi znate da ja volim Lepotu! Moram jednog dana da vas odvedem u svoju fabriku.

I hteo je odmah da mu pokaže neke od svojih proizvoda u radnji, na međuspratu.

Tanjiri, činije, pladnjevi i lavori, zakrčavali su pod. Kraj zida su stajale široke kvadratne pločice za patosanje kupatila i kabineta za toaletu, s mitološkim motivima u renesansnom stilu, dok je na sredini, dopirući do plafona, dvostruka polica bila ispunjena posudama za led, saksijama za cveće, svećnjacima, malim žardinjerama i velikim obojenim statuetama koje su predstavljale crnca ili pastirku u stilu pompadur. Sve je to bilo dosadno Frederiku, bilo mu je hladno i bio je gladan.

Odjurio je u Englesku kafanu, gde je odlično večerao i, dok je jeo, govorio je u sebi:

„Baš sam bio glup tamo sa svojim patnjama! Jedva da me prepoznala! Kakva buržujka!“

I, pri tom iznenadnom ozdravljenju, doneo je sebične odluke. Osećao je da mu je srce tvrdo kao sto na kome su počivali njegovi laktovi. Sada bi mogao, dakle, da se bez straha baci na društveni život. Onda pomisli na Dambrezove; iskoristiće ih; zatim se seti Delorijea. „Ah, tako mi svega, utoliko gore!“ Ali poslao mu je po momku pisamce, zakazavši mu sastanak za sutra u Pale-Roajalu, da bi zajedno ručali.

Ovom sreća nije bila tako naklonjena.

Prijavio se na konkurs za profesorski ispit, s tezom o *pravu zaveštanja*, u kome je zastupao mišljenje da ga treba što više ograničiti, i, kako ga je njegov protivnik isprovocirao da govori gluposti, on ih je mnogo izvalio, a ispitivači nisu ni trepnuli. Zatim, slučaj je hteo da za predavanje u praktičnom delu ispita izvuče kao temu propise o zastarelosti. Tada se Delorije upusti u neverovatne teorije; staro osporavanje imalo je da važi kao i novo; zašto bi sopstveniku bilo osporeno pravo na imovinu samo zato što će moći da podnese

potrebne dokaze o svojini tek posle protoka od trideset jedne godine? To bi značilo omogućiti nasledniku obogaćenog lopova da se oseća sigurno kao i pošten čovek. Sve su nepravde bile ozakonjene proširivanjem ovog prava, koje je tiranija, zloupotreba sile! I on čak uzviknu:

- Ukinimo ga; i Franci neće više ugnjetavati Gale, Englezi Irce, Jenkiji Crvenokošce, Turci Arabljane, belci crnce, Poljska...

Predsednik ispitne komisije ga prekide:

- Dobro, dobro, gospodine! Nisu nam potrebna vaša politička mišljenja, javite se u sledećem roku!

Delorije nije više hteo da se prijavljuje za ispit. Ali taj nesrećni paragraf XX iz druge knjige Građanskog zakonika postao je za njega ogromna prepreka. Spremao je veliko delo pod naslovom *Propisi o Zastarelosti, posmatranoj kao osnova građanskog prava i prirodnog prava naroda*; i sasvim se izgubio u Dinou, Rožerijusu, Balbisu, Merlenu, Bazeju, Savinjiju, Troplonu i u drugim obimnim lektirama. Da bi se što bolje posvetio tom radu, napustio je mesto advokatskog pisara. Živeo je od davanja časova, pisao teze za druge; a na sednicama mladih advokata koji su se vežbali u govorništvu, zastrašivao je svojom žučnošću konzervativnu partiju, sve mlade doktrinäre koje je stvorio Gizo, kao da je u izvesnom krugu stekao neku vrstu slave, delimično pomešane s nepoverenjem prema njegovoj ličnosti.

Došao je na sastanak u debelom kaputu postavljenom crvenim flanelom, kakav je nekada nosio Senekal.

Obziri pristojnosti, zbog publike koja je dolazila, sprečili su ih da se dugo grle, i otišli su do Vefura, držeći se ispod ruke, smejući se od zadovoljstva, sa suzom u očima. Zatim, čim su ostali sami, Delorije uzviknu:

- Ah, što ćemo se opet divno provoditi!

Frederiku se nije dopalo što se Delorije odmah udružuje s njegovim bogatstvom. Njegov prijatelj pokazivao je previše radosti prema toj zajednici udvoje, a nedovoljno prema njemu samom.

Zatim je Delorije ispričao svoj poraz, i malo-pomalo svoje radove, svoj život, stoički govoreći o sebi, a s gorčinom o drugima. Ništa mu se nije sviđalo. Nije bilo viđenijeg čoveka koji nije bio glupak ili protuva. Zbog nedovoljno oprane čaše naljutio se na kelnera, i, na Frederikovu primedbu, rekao je:

- Što bih se ustručavao i zbog takvih lopuža koje zarađuju po šest i osam hiljada godišnje, koji su birači, a možda mogu čak i biti birani! A, ne, ne!

A onda, s veselim izrazom na licu:

- Ali ja zaboravljam da govorim s jednim kapitalistom, s jednom Mondorom, jer ti si sad Mondor!

I, vrativši se na nasledstvo, on izrazi ovu misao: da će nasleđa po bočnoj liniji (stvar po sebi nepravedna, iako se ovom nasleđu raduje) biti ukinuta, uskoro, u budućoj revoluciji.

- Misliš? reče Frederik.

- Računaj s tim! odgovori on. Ne može ovako da traje! Suviše se pati! Kad u bedi vidim ljude kao što je Senekal...

„Uvek taj Senekal!“ pomisli Frederik.

- Šta je inače novo? Jesi li još zaljubljen u gospođu Arnu? Prošlo je, zar ne?

Ne znajući šta da odgovori, Frederik sklopi oči i obori glavu.

Povodom Arnua, Delorije ga obavesti da njegov list sad pripada Isonu, koji ga je izmenio. Zvao se *Umetnost*, književna ustanova, akcionarsko društvo s akcijama od po sto franaka svaka; društveni kapital: četrdeset hiljada franaka, s pravom svakog akcionara da u njemu može da objavi nešto svoje; jer „društvo ima za cilj da objavljuje dela početnika, da otkloni talentu, geniju možda, bolne krize koje ga napadaju, itd... vidiš li podvalu!“ Ali nešto bi moglo da se uradi, da se podigne ton dotičnog lista; zatim, iznenada, zadržavši iste saradnike, i obećavajući nastavak feljtona, da se pretplatnicima da politički list; za tu svrhu ne bi trebalo tako mnogo para.

- Šta ti misliš o tome, a! Hoćeš li da sarađuješ?

Frederik nije odbio predlog. Međutim, trebalo je pričekati da se srede njegove stvari.

- Tada, ako nešto ustreba...

- Hvala, dragi moj! reče Delorije.

Zatim su pušili cigare, nalakćeni na plišanu ivicu prozora. Sunce je sijalo, vazduh je bio prijatan, jata ptica sletala su u park; statue od bronze i mermera, oprane kišom, blistale su; služavke sa keceljama sedele su na klupama; i čuo se smeh dece, uz neprekidni šum koji je dopirao od vodoskoka.

Frederik je osećao da ga je uzbudila Delorijeova gorčina; ali, pod

dejtvom vina koje je kružilo njegovim žilama, upola zadremao, trom, i kako mu je svetlost padala pravo na lice, osećao je samo ogromno zadovoljstvo, sladostrasno tup, kao biljka zaštićena toplotom i vlagom. Delorije, poluotvorenih očnih kapaka, gledao je negde daleko, neodređeno. Njegove su se grudi nadimale, i on progovori:

- Ah, bilo je mnogo lepše kada je Kamij Demulen, stojeći tamo na stolu, podsticao narod da juriša na Bastilju! Zaista se živelo u to vreme, mogao je čovek da se istakne, da pokaže svoju snagu! Obični advokati komandovali su generalima, golje su tukle kraljeve, dok danas...

Zaćutao je, a onda:

- Koješta! Budućnost je bremenita!

I, dobujući prstima po oknu, recitovao je Bartelemijeve stihove:

Pojaviće se opet strašna Skupština
od koje vam se, posle četrdeset leta, pomuti glava,
Kolos koji bez straha moćno korača.

- Ne znam dalje! Ali kasno je, kako bi bilo da krenemo?

I on nastavi, na ulici, da izlaže svoje teorije.

Ne slušajući ga, Frederik je u izlozima posmatrao tkanine i nameštaj koji bi bili prikladni za njegov novi stan; možda ga je misao na gđu Arnu zaustavila pred izlogom jednog antikvara, ispred tri tanjira od fajansa. Bila su ukrašena žutim arabeskama s metalnim odsjajima, a koštala su sto talira komad. Poručio je da mu ih ostave na stranu.

- Ja bih, na tvom mestu, reče Delorije, pre kupio srebrno posuđe - otkrivajući, tom ljubavlju prema bleštavom, da je čovek neznatnog porekla.

Čim je ostao sam, Frederik je otišao do čuvenog Pompadera, gde je poručio tri para pantalona, dva fraka, kaput od krzna i pet prsluka; svratio je zatim do obućara, trgovca rubljem, do šeširdžije, naređujući svuda da požure što više.

Tri dana kasnije, po povratku iz Avra, zatekao je u sobi celu garderobu; i, nestrpljiv da se posluži njom, rešio je da odmah poseti Dambrezove. Ali je bilo suviše rano, tek osam.

„Zašto da ne pođem do onih drugih“, rekao je u sebi.

Sam, pred ogledalom, Arnu se baš brijao. Predlagao mu je da ga odvede na neko mesto gde će se dobro zabavljati, a čuvši ime Dambrez,

uzviknuo je:

- Ah, vrlo dobro! Videćete tamo njegove prijatelje; hajdete! Biće šaljivo!

Frederik se izvinjavao, gđa Arnu je poznala njegov glas i pozdravila ga, kroz zatvorena vrata, jer joj je kći bila slaba, a i sama je bila bolesna; čula se lupa kašičice o čašu, i sav onaj šum pažljivo pomeranih stvari koji se čuje u sobi bolesnika. Zatim Arnu nestade da bi se oprostio sa ženom. Nabrajao je razloge:

- Ti vrlo dobro znaš da je ozbiljno! Moram da idem, potrebno je, čekaju me!

- Idi, idi, prijatelju moj. Lepo se zabavi!

Arnu je dozvao fijaker.

- Pale-Roajal! Galerija Monpansije broj sedam.

I, spustivši se na sedište:

- Ah, kako mi je sve dojadilo, dragi moj! Crći ću od svega toga. Uostalom, mogu vam sve to i reći, vama.

Nagnuo se nad njegovo uvo, zagonetno:

- Trudim se da ponovo otkrijem kinesku bakarnocrvenu boju.

I on objasni šta su gleđ i mala vatra.

Kad su stigli do Ševea, predali su Arnuu veliku korpu, koju je smestio u fijaker. Zatim je za „svoju jednu ženu“ odabrao grožđe, ananas, razne retke đakonije, i poručio da ih pošalju rano, sutra ujutru.

Otišli su zatim nekom trgovcu sa kostimima: radilo se o balu. Arnu uze pantalone od plavog velura, isti takav žaket, crvenu periku; Frederik uze jedan domino; i spustiše se ulicom Laval, do neke kuće osvetljene na drugom spratu šarenim fenjerima.

Već sa stepenica čuo se zvuk violina.

- Kuda me kog đavola vodite? reče Frederik.

- Kod jedne dobre devojke! Ne bojte se!

Jedan lakej im otvori vrata, i oni uđoše u predsoblje, gde su kaputi, mantili i šalovi bili nabacani na gomilu preko stolica. Tuda je prolazila, u tom trenutku, jedna mlada žena u kostimu Luja XV. Bila je to gđica Roz-Anet Bron, domaćica kuće.

- Dakle? reče Arnu.

- Stvar je u redu! odgovori ona.

- O, hvala ti, anđele moj!

I krenu da je poljubi.

- Pripazi, budalo! Pokvarićeš mi šminku.

Arnua predstavi Frederika.

- Upadajte unutra, gospodine, dobro nam došli!

Ona pomeri jednu zavesu iza sebe i gromoglasno uzviknu:

- Gazda Arnua, sudopera, i jedan princ, njegov prijatelj!

Frederika najpre zablesnu svetlost; video je samo svilu, baršun, gola ramena, gomilu boja koje su se njihale uz zvuke orkestra, skrivenog u zelenilu, između zidova presvučenih žutom svilom, sa portretima rađenim pastelom tu i tamo, i s buktinjama od kristala u stilu Luja XVI. Visoke lampe, čije su kugle od mlečnog stakla ličile na grudve snega, stajale su iznad korpi sa cvećem, na malim zidnim policama, po uglovima; a napred, posle jedne male odaje, video se, u trećoj sobi, krevet sa uvijenim stubovima, u čijem je podnožju bilo venecijansko ogledalo.

Igra se prekide, i bilo je pljeska, radosne graje kad ugledaše Arnua kako ulazi sa svojom korpom na glavi; zakuska je bila na gomili, u sredini.

- Pazi na luster!

Frederik pogleda naviše; bio je to luster od starog sak-sonskog kristala koji je nekad ukrašavao radnju *Industrijske umetnosti*; uspomena na stare dane promače njegovim seća-njem; ali jedan pešak u svakodnevnoj uniformi, s onim glupim izrazom koji tradicija daje regrutima, stade ispred njega, raširivši ruke da bi pokazao iznenađenje; i Frederik je prepoznao, uprkos užasnih preterano zašiljenih crnih brkova koji su ga izobličavali, svog starog prijatelja Isona. Nerazumljivim govorom, polualzaškim, nazivao ga je svojim pukovnikom. Frederik, zbunjen svim tim osobama, nije znao šta da odgovori. Kad je gudalo lupilo o pult, igrači i igračice zauzeše svoja mesta.

Bilo ih je oko šezdeset, žene većinom kostimirane kao seljanke ili kao markize, a muškarci, gotovo svi stariji, bili su u kostimima kočijaša, nosača ili matroza.

Smestivši se uza zid, Frederik je gledao kadril pred sobom.

Neki stari lepota, odeven kao venecijanski dužd, u dugačkom plaštu od purpurne svile, igrao je sa gospođicom Rozanet, koja je nosila zeleni frak, pantalone od trikoa i čizme s mekim sarama i zlatnim mamuzama. Prekoputa njih bio je Arnaut, načičkan

jataganima, sa plavookom Švajcarkinjom, belom kao mleko, punačkom kao prepelica, s rukavima do lakata, u crvenom korsetu. Da bi istakla svoju kosu, koja joj je padala ispod kolena, jedna visoka plavuša, statiskinja iz Opere, kostimirala se u divljakušu; i, preko svog trikoa mrke boje imala je samo crnačku kecelju od kože, narukvice od staklenih perli, i dijademu od šljokica, sa koje se uzdizala velika kita paunovog perja. Pred njom, jedan Pričar, u crnom, smešno širokom fraku, laktom je udarao takt o burmuticu. Jedan mali vatoovski pastir, ažuran i srebrnast kao mesečina, lupkao je svojim pastirskim štapom o palicu jedne Bahantkinje, ukrašene grozdovima, s kožom leoparda o levom boku i kotur-nama sa zlatnom trakom na nogama. Na drugoj strani, jedna Poljakinja, u spenseru otvorenocrvene boje, talasala je svoju suknju od tila nad čarapama od sivosrebrnaste svile i visokim ružičastim cipelama obrubljenim belim krznom. Smešila se na trbušastog četrdesetogodišnjaka, prerušenog u dečka iz crkvenog hora, koji je vrlo visoko skakao u igri, podižući jednom rukom stihar, a drugom pridržavajući crvenu kapicu. Ali kraljica i glavna zvezda bila je Gospođica Lulu, slavna igračica s popularnih balova. Kako je sad postala bogata, nosila je veliku čipkanu kragnu na žaketu od velura; a njene široke crvene pantalone od svile, pripijene uz bedra i u struku stegnute maramom od kašmira, bile su ukrašene, duž celog šava, prirodnim malim kamelijama bele boje. Njeno blede lice, pomalo bucmasto, s prčastim nosom, izgledalo je još drskije pod razbarušenom kosom njene perike na kojoj je stajao muški šešir od sivog filca, naheren udarom pesnice ka desnom uhu; i, pri skokovima koje je činila, njene cipelice s dijamantskim kopčama dopirale su skoro do nosa njenog suseda, jednog visokog srednjovekovnog barona, sasvim sputanog gvozdenim oklopom. Bio je tu i jedan anđeo, sa zlatnim mačem u ruci i dva labudova krila na leđima, koji se, idući tamo-amo, i gubeći svakog časa svog kavaljera, jednog Luja XIV, nikako nije snalazio u figurama i smetao je igri.

Frederik se, gledajući sva ta lica, osećao napušteno, nelagodno. Još uvek je mislio na gđu Arnu, i bilo je kao da učestvuje u nečemu što je neprijateljski skovano protiv nje.

Kad se kadril završio, prišla mu je gđica Rozanet. Bila je pomalo zadihana, i njena metalna kragna, glatka kao ogledalo, lagano se podizala ispod njene brade.

- A vi, gospodine, ne igrate?

Frederik se izvinjavao, nije znao da igra.

- Zaista! Ali sa mnom!? Naravno?

I, oslanjajući se na jedan kuk, s drugim kolenom malo uvučenim, milujući levom rukom sedefastu dršku svog mača, gledala ga je čitav minut, s polupreklinjućim, polupodsmešljivim izrazom lica. Na kraju mu reče „Laku noć!“, napravi piruetu i izgubi se.

Frederik, nezadovoljan sobom, ne znajući šta da radi, poče da luta naokolo.

Ušao je u budoar, tapaciran bledoplavom svilom s kitama poljskog cveća, dok su se na tavanici, u krugu od pozlaćenog drveta, amori, pomaljajući se iz ažurnog neba, zadirkivali na oblacima u obliku perina. Ove elegancije, koje bi danas bile bedne za takve kao što je Rozanet, zasenile su ga; i divio se svemu; veštačkom ladoležu koji je ukrašavao okvir ogledala, zavesama na kaminu, turskom divanu, i, u jednoj niši, nekoj vrsti šatora od ružičaste svile, s belim muslinom odozgo. Crni nameštaj sa inkrustracijama od bakra ispunjavao je spavaću sobu, u kojoj se, na podijumu prekrivenom labudovom kožom, uzdizao veliki krevet s baldahinom i nojevim perjem. Igle s glavama od dragog kamenja zabodene u jastučice, prstenje koje se vuklo po poslužavnicima, medaljoni sa zlatnim okvirima i srebrne kutije nazirali su se pod svetlošću koju je prospirala češka urna, okačena o tri lančića. Kroz upola odškrinuta vratanca videla se staklena bašta, koja je zauzimala svu širinu terase i završavala se velikim kavezom na drugom kraju.

Bila je to sredina kao stvorena da mu se dopadne. U nagloj pobuni svoje mladosti, on se zakle da će uživati u njoj i ohrabri se; zatim, vrativši se ulazu u salon, gde je sada bilo više sveta (sve se vrtelo u nekoj vrsti svetle prašine) on poče da posmatra kadrile, koji su kružili kao ogroman bačeni poljubac, žmirkajući očima da bi bolje video, i udišući raznežene mirise žena.

Ali blizu njega, s druge strane vrata, stajao je Pelren; Pelren u svečanoj odeći, s levom rukom na grudima, dok je u desnoj, osim svog šešira, držao jednu belu, pocepanu rukavicu.

- Gle, već se dugo niste dali videti! Gde ste se, dođavola, krili? Putovali u Italiju? Olinjala, a, Italija? Ne onako kruta kako obično kažu? Nije važno! Donećete mi svoje skice ovih dana?

I, ne sačekavši odgovor, umetnik poče da govori o sebi.

Mnogo je napredovao, pošto je konačno uvideo glupost linije. Ne treba toliko tražiti Lepotu i Jedinstvo u jednom delu, već karakter i raznolikost stvari.

- Jer sve postoji u prirodi, dakle sve je zakonito, sve je plastično. Radi se samo o tome da se pogodi nota, eto. Ja sam otkrio tajnu!

I, gurnuvši ga laktom, on nekoliko puta ponovi:

- Otkrio sam tajnu, shvatate li! Eto, gledajte onu damicu sa frizurom sfinge koja igra s ruskim poštarom, to je jasno, suvo, sve ocrtano u poluravnima i ostrim tonovima: modro ispod očiju, ploča cinobera na obrazu, garavo na slepoočnica-ma; pif-paf!

I on je razmahivao palcem kao četkicom po vazduhu.

- Dok ona debela, tamo - nastavio je, pokazavši jednu piljaricu u haljini bolje trešnje sa zlatnim krstom oko vrata i lanenom maramom vezanom na leđima - same obline; nozdrve se šire kao krajevi njene kape, uglovi usta se podižu, brada tone naniže, sve je debelo, sliveno, puno, mirno i sunčano, pravi Rubens! One su, međutim, savršene! Gde je onda tip? - Postajao je sve zagrejaniji: - Šta je lepa žena? Šta je Lepo? Ah, Lepo! Recite mi...

Frederik ga prekide da bi saznao ko je Pjero sa profilom jarca, koji je blagosiljao sve igrače usred igre.

- Ništa naročito! Neki udovac, otac troje dece. Ostavlja ih bez gaća, provodi život u klubu, i spava sa služavkom.

- A onaj tamo, odeven kao sudija, koji razgovara kraj prozora s Markizom Pompadur?

- Markiza je gospođa Vandal, bivša glumica u Žimnazu, Milosnica dužda, grofa de Palazoa. Eto, dvadeset godina su zajedno; ne zna se zašto. Kako je ta žena nekad imala lepe oči! Što se pak tiče građanina pored nje, zovu ga kapetanom d'Erbinji, veteran iz careve garde, čije se sve bogatstvo sastoji od Krsta legije časti i penzije! Služi kao ujak grizetama u svečanim prilikama, udešava dvoboje i večerava u varoši.

- Protuva? reče Frederik.

- Ne! Pošten čovek!

- Ah!

Umetnik mu je govorio još o mnogim drugima, kad, ugledavši jednog gospodina koji je, kao Molijerovi lekari, nosio dugačku mantiju od crnog serža, ali otvorenu odozgo do dole, kako bi mogao da pokaže

sve svoje drangulije na lancu od sata:

- To vam predstavlja doktora Derožisa; besan što nije slavan, napisao je jednu medicinsku pornografsku knjigu, ulizuje se visokom društvu, vrlo je diskretan; ove ga dame obožavaju. On i njegova supruga (ona mršava grofica u sivoj haljini) motaju se zajedno po svim javnim i drugim mestima. Uprkos slabog imovnog stanja supruga, drže umetničke čajanke na kojima se čitaju stihovi. Pazite!

I zaista, doktor im je prišao; i ubrzo su sva trojica, na ulazu u salon, ćaskala u grupi kojoj se pridružio Isona, zatim ljubavnik Divljakuše, neki mladi pesnik, izlažući pod kratkim ogrtačem, kao Fransoa Prvi, najbedniju od anatomija, i na kraju jedan duhoviti mladić, prerušen u Turčina-graničara. Ali njegov koporan sa žutim širitima tako se dugo seljakao na leđima putujućih zubara, njegove široke pantalone s naborima bile su toliko izbledele crvene boje, njegov turban umotan kao jegulja u tartar-sosu tako je jadno izgledao, sav njegov kostim bio je toliko bedan i neuspeo, da žene nisu krile svoje gađenje. Doktor ga uteši, preterano hvaleći Istovarivačicu, njegovu devojkicu. Taj Turčin je bio sin nekog bankara.

Između dva kadrila, Rozanet se uputi kaminu, gde je u fotelji sedeo neki debeljuškasti starčić, u kestenjastom fraku sa zlatnim dugmadima. I pored smežuranih obraza koji su mu padali na visoku belu kravatu, njegova kosa, još plava i prirodno kovrdžava kao krzno pudlice, davala mu je vetropi-rast izgled.

Ona je slušala, nagnuta nad njegovim licem. Zatim mu nasu čašu sirupa; i ništa nije bilo slađe od njenih ručica pod čipkanim rukavima, koji su izvirivali preko ukrasa zelenog fraka.

Kada je dobričina popio sirup, poljubio ih je.

- Pa to je Udri, Arnuov sused!

- On ga je upropastio! smejući se reče Pelren.

- Kako?

Jedan kočijaš-poštar iz Lonžimoa dočepa je oko struka, valcer je otpočinjao. Tada sve žene koje su sedele oko salona po klupama hitro ustadoše kao po komandi; i njihove suknje, ešarpe, frizure, stadoše da se vrte.

Okretale su se toliko blizu njega da je Frederik primećivao graške znoja na njihovim čelima; i to kružno kretanje, sve življe i sve pravilnije, vrtoglavije, unoseći u njegovu misao neku vrstu pijanstva,

izazivalo je u njemu druge slike, dok su sve one prolazile u istom blesku, i svaka je izazivala posebno uzbuđenje, prema vrsti svoje lepote. Poljakinja, koja se čežljivo prepuštala, budila je u njemu želju da je drži na svom srcu, dok oboje na saonicama jure ravnicom pokrivenom snegom. Vidici smirene slasti, na obali jezera, u švajcarskoj vili, javljali su se pod koracima Švajcarkinje, koja je igrala držeći se pravo i oborenih očnih kapaka. Zatim, odjednom, Bahantkinja, zabacivši svoju tamnokosu glavu, budila je u njemu snove o nezasitim milovanjima u šumama oleandera, za vreme oluje, uz zbrkanu lupu doboša. Piljarica se, zadihana od suviše brzog takta, kikota; i on bi vrlo rado, pijuci na tržnici s njom, gužvao njenu bluzu, kao u stara dobra vremena. Ali Istovarivačica, čiji laki prsti jedva da su dodirivali parket, izgledalo je da u elastičnosti svojih udova i u ozbiljnosti svog lica skriva svu rafiniranost moderne ljubavi, koja u sebi nosi egzaktnost nauke i pokretljivost ptice. Rozanet se vrtela s pesnicom na kuku; njena luckasta perika, poskakujući na okovratniku, rasipala je mirišljavi puder oko nje; i, pri svakom okretu, gotovo bi zakačila Frederika vrhom svojih zlatnih mamuza.

S poslednjim akordom valcera pojavi se gđica Vatnaz. Na glavi je imala alžirsku maramu, nisku starih para na čelu, antimon oko očiju; preko suknje svetle boje, protkane srebrom, padala je neka vrsta plašta od crnog kašmira, a u ruci je držala daire.

Iza nje je išao neki visoki mladić, u klasičnom kostimu Dantea, bivši pevač Alhambre (ona to nije više krila), koji je prvobitno koristio svoje pravo ime Ogist Delamar, da bi ga zatim izmenio u umetnički pseudonim Antenor Delamar, pa u Delma, pa u Belmar, i najzad u Delmar, menjajući tako i usavršavajući svoje ime prema slavi koja je sve više rasla; jer je napustio krompir-bal i ušao u pozorište, i čak je bučno stupio na scenu Ambigija u komadu *Gaspardo ribar*.

Ugledavši ga, Isona se namršti. Otkako su mu odbili komad, gadio se glumaca. Ne može se zamisliti taština te gospode, naročito ovog!

- Kakav pozer, pogledajte ga!

Lako klimnuvši glavom Rozanet, Delmar se nasloni leđima na kamin i ostade tako nepomičan, s rukom na srcu i isturenom levom nogom, gledajući naviše, s vencem od pozlaćene lovorike preko šiljate kape, trudeći se svim silama da unese mnogo poezije u svoj pogled, ne bi li zaneo dame. Oko njega se, na razdaljini, napravio veliki krug.

Ali Vatnazova, koja je dugo ljubila Rozanet, priđe Isonu i zamoli ga da pregleda, sa gledišta stila, jedno vaspitno delo koje je želela da objavi pod naslovom: *Venac mladih osoba* - zbirka dela iz književnosti i morala. Pisac joj je obećao svoju saradnju. Tada ga ona upita ne bi li mogao, u jednim od novina u koje ima pristup, da malo pohvali njenog prijatelja, i da mu kasnije čak poveri neku ulogu. Ison zaboravi da uzme čašu punča.

Arnu ga je pripremio; i, u pratnji kontovog lakeja koji je nosio poslužavnik, sa zadovoljstvom ga je nudio gostima.

Kad je prošao pored g. Udrija, Rozanet ga zaustavi.

- A ona stvar?

On malo porumene; i najzad, obrativši se starom:

- Naša je prijateljica rekla da ćete biti ljubazni...

- Kako da ne, dragi susede! Založicu se za vas.

I pomenuto je g. Dambrezovo ime; kako su poluglasno govorili, Frederik ih nije sasvim dobro čuo; prešao je na drugi kraj kamina, gde su Rozanet i Delmar razgovarali.

Glumac je imao prostačko lice, udešeno kao kulise, da bi se videlo izdaleka, debele ruke, velika stopala, glomaznu vilicu; i olajavo je najslavnije glumce, raspravljao s visine o pesnicima, govorio: „moj organ, moja spoljašnjost, moje mogućnosti“, uplićući u svoj govor reči koje su njemu samom bile nerazumljive, a koje je očigledno voleo, kao „morbideca, analogno i homogenost“.

Rozanet ga je slušala, lako klimajući glavom u znak odobravanja. Videlo se kako joj divljenje cveta ispod šminke na obrazima, i da nešto vlažno prelazi kao veo preko njenih svetlih očiju, neodređene boje. Kako je takav čovek mogao da je očara? Frederik se u sebi trudio da ga još više prezire, ne bi li možda odagnao neku vrstu zavisti koju je gajio prema njemu.

Gđica Vatnaz bila je sada sa Arnuom; i, dok se veoma glasno smejala, bacala je s vremena na vreme pogled na svoju prijateljicu, koju Udri nije gubio iz vida. Zatim se Arnu i Vatnazova izgubiše; stari priđe i nešto šapnu Rozanet.

- Ma da, naravno! Ostavite me na miru.

I ona zamoli Frederika da ode u kuhinju i vidi da li je Arnu tamo.

Bataljon polunapunjenih čaša pokrivaio je pod; a šerpe, lonci, bakarno posuđe, tiganj, sve je poskakivalo na vatri. Arnu je zapovedao

posluži, obraćajući im se sa ti, mešao umokce, probavao sosove, šalio se sa služavkom.

- Dobro, reče. Obavestite je da ja upravljam posluženjem.

Nije se više igralo, žene su opet posedale, muškarci su se šetkali. Nasred salona, jednu od zavesa koje su zastirale prozore nadimao je vetar; a Sfinga, i pored svih opomena, izlagala je oznojene ruke promaji. Gde je Rozanet? On ju je tražio dalje, u budoaru i spavaćoj sobi. Više njih, da bi bili nasamo, ili dvoje po dvoje, sklonili su se tamo. Senka i šapat su se stapali. Bilo je tihog skrivenog kikitovanja iza maramica, i primećivalo se podrhtavanje lepeza ivicom dekoltea, lagano i meko kao krila ranjene ptice.

Ulazeći u zimsku baštu, on ugleda Delmara, pod širokim lišćem kaladijuma, kraj vodoskoka, opruženog na kanabetu od platna; Rozanet, koja je sedela pored njega, provlačila mu je prste kroz kosu; gledali su jedno u drugo. U istom trenutku pojavi se Arnu s druge strane, sa strane kaveza. Delmar naglo skoči, zatim izađe mirnim korakom, ne okrenuvši se; i čak zastade kod vrata da bi ubrao cvet hibiskusa koji je stavio u rupicu od kaputa. Rozanet obori glavu; Frederik, koji ju je gledao s profila, opazi da je plakala.

- Gle! Šta ti je? reče Arnu.

Ona slegnu ramenima i ništa mu ne odgovori.

- Zar zbog njega? produži on.

Ona obavi ruke oko njegovog vrata, i, poljubivši ga u čelo, reče:

- Ti znaš da ću te ja uvek voleti, debeli moj. Ne mislimo više na to! Hajde da večeramo!

Luster od bakra sa četrdeset sveća osvetljavao je salu, čiji su se zidovi gubili pod okačenim starim fajansom; zbog te jake svetlosti koja je padala pravo sa plafona, ona se još više beieala; među predjelima i voćem, jedna džinovska morska riba bila je postavljena nasred belog čaršava, okružena tanjirima punim čorbe od rakova. Uz šum tkanina, nameštajući suknje, rukave i šalove, žene posedaše jedne kraj drugih; stojeći, muškarci se smestiše po uglovima. Pelren i g. Udri bili su pored Rozanet; Arnu se nalazio prekoputa. Palazo i njegova prijateljica su odlazili.

- Srećan put! reče ona. Navalimo!

I Dečak iz crkvenog hora, velika šaljivčina, upadljivo se krsteći, poče da mrmlja *Benedictus*.

Dame su bile uvređene, posebno Piljarica, majka jedne kćeri, od koje je htela da napravi poštenu ženu. Ni Arnú „to nije voleo“, smatrajući da bi trebalo poštovati religiju.

Jedan nemački zidni sat, ukrašen petlom, označio je dva sata, i izazvao sijaset šala svojim kukurekanjem. Otpočele su svakojake priče: kalamburi, anegdote, samohvalisanje, opklade, laži koje su se smatrale za istine, neverovatne tvrdnje, bučne reči koje se ubrzo preobraziše u posebne razgovore. Vina su tekla, jela stizala jedna za drugim, doktor ih je delio. Izdaleka se bacala pomorandža, čep; napuštala su se mesta da bi se s nekim razgovaralo. Rozanet se često okretala Delmaru, koji je, nepomičan, stajao iza nje; Pelren je brbljao, g. Udri se smeškao. Gđica Vatnaz je gotovo sama pojela čitavu šumu rakova, a ljuštore su prštale pod njenim krupnim zubima. Sedeći na klavirskom tabureu (jedino mesto na koje su mu njegova krila dopuštala da sedne), Anđeo je žvakao blaženo, neprekidno.

- Kakav žderonja! zabezegnuto je ponavljao Dečak iz crkvenog hora.
Kakav žderonja!

I Sfinga je pila rakije, drala se iz sveg glasa, batrgala se kao demon. Odjednom, njeni se obrazi naduše, i, ne mogavši više da zadrži krv koja ju je gušila, ona prinese salvetu usnama, zatim je baci ispod stola.

Frederik ju je video.

- Nije ništa!

I, na njegovo navaljivanje da ode i leči se, ona odgovori:

- Koješta! Čemu? Sve je to isto kao i nešto drugo! Život nije baš toliko zanimljiv!

Tada on uzdrhta, obuzet nekom ledenom tugom, kao da je ugledao čitave svetove bede i očajanja, mangal sa ćumurom pored kreveta samo od remenja, i leševe u mrtvačnici, u kožnim keceljama, s česmom hladne vode koja im teče na kosu.

Isona je, dotle, čučeci kraj nogu Dvljakuše, urlao promuklim glasom, podražavajući glumca Graso: a

- Ne budi svirepa, o Čeluta! Divna je ova mala porodična svečanost! Opijte se slastima, ljubavi moja! Ludujmo! Ludujmo!

I on poče da ljubi žene u ramena. One su se ježile zbog bockanja njegovih brkova; zatim mu sinu ideja da razbije tanjir o svoju glavu, čvrknuvši se malo. Drugi pohitaše za njegovim primerom; komadi fajansa leteli su kao crepovi na jakom vetru, a Istovarivačica povika:

- Ne ustručavajte se! To ništa ne košta! Buržuj koji ih fabrikuje daje nam ih na poklon!

Svi pogledaše u Arnua. On reče:

- Ah, uz račun, dozvolite! – smatrajući, nesumnjivo, da treba da pokaže kako nije, ili nije više Rozanetin ljubavnik.

Međutim, začuše se dva ljutita glasa:

- Budalo!

- Mangupe!

- Stojim vam na raspolaganju!

- I ja vama!

To su se svađali Srednjovekovni vitez i Ruski poštar; jedan je tvrdio da oklopi razrešavaju čoveka da bude hrabar, a drugi je to smatrao za ličnu uvredu. Hteo je da se tuče, svi se umešaše, i, usred te gužve, Kapetan se trudio da ih umiri.

- Gospodo, saslušajte me, molim za samo jednu reč! Ja imam iskustva, gospodo!

Lupivši nožem o čašu, Rozanet je uspela najzad da ih učutka; i, obrativši se prvo Vitezu koji je zadržao šlem na glavi, a zatim Poštaru sa šubarom:

- Skinite prvo tu svoju šerpu! To me nervira! - A vi, tamo, svoju kurjačku glavu. - Hoćete li da me saslušate, bogamu! Pogledajte moje epotele. Ja sam vaš Maršal!

Oni ispuniše njen zahtev, i svi zapljeskaše vičući:

- Živela Maršalka! Živela Maršalka!

Ona uze bocu šampanjca sa peći, i natoči ga s visine u čaše koje su joj pružali. Kako je sto bio suviše širok, zvanice, naročito žene, pohrliše ka njoj, podižući se na vrhovima prstiju, na pregradama od stolica, te se začas stvori živa piramida od frizura, golih ramena, ispruženih ruku, povijenih tela; i drugi mlazevi vina zračili su kroz sve to, jer su Pjero i Arnu, iz dva ugla sale, otvorivši svaki po bocu, prskali lica. Ptice iz kaveza, čija su vrata ostala otvorena, ispuniše salu, i, silno preplašene, letele su oko lusteru, udarajući u okna, u nameštaj, a neke, spustivši se na glave, izgledale su kao veliki cvetovi u kosi.

Muzikanti su već otišli, pa gosti dovukoše klavir iz predsoblja u salon. Vatnazova je sela za njega, i, u pratnji Dečka iz crkvenog hora koji je lupao u daire, pomamno je zaszvirala neku igru, udarajući u dirke kao konj koji poskakuje, i klataći se u struku da bi bolje označavala takt.

Maršalka je odvušla Frederika, Isona se prevrnuo preko glave, Istovarivačica se izvijala kao klovn, Pjero se ponašao kao orangutan, Divljakuša, raširenih ruku, podražavala je njihanje barke. Najzad se svi, već iznemogli, zaustaviše, i otvoriše prozor.

Dan uđe, s jutarnjom svežinom. Svi začuđeno uskliknuše, zatim nastade tišina. Žuti su plamenovi podrhtavali, paleći s vremena na vreme šeširiće od hartije na svećnjaku; po podu su se valjale trake, cveće, perle; stočići su bili umazani mrljama od punča i sirupa; tapeti su bili isprljani, kostimi izgužvani, prašnjavi; kike su visile niz leđa; a šminka, koja je tekla sa znojem, otkrivala je bleđa lica, čiji su crveni očni kapci žmirkali.

Maršalka, sveža kao da je izašla iz kupatila, rumenih obraza i sjajnih očiju, odbaci daleko svoju periku; i njena kosa pade oko nje kao runo, tako da su joj se od odeće videle samo pantalone, što je izazvalo i smešan i prijatan utisak.

- Bogat je taj stari lopov!

Onda je govorio o nekom važnom pečenju fajansa koje je trebalo danas da se završi u njegovoj fabrici. Hteo je da prisustvuje tome. Voz je polazio za jedan sat.

- Moram ipak otići da poljubim svoju ženu.

„Ah! Njegova žena!“ pomisli Frederik.

Legao je s nepodnošljivim bolom u potiljku; popio je punu bocu vode da bi utolio žeđ.

Jedna druga žeđ ga spopala, žeđ za ženama, za luksuzom i svim onim što pruža pariški život. Osećao se pomalo zaglušen, kao čovek koji silazi sa broda; i, u halucinaciji na početku sna, video je kako pred njim neprestano prolaze ramena Piljarice, kukovi Istovarivačice, listovi Poljakinje, kosa Divljakuše. Zatim se pojavise dva crna krupna oka, koja nisu bila na balu; i, laka kao leptiri, žarka kao buktinje, išla su tamo-amo, treperila, pela se na garnišnu, silazila do njegovih usana. Frederik se upinjao da prepozna te oči, ali nije uspevao. Međutim, san ga je već savladao; izgledalo mu je da je upregnut pored Arnua, uz rudu nekog fijakera, i da ga Maršalka, jašući na njemu, bode zlatnim mamuzama.

II

Frederik je našao, na delu ulice Ranford, malu zasebnu kuću, i istovremeno je kupio kupe, konja, nameštaj i dve žardinjere nabavljene kod Arnua, da bi ih namestio u dva ugla pored vrata u svom salonu. Iza tog salona nalazila se jedna soba i kabinet. Palo mu je na pamet da tu smesti Delorijea. Ali kako će je onda primati, nju, svoju buduću ljubavnicu? Prisustvo jednog prijatelja bilo bi smetnja. I on sruši pregradni zid da bi povećao salon, a od kabineta napravi sobu za pušenje.

Sfinga, koja je cvokotala od groznice, zatraži šal.

Rozanet otrča u svoju sobu da ga potraži, i, kako je i Sfinga pošla za njom, ona joj naglo zatvori vrata pred nosom.

Turčin glasno primeti da se nije videlo da je g. Udri izašao. Niko nije obratio pažnju na tu pakosnu primedbu, toliko su svi bili umorni.

Zatim, očekujući kola, umotali su se u pelerine sa kapuljačom i mantile. Otkucalo je sedam sati. Anđeo je i dalje bio u Sali, za stolom pred sardinom i buterom. Piljarica je pušila cigaretu pored nje, i davala joj savete o životu.

Najzad su fijakeri pristigli, i zvanice odoše. Isona, koji je radio izveštaje za provinciju, trebalo je da pročita pedeset tri novine do ručka; Divljakuša je imala probu u pozorištu, Pelren je čekao da mu dođe model, Dečak iz crkvenog hora imao je tri sastanka. Ali Anđeo, zahvaćen prvim znacima mučnine u stomaku, nije mogao da se makne. Baron je odnese do fijakera.

- Pazi na njena krila! uzviknu kroz prozor Istovarivačica.

Bili su na odmorištu stepenica, kad Vatnazova reče Maršalki:

- Zbogom, draga! Tvoje veče je bilo veoma lepo.

Zatim joj šapnu:

- Zadrži ga!

- Do boljih vremena, uzvratu Rozanet, polako joj okre-nuvši leđa.

Arnu i Frederik su se vraćali zajedno, kao što su i došli. Trgovac fajansom izgledao je toliko sumorno da njegov drug pomisli da mu je pozlilo.

- Meni? Ni najmanje!

Grickao je brkove, mrštio se, i Frederik ga upita ne muče li ga možda poslovi.

- Ma kakvi!

Zatim najednom:

- Vi poznajete čiča-Udrija, zar ne?

I, s gnevnim izrazom:

Kupio je pesnike koje je voleo, putopise, atlase, rečnike, jer je imao bezbrojne planove za rad; gonio je radnike da brzo rade, jurcao po radnjama, i, u svom nestrpljenju da uživa, odnosio je sve bez pogađanja.

Prema računima dobavljača, Frederik je razumeo da bi uskoro trebalo da isplati oko četrdeset hiljada franaka, ne ubrajajući u to troškove oko prenosa nasledstva, koji su prelazili trideset sedam hiljada; kako je njegovo bogatstvo bilo u poljskim dobrima, pisao je notar u Avr da proda jedan deo, kako bi se oslobodio dugova i imao nešto novca na raspolaganju. Zatim, da bi najzad upoznao ono nejasno, blistavo i neobjašnjivo što nazivaju svetom, on zamoli Dambrezove da ga prime. Gđa Dambrez odgovori da očekuje njegovu posetu za sutradan.

Bio je to dan prijema. Kola su stajala u dvorištu. Dva lakeja pohitaše ispod zaklona nad ulazom, a treći, pri vrhu stepenica, pođe ispred njega.

Prošao je kroz predvorje, kroz neku drugu odaju, zatim kroz veliki salon s visokim prozorima, gde je na monumentalnom kaminu stajao sat u obliku sfere, sa dve ogromne porcelanske vaze iz kojih su, kao dva zlatna žbuna, izbijala dva snopa zapaljenih sveća. Dve slike u žanru Ribere visile su na zidu; teške zavese na vratima veličanstveno su padale; a fotelje, stočići, stolovi, sav nameštaj u stilu ampira, imao je nečeg gospodstvenog i diplomatskog. Frederik se, i protiv svoje volje, smešio od zadovoljstva.

Najzad je stigao u jednu kružnu odaju, obloženu ružinim drvetom i pretrpanu majušnim nameštajem, koju je osvetljavao samo jedan prozor okrenut bašti. Gđa Dambrez je sedela kraj vatre, desetak osoba pravilo je krug oko nje. Uz ljubaznu reč, ona mu dade znak da sedne, ali nije izgledala nimalo iznenađena što ga tako dugo nije videla.

Kad je ušao, hvalili su rečitost opata Kera. Zatim su se žalili na nemoralnost posluge, povodom krađe koju je izvršio neki sobar; i ogovaranja su se nastavljala. Stara dama de Someri imala je kijavicu, gđica de Trivizo se udavala. Monšaronovi se neće vratiti pre kraja

januara, kao ni Bretankurovi, sad se ostajalo mnogo duže na letovanju; i bedu razgovora kao da je pojačavao raskoš okolnih stvari; ali ono što se govorilo bilo je manje glupo od onog kako se govorilo, bez cilja, bez povezanosti, bez živosti. Bilo je tu, međutim, ljudi upućenih u život, jedan bivši ministar, sveštenik jedne otmene parohije, dva ili tri viša vladina činovnika; oni su se držali najoveštalih opštih mesta. Neki od njih ličili su na umorne bogate udovce, drugi su podsećali na džambase; a starci su pratili svoje žene, kojima bi mogli da budu dedovi.

Gđa Dambrez je sve njih vrlo ljubazno prihvatila. Čim bi se govorilo o nekom bolesniku, ona bi se bolno mrštila, a poprimila bi veseo izraz kad je bila reč o balovima ili soareima. Ona će uskoro biti primorana da ih se odrekne, jer će iz pansiona uzeti neku nećaku svog muža, jedno siročće. Svi su se divili njenom požrtvovanju; tako se ponaša prava majka porodice.

Frederik ju je posmatrao. Mrka koža njenog lica izgledala je zategnuta, a svežina joj je bila bez sjaja, kao kora konzervisane voćke. Ali njena kosa, sa frizurom u engleskom stilu, bila je tanja od svile, njene oči ažurno sjajne, svi njeni pokreti suptilni. Sedeći u uglu, na malom kanabetu za dvoje, ona je milovala crvene kićanke japanskog zaklona, da bi, bez sumnje, istakla svoje dugačke tanke ruke, malo mršave, s prstima pri vrhu izvijenim nagore. Nosila je haljinu od sivog moarea, s podignutim strukom, kao neka puritanka.

Frederik je upita da li će ove godine odlaziti u Fortel. Gđa Dambrez nije još razmišljala o tome. On je to shvatao, uostalom, Nožan joj je morao biti dosadan. Zvanice su nailazile. Bio je to neprekidni šum haljina po tepisima; dame, sedeći na ivici stolica, kratko su se kikotale, naglašavale poneke reći, i nakon pet minuta odlazile sa svojim mladim kćerkama. Razgovor ubrzo nije mogao više da se prati, i Frederik je pošao, kad mu gđa Dambrez reče:

- Svake srede, zar ne, gospodine Moro? - otkupljujući tom jedinom rečenicom svoju dotadašnju ravnodušnost.

Bio je zadovoljan. Ipak, duboko udahnu svež vazduh na ulici; a, iz potrebe za jednom manje izveštačenom sredinom, Frederik se priseti da duguje posetu Maršalki.

Vrata predsoblja bila su otvorena. Dotrčaše dva havan-ska kučenceta. Jedan glas uzviknu:

- Delfin! Delfin! - Jeste li to vi, Felikse?

Frederik je stajao u mestu, ne mičući se; dva kućenceta su i dalje lajala. Najzad se pojavi Rozanet, umotana u neku vrstu sobne haljine od belog muslina ukrašenog čipkama, bosih nogu u papučama.

- Ah, oprostite, gospodine! Mislila sam da je frizer. Samo trenutak! Vraćam se!

I on ostade sam u trpezariji.

Prozorski kapci bili su zatvoreni. Frederik je prelazio po njoj pogledom, prisećajući se gužve od one noći, kad primeti, nasred stola, muški šešir, stari filcani šešir, izgužvan, mastan, grozan. Čiji li je to šešir? Drsko pokazujući svoju pohabanu postavu, izgledalo je kao da kaže: „Baš me briga! Ja sam gospodar!”

Maršalka se najzad pojavi. Ona uze šešir, otvori staklenu baštu, baci ga tamo, zatvori vrata (druga vrata su se istovremeno otvarala i zatvarala), i, pošto je provela Frederika kroz kuhinju, uvede ga u svoj kabinet za toaletu.

Videlo se, odmah, da je to najposećenije mesto u kući, i kao njen pravi moralni centar. Posebnim persijskim platnom s krupnim lišćem bili su tapacirani zidovi, fotelje i mek prostrani divan; na stolu od belog mermera bila su dve široke činije od plavog fajansa; kristalne ploče koje su obrazovale policu bile su pretrpane bočicama, četkama, češljevima, kozmetičkim štapićima, kutijama za puder; vatra je titrala u visokom ogledalu; preko kade je bio prebačen čaršav, i odajom se širio miris badema i izmirne.

- Oprostite za nered! Večeraću u gradu.

I, dok se obrtala na peti, umalo je nagazila jedno od dva kućenceta. Frederik izjavi da su dražesni. Ona ih podiže, i, prinoseći mu njihove crne njuške, reče:

- Hajde, nasmešite se, poljubite gospodina.

Jedan čovek, u prljavom redengotu s krznenom kragom, naglo je ušao.

- Felikse, dobri moj, reče ona, vaša će stvar sigurno biti gotova sledeće nedelje.

Čovek poče da je češlja. Saopštavao joj je novosti o njenim prijateljicama; gđi de Rožin, gđi de-Sen-Floranten, gđi Lombar, jer su sve bile plemenite kao u kući Dambrezovih. Zatim je pričao o pozorištu; U Ambiguu se uveče davala neka izvanredna predstava.

- Idete li?

- Ne, bogami! Ostajem kod kuće.

Delfin se pojavi. Ona je izgrdi što je izašla bez njenog odobrenja. Ova se klela da „dolazi s pijace“.

- Pa dobro, dajte mi knjigu rashoda! - Dopustićete, zar ne?

I, čitajući svesku, Rozanet je pravila primedbe kod svakog utroška. Zbir je bio pogrešan.

- Vratite mi četiri sua!

Delfin ih vrati, i ona, rekavši joj da ide, uzdahnu:

- Ah, Bogorodice! Kako je čovek nesrećan sa ovakvim svetom.

Frederiku je bilo neprijatno ovo prebacivanje. Ono ga je isuviše podsećalo na druge optužbe, i on je uspostavljao neku vrstu neprijatne jednakosti između dve kuće.

Delfin je ponovo ušla, prišla je Maršalki i nešto joj šapnula na uvo:

- E pa ne! Neću je!

Delfin je izašla i ponovo se vratila.

- Gospođo, ona navaljuje.

- Ah, kakva neprijatnost! Izbaci je napolje!

U istom trenutku neka stara dama, u crnini, gurnu ulazna vrata. Frederik ništa nije čuo, ništa nije video; Rozanet pohita u sobu, njoj u susret.

Kad se opet pojavila, imala je rumene jagodice i samo je ćutke sela u fotelju. Jedna suza kanula je na njen obraz; zatim, okrenuvši se mladiću, blago upita:

- Kako je vaše ime?

- Frederik.

- Ah! Federiko! Ne smeta vam ako vas tako zovem?

I ona ga je gledala mazno, gotovo zaljubljeno. Iznenada, radosno kriknu kad ugleda gđicu Vatnaz.

Žena umetnica nije imala vremena za bacanje, jer je morala, tačno u šest sati, da predsedava nekoj večeri; i dahtala je, nije više mogla da izdrži. Izvukla je iz svoje torbe lanac za sat s nekim papirom, zatim različite stvari, kupljenu robu.

- Znaš, u ulici Žuber ima švedskih rukavica po trideset šest sua, divnih! Tvoj bojadžija traži još osam dana. Za vez sam rekla da ću opet svratiti. Binjo je primio akontaciju. To je sve, čini mi se? Duguješ mi sto osamdeset pet franaka!

Rozanet ode da uzme deset napoleona iz fioke. Nisu imale sitnine, Frederik im ponudi.

- Ja ću vam vratiti, reče Vatnazova, trpajući petnaest franaka u svoju torbicu. - Ali ste vi pravi gad. Ne volim vas više, niste sa mnom nijednom igrali pre neki dan! - Ah, draga moja, pronašla sam, na keju Volter, u jednoj radnji, ram od punjenih kolibrija koji su prava srca. Na tvom mestu, ja bih ga poklonila samoj sebi. Gledaj, kako ti se sviđa?

I ona izvadi stari komad ružičaste svile, koji je kupila u Tamplu da bi Delmaru napravila srednjovekovni prsluk.

- On je danas dolazio, zar ne?

- Ne!

- Čudno!

I, trenutak kasnije:

- Kuda ćeš večeras?

- Kod Alfonsine, reče Rozanet.

To je bila treća verzija o tome gde će provesti večer.

Gđica Vatnaz nastavi:

- A šta je sa starim?

Ali, namignuvši, Maršalka joj dade znak da učuti; i isprati Frederika do predsoblja, ne bi li saznala da li će se uskoro naći s Arnuom.

- Zamolite ga da dođe; ne pred njegovom suprugom, naravno!

Prvi vrhu stepenica, jedan je kišobran stajao uza zid, kraj para kaljača.

- Vatnazine kaljače, reče Rozanet. Kakvo stopalo, a? Jaka je, moja mala prijateljica.

I, melodramatičnim glasom, naglasivši poslednje slovo u reči.

- Ne treba biti naivannn!

Ohrabren tom vrstom poverenja, Frederik htede da je poljubi u vrat. Ona hladno reče:

- Ah, poljubite, to ništa ne košta!

Bio je lak kao pero kad je izašao, ni najmanje ne sumnjajući da će Maršalka uskoro postati njegova ljubavnica. Ta želja probudi drugu; i, uprkos gnevu koju je gajio prema njoj, on poželi da vidi gđu Arnu.

Uostalom, morao je da ode i saopšti Rozanetinu poruku.

„Ali, sada“, pomisli (otkucavalo je šest sati), „Arnu je sigurno kod kuće.“

I on odloži tu posetu za sutradan.

Sedela je na istom mestu kao i prvog dana, i krpila dečju košulju. Kraj njenih nogu, dečkić se igrao drvenom menažerijom; malo dalje, Marta je pisala.

Počeo je s pohvalama njenoj deci. Ona odgovori, nimalo ne preterujući u materinskoj gluposti.

Soba je imala spokojan izgled. Sunce je jarko sijalo kroz okna, blistali su uglovi nameštaja, i, kako je gđa Arnu sedela kraj prozora, jedan dug zrak, padajući pravo na uvojke njenog potiljka, natapao je tečnim zlatom njenu kožu boje čilibara. On tada reče:

- Evo jedne mlade osobe koja je postala vrlo velika za tri godine! Sećate li se, gospođice, kad ste spavali na mojim kolenima, u kolima?

Marta se nije sećala.

- Jedne večeri, kad smo se vraćali iz Sen-Klua?

Gđa Arnu mu uputi neobično tužan pogled. Da li je to bilo zato da bi mu zabranila svaku aluziju na njihovu zajedničku uspomenu?

Njene lepe crne oči, sjajnih beonjača, lagano su se pomerale pod pomalo teškim kopcima, i bilo je neke beskrajne dobrote u dubini njenih ženica. Opet ga obuze ljubav, jača nego ikad, ogromna: to posmatranje ga je sasvim umrtvilo, ali se on ipak prenu. Kako da se uzdigne pred njom? Na koji način? I, razmislivši, Frederik nije našao ništa bolje od novca. Počeo je da govori o vremenu, koje je bilo manje hladno od onog u Avru.

- Bili ste tamo?

- Da, zbog nekog posla... porodičnog... jednog nasledstva.

- O, baš mi je drago, prihvati ona s tako iskrenim izrazom zadovoljstva na licu, da ga je to dirnulo kao da mu je učinila neku veliku uslugu.

Ona ga zatim upita šta misli da radi, jer čovek mora da ima neko zanimanje. On se priseti svoje laži, i reče kako se nada da će dobiti mesto u Državnom savetu, blagodareći g. Dambrezu, poslaniku.

- Vi ga možda poznajete?

- Po imenu samo.

Zatim, šapatom:

- On vas je vodio pre neki dan na bal, zar ne?

Frederik je ćutao.

- To sam htela da znam, hvala.

Zatim mu je postavila dva-tri obazriva pitanja o njegovoj porodici i njegovoj varošici. Bilo je zaista ljubazno s njegove strane što ih nije zaboravio, i pored toga što je tako dugo ostao tamo.

- Pa... zar sam mogao? prihvati on. Zar ste sumnjali?

Gđa Arnu ustade.

- Mislim da vi gajite srdačno i čvrsto prijateljstvo prema nama. Zbogom... vidimo se!

I ona mu pruži ruku, iskreno i odvažno. Nije li to bila zaloga, obećanje? Frederik je osetio sreću što živi; uzdržavao se da ne zapeva, osećao je potrebu da otvori svoje srce, da bude plemenit i daje milostinju. Gledao je oko sebe da vidi ima li nekog kome bi pritekao u pomoć. Nijedan bednik nije prolazio; i njegova se želja za žrtvovanjem rasplinu, jer on nije bio čovek koji nadaleko traži prilike.

Zatim se opet setio svojih prijatelja. Prvi na koga je pomislio bio je Isona, drugi Pelren. Bedan položaj Dsardijea prirodno je nalagao obzire; što se tiče Sizija, radovao se što će moći malo da mu pokaže svoje bogatstvo. Napisao je svoj četvorici da sledeće nedelje, tačno u jedanaest, dođu na useljenje, i zamolio Delorijea da dovede Senekala.

Nastavnik je bio izbačen iz svog trećeg internata, jer nije bio za davanje nagrada na kraju školske godine, običaj koji je smatrao vrlo štetnim po jednakost. Sada je radio kod nekog konstruktora mašina, i već šest meseci nije više stanovao sa Delorijem.

Ničeg mučnog nije bilo u njihovom rastanku. Senekal je, u poslednje vreme, primao ljude u bluzi, patriote, radnike, sve same čestite osobe, ali čije je društvo advokatu bilo dosadno. Uostalom, izvesne ideje njegovog prijatelja, odlične kao oruđe za borbu, nisu mu se sviđale. On o tome ništa nije govorio, iz ambicije, smatrajući kako treba da ga štedi kako bi ga vodio, jer je s nestrpljenjem očekivao veliki preokret, u kome je računao da proдре, da zadobije svoje mesto.

Senekalova ubeđenja bila su manje sebična. Svake večeri, po završenom poslu, vraćao se na svoju mansardu i tražio u knjigama čime da opravda svoje snove. Pravio je beleške na Društvenom ugovoru. Punio je svoju glavu *Nezavisnim pregledom*. Poznavao je Mablija, Morelija, Furijsa, Sen-Simona, Konta, Kabea, Luja Blana. Plemičke titule, ordenje, perjanice, naročito livreje, pa čak i suviše zvučne reputacije, zgražavale su ga - njegove studije kao i njegove

patnje svakodnevno su podsticale njegovu osnovnu mržnju prema svakom isticanju ili bilo kakvoj superiornosti.

- Šta ja dugujem tom gospodinu da bih morao da budem ljubazan prema njemu? Ako mu je stalo do mene, može i sam da me potraži!

Delorije ga je ipak dovukao.

Našli su svog prijatelja u spavaćoj sobi. Draperije i dvostruke zavese, venecijansko ogledalo, ništa nije nedostajalo; Frederik, u plišanom kaputu, sedeo je zavaljen u fotelji, i pušio turske cigare.

Senekal se namršti, kao licemeri koje odvođe u društvo gde se svet zabavlja. Delorije obuhvati sve jednim jedinim pogledom; zatim, duboko mu se poklonivši:

- Presvetli gospodine! Ja vam izražavam svoje duboko poštovanje!
Disardije ga zagrlji.

- Vi ste, znači, sada bogati? Ah, utoliko bolje, dođavola, utoliko bolje!

Sizi se pojavio sa crnim florom na šeširu. Posle smrti svoje staramajke, raspolagao je velikom imovinom, i nije mu bilo toliko stalo da se zabavlja, koliko da se istakne nad ostalima, da ne bude kao ceo svet, da, eto, „bude poseban". Tako se izjašnjavao.

Međutim, bilo je već podne, i svi su zevali; Frederik je još nekog čekao. Kad je čuo ime Arnu, Pelren se namršti. Smatrao ga je otpadnikom otkako je napustio umetnost.

- A kad ga ne bismo čekali? Šta mislite?

Svi odobriše.

Sluga u dokolenicama otvori vrata, i oni ugledaše trpezariju, visoko obloženu mestimično pozlaćenom hrastovinom, sa dve police pune posuđa. Boce vina grejale su se na peći; sečiva novih noževa blistala su kraj ostriga; u mlečnoj boji čaša bilo je nešto blago što je mamilo, a sto se gubio ispod divljači, voća, izvanrednih jela. Za tu pažnju Senekal je bio neosetljiv.

Zatražio je odmah običan domaći hleb (što tvrđi), i, tim povodom, govorio je o ubistvima u Bezansu i o gladi.

Ništa se od toga ne bi dogodilo da se bolje štitila poljopriveda, kad sve ne bi bilo predmet konkurencije, prepušteno anarhiji, žalosnom načelui: „neka svako radi šta hoće! Eto kako je nastajao feudalizam novca, gori od onog starog! Ali neka se uzmu u pamet! Narodu će najzad dodijati, mogao bi da od sopstvenika kapitala zatraži da mu

polože račune za njegove patnje, bilo krvavim osudama, bilo pljačkanjem njihovih domova.

Frederik se ukaza, u trenutku, gomila golorukih ljudi kako upadaju u veliki salon gđe Dambrez, razbijajući kopljima ogledala.

Senekal je nastavljao: radnik, kad se uzme u obzir nedovoljnost nadnice, nesrećniji je od roba, crnca i parije, pogotovo ako još ima dece.

- Da li bi trebalo da ih se otarasi trovanjem, kao što mu savetuje ne znam koji engleski doktor, sledbenik Maltusa?

I okrenuvši se Siziju:

- Zar smo spali na savete sramnog Maltusa?

Sizi, koji nije znao za tu sramotu, pa čak ni za postojanje Maltusa, odgovori da se ipak dosta bednika potpomaže, i da više klase...

- Ah, više klase! cereći se reče socijalista. Mi nećemo milostinju, razumete li! Već jednakost, pravilnu raspodelu proizvoda.

On je tražio da od radnika može postati kapitalista, kao od vojnika pukovnik. Esnafi su, ograničavajući broj šegta, bar sprečavali da se stvori previše radnika, a osećanje bratstva podržavano je kroz svečanosti zastave.

Ison, kao pesnik, žalio je za zastavama; kao i Pelren, jer je stekao tu naklonost u kafani Danjo, slušajući kako razgovaraju filansteristi. On izjavi da je Furije veliki čovek.

- Ma ostavi se! reče Delorije. Matora luda, koja u propastima imperija vidi posledice božje kazne! To vam je kao gazda Sen-Simon i njegova crkva, sa svojom mržnjom prema francuskoj revoluciji: gomila lakrdijaša koja želi da nam obnovi katolicizam!

G. de Sizi, da bi se obavestio, ili da bi stvorio lepo mišljenje o sebi, poče blago da govori:

- Zar ta dva naučnika ne misle kao Volter?

- Tog vam poklanjam! prihvati Senekal.

- Kako? A ja, ja sam verovao...

- E, ne! On nije voleo narod!

Zatim je razgovor prešao na savremene događaje: špan-ske ženidbe, rasipanje novca u Rošforu, novi pravilnik Sen-Denija, što ide ka udvostručavanju poreza. Prema Senekalu, plaćalo se, međutim, više nego dovoljno!

- I to zašto, bože moj? Da bi se podizale palate za majmune iz Muzeuma, da bi na našim trgovima paradirali blistavi štabovi, ili da bi

se, među poslugom u Dvorcu, održavala gotska etiketa!

- Čitao sam u *Modi*, reče Sizi, da su na dan Svetog Ferdinanda, na balu u Tiljerijama, svi bili prurušeni u kicoše.

- Zar nije to bedno! reče socijalista, sležući ramenima od odvratnosti.

- A muzej u Versaju! uzviknu Pelren. Govorimo o tome! Te budale skratile su jednog Delakroa i produžile jednog Groa! U Luvru su tako sjajno obnovili, izgrebali i izbrisali sva platna, da kroz deset godina možda neće ostati nijedno jedino. Nemač napisao čitavu knjigu. Stranci, vere mi, teraju šegu s nama!

- Da, mi Evropi služimo za sprdnju, reče Senekal.

- To je zato što je umetnost podređena Kruni.

- Sve dok ne bude opšteg prava glasa...

- Dozvolite! - Jer je umetnik, odbijan već dvadeset godina u svim Salonima, bio je besan na vlast. - Neka nas ostave na miru. Ja, ja ne tražim ništa! Ali zakonodavna tela trebalo bi da donesu zakone koji bi štitili interese Umetnosti. Trebalo bi ustanoviti katedru za Estetiku, čiji bi profesor, čovek istovremeno praktičar i filozof, uspeo, nadam se, da okupi oko sebe mnoštvo sveta. Vi biste, Isone, dobro uradili, kada biste u svom listu progovorili nešto o tome!

- Zar su listovi slobodni? Zar smo mi slobodni? sa zanosom reče Delorije. Kad čovek pomisli da je potrebno ispuniti do dvadeset osam formalnosti da bi se stavila u promet jedna lađica na reci, poželim da odem da živim među ljudožderima! Vlada nas proždire! Sve pripada njoj, filozofija, pravo, umetnost, vazduh nebesa; a Francuska ropče, razdražena, pod žandarmskom čizmom i popovskom mantijom.

Budući Mirabo izlivao je na taj način svoju žuč, širokim zamasima. Na kraju uze čašu, ustade, i, s pesnicom na kuku, zažarenog oka, reče:

- Dižem čašu u slavu potpunog rušenja današnjeg poretka, to jest svega onog što je Privilegija, Monopol, Direkcija, Hijerarhija, Autoritet, Država! - i, još višim glasom: - Koje bih hteo da razbijem kao ovo! - tresnuvši o sto divnu čašu sa drškom, koja se razbi u hiljadu komada.

Svi zapljeskaše, a naročito Disardije. Prizor nepravdi učinio bi uvek da mu zadrhti srce. Brinuo se za Barbesa; bio je od onih koji se bacaju pod kola da bi pritekli u pomoć palim konjima. Njegova učenost ograničavala se na dva dela, jedno se zvalo *Zločini kraljeva*, drugo *Tajne Vatikana*. Slušao je advokata zabezegnuto, sa uživanjem. Najzad, ne

mogavši više da se uzdrži:

- Što se mene tiče, ja prebacujem Luj-Filipu što je napustio Poljake!

- Samo trenutak! reče Istone. Pre svega, Poljska ne postoji; to je Lafajetova izmišljotina! Na kraju krajeva, svi Poljaci su iz predgrađa Sen-Marso, jer su se pravi Poljaci podavili s Ponjatovskim.

Ukratko, „on nije davao ni pet para na sve to, istreznio se od svega toga!“ Bilo je to kao morska zmija, opozivanje Nanskog edikta i „ona stara podvala sa Bartolomejskom noći!“

Ne braneći Poljake, Senekal se zadržao na književnikovoj poslednjoj reči. Klevetali su pape, koji su, na kraju krajeva, branili narod, i on je nazivao Ligu „zorom Demokratije, velikim pokretom za jednakost protiv protestantskog individualizma“.

Frederik je bio prilično iznenađen takvim idejama. One su verovatno bile dosadne Siziju, jer je počeo da govori o živim slikama u Žimnazu, koje su tada privlačile gomile sveta.

Senekal je bio ucveljen time. Takve priredbe kvarile su proleterске kćeri; osim toga, bile su bestidne, raskošne. I zato je on davao za pravo bavarским studentima što su napali Lolu Montes. Poput Rusoa, više je cenio ženu nekog ugljara nego kraljevu ljubavnicu.

- Vi se rugate! dostojanstveno reče Istone.

I uze u odbranu te dame, misleći na Rozanet. Zatim, pošto je govorio o njenom balu i o Arniovom kostimu:

- Tvrde da mu se ljulja tle pod nogama, reče Pelren.

Trgovca slikama tužili su sudu zbog nekog zemljišta u Belvilu, a sada je radio u društvu za donjobretonski kaolin sa ostalim lakrdijašima njegove vrste.

Disardije je znao i više; jer je njegov gazda, g. Musino, tražio obaveštenja o Arnuu od bankara Oskara Lefebra, koji mu je odgovorio da ga smatra za veoma nesigurnog, znajući za neke njegove menice neisplaćene na vreme.

Ručak je bio gotov; prešli su u salon, presvučen, kao i Maršalkin, žutim damastom, i u stilu Luja XVI.

Pelren je prebacivao Frederiku što nije radije izabrao novogrčki stil; Senekal je palio šibice o tapete; Delorije nije napravio nikakvu primedbu. Zato je zamerio nečemu u biblioteci, koju je nazvao bibliotekom za devoјčice. Većina savremenih pisaca bila je zastupljena u njoj. Nije bilo moguće govoriti o njihovim delima, jer bi Istone odmah

ispričao anegdote iz njihovog privatnog života, kritikovao njihova lica, njihov životni stil, njihovu odeću, uznoseći do neba ljude petnaestog reda, panjkajući najvrednije i osuđujući, naravno, modernu dekadenciju. Ta i ta seoska pesmica sadržavala je u sebi više poezije nego svi lirski pesnici XIX veka; Balzak je bio precenjen, Baj-ron srušen, Igo nije imao pojma o pozorištu, itd.

- Zašto vi nemate knjige naših pesnika-radnika?

A g. de Sizi, koji se bavio literaturom, čudio se da ne vidi na Frederikovom stolu „neke od onih novih fiziologija, fiziologiju pušača, pecača, trošarinaca“.

Uspeli su toliko da ga naljute, da je Frederiku došlo da ih dočepa za ramena i izbaci napolje. „Pa ja postajem budala!“ I, pozvavši na stranu Disardijea, upita ga treba li mu neka pomoć.

Dobri mladić je bio dirnut. Kako je imao svoje blagajničko mesto, ništa mu nije bilo potrebno.

Frederik zatim odvede Delorijea u svoju sobu, i, izvadiвши iz pisaćeg stola dve hiljadarke, reče:

- Uzmi, dragi moj, stavi to u džep! To je ostatak mog starog duga.

- Ali... šta će biti s listom? Reče advokat. Ja sam govorio Isonu o tome, ti to vrlo dobro znaš.

I, kada je Frederik odgovorio da „za sada nije baš pri novcu“, on se samo ružno nasmeja.

Posle likera, pili su pivo; posle piva, grog; ponovo zapališe lule. Na kraju, oko pet sati predveče, svi odoše, i hodali su jedan pored drugog, bez reči, kad Disardije poče da priča kako ih je Frederik savršeno dočekao. Svi se složiše s njim.

Samo Isona izjavi da je ručak bio pomalo težak. Senekal je kritikovao beznačajnost nameštaja. Sizi je mislio isto. Apsolutno je nedostajalo „posebnosti“.

- Ja nalazim, reče Pelren, da je mogao da poruči jednu sliku od mene.

Delorije je ćutao, držeći u džepu od pantalona svoje dve hiljadarke.

Frederik je ostao sam. Mislio je na svoje prijatelje, i osećao je između njih i sebe kao duboku mračnu provaliju koja ih je razdvajala. Ali on im je pružio ruku, a oni nisu odgovorili na iskrenost njegovog srca.

Prisetio se Pelrenovih i Disardijevih reči o Arnuu. To je bila izmišljotina, očigledna kleveta? Ali zašto? I on ugleda gđu Arnu, propalu, uplakanu, kako prodaje svoj nameštaj. Ta ga je misao mučila

cele noći; sutradan, on se pojavi kod nje.

Ne znajući kako da joj saopšti ono što je saznao, on je upita, onako uzgred, da li Arnu ima zemljište u Belvilu.

- Da, još uvek.

- On je, mislim, i u nekoj kompaniji za kaolin u Bretanji?

- Jeste.

- Njegova fabrika radi vrlo dobro, zar ne?

- Pa... pretpostavljam.

I, kako je oklevao:

- Šta vam je? Vi me plašite!

On joj ispriča priču o neplaćenim menicama. Ona sagnu glavu i reče:

- Tome sam se i nadala!

Zaista, Arnu je, da bi što bolje špekulisao, odbio da proda svoje zemljište, i pozajmio je velike svote na račun imanja, a kako nije nalazio kupce, smatrao je da će to nadoknaditi osnivanjem fabrike. Troškovi su prevazišli proračun. O tome ništa više nije znala; njen muž je izbegavao svako pitanje i neprestano je tvrdio da „sve ide dobro“.

Frederik se trudio da je ohrabri. To su možda bile trenutne teškoće. Uostalom, ako nešto sazna, on će je obavestiti.

- O, hoćete, zar ne? reče ona, sklopivši ruke, s dražesnim preklinjućim izrazom na licu.

Arnu se pojavi.

- Ah, baš lepo s vaše strane što ste došli da me povedete na večeru.

Frederik je zanemeo od čuda.

Arnu je govorio o nekim nevažnim stvarima, zatim obavestio svoju ženu da će kasno da se vrati, jer ima sastanak sa g. Udrijem.

- U njegovom stanu?

- Pa naravno, u njegovom stanu.

Priznao je, dok su silazili niz stepenice, pošto je Maršalka slobodna, da ide s njom u Mullen-Ruž da se lepo provedu; kako mu je uvek bio potreban neko pred kim bi izlio svoje srce, pošao je s Frederikom do njene kapije.

Umesto da uđe, šetao je trotoarom i posmatrao prozore na drugom spratu. Iznenada, zavese se razmakoše.

- Ah, sjajno! Čiča-Udri nije više tamo. Laku noć!

Znači da ju je čiča-Udri izdržavao? Frederik nije više znao šta da misli.

Od tog dana Arnu je bio još prisniji s njim nego ranije; pozivao ga je na večeru kod svoje ljubavnice, i ubrzo je Frederik bio čest gost obe kuće.

Kod Maršalke mu je bilo zabavno. Odlazilo se tamo noću, po izlasku iz kluba ili pozorišta; pio se čaj, igrala se po koja partija tombole; nedeljom su se igrale fote; Rozanet, bučnija od ostalih, odlikovala se smešnim izmišljotinama, kao da, na primer, trči četvoronoške, ili da na glavu natakne staromodnu kapu za spavanje. Da bi posmatrala prolaznike kroz kapke na prozoru, imala je šešir od kuvane kože; pušila je na čibuk, pevala tirolske pesme. Posle podne, ne znajući šta da radi, seckala je cveće od nekog persijskog platna, lepila ga na prozorska okna, šminkala je svoja dva kučenceta, palila mirišljave svećice, ili je bacala karte. Nesposobna da se odupre ijednoj želji, zanosila se nekom drangulijom koju bi videla, ne bi spavala zbog nje, jurila da je kupi, menjala je za neku drugu, i kvarila bi tkanine, gubila nakit, bacala novac, prodavala bluzu za ložu u parteru. Često bi od Frederika tražila da joj objasni neku reč koju je pročitala, ali ne bi ni saslušala njegov odgovor, jer bi joj već pala na pamet neka druga misao, i ona bi nastavljala s pitanjima. Posle grčevite veselosti, nastale bi detinjaste ljutnje; ili bi sanjarila, sedeći na podu, pored vatre, oborene glave, obgrlivši kolena, nepomičnija od zadremale vodene zmije. Ne obazirući se na njega, oblačila se pred njim, polako navlačila svoje svilene čarape, zatim bi umivala lice, zabacujući telo kao neka uzdrhtala najada; i smeh njenih belih zuba, blesak njenih očiju, njena lepota, njena veselost, očaravali su Frederika i šibali mu živce.

Gospođu Arnu je gotovo uvek zaticao kako uči čitanju svog mališana, ili kako stoji iza stolice Marte, koja je vežbala skale na klaviru; kad bi nešto šila, za njega je bila velika sreća ako bi mu se pružila prilika da joj katkad podigne pale makaze. Svi njeni pokreti bili su veličanstveno mirni; njene male šake izgledale su kao stvorene da dele milostinju, da brišu suze; a njen glas, pomalo prirodno promukao, imao je nečeg milujućeg u sebi, kao neku lakoću povetarca.

Ona se nije zanosila literaturom, ali je njen duh očaravao jednostavnim i prirodnim recima. Volela je putovanja, šum vetra u šumi, i da šeta gologlava po kiši. Frederik je ozareno slušao o tome, verujući da mu se ona tako postepeno predaje.

Odlaženje kod ovih dveju žena bilo je u njegovom životu kao da

sluša dve muzike; jednu luckastu, žestoku, zanimljivu, drugu ozbiljnu i gotovo religioznu; istovremeno trepereći, one su se neprestano širile i, malo-pomalo mešale; jer, ako bi ga gđa Arnu samo ovlaš dotakla prstom, slika one druge odmah bi se prikazivala njegovoj žudnji, jer je za njega, s te strane, mogućnost bila manje daleka; a kad bi se, u društvu Rozanet, desilo da mu se uzbudi srce, odmah bi se setio svoje velike ljubavi.

Ta zbrka bila je prouzrokovana sličnostima dva stana. Jedan od ormana koji se nekad viđao na bulevaru Monmartr krasio je sada Maršalkinu trpezariju, a drugi salon gđe Arnu. U obe kuće štono posuđe bilo je istovetno, i čak se po foteljama vukla ista velurska kapica; zatim gomila sitnih poklona, paravana, kutija, lepeza, prelazila je od ljubavnice do supruge i obrnuto, jer je, bez ikakvog ustručavanja, Arnu često uzimao ono što je dao jednoj, da bi to poklonio drugoj.

Maršalka se smejala s Frederikom tim njegovim ružnim postupcima. Jedne nedelje, posle večere, odvela ga je iza vrata, i pokazala mu u Arnuovom kaputu paket sa kolačima, koje je smotao sa stola, očigledno da bi počastio svoju malu porodicu. Često je pravio nestašluke koji su se graničili sa sramotom. Smatrao je za svoju dužnost da podvaljuje na trošarini; nikada nije išao u pozorište sa plaćenom kartom, s kartom drugog reda uvek se probijao da sedi u prvom, i pričao je kao sjajnu šalu da je imao običaj, u toaletu, da u kutiju za napojnicu stavi dugme od pantalona umesto deset sua; sve to ni najmanje nije smetalo Maršalki da ga voli.

Jednog dana, međutim, ona reče, govoreći o njemu:

- Ah, ugnjavio me više! Baš mi je dojadio! Bogami, nad ću drugog!

Frederik je mislio da je „drugog“ već nađen i da se zove gospodin Udri.

- Pa šta s tim, reče Rozanet, šta mari?

Zatim, plačnim glasom:

- Ja tako malo tražim od njega, ali on ne pristaje, životinja! Neće! A što se tiče njegovih obećanja, o, to je druga stvar.

Čak joj je obećao četvrtinu zarade u čuvenim rudnidma kaolina; nikakva zarada nije se još videla, kao ni kašmirski šal kojim je obmanjuje već šest meseci.

Frederik odmah pomisli da joj on to pokloni. Mada bi Arnu to mogao da shvati kao prekor i da se naljuti.

On je, međutim, bio dobar, i sama njegova žena je to govorila. Ali tako lud! Umesto da svakog dana dovodi svet na ručak svojoj kući, sada je odvlačio svoje poznanike u restoran. Kupovao je potpuno nepotrebne stvari, kao zlatne lance, satove, kuhinjsko posuđe. Gđa Arnu je čak pokazala Frederiku, u predsoblju, ogroman broj termofora, grejalica i samovara. Najzad, jednoga dana, ona je priznala svoje brige: Arnu joj je dao da potpiše jednu menicu koja je glasila na Dambreza.

U međuvremenu, Frederik je i dalje gajio svoje književne planove, kao neku vrstu pitanja časti pred samim sobom. Hteo je da piše istoriju estetike, rezultat njegovih razgovora sa Pelrenom, da zatim dramatiizuje različite epohe francuske revolucije, i da napiše veliku komediju, pod posrednim uticajem Delorijea i Isona. Usred njegovog rada, često bi lice jedne ili druge žene minulo pred njegovim očima; borio bi se sa željom da je vidi, ubrzo bi popustio, i bio bi tužniji kad se vraćao od gđe Arnu.

Jednog jutra, dok se bavio svojom tugom, kraj vatre, ušao je Delorije. Vatre govori Senekala uznemirili su njegovog gazdu, i on se, još jednom, našao bez ikakvih prihoda.

- Pa šta ja tu mogu? reče Frederik.

- Ništa! Nemaš para, ja to znam. Ali neće ti biti nezgodno da mu potražiš mesto, bilo kod Dambreza ili kod Arnua?

Ovome je sigurno potreban inženjer u fabrici. Frederiku sinu srećna misao: Senekal bi mogao da ga obaveštava o muževljevim odsustvima, da nosi pisma, da mu pomogne u hiljadu prilika koje bi se javile. Čovek čoveku može uvek da učini uslugu. Uostalom, moći će da ga upotrebi a da ovaj o tome i ne sanja. Slučaj mu je išao na ruku, to je bio dobar predznak, trebalo ga je iskoristiti; i, izigravajući ravnodušnost, odgovori da je stvar možda moguća, i da će se on pobrinuti za to.

Odmah se i pobrinuo. Arnu je imao mnogo posla u fabrici. Pokušavao je da napravi kinesku bakarnocrvenu boju; međutim, boja se gubila prilikom pečenja. Da bi izbegao pukotine u svom fajansu, mešao je kreč u glinu; ali komadi su se, većinom, lomili, gleđ njegovih crteža na sirovom blatu previrala je, njegove velike ploče su se savijale; i, pripisujući ove nedostatke lošoj opremi svoje fabrike, hteo je da napravi druge mlinove za drobljenje, druge sušnice. Frederik se setio nekih od tih stvari; i prišao mu je, objavivši da je pronašao odličnog čoveka, sposobnog da pronađe čuvenu crvenu boju. Arnu skoči, zatim,

kad ga je saslušao, odgovori da mu niko nije potreban.

Frederik je kovao u zvezde ogromno znanje Senekala, u isti mah inženjera, hemičara i knjigovođe, jer je bio izuzetan matematičar.

Fabrikant fajansa pristade da ga vidi.

Obojica su se prepirali oko plate. Frederik se umešao i uspeo, posle nedelju dana, da ugovori pogodbu.

Ali, kako je fabrika bila u Kreju, Senekal ništa nije mogao da pomogne Frederiku. Ova vrlo jednostavna činjenica slomila mu je hrabrost, kao neka neuspela pustolovina.

Pomislio je da će on, ukoliko Arnu bude više odvojen od svoje žene, utoliko više imati izgleda na uspeh kod nje. Zato mu je neprestano hvalio Rozanet, sve njene rđave strane prikazao je kao dobre, ispričao je neodređene pretnje od pre nekoliko dana, i čak je govorio o kašmirskom šalu, ne prećutkujući da ga je optuživala za tvrdičluk.

Arnu, žacnut tom reči (i, uostalom, osetivši opasnost), doneo je Maršalki šal, ali joj je prebacio što se žalila Fredriku. Kada mu je ona rekla da ga je stotinu puta podsećala na njegovo obećanje, on reče da se nije setio, jer je bio previše zauzet.

Sutradan, Frederik se pojavi kod nje. Iako je bilo dva sata, Maršalka je još bila u postelji; i, kraj njenog uzglavlja, Delmar, sedeći za jednim stočićem, dovršavao je parče gušćje džigerice. Ona povika još izdaleka: „Dobila sam ga, dobila sam ga!“ Zatim, uhvativši Frederika za uši, poljubi ga u čelo, silno mu zahvali, govorila mu je „ti“, htela je čak da ga posadi na svoj krevet. Njene lepe nežne oči su sijale, njena vlažna usta su se smešila, njene oble ruke virile su iz spavaće košulje bez rukava; i, na mahove, on je osećao, kroz batist, čvrste obline njenoga tela. Delmar je, za to vreme, samo kolutao očima.

- Ali zbilja, prijateljice, draga moja prijateljice!...

Isto se ponavljalo i sledećih puta. Čim bi Frederik ušao, ona bi se popela na jastuče da bi je on bolje poljubio, zvala ga je šećeru, najdraži, stavljala mu je cvet u rupicu kaputa, popravljala mu kravatu; te nežnosti bi se posebno udvostručile kad bi Delmar bio prisutan.

Da li su to bili znaci naklonosti? Frederik je poverovao u to. Da prevari svog prijatelja, Arnu se, na njegovom mestu, ne bi mnogo ustručavao! I on je zaista imao pravo da ne bude pošten prema njegovoj ljubavnici, kada je već bio pošten prema njegovoj ženi; jer je verovao da je bio, ili tačnije, hteo je da uveri sebe u to, da bi opravdao

svoju neverovatnu bojažljivost. Smatrao je da je glup, i rešio je da otvoreno postupi s Maršalkom.

I tako, jednog popodneva, kad se ona nagnula pred komodom, on joj se približi i napravi jedan nedvosmislen pokret, a ona odskoči kao oparena, sva crvena u licu. On nastavi; onda ona brižnu u plač, rekavši da je vrlo nesrećna, i da to ni najmanje nije razlog da je zbog toga preziru.

On ponovi svoje pokušaje. Onda ona promeni svoje ponašanje, tako što se uvek smejala. Smislio je da bi bilo pametno ako bi i on odgovarao na isti način, i to preterujući. Ali se prikazivao suviše veseo da bi ona poverovala da je iskren; a njihovo drugarstvo bilo je prepreka za izlive bilo kakvog ozbiljnog osećanja. Najzad, jednog dana, ona odgovori da ne pristaje na ono što ostaje iza druge žene.

- Koje druge?

- Eh, koje! Idi pa traži gospođu Arnu!

Jer je Frederik često govorio o njoj; Arnu je, sa svoje strane, imao istu manu; njoj je već dosadilo da neprestano sluša kako hvale tu ženu; i njena je optužba bila neka vrsta osvete.

Frederik nije mogao da joj to oprost.

Počinjala je, uostalom, da ga nervira. Katkad je, izigravajući iskusnu ženu, ružno govorila o ljubavi, sa skeptičnim smehom koji je u njemu budio želju da je išamara. Četvrt sata kasnije, ljubav je bila jedina stvar na svetu, i, skrktivši ruke na grudima, kao da grli nekog, ona bi šaputala: „O da, to je dobro! To je tako dobro!“ s polusklopljenim očnim kopcima, kao obeznanjena od pijanstva. Bilo je nemoguće upoznati je; znati, recimo, da li voli Arnua, jer ga je ismevala i izgledala ljubomorna na njega. Isto je bilo i sa Vatnazovom, koju je nazivala bednicom, a drugi put najboljom prijateljicom. Ona je, najzad, u čitavoj svojoj ličnosti, pa čak i u podizanju punđe, imala nečeg neizrecivog, što je ličilo na prkos; i on ju je želeo, posebno radi zadovoljstva da bi je pobedio i zagospodario njom.

Šta da radi! Jer je ona često bez ikakvog ustručavanja odbijala da ga primi, pojavivši se na trenutak između otškrinutih vrata da bi mu šapnula: „Zauzeta sam; vidimo se večeras!“ Ili bi je našao u društvu dvadesetak osoba; a kad bi ostali sami, iskrsavalo bi, kao za inat, bezbroj nekih smetnji. Pozivao ju je na večeru, ona je odbijala; jednom je prihvatila, ali nije došla.

Sinula mu je makijavelijevska zamisao.

Znajući preko Disardijea šta mu Pelren zamera, naumio je da kod njega naruči Maršalkin portret u prirodnoj veličini, koji bi zahtevao mnogo časova poziranja; on ne bi propustio nijedan; uobičajena netačnost umetnika olakšala bi mu da ostanu nasamo. Privoleo je tako Rozanet da je slikar portretiše, kako bi ponudila svoj lik dragom Arnuu. Prihvatila je, jer je zamišljala sebe izloženu u Velikom salonu, na počasnom mestu, s gomilom sveta pred sobom, a i novine bi pisale o tome, što bi je odjednom „lansiralo“.

Pelren je žudno prihvatio ponudu. Taj portret je trebalo da ga istakne kao velikog čoveka, da bude njegovo remek-delo.

Prešao je u svom pamćenju sve portrete majstora koje je poznao, i najzad se odlučio za Ticijana, koji bi bio pojačan ornamentima u duhu Veronezea. On će, dakle, izvesti nacrt bez lažnih senki, u jakoj svetlosti koja će osvetljavati telo jednim jedinim tonom, a pri tom će zablistati sporedne stvari.

„Kad bih joj stavio haljinu od ružičaste svile, sa istočnjačkim burnusom? O, ne dripački burnus! Ili je bolje da je obučem u plavi velur, na sivoj pozadini, s jakim bojama? Mogao bih da joj dam i kragnu od bele čipke, sa crnom lepezom i skerletnom zavesom pozadi?“

I tražeći tako, širio je svakog dana svoju zamisao i oduševljavao se njom.

Srce mu je zakucalo kada je Rozanet, u pratnji Frederika, došla kod njega na prvu seansu. Namestio ju je da stoji, na nekoj vrsti podijuma nasred sobe; i, žaleći se na svetlost, jadikujući za svojim starim ateljeom, rekao joj je prvo da se nalakti na jedan naslon, zatim da sedne u fotelju, i neprestano se udaljujući od nje i približavajući se da bi joj popravio nabore na haljini, gledao ju je poluzatvorenih očiju, i pitao Frederika za savet.

- Ah, ne! uzviknu. Vraćam se na prvobitnu zamisao! Obući ću vas u Venecijanku.

Imaće plišanu haljinu crvene boje, s pojasom izrađenim kod kujundžije, a široki rukav postavljen hermelinom otkrivače njenu голу ruku, koja će dodirivati ogradu stepenica koje će se uzdizati iza nje. S njene leve strane biće visoki stub, koji će pri vrhu platna prelaziti u luk na svodu. Ispod toga, videće se, nejasno, grupe gotovo crnih stabala

narandži, i ocrtavaće se plavo nebo, izbrazdano belim oblacima. Na ogradi prekrivenoj ćilimom nalaziće se srebrni poslužavnik, kita cveća, ćilibarske brojanice, bodež i kovčežić od stare, malo požutele slonovače, iz koga će se prelivati zlatnici; neki, pali tu i tamo, pravili bi niz sjajnih mrlja na podu, koje bi vodile pogled ka vrhu njene noge, jer bi ona stajala na pretposled-njem stepeniku, u prirodnom pokretu i pri punoj svetlosti.

Otišao je da donese neki sanduk za slike, koji je stavio na podijum da predstavlja stepenik; zatim je, na jednom ta-buretu koji je zamenjivao ogradu, rasporedio, kao sporedne predmete, svoju bluzu za rad, jedan štit, kutiju od sardina, kutiju s percima, nož, i, bacivši ispred Rozanet šaku novčića od deset sua, reče joj da zauzme pozu.

- Zamislite da su te stvari prava bogatstva, prekrasni darovi. Glavu malo udesno! Savršeno! I ne mrdajte više! Taj veličanstveni stav sasvim pristaje uz vašu vrstu lepote.

Ona je na sebi imala škotsku haljinu sa velikim mufom i uzdržavala se da ne prasne u smeh.

- Što se tiče frizure, mi ćemo u nju uplesti biserni venac, on uvek lepo pristaje riđokosama.

Maršalka uzviknu, objašnjavajući da nema crvenu kosu.

- Pustite, molim vas! Crvena boja slikara nije što i crvena boja buržuja!

On počeo da skicira osnove; i toliko je bio zaokupljen velikim majstorima renesanse, da je samo o njima govorio. Čitav jedan sat glasno je sanjario o njihovim veličanstvenim životima, punim genijalnosti, slave i raskoši, sa trijumfalnim ulascima u gradove, i gala-svečanostima pod buktinjama, između polugolih žena, lepih kao boginje.

- Vi biste bili stvoreni da živite u tim vremenima. Biće vašeg kalibra zaslužilo bi jednog vladara!

Rozanet je nalazila da je njegovo laskanje veoma prijatno. Utvrdili su dan sledeće seanse; Frederik je uzeo na sebe da nabavi potrebne sitnice.

Kako ju je toplota peći malo ošamutila, vratili su se pešice preko ulice Bak i stigli na most Roajal.

Bilo je lepo vreme, oštro i blistavo. Sunce je zalazilo; neka okna kuća, u Siteu, sijala su u daljini kao zlatne ploče, dok su se, iza njih, kule

Bogorodičine crkve ocrtavale u crnoj boji na plavom nebu, meko natopljenom sivim isparenjima. Dunuo je vetar; i, kad Rozanet izjavi da je gladna, ušli su u Englesku poslastičarnicu.

Mlade žene, sa svojom decom, jele su stojeći pored mermernog šanka, na kome su se tiskale, pod staklenim zvonima, činije s kolačima. Rozanet je smazala dva parčeta torte s kremom. Sitan šećer napravio je brkove na uglovima njenih usana. S vremena na vreme, da bi ih obrisala, vadila je maramicu iz mufa; a njeno lice pod šeširom od zelene svile ličilo je na rascvetalu ružu među lišćem.

Nastavili su šetnju; u ulici de la Pe, ona zastade pred jednom juvelirskom radnjom da bi posmatrala neku grivnu; Frederik htjede da joj je kupi kao poklon.

- Ne, čuvaj svoje pare.

Njega uvrediše te reći.

- Šta je mom macanu? Žalostan?

I, kako se razgovor nastavio, on opet otpoče, kao i obično, da je uverava u svoju ljubav.

- Ti dobro znaš da je to nemoguće!

- Zašto?

- Pa zato...

Išli su jedno pored drugog, ona oslonjena na njegovu ruku, dok su ga kameri njene haljine lupali po nogama. Tada se on priseti jednog zimskog sumraka, kada je na istom trotoaru gđa Arnu koračala tako pored njega; i ta uspomena ga toliko zaokupi da nije više opazio Rozanet i nije više mislio na nju.

Ona je nasumce gledala ispred sebe, puštajući da bude pomalo vučena, kao neko lenjo dete. Bio je to čas kada se svet vraćao sa šetnje, i kola su promicala kasom po suvoj kaldrmi. Prisetivši se sigurno Pelrenovih laskanja, ona uzdahnu:

- Ah, ima ih koje su srećne! Ja sam stvorena za bogatog čoveka, nema šta.

On grubo uzvрати:

- Vi već imate jednog! - jer je g. Udri važio za trostrukog milionera.

Ona je samo želela da ga se otarasi.

- Ko vas u tome sprečava?

I on je zasu gorkim šalama o tom matorom buržuju s perikom, dokazujući joj da je takva veza nedostojna nje, i da bi trebalo da je

raskine.

- Da, reče Maršalka, kao da govori samoj sebi. Tako ću najzad sigurno i uraditi!

Frederika je očarala ta bezbrižnost. Ona je usporavala hod, njemu se učini da je umorna. Nikako nije htela kočiju, i na kraju se rastade s njim pred kapijom, uputivši mu rukom poljubac.

„Ali, kakva šteta! I kad čovek pomisli da me budale smatraju bogatim!“

Bio je sumoran kad se vratio kući.

Tamo su ga čekali Isona i Delorije.

Boem, sedeći za njegovim stolom, crtao je glave, dok je advokat, s kaljavim čizmama, dremao na divanu.

- Ah, najzad! uzviknu. Ala si se narogušio! Možeš li da me saslušаш?

Njegov dobar glas nastavnika sve je više opadao, jer je svojim učenicima punio glavu teorijama koje su samo mogle da im škode na ispitima. Branio je na sudu dva-tri puta, gubio procese, i svako novo razočaranje sve ga je više vraćalo njegovom starom snu: listu u kome bi mogao da se istakne, da se sveti, da bljuje svoju žuč i svoje ideje. Bogatstvo i slava bi, uostalom, došli već sami od sebe. U toj nadi obletao je oko boema, jer je Isona već raspomagao jednim novinama.

On ih je sada štampao na ružičastoj hartiji; izmišljao je lažne vesti, sastavljao rebuse, trudio se da izazove polemike, i čak je nameravao, iako je bio bez lokala, da priređuje koncerte! Godišnja pretplata „davala je pravo na mesto u parteru, u jednom od glavnih pariških pozorišta; osim toga, administracija je na sebe uzimala obavezu da gospodi strancima pruži sva potrebna obaveštenja, umetnička i druga“. Ali štampar je pretio, dugovao je tri kirije vlasniku, sve vrste nevolja su se pojavljivale; i Isona bi pustio da *Umetnost* propadne da nije bilo advokata, koji mu je svakodnevno ulivao hrabrost. Zato ga je i poveo sa sobom, kako bi dao veći značaj svom koraku kod Frederika.

- Došli smo zbog lista, reče.

- Gle, ti još misliš na to! rasejano uzvratu Frederik.

- Naravno da mislim!

I on ponovo izloži svoj plan. Preko izveštaja sa berze došao bi u dodir sa finansijerima, i tako bi pribavio neophodnih sto hiljada franaka kaucije. Ali da bi list mogao da se pretvori u političke novine,

potrebno je prethodno imati širok krug čitalaca, i zato se treba rešiti na izvesne izdatke: troškove za hartiju, štampariju, poslovne prostorije, ukratko na sumu od petnaest hiljada franaka.

- Ja nemam kapitala, reče Frederik.

- A mi imamo! reče Delorije skrstivši ruke.

Frederik, uvređen time, odgovori:

- Jesam li ja tome kriv?...

- Ah, krasno! Gospoda imaju drva u svom kaminu, pečurke na stolu, udobnu postelju, biblioteku, kola, sve udobnosti! A što neko drugi cvokoće od zime pod krovom, večera za dvadeset sua, radi kao rob i grca u bedi: zar je to njihova krivica?

I on je ponavljao: „Zar je to njihova krivica?“ sa ciceronovskom ironijom koja je bazdila na sudnicu. Frederik je hteo da govori.

- Uostalom, razumem, čovek ima potrebe... aristokratske; jer naravno... neka žena...

- Eto, kad bi i to bilo? Nisam li ja slobodan?

- O, sasvim slobodan!

I, posle kratkog ćutanja:

- Tako je lako obećavati!

- O Bože! Ja se ne odričem datog obećanja! reče Frederik.

Advokat je nastavio:

- U koledžu se daju zakletve, stvorićemo falangu, podražavaćemo Balzakovu *Trinaesticu!* Zatim, kad se opet nađu: Laku noć, družo, i nosi se! Jer onaj koji bi mogao da posluži drugom zadržava sve samo za sebe.

- Kako?

- Da, nisi nas čak odveo ni kod Dambrezovih!

Frederik ga je gledao; s jadnim redengotom, starim naočarima i bledim licem, advokat mu je izgledao kao neki domar, pa mu se na usnama i nehotice pojavi prezriv osmeh. Delorije to primeti i pocrvene.

Imao je već šešir na glavi, spreman da pođe. Isona, uzbuđen, trudio se preklinjućim pogledima da ga umiri, i, kako mu je Frederik okrenuo leđa:

- Razmislite, dragi moj! Budite moj Mecena! Budite zaštitnik umetnosti!

Frederik, iznenadno rezigniran, uze parče hartije, i, napisavši nekoliko redaka, pokaza mu ga. Boemovo lice sinu od zadovoljstva.

Zatim, predajući hartiju Delorijeu:

- Izvinite se, Gospodaru!

Njihov prijatelj je molio svog notara da mu što pre pošalje petnaest hiljada franaka.

- Vidim te celog u tom gestu! reče Delorije.

- Reč pravog plemića! dodade boem. Vi ste divan čovek, stavićemo vas u galeriju korisnih ljudi!

Advokat nastavi:

- Ništa nećeš izgubiti, posao je odličan.

- Zaboga! uzviknu Isona. Dajem da mi se odseče glava na gubilištu.

I ispriča toliko gluposti i obeća toliko čuda (u koja je možda i verovao), da Frederik nije znao da li se podsmeva drugima ili sebi samom.

Te večeri, on dobi pismo od majke.

Ona se čudila što još nije postao ministar, šaleći se pomalo s njim. Zatim je govorila o svom zdravlju, obavestivši ga da je g. Rok sada obilazi. „Otkako je udovac, smatrala sam da nema više razloga da ga ne primim. Luiz se veoma promenila nabolje.“ I, u dodatku: „Ne govoriš mi ništa o svom divnom poznanstvu, g. Dambrezu; na tvom mestu, ja bih to iskoristila.“

Zašto da ne? Njegove intelektualne ambicije su ga napustile, a njegovo bogatstvo (opažao je to) bilo je nedovoljno; jer, kad isplati dugove i preda sumu koju je obećao drugima, njegovi prihodi smanjice se bar za četiri hiljade! Uostalom, osećao je potrebu da se izvuče iz tog života, da se veže za nešto. I zato, sutradan, večerajući kod gđe Arnu, reče da ga njegova majka tera da nađe neki posao.

- Pa ja sam mislila, prihvati ona, da je gospodin Dam-brez trebalo da vas zaposli u Državnom savetu? To bi bilo veoma dobro.

I ona je to, znači, želela. Poslušao je.

Bankar je, kao i prvi put, sedeo za svojim pisaćim stolom, i jednim pokretom ruke zamolio da ga pričeka nekoliko minuta, jer ga je jedan gospodin, okrenut leđima, izveštavao o vrlo ozbiljnim stvarima. Radilo se o drvenom uglju i spajanju koje je trebalo izvršiti između raznih kompanija.

Portreti generala Foa i Luj-Filipa visili su s jedne i druge strane ogledala; police sa fasciklama pele su se do plafona, i bilo je šest stolica od rogozine, jer g. Dambrezu za poslove nije bio potreban lepši stan;

ličilo je to na one mračne kuhinje u kojima se pripremaju velike gozbe. Frederiku su posebno pale u oči dve džinovske kase u ćoškovima. Pitao se koliko miliona može da bude u njima. Bankar otvori jednu, i gvozdena ploča se okrete, unutra su se videle samo sveske od plave hartije.

Na kraju ta osoba prođe pored Frederika. Bio je to g. Udri. Pozdraviše se, pocrvenevši, što je izgleda začudilo g. Dambreza. Uostalom, on je bio vrlo ljubazan. Ništa mu nije bilo lakše nego da preporuči svog mladog prijatelja čuvaru državnog pečata. Biće srećni da svrati kod njih; i on završi svoje ljubaznosti pozivajući ga na soare koje je priređivao za nekoliko dana.

Frederik se peo u svoja kola da se odveze, kad je stiglo pismo od Maršalke. Pročitao ga je pri svetlosti fenjera:

*„Dragi, poslušala sam vaše savete. Oterala sam svog Indijanca.
Od sutra uveče sloboda! Recite da nisam hrabra!“*

I ništa više! Ali to je bio poziv da zauzme upražnjeno mesto. On radosno uskliknu, gurnu pisamce u džep i ode.

Dva opštinska stražara na konjima stajala su na ulici. Red lampiona goreo je na dve kolske kapije; a sluge, u dvorištu, vikale su da bi omogućile kolima da stignu do perona pod strehom. Zatim, odjednom, vika je prestajala u predvorju.

Veliko drveće ispunjavalo je stepenište; porcelanske kugle prosipale su svetlost koja se talasala na zidovima, kao prelive bele svile. Frederik se bodro pope uz stepenice. Jedan vratar uzviknu njegovo ime; g. Dambrez mu pruži ruku; gotovo u isti mah pojavi se gđa Dambrez.

Imala je na sebi haljinu boje slezovog cveta ukrašenu čipkama, kovrdže u kosi bile su mnogobrojnije nego obično, i nijedan nakit.

Požalila se na njegove retke posete, našla je način da mu nešto kaže. Zvanice su dolazile; kao pozdrav, povili bi svoj stas sa strane, ili bi se prelamali nadvoje, ili samo obarali glavu; zatim je prošao jedan bračni par, jedna porodica, i svi bi se rasturali po salonu, koji je već bio pun.

Pod lusterom, na sredini, na ogromnom taburetu, stajala je žardinjera, čije je cveće, povijajući se kao perjanice, visilo iznad glava žena koje su sedele svuda naokolo, dok su druge bile zavaljene po

foteljama poredanim u dva prava reda, simetrično razdvojena velikim prozorskim zavesama od velura jarkocrvene boje i visokim vratima oivičenim zlatom.

Gomila muškaraca koja je stajala na parketu, sa cilindrima u ruci, ličila je izdaleka na jedinstvenu crnu masu, u kojoj su se rozete u rupici kaputa videle tu i tamo kao crvene tačke, i koju je jednolika belina kravata činila još mračnijim. Osim mladića sa tek niklom bradom, svima je izgleda bilo dosadno; neki kicoši, mrzovoljnog izgleda, klatili su se na potpeticama. Prosedih glava i perika bilo je mnogo; mestimično bi zablislala i po koja čela; a lica, ili crvena, ili veoma bleđa, pokazivala su, u svojoj opustošenosti, tragove ogromnog umora; tu su bili ljudi koji su pripadali političkom ili poslovnom svetu. G. Dambrez je pozvao i nekoliko naučnika, sudija, dva-tri čuvena lekara, a s ponosnim izrazom na licu odbijao je komplimente na račun svog soarea, kao i aluzije na njegovo bogatstvo.

Svuda je kružila posluga sa širokim zlatnim širitima. Velike buktinje, kao bukete vatre, blistale su po zidovima, ponavljale se u ogledalima; i, u dnu trpezarije, koja je sva bila ukrašena jasminima, bife je bio nalik na glavni oltar u katedrali, ili na izložbu juvelirskih radova, toliko je tu bilo jela, zvana, posuđa i srebrnih i pozlaćenih kašika, usred kristala, koji je, iznad mesa, ukrštao svetlosne zrake duginih boja. Tri druga salona bila su krcata umetničkim radovima: pejzaži majstora po zidovima, slonovača i porcelan po stolovima, kineske vaze na policama; paravani od laka rastvoreni ispred prozora, bukete kamelija na kaminima; laka muzika dopirala je iz daljine, kao zujanje pčela.

Kadrili nisu bili česti, a igrači, po nemarnom načinu na koji su vukli plitke cipele, kao da su obavljali neku dužnost. Frederik je slušao rečenice tipa:

- Jeste li bili na poslednjoj svečanosti u dobrotorne svrhe u Hotelu Lamber, gospođice!

- Ne, gospodine!

- Uskoro će biti veoma toplo!

- O, zaista, sasvim zagušljivo!

- Čija je ova polka?

- O Bože! Ne znam, gospođo!

A, iza njega, trojica matorih pokvarenjaka, u širokom okviru prozora, šaputala su lascivne primedbe; drugi su razgovarali o

železnici, o slobodnoj razmeni dobara; jedan sportista je pričao neku lovačku zgodu; jedan legitimista i jedan orleanista su se raspravljali.

Lutajući od grupe do grupe, došao je do salona za kartanje, gde je, u jednom krugu ozbiljnih ljudi, prepoznao Martinona, koji je sada -bio dodeljen prestoničkom sudu“.

Njegovo krupno lice boje voska pristojno je ispunjavalo prekrasnu bradu, toliko su njene crne vlasi bile ujednačene; i, održavajući zlatnu sredinu između elegancije koju su tražile njegove godine i dostojanstvenosti koju je zahtevalo njegovo zvanje, čas bi zavlačio palac ispod miške u stilu lepotana, čas bi opet stavljao ruku u prsluk kao što rade doktrinari. Iako je imao preterano uglancane cipele, brijao je slepoočnice da bi imao visoko čelo mislioca.

Posle nekoliko hladno izgovorenih reči, on se opet okrete skupu svojih sabesednika. Jedan je posednik govorio:

- To je grupa ljudi koja sanja o društvenom prevratu!

- Oni zahtevaju organizaciju rada! nastavi drugi. Može li se to shvatiti?

- Šta ćete? na to će treći. Kada de Genud pruža ruku *Veku*.

- A i sami konzervativci sebe nazivaju progresistima! Da bi nam doneli, šta? Republiku? Kao da je ona moguća u Francuskoj!

Svi izjaviše da je republiku nemoguće zamisliti u Francuskoj.

- Pa ipak, glasno primeti jedan gospodin, previše se danas bave revolucijom; o tome se objavljuju gomile istorija, knjiga!...

- A da i ne govorimo, reče Martinon, da ima, možda, daleko ozbiljnijih predmeta za proučavanje!

Jedan režimlja baci se na pozorišne skandale:

- Tako, na primer, ta nova drama, *Kraljica Margo*, zaista prevazilazi sve granice! Zašto je bilo potrebno da nam govore o dinastiji Valoa? Sve to prikazuje kraljevstvo u ružnoj svetlosti! To vam je kao vaša štampa! Septembarski zakoni, ma šta se reklo, suviše su blagi! Za najmanji bezobrazluk treba ih izvesti pred ratni sud! Pa hajde onda!

- O, pazite se, gospodine, pazite se, reče jedan profesor, ne napadajte naše dragocene tekovine iz osamsto tridesete! Poštujmo naše slobode. Treba decentralizovati, treba raseliti višak gradskog stanovništva po selima.

- Ali ona su zatrovana! uzviknu katolik. Radite na tome da se učvrsti vera!

Martinon pohita da kaže:

- Zbilja, to bi bila kočnica!

Sve zlo je ležalo u toj modernoj žudnji da se čovek uzdigne iznad svoje klase, da živi u raskoši.

- Međutim, primeti neki industrijalac, raskoš pojačava trgovinu! I zato ja dajem za pravo vojvodi od Nemura što zahteva kratke pantalone na svojim soareima.

- Gospodin Tjer je došao kod njega u dugim pantalona-ma. Zna li šta je rekao?

- Da, duhovito! Ali on se pretvara u demagoga, i njegov govor o nesaglasnosti više zvanja nije bio bez uticaja na atentat od dvanaestog maja.

- Ah, nije valjda!

- E! E!

Krug je morao da se otvori da bi propustio slugu koji je nosio poslužavnik i trudio se da uđe u salon za kocku.

Pod zelenim abažurom sveća, redovi karata i zlatnika pokrivali su sto. Frederik zastade pred jednim od njih, izgubi petnaest napoleona koje je imao u džepu, okrete se na peti, i nađe se na pragu budoara gde je tada bila gđa Dambrez.

Žene su ispunjavale salon, jedne kraj drugih, na stolicama bez naslona. Njihove dugačke suknje, naduvane oko njih, izgledale su kao valovi iz kojih su se izdvajale njihove biste, a grudi su se izlagale oku u izrezima haljina. Gotovo sve dame nosile su bukete ljubičica u ruci. Tamni ton njihovih rukavica isticao je ljudsku belinu njihovih mišica; rese, trake, padale su na ramena, i katkad se činilo, po izvesnom podrhtavanju, da će im haljina spasti. Ali pristojnost lica ublažavala je izazivački izgled kostima; neka su lica imala skoro životinjsku tupost, i taj skup polugolih žena potsećao je na unutrašnjost harema; mladiću pade na pamet i jedno grublje poređenje. I zbilja, tu su se nalazile sve vrste lepote: Engleskinje sa profilima iz knjiga za poklone, jedna Italijanka čije su crne oči buktale kao Vezuv, tri sestre odevene u plavo, tri Normandanke, sveže kao jabukov cvet u aprilu, jedna visoka riđokosa sa nakitom od ametista; i bela blistanja dijamantata koji su podrhtavali na iglama u kosi, svetle mrlje dragog kamenja izloženog na prsima, i meki sjaj bisera koji je pratio lica, mešali su se sa svetlucanjem zlatnog prstenja, sa čipkama, s puderom, s perjem, s

karminom na ustašcima, sa sedefom zuba. Tavanica, zaokružena u kupolu, davala je budoaru oblik korpe za cveće; a mirisno strujanje kružilo je pod zamahom lepeza.

Frederik, stojeći sa monoklom na oku iza ovih dama, nije nalazio da su sva ramena bez zamerke, mislio je na Maršal-ku, što je prigušivalo njegova iskušenja, ili ga je tešilo.

Gledao je, međutim, gđu Dambrez, i nalazio da je dražesna, i pored toga što je imala malo poduža usta i previše raširene nozdrve. Ali njena je draž bila posebna. Uvojci njene kose odavali su kao neku strasnu iznemoglost, a njeno čelo boje ahata izgledalo je da krije mnogo stvari, i odavalo je gospodara.

Posadila je kraj sebe nećaku svoga muža, mladu, prilično ružnu osobu. S vremena na vreme ustajala je da dočeka one koje su ulazile; i šum ženskih glasova, rastući, činio se kao žagorenje ptica.

Bilo je reći o tuniskim ambasadorima i o njihovoj odeći. Jedna je dama prisustvovala poslednjem prijemu u Akademiji; neka druga govorila je o Molijerovom *Don Žuanu*, koji se davao kao repriza u Francuskom pozorištu. Ali, pokazavši očima na svoju nećaku, gđa Dambrez stavi prst na usta, mada je osmeh koji joj se potkrao protivrećio toj strogosti.

Iznenada, pojavi se Martinon, preko puta, na drugim vratima. Ona ustade. On joj ponudi ruku. Frederik je, da bi ga video kako se i dalje galantno ponaša, prošao između stolova za kartanje i prišao im u velikom salonu; gđa Dambrez odmah napusti svog kavaljera i otpoče prislan razgovor sa Frederikom.

Njoj je bilo razumljivo što se on ne karta, što ne igra.

- U mladosti je čovek tužan!

Zatim, obuhvativši bal jednim pogledom:

- Uostalom, sve to nije baš tako veselo! Bar ne za izvesne prirode!

I ona zastade pred redom fotelja, deleći tu i tamo ljubazne reči, dok su starci, koji su imali binokle na dve račve, prilazili da joj se udvaraju. Ona predstavi Frederika nekolicini. G. Dambrez ga lako dodirnu za lakat, i povede ga napolje, na terasu.

Govorio je s ministrom. Stvar nije bila laka. Pre nego što bi bio postavljen za pristava u Državnom savetu, trebalo je da polaže ispit; Frederik, obuzet nekom neobjašnjivom samouverenošću, odgovori da zna predmete koji se traže za taj ispit.

Finansijer nije bio iznenađen time, prema svim pohvalama kojim je Frederika obasipao g. Rok.

To ime probudi u Frederiku sliku male Luiz, njegove kuće, njegove sobe; i on se seti onih noći kada je stajao na prozoru i slušao vozare koji su prolazili. Ta uspomena na njegovu tugu izazva misao na gđu Arnu; i on učuta, nastavivši da hoda po terasi. Prozori su usred mraka bacali duge crvene ploče; žamor bala je malaksavao; kola su počela da odlaze.

- Zašto vam je baš toliko stalo, nastavi g. Dambrez, do Državnog saveta?

I poče da tvrdi, s naglaskom liberala, da državna služba ne vodi ničemu, to mu je bilo dobro poznato; poslovi su nešto bolje; Frederik primeti da ih je teško naučiti.

- Ah, koješta! Ja bih vas za kratko vreme uputio.

Da li je hteo da ga uvede u svoje poslove?

Mladić ugleda, kao u magnovenju, ogromno bogatstvo koje ga čeka.

- Vratimo se unutra, reče bankar. Ručaćete s nama, zar ne?

Bilo je tri sata, gosti su odlazili. U trpezariji je namešten sto očekivao najbliže goste.

G. Dambrez opazi Martinona, i, približivši se svojoj ženi, šapatom reče:

- Da li ste ga vi pozvali?

Ona suvo odgovori:

- Jesam!

Nećaka nije bila tu. Dobro se pilo, grohotom se smejaloo; i bezobrazne šale nikoga nisu vređale, svi su osećali ono olakšanje koje nastupa posle dužeg uzdržavanja. Jedino je Martinon ostao ozbiljan; odbio je da pije šampanjac, iz pristojnosti, pri tom poslušan i vrlo učtiv; kada se g. Dambrez, koji je imao uske grudi, požalio na pritisak, on se nekoliko puta raspitivao za njegovo zdravlje; zatim bi uputio pogled svojih plavičastih očiju prema gđi Dambrez.

Ona se obrati Frederiku, da bi saznala koje su mu se mlade osobe dopale. On nije primetio nijednu, i više je voleo, uostalom, žene tridesetih godina.

- To možda nije glupo! reče ona.

Zatim, dok su oblačili bunde i kapute, g. Dambrez mu reče:

- Dođite do mene ovih dana, razgovaraćemo.

Martinon, pri dnu stepenica, zapali cigaru; i, povlačeći dim, njegov

profil delovao je tako upečatljivo da Frederik nije mogao da se uzdrži a da ne kaže:

- Imaš dobru glavu, kunem se!
- Ona je već zavrtila nekoliko! uzvratila mladi sudija, sa ubeđenim i pomalo uvređenim izrazom.

Frederik je, legavši u krevet, ukratko obnovio u sebi soare. Pre svega, njegovoj toaleti (više puta je posmatrao sebe u ogledalima), od kroja fraka do mašne na plitkim cipelama, nije imalo šta da se prigovori; razgovarao je s važnim ljudima, video izbliza bogate žene, g. Dambrez pokazao se prema njemu divan, a gđa Dambrez gotovo umiljata. Merio je svaku njenu najbeznačajniju reč, njene poglede, hiljadu stvari koje se ne mogu raščlaniti, a koje su, međutim, pune smisla. Bilo bi zaista čarobno imati takvu ljubavnicu! Zašto da ne, na kraju krajeva? Svakako je vredelo koliko i neko drugi. Zatim se opet priseti Martinona; i, uspavljujući se, sažaljivo se smešio na tog dobrog mladića.

Pomisao na Maršalku trže ga iz sna; one reči iz njenog pisamca: „Od sutra uveče“ značile su sastanak zakazan za taj dan. Sačekao je do devet sati, zatim odjuri k njoj.

Neko pred njim, popevši se uz stepenice, zatvori vrata. On povuče zvonce; Delfin dođe da otvori, i reče da gospođica nije kod kuće.

Frederik je navaljivao, molio. Treba da joj saopšti nešto ozbiljno, samo jednu reč. Najzad je razlog u vidu sto sua imao uspeha, i služavka ga ostavi samog u predsoblju.

Rozanet se pojavi. Bila je u košulji, raspuštene kose; i, odmahujući glavom, izdaleka je s obe ruke davala znak da ne može da ga primi.

Frederik je polako sišao niz stepenice. Taj čef je prevazilazio sve ostale. Ništa nije shvatao.

Pred vratima nastojnika zaustavi ga gđica Vatnaz.

- Je l' vas primila?
- Ne!
- Izbacili su vas?
- Otkud znate?
- Pa to se vidi! Ali hajdete! Izađimo! Gušim se!

I ona ga izvede na ulicu. Bila je zadihana. Osećao je njenu mršavu ruku kako drhti na njegovoj. Odjednom ona prasnu.

- Ah! Bednik!

- Ko?

- Pa on! On! Delmar!

Ovo otkriće ponizi Frederika; on uzvratiti:

- Jeste li sigurni u to?

- Ali kad vam kažem da sam ga pratila! uzviknu Vatnazova. Videla sam kad je ušao! Razumete li sad? Morala sam se tome nadati, uostalom; ja sam ga, u svojoj gluposti, i dovela kod nje. A kad biste samo znali. Bože moj! Ja sam ga prihvatila, ja sam ga hranila; ja sam ga obukla; i svi moji koraci po redakcijama! Volela sam ga kao majka! - Zatim, cerekajući se: - Ah, gospodinu su potrebni penjoari od velura! Lepo je to smislio! A ona! Kad pomislim da sam je upoznala kao krojačicu ženskog rublja! Bez mene bi preko dvadeset puta pala u blato. Ali ja ću je opet tamo gurnuti! O, da! Hoću da crkne u bolnici! Sve će se znati!

I, kao potok prljave vode koja nosi đubre, njen bes je burno izneo pred Frederikom svu sramotu njene suparnice.

- Spavala je sa Žimijakom, s Flakurom, s malim Alarom, sa Bertinoom, s rošavim Sen-Valerijem. Ne! Sa onim drugim! To su dva brata, svejedno! Kad je imala neprijatnosti, ja sam sve sređivala. Šta sam od toga dobila? Ona je takva škrtica! A zatim, priznaćete i sami, kakvo je uopšte bilo uživanje viđati je, jer, najzad, mi nismo iz istog sveta! Zar sam ja devojčura, ja! Zar se ja prodajem! Da ne govorim koliko je glupa kao panj! Ona reč kategorija piše sa *h*. Uostalom, sasvim dobro pristaju jedno uz drugo; divan par, mada on sebe naziva umetnikom i veruje da je genijalan! Ali Bože moj! Da je bar inteligentan, ne bi napravio takvu svinjariju! Ne ostavlja se jedna žena viših sposobnosti radi jedne drolje! Baš me briga, na kraju krajeva. Postaje ružan! Mrzim ga! Ako ga budem srela, verujte mi, pljunuću mu u lice. - I ona pijunu. - Da, eto šta je on sad za mene! A Arnu! Šta kažete? Nije li to odvratno? Toliko joj je puta oprostio! Niko ne može da shvati njegovo požrtvovanje! Trebalo bi da mu ljubi noge! On je tako plemenit, tako dobar!

Frederik je uživao da čuje kako grdi Delmara. S Arnuom se izmirio. Ova Rozanetina podlost izgledala mu je nenormalna, nepravedna; i, zahvaćen uzbuđenjem stare devojke, došao je dotle da je prema Arnuu osećao kao neku razneženost. Odjednom, našao se pred Arnuovim

vratima; gđica Vatnaz, a da to nije ni primetio, provela ga je kroz predgrađe Poasonijer.

- Evo nas, reče ona. Ja ne mogu da se popnem. Ali vas ništa ne sprečava.

- A zašto da se popnem?

- Pa da mu kažete sve, zaboga!

Frederik, kao da se iznenada probudio, shvati u kakvu ga sramotu gura.

- Hoćemo li? produži ona.

On pogleda prema drugom spratu. Lampa gđe Arnu je svetlela. Ništa ga u stvari nije sprečavalo da se popne.

- Ja vas čekam ovde. Hajdete!

Taj zapovednički glas sasvim ga rashladi, i on reče:

- Ja ću dugo ostati gore. Najbolje bi bilo da se vratite kući. Sutra ću doći kod vas.

- Ne! Ne! reče Vatnazova, lupavši nogom o zemlju. Uzmite ga! Povedite ga! Neka ih uhvati na delu!

- Ali Delmar neće više biti tamo!

Ona pognu glavu.

- Da, možda je to istina?

I, ništa ne govoreći, ostala je tako, nasred ulice, između kola; zatim, odmerivši ga pogledom divlje mačke, reče:

- Mogu da računam na vas, zar ne? Između nas dvoje, to je sad sveto! Uradite dakle. Vidimo se!

Frederik, prolazeći kroz hodnik, začu dva glasa koja su odgovarala jedan drugom. Glas gđe Arnu govorio je:

- Ne laži! Ne laži više!

Ušao je. Oni učutaše.

Arnu je koračao gore-dole, a Gospođa je sedela na sto-ličici kraj vatre, preterano bleđa, ukočenog pogleda. Frederik se napravi kao da hoće da se udalji. Arnu ga uhvati za ruku, srećan zbog pomoći koja mu je došla.

- Ali bojim se da... reče Frederik.

- Ma ostanite! šapnu mu Arnu.

Gospođa prihvati:

- Treba biti popustljiv, gospodine Moro! Takve se stvari ponekad dešavaju u braku.

- To je zato što se takve stvari unose u brak, bodro reče Arnu. Žene imaju svoje čudi! Ova, na primer, nije loša. Ne, naprotiv! Pa ipak, zabavlja se već čitav sat da me pecka gomilom nekakvih priča.

- One su potpuno istinite! nestrpljivo uzvratu gđa Arnu. Jer, najzad, ti si ga kupio.

- Ja?

- Da, ti lično! Kod Persijanca!

„Kašmir!“ pomisli Frederik.

Oseti se krivim i uplaši se.

Ona odmah zatim dodade:

- To je bilo prošlog meseca, jedne subote, četrnaestog.

- Ah, baš sam tog dana bio u Kreju! Eto vidiš.

- Ni u kom slučaju! Jer smo četrnaestog večerali kod Bertenovih.

- Četrnaestog... ? reče Arnu, pogledavši uvis kao da traži neki datum.

- Eto, čak i momak koji ti ga je prodao bio je plav!

- Zar mogu da se sećam momka!

- Ali on je, po tvom diktatu, zapisao adresu: ulica Laval broj osamnaest.

- Otkud ti to znaš? reče Arnu, zapanjen.

Ona slegnu ramenima.

- O, to je vrlo jednostavno: ja sam tamo bila da sredim svoj šal, a jedan šef odeljenja me obavestio da su baš poslali jedan takav šal gospođi Arnu.

- Zar sam ja kriv ako u istoj ulici postoji neka gospođa Arnu?

- Da! Ali ne Žaka Arnua, produži ona.

Tada on poče da lupeta koješta, uveravajući je neprestano u svoju nevinost. Bila je to greška, slučaj, jedna od onih neobjašnjivih stvari koje se dešavaju. Ne treba osuđivati ljude na osnovu proste sumnje, nejasnih indicija; i on navede slučaj nesrećnog Lesirka.

- Sve u svemu, ja tvrdim da se varaš! Hoćeš li da ti se zakunem?

- Nije potrebno!

- Zašto?

Gledala ga je pravo u oči, ništa ne govoreći; zatim je pružila ruku, uzela srebrni kovčežić sa kamina, i dala mu širom otvoren račun.

Arnu pocrvene do ušiju i zbunjene crte na njegovom licu nabreknuše.

- Pa?

- Ali... polako izgovori on. Šta to dokazuje?

- Ah! izusti ona s čudnim naglaskom, u kome je bilo bola i ironije. -

Ah!

Arnu je držao račun u rukama, i obrtao ga, netremice ga gledajući, kao da će na njemu da otkrije rešenje nekog velikog problema.

- O da, da, sećam se, reče on najzad. To je bila jedna porudžbina. Vi biste morali da se toga sećate, Frederik?

Frederik je ćutao.

- Jedna porudžbina za koju me je zamolio... čiča-Udri.

- A za koga?

- Za njegovu ljubavnicu!

- Za vašu! kriknu gđa Arnu, uspravivši se sa stolice.

- Ja ti se kunem...

- Ne počinjite opet istu priču! Ja sve znam!

- A, vrlo dobro! Mene znači uhode?

Ona hladno odgovori:

- Da to možda ne vređa vašu istančanu dušu?

- Kad se već neko ljuti, uzvрати Arnu, tražeći svoj šešir, i kad se nema načina da se pametno razgovara!

Zatim, s dubokim uzdahom:

- Ne ženite se, siroti moj prijatelju, nikad, verujte mi!

I pobeže, da bi se malo nadisao svežeg vazduha.

Tada nastade duboko ćutanje; i sve je u stanu izgledalo još nepomičnije. Svetli krug, iznad lampe, osvetljavao je tavanicu, dok su se, po uglovima, senke širile kao crni valovi bačeni jedan preko drugog; čulo se kucanje sata uz pucketanje vatre.

Gđa Arnu je opet sela, s druge strane kamina, u fotelju; grizla je usne cvokoćući zubima; njene dve šake se podigoše, ote joj se jecaj, plakala je.

Seo je na stoličicu; i, nežnim glasom, kao što se govori bolesnoj osobi:

- Vi ne sumnjate da ja ne delim... ?

Ništa nije odgovorila. Ali, nastavivši glasno svoje misli:

- Ja mu dajem potpunu slobodu! Nije mu bilo potrebno da laže!

- Naravno, reče Frederik.

To je nesumnjivo posledica njegovih navika, on nije mnogo

razmišljao, i možda bi, u ozbiljnijim stvarima...

- Šta je ozbiljnije od ovoga?

- O, ništa!

Frederik se pokloni, uz osmeh pun poslušnosti. Arnu, međutim, ima izvesne lepe osobine; voli svoju decu.

- Ah! I sve radi da ih dovede do prosjačkog štapa.

To dolazi od njegove previše lake naravi; jer, na kraju krajeva, on je dobar čovek.

Ona uzviknu:

- Ali šta znači dobar čovek?

On ga je branio tako, na najneodređeniji način, i, istovremeno ga žaleći, radovao se, rastapao se od miline u dnu svoje duše. Iz osvete ili iz naklonosti, ona će mu pribeći. Njegova nada, beskrajno uvećana, pojačavala je njegovu ljubav.

Nikada mu nije izgledala tako privlačna, tako beskrajno lepa. S vremena na vreme, dah joj je podizao grudi; njena dva oka, ukočenog pogleda, kao da je širila neka unutrašnja vizija, a usta su joj bila poluotvorena, kao da kroz njih želi da da svoju dušu. Katkad bi na njih priljubila maramicu; on je želeo da je taj komadić batista sav natopljen suzama. I protiv svoje volje, gledao je na postelju u dnu alkova, zamišljajući njenu glavu na jastuku; to je tako jasno video, da se jedva uzdržavao da je ne uzme u zagrljaj. Sklopila je očne kapke, smirena, nepomična. Tada se on primače, i, nagnut nad njom, žudno je ispitivao njeno lice. Bat cipela odjeknu u hodniku, to je bio onaj drugi. Čuli su kako zatvara vrata svoje sobe. Frederik je upita, jednim znakom, da li bi trebalo da ode do njega.

Ona odgovori „da“ na isti način; i ta nema izmena misli između njih dvoje bila je kao neki pristanak, kao početak preljube.

Arnu, spremajući se da legne, skidao je redengot.

- I, kako je ona?

- O, bolje! reče Frederik. Proći će to!

Ali je Arnuu bilo teško.

- Vi je ne poznajete! Ona sad ima bolesne živce!... Eh, glupog li prodavca! Eto šta znači biti suviše dobar! Samo da nisam dao taj prokleti šal Rozaneti!

- Ne žalite ništa! Ona vam je ne može biti zahvalnija!

- Mislite?

Frederik nije u to sumnjao. Dokaz je što je oterala čiča Udrija.

- Ah! Mačkica slatka!

I, u zanosu svog uzbuđenja, Arnu je hteo odmah da odjuri kod nje.

- Ništa vam ne вреди! Ja dolazim odande. Bolesna je!

- Utoliko pre!

On brzo opet navuče redengot i uze svećnjak. Frederik je proklinjao sebe zbog svoje gluposti, i predstavi mu da bi trebalo, iz najobičnije pristojnosti, da ostane večeras pored svoje žene. Ne bi smeo da je ostavi, to bi bilo vrlo ružno.

- Iskreno govoreći, grdno biste pogrešili! Ništa vas hitno ne goni tamo! Ići ćete sutra! Bez šale! Učinite mi to.

Arnu spusti svećnjak, i reče mu, zagrlivši ga:

- Vi, vi ste zaista dobri!

III

Za Frederika otpoče bedan život. Postao je parazit kuće.

Ako je neko bio slab, on je dolazio triput dnevno da se obavesti, išao kod majstora za štimovanje klavira, izmišljao hiljadu uslužnosti; i podnosio je, s izrazom zadovoljstva na licu, pućenja gđice Marte i milošte malog Ežena, koji mu je uvek dirao lice prljavim rukama. Prisustvovao je večerama na kojima gospodin i gospođa, jedno prekoputa drugog, ni reč nisu progovarali; ili bi Arnu peckao svoju ženu besmislenim primedbama. Po završenom obedu, Arnu bi se igrao u sobi sa svojim sinom, krio se iza nameštaja, ili ga je nosio na leđima, idući četvoronoške, kao Henri IV. Na kraju je odlazio, i ona bi odmah pristupila većitom predmetu žalbe: Arnuu.

Nije je ljutilo njegovo rđavo ponašanje. Ali izgleda da je patila u svom ponosu, i pokazivala je gađenje prema tom čoveku bez obzira, bez dostojanstva, bez časti.

- Ili, bolje reći, on je lud! govorila je.

Frederik ju je vešto navodio na isповest. Ubrzo je znao ceo njen život.

Njeni roditelji su bili malograđani iz Šartra. Jednog dana, Arnu, crtajući na obali reke (verovao je u to vreme da je slikar), uočio ju je kad je izlazila iz crkve i zatražio njenu ruku; zbog njegovog

bogatstva, nisu se mnogo kolebali. Uostalom, on ju je ludo voleo. Ona dodade:

- Bože moj, on me još voli! Na svoj način!

Oni su, prvih meseci, putovali po Italiji.

Arnu, i pored svog oduševljenja pred pejzažima i remek-delima, samo se jadao na vina i organizovao izlete sa Englezima da se rasonodi. Nekoliko dobro preprodatih slika odvelo ga je trgovini umetničkim predmetima. Zatim se oduševio izradom fajanse. Sada su ga privlačili drugi poslovi; i, postajući sve prostiji, sticao je sve grublje i skuplje navike. Nije mu toliko prebacivala zbog njegovih mana, koliko zbog svega što je činio. Nikakva promena nije mogla da nastupi, i njena nesreća je bila nepopravljiva.

Frederik je tvrdio da je i njegov život promašen.

On je, međutim, bio još vrlo mlad. Zašto očajavati? I ona mu je davala dobre savete: „Radite! Oženite se!“ On je odgovarao gorkim osmesima; jer, umesto da navede prave razloge svoje tuge, on je pritvorno iznosio neke druge, uzvišene, prikazujući se pomalo kao prokleti Antoni, a taj način izražavanja, uostalom, nije baš sasvim izopačavao njegovu misao.

Akcija je, za izvesne ljude, utoliko više neizvodljiva ukoliko je želja jača. Nepoverenje u same sebe zbunjuje ih, strah da se neće dopasti užasava ih; uostalom, duboka osećanja liče na poštene žene; one se plaše da budu opažene, i prolaze kroz život oborenih očiju.

Iako je bolje upoznao gđu Arnu (možda baš zbog toga), bio je još bojažljiviji nego ranije. Svakog se jutro zaklinjao da će biti hrabar. Nesavladljiv stid sprečavao ga je u tome; i nije mogao da se rukovodi nijednim primerom, jer se ona, gđa Arnu, razlikovala od svih ostalih. Snagom svojih snova, on ju je postavio izvan svega što je ljudsko. On se osećao, prema njoj, manje važan na zemlji od končića svile koji su padali s njenih makaza.

Zatim je smišljao čudovišne, besmislene stvari, kao što su iznenađenja, noću, s narkoticima i lažnim ključevima - sve mu je izgledalo lakše nego izložiti se njenom preziru.

Uostalom, deca, dve služavke, raspored soba, predstavljali su nepremostive prepreke. On zato odluči da ona pripadne samo njemu, i da odu da žive zajedno negde vrlo daleko, u nekom samotnom kraju; čak je tražio na kom dovoljno plavom jezeru, na ivici koje dovoljno lepe

plaže, da li bi to bila Španija, Švajcarska ili Orijent; i, posebno birajući dane kad je izgledala razdraženije, govorio joj je da bi trebalo izaći iz tog stana, smisliti nešto, i tvrdio je da ne vidi ništa drugo osim razvoda. Ali, iz ljubavi prema svojoj deci, ona nikada ne bi išla do te krajnosti. Toliko vrline samo je uvećalo njegovo poštovanje prema njoj.

Njegova popodnevna prolazila su u sećanju na posetu od prethodne večeri, u očekivanju ove koja je pred njim. Kad ne bi večerao kod njih, već oko devet sati stajao bi na uglu ulice; i, čim bi Arnu zatvorio veliku kapiju, Frederik bi se brzo popeo uz dva sprata i s bezazlenim izrazom na licu pitao služavku:

- Da li je Gospodin tu?

Zatim se pravio da je iznenađen što ovaj nije kod kuće.

Arnu se često iznenada vraćao. Tada je Frederik morao da ga prati do neke kafanice u ulici Sent-An, u koju je sada zalazio Reženbar.

Građanin bi otpočeo nekom novom optužbom protiv Krune. Zatim bi razgovali, prijateljski vređajući jedan drugog; jer je fabrikant smatrao Reženbara za mislioca širokih pogleda, i, ucveljen što vidi tolike izgubljene mogućnosti, peckao ga je zbog njegove lenjosti. Građanin je smatrao da Arnu ima divno srce i mnogo mašte, ali da je, neosporno, isuviše nemoralan; i zato se odnosio prema njemu bez ikakvih obzira, pa je čak odbijao i da večera kod njega, jer „ga je ceremonija gnjavila“.

Katkad, pri rastanku, Arnu bi odjednom ogladneo. „Bilo mu je neophodno“ da pojede omlet ili pržene krompire; i, kako nikad nije bilo jela u lokalu, slao je da mu nabave na drugom mestu. Reženbar nije odlazio, i pristajao je ipak, gundajući, da se malo prihvati.

Bio je, međutim, sumoran, jer je po čitave sate ostajao pred istom, upola popijenom čašom. Proviđenje nikako nije upravljalo svetom prema njegovim idejama, postajao je hipohondar, nije više hteo čak ni novine da čita, urlao bi pri samom pomenu Engleske. On se razdra jednom, povodom konobara koji ga je rđavo služio:

- Nije li nam dosta uvreda koje nam nanosi inostranstvo!

Izvan tih ispada, sedeo je zlovoljan, smišljajući „jedan nepogrešiv udarac, koji bi razneo čitavu bandu“.

Dok je bio tako izgubljen u razmišljanjima, Arnu bi, jednoličnim glasom i pomalo pijanim pogledom, pričao neverovatne anegdote u kojima je obično on blistao, blagodareći svojoj sigurnosti; i Frederik je

(to je bez sumnje bilo u vezi sa dubokim sličnostima) osećao koliko ga privlači njegova ličnost. On je sebi prebacivao tu slabost, smatrajući da bi trebalo, naprotiv, da ga mrzi.

Arnu mu se žalio na narav svoje žene, na njenu tvrdoglavost, njene neopravdane optužbe. Ona ranije nije bila takva.

- Da sam na vašem mestu, govorio je Frederik, dao bih joj izdržavanje, a živeo bih sam.

Arnu ništa nije odgovarao; i, trenutak kasnije, počeo bi da je hvali. Ona je bila dobra, odana, pametna, puna vrlina; i, prelazeći na njena fizička svojstva, rasipno je otkrivao njene draži, s lakomislenošću onih ljudi koji izlažu svoja blaga po seoskim krčmama.

Jedna katastrofa poremetila je njegovu ravnotežu.

Stupio je, kao član nadzornog odbora, u jedno društvo za kaolin. Ali, verujući u sve što mu se govorilo, potpisivao je netačne izveštaje i potvrđivao, ne proveravajući ih, lažne godišnje račune koje je podnosio direktor preduzeća. Međutim, društvo je propalo, i Arnu, pravno odgovoran, bio je osuđen, zajedno sa ostalima, da nadoknadi štetu, na čemu je izgubio oko trideset hiljada franaka; a razlozi osude učinili su taj gubitak još težim.

Frederik je saznao za to iz novina, i odmah je požurio u ulicu Paradi.

Primili su ga u Gospođinoj sobi. Bilo je vreme doručka. Šolje od bele kafe zakrčile su stočić pored vatre. Sobne cipele vukle su se po tepihu, odela po foteljama. Arnu, u gaćama i kućnom ogrtaču, imao je crvene oči i razbarušenu kosu; mali je Ežen, zbog zauški, plakao, grickajući, u isto vreme, parče hleba premazano buterom; njegova sestra je mirno jela; gđa Arnu, malo bleđa nego inače, služila ih je svo troje.

- Tako znači, reče Arnu, duboko uzdahnuvši. I vi znate!

I, kada je Frederik izrazio svoje žaljenje zbog toga:

- Eto! Bio sam žrtva svog poverenja!

Zatim je začutao; i njegova je utučenost bila toliko velika da je odgurnuo doručak. Gđa Arnu pogleda naviše, slegnuvši ramenima. On pređe rukom preko čela.

- Na kraju krajeva, nisam kriv. Nemam šta sebi da prebacim. To je nesreća! Izvući ću se nekako iz toga! Ah, vere mi, svejedno!

I poče da jede pecivo, popustivši, uostalom, navaljivanju svoje žene.

Uveče, hteo je da večera samo s njom u odvojenoj sobi Zlatne kuće. Gđa Arnu ništa nije razumela od tog iznenadnog izliva ljubavi,

uvredivši se čak što se prema njoj ponaša kao prema nekoj lakoj ženi; a to je, naprotiv, s Arnuove strane, bio samo dokaz ljubavi. Zatim, kako mu je bilo dosadno, otišao je da se rasonodi kod Maršalke.

Do tada mu se, za mnogo štošta, gledalo kroz prste, zbog njegovog dobrog karaktera. Ovaj proces ga je postavio u red pokvarenjaka. Samoća je okružila njegovu kuću.

Frederik je, sa gledišta časti, smatrao da mora da ih posećuje češće nego ranije. Uzeo je pod zakup jednu ložu u Italijanskoj operi i vodio ih je tamo svake nedelje. Međutim, oni su bili u onom periodu kada, u nesaglasnim brakovima, proističe nesavladljiv zamor iz popuštanja koje su supružnici jedno drugom činili, i stvara im nepodnošljiv život. Gđa Arnu se jedva uzdržavala da ne plane, Arnu je postajao sve sumorniji; ta dva nesrećna stvorenja žalostila su Frederika.

Ona ga je obavezala, imajući poverenja u njega, da se obaveštava o Arnuovim poslovima. Ali Frederik se stideo, patio je što je večeravao kod njega žudeći za njegovom ženom. Nastavljao je, međutim, da i dalje odlazi, navodeći sebi kao razlog što mora da je štiti, i što je mogla da se ukaže prilika da joj bude od koristi.

Osam dana posle bala, otišao je u posetu g. Dambrezu. Finansijer mu je ponudio dvadesetak akcija svog rudarskog preduzeća; Frederik nije više svratio posle toga. Delorije mu je pisao pisma; on ga je stalno odbijao. Popustio je, međutim, pred Sizijem, koji je neprestano navaljivao da se upozna s Maršalkom.

Ona ga je vrlo ljubazno primila, ali nije mu se okačila o vrat, kao nekad. Njegov drug je bio srećan što je primljen kod jedne bludnice, a posebno što može da razgovara s jednim glumcem; Delmar je bio tu.

Drama u kojoj je predstavljao prostaka koji drži pridiku Luju XIV i prorokuje mu '8 9-u, toliko ga je istakla, da su stalno smišljali slične uloge za njega; i njegova se dužnost, sada, sastojala u tome da ismeva monarhe svih zemalja. Kao engleski poslovan čovek, grdio je Čarlsa Prvog, kao student Salamanke, proklinjao je Filipa Drugog; ili, kao osetljiv otac, zgražao se nad Pompadurom, to je bilo najlepše! Dečaci, da bi ga videli, čekali su na zadnjim vratima pozorišta; a njegova biografija, prodavana za vreme pauze, prikazivala ga je kako neguje staru majku, čita Jevanđelje, pomaže siromahe, i, sve u svemu, kao neku mešavinu svetog Vensan de Pola, Bruta i Miraboa. Govorilo se: „Naš Delmar“. Imao je misiju, postajao je Isus.

Sve je to očaralo Rozanet; i ona se otarasila čiča-Udrija, ne vodeći računa ni o čemu drugom, jer nije bila pohlepna.

Arnu, koji ju je poznavao, dugo se time koristio, izdržavajući je s malo para; dobričina je došao, i svo troje su pazili da ne dođe do otvorenog objašnjenja. Zatim, uobražavajući da je ona oterala onog drugog samo njega radi, Arnu joj je povećao izdržavanje. Ali njeni zahtevi su nerazumljivo učestali, s obzirom da je sve manje vodila rasipnički život; prodala je i kašmirski šal, samo da se oslobodi starih dugova, kako je govorila; a on je davao stalno, ona ga je općinila, iskorišćavala ga je bez milosti. Tako su računi, taksirane hartije pljuštali po kući. Frederik je predosećao da će uskoro izbiti kriza.

Jednog jutra, on se pojavi da obiđe gđu Arnu. Nije bila kod kuće. Gospodin je radio dole u radnji.

Zaista, Arnu, okružen svojim posuđem, trudio se da opelješi neki mladi par, iz provincije. Govorio je o grnčarenju i o izradi lončarije na lončarskom kolu, o crvenim pegama i sjaju; ne želeći da izgledaju kao da ništa od svega toga ne razumeju, oni su klimali glavom u znak odobravanja i kupovali.

Kad su kupci otišli, on ispriča da je tog jutra imao malu svađu sa ženom. Da bi unapred odbacio primedbe o velikim izdacima, izjavio je da Maršalka nije više njegovu ljubavnicu.

- Ja sam joj čak rekao da je vaša.

Frederik se naljuti; ali kako bi prekori mogli da ga odaju, on samo promuća:

- Ah, pogrešili ste, veoma ste pogrešili!

- Šta mari? reče Arnu. Zar je nečasno biti njen ljubavnik? Ja sam zaista to, zar ne? Zar ne biste bili polaskani da to budete?

Da li je ona nešto rekla? Nije li to bila aluzija? Frederik pohita da odgovori:

- Ne! Ni najmanje! Naprotiv!

- Pa šta onda?

- Da, zaista! To ništa ne smeta.

Arnu nastavi:

- Zašto ne dolazite više tamo?

Frederik obeća da će doći.

- Eh, zaboravio sam! Trebalo bi... kad budete govorili o Rozanet... da pomenete pred mojom ženom nešto... ja ne znam šta, ali vi ćete već

naći... nešto što će je ubediti da ste vi njen ljubavnik. Ja tražim to od vas kao prijateljsku uslugu, shvatate?

Mladić, umesto odgovora, samo dvosmisleno iskrivi lice. Ova kleveta značila je propast za njega. Otišao je još iste večeri kod nje, i zakleo se da je Arnueva tvrdnja sasvim netačna.

- Zaista?

Izgledao je iskren; i, duboko udahnuvši, ona mu reče: „Ja vam verujem“, s lepim osmehom; zatim obori glavu i, ne gledajući ga:

- Uostalom, niko nema pravo na vas!

Ona, dakle, ništa nije naslućivala, i prezirala ga je, jer nije verovala da je mogao dovoljno da je voli da bi joj bio veran! Frederik, zaboravivši na svoje pokušaje kod one druge, smatrao je da ga to dopuštenje vređa.

I još ga je zamolila da ponekad ode „kod te žene“, da bi malo video šta se tamo događa.

Naišao je Arnua i, pet minuta kasnije, hteo je da ga odvuče kod Rozanet.

Stanje je postajalo nepodnošljivo.

Od toga je Frederika odvratilo pismo notara koji je trebalo da mu sutradan pošalje petnaest hiljada franaka; i, da bi ispravio nepažnju prema Delorijeju, on ode da mu odmah javi tu dobru vest.

Advokat je stanovao u ulici Troa-Mari, na petom spratu, iz dvorišta. Njegova soba za rad, mala patosana odaja, hladna, sa sivkastim tapetima, imala je kao glavni ukras zlatnu medalju, njegovu doktorsku nagradu, koja je stajala u okviru od abonosa naspram ogledala. U ormanu od mahagonija bilo je pod staklom oko stotinu knjiga. Pisaći sto, obložen kožom, ispunjavao je sredinu odaje. Četiri stare fotelje od zelenog pliša zauzimale su uglove; a treske su gorele u kaminu, gde je uvek stajao svežanj pruća spreman da bude potpaljen kad zazvoni na vratima. Bilo je vreme prijema stranaka; advokat je imao belu kravatu.

Vest o petnaest hiljada franaka (na koje sigurno nije više ni računao); izazva njegovo zadovoljno cerekanje.

- To je sjajno, dragi moj, to je sjajno, to je zaista sjajno!

I bacio je drva u vatru, opet seo, i odmah počeo da govori o listu. Prva stvar koju je hteo da uradi bila je da se otarasi Isona.

- Ta me budala zamara! Što se tiče određivanja stava, najispravnije je, a po meni i najjače, nemati ga uopšte.

Frederik se začudi.

- Pa naravno! Vreme je najzad da se i politika naučno posmatra. Stari iz XVIII veka su to počeli, kad su Ruso, pisci, uvukli u nju filantropiju, poeziju i ostale gluposti, na najveću radost katolika; prirodno savezništvo, uostalom, jer moderni reformatori (mogu to da dokažem) veruju u Otkrovenje. Ali ako vi služite božju službu za Poljsku, ako umesto Boga dominikanaca, koji je bio dželat, uzmete Boga romantičara, koji je tapetar, ako najzad nemate o Apsolutnom šire shvatanje od vaših pradedova, monarhija će proviriti ispod vaših republikanskih okvira, i vaša crvena kapa biće samo popovska crvena kapa! Samo što bi režim ćelije zamenio mučenje, povreda religije bogohuljenje, evropski sporazum Svetu alijansu; i u tom lepom poretku kome se dive, sklepanom od otpadaka Luja XIV, od volterovskih ruševina, premazanom žučkastosivom bojom ampira i ukrašenom delovima engleske ustavnosti, videli bismo opštinske odbore koji se trude da kinje predsednike opštine, okružne skupštine svog okružnog načelnika, narodne skupštine, kralja, štampu, vlast, administraciju, ceo svet! Ali dobroćudne duše zanose se Građanskim zakonikom, delimično fabrikovanim, ma šta se reklo, u sitničarskom i tiranskom duhu, jer je zakonodavac, umesto da vrši svoju dužnost, koja se sastoji u ozakonjavaju običaja, polagao pravo da modelira društvo kao neki Likurg! Zašto zakon ometa oca porodice po pitanju testamenta? Zašto otežava prinudnu prodaju nekretnina? Zašto kažnjava kao prestup skitnju, koja ne bi mogla da bude čak ni izgred! A ima još mnogo takvih stvari! Ja ih znam! I zato ću napisati jedan mali roman pod naslovom *Povest ideje pravde*, koji će biti neverovatan! Ali užasno sam žedan! A ti?

On se nagnu kroz prozor i doviknu vrataru da trkne i donese dva groga iz kafane.

- Ukratko, ja vidim tri partije... ne! Tri grupe, od kojih me nijedna ne zanima: one koje imaju, one koji više nemaju, i one koji se trude da imaju. Ali svi se oni slažu u imbecilnom obožavanju Vlasti! Primeri: Mabli preporučuje da se onemoguću filozofima da objavljuju svoje doktrine; g. Vronski, geometar, naziva svojim jezikom cenzuru „kritičkim gušenjem misaone spontanosti“; čiča Anfanten blagosilja Habsburge „što su prebacili preko Alpa tešku ruku da bi prignječili Italiju“; Pjer Leru bi hteo da vas primora da slušate svakog govornika,

a Luj Blan naginje nekoj državnoj religiji, toliko ovaj narod robova ima žeđ za vladavinom! Nijedan od njih se, međutim, ne drži zakonitosti, uprkos njihovim večnim principima. Ali, kako princip znači poreklo, treba se uvek vratiti na neku revoluciju, na jedno delo nasilja, na jednu prelaznu činjenicu. Tako da je načelo naše vladavine nacionalna suverenost, shvaćena u parlamentarnom obliku, mada parlament tome ne odgovara! Ali po čemu bi suverenitet naroda bio svetiji od božanskog prava? I jedan i drugi su fikcije! Dosta s metafizikom, dosta s utvarama! Nisu potrebne dogme da bi se čistile ulice! Reći će se da ja obaram društvo? E pa, na kraju krajeva, u čemu je zlo? Krasno društvo, zaista.

Frederik bi imao mnogo štošta da mu odgovori. Ali, videvši da je daleko od Senekalovih teorija, bio je spreman da mu mnogo toga progleda kroz prste. Zadovoljio se samo time da primeti kako bi jedan takav sistem delovao tako da ih svi omrznu.

- Naprotiv, pošto ćemo svakoj partiji dati zalogu mržnje protiv svog suseda, to će svi računati na nas. I ti ćeš tu ući, i pisać ćeš nam transcendentnu kritiku!

Trebalo je napasti ukalupljene ideje, Akademiju, Višu profesorsku školu, Konzervatorijum, Francusku komediju, sve što podseća na bilo kakvu ustanovu. Tako bi dali doktrinarni pravac časopisu. Zatim, kad bude stao na svoje noge, časopis će se odjednom pretvoriti u dnevni list; tek tada će se okomiti na pojedince.

- I poštovaće nas, budi uveren u to!

Delorijeu se obistinjavao njegov stari san: biti urednik, što znači da se doticao neizrecive sreće da vlada drugima, da nemilosrdno krati njihove članke, da ih od njih poručuje, da ih odbija. Njegove oči svetlucale su pod naočarima, zanosio se i mahinalno ispijao čašu za čašom.

- Moraćeš da priređuješ po jednu večeru svake nedelje. To je neophodno, čak i kad bi se polovina tvojih prihoda potrošila na to! Svako bi želeo da tu dođe, to bi bio centar za druge, poluga uzdizanja za tebe; i, upravljajući javnim mne-njem s jednog i drugog kraja, preko literature i politike, neće proći ni šest meseci, videćeš, i mi ćemo vladati Parizom.

Slušajući ga, Frederik je osećao kako se podmlađuje, kao čovek koji je, posle dugog boravka u zatvorenoj sobi, prenesen na čist vazduh. Taj

zanos ga je zahvatao.

- Da, ja sam bio lenj, glup, u pravu si!

- U dobar čas! uzviknu Delorije. Opet vidim svog Frederika!

I, stavivši mu pesnicu pod bradu:

- Ah, zbog tebe sam patio. Ne mari! Ipak te volim.

Stajali su i gledali se, razneženi, spremni da se zagrlje.

Jedna ženska kapa pojavi se na pragu predsoblja.

- Zašto si došla? reče Delorije.

Bila je to gđica Klemans, njegova devojka.

Ona odgovori da nije mogla, slučajno prolazeći kraj njegove kuće, da odoli želji da ga vidi; i, da bi zajedno malo užinali, donela je kolače, koje je spustila na sto.

- Pazi na moje hartije! oporo joj reče advokat. Uostalom, ovo je već treći put kako ti zabranjujem da dolaziš u vreme mog prijema stranaka.

Htela je da ga poljubi.

- Dobro! Odlazi! Tutanj!

On je odgurnu, i ona zajeca.

- Ah, stvarno mi dosađuješ!

- Zato što te volim!

- Ja ne tražim da me vole, već da mi duguju.

Te reći, toliko grube, zaustaviše Klemansine suze. Stala je kraj prozora, i ostala tu nepomična, s čelom naslonjenim na okno.

Njen stav i njeno ćutanje izazvaše Delorijeja.

- Kad budeš završila, gubi se, čuješ li?

Ona se naglo okrenu.

- Ti me teraš!

- Tako je!

Zagledala se svojim krupnim plavim očima u njega, nesumnjivo radi poslednje molbe, zatim ukrsti dva kraja svog kockastog šala, pričekala još časak i ode.

- Trebalo bi da je pozoveš natrag, reče Frederik.

- Ma pustimo to!

I, kako je morao da izađe, Delorije pređe u kuhinju, koja mu je služila umesto kabineta za toaletu. Na podu, osim jednog para cipela, ostataka mršavog ručka, bio je i madrac s pokrivačem, koji je ležao u uglu.

- To ti dokazuje, reče, da ne primam često markize! Čovek lako

može bez njih, šta će mu, a i bez ostalih. One koje ništa ne koštaju odnose ti vreme; a to je novac u drugom obliku; ali ja nisam bogat. Osim toga, sve su one toliko glupe! Toliko glupe! Zar ti možeš da razgovaraš s jednom ženom?

Rastali su se na uglu Novog mosta.

- Onako kao što smo se dogovorili! Ti mi donosiš novac sutra, čim ga budeš imao.

- Naravno! reče Frederik.

Sutradan, kad se probudio, primio je poštom ček na petnaest hiljada franaka.

To parče hartije predstavljalo mu je petnaest velikih džakova novca; i on reče sebi da bi s takvom jednom sumom mogao da zadrži svoja kola još tri godine, umesto da ih proda kao što će ubrzo biti primoran da uradi, ili da kupi dva divna izgravirana oklopa koja je video na keju Volter, zatim ogromnu količinu drugih stvari, slika, knjiga i koliko buketa cveća, poklona gospođi Arnua! Sve bi, najzad, više vredelo nego da rizikuje, nego da izgubi tolike pare na tom listu! Delorije mu je izgledao uobražen, njegova sinoćna neosetljivost ohladila ga je prema njemu, i Frederik se prepustio tom žaljenju kad se odjednom zapanji ugledavši Arnua, koji uđe i sede na ivicu njegovog kreveta, teško, kao dotučen čovek.

- Šta se desilo!

- Ja sam izgubljen!

Morao je da isplati, već istog dana, u kancelariji g. Bominea, notara u ulici Sent-An, osamnaest hiljada franaka, koje mu je na zajam dao neki Vanroa.

- To je neobjašnjiva propast! Ja sam mu ponudio jednu hipoteku koja je trebalo da ga umiri! Ali on mi preti tužbom ako ne bude isplaćen danas popodne!

- I onda?

- Onda? Sasvim prosto! Uzaptiće moju nekretninu. Prva objava će me upropastiti, eto šta je! Ah, kad bih mogao da pronađem nekog da mi pozajmi tu prokletu sumu, on bi zauzeo mesto Vanroa i ja bih bio spasen! Da je nemate možda vi?

Ček je ostao na noćnom stočiću, pored jedne knjige. Frederik je podiže i spusti je preko njega, odgovorivši:

- Eh, nemam je, dragi prijatelju!

Ali mu je bilo teško da odbije Arnua.

- Kako, zar nemate nikog ko bi hteo... ?

- Nikog! a kad pomislim da ću od danas pa za nedelju dana imati neke prihode! Duguju mi možda... oko pedeset hiljada franaka za kraj meseca!

- Zar ne biste mogli da zamolite neka lica koja vam duguju da vam unapred isplate... ?

- Ah, zaista, da!

- Možda imate bilo kakve hartije od vrednosti, menice?

- Ništa!

- Šta da se radi? reče Frederik.

- To se i ja pitam, prihvati Arnua.

On začuta, i ushoda se tamo-amo po sobi.

- Nije to radi mene, Bože moj! Ali radi moje dece, radi sirote moje žene!

Zatim, razdvajajući skoro svaku reč:

- Najzad... ja ću biti jak... skupiću prnje... i potražiti sreću... ne znam gde!

- Nipošto! uzviknu Frederik.

Arnua mirnim glasom uzvрати:

- Kako hoćete da sad živim u Parizu?

Nastade dugo ćutanje.

Frederik progovori:

- Kada biste vratili taj novac?

Ne zato što ga je on imao; naprotiv! Ali ništa ga nije sprečavalo da vidi prijatelje, da preduzme neke korake. I on zazvoni po momka da bi se obukao. Arnua mu je zahvaljivao.

- Treba vam osamnaest hiljada, zar ne?

- O, ja bih se zadovoljio i sa šesnaest! Jer bih mogao da napabirčim sa srebrnarijom dve hiljade petsto, tri hiljade, ako bi mi Vanroa, naravno, produžio rok do sutra; a ja vam ponavljam, vi možete da ubedite, da date časnu reč zajmodavcu, da će za osam dana, možda već za pet-šest dana, novac biti vraćen. Uostalom, hipoteka je garancija. Tako da nema rizika, razumete li?

Frederik ga uveravaše da je razumeo i da će odmah da pođe.

Ostao je kod kuće, proklinjući Delorijea, jer je hteo da održi reč, ali i da učini uslugu Arnua.

„A kad bih se obratio g. Dambrezu? Ali pod kojim izgovorom da tražim pare? Ja sam taj koji je trebalo da mu odnese novac za njegove akcije rudnika! Ah, neka ide dođavola sa tim akcijama! Ja mu ih ne dugujem!“

I Frederik je sebi čestitao na svojoj nezavisnosti, kao da je odbio neku uslugu g. Dambrezu.

„Šta sad“, rekao je zatim sebi, „kad već gubim na toj strani, jer bih s petnaest hiljada franaka mogao da zaradim sto hiljada! Na berzi se katkad događaju takve stvari... Dakle, kad već ne mogu da zadovoljim jednog od njih, nisam li slobodan? Uostalom, kad bi Delorije pričekaio! - Ne, ne, to bi bilo ružno, zaista!“

Pogledao je na zidni sat.

„Ah, nije baš tako hitno! Banka se zatvara tek u pet.“

A u pola pet, kad je podigao novac:

„Sad nema svrhe! Ne bih ga našao; ići ću večeras!“ dajući tako sebi mogućnost da odustane od svoje odluke, jer u svesti uvek ostaje nešto od sofizama koji su u nju uneseni; ona čuva u sebi njihove tragove, kao zadah od lošeg pića.

Šetao se bulevarima, i večerao sam u restoranu. Zatim je odgledao jedan čin u Vodvilju, da se rasonodi. Ali novčanice su mu smetale, kao da ih je ukrao. Ne bi mnogo tugovao da ih je izgubio.

Vrativši se kući, zatekao je pismo s ovim rečima:

Šta ima novo?

Moja žena se pridružuje meni, dragi prijatelju, u nadi, itd.

Vaš,

I paraf.

„Njegova žena! Ona me moli!“

U istom trenutku pojavi se Arnu, ne bi li doznao da li je našao hitno potrebnu sumu.

- Uzmite, evo je! reče Frederik.

I, dvadeset četiri sata kasnije, on odgovori Deloriju:

- Ništa nisam primio.

Advokat je dolazio tri dana uzastopce. Gonio ga je da piše notaru. Ponudio se čak da putuje u Avr.

- Ne, nije potrebno! Ići ću sam!

Kad je prošlo nedelju dana, Frederik stidljivo zatraži od gazda Arnu svojih petnaest hiljada franaka.

Arnu odloži isplatu za sutra, zatim za prekosutra. Frederik se usuđivao da izađe napolje tek u mrklu noć, bojeći se da se ne sretne sa Delorijeom.

Jedne večeri, neko ga gurnu na uglu Madlene. To je bio on.

- Idem da ih zatražim, reče.

I Delorije ga isprati do kapije jedne kuće, u predgrađu Poasonijer.

- Pričekaj me!

On je čekao. Najzad, posle četrdeset tri minuta, Frederik izađe s Arnuom, i dade mu znak da se strpi još malo. Trgovac fajansom i njegov pratilac peli su se, ruku pod ruku, ulicom Otvil, a zatim krenuše ulicom Habrol.

Noć je bila mračna, s naletima mlakog vetra. Arnu je koračao polako, govoreći o trgovačkim galerijama: o nizu pokrivenih pasaža koji bi vodili od bulevara Sen-Deni do Šatlea, krasnom poduhvatu, u koji je silno želeo da se umeša; i zastajao je tu i tamo pred izlozima radnji, da bi video lica prodavačica, zatim nastavljao da govori.

Frederik je slušao Delorijeove korake iza sebe, kao prekore, kao udarce koji su padali na njegovu savest. Ali se nije usuđivao da traži svoj novac natrag, iz lažne stidljivosti, i iz straha da bi bilo izlišno. Delorije se približavao. On se najzad odluči.

Vrlo otvoreno, Arnu mu reče da nije naplatio svoja potraživanja, pa ne može još da vrati petnaest hiljada.

- Nisu vam potrebne, nadam se?

U tom trenutku Delorije priđe Frederiku, i, odvođeci ga na stranu:

- Budi iskren, imaš li ih, da ili ne?

- E pa ne! reče Frederik. Izgubio sam ih!

- Ah, na čemu?

- Na kocki!

Delorije ni reč ne progovori, duboko se pokloni i ode. Arnu je iskoristio priliku da zapali cigaru u jednoj trafici. Vratio se, upitavši ko je bio taj mladić.

- Niko! Jedan prijatelj!

Zatim, tri minuta kasnije, pred Rozanetinom kapijom:

- Ma popnite se, reče Arnu. Biće zadovoljna da vas vidi. Kakav ste sad postali divljak!

Jedan ulični fenjer, prekoputa, osvetljavao ga je; i sa cigarom među belim zubima i srećnim izrazom na licu, imao je nešto nepodnošljivo u sebi.

- Ah, kad smo već kod toga, moj notar je bio jutros kod vašeg, radi upisa one hipoteke. Moja me žena opomenula na to.

- Pametna žena! nehotice reče Frederik.

- I ja mislim!

I Arnua opet počeo da je hvali. Nije joj bilo ravne po duhu, po srcu, po štedljivosti; i on dodade tihim glasom, kolutajući očima:

- I kao žensko telo!

- Zbogom, reče Frederik.

Arnua napravi pokret rukom.

- Gle! A zašto?

I, s rukom upola ispruženom ka njemu, on ga je ispitivački gledao, sav zbunjen zbog gneva na njegovom licu.

Frederik suvo uzvрати:

- Zbogom!

Spuštao se niz ulicu Brede kao kamen koji se kotrlja, besan na Arnua, zaklinjući se da ga nikad više ne vidi, kao ni nju, ucveljen, ojađen. Umesto raskida koji je očekivao, evo gde je ovaj drugi počeo da je voli, i to potpuno, od najtana-nije vlasu kose do dna duše. Prostakluk tog čoveka dovodio je Frederika do očajanja. Sve mu je dakle pripadalo, njemu! Opet ga je video na pragu kuće jedne bludnice; i poraženost zbog raskida s njim priključivala se besu pred sopstvenom nemoći. Uostalom, i poštenje Arnua koji je nudio garancije na njegov novac samo ga je ponižavalo; Frederik je hteo da ga zadavi; a iznad njegove tuđe lebdelo mu je u svesti, kao neka magla, osećanje podlosti prema svom prijatelju. Suze su ga gušile.

Delorije je jurio ulicom Martira, glasno psujući od besa; jer mu je njegov plan, kao neki oboreni obelisk, sada izgledao više nego grandiozan. Smatrao je sebe pokradenim, kao da je pretrpeo ogromnu štetu. Njegovo prijateljstvo prema Frederiku bilo je mrtvo, i on je zbog toga bio radostan; to je bila naknada! Obuzela ga je mržnja protiv bogatih. On se približi Senekalovim shvatanjima i zaricao se da će im služiti.

Arnua je, za to vreme, ugodno sedeći u fotelji, pored vatre, srkao šolju čaja, dok mu je Maršalka sedela u krilu.

Frederik nije više svraćao kod njih; i, da bi se oslobodio svoje nesrećne ljubavi, prihvativši se prve teme koja mu je pala na pamet, odlučio je da napiše *Istoriju renesanse*. Na stolu je, zbrda-zdola, nagomilao humaniste, filozofe i pesnike; odlazio je u biblioteku, u odsek za bakroreze, da vidi gravire Marka-Antoana; trudio se da shvati Makijavelija. Malo-pomalo, vedrina rada ga je smirila. Zadubljujući se u ličnost drugih, zaboravljao je na svoju, što je možda jedini način da čovek ne pati.

Jednog dana, dok je mirno pravio beleške, vrata se otvoriše i sluga prijavi gospođu Arnu.

Bila je zaista ona! Sama? Ali ne! Jer je za ruku vodila malog Ežena, koga je pratila služavka u belo j kecelji. On sede; i, nakašljavši se, ona reče:

- Dugo je već kako nam ne dolazite.

Kako Frederik nije nalazio reci opravdanja, ona dodade:

- To je bilo tako plemenito s vaše strane!

- Šta je bilo tako plemenito? upita on.

- Ono što ste uradili za Arna!

Frederik odmahnu rukom, što je značilo: „Šta marim za njega! To je bilo radi vas!“

Ona posla dete u salon, da se igra sa služavkom. Razme-nili su nekoliko reči o zdravlju, zatim razgovor umuknu.

Imala je na sebi haljinu od mrke svile, boje nekog španskog vina, s mantilom od crnog velura, obrubljenim kunom zlaticom; to krzno budilo je u čoveku želju da rukom pređe preko njega; i njene duge vitice, čvrsto upletene, privlačile su usne. Ali nju je uzbuđenje gušilo, i, pogledavši ka vratima, reče:

- Baš je toplo ovde!

Frederik nasluti obazrivi smisao njenog pogleda.

- Oprostite! Krila su samo pritvorena.

- Ah, zaista!

I ona se nasmeši kao da je htela da kaže: „Ne plašim se ničega.“

Onda je on upita zašto je došla.

- Moj muž, prihvati ona s naporom, molio me da odem do vas, ne usuđujući se da to sam uradi.

- A zašto?

- Vi poznajete g. Dambreza, zar ne?

- Da, nešto malo.

- Ah, nešto malo.

Ona začuta.

- Nije važno! Nastavite.

Ona ispriča da Arnu nije mogao prekjuče da isplati četiri menice od po hiljadu franaka koje su glasile na bankara, i na koje je ona stavila svoj potpis. Kajala se što je izložila neprilici imovinu svoje dece. Ali sve je bilo bolje nego upropastiti čast; i, kad bi g. Dambrez prekinuo sudski postupak, on bi, naravno, bio isplaćen u najkraćem roku; jer će ona prodati malu kuću koju je imala u Šartru.

- Jadna žena! prošajputa Frederik. - Ići ću, računajte na mene.

- Hvala!

I ona ustade da pođe.

- O! Ne morate valjda da žurite!

Ostala je tako stojeći, razgledajući mongolske strele koje su visile s tavanice, biblioteku, korice knjiga, sav pribor za pisanje; podigla je bronzanu činijicu u kojoj su stajala pera; njene potpetice spustiše se na različita mesta na ćilimu. Dolazila je više puta kod Frederika, ali uvek sa Arnuom. Oni su sad bili sami, sami u njegovoj kući; to je bio izuzetan događaj, gotovo neočekivana sreća.

Poželela je da vidi njegovu bašticu; on joj ponudi ruku da bi joj pokazao svoje imanje, trideset stopa zemljišta okruženog kućama, s drvećem zasađenim po uglovima i jednom duguljastom i uzanom lejom po sredini.

Bili su prvi aprilski dani. Lišće jorgovana već se zelenelo, svež dah osećao se u vazduhu, a ptičice su cvrkutale, smenjujući svoju pesmu sa udaljenom lupom iz radionice nekog kolara.

Frederik ode da potraži lopaticu za vatru; i, dok su se oni šetali jedno pored drugog, dete je podizalo hrpice peska na stazi.

Gđa Arnu nije mislila da će joj sin biti previše maštovit, ali bio je bar vrlo umiljate naravi. Njegova je sestra, naprotiv, bila po prirodi hladna, što ju je ponekad vređalo.

- To će se promeniti, reče Frederik. Nikad ne treba očajavati.

Ona ponovi:

- Nikad ne treba očajavati!

To nehотиčno ponavljanje njegove rečenice učini mu se kao neka

vrsta ohrabrenja; ubrao je jednu ružu, jedinu u bašti.

- Sećate li se... onog buketa ruža, jedne večeri, u kolima?

Ona malo pocrvene; i, s izrazom podsmešljivog sažaljenja, reče:

- Ah, bila sam još vrlo mlada!

- A s ovom, nastavi Frederik tihim glasom, da li će se ono isto dogoditi?

Ona odgovori, okrećući dršku među prstima, kao konac sa vretena:

- Ne! Čuvaću je!

Pozvala je pokretom ruke služavku da uzme dete u ruke: zatim, pred kućom, na ulici, gđa Arnu pomirisa cvet, nagnuvši glavu ka ramenu, s pogledom mekim kao neki poljubac.

Kad se vratio u svoju sobu za rad, posmatrao je fotelju u kojoj je sedela i sve predmete koje je dodirnula. Nešto njenog kružilo je oko njega. Draž njenog prisustva još je trajala.

„Ona je dolazila ovde!“ govorio je sebi.

I zapljuskivali su ga talasi beskrajne nežnosti.

Sutradan, u jedanaest sati, on se prijavi kod g. Dambreza. Primili su ga u trpezariji. Bankar je doručkovao sedeći preko puta svoje žene. Njegova nećaka je bila pored nje, a s druge strane vaspitačica, Engleskinja, jako rošava u licu.

G. Dambrez pozva svog mladog prijatelja da zauzme me-sto za stolom, a, kada je on to odbio:

- Čime bih mogao da vas uslužim? Slušam vas.

Frederik je priznao, praveći se ravnodušan, da dolazi da zamoli nešto povodom nekog Arnua.

- A, bivši trgovac slikama, reče bankar, sa nemim os-mehom koji mu je otkrivao desni. - Udri je nekada garantovao za njega; pa su se već posvađali.

I uze da pregleda pisma i novine kraj svog tanjira.

Dva su momka služila, ne lupajući nogama po parketu; i visina sale, koja je imala troja vrata sa zavesama, i dva vodoskoka od belog mermera, uglačanost grejalica, raspored predjela, pa čak i kruti nabori na ubrusima, svo to raskošno blagostanje podsećalo je Frederika, kao kontrast, na jedan drugi doručak kod Arniovih. Nije se usuđivao da prekine g. Dambreza.

Gospođa primeti njegovu zbunjenost.

- Viđate li katkad našeg prijatelja Martinona?
- Doći će večeras, živahno reče devojka.
- Ah, ti to znaš? uzvratila njena ujna, hladno se zagledvši u nju.

Zatim, kako se jedan od slugu nagnuo ka njenom uhu:

- Tvoja krojačica, dete moje!... Mis Džon!

I vaspitačica, poslušna, iščeze za svojom učenicom.

G. Dambrez, uznemiren pomeranjem stolica, upita šta se desilo.

- To je gđa Reženbar.

- Gle! Reženbar! Ja poznajem to ime. Naišao sam negde na njegov potpis.

Frederik je najzad prešao na stvar; Arnu je zasluživao da se čovek interesuje za njega; on će čak, u jedinom cilju da ispuni svoje obaveze, prodati kuću svoje žene.

- Kažu za nju da je veoma lepa, reče gđa Dambrez.

Bankar dodade, s dobroćudnim izrazom na licu:

- Niste li slučajno prijatelj... njihove kuće?

Frederik, ne odgovorivši ništa određeno, reče da bi mu bio veoma zahvalan kad bi uzeo u obzir...

- E, pa ako vam to čini zadovoljstvo, neka bude! Pričekaćemo! Imam još vremena. Kako bi bilo da siđemo do moje kancelarije, hoćete li?

Doručak je bio završen; gđa Dambrez se lako pokloni, smešeći se čudnim osmehom, punim u isti mah ućivosti i ironije. Frederik nije imao vremena da razmišlja o tome, jer g. Dambrez, čim su ostali sami, reče:

- Niste došli po svoje akcije.

I, ne dajući mu vremena da se izvini:

- Dobro, dobro! U redu je da upoznate malo bolje čitavu stvar.

Ponudi mu cigaretu i otpoče.

Opšti savez francuskih rudnika bio je konstituisan, čekalo se samo odobrenje. Sama činjenica spajanja, smanjujući troškove nadzora i radne snage, povećavala je zaradu. Osim toga, Društvo je smislilo jednu novinu, koja se sastoji u tome da se rudnici zainteresuju za preduzeće. Ono bi im zidalo kuće, zdrave stanove, da bi na kraju postalo snabdevač svojih radnika, prodajući im sve po ceni koštanja.

- I oni bi time dobili, gospodine; eto pravog napretka; to je pobednički odgovor na izvesnu republikansku dreku! Mi imamo u našem nadzornom odboru - on iznese prospekt - jednog pera

Francuske, jednog naučnika iz Instituta, jednog višeg inženjerskog oficira u penziji, sve sama poznata imena! Takvi elementi ulivaju poverenje i privlače pametne kapitale! Kompanija će imati porudžbine Države, zatim železnice, brodarstva, metalurgijskih preduzeća, gasa, buržujskih kuhinja. Na taj način, mi grejemo, mi osvetljavamo, mi dopiremo do najzabačenijih i najskromnijih domaćinstava. Ali kako, reći ćete mi vi, možemo da obezbedimo prodaju? Blagodareći zaštitnim carinama, dragi gospodine, i mi ćemo ih dobiti; to je naša stvar! Ja sam, uostalom, iskreni prohibicionista! Zemlja pre svega!

Naimenovan je bio za direktora; ali nije imao vremena da se bavi izvesnim sitnicama, pisanjem između ostalog.

- Ja sam pomalo u zavadi s piscima, zaboravio sam grčki! Bio bi potreban neko... ko bi mogao da izrazi moje ideje.

I najednom:

- Hoćete li da budete vi taj čovek, s titulom generalnog sekretara?

Frederik nije znao šta da odgovori.

- Pa šta vas sprečava?

Njegova bi dužnost bila da napiše, svake godine, izveštaj za akcionare. Bio bi u svakodnevnoj vezi s najviđenijim ljudima u Parizu. Predstavljajući Kompaniju pred radnicima, on bi prirodno postao njihov ljubimac, što bi mu kasnije omogućilo da se progura do upravnog odbora, do poslaničkog mandata.

Frederikove uši su brujale. Odakle je dolazila ta blagonaklonost? Sav se istopio od zahvaljivanja.

Ali ne bi trebalo, reče bankar, da od bilo koga zavisi. Najbolje bi bilo da uzme akcije, uostalom, divno uloženi novac, jer vaš kapital garantuje vaš položaj, kao što vaš položaj garantuje vaš kapital.

- Za koliko, otprilike, treba kupiti? reče Frederik.

- Bože moj! Za koliko hoćete, od četrdeset do šezdeset hiljada franaka, recimo.

Ta svota je bila tako mala za g. Dambreza, a njegov autoritet tako veliki, da je mladić odmah rešio da proda jedan majur. Pristao je. G. Dambrez će uskoro odrediti sastanak, da bi se obavile sve potrebne formalnosti.

- Dakle, ja mogu da kažem Žaku Arnuu... ?

- Sve što hoćete! Siroti čovek! Sve što vi hoćete!

Frederik napisao Arnouvima pismo da ih umiri, i poslao ga po svom

momku kome odgovoriše „Vrlo dobro!“

Njegov korak je, međutim, zasluživao nešto više. On je očekivao posetu, bar pismo. Nije bilo posete. Nikakvo pismo nije stiglo.

Da li je to bio zaborav s njihove strane, ili je to bilo namerno? Gospođa Arnu je došla jednom, šta bi je sprečavalo da opet dođe? Ono podrazumevanje, kao neka ispovest koju mu je učinila, nije li sve to bila samo smicalica, iz čistog interesa? „Da se nisu samo igrali sa mnom? Da li je i ona saučesnik?“ Neka vrsta stida, uprkos njegove želje, sprečavala ga je da ode do njih.

Jednog jutra (tri nedelje posle njihovog viđenja), g. Dambrez mu napisao da ga čeka istog dana, za jedan sat.

Na putu, pomisao na Arnue opet ga snažno spopade; i nikako ne nalazeći razlog za njihovo ponašanje, obuze ga neki strah, neko mračno predosećanje. Da bi ga se otresao, on dozva kola i odveze se u ulicu Paradi.

Arnu je bio na putu.

- A gospođa?

- Na selu, u fabrici.

- Kad se gospodin vraća?

- Sutra, sigurno!

Zateći će je samu; bio je to zgodan trenutak. Nešto neodoljivo vikalo je u njegovoj svesti: „Idi tamo!“

Ali g. Dambrez? „E, pa tim gore! Reći ću da sam bio bolestan.“ On odjuri na stanicu; zatim, u vagonu, pomisli: „Pogrešio sam možda? Ma koješta! Šta me briga!“

Desno i levo prostirale su se zelene ravni; voz je jurio; stanične kućice promicale su kao dekor, a dim lokomotive sipao je stalno na istu stranu svoje pramenove koji su neko vreme poigravali po travi, zatim nestajali.

Frederik, sam na klupi, gledao je to, iz dosade, izgubljen u onoj iznemoglosti u koju nas baca preterano nestrpljenje. Ali pojaviše se dizalice, magacini. To je bio Krej.

Varoš, podignuta na padini dva niska brežuljka (od kojih je jedan go a drugi ukrašen šumom), sa crkvenim tornjem, nejednakim kućama i kamenim mostom, izgledala mu je kao nešto vedro, diskretno i dobro. Jedna velika lađa plovila je niz reku, koja je pljuskala, šibana vetrom; kokoške, na podnožju raspeća ključale su po slami; jedna žena je

prošla, noseći mokro rublje na glavi.

Posle mosta, našao se na ostrvu, gde su se, na desnoj strani, videle ruševine neke opatije. Jedan je mlin radio, presecajući čitavom svojom širinom drugi rukavac Oaze, nad kojim se uzdizala radionica. Veličina ove građevine silno iznenadi Frederika. To ga ispuni još većim poštovanjem prema Arnuu. Tri koraka dalje, pođe jednom uličicom, koja se završavala gvozdenom kapijom.

Ušao je. Vratarka ga zaustavi, viknuvši:

- Imate li dozvolu?

- Zašto?

- Da biste mogli da posetite fabriku!

Frederik osornim glasom reče da je došao da vidi gospodina Arnua.

- Ko vam je taj gospodin Arnu?

- Pa šef, gazda, vlasnik!

- Ne, gospodine, ovo je fabrika gospode Lefeba i Mijea!

Ova dobroćudna žena mora da se šalila. Radnici su dolazili; on priđe dvojici ili trojici; njihov odgovor je bio isti.

Frederik izađe iz dvorišta, posrćući kao pijan čovek; izgledao je toliko smušeno, da ga, na mostu Bušri, jedan građanin koji je pušio lulu upita traži li nešto. Taj je znao za Arnovu radionicu. Ona se nalazila u Montateru.

Raspitao se gde bi mogao da nađe kola. Bilo ih je samo na železničkoj stanici. Vratio se tamo. Rasklimatane karuce u koje je bio upregnut stari konj čiji su pokidani amovi visili na rudama, stajale su pred garderobom, usamljene.

Jedan dečko se ponudi da mu pronađe „čiča-Pilona“. Vratio se posle deset minuta; čiča Pilon je ručao. Frederik, kako nije više mogao da izdrži, ode. Međutim, rampa na putu je bila spuštena. Trebalo je sačekati dva voza da prođu. Najzad potrča kroz polje.

Monotono zelenilo činilo je da polje izgleda kao ogromna bilijarska čoja. Šljaka je bila naslagana sa obe strane puta kao gomile šljunka. Malo dalje, dimili su se fabrički dimnjaci, jedni kraj drugih. Pravo pred njim uzdizao se, na okruglom brežuljku, mali zamak sa kulama i četvorougaoim zvonikom neke crkve. Dugački zidovi, odozdo, stvarali su nepravilne linije između drveća; i, sasvim pri dnu, prostirale su se seoske kuće.

Bile su jednospratne, sa po tri stepenika, napravljene od velikih

blokova kamena bez cementa. Čulo se, s vremena na vreme, zvonce prodavača. Teški koraci upadali su u crno blato, i sitna je kiša padala, presecajući blede nebo hiljadama crtica.

Frederik je išao sredinom puta; ugledao je, zatim, s leve strane, tamo gde je počinjao neki put, veliki drveni luk na kome je zlatnim slovima bilo napisano: FAJANSE.

Žak Arnu nije slučajno izabrao blizinu Kreja; postavivši svoju radionicu što bliže onoj drugoj (koja je odavno stekla poverenje), izazivao je kod publike zabunu koja je išla njemu u korist.

Glavni deo zgrade uzdizao se nad samom obalom reke koja je proticala kroz livadu. Gazdina kuća, okružena baštom, raspoznavala se po svom stepeništu, ukrašenom sa četiri vaze u kojima su se kostrešili kaktusi. Gomile bele zemlje sušile su se pod hangarima; bilo je i drugih gomila pod vedrim nebom; a na sredini dvorišta stajao je Senekal, u svome večito plavom mantilu, s postavom crvene boje.

Bivši nastavnik ispruži svoju hladnu ruku.

- Dolazite zbog gazde? On nije ovde.

Frederik, zbunjen, glupo odgovori:

- Znao sam. - Ali se odmah ispravi: - Dolazim radi jedne stvari koja se tiče gospođe Arnu. Može li da me primi?

- Ah, nisam je video već tri dana, reče Senekal.

I on otpoče sa žalopijkama. Prihvativši fabrikantove uslove, on je smatrao da ostaje u Parizu, a ne da će se zakopati u ovoj selendri, daleko od prijatelja, bez novina. Nije važno! On je prešao preko toga! Ali Arnu nije izgleda primećivao njegove zasluge. Bio je, uostalom, ograničen i nazadan, neznalica kao niko. Umesto što teži umetničkom usavršavanju, bolje bi uradio kada bi uveo grejanje na ugalj i plin. Buržuj se *zaglibio*, Senekal je naglasio tu reč. Ukratko, ni najmanje mu se nije sviđao njegov posao; i on je preklinjao Frederika da govori u njegovu korist, da bi mu povisili platu.

- Ne brinite, reče Frederik.

Nikog nije sreo na stepenicama. Na prvom spratu, promolio je glavu u jednu praznu sobu; bio je to salon. Glasno je uzviknuo. Niko nije odgovarao; kuvarica je očigledno izašla, a i služavka; na kraju, stigavši na drugi sprat, gurnu jedna vrata. Gđa Arnu je bila sama, pred ormanom sa ogledalom. Pojas njene poluotvorene kućne haljine visio je duž njenih bedara. Čitav jedan deo njene kose padao je u crnim

talasima na desno rame; ruke su joj bile podignute, jednom šakom pridržavala je punđu, dok je drugom zabadala ukosnicu u nju. Ona prigušeno kriknu, i nestade je.

Zatim se vratila pristojno odevena. Njen stas, njene oči, šum njene haljine, sve ga je očaralo. Frederik se jedva uzdržavao da je ne obaspe poljupcima.

- Molim vas da mi oprostite, reče ona, ali nisam mogla. ..

Imao je smelosti da je prekine:

- Ali... bili ste veoma lepi... maločas.

Nesumnjivo je našla da je kompliment prilično grub, jer joj se jagodice zarumeneše. On se uplaši da je nije uvredio. Ona nastavi:

- Kakav vas je slučaj doveo ovamo?

Nije znao šta da odgovori; i, posle kratkog smeha koji mu je dao vremena da razmisli:

- Kad bih vam rekao, ne biste mi poverovali.

- Zašto ne bih?

Frederik ispriča kako je, te noći, usnio strašan san:

- Sanjao sam da ste bili ozbiljno bolesni, na samrti.

- O, ni ja ni moj muž nikad nismo bolesni!

- Sanjao sam samo vas, reče on.

Ona ga pogleda s mirnim izrazom na licu.

- Snovi se nikad ne ostvaruju.

Frederik je mucao, tražio reči, otpočeo je dugu rečenicu o srodnosti duša. Postoji neka sila koja može, kroz prostore, da dovede u vezu dve osobe, da ih obavesti o onome što osećaju i poveže ih.

Slušala ga je oborene glave, smešeći se lepim osmehom. On ju je gledao ispod oka, s radošću, i slobodnije je izrazio svoju ljubav, u vidu nekog opšteg mesta. Ona mu predloži da mu pokaže fabriku; i, kako je navaljivala, on pristade.

Da bi ga zabavila nečim zanimljivijim, pokazala mu je neku vrstu muzeja koji je ukrašavao stepenište. Primerci okačeni o zid ili ležeći na daščicama svedočili su o uzastopnim naporima i zanosima Arnua. Kako je prvo istraživao kinesku bakarnocrvenu boju, hteo je da pravi majoliku, fajans, etrursku i orijentalnu keramiku, pokušavao je neka od usavršavanja ostvarenih kasnije. I zato su se mogle videti, u tom nizu, velike poklopljene mandarinske vaze, posude blistave mrkocrvene boje, saksije ulepšane arapskim pismom, ibrici u stilu

renesanse, i široki tanjiri sa dva lica, iscrtana crvenom bojom, na dražestan i vazdušast način. Sada je radio slova za firme, etikete za vina; ali njegova inteligencija nije bila dovoljno snažna da bi dosegla do umetnosti, ni dovoljno buržujnska da bi ciljala samo na zaradu, tako da je on, ne zadovoljavajući nikog, upropašćavao sebe. Dok su to gledali, prošla je gđica Marta.

- Zar ga ne prepoznaješ? reče joj majka.

- Kako da ne! odgovori ona, klanjajući mu se, a njen bistar i podozriv, devičanski pogled, kao da je šaputao: „Šta tražiš ti ovde?“ i ona se pela stepenicama, s glavom malo nagnutom prema ramenu.

Gđa Arnu odvede Frederika u dvorište, zatim mu ozbiljnim glasom objasni kako se drobi zemlja, kako se čisti, prosejiva.

- Važno je pripremanje blata.

I ona ga uvede u jednu prostoriju koju su ispunjavale kace u kojima se vrtela uspravna osovina s vodoravnim kracima. Frederiku je bilo krivo što malopre nije odlučno odbio njen predlog.

- To su ispirališta, reče ona.

Činilo mu se da je ta reč smešna, i na neki način nepristojna u njenim ustima.

Široki kaiši prolazili su s kraja na kraj tavanice, da bi se namotali oko valjaka, i sve se kretalo neprekidno, matematički, nesnosno.

Izašli su odatle, i prošli pored kućice u ruševinama, koja je nekad služila za smeštaj baštenskog alata.

- Ničemu više ne služi, reče gđa Arnu.

On uzvratu, uzdrhtalim glasom:

- Sreća bi mogla da opstane u njoj!

Huka parne pumpe nadjačala je njegove reči, i oni uđoše u radionicu za modeliranje.

Sedeći oko uskog stola, ljudi su stavljali preda se, na jedan kotur koji se kretao, gomilu blata; njihova leva ruka dubila je unutrašnju stranu, dok je desna gladila površinu, i videlo se kako se uzdižu vaze, kao cveće koje se rascvetava.

Gđa Arnu mu pokaza kalupe za teže izrade.

U nekoj drugoj odaji, fabrikovale su se mreže, grlići, razni reljefi. Na gornjem spratu uklanjali su neravnine i zaptivali gipsom rupice koje su prethodni postupci ostavili.

Na šipkama, po ćoškovima, sredinom hodnika, svuda je bila

poredana grnčarija.

Frederiku je počelo da biva dosadno.

- To vas možda zamara? reče ona.

Plašeci se da se njegova poseta ne završi na tome, on se, naprotiv, pretvarao da je oduševljen. Čak je žalio što se nije posvetio toj industriji.

Izgledala je iznenađeno.

- Naravno! Mogao bih da živim pored vas!

I, kako je on tražio njen pogled, gđa Arnu, da bi ga izbegla, uzela je s jednog stočića loptice blata, preostalog od promašenih popravki, spljeskala ih i utisnula svoj dlan.

- Mogu li to da ponese? reče Frederik.

- O Bože, baš ste pravo dete!

Hteo je da odgovori, kad uđe Senekal.

G. zamenik direktora primeti, još sa praga, da su prekršena neka pravila o radu. Radionice su morale da se čiste metlom svake sedmice; bila je subota, i kako radnici nisu još ništa uradili u tom smislu, Senekal im saopšti da će ostati sat više. „Tim gore po vas!“

Oni se nagnuše nad svojim poslom, bez gunđanja; ali se njihov bes naslućivao po promuklom disanju njihovih grudi.

Oni, uostalom, nisu bili baš tako pogodni da se njima upravlja, jer su svi bili oterani iz velike fabrike. Republikanac je grubo upravljao njima. Teoretičar, on je vodio računa samo o masama, i pokazivao se nemilosrdan prema pojedincima.

Frederik, kome je smetalo njegovo prisustvo, šapatom upita gđu Arnu da li se mogu videti peći. Oni se spustiše u prizemlje; i ona je baš objašnjavala upotrebu kaseta, kad se Senekal, koji je išao za njima, postavi između njih.

On nastavi sam, iako to niko nije tražio od njega, da pokazuje dalje, nadugačko je pričao o različitim vrstama goriva, o loženju, pirooskopima, ložištima, sjedinjavanju, o sjaju i metalima, sipajući kao iz rukava hemijske formule hlorne kiseline, sumpovodonika, boraksa, ugljenika. Frederik ništa od toga nije razumeo, i svaki čas se osvrtao prema gđi Arnu.

- Vi ne slušate, reče ona. G. Senekal je, međutim, vrlo jasan. On sve to zna mnogo bolje od mene.

Matematičar, polaskan tom pohvalom, predloži da im pokaže kako

se stavljaju boje. Frederik nestrpljivo pogleda gđu Arnu. Bila je ravnodušna, ne želeći da ostane nasamo s njim, ali ni da ga napusti. On joj ponudi ruku.

- Ne, zahvaljujem! Stepenice su suviše tesne!

I, kada su bili gore, Senekal otvori vrata na jednoj odaji koja je bila puna žena.

One su radile s četkicama, bočicama, školjkama, staklenim pločama. Duž zida, na ispupčenju, bili su poredane gravirane drvene ploče; parčići tanke hartije leteli su naokolo; a iz jedne peći za topljenje dopirala je nepodnošljiva vrelna, s kojom se mešao miris terpentina.

Radnice su, skoro sve redom, bile grozno obučene. Bila je, međutim, jedna koja je na sebi imala polusvilenu haljinu i dugačke minđuše u ušima. U isti mah tanka i okruglasta, imala je krupne crne oči i debele crnačke usne. Njene jake grudi isticale su se pod bluzom, stegnutom u struku pojasom sukne; i, s laktom na tezgi, dok joj je druga ruka visila, neodređeno je gledala negde daleko u polje. Pored nje su se vukli boca vina i komadi kobasice.

Poslovni red zabranjivao je da se jede u radionicama, što je bila mera predostrožnosti zbog čistoće posla i higijene radnika.

Senekal, iz osećanja dužnosti ili potrebe za despotizmom, viknu još izdaleka, pokazavši uramljenu objavu:

- Ej vi tamo, Bordovko! Pročitajte mi glasno član devet.

- Pa šta s tim?

- Šta s tim, gospođice? Platićete kaznu od tri franka!

Ona ga je gledala pravo u oči, bestidno.

- Šta me to briga? Gazda će mi, kad se vrati, oprostiti vašu kaznu! Ne bojim se ja vas, čoveče božji!

Senekal, koji se šetkao s rukama na leđima, kao neki nastavnik u učionici, samo se smeškao.

- Član trinaest, odricanje poslušnosti, deset franaka!

Bordovka se vratila svom poslu. Gđa Arnu, iz pristojnosti, ništa nije rekla, ali obrve su joj se mrštile. Frederik promrmlja:

- Ah, preterano ste grubi za demokratu!

Senekal svečano uzvрати:

- Demokratija nije razuzdanost individualizma. To je jednakost pred zakonom, pravedna podela rada, red!

- Vi zaboravljate čovekoljublje! reče Frederik.

Gđa Arnu uhvati Frederika ispod ruke; Senekal se udalji, uvređen možda tim nemim odobravanjem.

Frederik oseti ogromno olakšanje zbog toga. Čitavog jutra tražio je priliku da joj izjavi svoju ljubav; ta prilika je došla. Uostalom, spontani pokret gđe Arnu izgledao mu je kao da sadrži obećanje; i on zamoli, da bi tobože zgrejao noge, da se popnu u njenu sobu. Ali, kad je već seo pored nje, otpočela je njegova zbunjenost; nedostajala mu je polazna tačka. Srećom, pade mu na pamet Senekal.

- Ništa grublje, reče on, od te kazne!

Gđa Arnu uzvratila:

- Postoje neophodne strogosti.

- Kako, vi koji ste tako dobri! O, ja se varam! Jer se vama sviđa da ponekad nekog mučite!

- Ja ne shvatam zagonetke, dragi prijatelju.

I njen strogi pogled, još više nego reč, zaustavi ga. Ali Frederik je rešio da nastavi. Jedna sveska Miseovih dela bila je slučajno na komodi. On okrete nekoliko stranica, zatim počeo da govori o ljubavi, o očajanjima i zanosima koje ona donosi.

Sve je to bilo, po mišljenju gđe Arnu, nemoralno ili izveštačeno.

Mladić se oseti uvređen tim negiranjem; i, da bi ga opovrgao, naveo je kao dokaz samoubistva o kojima se govorilo u novinama, uznosio je velike književne primere, Fedru, Didonu, Romea, DeGrijea. Hvatao se sam u klopku.

Vatra u kaminu nije više gorela, kiša je šibala prozore. Gđa Arnu, ne mičući se, sedela je s rukama na osloncima fotelje; krajevi njene kape padali su kao trake na sfingi; njen čisti profil ocrtavao se bled u tami.

Došlo mu je da se baci pred njom na kolena. Neko krckanje začu se u hodniku, on se ne usudi.

Sprečavao ga je, uostalom, neki religiozni strah. Ta haljina, mešajući se s mrakom, izgledala mu je nesamerljiva, beskrajna, nemoguća da se podigne; i, upravo zbog toga, njegova se želja udvostručila. Ali strah da ne uradi previše i da ne uradi dovoljno, oduzimao mu je svaku mogućnost rasuđivanja.

„Ako joj se ne sviđam“, mislio je, „neka me otera!“

I on reče, uzdahnuvši:

- Vi, dakle, ne pretpostavljate da se može voleti... jedna žena?

Gđa Arnu odgovori:

- Kad je ona za udaju, uzima se za suprugu; kad pripada drugome, onda se čovek uklanja.

- Sreća, znači, nije moguća?

- Ne! Ali se ona nikad ne nalazi u laži, nemiru i kajanju.

- Šta mari, ako je nagrađena uzvišenim radostima!

- Preskupo iskustvo!

Hteo je da je napadne ironijom.

- Vrlina bi, dakle, bila samo kukavičluk?

- Bolje recite dalekovidost. Za one koje bi zaboravile dužnost ili religiju, prost zdrav razum može biti dovoljan. Egoizam je čvrsta osnova mudrosti.

- Ah, kakvih se buržujskih pravila držite u životu!

- Pa ja se ne hvalim da sam velika dama!

U tom trenutku dotrča dečkić.

- Mama, hoćeš li da večeraš?

- Da, odmah ću!

Frederik ustade; u isti mah pojavi se Marta.

Nije mogao da se odluči da ode; i, s pogledom punim preklinjanja:

- Zar su te žene o kojima vi govorite neosetljive?

- Ne! Ali su gluve kad treba.

I ona je stajala na pragu sobe, sa svoja dva deteta pored sebe. On se pokloni bez reči. Ona nemo odgovori na njegov pozdrav.

Prvo što je osetio bilo je zaprepašćenje. Taj način kojim mu je stavila do znanja da mu je svaka nada uzaludna slamao ga je. Bio je kao izgubljen, kao čovek koji se survao na dno ambisa i zna da mu niko neće pomoći, da mora umreti.

Koračao je, ništa ne gledajući, nasumce; saplitao se o kamenje; gubio je put. Odjeknu lupa klompi; to su radnici izlazili iz topionice. Tek tada se osvesti.

Na vidiku, železnički fenjeri ocrtavali su se kao vatrena linija. Stigao je baš kad je jedna kompozicija polazila, pustio da ga uguraju u jedan vagon, i zaspao.

Sat kasnije, na bulevarima, veselost večernjeg Pariza odbaci najednom njegovo putovanje u daleku prošlost. Hteo je da bude jak, i olakšao je svoje srce kudeći gđu Arnú uvredljivim epitetima:

„Ona je imbecil, guska, sirovina, zaboravimo je!“

Vrativši se kući, zatekao je u radnoj sobi pismo od osam stranica na hartiji sa svetloplavim linijama i potpisano inicijalima R. A!

Počinjalo je prijateljskim prekorima:

„Šta je s vama, dragi moj? Meni je dosadno.“

Ali rukopis je bio toliko grozan da je Frederik već hteo da baci sve to, kad na kraju ugleda:

„Računam na vas da me sutra vodite na trke.“

Šta je značio taj poziv? Da li je to bila još jedna Maršalkina smicalica! Ali niko se bezrazložno ne ruga dvaput istom čoveku; i obuzet radoznalošću, pažljivo je pročitao pismo.

Frederik je natučao: „Nesporazum... krenula pogrešnim putem... razočaranja... Kako smo mi jadna deca!... Kao dve reke koje se ulivaju! itd.“

Taj stil je bio u suprotnosti sa Rozanetinim uobičajenim izražavanjem. Kakva je to promena mogla da nastupi?

Dugo je zadržao listove pisma u ruci. Mirisali su na peruniku; a u obliku slova i nepravilnom razmaku redova bio je kao neki nered toaleta koji ga uzbudi.

„Zašto ne bih otišao?“ rekao je najzad. „Ali šta ako to sazna gospođa Arnu? Ah, nek sazna! Utoliko bolje! I nek bude ljubomorna! To će me osvetiti!“

IV

Maršalka je bila spremna i čekala ga je.

- Baš lepo što ste došli! reče, gledajući ga svojim lepim očima, istovremeno nežnim i veselim.

Kad je zavezala čvor na šeširu, sela je na divan i ostala tako, ćuteći.

- Krećemo li? upita Frederik.

Ona pogleda na sat:

- O ne! Ne pre pola dva! - kao da je u sebi postavila tu granicu svojoj neizvesnosti.

Najzad, kada je sat otkucao:

- E pa dobro, *andiamo, caro mio!*

I ona poslednji put začeshlja kosu, naredi nešto Delfini.

- Gospođa će doći na večeru?

- Zašto bih došla? Mi ćemo večerati negde zajedno, u Kafe Angle, gde god hoćete!

- Tako je!

Njeni mali psi lajali su oko nje.

- Možemo ih povesti, zar ne?

Frederik ih ponese, lično, do kola. To je bila velika kočija, sa dva poštanska konja i kočijašem, uzetim pod najam; Frederik je smestio svog slugu na zadnje sedište. Maršalka je izgledala zadovoljna tom pažnjom; zatim, čim je sela, upita ga da li je bio skoro kod Arnua.

- Nisam već mesec dana, reče Frederik.

- A ja sam ga srela prekjuče, čak bi možda pošao danas s nama. Ali ima grdne probleme, još jedan sudski proces, ne znam šta još. Kakav smešan čovek!

- Da, veoma smešan!

Frederik dodade, ravnodušnim tonom:

- Kad smo već kod toga, viđate li i dalje... kako se ono zvaše?... Onog bivšeg pevača... Delmara?

- Ne! S tim je svršeno!

Prema tome, raskid je između njih bio siguran. Frederik se ispuni nadom.

Spustiše se hodom preko kvarta Brede; ulice su, zbog ne-delje, bile puste, a siluete ljudi nazirale su se kroz prozore kuća. Kola krenuše brže; lupa točkova gonila je prolaznike da se okrenu, koža na spuštenom košu je blistala, sluga se uspravno držao na svom sedištu; a dva havanska kućenceta, jedno pored drugog, izgledala su kao dva hermelinska mufa na jastučiću. Frederik se prepuštao njihanju kočije. Maršalka je okretala glavu levo-desno, smešeći se.

Njen slamni šešir sedefaste boje bio je ukrašen crnim čipkama. Kapuljača njenog ogrtača lepršala je na vetru; zaklanjala se od sunca suncobranom od ljubičastog satena, zašiljenom pri vrhu kao pagoda.

- Kakvi slatki prstići! reče Frederik, nežno je uhvativši za levu ruku, ukrašenu zlatnom grivnom u obliku lanca. - Gle, baš je zgodno; otkud vam?

- O, već je dugo imam, odgovori Maršalka.

Mladić ništa ne uzvratila na taj pritvorni odgovor. On je više voleo da „se koristi prilikom“. I, držeći je neprestano za ruku, priljubi na nju svoje usne, između rukavice i manžetne.

- Prestanite, videće nas!

- Koješta! Šta to mari!

Posle trga Konkord, pošli su kejom Konferencije i kejom Bili, gde se nalazi kedar u jednoj bašti. Rozanet je mislila da se Liban nalazi u Kini; ona se i sama smejala svom neznanju, i zamolila je Frederika da joj daje časove iz geografije. Zatim, ostavivši desno Trokadero, predoše preko Jenskog mosta, i na kraju se zaustaviše, nasred Marsovog polja, pored ostalih kola, već poredanih na hipodromu.

Uzvišice obrasle travom bile su prekrivene nižim staležom. Videli su se radoznalci na balkonu Vojne akademije; a dva paviljona izvan manježa, dve ograđene tribine, i jedna treća pred kraljevom ložom, bile su krcate gomilom u toaletama, koje su svojim bogatstvom svedočile o poštovanju koje se ukazivalo novoj zabavi. Publika na trkama, sasvim posebna u to vreme, imala je manje prostački izgled; to je bila epoha potpetnjaka, okovratnika od velura i belih rukavica. Žene, svetio obučene, nosile su haljine dugog kroja, i, sedeći na klupama, izgledale su kao velike kite cveća, tu i tamo crno isprskane tamnim odelima muškaraca. Ali svi su gledali ka slavnom Alžircu Bu-Maci, koji se hladno držao, između dva generalštabna oficira na posebnoj tribini. Na tribini Džokej-kluba bila su isključivo ozbiljna gospoda.

Najveći entuzijasti stajali su dole, pored same staze, obeležene sa dva reda motki koje su pridržavale konopac; u ogromnom ovalu trkališta, prodavci hladnog pića mlatarali su čegrtaljka; jedni su prodavali programe trka, drugi krčmili cigare; širio se neizmeran žamor; gradski stražari dolazili su i odlazili; zvono, okačeno o stub pokriven brojkama, odjeknu. Pet konja se pojavi, i svi se vratiše na tribine.

Međutim, krupni oblaci doticali su svojim uvojcima vrhove brestova na drugoj strani. Rozanet se plašila kiše.

- Imam kišobrane, reče Frederik, i sve što je potrebno da se čovek rasonodi, dodao je, otklopivši sanduk, gde je bila pripremljena zakuska u korpi.

- Bravo! Slažemo se!

- I složićemo se još bolje, zar ne?

- Moglo bi da bude! reče ona, porumenevši.

Džokeji, u svilenim bluzama, trudili su se da poredaju konje u pravoj liniji, i zadržavali su ih s obe ruke. Neko obori crvenu zastavicu.

Tada sva petorica, nagnuvši se nad grivama, pojuriše. Ostali su najpre zbijeni, kao jedinstvena masa; ona se ubrzo izduži, prekide se; onaj što je nosio žutu bluzu, na sredini prvog obilaska, umalo što ne pade; dugo se između Filija i Tibija nije znalo ko će koga prestići; zatim Tom-Pus izbi na čelo; ali Klubstik, od početka na poslednjem mestu, stiže ih i dođe na cilj prvi, pošto je tukao Ser-Čarlsa za dve dužine; bilo je to iznenađenje; vikalo se; barake od dasaka tresle su se od dreke i lupanja.

- Baš se lepo zabavljamo! reče Maršalka. Volim te, dragi moj!

Frederik nije više sumnjao u svoju sreću; ove njene reči to su potvrđivale.

Na stotinak koraka od njega, u lakim kolima sa kožnim košem, pojavi se jedna dama. Ona se nagnu kroz prozor, zatim se brzo povuče unutra; to se ponovi nekoliko puta, ali Frederik nije mogao da razazna njeno lice. Sumnja ga je obuzela, učinilo mu se da je to gđa Arnu. Ali nemoguće! Zašto bi ona došla?

I on siđe s kola, pod izgovorom da malo prošeta do vage gde se mere konji.

- Niste baš pažljivi! reče Rozanet.

On je nije slušao i pođe dalje. Laka kola, zaokrenuvši, pođoše kasom.

U istom času Frederik nabasa na Sizija.

- Dobar dan, dragi moj! kako ste! Istone je tamo! Čujte!

Frederik se trudio da ga se oslobodi, da bi stigao kola sa onom ženom. Maršalka mu je davala znake da joj se vrati. Sizi je ugleda, hteo je po svaku cenu da je pozdravi.

Otkako se žalost za njegovom staramajkom okončala, on je postigao svoj ideal, uspeo je da *bude poseban*. Škotski prsluk, kratki frak, velike mašne na plitkim cipelama i ulaznica zavučena u pantljiku šešira, ništa nije nedostajalo onome što je on nazivao svojim „šikom“, nekoj vrsti anglomanskog i musketarskog stila. Otpočeo je da se žali na Šan de Mars, užasan trkački teren, govorio je zatim o trkama u Šantiliju i o šalama koje se tamo prave, kleo se da može da popije dvanaest čaša šampanjca dok otkucava dvanaest udara na satu u ponoć, predlagao Maršalki da se klade, nežno milovao njena dva kučenceta; i, oslanjajući se drugom rukom o vrata na kolima, nastavljao da brblja gluposti, držeći jabuku svog trščanog štapa na ustima, raskrečenih nogu,

utegnutih kukova. Pored njega, Frederik je pušio, neprestano gledajući naokolo šta se desilo s onim kolima.

Kad zvono ponovo odjeknu, Sizi ode, na veliku radost Rozanet, kojoj je bio vrlo dosadan, kako je rekla.

Druga trka nije imala ničeg posebnog, ni treća, osim što su jednog čoveka odneli na nosilima. Četvrta trka, u kojoj se osam konja takmičilo za nagradu grada, bila je zanimljivija.

Gledaoci sa trbina poskakali su na klupe. Drugi, stojeći na kolima, pratili su dogledima kretanje džokeja: videli su se kako promiču, kao crvene, žute, bele i plave mrlje, čitavom dužinom gomile koja je stajala oko trkališta. Izdaleka, njihova brzina nije izgledala preterana; na drugom kraju Šan de Marsa izgledalo je čak da usporavaju i odmiču kao u nekom klizanju, pri čemu se činilo da trbusi konja dodiruju zemlju, a ispružene se noge ne savijaju. Ali, vraćajući se vrlo brzo, postajali su sve veći; njihov prolazak pored tribina dizao je vetar, zemlja je podrhtavala, kamičci leteli; vazduh, ulazeći u bluže džokeja, izazivao je utisak da trepere kao jedra; silnim udarcima korbača, džokeji su gonili svoje životinje da stignu do direkta, to je bio cilj. Skidoše brojke, istakoše druge, i, usred pljeska, pobednički konj dovukao se do tribina, obliven znojem, krutih kolena, oborene glave, dok se njegov jahač, kao da je izdignut na sedlu, držao za slabine.

Jedan protest zadržao start poslednje trke. Gomila, kojoj je bilo dosadno, rasplinu se. Grupe ljudi razgovarale su ispod tribina. Razgovori su bili slobodni; otmene žene odoše, negodujući zbog prisustva sumnjivih dama.

Bilo je tu poznatih osoba s popularnih balova, glumica bulevarskih pozorišta; i nisu onim najlepšim ukazivane najveće počasti. Stara Žoržin Ober, koju je jedan pisac vodvilja nazvao „Luj XI prostitucije“, grozno našminkana, i koja se s vremena na vreme smejala kao da grokće, bila je izvaljena u svojim karucama, u bundi od kune zlatice kao usred zime. Gđa de Remuso, koja je zahvaljujući svom procesu ušla u modu, sedela je u svojim kolima kao na prestolu, u društvu Amerikanaca; i Terez Bašeli, s licem kao gotska devica, ispunjavala je sa svojih dvanaest kamera unutrašnjost jednih kola koja su, umesto blatobrana imala žardinjeru punu ruža. Maršalka je bila ljubomorna na sve te proslavljene žene; da bi je zapazili, ona počeo da mlatara rukama i veoma glasno govori.

Gospoda je primetiše i uputiše joj pozdrave. Ona im je odgovarala, navodeći Frederiku njihova imena. Sve su to bili grofovi, vikonti, vojvode i markizi; i on se prsio, jer su sve oči izražavale izvesno poštovanje prema sreći koja ga je zadesila.

Sizi nije izgledao ništa manje srećan u krugu zrelih ljudi koji su bili oko njega. Oni su se smeškali s visine svojih kravata, kao da mu se podsmevaju; on na kraju pljesnu po ruci najstarijeg i uputi se prema Maršalki.

Ona je sa izveštačenom proždrljivošću jela komad guščije džigerice; iz pokornosti, Frederik je radio isto što i ona, držeći bocu vina na kolenima.

Laka kola se opet pojaviše, bila je to gđa Arnu. Ona neverovatno preblede.

- Daj mi šampanjca! reče Rozanet.

I, podigavši što je više mogla napunjenu čašu, ona uzviknu:

- Ej, vi tamo! Poštene žene, ženo moga zaštitnika, ej!

Smeh se začu oko nje, laka kola se udaljiše. Frederik ju je vukao za haljinu, umalo što nije planuo. Ali Sizi je opet bio tu, u istoj pozi kao malopre; i, sa još više drskosti, pozvao je Rozanet na večeru.

- Neće moći! rekla je. Idemo zajedno u Kafe Angle.

Frederik, kao da to nije čuo, ništa ne reče, i Sizi napusti Maršalku, s razočaranim izrazom na licu.

Dok je razgovarao s njom, stojeći kraj vrata na desnoj strani kola, Isona se pojavi s leve strane, i, čuvši reč Kafe Angle, reče:

- To je baš zgodno mesto! Mogli bismo da mljacnemo nešto, šta kažete?

- Kako hoćete, reče Frederik, koji je, skljkokan na sedištu, gledao kako na vidiku iščezavaju laka kola, osećajući da se nešto nepopravljivo dogodilo, i da je izgubio svoju veliku ljubav. A druga je bila tu, kraj njega, radosna i laka ljubav! Ali, umoran, pun protivurečnih želja, ne znajući više sam šta hoće, osećao je beskrajnu tugu, hteo je da umre.

Prenuo ga je snažan šum koraka i glasova, i on podiže glavu; dečurlija, preskačući konopce oko hipodroma, dolazila je da razgleda tribine; svet je odlazio. Pade nekoliko kapi kiše. Gužva kočija postade još veća. Isona je nestao.

- Ma i bolje! reče Frederik.

- Neko više voli da je sam? prihvati Maršalka, spustivši svoju ručicu

na njegovu.

Tada pored njih prodoše, u presijavanju bakra i čelika, divna kola sa četiri konja, kojima su upravljala dva kočijaša u velurskim kaputima, sa zlatnim rojtama. Gđa Dambrez bila je kraj svog muža, Martinon na klupici prekoputa njih; svo troje su ih iznenađeno gledali.

„Prepoznali su me!“ reče u sebi Frederik.

Rozanet je želela da stanu, kako bi bolje videla prolazak kola. Gđa Arnu je mogla opet da se pojavi. Frederik doviknu kočijašu:

- Teraj! Teraj! Napred!

I kola krenuše ka Jelisejskim poljima između ostalih kola, fijakera, brički, dugih lovačkih kočija, tandema, tiluburaa, dog-gartova, kočija za seobu sa kožnim zavesama gde su pripiti radnici pevali, kola s jednim konjem kojima su pažljivo upravljali sve sami domaćini. U viktorijama prepunim ljudi, ponekom su dečaku, koji je sedeo na nogama ostalih, virile noge napolje. U velikim kupeima sa sedištima od sukna vozile su se, dremajući, stare udovice; ili bi prošao neki divan kasač, odnoseći laka kola, jednostavna i koketna kao frak nekog kicoša. Pljusak je, međutim, postajao sve jači. Izvlačili su se kišobrani, suncobrani, mekintoši; dovikivalo se izdaleka: „Dobar dan! - Kako ste? - Dobro! - Nije dobro! - Doviđenja!“ i lica su se nizala brzinom kineskih senki. Frederik i Rozanet nisu razgovarali, kao da su otupeli, gledajući neprestano obrtanje točkova pored sebe.

S vremena na vreme, povorke kola, u žurbi, zaustavile bi se istovremeno u nekoliko redova. Tada bi stajali jedni pored drugih, i ispitivački bi se zagledali. Sa kola na kojima su bili grbovi i plemićke oznake padali su ravnodušni pogledi na gomilu; oči pune zavisti sijale su u dnu fijakera; prezrivi osmesi odgovarali su na glave koje su se oholo držale; širom otvorena usta izražavala su glupo divljenje, tu i tamo, poneki besposlen šetač, nasred puta, ustuknuo bi jednim skokom da bi izbegao jahača koji je galopirao između kola i tako uspevao da se probije. Zatim bi sve opet krenulo; kočijaši bi opuštali dizgine, spuštali duge bičeve; konji, živahniji, tresući čamparima, bacali bi penu oko sebe; a vlažne sapi i amovi su se pušili, u isparenju kroz koje se sunce, zalazeći, probijalo. Prolazeći ispod Trijumfalne kapije, ono je, u visini čoveka, bacalo riđu svetlost od koje su blistale glavčine na točkovima, kvake na vratima kola, krajevi ruda, alke na štrangama, a, sa obe strane široke ulice, slične reci u kojoj su se talasale

grive, odela, ljudske glave, stajalo je drveće blistavo od kiše, kao dva zelena zida. Nebesko plavetnilo, odozgo, pojavljujući se na nekim mestima, bilo je meko kao svila.

Tada se Frederik priseti već dalekih dana kada je žudeo za neizrecivom srećom da se nađe u jednim od ovih kola, pored neke od ovih žena. On je sad imao tu sreću, pa ipak nije bio radosniji zbog toga.

Kiša je stala. Prolaznici, koji su se sklonili između stubova Gard-Mebla, odlazili su. Šetači, u ulici Roajal, išli su ka bulevaru. Pred zgradom Ministarstva spoljnih poslova, red besposličara stajao je na stepenicama.

Kad su prolazili pored Kineskog kupatila, gde je bilo rupa na kaldrmi, njihova kola usporiše. Neki čovek u kaputu boje lešnika koračao je ivicom trotoara. Blato, koje pljusnu od kola, prilepi mu se na leđa. Čovek se okrete, besan. Frederik prebledje; prepoznao je Delorijea.

Na ulazu u Kafe Angle otpustio je kola, Rozanet se pela gore dok je on isplaćivao kočijaša.

Zatekao ju je na stepenicama, u razgovoru s nekim gospodinom. Frederik je uze za ruku. Ali, nasred hodnika, zaustavi je neki drugi gospodin.

- Idi napred, reče ona. Sad ću ja za tobom!

I on uđe sam u separe. Kroz dva širom otvorena prozora video se svet na prozorima drugih kuća, prekoputa. Široke barice treperile su na asfaltu koji se sušio, a jedna magnolija na ivici balkona, ispunjavala je mirisom odaju. Taj miris i svežina smiriše malo njegove živce; i on se sruči na crveni divan, ispod ogledala.

Maršalka uđe; i, poljubivši ga u čelo:

- Nešto smo tužni, siroti moj mali?

- Možda! reče on.

- Nisi jedini, veruj!

Time je htela da kaže: „Zaboravimo svaki svoju tugu, u zajedničkom blaženstvu!“

Stavila je zatim laticu nekog cveta između usana, i pružila mu da je uzme. Taj pokret, pun ljupkosti i gotovo sladostrasne pitomosti, razneži Frederika.

- Zašto me mučiš? reče on, misleći na gospođu Arnu.

- Ja, tebe da mučim?

I, stojeći pred njim, gledala ga je, skupljenih trepavica, s rukama na njegovim ramenima.

Sva njegova vrlina, sav njegov gnev, potonuše u kukavičluk bez dna.

On nastavi:

- Jer nećeš da me voliš! i privuče je na kolena.

Puštalala je da radi šta god hoće s njom; on je obujmi oko struka; šuštanje njene svilene haljine raspaljivalo ga je.

- Gde su? reče Istoneov glas u hodniku.

Maršalka hitro ustade i ode na drugi kraj separea, okre-nuvši leđa vratima.

Ona poruči ostrige i svi sedošše za sto.

Istone nije bio zanimljiv. Primoran da svakodnevno piše o svemu i svačemu, da čita mnogo novina, da sluša mnoge diskusije, i da sipa paradokse kako bi zasenio prostotu, izgubio je na kraju jasan pogled na stvari, zaslepljujući samog sebe svojim slabim dosetkama. Nezgode nekad lakog, ali sad teškog života, držale su ga u stalnom uzbuđenju; a nemoć koju nije hteo da prizna, stvorila je od njega zajedljivog, sarkastičnog čoveka. Povodom novog baleta Ozaj, napao je ples uopšte, a povodom plesa Operu; zatim, povodom Opere, Italijane, koje su sada zamenili španski glumci, „kao da već nismo bili siti Kastilje!“ Frederikova romantična ljubav prema Španiji bila je time uvređena; i, da bi nekako prekinuo razgovor, zatražio je obaveštenja o Francuskom koledžu, odakle su oterali Edgara Kinea i Mickjevića. Ali Istone, obožavalac de Mestra, izjavi da je on pristalica Vlasti i Spiritualizma. Međutim, sumnjao je u potpuno i savršeno dokazane činjenice, poricao isto-riju i osporavao najpozitivnije stvari, dotle čak da je pri reči geometrija uzviknuo: „Geometrija vam je obična burgija!“ A sve je to bilo pomešano s podražavanjem glumaca. Senvil mu je posebno služio kao uzor.

Te koještarije bile su dosadne Frederiku. Pri jednom nestrpljivom pokretu, on zakači čizmom jedno kućence ispod stola.

Oba počеше odvratno da laju.

- Trebalo bi da ih pošaljete kući! reče on najednom.

Rozanet nije imala poverenja ni u koga.

Tada se on okrete boemu.

- Hajde, Istone, žrtvuj se!

- O da, mali moj! To bi bilo tako lepo!

Isona ode, ne tražeći da ga mnogo mole.

Na koji se način plaćala njegova predusretljivost? Frederik nije na to ni mislio. Počeo je čak da se raduje što ostaje nasamo s Rozanetom, kad uđe konobar.

- Gospođo, neko vas traži!

- Kako! Opet?

- Pa ipak moram da vidim! reče Rozanet.

Bio je žedan nje, bila mu je potrebna. Njen odlazak izgledao mu je kao uvreda, gotovo bezobrazluk. Šta je ona htela? Nije li bilo dovoljno što je uvredila gđu Arnu? Uostalom, tim gore po ovu! Sada je mrzeo sve žene; i jad ga je gušio, jer je njegova ljubav bila odbijena i njegova požuda obmanuta.

Maršalka se vrati, i, pokazavši mu Sizija:

- Ja sam pozvala gospodina. Dobro sam uradila, zar ne?

- Kako da ne! Naravno!

Frederik, sa osmehom mučenika, dade znak plemiću da sedne.

Maršalka poče da razgleda jelovnik, zaustavljajući se na čudnim nazivima.

- Kako bi bilo da poručimo, recimo, turban od zeca a la Rišelje i puding a la d'Orlean?

- O, nikako d'Orlean! uzviknu Sizi, koji je bio legitimista i smatrao da je rekao nešto duhovito.

- Volite li više ribu iverak a la Šambor? nastavi ona.

To nutkanje uvredi Frederika.

Maršalka se odluči za obično pečenje, rakove, pečurke, salatu od ananasa, šerbet s vanilom.

- Videćemo šta ćemo posle. Donesite zasad ovo. Ah, zaboravila sam! Dajte mi jednu kobasicu! Ali bez belog luka!

I zvala je konobara „mladiću“, nožem lupkala u čašu, bacala mrve hleba ka plafonu. Htela je odmah da pije burgundac.

- Ne pije se na početku, reče Frederik.

Ponekad se moglo piti, po vikontovom mišljenju.

- O, ne! Nikada!

- Ali da, uveravam vas!

- Ah, eto vidiš!

Pogled kojim je propratila ove reči značio je: „To je bogat čovek,

poslušaj ga!“

Međutim, vrata su se svaki čas otvarala, konobari su vikali, a na paklenom klaviru, u separeu sa strane, neko je muzicirao. Zatim trke navedoše razgovor na jahanje i na dva protivnička sistema. Sizi je branio Bošea, Frederik konta d' Ora, kad Rozanet slegnu ramenima:

- Dosta više! On se bolje razume od tebe u to, shvati!

Grickala je nar, s laktom naslonjenim na sto; sveće u svećnjaku pred njom treperile su na vetru; ta bela svetlost prelivala se u sedefastim tonovima po njenoj koži, davala je ružičastu boju njenim kopcima, sjaj njenim očima; žarka boja voća mešala se sa rumenilom njenih usana, njene tanke nozdrve širile su se; i cela njena osoba imala je nečeg drskog, pijanog i potonulog, što je Frederika dovodilo do očajanja, a ipak ispunjavalo njegovo srce pomamnim željama.

Zatim, mirnim glasom, ona upita kome pripadaju ona divna kola sa dva koša i kočijašem u kestenjastoj livreji.

- Kontesi Dambrez, reče Sizi.

- Oni su vrlo bogati, zar ne?

- O, veoma bogati! Mada je sama gospođa Dambrez po rođenju prosto gospođica Butron, kći okružnog načelnika, tek srednjeg imovnog stanja.

Njen muž je, naprotiv, trebalo da primi nekoliko zaostavština. Sizi ih nabroja; kako je odlazio kod Dambrezovih, znao je njihovu istoriju.

Frederik, da bi pokazao svoju netrpeljivost, tvrdoglavo mu je protivrečio. On je uporno tvrdio da se gđa Dambrez devojkom zvala de Butron, dokazujući da je plemkinja.

- Nije važno! Ja bih zaista volela da imam njena kola! reče Maršalka, zavalivši se u fotelji.

I rukav njene haljine, klizeći malo, otkri na njenoj ruci grivnu, ukrašenu sa tri opala.

Frederik je ugleda.

- Gle! Pa...

Pogledaše se svo troje, pocrvenevši.

Vrata se diskretno odškrinuše, pojavi se obod jednog šešira, zatim Isonoev profil.

- Izvinite ako vam smetam, ljubavnici!

Ali zastade, iznenađen što vidi Sizija, i što je Sizi zauzeo njegovo mesto.

Postavili su još za jednog; i, kako je bio veoma gladan, uzimao je bez reda sve što mu je dolazilo pod ruku među ostacima od večere, meso iz jednog tanjira, voće iz korpe, pio je jednom rukom, jeo drugom, pričajući u isto vreme o obavljenom poslu. Dva kučenceta su vraćena kući. Ničeg novog tamo! Zatekao je kuvaricu s jednim vojnikom - priča nije bila istinita, izmišljena je samo da bi izazvala utisak.

Maršalka skide svoj šešir sa čiviluka. Frederik hitro ustade ka zvoncetu, doviknuvši izdaleka kelneru:

- Kola!

- Ja imam svoja, reče vikont.

- Ali gospodine!

- Pa ipak, gospodine!

I oni su se gledali u oči, bleđi obojica, ruke su im drhtale.

Na kraju, Maršalka uze Sizija pod ruku, i, pokazavši na boema koji je sedeo za stolom.

- Pobrinite se za njega! On se guši. Ne bih htela da zbog požrtvovanja prema mojim kućicima izdahne!

Vrata se zalupiše.

- Pa? reče Istone.

- Šta pa?

- Ja sam mislio...

- Šta ste mislili?

- Zar vi nećete... ?

On dopuni rečenicu jednim pokretom ruke.

- Ma ne! To me ne zanima!

Istone nije više navaljivao.

On je imao izvestan cilj kad se pozvao na večeru. Kako se njegov list, koji se nije više zvao *Umetnost*, već *Veseljak*, sa sledećom devizom: „Tobdžije, na svoja mesta!“, nikako nije prodavao, on je želeo da ga pretvori u nedeljni časopis, sam, bez Delorijeve pomoći. Opet je govorio o starom projektu, i izložio svoj novi plan.

Ne razumevajući očigledno u čemu je stvar, Frederik je neodređeno odgovarao. Istone dočepa nekoliko cigara sa stola, reče: „Zbogom, dragi moj“, i izgubi se.

Frederik zatraži račun. Račun je bio veoma dug; i konobar sa salvetom ispod ruke čekao je novac, kad neko, jedna bleđa osoba koja je ličila na Martinona, dođe da mu kaže:

- Izvinite, zaboravili su na kelneraju da unesu fijaker u račun.
- Kakav fijaker?
- Fijaker koji je onaj gospodin maločas uzeo za pse.

I lice kelnera se izduži, kao da žali sirotog mladića. Frederiku je došlo da ga ošamari. Dao mu je napojnicu od dvadeset franaka koji su mu bili vraćeni.

- Hvala, gospodine! reče čovek sa salvetom, uz duboki poklon.

Frederik je proveo sutrašnji dan grizući se u svom besu i poniženju. Prebacio je sebi što nije ošamario Sizija. Što se tiče Maršalke, zaklinjao se da je nikad više neće videti; bilo je na svetu još tako lepih žena; i, kako je bio potreban novac da bi se imale te žene, on će igrati na Berzi novcem od svoje farme, biće bogat, poraziće svojom raskoši Maršalku i ceo svet.

Kad je došlo veče, on se iznenadi što uopšte nije pomislio na gđu Arnu.

„Utoliko bolje! Čemu to vodi?“

Posle dva dana, već oko osam sati, došao je Pelren da ga poseti. On otpoče s divljenjem prema nameštaju, s ulagivanjem. Zatim, iznenada:

- Bili ste na trkama, u nedelju?
- Da, nažalost!

Onda slikar poče da napada anatomiju engleskih konja, da hvali Žerikovljeve konje, konje na Panteonu.

- Rozanet je bila s vama?

I on vešto uze da je veliča.

Zbunila ga je Frederikova hladnoća. Nije znao kako da navede razgovor na portret.

Prva njegova namera bila je da naslika jednog Ticijana. Ali, malo-pomalo, očarao ga je raznoliki kolorit njegovog modela; i on je radio iskreno, nagomilavajući boju na boju, svetlost na svetlost. Rozanet je u početku bila ushićena; njeni sastanci sa Delmarom prekinuli su seanse i ostavili suviše vremena Pelrenu da se zanese. Zatim, kada mu je oduševljenje popustilo, upitao se da li njegovoj slici možda nedostaje veličina. Išao je opet da razgleda Ticijana, shvatao je razliku, uočio svoju grešku, pa je samo još jednom preradio konture. Zatim je težio, nagrizajući ih, da se izgube, da se tonovi glave sliju s tonovima pozadine; i lice je postalo postojanije, senke snažnije; sve je izgledalo čvršće. Najzad je Maršalka opet počela da dolazi, i čak se usudila da

stavi primedbe; umetnik je, prirodno, i dalje terao svoje. Besneo je prvo protiv njene gluposti, a onda sebi rekao da je ona možda u pravu. Tada je otpočeo period sumnji i rastrzanja misli koje izazivaju grčeve u stomaku, nesаницe, groznicu, odvratnost prema samom sebi; imao je hrabrosti da uradi neke ispravke, ali bez srca, osećajući da mu je posao bio loš.

Jedino je žalio što je odbijen u salonu, a zatim je prebacio Frederiku što nije došao da vidi Maršalkin portret.

- Baš me briga za Maršalku!

Jedna takva izjava ohrabri Pelrena.

- Mislite li vi da ta životinja neće više ni hteti da ima svoj portret? - Nije rekao da je tražio hiljadu franaka od nje. Međutim, Maršalka je malo vodila računa o tome ko će da plati, i, kako je više volela da od Amua izvuče važnije stvari, nije mu o portretu ni govorila.

- Dobro, a Arnu? upita Frederik.

Ona ga je već uputila na njega. Bivši trgovac slikama nije znao šta da radi sa portretom.

- On tvrdi da portret pripada njoj.

- I zaista je tako.

- Kako! A ona me upućuje na vas! reče Pelren.

Da je verovao u vrednost svoga dela, Pelren ne bi, možda, mislio da iz njega izvuče korist. Ali jedna svota (i to velika svota) bila bi poricanje kritike, učvršćivanje vere u samog sebe. Frederik, da bi ga se najzad otarasio, zapita ga učtivo za njegove uslove.

Preteranost tražene sume ga naljuti i on odgovori:

- Ne! O, ne!

- Ali vi ste njen ljubavnik, vi ste ga poručili!

- Bio sam samo posrednik, dozvolite!

- Ali ja ne mogu da ostanem s tim portretom o vratu!

Umetnik se ljutio.

- Ah, nisam mislio da ste toliko pohlepni!

- Ni vi toliko škrti! Ostajem na usluzi!

Tek što je Pelren otišao, Senekal se pojavio.

Uzbuđen, Frederik pokaza znake nervoze.

- Šta se dešava?

Senekal ispriča svoju priču.

- U subotu, oko devet sati, gospođa Arnu primila je pismo zbog

koga je morala u Pariz; kako, slučajno, nije bilo nikog da ode do Kreja da potraži kola, htela je da me natera da odem ja lično. Odbio sam, jer to ne spada u moj posao.

Ona je otišla, i vratila se u nedelju uveče. Juče ujutru, Arnu je banuo u fabriku. Bordovka se žalila. Ja ne znam šta je između njih, ali on je pred svima poništio njenu kaznu. Rekli smo jedan drugom grube reči. Ukratko, on mi je otkazao, i to je sve!

Zatim, izgovarajući svaku reč zasebno:

- Ne kajem se, uostalom, samo sam vršio svoju dužnost. Nije važno, to je zbog vas.

- Kako? uzviknu Frederik, plašeći se da ga je Senekal prozreo.

Senekal ništa nije naslutio, jer produži:

- To jest, da nije bilo vas, ja bih možda našao nešto bolje.

Frederika obuze nešto nalik na grižu savesti.

- Kako bih sada mogao da vam pomognem?

Senekal je tražio bilo kakav posao, neko mesto.

- To bi vam bilo lako. Vi poznajete toliko sveta, g. Dambreza, među ostalima, kako mi je rekao Delorije.

To podsećanje na Delorijea bilo mu je neprijatno. Nije mnogo mario da poseti Dambrezove posle susreta na trkama.

- Nisam toliko intiman s njima da bih mogao bilo koga da preporučim.

Demokrata stoički izdrža to odbijanje, i, nakon kratkog ćutanja:

- Sve to potiče, uveren sam, od Bordovke, a isto tako i od vaše gospođe Arnu.

To *vaše* istisnu iz Frederikovog srca i ono malo dobre volje koju je još imao. Iz delikatnosti, međutim, uzeo je ključ svog pisaaćeg stola.

Senekal ga preduhitri:

- Hvala!

Zatim, zaboravljajući na svoju bedu, govorio je o domovini, o ordenima koji su se prosipali prilikom Kraljevog praznika, o promeni Ministarskog saveta, o aferi Drujar i Benije, o skandalima dana, deklamovao je protiv buržuja i predviđao revoluciju.

Jedan japanski nož koji je visio na zidu privukao je njegovu pažnju. On ga uze, oproba njegovu dršku, zatim ga, s odvratnošću, baci na kanabe.

- E pa zbogom! Moram da idem u crkvu Notr-Dam de Loret.

- Gle! A zašto?

- Danas je godišnji parastos Godfrou Kavenjaku. On je umro na svom delu! Ali nije još sve gotovo!... Ko zna?

I Senekal mu čvrsto stisnu ruku.

- Nećemo se možda nikad više videti! Zbogom!

To zbogom, ponovljeno dvaput, njegovo mrštenje dok je razgledao bodež, njegova rezignacija, i posebno njegov svečani izgled, delovali su tako da se Frederik malo zamislio, ali je ubrzo zaboravio na sve to.

Iste nedelje, njegov notar iz Avra mu uputi novac od prodate farme, sto sedamdeset četiri hiljade franaka. Podelio ga je na dva dela, prvi je plasirao u državne obveznice, a drugi je odneo kod menjača da igra na Berzi za njegov račun.

Jeo je u kafanama koje su bile u modi, odlazio u pozorišta i trudio se da se rasonodi, kad mu Isona uputi jedno pismo, u kome mu je veselo pričao da je Maršalka, već sutradan posle trka, oterala Sizija. Frederik je bio srećan zbog toga, ne upitavši se zašto ga je boem obaveštavao o tome.

Slučaj je hteo da sretne Sizija tri dana kasnije. Plemić je bio pažljiv prema njemu, i čak ga je pozvao na večeru za narednu sredu.

Frederik je, ujutru tog istog dana, primio obaveštenje od izvršioca, kojim ga je g. Šarl-Žan-Baptist Udri obaveštavao da je, prema sudskoj presudi, postao sopstvenik jednog imanja u Belvilu, koje je bilo svojina gospodina Žaka Arna, i za koje je bio spreman da plati dve stotine dvadeset tri hiljade franaka, koliko je iznosila prodajna cena. Međutim, iz tog akta je proizilazilo da se Frederikovo potraživanje ne može naplatiti, jer je suma hipoteka kojima je nekretnina bila opterećena, prelazila kupovnu cenu.

Sve zlo dolazilo je otuda što Frederik nije na vreme obnovio hipoteku. Arnu je uzeo na sebe da to uradi, pa je zaboravio. Frederik se žestoko naljuti na njega, i, kad ga je prošao bes: „Ma dobro, na kraju krajeva... šta s tim? Ako će ga spasiti, utoliko bolje! Neću umreti! Ne mislimo više o tome!“

Ali, preturajući po papirima na stolu, naišao je na Isonovo pismo, i opazi post-skriptum, koji prvi put nije ni primetio. Boem je tražio pet hiljada franaka, tačno toliko, da bi sredio materijalnu stranu svog lista.

„Ah, ovaj me gnjavi!“

I grubo ga odbi jednim kratkim pismom. Posle toga se obukao i otišao u Mezon d'Or.

Sizi predstavi svoje zvanice, počevši od najpočasnijeg, jednog krupnog gospodina sede kose:

- Markiz Žilber d'Olnej, moj rođak. Gospodin Anselm de Foršambo, reče zatim (to je bio mladić, plav i sitan, već ćelav); a onda, pokazavši na jednog četrdesetogodišnjaka jednostavnih manira: - Žozef Bofre, moj rođak; a evo i mog bivšeg profesora, gospodin Vezut (osoba upola rabadžija, upola bogoslov, s velikim zaliscima i u dugačkom redengotu zakopčanom sasvim dole, samo jednim dugmetom, tako da je na grudima izgledao kao šal).

Sizi je čekao još nekog, barona de Komenga, „koji će možda doći, ali nije sigurno“. Izlazio je svaki čas, delovao je uzrujano; najzad, u osam sati, predoše u salu, veličanstveno osvetljenu i previše prostranu, s obzirom na broj zvanica. Sizi ju je posebno izabrao, da bi bilo što pompeznije.

Velika korpa od pozlaćenog srebra, puna cveća i voća, stajala je na sredini stola, koji je bio prekriven srebrnim posuđem, po staroj francuskoj modi; duguljaste činije, pune začina i sosova, bile su svuda naokolo; bokali s ružičastim vinom, hlađeni ledom, bili su raspoređeni na izvesnom odstojanju jedan od drugog; po pet čaša različite visine stajalo je ispred svakog tanjira, sa stvarima kojima čovek ne bi znao kako da se posluži, hiljadu neverovatnih sprava za obedovanje; samo za prvo posluž enje bila je glava od morune zalivena šampanjcem, jorkširska šunka sa tokajem, suvo pečeni drozdovi, pržene prepelice, paštete sa bešamel-sosom, paprikaš od jarebica, i, uz sve to, prženi krompiri s pečurkama. Jedan luster i trokraki svećnjaci osvetljavali su odaju presvučenu crvenim damastom. Četiri konobara u crnim frakovima stajali su iza fotelja od safijana. Videvši ovaj prizor, zvanice uskliknuše, naročito bivši profesor.

- Naš Amfitrion, vere mi, napravio je istinske ludosti! To je prekrasno!

- To? reče vikont de Sizi. Manite se!

I, od prvog zalogaja:

- E pa, dragi moj d'Olnej, jeste li išli u Pale-Roajal da vidite *Oca i Portira*?

- Ti znaš da ja nemam vremena! odgovori markiz.

Njegova jutra bila su ispunjena tečajem arbori-kulture, njegove večeri Privrednim društvom, a sva njegova podneva proučavanjem poljoprivrednih sprava po fabrikama. Živeći u Sentonžu, devet meseci u godini, koristio je svoje dolaske u prestonicu da se obrazuje; i njegov šešir širokog oboda, na jednoj polici, bio je pun brošura.

Ali Sizi, primetivši da gospodin de Foršanbo odbija vino, reče:

- Ma pijte sad! Niste baš junačina za svoje poslednje momačko veče! Na te reči, svi se pokloniše, čestitali su mu.

- A mlada osoba, reče profesor, mora da je dražesna, uveren sam!

- Nego šta! uzviknu Sizi. Ali on i pored toga greši; ženidba je tako glupa stvar!

- Ti olako govoriš o tome, dragi prijatelju! reče gospodin d'Olnej, prisetivši se svoje pokojnice, i jedna suza mu zablista u oku.

A Foršambo ponovi više puta uzastopce, cereći se:

- I vi ćete upasti u tu klopku, i vi!

Sizi je protestovao. Više je voleo da se zabavlja, "da je iz doba regenstva". Želeo je da se tuče nogama, kako bi mogao da obilazi podzemne kavane u Siteu, kao princ Rudolf iz *Pariških tajni*, izvukao je iz džepa kratku lulu, psovao je sluge, preterano pio; i, da bi o sebi stvorio što lepše mišljenje, kudio je sva jela. Čak je vratio pečurke, a profesor, koji ih je slatko jeo, ulizički reče:

- Nije ni prineti šnenoklama vaše gospođe staramajke!

Zatim se opet vratio razgovoru sa svojim susedom agronomom, koji je nalazio da je život na selu mnogo korisniji, ako ni zbog čega drugog, da čovek bar može da vaspita svoje kćeri sasvim jednostavno. Profesor se slagao s tim idejama i dodvoravao mu se, pretpostavljajući da ima uticaja na njegovog učenika, jer je potajno želeo da bude njegov poslovni čovek.

Frederik je došao rđavo raspoložen prema Siziju; njegova glupost ga je razoružala. Ali svi njegovi pokreti, njegovo lice, čitava njegova osoba, podsećajući ga na večeru u Kafe Angle, sve ga je više ljutila; i on je slušao neljubazne primedbe koje je poluglasno pravio rođak Žozef, jedan valjan mladić bez imovine, ljubitelj lova, i berzijanac. Sizi ga, u šali, nazva više puta „lopovom“; zatim, odjednom:

- Ah, baron!

Tada uđe jedan čovek od svojih trideset godina, koji je imao nečeg

grubog u fizionomiji i gipkog u telu, s naherenim šešišrom i cvetom u rupici kaputa. To je bio vikontov ideal. Sizi je bio ushićen što je ovaj došao; i, kako ga je njegovo prisustvo razdragalo, pokušao je da napravi čak i jedan kalambur, u trenutku kad se prelazilo na tetreba:

- Evo ga najbolji La Brijerov karakter!²

On zatim postavi g. de Komengu mnoštvo pitanja o licima nepoznatim društvu; onda, kao da se iznenada nečeg setio:

- Recite, jeste li mislili na mene?

- Nemate potreban broj godina, mali moj! Nemoguće je!

Sizi ga je zamolio da ga predloži za člana svoga kluba. Ali baron, pošto se očigledno sažalio nad njegovim samoljubljem, reče:

- Ah, umalo nisam zaboravio! Čestitam vam na opkladi, dragi moj!

- Na kojoj opkladi?

- Na opkladi koju ste napravili na trkama, da ćete još iste večeri otići onoj dami.

Frederik oseti kao da ga je neko ošinuo bičem. Ali ga gotovo odmah umiri Sizi jevo snuždeno lice.

I zaista, već sutradan, Maršalka se pokajala, kad se Arnu, njen prvi ljubavnik, njen čovek, pojavio istog dana. Oboje su stavili do znanja vikontu da im „smeta“, i izbacili ga napolje, bez mnogo obzira.

On se napravi kao da ne shvata. Baron dodade:

- Šta je s njom, sa tom dobro Roz?... Ima li još onako lepe noge? - pokazujući time da je prisno poznaje.

Frederiku je bilo neprijatno to otkriće.

- Nema čovek zašto da crveni, nastavi baron, to je dobar posao!

Sizi coku jezikom.

- Pa... ne tako dobar!

- Ah!

- Bože moj, da! Pre svega, ja ne nalazim ništa posebno na njoj, a osim toga, može se naći koliko god hoćete takvih, jer, na kraju krajeva... ona se prodaje!

- Ali ne svima! oporo prihvati Frederik.

- On misli da se razlikuje od drugih! reče Sizi. Da čovek pukne od smeha!

I smeh prođe oko stola.

Frederik je osećao kako ga lupanje srca guši. Ispio je dve čaše vode jednu za drugom.

Ali baron je sačuvao lepu uspomenu na Rozanet.

- Da li je ona još uvek s nekim Arnuom?

- Pojma nemam, reče Sizi. Ja ne poznajem tog gospodina.

Ipak je dodao da je to prevarant.

- Nemojte tako! uzviknu Frederik.

- Ali stvar je sasvim istinita! On je čak imao i jedan sudski proces.

- To nije istina!

I Frederik poče da brani Arnua. Jamčio je za njegovu čestitost, išao je čak dotle da je i sam počeo da veruje u to, izmišljao je cifre, dokaze. Vikont, pun mržnje, i još pripit, tvrdoglavo je zastupao svoje mišljenje, toliko da mu Frederik ozbiljno reče:

- Da li je to zato da biste me vređali, gospodine?

I gledao ga je, ženica zažarenih kao njegova cigara.

- O, ni najmanje! Ja vam priznajem da on ima i nešto veoma dobro: svoju ženu.

- Vi je poznajete?

- Zaboga! Sofi Arnu, pa nju poznaje ceo svet!

- Šta kažete?

Sizi, koji je ustao, ponovi, mucajući:

- Ceo svet nju poznaje!

- Ućutite! To nisu one kod kojih vi idete!

- To mi samo laska!

Frederik mu baci svoj tanjir u lice.

Tanjir prelete kao munja preko stola, prevrnu dve boce, razbi čašu sa kompotom, i, slomivši se o pozlaćenu korpu u tri komada, udari vikonta u stomak.

Svi skočiše da ga zadrže. On se otimao, vičući, obuzet nekom vrstom besnila; g. d' Olnej je samo ponavljao:

- Smirite se! Molim vas! Dete moje!

- Pa to je užasno! drao se vaspitač.

Zelen kao šljiva, Foršambo je drhtao; Žozef se glasno smejaao; posluga je brisala vino, skupljala parčad po zemlji; a baron priđe prozoru da ga zatvori, jer je galama, i pored tutnjave kola, mogla da se čuje na bulevaru.

Kako su, u trenutku kad je tanjir bačen, svi istovremeno govorili, bilo je nemoguće otkriti zašto je došlo do te uvrede, da li zbog Arnua, gđe Arnu, Rozanet, ili zbog nekog drugog. Jedino je bila izvesna

Frederikova neoprostiva grubost; on je jednostavno odbijao da izrazi i najmanje žaljenje zbog toga što je učinio.

G. d'Olnej se trudio da ga umiri, rođak Žozef, vaspitač, čak i sam Foršambo. Baron je za to vreme hrabrio Sizija, koji je, podlegavši živčanoj slabosti, lio suze. Frederik, naprotiv, sve se više ljutio; i ostali bi tako do zore da baron ne reče, kako bi sve to nekako prekinuo:

- Vikont će vam, gospodine, poslati sutra svoje svedoke.
- U koliko sati?
- U podne, molim.
- Slažem se, gospodine.

Na ulici, Frederik udahnu vazduh punim plućima. Već odavno je sputavao svoje srce. Najzad ga je zadovoljio; osećao je kao neku oholost muškosti, preobilje skrivenih snaga koje su ga opijale. Bila su mu potrebna dva svedoka. Prvi na koga je pomislio bio je Reženbar; i on se odmah uputi ka jednoj kafanici u ulici Sen-Deni. Bila je zatvorena. Ali svetlost je sijala na prozorčetu vrata koja se otvoriše, i on uđe, sagnuvši se vrlo duboko ispod roletne.

Sveća na ivici kelneraja osvetljavala je pustu salu. Sve stolice su, s nogama uvis, stavljene na stolove. Gazda i gazdarica večerali su s konobarom u uglu blizu kuhinje; i Reženbar, sa šeširom na glavi, jeo je zajedno s njima, i čak je smetao konobaru, koji je bio primoran da se pri svakom zalogaju okrene pomalo u stranu. Ukratko mu ispričavši stvar, Frederik zatraži njegovu pomoć. Građanin nije hteo odmah da odgovori; kolutao je očima, izgledalo je kao da razmišlja, prošao je nekoliko puta po sali, i najzad reče:

- Da, rado!

I ubilački osmeh razvedri mu lice kad je saznao da je protivnik plemić.

- Sredićemo ga već, budite spokojni! Pre svega... mačem. ...
- Ali možda, primeti Frederik, ja nemam pravo...
- Ja vam kažem da treba uzeti mač! grubo mu reče Građanin. Znete li da rukujete njim?
- Nešto malo.

- Ah, nešto malo! Eto kakvi ste vi! A ovamo ih spopada bes da napadaju! Zašto postoji sala za mačevanje? Slušajte me: držite se uvek na odstojanju, zatvarajući sebe u krugove, i branite se! To je dozvoljeno. Umorite ga. Zatim se hrabro sručite na njega! I naročito

nemojte da izvodite kerefeke, nikakve udarce a la La Fužer! Samo jednostavne, jedan-dva, degažmane. Gledajte, vidite li? Treba da okrećete šaku u zglavku kao da otvarate bravu. - Čiča-Votje, dajte mi vaš štap! Ah, ovo je dobro.

On dohvali palicu koja je služila za paljenje gasa, izvi u luk levu ruku, savi desnu, i poče stopalima da gura pregradu. Lupao je nogom, žestio se, pravio se kao da nailazi na teškoće, istovremeno vičući: Jesi li tu? Jesi li tu?“ a njegova ogromna silueta ocrtavala se na zidu, sa šeširom koji kao da je dodirivao tavanicu. Gostioničar je s vremena na vreme govorio: „Bravo! Vrlo dobro!“ I njegova supruga mu se divila, iako uzbuđena; a Teodor, bivši vojnik, bio je skamenjen od zabezекnutosti, jer je i inače bio obožavalac g. Reženbara.

Sutradan, rano izjutra, Frederik odjuri u Dsardijeovu radnju. Posle čitavog niza odaja, prepunih tkanina koje su ispunjavale police, ili su bile razastrte preko stolova, dok su, tu i tamo, na drvenim naslonima ležali šalovi, Frederik ga najzad ugleda kako, u nekoj vrsti kaveza, među registrima, piše za pultom. Čestiti mladić napusti odmah posao.

Svedoci su došli u podne. Iz učtivosti, Frederik je smatrao da ne treba da prisustvuje sastanku.

Baron i g. Žozef izjaviše da bi se zadovoljili najobičnijim izvinjenjem. Ali Reženbar, koji se držao načela da nikad ne popušta, i kome je značilo što brani čast Arnua (Frederik mu nije govorio ni o čemu drugom), zahtevao je da se vikont izvini. G. de Komeng je bio ozlojeđen zbog takve drskosti. Građanin ni za dlaku nije hteo da popusti. Kako je pomirenje bilo nemoguće, morali su da se tuku.

Iskrsele su i druge teškoće; jer je izbor oružja, po pravilima, pripadao Siziju, uvređenom. Ali Reženbar je smatrao da je, pozivanjem na dvoboj, Sizi postao uvredilac. Sizijevi svedoci povikaše da je šamar, međutim, jedna od najstrašnijih uvreda. Građanin je pravio razliku između reći, udarac nije isto što i šamar. Na kraju odlučiše da se obrate oficirima za mišljenje; i četiri svedoka izadoše da u bilo kojoj kasarni potraže oficire.

Zaustaviše se kod kasarne na Orsejskom keju. G. de Komeng, prišavši dvojici kapetana, izloži im u čemu je spor.

Kapetani nisu baš ništa razumeli od čitave te priče, pobrkane još više Reženbarevim upadicama. Ukratko, posavetovali su gospodi da sastave zapisnik, i da će im oni posle reći svoje mišljenje. Tako odoše u

jednu kafanu; i čak, iz obazrivosti, Sizija obeležiše slovom X, a Frederika slovom K.

Zatim se vratiše u kasarnu. Oficiri su negde izašli. Ubrzo su se vratili, odlučivši da izbor oružja očigledno pripada gospodinu X. Svi se uputiše Sizijevoj kući. Reženbar i Disardije ostali su na trotoaru.

Kad je saznao za odluku, vikonta obuze takva zbunjenost, da su morali da mu je ponove nekoliko puta; i, kada je g. de Komeng došao u izlaganju do Reženbarovog zahteva, on promrmlja „ali ipak“, i nije bio baš daleko od toga da ga ispuni. Zatim se sruči u fotelju, i izjavi da se neće tući.

- Šta kažete? Molim? reče baron.

Onda Sizi poče nešto nerazgovetno da mrmlja. Hteo je da se tuče kremenjačom, iz neposredne blizine, jednim jedinim pištoljem.

- Ili ćemo nasuti arsenik u jednu čašu, koju ćemo izvlačiti kockom. To se radi ponekad; čitao sam!

Baron, po prirodi vrlo malo strpljiv, grubo ga prekide.

- Ona gospoda čekaju vaš odgovor. To je nepristojno, na kraju krajeva! Na šta se odlučujete? Razmislite? Hoćete li mač?

Vikton odgovori „da“, klimanjem glave; i dvoboj je utvrđen za sutradan, na gradskoj kapiji Majo, tačno u sedam sati.

Kako je Disardije morao da se vrati na posao, Reženbar je otišao da obavesti Frederika.

Ostavili su ga čitavog dana bez vesti; njegovo iščekivanje postalo je nepodnošljivo.

- Utoliko bolje! uzviknu on.

Građanin je bio zadovoljan njegovim držanjem.

- Tražili su od nas izvinjenje, pomislite samo? To nije ništa, samo jedna obična reč! Ali ja sam ih poslao do sto đavola! Kao što je i trebalo, zar ne?

- Naravno, reče Frederik, pomislivši kako bi bilo bolje da je izabrao drugog svedoka.

Zatim, kad je ostao sam, ponovi glasno nekoliko puta:

„Ja ću se tući na dvoboju! Gle, ja ću se tući! Smešno!“

Šetajući po sobi, on prođe pored ogledala i opazi da je bled.

„Da li ću se uplašiti?“

I obuze ga užasno duševno mučenje na pomisao da bi mogao da se uplaši na dvoboju.

„A ako budem ubijen! Moj otac je umro na isti način. Da, ja ću biti ubijen!“

Odjednom ugleda svoju majku u crnini; nepovezane slike prolazile su mu kroz glavu. Sopstveni kukavičluk dovodio ga je do očajanja. Zatim ga obuze preterana hrabrost, bio je žedan krvi. Ni čitav bataljon ne bi ga naterao da odstupi. Kad se ta groznica smirila, on sa radošću oseti da je nepokolebljiv. Da se malo rasonodi, otišao je u Operu, gde se davao neki balet. Slušao je muziku, dogledom posmatrao balerine, i popio, za vreme pauze, čašu punča. Ali vrativši se kući, kad je ugledao svoju sobu za rad, svoj nameštaj, gde se možda poslednji put nalazi, obuze ga neka slabost.

Sišao je u baštu. Zvezde su sijale; posmatrao ih je. Pomisao da se tuče radi žene uzdizala ga je u sopstvenim očima, oplemenjivala ga. Zatim je legao u krevet, potpuno miran.

Nije bilo tako i sa Sizijem. Kad je baron otišao, Žozef se trudio da ga duševno ohrabri, i, kako je vikont i dalje bio hladan:

- Pa ipak, dragi moj, ako misliš da je bolje ne tući se, idem da im kažem.

Sizi se nije usuđivao da odgovori „naravno“, ali je bio kivan na svog rođaka što mu nije učinio tu uslugu ništa mu ne govoreći.

Poželeo je da Frederik, preko noći, umre od kapi, ili da izbije neka pobuna, da bi sutra bilo mnogo barikada koje bi sprečile prilaz Bulonjskoj šumi, ili da neki događaj onemoguću jednom od svedoka da tamo dođe; jer bi dvoboj onda mogao da se odloži. Spopadala ga je želja da se brzim vozom spase bilo gde. Žalio je što ne zna medicinu, kako bi uzeo nešto što ne bi bilo opasno po njegov život, a svi bi poverovali da je umro. Čak je poželeo da se opasno razboli.

Da bi došao do nekog saveta, neke pomoći, poslao je po g. d’Olneja. Dobričina je otputovao za Sentonž, jer je primio depešu koja ga je obavestavala da mu se jedna od kćeri razbolela. Siziju je to izgledalo kao loš predznak. Srećom je g. Vezu, njegov vaspitač, došao da ga obiđe. Tada on izli sve što mu je bilo na duši.

- Šta da radim, Bože moj! Šta da radim?

- Na vašem mestu, gospodine konte, ja bih potplatio neku ljudeskaru s pijace da ga pošteno mlatne.

- Znao bi svakako s koje strane to dolazi! prihvati Sizi.

I, s vremena na vreme, zaječao bi; zatim bi dodao:

- Ali zar mi imamo pravo na dvoboj?

- Ostatak varvarstva! Šta ćete!

Iz predusretljivosti, pedagog se pozva na večeru. Njegov učenik ništa nije jeo, i, posle obeda, oseti potrebu da se malo prošetata.

Kad su prošli pored neke crkve, on reče:

- Mogli bismo da svratimo... da vidimo?

G. Vezu nije tražio ništa bolje, i čak mu pruži svetu vodicu.

Bio je Marijin mesec, cveće je pokrivalo oltar, glasovi su pevali, orgulje su svirale. Ali nije bio u stanju da se moli, crkveni ceremonijal budio je u njemu pogrebne misli; čuo je kao brujanje *De profundis*.

- Hajdemo napolje! Nije mi dobro!

Celu noć igrali su karte. Vikont se trudio da gubi, da bi otklonio od sebe zlu sudbinu, čime se g. Vezu lepo koristio. Na kraju, u praskozorje, Sizi, koji nije više mogao da izdrži, skljojao se na zeleni stolnjak, i zaspao snom punim neprijatnih snova.

Ako se hrabrost sastoji u savlađivanju sopstvene slabosti, vikont je bio hrabar, jer se upeo iz petnih žila da se pokaže miran kad je ugledao svoje svedoke, pošto mu je taština govorila da bi ga uzmicanje upropastilo. G. de Komeng čestitao mu je na dobrom izgledu.

Ali, na putu, razdraži ga ljuljanje fijakera i toplota jutarnjeg sunca. Njegova energija nestade. Nije čak znao ni kuda idu.

Baron se zabavljao da mu uteruje strah u kosti, govoreći o dešu, i o načinu kako će ga krišom vratiti u grad. Žozef mu se pridruži; obojica, smatrajući da je čitava stvar smešna, bili su ubeđeni da će se sve lepo srediti.

Sizijeva glava je bila klonula ka grudima; on je lagano podiže i primeti da nisu povelili lekara.

- To je nepotrebno, reče baron.

- Onda znači, nema opasnosti?

Žozef odgovori ozbiljnim glasom:

- Nadajmo se!

I niko u kolima više ne progovori.

U sedam sati i deset minuta stigli su pred gradsku kapiju Majo. Frederik i njegovi svedoci bili su već tu, u crnim odelima, sva trojica. Reženbar je, umesto kravate, imao okovratnik od konjske dlake, kao prost vojnik; nosio je neku vrstu dugačke futrole za violinu, posebno određenu za ovakvu vrstu pustolovina. Hladno se pozdraviše. Zatim

svi zađoše u Bu-lonjsku šumu, Madridskim putem, da bi našli pogodno mesto.

Reženbar reče Frederiku, koji je koračao između njega i Disardijea:

- Dobro, a šta je sa zortom? Ako vam je išta potrebno, nemojte se ustručavati, ja znam kako je to! Strah je prirodan u čoveku.

Zatim, prigušenim glasom.

- Ne pušite, to smekšava!

Frederik baci svoju cigaru koja mu je smetala, i nastavi čvrstim korakom. Vikont je išao pozadi, oslanjajući se na ruke svojih svedoka.

Retki prolaznici dolazili su im u susret. Nebo je bilo plavo, i čulo se, s vremena na vreme, kako skaču zečevi. Na savijutku jedne staze, neka žena u haljini od jeftine svile razgovarala je s jednim čovekom u bluzi, a na širokoj stazi, sluge u platnenim kaputima vodili su konje. Sizi se prisećao srećnih dana kada je, na svom konju, s monoklom na oku, jahao pored kočija; te uspomene uvećavale su njegov strah; mučila ga je neutoljiva žeđ; zujanje mušica mešalo se s udarima njegovog srca; noge su mu upadale u pesak; izgledalo mu je da već beskrajno dugo hoda.

Svedoci, ne zaustavljajući se, zagledali su neprestano s obe strane puta. Posavetovali su se da li da se ide do raskrsnice Katelan, ili ispod zidova Bagatele. Najzad, skrenuše desno; i zaustaviše se na jednoj čistini, sa sve četiri strane okruženoj borovima.

Mesto je bilo izabrano i zbog ravnog terena. Obeležiše pozicije na koje je protivnici trebalo da stanu. Reženbar zatim otvori svoju kutiju. U njoj su bila, na postavi od crvene ovnujske kože, četiri vitka mača, izdubljena po sredini, sa drškama ukrašenim mrežasto ispletenim žicama. Jedan svetli zrak, probijajući se kroz lišće, pade preko toga; i Siziju se učini da mačevi blistaju kao srebrnaste zmije u lokvi krvi.

Građanin pokaza da su svi iste dužine; treći uze za sebe, da bi, u slučaju potrebe, mogao da razdvoji borce. G. de Ko-meng je držao u ruci štap. Nastade ćutanje. Gledali su se među sobom. Sva su lica imala u izrazu nešto izbezumljeno i svirepo.

Frederik je skinuo redengot i prsluk. Žozef je pomogao Siziju da uradi isto; skinuvši kravatu, opaziše mu ikonicu oko vrata. To izazva Reženbara da se sažaljivo nasmeši.

Onda, g. de Komeng (kako bi Frederiku dao vremena da još malo razmisli) poče da pronalazi neke smetnje. Tražio je pravo za duelanta

da stavi rukavicu, zatim pravo da uhvati levom rukom mač svog protivnika; Reženbar, kome se žurilo, nije se tome protivio. Na kraju baron, obrativši se Frederiku, reče:

- Sve zavisi od vas, gospodine! Nije ni najmanje nečasno priznati svoje greške.

Disardije mu je davao za pravo klimanjem glave. Građanina to naljuti.

- Mislite li vi da smo mi ovde došli da se šalimo... ? Pripremite se!

Protivnici su bili jedan prema drugom, sa svojim svedocima sa strane. Reženbar snažnim glasom dade znak:

- Napred!

Sizi strahovito preblede. Sečivo na njegovom maču drhtalo je pri vrhu kao korbač. Njegova glava se zanese, ruke se raširiše, i on pade na leđa, onesvešćen. Žozef ga podiže, i, podnevši mu neku bočicu pod nos, snažno ga je drmusao. Vikont otvori oči, i najednom kao mahnit dočepa svoj mač. Frederik je zadržao svoj u ruci; i čekao ga je, ukočenih očiju, visoko uzdignute ruke.

- Stanite! Stanite! doviknu jedan glas koji se čuo s puta, u isti mah kad i bat konjskih kopita u galopu; a koš lakih karuca kršio je grane! Jedan čovek nagnut iz njih mahao je maramicom, i neprestano vikao: „Stanite! Stanite!“

G. de Komeng, pomislivši da se umešala policija, podiže štap.

- Ta prestanite! Vikont krvari!

- Ja? reče Sizi.

I zaista, pri padu je ogrebao palac na levoj ruci.

- Pa to je od pada, reče Građanin.

Baron se pretvarao da nije čuo.

Arnu je skočio s kola.

- Stižem kasno! Ne! Hvala Bogu!

Obema rukama držao je Frederika, pipavao ga, obasipao mu lice poljupcima.

- Ja znam povod; vi ste hteli da branite svog starog prijatelja! To je lepo, da, to je lepo! Nikada vam to neću zaboraviti! Kako ste vi plemeniti! Ah, drago dete!

Posmatrao ga je i lio suze, kikoćući se istovremeno od sreće. Baron se okrete ka Žozefu.

- Izgleda mi da smo suvišni u ovoj maloj porodičnoj svetkovini. Gotovo je, zar ne, gospodo? - Vikonte, stavite ruku u zavoj; evo vam moj šal. - Zatim, uz zapovednički pokret ruke; - Hajde! Bez ljutnje! Tako valja!

Dva protivnika mlitavo stisnuše jedan drugom ruku. Vi-kont, g. de Komeng i Žozef izgubiše se na jednu stranu, a Frederik ode sa svojim prijateljima na drugu.

Kako restoran Madrid nije bio daleko, Arnú predloži da svrate i popiju po čašu piva.

- Mogli bismo i da doručujemo, reče Reženbar.

Ali kako Disardije nije imao vremena, ograničiše se na po čašu-dve, u bašti. Svi su osećali blaženost koja prati srećne rasplete. Građanin je, međutim, bio ljut što je dvoboj prekinut baš u najlepšem trenutku.

Arnú je saznao za dvoboj preko nekog Reženbarovog prijatelja po imenu Kompen; i, u naletu razneženosti, dojurio je da bi ga sprečio, verujući, uostalom, da je on bio povod. Zamolio je Frederika da mu detaljnije ispriča o svemu; Frederik, dirnut dokazima njegove nežnosti, nije hteo još više da uveća njegovu iluziju:

- Zaboga, ne govorimo više o tome!

Arnú je našao da je ova suzdržanost dokaz velikodušnosti. Zatim je, s uobičajenom površnošću, prešao na neku drugu temu, upitavši:

- Šta ima novo, Građanine?

I oni počеше da razgovaraju o menicama, rokovima. Da bi im bilo zgodnije da razgovaraju, prešli su čak za drugi sto u prikrajku, gde su šaputali.

Frederik uhvati samo ove reči: „Vi ćete mi potpisati. -Da! Ali vi, naravno... Ja sam se, na kraju krajeva, pogađao za tri stotine! - Lep posao, vere mi!“ Ukratko, bilo je jasno da je Arnú mnogo štošta petljao zajedno sa Reženbarom.

Frederik pomisli da ga podseti na svojih petnaest hiljada franaka. Ali Arnúov poslednji postupak isključivao je svako prebacivanje, čak i najblaže. Uostalom, Frederik je bio umoran. Mesto nije bilo zgodno. On odloži to za neki drugi dan.

Sedeći u senci divlje loze, Arnú je veselo pušio. Pogledao je ka vratima separea koja su sva bila okrenuta prema bašti, i reče da je nekada dolazio tu, vrlo često.

- Ne sam, svakako? primeti Građanin.

- Naravno!

- Kakav ste vi mangup! A oženjen čovek!

- Eh, a vi! uzvratu Arnua. I, s osmehom punim praštanja: - Ja sam uveren da ovaj lisac ima, negde, neku sobu u koju dovodi devojčice!

Građanin je, jednostavnim podizanjem obrva, priznao da je to tačno. I onda ta dva gospodina izložiše svoje ukuse: Arnua je sada više voleo mladost, radnice; Reženbar je mrzeo „čepe“, i posebno je držao do nečeg pozitivnog. Zaključak trgovca fajansom bio je da žene ne treba uzimati previše ozbiljno.

„Ali on voli svoju!“ pomisli Frederik, okrenuvši se; i smatrao ga je nepoštenim čovekom. Bio je kivan na njega zbog ovog dvoboja, kao da je on kriv što je maločas rizikovao svoj život.

Međutim, bio je zahvalan Disardijeu zbog njegovog požrtvovanja; trgovački pomoćnik, na njegovo navaljivanje, ubrzo mu je svakog dana dolazio u posetu.

Frederik mu je pozajmljivao knjige: Tjera, Dlora, Baranta, Lamartinove *Žirondince*. Dobročudni mladić ga je s mnogo pažnje slušao, i usvajao je njegova mišljenja kao da mu govori neki učitelj.

Došao je jedne večeri, sav preplašen.

Tog jutra, na bulevaru, neki čovek koji je trčao bez daha sudario se s njim; i, kad je u njemu prepoznao nekog Senekalovog prijatelja, ovaj mu je rekao:

- Uhapsili su ga, ja sam pobeo!

To je bila sušta istina. Delorije je proveo čitav dan da se obavesti. Senekal je bio u zatvoru, optužen zbog političkog atentata.

Sin nadzornika u fabrici, rođen u Lionu, imajući za profesora jednog bivšeg učenika Šalijea, čim je stigao u Pariz bio je primljen u Društvo Porodica; njegov način života bio je poznat; policija ga je pratila. Tukao se u majskoj aferi 1839; i otada je ostao po strani, ali zanoseći se sve više, kao fanatični pristalica Aliboa, mešajući svoje žalbe protiv društva sa žalbama naroda protiv monarhije, i budeći se svakog jutra s nadom u revoluciju koja bi, za petnaest ili mesec dana, pro-menila svet. Na kraju, zgađen mlitavošću svoje političke braće, besan na prepreke koje su ometale ispunjenje njegovih snova, i očajavajući zbog otadžbine, ušao je kao hemičar u zaveru zapaljivih bombi; policija ga je iznenadila baš kad je nosio barut koji je hteo da oproba na Monmartru - krajnji pokušaj da se zavede republika.

Disardije nije manje od njega voleo republiku, jer je ona značila, verovao je, sveopšte oslobođenje i sreću. Jednog dana, kad mu je bilo petnaest godina, u ulici Transionen, pred radnjom nekog bakalina, video je vojnike s bajonetima crvenim od krvi, kosom prilepljenom uz kundake njihovih pušaka; od tog vremena bio je ogorčen na vladu, kao na otelovljenje Nepravde. Za njega su ubice i žandarmi bili gotovo isto; žbir je vredeo, u njegovim očima, isto koliko i oceubica. Sve zlo koje je bilo rašireno na zemlji, on je naivno pripisivao vlasti; i mrzeo ju je istinskom, neprekidnom mržnjom, koja mu je ispunjavala celo srce i pojačavala njegovu osetljivost. Senekalovi vatreni govori sasvim su ga zaneli. Bio kriv ili ne, a njegov pokušaj užasan, nije bilo važno! Od trenutka kad je postao žrtva Vlasti, čovek je morao da mu pomogne.

- Perovi će ga svakako osuditi! Zatim će biti odveden zatvorenim kolima kao neki robijaš i strpaće ga u Mon-Sen-Mišel, gde ih Vlada ubija! Osten je poludeo! Stojben je izvršio samoubistvo! Da bi prebacili Barbesa u ćeliju, vukli su ga za noge, za kosu! Gazili su ga nogama, dok mu je glava odskakivala niz sve stepenike. Kakav užas! Bednici!

Gušili su ga jecaji besa, i on se vrteo po sobi, kao obuzet dubokim duševnim mučenjem.

- Trebalo bi, ipak, nešto učiniti! Ozbiljno! Ja ne znam! Da pokušamo da ga oslobodimo, šta mislite? Kad ga budu vodili u Luksemburg, možemo se baciti na patnju u hodniku! Desetak odlučnih ljudi može svuda da proдре.

Bilo je toliko plama u njegovim očima da Frederik od toga uzdrhta. Senekal mu se učini većim nego što ga je zamišljao.

Prisetio se njegovih patnji, njegovog čistunskog života; iako se nije toliko oduševljavao njim kao Disardije, ipak je osećao ono divljenje što ga izaziva svaki čovek koji se žrtvuje za ideju. Da ga je pomogao, govorio je sebi, Senekal ne bi možda doterao dotle; i dva prijatelja su se svojski trudila da pronađu neku kombinaciju da ga spasu.

Ali nemoguće je bilo da dopru do njega.

Frederik se o njegovoj sudbini obaveštavao iz novina, i pune tri nedelje išao je u javne čitaonice.

Jednog dana, došlo mu je pod ruku nekoliko brojeva *Veseljaka*. Uvodni članak je, redovno, bio posvećen rušenju nekog slavnog čoveka. Sledile su zatim društvene vesti, ogovaranja. Onda su ismevali Odeon, krug Karpantas, gajenje riba, i osuđeničke na smrt, kada ih je

bilo. Nestanak nekog parobroda služio je kao povod za šale čitavih godinu dana. U trećem stupcu, umetnički hroničar davao je, pod vidom anegdota ili saveta, reklame za krojače, uz prikaze soaroea donosio je oglase o prodaji, analize književnih dela, raspravljajući na isti način o knjizi stihova i o paru cipela. Jedini ozbiljan deo bila je kritika malih pozorišta, u kojima se osipala paljba na dva ili tri direktora, i pozivalo se na interese Umetnosti povodom dekora „Finanbila“ ili ljubavnice iz „Delasmana“.

Frederik se već spremao da odbaci sve to, kad mu pogled pade na članak pod naslovom: *Jedna kokica između tri petla*. To je bila povest njegovog dvoboja, ispričana u nestašnom, galskom tonu. Odmah je prepoznao sebe, jer je bio označen sledećom šalom, koja se ponavljala: Jedan mladić iz koledža u Šansu, kome fali *ono*.“ Prikazivali su ga čak kao bednog palančanina, nepoznatu budalu koja se upinje da se nekako progura u društvo otmene gospode. Što se tiče vikonta, on je imao lepu ulogu, prvo oko večere, na koju je ušao silom, zatim u opkladi, jer je odveo damu, i najzad na terenu, gde se ponašao kao plemić. Frederikovu hrabrost nisu sasvim poricali, ali se nagoveštavalo da se jedan posrednik, zaštitnik lično, pojavio tačno na vreme. Sve se završavalo sle-dećom rečenicom, punom, možda, podmetanja:

„Otkud ta njihova nežnost? Problem! I, što bi rekao Ba-zil, ko tu koga ovde vara?“

To se, bez ikakve sumnje, Isona svetio Frederiku, zato što mu nije dao pet hiljada franaka.

Šta da radi? Ako bi zatražio objašnjenje, boem bi tvrdio da je nevin, i ništa ne bi time postigao. Najbolje da prećutno pređe preko toga. Niko, na kraju krajeva, nije ni čitao *Veseljaka*.

Izlazeći iz čitaonice, ugledao je mnogo sveta pred jednom prodavnicom slika. Gledali su jedan ženski portret, ispod koga je crnim slovima pisalo: „Gospođica Roz-Anet Bron, svojina gospodina Frederika Moroa, iz Nožana.“

Bila je to ona, ili bar približno ona, gledana s lica, otkrivenih grudi, raspletene kose, držala je torbicu od crvenog ve-lura, dok je, iza nje, paun pružao kljun preko njenog ramena, pokrivajući svojim velikih lepezastim perjem ceo zid.

Pelren je izložio sliku da bi primorao Frederika na plaćanje, ubeđen da je slavan, i da će se ceo Pariz, opredelivši se za njega, zauzeti za tu

stvar.

Da li je to bila zavera? Da li su slikar i novinar zajedno pripremili udarac?

Njegov dvoboj ništa nije sprečio. Postajao je smešan, svi su mu se rugali.

Tri dana kasnije, krajem juna, kako su akcije Severne železnice skočile na berzi petnaest franaka, a on kupio dve hiljade obveznica prethodnog meseca, ispalo je da je zaradio trideset hiljada franaka. Ta blagonaklonost sudbine vratila mu je samopouzdanje. Rekao je sebi da mu niko nije potreban, da su mu sve nevolje dolazile zbog njegove stidljivosti, njegovog kolebanja. Trebalo je da grubo otpočne s Maršalkom, da odbije Isona još prvog dana, da se ne kompromituje sa Pelrenom; i, da bi pokazao da mu sve to nimalo ne smeta, otišao je kod gđe Dambrez, na jedno od njenih uobičajenih soarea.

Nasred predvorja, Martinon, koji je stigao u istom trenutku, okrete se ka njemu.

- Šta, zar ti dolaziš ovde? upita ga s iznenađenim izrazom, i kao da mu je čak bilo neprijatno što ga vidi.

- Zašto da ne?

I pitajući se šta je uzrok tim recima, Frederik je ušao u salon.

Svetlost je bila slaba, uprkos lampi koje su se nalazile po uglovima; tri širom otvorena prozora pružala su, paralelno, tri široka četvorougla crnih senki. Žardinjere ispod slika, zauzimale su, u visini čoveka, prostor između prozora; a srebrni čajnik sa samovarom ogledao se u dnu, u jednom ogledalu. Dopirao je pritajeni šum glasova. Čulo se kako plitke cipele škripe po tepihu.

Razaznao je crne frakove, zatim okrugli sto osvetljen velikim abažurum, sedam ili osam žena u letnjim haljinama, i, malo dalje, gđu Dambrez u fotelji za ljuljanje. Njena haljina od tafta boje jorgovana imala je rukave sa šupljinama, iz kojih su virili nabori muslina, meki ton tkanine slagao se sa nijansom njene kose; i ona se držala malo zavaljeno, s vrhom noge na jastučetu, mirna kao neko istančano umetničko delo, cvet visoke kulture.

G. Dambrez i neki starac sa sedom kosom šetali su se duž salona. Neki gosti razgovarali su ovde-onda sedeći na malim divanima; ostali, stojeći, obrazovali su krug na sredini.

Razgovarali su o izborima, o amandmanima, o dodacima

amandmana, o govoru g. Grandena, o odgovoru g. Bonoa. Partija trećeg staleža išla je isuviše daleko! Levi centar bi trebalo malo bolje da se seti svog porekla! Ministarski savet primio je teške udarce! Međutim, malo je umirivala činjenica što se nikako nije videlo ko bi mogao da nasledi. Ukratko, situacija je bila potpuno slična onoj iz 1834.

Sve to bilo dosadno Frederiku, i on priđe ženama. Martinon je stajao s njima, sa šeširom ispod miške, upola okrenut licem, toliko pristojan da je ličio na sevrski porcelan. Držao je jednu svesku *Revije dva sveta*, koja se vukla po stolu, između *Imitacije* i *Godišnjaka Gote*, i s visine govorio o jednom slavnom pesniku; zatim izjavi da posećuje predavanja Sen-Fransoa, žalio se na bolove u grlu, gutao je s vremena na vreme neke pilule; onda je govorio o muzici, pravio se duhovit. Gđica Sesil, nećaka g. Dambreza, koja je vezla par manžetni, krišom ga je gledala svojim bledoplavim očima; i mis Džon, učiteljica sa prćastim nosom, ostavila je svoj vez; izgledalo je da obe u sebi uzvikuju: „Kako je divan!“

Gđa Dambrez se okrete prema njemu.

- Dodajte mi moju lepezu, s onog stočića, tamo. Ne tu! Drugu!

Ona ustade; i, kako se on vraćao, našli su se nasred salona, licem u lice; ona mu nešto reče, brzo, očigledno ga je prekorevala, sudeći po oholom izrazu njenoga lica; Martinon se trudio da se nasmeši; zatim je otišao da se umeša u razgovor ozbiljnih muškaraca. Gđa Dambrez se vratila na svoje mesto, i, nagnuvši se preko ručice fotelje, reče Frederiku:

- Videla sam, prekjuče, nekog ko mi je govorio o vama, g. de Sizija; vi ga poznajete, zar ne?

- Da... površno.

Najednom, gđa Dambrez uzviknu:

- Vojvotkinja! Ah, kakva sreća!

I ona pođe čak do vrata, da bi dočekala malu staru damu, koja je na sebi imala haljinu od tafta graoraste boje, i kapu od čipaka s dugim pantljikama. Kći jednog prijatelja iz izgnanstva konta d'Artoa, i udovica jednog imperatorskog maršala koji je postao per Francuske 1830, ona je imala veze sa starim dvorom kao i sa novim, i mogla je mnogo štošta da postigne. Oni koji su razgovarali stojeći skloniše se malo u stranu, zatim nastaviše diskusiju.

Sad se razgovor vodio o pauperizaciji, čiji su opisi, prema mišljenju

te gospode, bili više nego preterani.

- Međutim, primeti Martinon, beda postoji, priznajmo to! Ali lek ne zavisi ni od Nauke, ni od Vlasti. To je čisto individualno pitanje. Kada niže klase požele da se otarase svojih poroka, one će se osloboditi i svojih potreba. Neka narod bude više moralan, pa će biti manje siromašan!

Po mišljenju g. Dambreza, neće se doći ni do čega dobrog bez izobilja kapitala. Dakle, jedini mogući način bio bi da se poveri, „kao što bi to hteli, uostalom, sen-simonovci (Bože moj, i oni imaju nečeg dobrog! Budimo pravedni prema svima), da se poveri, kažem, stvar napretka onima koji mogu da povećaju narodno blagostanje“. Neprimetno, razgovor je prešao na velika industrijska preduzeća, na železnice, na rudnike. I, obrativši se Frederiku, g. Dambrez reče tihim glasom:

- Niste došli radi one naše stvari.

Frederik navede kao razlog bolest; ali osećajući da je iz-vinjenje isuviše glupo, dodade:

- Uostalom, bio mi je potreban novac.

- Da biste kupili kola? prihvati gđa Dambrez, koja je prolazila pored njega, sa šoljom čaja u ruci, i posmatrala ga na trenutak, s glavom malo okrenutom ka ramenu.

Verovala je da je Rozanetin ljubavnik; aluzija je bila jasna. Frederiku je čak izgledalo da ga sve dame gledaju izdaleka, šapućući. Da bi saznao šta one misle, približi im se još jednom. S druge strane stola, Martinon, pored gđice Sesil, prelistavao je neki album. To su bile litografije koje su predstavljale španske kostime. Glasno je čitao podnaslove: „Žena iz Sevilje - Baštovan iz Valensije - Andaluski pikador“; i, pogledavši pri dnu stranice, on dodade u jednom dahu:

- Žak Arnu, izdavač... Jedan od tvojih prijatelja, zar ne?

- Tako je, reče Frederik, uvređen izrazom njegovog lica.

Gđa Dambrez se pridruži:

- U stvari, vi ste došli jednog jutra... radi... neke kuće, mislim? Da, radi kuće koja je pripadala njegovoj ženi.

(To je značilo: „Ona vam je ljubavnica“.)

On pocrvene do ušiju; i g. Dambrez, koji je u tom trenutku prišao, dodade:

- Izgledalo je čak da se mnogo interesujete za njih.

Te poslednje reči sasvim izbaciše Frederika iz sedla. Njegova očigledna zbnjenost, mislio je, potvrdiće njihove sumnje, kad mu g. Dambrez reče sasvim izbliza, ozbiljnim glasom:

- Pretpostavljam da ne pravite zajedničke poslove?

Poricao je, odmahnuvši nekoliko puta glavom, ne razumevajući nameru kapitaliste, koji je želeo da ga posavetuje.

Došlo mu je da ode. Zadržao ga je strah da ne ispadne kukavica. Sluga je sklanjao šolje od čaja; gda Dambrez je razgovarala s nekim diplomatom u plavom odelu; dve devojke, približivši čela, pokazivale su jedna drugoj prsten; ostale, sedeći u polukrugu na foteljama, pomerale su lagano bela lica, oivičena crnom ili plavom kosom; ukratko, niko se njime nije bavio; Frederik se okrete na petama; i nizom dugih krivudanja došao je već do vrata, kad, prolazeći kraj jednog stočića, primeti na njemu, između kineske vaze i drvenarije, neke novine presavijene na dvoje. On ih povuče malo k sebi i pročita : *Veseljak*.

Ko ga je doneo? Sizi! Nesumnjivo niko drugi. Zar je to bilo važno, uostalom? Oni će poverovati, možda su već svi poverovali članku. Zašto su se okomili na njega? Bio je okružen nemom ironijom. Osećao se kao izgubljen u pustinji. A onda začu Martinonov glas:

- Kad je već reč o Arnuu, pročitao sam među uhapšenicama u vezi sa zapaljivim bombama, ime jednog njegovog službenika, Senekala. Je l' to onaj naš?

- Baš on, reče Frederik.

Martinon ponovi, glasno vičući:

- Kako? Naš Senekal! Naš Senekal!

Tada počеше da ga zapitkuju o zaveri; bio je valjda oba-vešten, zbog svog položaja u sudu.

Priznao je da, nažalost, nema nikakva obaveštenja. Uostalom, vrlo je malo poznavao tu osobu, jer ga je video samo dva ili tri puta, smatrao ga je konačno za prilično rđavog ugursuza. Frederik, ozlojeđen, uzviknu:

- To nije tačno! On je veoma pošten mladić!

- Međutim, gospodine, reče jedan veleposednik, čovek ne može biti pošten kada kuje zavere.

Većina ljudi u salonu služili su, u najmanju ruku, bar četiri režima; i oni bi prodali Francusku ili ljudski rod samo da bi očuvali svoju

imovinu, da bi otklonili neku neprijatnost, neku nevolju, ili naprosto iz niskosti, iz nagonskog obožavanja sile. Svi izjaviše da su politički zločni neoprostivi. Pre bi trebalo oprostiti one zločine što proističu iz potrebe. I ne propustiše priliku da iznesu na tapet veći primer oca porodice, koji krade veći komad hleba kod većitog pekara.

Jedan visoki administrativni činovnik čak uzviknu:

- Ja, gospodine, kad bih saznao da moj brat sprema zaveru, smesta bih ga prijavio vlastima!

Frederik se pozvao na pravo otpora; i, prisativši se nekih rečenica koje mu je rekao Delorije, navede Dezolmea, Bleksona, zakon o pravu u Engleskoj, i član 2. ustava od 91. Na osnovu tog prava bio je proglašen Napoleonov pad; on je čak bio priznat 1830, ispisan na čelu Ustava.

Uostalom, kada suveren pogazi zakletvu, pravda nalaže da bude zbačen.

- Pa to je užasno! uzviknu žena jednog okružnog načelnika.

Sve druge su ćutale, nejasno zgrožene, kao da su čule fijuk kuršuma. Gđa Dambrez se ljuljala u svojoj fotelji, i slušala ga, smešeći se, kako govori.

Jedan industrijalac, bivši karbonar, trudio se da mu dokaže da su d'Orleani bili fina porodica; svakako, bilo je tu i nekih zloupotreba...

- E pa onda?

- Ali o tome ne treba govoriti, dragi gospodine! Kad biste vi znali koliko sva ta dreka opozicije ometa poslove!

- Baš me briga za poslove! nastavi Frederik.

Ogorčila ga je trulež tih đrtina, i, ponesen hrabrošću koja katkad zahvata i najstidljivije, napade finansijere, poslanike, vladu, kralja, poče da brani Arabljane, napriča grdne gluposti. Neki su ga podsmešljivo hrabрили. „Samo napred! Nastavite!“ dok su drugi šaputali: „Dođavola, kakav zanos!“ Najzad, on nađe za pristojno da se povuče; i, dok je odlazio, g. Dambrez, praveći aluziju na sekretarski položaj, reče mu:

- Ništa još nije gotovo! Ali požurite!

A gđa Dambrez:

- Do skorog viđenja, zar ne?

Frederik je smatrao njihov pozdrav za poslednji podsmech. Bio je rešen da nikad više ne uđe u tu kuću, da ne odlazi više svim tim

ljudima u posete. Smatrao je da ih je uvredio, ne znajući kakvim ogromnim kapitalom ravnodušnosti raspolaže svet! Te žene su ga osobito jedile. Da ga je bar jedna podržavala, makar pogledom. Bio je kivan na njih što nije uspeo da ih uzbudi. A što se tiče gđe Dambrez, nalazio je u njoj nešto u isti mah čežljivo i hladno, što mu je smetalo da je definiše jednom reči. Da li je imala ljubavnika? Ko je bio ljubavnik? Diplomata ili neko drugi? Martinon, možda? Nemoguće! Međutim, osećao je neku vrstu ljubomore prema njemu, a neku neobjašnjivu odbojnost prema njoj.

Disardije, koji je došao te večeri kao i obično, čekao ga je. Frederiku je srce htelo da prepukne; on ga izli, i njegovi jadi, iako neodređeni i teški da se shvate, rastužiše dobrodušnog trgovačkog pomoćnika; Frederik se čak žalio i na usamljenost. Disardije, kolebajući se malo, predloži da odu do Delorijea.

Frederik, kad je čuo advokatovo ime, odjednom oseti silnu potrebu da ga opet vidi. Njegova duševna usamljenost bila je duboka, a Disardijeovo društvo nedovoljno. On mu odgovori da to udesi kako god nađe za shodno.

I Delorije je posle njihove svađe osećao prazninu u životu. Popustio je bez ikakve smetnje na prijateljske ponude.

Zagriše se, zatim počеше da razgovaraju o nevažnim temama.

Delorijeova suzdržanost ganula je Frederika i, da bi mu dao neku vrstu nadoknade, ispriča mu sledećeg dana o svom gubitku petnaest hiljada franaka, ne rekavši mu da je tih petnaest hiljada bilo njemu namenjeno. Advokat, međutim, nije u to sumnjao. Ta neprijatnost, koja je davala za pravo Delorijeovim predubeđenjima prema Arnuu, obezoružala je sasvim njegov gnev, i on ne progovori ni reč o Frederikovom starom obećanju.

Prevaren tim ćutanjem, Frederik poverova da je njegov drug zaboravio na to. Nekoliko dana kasnije, Delorije ga upita nema li načina da dođe do svog kapitala.

Mogle bi da se ospore ranije hipoteke, da tuži Arnua za prevaru, da se povede parnica protiv njegove žene.

- Ne, ne! Ne protiv nje! uzviknu Frederik.

I, popuštajući na navaljivanje bivšeg pisara, priznao je istinu. Delorije je bio uveren da Frederik nije rekao sve, nesumnjivo iz velikodušnosti. Uvredio ga je taj nedostatak poverenja.

Oni su, međutim, bili povezani kao i nekada, i čak im je bilo toliko prijatno zajedno, da im je Disardijevo prisustvo smetalo. Pod izgovorom da imaju sastanke, uspeali su da ga se malo otarase. Postoje ljudi čija je misija samo da služe kao posrednici među drugima; preko njih se prelazi kao preko mostova i odlazi dalje.

Frederik ništa nije skrivao od svog starog prijatelja. Ispričao mu je sve o poslu s rudnikom, o predlogu g. Dambreza. Advokat postade sanjar.

- Zanimljivo! Za to mesto bio bi potreban neko ko se dobro snalazi u pravima!

- Pa ti bi mogao da mi pomogneš, nastavi Frederik.

- Da... istina! Pa... naravno.

Iste nedelje, Frederik mu pokaza pismo svoje majke.

Gđa Moro je sebe optuživala što je rđavo mislila o gospodinu Roku, koji joj je o svojim postupcima dao zadovoljavajuća objašnjenja. Zatim je govorila o njegovom bogatstvu, i o mogućnosti, kasnije, da se Frederik oženi sa Luiz.

- To ne bi možda bilo tako glupo! reče Delorije.

Frederik odbaci daleko od sebe tu misao; čiča-Rok je, uostalom, bio stara varalica. To ništa nije smetalo, po advokatovom mišljenju.

Krajem jula, usled neobjašnjivog pada hartija na berzi, padoše akcije Severne železnice. Frederik nije prodao svoje; i on odjednom izgubi šezdeset hiljada franaka. Njegovi prihodi bili su time osetno smanjeni. Morao je da skreše svoje izdatke, ili da se prihvati nekog posla, ili da se bogato oženi.

Tada Delorije počeo da mu govori o gđici Rok. Ništa mu ne bi smetalo da ode i vidi kako ta stvar stoji na licu mesta. Frederik je bio malo umoran; palanka i majčina kuća pružile bi mu odmor. Otputovao je.

Izgled nožanskih ulica, kroz koje je išao pod mesečinom, probudi u njemu stare uspomene, i osećao je neku vrstu duševne patnje, kao oni koji se vraćaju posle dugih putovanja.

Kod njegove majke nalazili su se svi stari stalni posetioci: gospoda Gamblen, Edra i Šambrijon, porodica Lebren, „one gospođice Ože“; a i čiča-Rok; i, preko puta gđe Moro, za stolom za kartanje, gđica Luiz.

Bila je to sada prava žena. Ona ostade nepomična, stojeći; a četiri srebrna svećnjaka, postavljena na stolu, uvećavala su njeno bledilo. Kada je nastavila da igra karte, ruka joj je drhtala. To uzbuđenje silno je laskalo Frederiku, čiji je ponos bio ranjen; on reče sebi: „Ti, ti ćeš me voleti!“ I, sveteći se za sve neuspehe koje je tamo doživio, on počeo da izigrava Parizliju, „lafa“, pričao je o pozorištima, pripovedao anegdote iz visokog društva, koje je pokupio iz malih listova, i najzad zaseni svoje sugrađane.

Sutradan je gđa Moro naširoko i nadugačko govorila o vrlinama Luiz; zatim nabroja šume, majure koje je imala. Imovina g. Roka bila je velika.

On ju je stekao plasirajući novac za račun g. Dambreza, jer je pozajmljivao licima koja su mogla da ponude dobre garancije u hipotekama, što mu je dopuštalo da traži novčane dodatke ili posredničku proviziju. Blagodareći budnoj pažnji, kapital uopšte nije bio izložen opasnosti. Uostalom, čiča-Rok se nikada nije kolebao oko prinudne naplate; zatim je kupovao po niskoj ceni imanja pod hipotekom; a g. Dambrez, kad bi video da mu se vraća njegov kapital, nalazio je da posao ide vrlo dobro.

Međutim, ti vanzakonski postupci kompromitovali su ga u očima njegovog poslovođe. Ništa nije mogao da mu odbije. Na njegovo navaljivanje, dakle, on je onako lepo primao Frederika.

I zaista, čiča-Rok je u dubini svoje duše gajio jednu ambiciju. Želeo je da mu kći bude kontesa; i, da bi to postigao ne stavljajući na kocku sreću svoje kćeri, nije poznavao drugog mladića osim ovog.

Protekijom g. Dambreza, Frederiku bi se mogla dodeliti titula njegovog pretka, jer je gospođa Moro bila kći konta de Fuvansa, a bila je, uostalom, i u rodbinskim vezama sa najstarijim porodicama u Šampanji, sa Lavernadima, sa d'Etrinijijima. Što se tiče Moroa, jedan gotski natpis, blizu vodenica u Vilnev l'Arševiku, govorio je o nekom Žakobu Morou, koji je te mlinove obnovio 1596; a grob njegovog sina, Pjera Moroa, prvog kraljevskog konjušara pod Lujem XIV, nalazio se u kapeli Sen-Nikola.

Toliko časti zasenjavalu je g. Roka, sina bivšeg slugu. Ako kontovska kruna ne bi došla, on bi se utešio nečim drugim; jer bi Frederik mogao da dođe do poslaničkog mandata kada g. Dambrez bude postao per, i tada bi mogao da mu pomogne u njegovim poslovima, da mu izradi

liferacije, koncesije. Mladić mu se, lično, sviđao. Najzad, hteo ga je za zeta, jer je već odavno uvrteo sebi u glavu tu ideju, koja je sve više rasla.

Sada je odlazio u crkvu; posebno je očarao gđu Moro nadom na titulu. Ona se ipak uzdržavala da mu da odlučan odgovor.

Dakle, osam dana kasnije, iako nikakvo obećanje nije dato, Frederik je smatran za „budućeg“ gđice Luiz; i čiča-Rok, ne mnogo skrupulozan, ostavljao ih je katkad nasamo.

V

Delorije je poneo od Frederika kopiju akta o ustupanju prava, zajedno sa overenim punomoćjem koje mu je davalo sva ovlašćenja; ali, kad se popeo na peti sprat, i kad se našao sam, u svojoj žalosnoj sobi za rad, na svojoj fotelji od ovčje kože, zgadi se nad tom taksiranom hartijom.

Dosadile su mu sve te stvari, i restorani u kojima obed košta trideset dva sua, i putovanje omnibusima, i beda, i naponi. Uzeo je hartijetine; bilo je i drugih; to su bili prospekti rudarskog društva, sa listom rudnika i pojedinostima o količini rude, jer mu Frederik ostavio sve to da bi i on stekao mišljenje o tome.

Palo mu je na pamet da se javi g. Dambrezu i zatraži sekretarsko mesto. To mesto je, naravno, bilo povezano s kupovinom izvesnog broja akcija. On uvide ludost svoje namere i reče sebi: „O ne! To bi bilo ružno.“

Onda je počeo da razmišlja na koji način da dobije petnaest hiljada franaka. Jedna takva suma nije predstavljala ništa za Frederika! Ali, kad bi je on imao, kakva bi to bila poluga! I bivši pisar se razljuti što mu je drug bogat.

„On bedno koristi svoje bogatstvo. Sebičnjak. Eh, briga me za njegovih petnaest hiljada franaka!“

Zašto ih je pozajmio? Zbog lepih očiju gđe Arnu. Ona je bila njegova ljubavnica! Delorije nije sumnjao u to. „Eto, i to je jedna od onih stvari za koje je potreban novac!“ I obuzeše ga misli pune mržnje.

Zatim je mislio na samu Frederikovu ličnost. On je uvek uticao na njega, svojom gotovo ženskom draži; i on počeo da mu se divi zbog uspeha za koji je on, to je morao da prizna, bio nesposoban.

Međutim, zar volja nije glavni elemenat svakog poduhvata? I, kako njom čovek može sve da savlada...

„Ah, to bi bilo smešno!”

Međutim, zastide se od te podlosti, i, minut kasnije:

„Šta tu više! Zar se bojim?”

Gospođa Arnu (slušajući toliko o njoj) postala je najzad u njegovoj mašti izuzetno biće. Istrajnost te ljubavi mučila ga je kao neki problem. Njena pomalo teatralna strogost sada mu je bila dosadna. Uostalom, žena iz velikog sveta (ili ono što je on pod tim podrazumevao) očarala je advokata kao simbol i zbir hiljadu nepoznatih zadovoljstava. Siromašan, on je žudeo za raskoši u njenom najjasnijem vidu.

„Na kraju krajeva, svejedno ako se i naljuti! Ponašao se tako loše prema meni, zašto bih se ustručavao! Ništa ne dokazuje da mu je ona ljubavnica. On je to poricao. Ja sam, dakle, slobodan!”

Želja da to preduzme nije ga više napuštala. Time je hteo da oproba svoju snagu; - i tek tako, odjednom, jednog dana je sam uglancao svoje cipele, kupio bele rukavice, i uputio se, zamenjujući Frederika, i gotovo zamišljajući da je glavom on, kroz čudnu intelektualnu evoluciju u kojoj je bilo i osvete i simpatije, podražavanja i smelosti.

Rekao je da prijave „doktora Delorijeja”.

Gđa Arnu je bila iznenađena, jer nije tražila nikakvog lekara.

- Ah, oprostite! Doktor prava. Dolazim zbog stvari gospodina Moroa.

To ime kao da je iznenadi.

„Tim bolje!” pomisli bivši pisar. „Pošto je htela njega, sigurno će hteti i mene!” hrabreći se usvojenim shvatanjem da je lakše istisnuti ljubavnika nego muža.

Imao je zadovoljstvo da se jednom sretne s njom, u Paleu; naveo je čak i datum. Takvo pamćenje začudi gđu Arnu. On nastavi u sladunjavom tonu:

- Vi ste već imali... neke probleme... u poslovima!

Ona ne reče ništa; dakle, bilo je istina.

On stade da priča o ovom, o onom, o njenom stanu, o fabrici; zatim, opazivši medaljone kraj ogleдалa:

- Ah, porodični portreti, naravno?

Primetio je portret neke stare žene, majke gđe Arnu.

- Odaje utisak divne osobe, pravi južnjački tip.

A na njenu primedbu da je iz Šartra:

- Šartr! Lep grad.

Hvalio je katedralu i paštete; zatim, vrativši se na portret, našao je sličnost s gđom Arnu, i laskao joj izokola. Nije zbog toga bila uvređena. Postao je samouveren i rekao da odavno poznaje Arnua.

- Divan čovek! Ali se kompromituje! Što se tiče ove hipoteke, na primer, ne može se zamisliti veća budalaština.

- Da, znam, reče ona, slegnuvši ramenima.

Taj nehотиčni dokaz prezira natera Delorijea da nastavi.

- Njegov slučaj s kaolinom, vi možda ne znate za to, umalo što se nije loše okončao, pa čak njegov dobar glas...

Zaustaviše ga namrštene obrve.

Tada, vrativši se na opšta mesta, žalio je sirote žene čiji muževi upropašćuju imovinu...

- Pa ona je njegova, gospodine, ja nemam ništa!

Svejedno! Nikad se ne zna... Jedna iskusna osoba mogla bi dobro da posluži. Nudio je odanost, isticao sopstvene vrline; i gledao je pravo u oči, kroz naočari koje su svetlucale.

Obuzimala ju je neka nejasna obamrlost; ali najednom reče:

- Pređimo na stvar, molim vas!

On izvadi dosije.

- Ovo je Frederikovo punomoćje. Sa sličnim uverenjem u rukama sudskog izvršioca koji bi naredio naplatu, ništa nije prostije: za dvadeset četiri sata... (Ona nije ni trepnula, i on promeni manevar.) Ja, uostalom, ne shvatam šta ga goni da traži tu svotu; jer, na kraju krajeva, ni najmanje mu nije potrebna!

- Kako! Gospodin Moro je uvek bio tako dobar...

- O, slažem se!

I Delorije poče da ga hvali, da bi neosetno prešao na ogovaranje, prikazujući ga kao zaboravnog, samoživog, škrtog.

- Ja sam mislila da je on vaš prijatelj, gospodine?

- To mi ne smeta da vidim njegove mane. Tako on pokazuje vrlo malo smisla za... kako da se izrazim? Simpatiju...

Gđa Arnu je okretala listove velike sveske dosijea. Ona ga prekide da bi joj objasnio neke pojmove.

On se nagnu preko njenog ramena, tako blizu nje, da se dotače njenog obraza. Ona pocrvene; to rumenilo raspali Delorijea; on joj

lakomo poljubi ruku.

- Šta to radite, gospodine?

I, stojeći kraj zida, svojim ljutitim krupnim crnim očima prikovala ga je za mesto na kome je stajao.

- Saslušajte me! Ja vas molim!

Ona prasnu u smeh, oštar, očajan, svirep. Delorije oseti kako ga bes guši. Suzdržao se; i, s izrazom pobedenog, tražio je milost:

- Ah, vi se varate! Ja neću kao on...

- O kome vi govorite?

- O Frederiku!

- Eh, gospodin Moro me vrlo malo zanima, već sam vam to rekla!

- O, oprostite!... Oprostite!

Zatim joj zajedljivim glasom reče, razvlačeći rečenice:

- Ja sam čak mislio da se vi dovoljno interesujete za njegovu ličnost da biste sa zadovoljstvom primili vest...

Ona preblede. Bivši pisar dodade:

- On se ženi.

- On!

- Za mesec dana, najdalje, s gospođicom Rok, kćerkom poslovođe gospodina Dambreza. Čak je otišao za Nožan, samo radi toga.

Ona stavi ruku na srce, kao pri teškom udaru; ali odmah zatim povuče za zvonce. Delorije nije sačekao da ga izbace. Kad se okrenula, nije ga više bilo.

Gospođa Arnu se pomalo gušila. Prišla je prozoru da bi lakše disala.

S druge strane ulice, na trotoaru, neki radnik, zasukanih rukava zakivao je sanduk. Fijakeri su prolazili. Ona zatvori prozor i vrati se da sedne. Kako su obližnje visoke kuće skrivale sunce, hladna svetlost prodirala je u stan. Njena deca su bila napolju, ništa se nije micalo oko nje. Bila je to kao neka ogromna pustoš.

„On se ženi! Da li je to moguće!“

I protrese je živčani drhtaj.

„Otkud to? Da li ga volim?“

Zatim odjednom:

„Pa da, ja ga volim!... Ja ga volim!“

Izgledalo joj je kao da se spušta u nešto duboko, što nije imalo dna. Sat na zidu otkuca tri. Slušala je titraje zvuka kako zamiru. I ostala je na ivici fotelje, razrogačenih zenica, ne prestajući da se smeši.

Istog popodneva, u istom času, Frederik i gđica Luiz šetali su se po bašti koju je čiča-Rok imao na kraju ostrva. Stara Katrin motrila je na njih, izdaleka; išli su jedno pored drugog, i Frederik je govorio:

- Sećate li se kad sam vas vodio u polja?

- Kako ste bili dobri prema meni, odgovori ona. Pomagali ste mi da pravim kolače od peska, da punim kanticu, da se ljuļjam na ljuļjašci.

- Šta se dogodilo sa svim vašim lutkama, koje su imale imena kraljica i markiza?

- Ne znam, zaista!

- A vaša kuca Moriko?

- Utopila se, sirota moja kuca!

- A *Don Kihot*, čije smo gravire zajedno bojili?

- Imam ga još!

On je podseti na dan njene prve pričesti; i kako je bila ljuļpka za vreme večernje službe, s belim velom i velikom svećom, dok je s drugaricama prolazila oko hora, a zvono je zvonilo.

Te uspomene su, očigledno, imale malo draži za gđicu Rok; nije našla bilo šta da odgovori; a minut zatim:

- Kakva zloća! Nijednom mi se niste javili!

Frederik navede kao razlog svoje mnogobrojne poslove.

- A čime se vi bavite?

Pitanje ga zbuni, zatim reče da proučava politiku.

- Ah!

I, ne tražeći dalja objašnjenja:

- To *vas* zanima, ali ja...

Onda mu je pričala o svom suvoparnom životu, jer nije imala nikoga s kim bi razgovarala, nikakvo zadovoljstvo, nikakvu rasonodu! Źelela je da jaše.

- Zamenik biskupa smatra da je to nepristojno za devojku; baš su glupe te pristojnosti! Nekada su mi dozvoljavali da radim sve što sam htela; a sad ništa!

- Vaš otac vas, ipak, voli?

- Da, ali...

Ona duboko uzdahnu, što je trebalo da znači: „To nije dovoljno za moju sreću“.

Zatim nastade ćutanje. Čuli su samo škripu peska pod nogama i

šum vodopada; jer je Sena, iznad Nožana, prosečena na dva rukavca. Onaj koji pokreće vodenice izbija na tom mestu u bučnim talasima, da bi se niže spojio s glavnim tokom reke; a kada se dolazi s mostova, vidi se, desno, na drugoj obali, nagnuto zemljište obraslo travom, na kome se ističe jedna bela kuća. Levo, na livadi, dižu se topole, a vidik, prekoputa, ocrtan je krivinom reke, sada ravne kao ogledalo. Veliki insekti klizili su po mirnoj vodi. Gustiši trske i ševara nejednako su je obrublivali; sve vrste biljaka cvetale su tu u zlatnim pupoljcima, puštale su viseće žute grozdove, visoko uzdizale preslice cvetova boje krasuljka, tu i tamo izvijale zelena vretena. U jednoj maloj uvali širili su se lokvanji; a red starih vrba, iza kojih su se skrivale klopke za vukove, predstavljao je jedinu zaštitu bašte sa te strane ostrva.

Sa ove strane, u unutrašnjosti bašte, četiri zida sa nadstrešnicom od škrljca dizala su se oko povrtnjaka, gde su kvadrati zemlje, skoro preorani, obrazovali mrke ploče. Staklena zvona za dinje blistala su u nizu na uskim trakama zemlje; artičoke, pasulj, spanać, šargarepa i patlidžan smenjivali su se do leje sa šparglom, koja je ličila na šumicu perja.

Čitavo to zemljište bilo je, pod Direktorijem, ono što se zvalo *ladanje*.³ Drveće je otada ogromno izraslo. Pavit je zagušila male grabove, staze su zarasle u mahovinu, svuda je raslo trnje. Pod travom se mrvio gips komadića od statua. Koračajući, čovek se saplitao o ostatke nekog rada od žice. Od paviljona su ostale samo dve sobe u prizemlju s pocepa-nim delovima plavih tapeta. Pred fasadom se pružala senica u italijanskom stilu, gde su, između stubova od cigala, ukrštene letve držale lozu.

Oni oboje dođoše ispod nje, i, kako je svetlost padala kroz nejednake otvore na zelenilu, Frederik je, obraćajući se Luiz sa strane, posmatrao senku lišća na njenom obrazu.

Na crvenoj kosi, u punđi, imala je ukosnicu sa staklenom kuglicom, imitacijom smaragda; na nogama je nosila, i pored svoje crnine (toliko je njen loš ukus bio bezazlen) slamnate papuče ukrašene ružičastim satenom, vulgarni kuriozitet, kupljen očigledno na nekom vašaru.

On to primeti, i podsmešljivo joj napravi kompliment.

- Ne rugajte mi se! reče ona.

Zatim, odmerivši ga celog, od sivog filcanog šešira do svilenih čarapa:

- Kakav ste vi kicoš!

Onda ga zamoli da joj preporuči neke knjige. On nabroja nekoliko, a ona reče:

- O, kako ste vi učeni!

Još kao sasvim mala, zavolela ga je jednom od onih detinjastih ljubavi, koje u sebi imaju u isti mah čistotu religije i neodoljivost potrebe. On je bio njen drug, njen brat, njen gospodar, zanimao je njen duh, zbog njega je kucalo njeno srce, i on je nehотиčno ulio u nju, do njenog najdubljeg dna, prigušen i stalni zanos. Zatim ju je ostavio na vrhuncu tragične krize, baš kad joj je majka umrla, i dva su se očajanja izmešala. Odsutnost ga je u njenom sećanju idealizovala; on se vratio s nekom vrstom oreola, i ona se čedno sva predala sreći što ga gleda.

Prvi put u životu, Frederik je osećao da je voljen; i to novo zadovoljstvo, koje nije prelazilo granicu prijatnih osećanja, kao da je narastalo u njemu; tako da on raširi ruke i zabaci glavu.

Veliki oblak prelazio je tada preko neba.

- On ide prema Parizu, reče Luiz. Vi biste pošli za njim, zar ne?

- Ja! Zašto?

- Ko zna?

I, ispitujući ga prodornim pogledom:

- Možda tamo imate... (ona je tražila reč) neku simpatiju.

- Eh, nemam ja simpatije!

- Zaista?

- Ma da, gospođice, zaista!

Za nepunih godinu dana, mlada devojka se tako neverovatno promenila, da se Frederik čudio tome. Posle kratkog ćutanja, on dodade:

- Trebalo bi da govorimo jedno drugom ti, kao nekada; hoćete li?

- Ne.

- Zašto?

- Zato.

On je navaljivao. Ona odgovori, pognuvši glavu:

- Ne usuđujem se!

Došli su do kraja bašte, do spruda Livon. Iz obešenjaštva, Frederik je bacio kamen koji je odskakivao po vodi. Ona mu naredi da sedne. On poslušao; zatim, gledajući vodopad:

- To je kao Nijagara!

Počeo je da govori o dalekim zemljama i velikim putovanjima. Pomisao da putuje očaravala ju je. Ničega se ne bi plašila, ni oluja, ni lavova.

Sedeći jedno kraj drugog, skupljali su gomilice peska ispred sebe, a zatim, razgovarajući, prosipali su ga iz dlanova; topli vetar koji je dopirao iz ravnice, donosio im je na mahove miris lavande, sa zadahom katrana koji je dopirao od neke barke, iza brane. Sunce je padalo pravo na vodopad; zelenkasti blokovi malog zida po kome je voda tekla bili su kao pod srebrnastim velom koji stalno odmiče. Jedna duga pruga pene ritmično je iskakala pri dnu. Zatim kao da je voda ključala, vrtela se, išla u hiljadu pravaca, i najzad se slivala u jedan jedini prozračan ravan tok.

Luiz prošaputa da zavidi ribama.

- Mora da je prijatno juriti po vodi, po svom ćefu, osećati kao da vas sa svih strana miluju.

I ona je treperila, s nekim čulnim maženjem u pokretima.

Ali začuo se glas:

- Gde si!

- Vaša dadilja vas zove, reče Frederik.

- Dobro! Dobro!

Luiz se nije pomerila s mesta.

- Naljutiće se, nastavi on.

- Baš me briga! I uostalom...

Gđica Rok je davala na znanje, jednim pokretom ruke, da joj je dadilja potčinjena.

Ustala je ipak, zatim se žalila da je boli glava. I, dok su prolazili pored nekog velikog skladišta u kome je bilo smešteno pruće, ona reče:

- Kad bismo se zavukli tu, u *busiju*?

On se pravio da ne razume, i čak ju je zadirkivao zbog te reči. Malo-pomalo, uglovi njenih usta se zategoše, grizla je usne; i odvoji se od njega da bi se durila.

Frederik je sustiže, zaklinjući se da nije hteo da je ljuti i reče joj da je mnogo voli.

- Istina? uskliknu ona, gledajući ga s osmehom koji je ozario njeno lice, pomalo osuto pegama.

On nije mogao da odoli toj smelosti osećanja, toj svežini njene

mladosti, i nastavi:

- Zašto bih te lagao?... Zar sumnjaš u to... Šta kažeš? reče, obgrlivši je levom rukom oko struka.

Krik, sladak kao gugutanje, izvi se iz njenog grla; ona zabaci glavu, umalo što ne pade, on je prihvati. I obziri njegovog poštenja bili su nepotrebni; pred tom devicom koja se nudila, spopao ga je strah. Pomogao joj je da napravi nekoliko koraka, polako. Njegova milovanja recima su prestala, i želeći da joj kaže samo beznačajne stvari, govorio je o osobama nožanskog društva.

Najednom, ona ga odgurnu, i ogorčeno reče:

- Nemaš ti srca da me odvedeš!

On ostade nepomičan, s izrazom zapanjenosti na licu. Ona briznu u plač, i priljubivši glavu na njegove grudi, izusti:

- Zar mogu da živim bez tebe!

Trudio se da je umiri. Stavila mu je ruke na ramena da bi ga bolje videla s lica, i, gledajući ga zelenim očima, gotovo zverski vlažnim, upita ga:

- Hoćeš li da mi budeš muž?

- Ali... reče Frederik, tražeći neki odgovor. Naravno... Ne želim ništa bolje.

U tom času, kačket g. Roka pojavi se iza jorgovana.

Poveo je svog „mladog prijatelja“ na dvodnevno kratko putovanje po okolini, na svoja imanja; i, kad se vratio, Frederik je zatekao kod majke tri pisma.

Prvo je bilo pisamce g. Dambreza, koji ga je pozivao na večeru za prošli utorak. Povodom čega tolika učtivost? Oprostili su mu, dakle, njegov ispad?

Drugo je bilo od Rozanet. Zahvaljivala mu je što je rizikovao svoj život radi nje; Frederik nije u prvi mah shvatio šta je htela time da kaže; najzad, posle mnogo okolišenja, preklinjala ga je, pozivajući se na njegovo prijateljstvo, verujući u njegovu finoću, na kolenima, pisala je, s obzirom da je veoma hitno, onako kao što se traži hleb, za malu pomoć od pet stotina franaka. Resio je da joj odmah pošalje taj novac.

Treće pismo, od Delorijea, govorilo je o punomoćju, i bilo je dugačko, nejasno. Advokat još nije doneo nikakvu odluku. Ubeđivao je Frederika da nema zašto da se uznemirava: „Nepotrebno je da se još vraćaš!“ čak naglašavajući to s čudnom upornošću.

Frederik se izgubi u svakojakim pretpostavkama, i požele da se vrati tamo; ljutila ga je ta Delorijeova želja da upravlja njegovim životom.

Uostalom, počela je da ga hvata nostalgija za bulevarima; osim toga, majka je toliko navaljivala, g. Rok se toliko motao oko njega, a gđica Luiz ga je tako silno volela, da nije mogao ostati duže a da se ne izjasni. Bilo mu je potrebno da razmisli, smatrao je da će bolje rasuđivati o stvarima izdaleka.

Da bi obrazložio svoje putovanje, Frederik izmisli neku priču; i otputova, govoreći svima i verujući i sam u to da će se uskoro vratiti.

VI

Povratak u Pariz nije u njemu pobudio nikakvo zadovoljstvo; bilo je veće, krajem avgusta, bulevar je izgledao pust, prolaznici su promicali namrgođenih lica, ovde-onda pušio se poneki kazan s asfaltom, na mnogim kućama kapci na prozorima bili su potpuno zatvoreni; stigao je u svoj stan; prašina je pala po tapetima; i, večerajući sam samcat, Frederika obuze neko čudno osećanje napuštenosti; on se tada priseti gđice Rok.

Pomisao da se ženi nije mu više izgledala toliko preterana. Putovali bi, išli bi u Italiju, na Istok! I on ju je zamišljao kako stoji na nekom brežuljku i posmatra pejzaž, ili kako se, oslonjena na njegovu ruku u nekoj firentinskoj galeriji, zaustavlja pred slikama. Kakva bi bila radost videti to dobro malo stvorenje kako se rascvetava pred lepotama Umetnosti i Prirode! Izašavši iz svoje sredine, ona bi za kratko vreme postala dražesna saputnica u životu. Uostalom, mamilo ga je bogatstvo čiča-Roka. Međutim, takvo rešenje gadilo mu se kao neka slabost, neko srozavanje.

Ali čvrsto je odlučio (ma šta morao da uradi) da promeni život, da više ne troši srce u besplodnim strastima, i čak se kolebao da li da izvrši kupovinu za koju ga je molila Luiz. Trebalo je da kupi za nju, kod Žaka Arna, dve velike statuete u boji, koje predstavljaju crnce, kao što su bile one u okružnom načelstvu u varoši Troa. Ona je znala žig fabrikanta, i nije htela druge. Frederik se plašio da će, ako se vrati *kod njih*, još jednom podlegnuti svojoj velikoj ljubavi.

Ta razmišljanja ispunila su mu celo večje; i baš kad je hteo da legne, uđe jedna žena.

- Ja sam, smejući se reče gđica Vatnaz. Dolazim u ime Rozanet.

One su se, znači, pomirile?

- Bože moj, da! Ja nisam loša, vi to vrlo dobro znate. Osim toga, sirota devojka... Bilo bi predugo da vam sve pričam.

Ukratko, Maršalka je želela da se vidi s njim, očekivala je njegov odgovor, jer je njeno pismo lutalo od Pariza do Nožana; gđica Vatnaz nije uopšte znala šta je pisalo u njemu. Tada Frederik upita šta je s Maršalkom.

Ona je sada bila s nekim veoma bogatim čovekom, Rusom, knezom Cernukovim, koji ju je video na trkama, prošlog leta.

- Ima troja kola, konja za jahanje, livrejisane sluge, gruma u engleskom stilu, vilu, ložu u Italijanskoj operi, i još more stvari. Eto vam, dragi moj.

I Vatnazova, kao da se i sama koristila tom povoljnom promenom, izgledala je veselija, sasvim srećna. Skinula je rukavice i počela da razgleda nameštaj i ukrasne sitnice u sobi. Davala im je tačne procene, kao neki antikvar. Trebalo je da pita za savet, pa bi ih nabavio po jeftinijoj ceni; čestitala mu je na dobrom ukusu.

- Ah, veoma ljupko, izuzetno lepo! Samo ste vi mogli tako nešto da smislite.

Zatim, spazivši vratanca u dnu postelje:

- Kroz njih propuštate damice, a!

I prijateljski ga pomilova po bradi. On uzdrhta od dodira tih dugih šaka, u isti mah mršavih i mekih. Imala je oko zglavka porub od čipke i, na struku zelene haljine, gajtane, kao husar. Njen šešir od crnog tila, sa spuštenim obodom, upola joj je skrivao čelo; njene crne oči blistale su ispod njega; miris pačulija širio se iz njene kose; lampa koja je stajala na stočiću osvetljavajući je odozdo kao rampa u pozorištu, isticala je njenu vilicu; i, odjednom, prema toj ružnoj ženi koja se izvijala u stasu kao panter, Frederik oseti ogromnu želju, čulnu životinjsku požudu.

Izvukavši iz svog novčanika tri četvrtasta parčeta hartije, ona mu maznim glasom reče:

- Kupićete to od mene!

To su bila tri mesta za predstavu u korist Delmara.

- Kako! On?

- Naravno.

Ne objašnjavajući ništa više, gđica Vatnaz dodade da ga obožava više nego ikad. Po njenom mišljenju, glumac se konačno ubrojao među „najistaknutije ličnosti epohe“. On nije predstavljao ovu ili onu ličnost, već sam genije Francuske, duh Naroda! Imao je humanu dušu; razumevao je svetinju Umetnosti! Frederik, da bi se otarasio tih pohvala, dade joj novac za tri mesta.

- Nije potrebno da tamo govorite o tome! - O Bože, kako je već kasno! Treba da vas ostavim. Ah, zaboravila sam adresu: ulica Granž-Batelijer četrnaest.

I, na pragu:

- Zbogom, ljubljani čoveče!

„Ljubljen od koga?“ pitao se Frederik. „Čudne li osobe!“

I on se priseti da mu je Disardije jednom rekao, povodom nje: „O, nije ona bogznašta!“, aludirajući na neke ne baš poštene stvari.

Sutradan, svratio je kod Maršalke. Stanovala je u novoj kući, čiji su prozori gledali na ulicu. Na svakom odmorištu bilo je po jedno ogledalo, rustikalna žardinjera pred prozorima, preko svih stepenika zastirač od platna; i, kad se dolazilo spolja, svežina stepeništa prijatno je delovala.

Vrata mu je otvorio sluga, momak u crvenom prsluku. U predsoblju, na klupici, jedna žena i dva čoveka, očigledno prodavci, čekali su, kao u predsoblju nekog ministra. Levo, kroz otškrinuta vrata od trpezarije, mogle su da se vide prazne boce na bifeu, salvete bačene preko naslona stolice, a uporedo s trpezarijom pružala se galerija, u kojoj su pritke obojene zlatnom bojom pridržavale čitave bokore ruža. Dole, u dvorištu, dva dečka, zasukanih rukava, čistila su karuce. Njihovi glasovi dopirali su do gore, uz neravnomeran šum česma-gije kojom je neko udarao o kamen.

Momak se pojavi. „Gospođa će primiti Gospodina“; i provede ga kroz drugo predvorje, zatim kroz veliki salon prekriven imitacijom brokata, žute boje, sa lozasto uvijenim vencima u uglovima, koji su se sastajali na plafonu i kao da se nastavljali u lišču lustera u obliku uvijenog konopca. Tu mora da se lumpovalo prethodne noći. Pepeo od cigara ostao je na stočićima.

Na kraju je ušao u neku vrstu budoara koji su nejasno osvetljavala okna u boji. Deteline izrezbarene u drvetu ukrašavale su gornji deo

vrata; iza jedne balustrade, tri purpurna dušeka sačinjavala su divan, na kome je ležao pisak nargila od platine. Kamin je, umesto ogledala, imao piramidalnu policu, na čijim je prečagama bila čitava kolekcija zanimljivih stvari: stari satovi od srebra, češke čaše, kopče od dragog kamenja, dugmad od žada, emajla, majmuni od porcelana, jedna mala vizantijska bogorodica sa odeždom od pozlate; i sve se to, kroz zlatasti sumrak, slivalo sa plavičastom bojom čilima, sa sedefastim odsjajem taburea, sa žutocrvenim tonom zidova presvučenih kožom boje kestena. Po uglovima, na postoljima, bronzane vaze bile su pune cveća koje je činilo vazduh još zagušljivijim.

Rozanet se pojavi, odevena u žaket od ružičastog satena i pantalone od belog kašmira, s ogrlicom od starih srebrnih para, i crvenom kapom oko koje je bila obavijena grančica jasmína.

Frederik se iznenadi; zatim reče da je doneo „stvar o kojoj se radi“, pruživši joj novčanicu od pet stotina franaka.

Gledala ga je, zapanjena; i, kako je on i dalje držao novac u ruci, ne znajući gde da ga spusti:

- Pa uzmite ga!

Ona ga uze; zatim, bacivši ga na divan:

- Vi ste vrlo ljubazni.

To joj je bilo potrebno da bi platila neko zemljište u Belvilu, koje je otplaćivala na rate. Tolika nepažnja uvredila je Frederika. Uostalom, tim bolje! To je bila odmazda za prošlost.

- Sedite! reče mu ona. Tu, bliže. - I, ozbiljnim glasom: - Moram prvo da vam zahvalim, dragi moj, što ste svoj život stavljali na kocku.

- O, nije to ništa!

- Kako, pa to je tako lepo!

Dovodilo ga je u zabunu Maršalkino navaljivanje; jer je ona morala da zna kako se on isključivo tukao zbog Arnua, koji joj je svakako, ne mogavši da se uzdrži, ispričao onako kako je on sebi predstavio dvoboj.

„Ona mi se možda podsmeva“, pomisli Frederik.

Nije više imao šta da radi, i, navodeći kao razlog neki sastanak, ustade.

- Ah, ne! Ostanite.

Ponovo je seo, i onda počeo da hvali njenu odeću.

Ona odgovori, sa izrazom utučenosti na licu:

- Knez me voli kad sam takva! I moram da pušim ta čuda, dodade Rozanet, pokazavši nargile. Mogli bismo da probamo? Hoćete li?

Doneli su vatre; kako su se nargile teško palile, ona od nestrpljenja poče da lupa nogama o pod. Zatim je obuze neka čežnjiva iznemoglost; i ona ostade nepomična na divanu, s jastučetom ispod miške, telom nešto malo zgrčenim, jednim kolonom savijenim, a drugom nogom potpuno opruženom. Duga zmija nargila od crvenog safijana, koja je u kolutovima ležala na podu, obavijala se oko njene ruke. Ona je prislanjala pisak od ćilibara na svoje usne i posmatrala Frederika, žmirkajući očima, kroz dim čiji su je kolutovi obavijali. Od daha njenih grudi gregorila je voda, a Rozanet bi tu i tamo prošaputala:

- Siroti moj mali! Siroti moj dragi!

On se trudio da pronađe neku zgodnu temu za razgovor; i priseti se Vatnazove.

Rekao je da mu je izgledala vrlo elegantno.

- Pa naravno! prihvati Maršalka. Ona, ona je zaista sreć-na što me ima! - i ne reče ništa više, toliko je bilo suzdržanosti u njihovom opštenju.

Oboje su osećali neku nelagodnost, neku prepreku. Zaista, dvoboj, koji je po mišljenju Rozanet ona izazvala, laskao je njenom samoljublju. Osim toga, ona se neizmerno čudila što on nije dojurio da joj se pohvali svojim postupkom; i, da bi ga primorala da dođe, izmislila je tu priču sa pet stotina franaka. Kako je moguće da Frederik nije zatražio bar malo nežnosti kao naknadu? To je bila finoća koja ju je dovodila do ushićenja, i, u zanosu, ona mu reče:

- Hoćete li da počete s nama u jedno morsko kupalište?

- Ko su to, *mi*?

- Ja i moja ptičica; predstaviću vas kao svog rođaka, kao u starim komedijama.

- Hvala lepo!

- I onda ćete uzeti stan blizu našeg.

Pomisao da se krije od nekog bogataša ponižavala ga je.

- Ne! To nije moguće.

- Kako hoćete!

Rozanet se okrete, s jednom suzom na očnim kapcima. Fredetik to primeti; i, da bi pokazao kako se interesuje za nju, reče da je srećan što je najzad vidi u tako sjajnom položaju.

Ona slegnu ramenima. Ko ju je činio tužnom? Da slučajno nije ostala bez ljubavi?

- O, mene uvek vole!

I dodade:

- U pitanju je samo na koji način.

Žaleći se da „će se ugušiti od vrućine“, Maršalka raskopča svoj žaket; i, bez druge odeće osim svilene bluze oko kukova, ona prisloni glavu na njegovo rame, s izrazom robinje koja izaziva.

Čovek s manje opreznim egoizmom ne bi ni pomišljao da bi baron de Komeng ili neko drugi mogao da naiđe. Ali Frederik je već toliko puta bio žrtva takvih stavova da bi dozvolio sebi da se kompromituje u jednom novom poniženju.

Ona je htela da sazna njegove veze, njegove razgovore; stigla je čak da ga pita o njegovim poslovima, i ponudila se da mu pozajmi novac, ako mu je potreban. Frederik, koji nije više mogao da izdrži, dohvati svoj šešir.

- Dobro, draga moja, želim vam mnogo zadovoljstava tamo; doviđenja!

Ona razrogači oči; zatim, hladnim tonom:

- Doviđenja!

On opet prođe kroz žuti salon i kroz drugo predsoblje. Na stolu, između mastionice i vaze pune posetnica, stajao je izrezbaren srebrni kovčežić. To je bio kovčežić gospođe Arnu! Frederik oseti neku razneženost, i u isti mah kao neki sramotu, oskrnavljenje. Došlo mu je da ga dodirne rukama, da ga otvori. Ali uplaši se da ga neko ne vidi, i ode.

Frederik je bio pošten. Nije otišao Arnuovima.

Poslao je slugu da kupi dva crnca, pošto mu je prethodno ukazao na sve neophodne predostrožnosti, i paket je još iste večeri poslat u Nožan.

Sutradan, baš kad je odlazio Delorijeu, na uglu ulice Vivien i bulevara, gđa Arnu se pojavi pred njim, licem u lice.

Oboje se u prvi mah trglo da ustukne: zatim, isti osmeh im se pojavi na usnama, i oni priđuše jedno drugom. Čitav jedan minut, nijedno od njih dvoje ni reč nije progovorilo.

Bila je obrubljena suncem; i njeno ovalno lice, njene jake obrve, njen šal od crne čipke, obavijajući oblik njenih ramena, njena svileni haljina golubije boje, kita ljubičica na rubu šešira, sve mu se učinilo čudesno. Beskrajna draž dopirala je iz njenih lepih očiju; i, promucavši nasumce prve reči koje su mu pale na pamet, upita:

- Kako je Arnu?.
- Dobro, hvala na pitanju!
- A deca?
- Veoma dobro!
- Da... Da... Kako je divno vreme, zar ne?
- Savršeno, zaista!
- Idete poslom?
- Da.

I, lagano priklonivši glavu:

- Zbogom!

Nije mu pružila ruku, nije mu rekla nijednu ljubaznu reč, nije ga ni pozvala da dođe kod njih, šta mari! On ne bi taj susret dao ni za najlepšu pustolovinu na svetu, i naslađivao se njim u sebi, hodajući dalje.

Delorije, iznenađen što ga vidi, prikrio je svoje razočaranje, jer je još uvek imao neke nade u vezi sa gđom Arnu; a i pisao je Frederiku da ostane tamo, da bi bio slobodniji u svom manevrisanju.

Rekao je, međutim, da je bio kod nje, ne bi li saznao da li njihov bračni ugovor sadrži i tačku o zajedničkoj svojini; u tom slučaju mogla bi se povesti parnica protiv žene.

- I ona je napravila smešno lice kad sam joj rekao za tvoju ženidbu.
- Gle! Kakva izmišljotina!
- Morao sam, da bih joj pokazao kako ti je novac potreban.

Ravnodušna osoba ne bi bila toliko uzbuđena kao ona.

- Zaista? uzviknu Frederik.

- Ah, junače moj, kako se izdaješ! Budi iskren, hajde!

Ogroman kukavičluk obuze mladića zaljubljenog u gđu Arnu.

- Ali ne!... Uveravam te!... Časna reč!

To nesigurno poricanje sasvim uveri Delorijea. Čestitao mu je. Pitao ga je za „detalje“. Frederik ništa nije rekao, i čak je odoleo želji da izmišlja.

Što se tiče hipoteke, kazao mu je da ništa ne preduzima, da čeka.

Delorije je smatrao da on greši, i čak je bio grub u prebacivanjima.

Delorije je, uostalom, bio mračan, zlovoljan i razdražen više nego ikad. Za godinu dana, ako se sreća ne promeni, ukrcaće se za Ameriku ili će ispaliti metak u glavu. Toliko je izgledao besan na sve, toliko nepopustljivo radikalno, da Frederik nije mogao da se uzdrži a da mu ne kaže:

- Eto, postao si kao Senekal.

Delorije mu tim povodom saopšti da je Senekal izašao iz zatvora Sent-Pelaži, jer istraga, očigledno, nije imala dovoljno dokaza da bi ga predala sudu.

U radosti zbog tog oslobođenja, Disardije je hteo da priredi „punč“, i molio je Frederika da i on prisustvuje, obavestivši ga ipak da će se tamo naći sa Isonom, koji se divno pokazao prema Senekalu.

Zaista, *Veseljak* je sebi pridodao poslovnu kancelariju, koja je na prospektima objavljivala: „Vinogradarska filijala. - Služba oglasa. - Biro za naplatu i obaveštenja, itd.“ Ali boem se plašio da industrija ne okrnji njegov književni ugled, pa je uzeo matematičara da vodi knjigovodstvo. Iako je mesto bilo osrednje, Senekal bi bez njega umro od gladi. Ne želeći da ožalosti čestitog trgovačkog pomoćnika, Frederik je prihvatio poziv.

Tri dana ranije, Disardije je izribao crvene pločice na svojoj mansardi, istresao fotelju i obrisao prašinu sa kamina, gde je, pod staklenim zvonom, stajao sat od alabastera između stalaktita i kokosovog oraha. Kako njegova dva svećnjaka i ručni čirak nisu bili dovoljni, od vratarke je pozajmio dve velike svece; i tih pet svetiljki sijale su na komodi, koju su pokrivala tri salvete, kako bi na njima pristojnije stajali makaroni, biskviti, jedan kolač i dvanaest boca piva. Prekoputa, kraj žuto tapaciranog zida, bila je mala polica za knjige od mahagonija, sa *Basnama* od Lašambodijeja, *Pariškim tajnama*, *Napoleonom* od Norvena, a na sredini alkova, smešilo se, u okviru od palisandrovog drveta, Beranžeovo lice!⁴

Zvanice su bile, (osim Delorijea i Senekala) jedan apotekar koji tek što je diplomirao; ali nije imao potreban kapital da otpočne posao; jedan mladić iz iste kuće, jedan prekupac vina, jedan arhitekta, i jedan gospodin, činovnik osiguravajućeg društva. Reženbar nije mogao da dođe. Žalili su što ga nema.

Oni dočekaše Frederika s mnogo simpatija, jer su, preko Disardijeja,

svi znali šta je govorio kod g. Dambreza. Senekal se zadovoljio time da mu pruži ruku, dostojanstvenog izgleda.

On je stajao naslonjen na kamin. Ostali, sedeći, s lulom u zubima, slušali su ga dok raspravlja o opštem pravu glasa, iz čega je trebalo da proizađe pobjeda Demokratije, primena načela iz Jevanđelja. Uostalom, trenutak se bližio; reformistički banketi su se množili po provincijama, Pijemont, Napulj, Toskana...

- Istina je, reče Delorije, prekinuvši ga usred reči, to ne može još dugo da traje!

I poče da izlaže situaciju.

- Mi smo žrtvovali Holandiju da bismo od Engleske postigli priznanje Luja-Filipa; i taj čuveni engleski savez bio je izgubljen zahvaljujući španskim ženidbama. U Švajcarskoj, gospodin Gizo, slepo idući za Austrijancem, podržavao je ugovore od osamsto petnaeste. Pruska sa svojim Colferajnom pripremala nam je nevolje. Istočno pitanje ostajalo je u vazduhu. Nema razloga da imamo poverenja u Rusiju zato što veliki knez Konstantin šalje poklone gospodinu d'Omalu. Što se tiče unutrašnje politike, nikada nije bilo toliko zaslepljenosti, toliko gluposti! Njihova većina ne drži se više! Svuda, najzad, prema poznatoj uzrečici, ništa, ništa, ništa! I pred tolikim brukama, nastavljao je advokat stavivši pesnice na slabine, još izjavljuju da su zadovoljni!

Ova aluzija na jedno čuveno glasanje u skupštini izazva aplauz. Disaradije otvori jednu bocu piva; pena isprska zavese, on ne obrati pažnju na to; punio je lule, sekao kolač, nudio je, silazio nekoliko puta da vidi da li će punč uskoro stići; i nije dugo trebalo da se zanesu, jer su svi bili podjednako nerasporeženi prema Režimu. To nerasporeženje je bilo žustro, bez drugog razloga osim mržnje protiv nepravde; i oni su s opravdanim zamerka mešali najgluplje prekore.

Magistar farmacije jadikovao je nad žalosnim stanjem naše flote. Činovník osiguravajućeg društva nije trpeo dva stražara maršala Suita. Delorije je optuživao jezuite koji su se opet smestili u Lilu, javno. Senekal je mnogo više mrzeo gospodina Kuzena, jer je eklektizam, učeći da se izvesnost istine izvodi iz razuma, razvijao egoizam, rušeći solidarnost; posrednik za prodaju vina, ne razumevajući mnogo te stvari, primeti da je on zaboravio mnoge sramote:

- Kraljevski vagon Severne železnice mora da košta osamdeset

hiljada franaka! Ko će to da plati?

- Da, ko će to da plati? prihvati posrednik, besan kao da su taj novac uzeli iz njegovog džepa.

Zatim padoše optužbe protiv berzanskih vukova i korupcije činovnika. Trebalo bi ići do najviših, po Senekalovom mišljenju, koji su vaskrsavali iz mrtvih navike Regentstva.

- Niste li videli, nedavno, kako se prijatelji vojvode od Monpansijea, očigledno pijani, vraćaju iz Vensena i uznemiravaju svojim pesmama radnike u predgrađu Sent-Antoan?

- Čak se vikalo: „Dole lopovi!“ reče magistar farmacije. Ja sam tamo bio, ja sam vikao!

- Utoliko bolje! Narod se najzad budi posle procesa Test-Kibijer.

- Što se mene tiče, taj me je proces rastužio, reče Disardije, jer to obeščašćuje jednog starog vojnika!

- Znete li, nastavi Senekal, da su kod vojvotkinje de Pralen otkrili... Ali neko gurnu nogom vrata, i uđe Isona.

- Zdravo, gospodo! reče, sedajući na krevet.

Nikakva aluzija nije napravljena na njegov članak, zbog koga je on, uostalom, žalio, jer ga je Maršalka zbog toga pošteno izgrdila.

Baš je gledao, u Diminom pozorištu, *Viteza od Mezon-ruža*, i „smatrao da je stvar glupa.

Jedan takav sud iznenadio je demokrate, jer je ta drama, po svojoj tendenciji, posebno svom dekoru, išla u prilog njihovim željama. Pobunili su se. Senekal, da bi prekinuo raspravu, upita da li komad služi Demokratiji.

- Da... možda; ali je pisan takvim stilom...

- E, pa onda je komad dobar. Šta je stil? To je ideja!

I, ne dopustivši Frederiku da govori:

- Ja sam, dakle, rekao, da u aferi Pralen...

Isona ga prekide:

- Ah, još jedna otrcana stvar, i te kako! Baš me gnjavi!

- I druge osim vas! reče Delorije. Zbog toga je zabranjeno bar pet novina! Slušajte ovu belešku.

Zatim, izvadvivši svoj notes, pročitao:

„Mi smo imali, od osnivanja najbolje od svih republika, hiljadu dvesta dvadeset devet procesa za štamparske krivice, iz čega je, za pisce, proizašla tri hiljade sto četrdeset jedna godina zatvora, sa

neznatnom svotom od sedam miliona sto deset hiljada pet stotina franaka novčane kazne.“ - Dobro je, zar ne?

Svi se gorko nasmejaše. Frederik, uzbuđen kao i ostali, reče:

- *Miroljubiva demokratija* optužena je radi svog feljtona, jednog romana s naslovom *Udeo žena*.

- Ma dobro je, reče Isona, ako nam se zabranjuje naš udeo žena!

- Ali šta nije zabranjeno! uzviknu Delorije. Zabranjeno je pušiti u Luksemburgu, zabranjeno je pevati himnu Piju devetom!

- I zabranjuje se banket tipografa! progovori jedan mukli glas.

To je bio glas arhitekta, skrivenog senkom alkova, i do tada ćutljivog. On dodade da je, prošle nedelje, zbog uvrede Kralja osuđen neki čovek po imenu Ruže.“

- Ruže je pečen! reče Isona.

Ta šala izgledala je Senekalu toliko nepristojna, da ga on prekori što brani „opsenara iz Opštine grada, prijatelja izdajice Dimurijea“.

- Ja, naprotiv!

On je nalazio da je Luj-Filip otrcan, narodni gardist, pravi čifta i prostak. I, stavivši ruku na srce, boem izdeklamova osveštane reči: „Uvek s novim zadovoljstvom... - Poljske narodnosti neće nestati... - Naši veliki radovi biće nastavljeni. .. - Dajte mi para za moju malu porodicu... „ Svi su se mnogo smejali, proglašivši ga za duhovitog, prijatnog, veseljaka; radost se udvostručla kad su ugledali bocu punča koju je doneo gostioničar.

Plamen alkohola i plamenovi sveća brzo zagrejaše stan; i svetlost sa mansarde, prelazeći preko dvorišta, osvetljavala je ivicu krova na drugoj strani, s čunkom nekog dimnjaka koji se ocrtavao, crn u noći. Govorili su glasno, svi u isti mah; poskidali su redengote; udarali su o nameštaj, kucali se čašama.

Isona uzviknu:

- Privedite otmene dame, da bi ovo još više ličilo na Nelsku kulu, da bi imalo više lokalne boje i rembrantovske atmosfere!

I magistar farmacije, koji je neprestano mešao punč, gromoglasno zapeva:

U štali imam krupna vola dva, krupna bela vola dva...

Senekal mu stavi ruku na usta, nije voleo nered; a stanari su se pojavljivali na prozorima, iznenađeni neobičnom galamom koja je dopirala iz Disardijevog stana.

Dobročudni mladić je bio srećan, i rekao je da ga to podseća na njegove nekadašnje sednice na Napolenovom keju; ali nekolicina nije bila tu, „kao Pelren...

- Može se i bez njega, reče Frederik.

I Delorije poče da se raspituje o Martinonu.

- Šta je s njim, s tim zanimljivim gospodinom?

Frederik, kivan na njega, odmah napade njegov duh, njegov karakter, njegovu lažnu eleganciju, celog čoveka. Bio je to zaista primer seljaka skorojevića! Nova aristokratija, buržoazija, nije bila dostojna one stare, plemstva. On je zastupao to gledište; i demokrati mu dadoše za pravo, kao da on pripada jednoj, a oni posećuju drugu. Bili su oduševljeni njim. Magistar farmacije ga čak uporedi sa g. d' Alton-Šeom, koji je, iako per Francuske, zastupao interese Naroda.

Došao je trenutak da se razidu. Svi se oprostiše uz snažan stisak ruku; Disardije, iz nežnosti, otprati do kuće Frederika i Delorijea. Čim su bili na ulici, advokat se uozbilji kao da nešto razmišlja, i, posle kratkog ćutanja, reče:

- Ljutiš li se mnogo na njega, na Pelrena?

Frederik nije krio svoj gnev.

Slikar je, međutim, uklonio iz izloga svoju čuvenu sliku. Ne bi trebalo da se svađaju zbog tričarija! Zašto stvarati sebi neprijatelja?

- On je podlegao trenutnom neraspoloženju, koje se može oprostiti kad je u pitanju čovek bez prebijene pare. Ti, ti to ne možeš da shvatiš!

A, kad se Delorije popeo u svoj stan, trgovački pomoćnik ni tada ne ostavi Frederika; čak ga je ubeđivao da kupi portret. I zaista, očajan što nije na taj način mogao da zapla-ši Frederika, Pelren ih je nagovorio da ga privole da otkupi sliku.

Disardije mu je govorio o tome, nagovarao ga. Umetnik nije preterivao u ceni.

- Ja sam uveren da bi, možda, sa pet stotina franaka...

- Ah, daj mu! Drži, evo ih, reče Frederik.

Još iste večeri, slika je doneta. Ona se Frederiku učini još groznija nego prvi put. Polutonovi i senke posiveli su od mnogobrojnih popravki, pa su sumračno izgledali prema svetlim tonovima, koji su, ostavši tu i tamo i dalje blistavi, odudarali od celine.

Frederik se svetio što je platio sliku, tako što ju je svuda žučno

kudio. Delorije mu je verovao na reč, i odobravao je njegovo ponašanje, jer je još uvek težio za stvaranjem jedne falange čiji bi šef bio on; izvesni ljudi uživaju da navedu svoje prijatelje da rade stvari koje su, inače, njima samim neprijatne.

Međutim, Frederik nije otišao kod Dambrezovih. Nedostajao mu je kapital. Došlo bi do beskonačnih objašnjenja; on se kolebao da se odluči. Možda je bio u pravu? Ništa sad nije bilo sigurno, posao sa ugljem, kao ni ostalo; trebalo se ukloniti od takvog sveta; na kraju, Delorije ga odvrati od tog poduhvata. Iz silne mržnje, postao je pošten; osim toga, više je voleo da se Frederik ne istakne mnogo. Na taj način bio mu je ravan i u prisnoj zajednici s njim.

Porudžbina gđice Rok bila je vrlo loše obavljena. Njen otac je pisao, dajući najiscrpnija objašnjenja, i završio pismo ovom šalom: „Izlažući se opasnosti da vam zadam crnačku muku“.

Frederik nije mogao ništa drugo da uradi nego da ode do Arnua. Ušao je u radnju, i nikog nije našao. Kako je trgovačko preduzeće propadalo, činovnici su u nemaru išli u korak sa gazdom.

Hodao je pored velike, fajansom pretrpane police, koja je s kraja na kraj zauzimala sredinu odaje; zatim, došavši do kraja, pred kasu, on nastavi da stupa jače, kako bi ga neko čuo.

Zavesa se pomeri, i pojavi se gđa Arnu.

- Kako? Vi ovde! Vi!

- Da, promuca ona, pomalo uzbuđeno. Tražila sam...

On ugleda njenu maramicu kraj pulta, i nasluti da je sišla do svog muža da bi se obavestila, da bi verovatno razjasnila neku neprijatnost.

- Ali... vama je možda nešto potrebno? upita ona.

- Neka sitnica, gospođo.

- Ti pomoćnici su postali sasvim nesnosni! Nikad nisu tu.

Ne treba da ih grdi. Naprotiv, on je srećan zbog takvog sticaja okolnosti.

Ona ga podsmešljivo pogleda.

- Eh, a ta ženidba?

- Kakva ženidba?

- Vaša!

- Moja! Ne pada mi na pamet!

Ona odmahnu rukom da mu ne veruje.

- Pa kad bi se to ipak i dogodilo? Iz očajanja bežimo u osrednjost,

zbog svega lepog o čemu se sanjalo!

- Svi vaši snovi, međutim, nisu bili tako... nevini!

- Šta hoćete time da kažete?

- Kada se šetate na trkama sa... osobama!

On je proklinjao Maršalku. Onda se priseti nečega.

- Pa vi ste me lično, nekada, molili da je viđam zbog Arnua!

Ona odgovori, klimajući glavom:

- A vi ste to iskoristili da se rasonodite.

- Bože moj! Zaboravimo sve te gluposti!

- Tako je, jer se ženite!

I ona zadrža dah, grizući usne.

Onda on uzviknu:

- Ali ja vam ponavljam da ne! Zar verujete da ću se ja, sa svojim intelektualnim potrebama, svojim navikama, zakopati u palanci da bih igrao karte, nadgledao zidare i šetao se u klompama! U kome cilju? Ispričali su vam da je bogata, zar ne? Ah, baš me briga za novac! Zar pošto sam želeo sve što je najlepše, najnežnije, najčarobnije, neku vrstu raja u ljudskom obliku, i kad sam najzad našao taj ideal, kada mi ta vizija skriva sve ostalo...

I, uzevši joj glavu rukama, on poče da joj ljubi očne kapke, ponavljajući:

- Ne, ne, ne! Nikada se neću oženiti! Nikada! Nikada!

Ona je primala ta milovanja, skamenjena od iznenađenja i ushićenosti.

Zalupiše se vrata koja izlaze na stepenište radnje. Ona odskoči; i ostade tako, ispružene ruke, kao da mu naređuje da čuti. Koraci se približiše. Zatim neko reče spolja:

- Da li je tu gospođa?

- Uđite!

Gđa Arnu je bila nalakćena na kasu i mirno je okretala između prstiju jedno pero, kad knjigovođa otvori vrata.

Frederik ustade.

- Gospođo, imam čast da vas pozdravim. Kupovina će, zar ne, biti spremna. Mogu li da računam na to?

Ona ništa ne odgovori. Ali to prećutno saučesništvo zapali njene obraze svim rumenilom preljuje.

Sutradan, opet je svratio kod nje, primila ga je; i, da bi nastavio sa

udvaranjem, odmah, bez uvoda, Frederik poče da se opravdava zbog susreta na Šan de Mars. Pukim slučajem se našao sa tom ženom. Čak i ako pretpostavimo da je lepa (što nije bilo istina), kako bi uopšte mogla i za trenutak da obuzme njegovu misao, kada on voli drugu!

- Vi to vrlo dobro znate, ja sam vam to rekao.

Gđa Arnu pognu glavu.

- Ja se ljutim što ste mi to rekli.

- Zašto?

- Najosnovnija pristojnost sada zahteva da vas više ne viđam!

On ju je uveravao da je njegova ljubav nevina. Prošlost treba da joj bude zaloga za budućnost; on se samom sebi zakleo da neće uznemiravati njen život; da joj neće dosađivati svojim jadikovkama.

- Ali juče, moje srce nije moglo više da odoli.

- Mi ne smemo više misliti na taj trenutak, dragi prijatelju!

Ali u čemu je zlo ako bi dva sirota stvorenja spojila svoje tuge?

- Jer vi niste srećni! O, ja vas poznajem, vi nemate nikog ko bi odgovarao na vaše potrebe za nežnošću, požrtvovanjem. Ja ću učiniti sve što hoćete! Neću vas uvrediti!... Kunem vam se.

I on pade na kolena, protiv svoje volje, stropoštavajući se pod preteškim unutrašnjim teretom.

- Ustanite! reče ona. Ja to zahtevam od vas!

I ona zapovedničkim glasom izjavi da je nikad više neće videti ako je ne posluša.

- Ah, niste vi kadri da to učinite, nastavi Frederik. Šta meni ostaje da radim na svetu? Drugi se upinju iz petnih žila da bi došli do bogatstva, slave, vlasti! A ja, ja nemam nikakvog položaja, vi ste jedino moje zanimanje, sve moje bogatstvo, cilj, centar mog života, mojih misli. Ne mogu više da živim bez vas, kao što ne mogu bez nebeskog vazduha! Zar vi ne osećate težnje moje duše da se uzdigne do vaše, da one moraju da se stope, i da ja od toga umirem?

Gospođa Arnu poče da podrhtava celim telom.

- Ah, odlazite! Molim vas!

Prekinuo ga je uzrujan izraz njenog lica. Zakoračio je ka njoj. Ali ona ustuknu, sklopivši ruke.

- Ostavite me, za ime Božje! Smilujte se!

I Frederik ju je toliko voleo, da je izašao.

Ubrzo, spopade ga bes na samog sebe, on reče u sebi da je budala i,

dvadeset četiri sata kasnije, opet se vratio.

Gospođa nije bila kod kuće. On ostade na stepeništu, zaslepljen pomamom i gnevom. Arnu se pojavi, obavestivši ga da je njegova žena tog jutra otputovala da se nastani u maloj poljskoj kući koju su uzimali pod zakup u Oteju, jer nije više imao svoju u Sen-Kluu.

- Još jedna od njenih ludosti! Na kraju krajeva, neka bude, kad joj se to sviđa! A i meni, uostalom; tim bolje! Hoćemo li da večeramo zajedno?

Frederik se izgovori hitnim poslom, i zatim odjuri u Otej.

Gđa Arnu i nehotice radosno uskliknu. Tada sve njegove kivnosti nestade.

Nije više govorio o svojoj ljubavi. Da bi je ispunio poverenjem, preterao je u uzdržljivosti; i, kad je upita srne li opet da dođe, ona odgovori; „Pa naravno“, pruživši mu ruku, koju je gotovo odmah povukla.

Frederik je, od tada, učestao s posetama. Obećavao je kočijašu velike napojnice. Ali mu je sporost konja često budila nestrpljenje, i on je silazio; zatim, sav zadihan, uskakao je u neki omnibus; i kako je samo prezrivo gledao u figure ljudi koji su sedeli pred njim, a nisu odlazili njoj!

Naslućivao je izdaleka njenu kuću, po orlovim noktima koji su pokrivali, s jedne jedine strane, oplata krova; to je bila neka vrsta vile u švajcarskom stilu, crveno obojene, s jednim balkonom. U bašti su bila tri stara kestena, a u sredini, na uzvišenju, bio je venjak u obliku suncobrana od slame, koji je držalo jedno stablo drveta. Pod škriļcem zidova, velika, rđavo privezana loza visila je tu i tamo kao neki istruleli konopac. Zvonce na kapiji, koje se teško povlačilo, nastavljalo je da zvoni, i dugo je trebalo čekati dok se neko ne pojavi. Svaki put je osećao duševno mučenje, neki neodređeni strah.

Zatim bi čuo škripu služavkinih papuča po pesku; ili bi se pojavila sama gospođa Arnu. Jednog dana, stigao je iza njenih leđa, baš kad je čučala na travi, tražeći ljubičice.

Narav njene kćeri naterala ju je da je smesti u manastir. Njen dečak je provodio popodne u školi, Arnu je dugo ručavao u Pale-Roajalu, sa Reženbarom i svojim prijateljem Kompenom. Niko nepoželjan nije mogao da ih iznenadi.

Podrazumevalo se, naravno, da oni ne mogu da pripadnu jedno

drugom. Ta pogodba, koja ih je čuvala od opasnosti, olakšavala je njihove izlive.

Ona mu je ispričala svoj nekadašnji život, u Šartru, kod majke; svoju pobožnost oko dvanaeste godine; zatim svoj zanos prema muzici, kad je pevala do kasno u noć, u svojoj sobici, odakle su se videli bademi. On joj je pričao o svojim melanholijama u koledžu, i kako je na njegovom poetskom nebu blistao jedan ženski lik, tako jasno, da ju je, videvši je prvi put, odmah prepoznao.

Ti razgovori odnosili su se, obično, samo na godine otkako su se poznavali. On bi je podsetio na neku beznačajnu pojedinost, na boju njene haljine iz tog i tog vremena, koja se osoba određenog dana pojavila, šta je rekla nekom drugom prilikom; i ona je, zadivljena, govorila:

- Da, sećam se!

Njihovi ukusi, njihovi sudovi, bili su isti. Često bi ono koje sluša uzviknulo:

- I ja tako mislim!

A drugo, sa svoje strane, dodalo bi:

- I ja!

Zatim su se nizale beskonačne žalbe na Proviđenje.

- Zašto nebo nije htelo! Da smo se sreli!...

- Ah, samo da sam bila mlađa! uzdisala je ona.

- Ne! Da sam ja bio malo stariji.

I oni su zamišljali život isključivo ljubavan, dovoljno bogat da ispuni najprostranije samoće, da prevaziđe sve radosti, prkoseći svim bedama, u kome bi časovi iščezli u neprekidnom izlivanju njihovih srca, i koji bi se pretvorio u nešto blistavo i uzvišeno kao treperenje zvezda.

Ostajali su skoro uvek napolju, pri vrhu stepenica. Krošnje požutelog jesenjeg drveća uzdizale su se pred njima, neravno, sve do ivice bledog neba; ili bi odlazili na kraj staze, u jedan paviljon, koji je od nameštaja imao samo kanabe od sivog platna. Na ogledalu je bilo crnih mrlja; zidovi su zaudarali na buđ; a oni su ostajali tu, s ushićenjem razgovarajući o sebi, o drugima, o čemu god bilo. Katkad bi sunčevi zraci, prolazeći kroz žaluzine, razvukli kao žice neke lire, od tavanice do pločica na podu, prašina bi se kovitlala u tim svetlim prugama. Ona se zabavljala da ih preseca rukom, koju je Frederik

nežno hvatao; i dugo bi gledao spletove njenih vena, neravnine njene kože, oblike njenih prstiju; svaki od njih bio je, za njega, više nego stvar, skoro osoba.

Dala mu je svoje rukavice, nedelju dana kasnije svoju maramicu. Zvala ga je „Frederik“, on je nju zvao „Mari“, obožavajući to ime, posebno stvoreno, govorio je, da bi bilo izrečeno u zanosu, i koje kao da je skrivalo boje tamjana, pregršti ruža.

Došli su već dotle da su unapred dogovarali dan njegovih poseta; i, kao slučajno izlazeći, ona bi mu dolazila u susret, putem.

Ništa nije činila da podstakne njegovu ljubav, izgubljena u onoj bezbrižnosti koja karakteriše velike sreće. Za sve vreme tog godišnjeg doba nosila je kućnu haljinu od mrke svile, oivičenu velurom iste boje, široku haljinu koja je pristajala mekom držanju njenog tela i ozbiljnim crtama njenog lica. Uostalom, ona je dodirivala predjesenje doba žena, godine koje se u isti mah sastoje od razmišljanja i nežnosti, kada zrelost počinje da boji pogled jednim dubljim plamenom, kad se snaga srca stapa sa iskustvom života, i kada se, rascvetavši se sasvim, celokupno biće preliva bogatstvima u harmoniji svoje lepote. Nikada ona nije imala više blagosti, nikada nije toliko praštala. Uverena da neće pokleknuti, prepuštala se osećanju na koje je, činilo joj se, stekla pravo onim što je propatila u životu. A to je bilo toliko dobro, toliko novo! Kakva provalija između Arnuovog prostakluka i Frederikovih obožavanja!

On je strepeo da ne izgubi zbog jedne reči sve što je verovao da je dobio, govoreći sebi da se opet može naći zgodna prilika, a da se nikad ne može popraviti jedna glupost. Hteo je da mu se ona da, a ne da je on uzme. Uverenost u njenu ljubav radovala ga je kao predosećaj da će mu jednom pripasti, a njene draži više su uzbuđivale njegovo srce nego njegova čula. Bilo je to beskrajno blaženstvo, takva opijenost da je čak zaboravljao na mogućnost apsolutne sreće. Tek kad je daleko od nje, proždirale su ga mahnite žudnje.

Dolazilo je često do intervala ćutanja u njihovim razgovorima. Katkad bi, usled neke vrste polnog stida, pocrveneli jedno pred drugim. Sve predostrožnosti da sakriju svoju ljubav samo su je otkrivale; ukoliko je ta ljubav postajala jača, utoliko je njihovo ponašanje postajalo uzdržljivije. Zbog takve laži, njihova je osetljivost postajala preterano istančana. Slatko su uživali u mirisu vlažnog lišća,

patili su od istočnog vetra, postajali su razdraženi bez razloga, imali su mračna predosećanja; šum koraka, krckanje nameštaja budili su u njima užase kao da su krivci; osećali su se kao da ih nešto gura u neki ambis; oko njih je bila olujna atmosfera; i, kad bi se Frederik požalio, ona je optuživala sebe.

- Da, ja grešim! Kao neka namiguša! Ne dolazite više!

Tada bi on ponavljao iste zakletve, koje bi ona slušala uvek sa istim zadovoljstvom.

Njen povratak u Pariz i trka i pripreme oko Nove godine omeli su malo njihovo sastajanje. Kad je opet došao, bilo je u njegovom držanju nečeg smelijeg. Ona je svaki čas izlazila da izda posluži neku naredbu, i primala je, uprkos njegovih molbi, sve moguće goste koji su dolazili u posete. Tada bi se pričalo o Leotadu, g.u Gizou, Papi, pobuni u Palermu, i o banketu dvanaestog kvarta, koji je izazivao zabrinutost. Frederik bi iskaliio svoje srce napadajući vladu; jer je želeo, kao Delorije, opšti prevrat, toliko je sad bio zagrižen. Gđa Arnu je, sa svoje strane, postajala sumorna.

Njen muž, neprestano praveći gluposti, izdržavao je jednu radnicu u fabrici, onu koju su zvali Bordovkom. Gđa Arnu je sama o tome govorila Frederiku. On je hteo iz toga da izvuče argument, „jer ju je izneverio“.

- O, to me ni najmanje ne uzbuđuje! rekla je.

Učinilo mu se da ta izjava potpuno potvrđuje njihovu prisnost. Da li je Arnu nešto sumnjao?

- Ne, ne sada!

Ona mu ispriča da ih je jedne večeri ostavio nasamo, zatim se vratio, osluškivao iza vrata, i, kako su oboje govorili o ravnodušnim stvarima, on je otada živeo u potpunom spo-kojstvu.

- S pravom, zar ne? gorko reče Frederik.

- Da, očigledno!

Bolje bi uradila da to nije rekla.

Jednog dana nije bila kod kuće u vreme kad je imao običaj da navrati. Njemu je to bilo kao neka izdaja.

Zatim se naljutio kad je video da cveće koje je donosio uvek stavlja u čašu za vodu.

- Gde biste hteli da bude?

- O, ne tu! Uostalom, njemu je manje hladno nego na vašem srcu.

Nešto kasnije, on joj prebaci što je bila uoči tog dana u Italijanskoj operi a da ga nije obavestila. Drugi su je videli, divili joj se, možda je voleli; Frederik je isticao te sumnje samo zato da bi mogao da je ljuti, da je muči; jer je počinjao da je mrzi, a tako je, bar unekoliko, i ona patila.

Jednog popodneva (sredinom februara), zatekao ju je veoma uzbuđenu. Ežen se žalio da ga boli grlo. Doktor je, međutim, rekao da to nije ništa ozbiljno, samo prehlada. Frederik je bio iznenađen zanesenim izrazom detinjeg lica. On je ipak razuveri, navede kao primer više dečaka njegovih godina koji su bili slično bolesni i brzo su ozdravili.

- Zaista?

- Pa da, naravno!

- O, kako ste vi dobri!

I ona mu pruži ruku. On je stegnu.

- Ah, pustite je!

- Šta to mari, kada ste je ponudili utešitelju!... Vi smatrate da sam dobar za tako nešto, a sumnjate u mene... kad vam govorim o svojoj ljubavi!

- Ne sumnjam, dragi moj prijatelju!

- Čemu to podozrenje, kao da sam neki bednik sposoban da zloupotrebim!...

- O, ne!...

- Kad bih samo imao dokaz!

- Kakav dokaz?

- Onaj koji se daje prvom koji dođe, onaj koji ste nekada i meni dali.

I on je podseti da su jednom izašli zajedno, jednog zimskog sumraka, po maglovitom vremenu. Sve je to sada bilo tako daleko! Ko ju je sprečavao da se pred svima pokaže držeći ga ispod ruke, ne plašeći ih se, bez zadnje misli, bez ikog oko sebe ko bi im smetao?

- Dobro! reče ona, s odlučnom hrabrošću koja u prvi mah zgranu Frederika.

Ali on odmah nastavi:

- Hoćete li da vas čekam na uglu ulice Tronše i ulice Ferm?

- Gospode! Dragi prijatelju... mucala je gđa Arnu.

Ne dajući joj vremena da razmisli, on dodade:

- U utorak, nadam se?

- Utorak?
- Da, između dva i tri sata!
- Biću tamo!

I ona, stideći se, odvrati lice. Frederik spusti svoje usne na njen potiljak.

- Ah, to nije lepo, reče ona. Nateraćete me da se kajem.

On se udalji, plašeći se uobičajene nestalnosti žena. Zatim, na pragu, prošaputa, tiho, kao nešto ugovoreno:

- U utorak!

Ona obori svoje lepe oči, diskretno, pomirena sa sudbinom.

Frederik je imao plan.

Nadao se da će, blagodareći kiši ili suncu, moći da je privoli da se sklone u nekoj kapiji, i da će, kad je jednom u kapiji, ući i u kuću. Teško je bilo samo pronaći neku pristojnu kuću.

On poče da je traži, i na sredini ulice Tronše, pročita na jednoj objavi: *Nameštene sobe.*

Momak, shvativši njegovu nameru, pokaza mu odmah u prizemlju sobu sa ostalim prostorijama, koja je imala dva izlaza. Frederik je zadržao za mesec dana i plati unapred.

Zatim je svratio u tri radnje da pokupuje najređe mirise; nabavio je prekrivač od izvezenog lana da bi zamenio grozni pokrivač od crvenog platna, izabrao je par papučica od plavog satena; samo ga je strah da ne izgleda prost umerio u kupovini; vratio se s kupljenim stvarima u stan; i, pobožnije nego oni koji pripremaju oltar, razmestio je nameštaj, nabrao zavese, stavio vres na kamin, ljubičice na komodu; hteo je da pokrije celu sobu zlatom. „Sutra“, govorio je sebi, „da, sutra, ne sanjam.“ I osećao je kako mu snažno lupa srce u zanosu nade; zatim, kad je sve bilo spremno, on stavi ključ u džep, kao da bi sreća, koja je tu spavala, mogla da pobegne.

Kod kuće ga je čekalo pismo od majke.

Zašto te tako dugo nema? Tvoje ponašanje počinje da biva smešno. Ja razumem da si se, u izvesnoj meri, neko vreme kolebao pred tim brakom; ali razmisli!

I ona je tačno iznosila stvari: četrdeset pet hiljada rente. Uostalom, „o tome se razgovaralo“; i g. Rok je očekivao konačan odgovor. Što se tiče mlade osobe, njen položaj je zaista nezgodan. „Ona te mnogo voli.“

Frederik odbaci pismo, ne završivši ga, i otvori drugo, pisamce od Delorijeja.

*Dragi moj,
Kruška je zrela. Prema tvom obećanju, mi računamo na tebe.
Sastajemo se sutra rano izjutra, na trgu Panteon. Uđi u kafe
Suflo. Moram da govorim s tobom pre skupa.*

„O, znam ja te njihove skupove. Hiljadu puta hvala! Imam ja prijatniji sastanak.“

I, sutradan, već u jedanaest sati, Frederik je bio na ulici. Želeo je da poslednji put vidi da li je sve u redu; zatim, ko zna, ona bi mogla, slučajno, da dođe ranije? Dolazeći iz ulice Tronše, začuo je iza Madlene veliku graju; pošao je napred i ugledao na dnu trga, levo, radnike i buržuje.

Zaista, manifest objavljen u novinama pozvao je na to mesto sve potpisnike reformističkog banketa. Ministarski savet gotovo je odmah izlepio proklamaciju kojom je zabranio taj skup. Parlamentarna opozicija je preko noći odustala od okupljanja; ali patrioti, koji nisu znali za tu odluku šefova, došli su na sastanak, u pratnji velikog broja radoznalog sveta. Predstavnici studenata otišli su do Odilon Baro. Ona je sad bila u Ministarstvu spoljnih poslova; i nije se znalo da li će se skup održati, da li će vlada izvršiti svoju pretnju, i da li će se pojaviti nacionalna garda. Svet je bio kivan na poslanike, kao i na vladu. Gomila je neprestano rasla, kad odjednom u vazduhu zabruja refren *Marseljeze*.

To je dolazila kolona studenata. Oni su išli u korak, u dva reda, svrstani, ljutitog izgleda, goloruki, i svi su povremeno vikali:

- Živela reforma! Dole Gizo!

Frederikovi prijatelji su, naravno, bili tu. Oni će ga videti i odvući ga. On se brzo skloni u ulicu Arkade.

Kad su studenti dvaput obišli Madlenu, spustiše se na trg Konkord. Bio je pun sveta; zbijena gomila izgledala je izdaleka kao polje pod crnim klasjem koje se povija.

U istom trenutku, vojnici se svrstaše u bojne redove, levo od crkve.

Grupe ljudi su, međutim, i dalje stajale. Da bi ih razjurili, policijski agenti u civilu hvatali su najbuntovnije i surovo ih odvodili u kvart.

Frederik, uprkos svom negodovanju, ostao je nem; mogli bi da ga pokupe sa ostalima, i on bi propustio sastanak sa gđom Arnu.

Nešto kasnije, pojaviše se kacige gradske straže. Stražari su razmahivali oko sebe pljošticom sablje. Jedan se konj srušio; potrčali su da mu priteknu u pomoć; i, čim je jahač opet bio u sedlu, svi se razbegoše.

Onda nastade duboka tišina. Sitna kiša, koja je pokvasila asfalt, nije više padala. Oblaci su odlazili, meko ih je nosio zapadni vetar.

Frederik poče da obilazi ulicu Tronše, gledajući ispred i iza sebe.

Konačno otkuca dva sata.

„Ah, sad će!“ reče u sebi. „Ona izlazi iz kuće, ona se približava“; i, trenutak kasnije: „Imala je vremena da dođe“. Do tri sata trudio se da se umiri. „Ne, nije zakasnila; samo malo strpljenja!“

I, čekajući, razgledao je retke dućane: jednu knjižaru, jednu sedlarsku radnju, jednu radnju u kojoj se prodavala oprema za ožalošćene porodice. Ubrzo je znao sve naslove knjiga, sve vrste amova, sve tkanine. Prodavci su, gledajući ga kako neprestano ide tamo-amo, prvo bili iznenađeni, zatim uplašeni, i na kraju zatvoriše izloge.

Nešto ju je očigledno sprečilo, i ona je patila zbog toga. Ali kakva će radost biti uskoro! Jer ona će doći, to je sigurno! „Obećala mi je!“ Međutim, obuzimalo ga je nepodnošljivo duševno mučenje.

Podstaknut nečim besmislenim, vratio se u pansion, kao da će tamo da je nađe. U istom trenutku mogla bi možda da se pojavi na ulici. On istrča napolje. Nikog! I on nastavi da šeta trotoarom.

Zagledao je pukotine kaldrme, otvore oluka, ulične svetiljke, brojeve iznad kućnih kapija. Najsitniji predmeti postali su za njega saputnici, ili, tačnije, podsmešljivi gledaoci; a pravilne fasade kuća izgledale su mu nemilosrdne. Bilo mu je hladno na nogama. Osećao je da rastvara u utučenosti. Odjek sopstvenih koraka potresao mu je mozak.

Kad je na svom satu video da je četiri, on oseti kao neku vrtoglavicu, užas. Trudio se da ponavlja u sebi stihove, da broji bilo šta, da izmisli neku priču! Nemoguće! Slika gđe Arnu nije mu dala mira. Dolazilo mu je da joj pojuri u susret. Ali kojim putem poći da se ne bi mimoišli?

On pristupi jednom momku u somotskom žaketu, dade mu pet franaka, i posla ga u ulicu Paradi, kod Žaka Arnua, da se obavesti kod

vratara „da li je Gospođa kod kuće“. Zatim stade na ugao ulice Ferm i ulice Tronše, tako da je istovremeno mogao da vidi i jednu i drugu. U dnu perspektive, na bulevaru, promicale su nejasne mase ljudi. Mogao je da razazna poneku perjanicu dragona, šešir neke žene; i napeto je gledao, ne bi li je prepoznao. Jedno odrpano dete, koje je pokazivalo mrmota, u jednoj kutiji, tražilo mu je milostinju, smešeći se.

Pojavi se momak u somotskom žaketu. „Vratar nije video da je izašla.“ Ko li ju je zadržavao? Da je bolesna, rekli bi mu! Da nije neka poseta? Ništa lakše nego ne primiti. Lupio se po čelu.

„Ah, kako sam glup! Pa neredi!“ To prirodno objašnjenje ga umiri. Zatim, najednom: „Ali njen kvart je miran.“ I obuze ga užasna sumnja. Šta ako nije htela da dođe? Ako je njeno obećanje bilo samo prazna reč da me se otarasi? Ne, ne! „Mora da ju je sprečio neki vanredni slučaj, jedan od onih događaja koji izigravaju svako predviđanje. Ali ona bi mu onda pisala. I on posla momka iz pansiona svojoj kući, u ulicu Ramfor, da vidi ima li neko pismo za njega.

Niko nije doneo nikakvo pismo. To odsustvo vesti ga malo umiri.

Iz broja novčića izvučenih iz džepa, iz izraza lica prolaznika, iz boje konja, raspitivao je sudbinu; i, kad bi znak bio nepovoljan, terao je sebe da ne veruje u gatanje. Kad bi ga spopao bes na gđu Arnu, on ju je poluglasno vređao. Zatim bi malaksavao do gubljenja svesti, a onda bi, iznenadno, vaskrsavala nada. Ona će se pojaviti. Ona je tu, iza njegovih leđa. Osvrtao se: ništa! Jednom ugleda, na tridesetak koraka od sebe, neku ženu istog stasa, u istoj haljini. On je sustignu; nije bila ona! Bilo je pet sati! Pet i po! Šest! Palile su se ulične svetiljke. Gđa Arnu nije došla.

Sanjala je, prethodne noći, da je već dugo bila na trotoaru u ulici Tronše. Čekala je nešto neodređeno, mada ipak važno, i, ne znajući zašto, plašila se da je neko ne opazi. Ali jedno prokleta kućence, koje se okomilo na nju, grickalo joj je haljinu pri dnu. Ono se neprestano vraćalo i sve je jače lajalo. Gđa Arnu se probudi. Lavež psa se i dalje čuo. Ona oslušnu. Lavež je dopirao iz sobe njenoga sina. Ruke su mu gorele, lice mu je bilo crveno i glas neobično promukao. Iz minuta u minut dete je sve teže disalo. Ostala je tako cele noći, nad njegovom posteljom, gledajući ga.

U osam sati, doboš nacionalne straže podseti g. Arnua da njegovi drugovi čekaju. On se brzo obuče i ode, obećavši da će odmah da svrati

do njihovog lekara, g. Koloa. Kako g. Kolo ni do deset sati nije došao, gđa Arnu posla svoju sobaricu. Lekar je bio na putu, u selu, a mladić koji ga je zamenjivao bio je poslom u gradu.

Ežen je držao glavu sa strane, na jastuku, neprekidno mršteći obrve, šireći nozdrve; njegovo jedno malo lice bilo je bleđe od posteljine, a grlo mu je šištao pri svakom udisaju, sve kraćem, sve suvljem, i kao od metala. Njegov kašalj ličio je na šum onih varvarskih mehanizama pomoću kojih laju psi od kartona.

Gospođu Arnu obuze užas. Ona pojuri ka zvoncetu, dozivajući u pomoć, vičući:

- Lekara! Lekara!

Deset minuta kasnije, stigao je jedan stari gospodin u beloј kravati, sa prosedim, uredno potkresanim zulufima. Postavio je mnoga pitanja o navikama, godinama i temperamentu bolesnika, zatim je pregledao grlo, naslonio glavu na njegova leđa i napisao recept. Spokojan izraz na licu tog dobroćudnog čoveka izgledao je odvratno. Zaudarao je na balsamovanje. Poželela je da ga tuče. On reče da će navratiti predveče.

Ubrzo ponovo otpoče strahovit kašalj. Povremeno, dete bi odjednom skočilo. Grčeviti pokreti razdirali su mišiće na njegovim grudima, i, pri udisanju, njegov se trbuh udubljavao kao da se zadihalo od trčanja. Onda bi zabacilo glavu, širom otvorenih usta. S beskrajnom predostrožnošću, gđa Arnu se trudila da ga natera da proguta sadržinu bočica sa lekovima, sirup od ipekakuane, dozu leka za iskašljavanje. Ali bi dečak odgurnuo kašiku, ječeći slabim glasom. Izgledalo je kao da izdahnuje svaku reč.

S vremena na vreme, ponovo je čitala recept. Užasavale su je napomene na njemu; možda se apotekar prevario! Njena nemoć dovodila ju je do očajanja. Došao je pripravnik g. Koloa.

Bio je to mladić skromnog držanja, novajlija u zanatu, i on nije prikrio svoje uzbuđenje. Prvo je bio neodlučan, iz straha da se ne obruka, da bi na kraju prepisao upotrebu leda. Dugo je trebalo dok su našli led. Kesa u kojoj su bili komadi leda je pukla. Trebalo je promeniti košulju. Sve to uznemiravanje izazvalo je nov, još strašniji kašalj.

Dete je počelo da čepa bluzu oko vrata, kao da je htelo da ukloni prepreku koja ga je davila, i grebalo je zid, hvatalo se za zavese postelje, tražeći tačku oslonca da bi moglo da diše. Lice mu je sad pomodrelo, i čitavo njegovo telo, mokro od hladnog znoja, izgledalo je da kopni.

Njegove unezverene oči užasnuto su gledale majku. Bacalo se rukama oko njenog vrata, kačilo se s očajanjem; a ona je, gušeći jecaje, šaputala nežne reči.

- Da, ljubavi moja, anđele moj, blago moje!

Zatim su nastupali mirni trenuci.

Otišla je da potraži igračke, pajaca, kolekciju slika, i raširila ih je po krevetu, da ga nečim zabavi. Čak je pokušala i da peva.

Zapevala je pesmu koju mu je nekad pevušila, kada ga je ljuljala, prepovijajući ga, na toj istoj tapaciranoj stoličici. Ali on uzdrhta čitavim telom, kao talas pod udarom vetra; očne jabučice mu iskočiše; ona pomisli da će umreti, i okrete se da ga ne bi gledala.

Trenutak kasnije skupila je snage da se osvrne. Još je bio u životu. Sati su prolazili, teški, sumorni, beskrajni, očajni; i ona je brojala minute samo po napredovanju tog ropca. Potresi u njegovim grudima bacali su ga napred kao da će ga smrviti; na kraju, on povрати nešto čudno, što je ličilo na neku tubu od pergamenta. Šta je to? Ona uобрази da je povratio deo utrobe. Ali je disao široko, pravilno. To prividno poboljšanje uplaši je više od svega ostalog; bila je kao skamenjena, opuštenih ruku, ukočenog pogleda, kad se g. Kolo pojavi. Dete je, po njegovom mišljenju, bilo spaseno.

Nije odmah shvatila, i zamoli ga da ponovi rečenicu. Da to nije jedna od onih uteha svojstvenih lekarima? Doktor je otišao, spokojnog izgleda. Onda joj se učini kao da su se raskinuli konopci koji su stezali njeno srce.

- Spašen! Da li je moguće!

Najednom, pomisao na Frederika javila joj se na jasan i neumoljiv način. To je bila opomena Providenja. Ali Gospod, u svojoj milosti, nije hteo sasvim da je kazni! Kakvo bi bilo ispaštanje, kasnije, ako bi nastavila sa tom ljubavlju! Svet bi se nesumnjivo rugao njenom sinu zbog nje; i gđa Arnu ga vide kao mladića, ranjenog u dvoboju, kako ga donose na nosilima, i on umire pred njenim očima. Naglim pokretom, ona se baci na stoličicu za molitvu; i, svom snagom, uzdižući svu svoju dušu do visina, ona prinese Bogu, u znak pokajanja, žrtvu svoje prve ljubavi, jedine svoje slabosti.

Frederik se vratio kući. Ostao je u fotelji, nemajući dovoljno snage ni da je proklinje. Tonuo je kao u neki san; i, kroz svoj košmar, čuo je

kako pada kiša, verujući i dalje da je još tamo, na trotoaru.

Sutradan, kao poslednji kukavičluk, on posla momka kod gđe Arnu.

Bilo da momak nije izvršio naredbu, ili da je ona imala da mu saopšti mnogo toga što nije moglo da se iskaže jednom rečju, on dobi isti odgovor. Bezobrazluk je bio suviše veliki! Spopade ga bes oholosti. Zakleo se da je neće više čak ni poželeti; i, kao lišće odneto olujom, njegove ljubavi nestade. On oseti kao neko olakšanje, neku stoičku radost, zatim potrebu za plahovitom delatnošću; i nasumce pođe ulicama.

Ljudi iz predgrađa prolazili su naoružani puškama, starim sabljama, neki su nosili crvene kape, i svi su pevali *Marseljezu* ili *Žirondince*. Tu i tamo, poneki nacionalni stražar žurio je da stigne u svoje nadležstvo. U daljini, lupali su doboši. Vodile su se borbe kod kapije Sen-Marten. Bilo je u vazduhu nečeg bodrog i ratobornog. Frederik je koračao dalje. Razga-ljivala ga je uskomešanost velikog grada.

Blizu Fraskatija, on ugleda Maršalkine prozore; pade mu na pamet luda misao, čef mladosti. Prešao je preko bulevara.

Zatvarali su kolsku kapiju; i Delfin, sobarica, koja je baš pisala po njima ugljenom „Oružje predato“, uzbuđeno mu reče:

- Ah, gospođa je u velikom sosu! Otpustila je jutros lakeja koji ju je vređao. Ona misli da će sve pljačkati. Umire od straha! Tim pre što je Gospodin otišao!

- Koji gospodin?

- Knez!

Frederik je ušao u budoar. Maršalka se pojavi, u donjoj suknji, kose puštene niz leđa, sva usplahirena.

- Ah, hvala ti! Došao si da me spaseš! To je već drugi put! I nikad ne tražiš nagradu!

- Oprosti mi! reče Frederik, obgrlivši je s obe ruke oko struka.

- Kako? Šta to radiš? promuca Maršalka, u isti mah iznenađena i oraspoložena tim postupkom.

On odgovori:

- Idem za modom, i ja se reformišem.

Ona dopusti da je obori na divan, i nastavi da se smeje pod njegovim poljupcima.

Proveli su popodne gledajući, s prozora, narod na ulici. Zatim je on odvede na večeru kod Tri-Brata-Provansalca. Obed je bio dug, izvrstan. Vratili su se kući pešice, jer kola nije bilo.

Na vest o promeni vlade, Pariz se izmenio. Svi su bili radosni; šetači su prolazili, a lampioni na svakom spratu bacali su svetlost kao da je dan. Vojnici su se polako vraćali u kasarne, premoreni, žalosnog izgleda. Pozdravljali su ih, dovikujući im: „Živela vojska!“ Oni su hodali dalje, ne obazirući se. U narodnoj vojsci, naprotiv, oficiri, crveni od oduševljenja, s isukanim sabljama, drali su se: „Živela reforma!“ i ta reč bi, svaki put, naterala ljubavnike na smeh. Frederik se šalio, bio je vrlo veseo.

Ulicom Difo stigoše na bulevare. Venecijanski fenjeri, okačeni po kućama, stvarali su vence od plamena. Ogromna gužva vrvela je odozdo; usred te senke, blistala je, mestimično, belina bajoneta. Dizala se velika galama. Gomila je bila suviše gusta, neposredan povratak nemoguć; i oni uđoše u ulicu Komarten, kad, odjednom, iza njih se začu šum, kao prasak ogromnog komada svile koja se čepa. To je bilo puškaranje na Kapisinama.

- Ah, kokaju neke buržuje, mirno reče Frederik, jer ima trenutaka kad je i najmanje svirep čovek toliko odvojen od drugih, da bi bez ikakvog uzbuđenja mogao da gleda kako propada čitav ljudski rod.

Maršalka, držeći ga čvrsto ispod ruke, cvokotala je zubima. Ona reče da je nesposobna da hoda dalje... Tada, vođen prepredenošću mržnje, da bi ukaljao u svojoj duši gđu Arnu, on je odvede u hotel u ulici Tronše, u stan pripremljen za drugu.

Cveće još nije uvelo. Vez je bio prebačen preko postelje. On izvadi papučice iz ormana. Rozanet nađe da je ta njegova pažnja veoma dirljiva.

Oko jednog sata, probudila ju je pucnjava u daljini; i ona ga vide kako jeca, s glavom zagnjurenom u jastuk.

- Šta ti je, ljubavi moja?

- To je od preterane sreće, reče Frederik. Suviše sam te dugo želeo!

TREĆI DEO

I

Praskanje pušaka naglo ga je trglo iz sna; i, uprkos Rozanetinim molbama, Frederik je po svaku cenu hteo da vidi šta se dešava. Spustio se Jelisejskim poljima, odakle su dopirali pucnji. Na uglu ulice Sen-Onore naiđe na radnike koji mu doviknuše:

- Ne! Ne tamo! U Pale-Roajal!

Frederik pođe za njima. Na Asompionu je bila iščupana gvozdена ograda. Dalje, on ugleda tri kamena bloka nasred ulice, nesumnjivo početak neke barikade, zatim parčad razbijenih boca, i gomile žice da bi se preprečio put konjici; kad odjednom, iz jedne uličice, istrča neki visoki bleđi mladić kome je crna kosa padala na ramena, odeven u nešto nalik na triko, s tačkicama u boji. Držao je dugačku vojničku pušku, i jurio na vrhovima papuča, s izrazom mesečara na licu, hitar kao tigar. S vremena na vreme, odjeknuo bi po koji pucanj.

Preko noći, prizor kola na kojima se nalazilo pet leševa pokupljenih među onima na bulevaru Kapisin izmenio je raspoloženje naroda; i, dok su se u Tiljerijama smenjivali ađutanti, a g. Mole, koji je baš spremao novu vladu, još se nije vraćao, i dok se g. Tjer trudio da sastavi drugi Ministarski savet, a Kralj pravio smicalice, dvoumio se, zatim predavao Bižou vrhovnu komandu da bi ga sprečio da se njome posluži, ustanak, kao upravlján jednom jedinom rukom, snažno se organizovao. Ljudi pomamnog govorničkog dara huškali su gomilu po uglovima ulica; drugi su iz sve snage po crkvama zvonili na uzbunu; lilo se olovo, fišeci su se punili barutom; drveće na bulevarima, ulični pisoari, klupe, gvozdene ograde, ulični fenjeri, sve je bilo iščupano, oboreno; Pariz je, ujutru, bio prekriven barikadama. Otpor nije dugo trajao; svuda je narodna vojska napredovala, tako da je u osam sati, milom ili silom, narod ovladao u pet kasarni, u gotovo svim opštinama i najsigurnijim strateškim tačkama. Sama od sebe, bez potresa, Monarhija se brzo raspadala; i sada su napadali posadu u Šato-d'Ou, da bi oslobodili pedeset zatvorenika, kojih tamo nije više ni bilo.

Frederik je morao da zastane na prilazu trga, koji su prekrile grupe naoružanih ljudi. Čete vojnika zauzimale su ulice Ben-Toma i Fromanto. Ogromna barikada zatvarala je ulicu Valoa. Dim koji se

njihao na njenom vrhu razveja se, ljudi su trčali gore mlatarajući rukama, onda se izgubiše; puškaranje ponovo otpoče. Straža je odgovarala, iako se niko nije video iznutra; prozori, na zgradi, zaštićeni hrastovim kapcima, bili su pretvoreni u puškarnice; i zgradu, sa njena dva sprata, dva krila, česmom na prvom spratu i malim vratima na sredini, počеше da šaraju bele mrlje od udara pušćanih zrna. Ulazno stepenište bilo je prazno.

Pored Frederika, čovek sa grčkom kapom i fišeklijom preko pletenog kaputa svađao se s nekom ženom koja je imala maramu na glavi. Ona mu je govorila:

- Ali vrati se! Pobogu, vrati se!

- Ostavi me na miru! odgovarao je muž. Možeš i sama da nadgledaš kuću. Građanine, pitam vas, zar to nije u redu? Vršio sam svoju dužnost uvek, osamsto tridesete, trideset druge, trideset četvrte, trideset devete! Danas, narod se tuče. Treba i ja da se tučem! - Odlazi!

I žena najzad popusti pred njegovim dokazima i pred opomenama jednog narodnog vojnika pored njih, četrdesetogodi-šnjaka čije je dobroćudno lice bilo oivičeno plavom bradom. On je punio svoju pušku i pucao, razgovarajući u isto vreme s Frederikom, miran usred pobune kao neki baštovan u svojoj bašti. Jedan momčić u kecelji od sargije umiljavao mu se da bi dobio kapisle, kako bi i on mogao da iskoristi svoju divnu lovačku pušku koju mu je dao „neki gospodin“.

- Zavući ruku u torbu na mojim leđima, reče građanin, i gubi se! Poginućeš!

Doboš je davao znak za juriš. Začuše se oštri krici, pobe-donosno ura. Gomila se talasala usled neprekidnog vrtloga. Frederik, potisnut između dve guste mase, nije se micao, općinjen, uostalom, i neobično zainteresovan. Ranjenici koji su padali, izvaljeni mrtvaci, nisu ličili na prave ranjenike, na prave mrtvace. Izgledalo mu je kao da prisustvuje nekoj pozorišnoj predstavi.

Usred gužve, iznad svih glava, ugledaše jednog starca u crnom odelu, na belom konju sa plišanim sedlom. Jednom rukom držao je zelenu granu, drugom hartiju, i uporno je mahao njima. Na kraju, izgubivši svaku nadu da će biti saslušan, povukao se.

Vojnika je nestalo i ostala je samo opštinska straža da brani to mesto. Talas odvažnih ljudi jurnuo je na stepenište; oni popadaše, drugi pritrčaše; i vrata su, poljuljana udarcima gvozdene poluge, odjekivala;

opštinska straža nije popuštala. Ali jedna kola natovarena senom, koja su gorela kao ogromna buktinja, privučena su uza zid. Brzo su doneti svežnjevi pruća, slame, bure puno alkohola. Vatra se podiže uz kamenje; zgrada poče da se puši sa svih strana kao sumporno vrelo; i veliki plamenovi, na vrhu, između balustrada terase, sukljali su uz oštro praskanje. Prvi sprat Pale-Roajala bio je načičkan nacionalnim gardistima. Pucalo se sa svih prozora na trgu; kuršumi su zviždali; voda iz provaljene česme mešala se sa krvlju, pravila je bare po zemlji; noge su se klizale po blatu, preko odeće, preko vojničkih kapa s čelenkom, preko oružja; Frederik oseti pod svojom nogom nešto meko; bila je to ruka jednog narednika u sivom šinjelu, s glavom zarivenom u odvodni kanal. Nove gomile naroda neprestano su pristizale, potiskujući borce prema zgradi koju su napadali. Puškanje je postajalo sve življe. Vinarske radnje bile su otvorene; borci su odlazili tamo da bi popušili lulu duvana, popili koju čašu, zatim su se vraćali u borbu. Jedno izgubljeno pseto je urlalo. To je izazivalo smeh.

Frederika je potresao pad jednog čoveka koji se s metkom u slabinama sručio na njegovo rame, krkljajući. Zbog tog kuršuma, upućenog možda njemu, on oseti bes; i pojuri napred kad ga jedan nacionalni gardist zaustavi.

- Nepotrebno! Kralj je otišao. Ah, ako mi ne verujete, idite sami da vidite!

To umiri Frederika. Trg Karusel imao je spokojan izgled. Palata Nant uzdizala se na njemu, večito usamljena; i kuće iza njega, kube Luvra prekoputa, duga drvena galerija desno i pust prostor koji se talasao do baraka prodavača, kao da su bili utopljeni u sivu boju vazduha, gde se činilo da se daleki žamor meša s maglom - dok je, na drugoj strani trga, gruba dnevna svetlost koja je padala između razmaknutih oblaka na fasadu Tiljerija, jasno osvetljavala sve njene prozore. Kod Trijumfalne kapije ležao je mrtav konj, opružen. Iza ograde, razgovarale su grupice od po pet-šest osoba. Kapije dvorca bile su otvorene, sluge na ulazu puštale su da se uđe.

Dole, u maloj Sali, služili su šolje s belom kafom. Neki radoznalci zasedoše, šaleći se; drugi su stajali, a među njima i jedan kočijaš, koji dograbi obema rukama jednu času punu sitnog šećera, uzrujano pogleda levo-desno, pa poče proždrljivo da jede, s nosom u posudi. Pri dnu velikih stepenica, neki čovek upisivao je svoje ime u registar.

Frederik ga je prepoznao s leđa.

- Gle, Isona!

- Nego šta, reče boem. Uvodim se u Dvor. Eto jedne fine šale, šta kažeš?

- Kako bi bilo da se popnemo?

I stigoše u dvoranu maršala. Portreti ovih slavni ljudi, osim Bižoovog, koji je bio proburažen, bili su netaknuti. Maršali su se oslanjali na sablje, s lafetom iza sebe, u veličanstvenim pozama koje su upadljivo odudarale od sadašnjih okolnosti. Jedan ogroman zidni časovnik označavao je jedan sat i dvadeset minuta.

Iznenada odjeknu *Marseljeza*. Isona i Frederik nagnuše se preko ograde. Bio je to narod. Jurio je stepenicama, takoreći vrtoglavo, gologlav, sa šapkama, crvenim kapama, bajonetima i ramenima, toliko bučno da su se pojedinci gubili u toj uzavreloj masi koja se neprekidno pela, kao reka odgurnuta plimom, uz dugu riku, pod neodoljivim naletom. Gore, ona se rasplinu, i pesma umuknu.

Ništa se više nije čulo osim bata cipela i zapljuskivanja glasova. Bezopasna gomila zadovoljavala se da posmatra. Ali, s vremena na vreme, poneki lakat kome je bilo isuviše tesno zabio bi se u neko okno; ili bi neka vaza, neka statueta pala s police na pod. Drvenarija, pritešnjena sa svih strana, krčkala je pod pritiskom. Sva su lica bila crvena; znoj je u krupnim kapima curio s njih; Isona primeti:

- Heroji ne mirišu prijatno!

- Ah, nesnosni ste, reče Frederik.

I, gurani protiv svoje volje, uđoše u jednu odaju u kojoj se do tavanice pružao baldahin od crvenog velura. Na prestolu, pri dnu, sedeo je crnobradi proleter, razdrljene košulje, veselog i glupog izraza na licu kao u majmuna. Drugi su se peli na podijum da bi seli na njegovo mesto.

- Kakav mit! reče Isona. Evo suverenog naroda!

Prestona fotelja pođe od ruku do ruku, i pređe čitavom salom, njišući se.

- Dođavola, kako se klati! Državni brod ljulja se na uzburkanom moru. Ala igra kankan! Ala igra kankan!

Približila se jednom prozoru, i, usred zviždanja, baciše je dole.

- Jadnica! reče Isona, gledajući je kako pada u baštu.

Tamo su je brzo dočekali drugi, da bi je odneli čak do Bastilje i

spalili.

Tada je sve obuzela luda radost, kao da se, umesto prestóla, pojavila beskrajna srećna budućnost; i narod, manje iz osvete nego iz želje da potvrdi svoje pravo posedovanja, poče da lomi, da razbija ogledala i cepa zavese, da uništava lustere, svećnjake, stolove, stolice, taburete, sav nameštaj, do albuma s crtežima, čak i izvezene korpe. Kad su već pobednici, zar nije trebalo da se zabavljaju! Rulja poče podrugljivo da trpa na sebe čipke i kašmire. Zlatne rojte obavili su oko rukava na bluzama, šeširi s nojevim perjem krasili su glave kovača, lente Legije časti nađoše se oko pojasa javnih žena. Svako je zadovoljavao svoj ćef; jedni su igrali, drugi su pili. U kraljičinoj sobi, jedna žena mazala je svoju kosu pomadom; iza jednog paravana, dva ljubitelja kocke igrala su karte; Isona pokaza Frederiku nekog čoveka koji je pušio kratku lulu, nalakćen na ogradu balkona; i od te opšte opijenosti neprekidni urnebes bivao je sve jači, uz lomljivu porcelana i komade kristala, koji su, odskaćući, zvonili kao dirke na harmonici.

Zatim se ludilo natušti. Bestidna radoznalost zagledala je u sve sobičke, u sve budžake, otvarala sve fioke. Robijaši su zavlačili ruke u postelje princeza, i valjali se po njima, tešeći se time, kad već same princeze nisu mogli da napastvuju. Drugi, još strašnijeg izgleda, nemo su lutali, tražeći što god da ukradu; ali sveta je bilo vrlo mnogo. Kroz otvore vrata videla se samo, u nizovima soba, mračna masa naroda između pozlata, u oblaku prašine. Sve su grudi dahtale; vrućina je postajala sve nesnosnija; dva prijatelja, plašeći se da se ne uguše, izađoše.

U predsoblju, na gomili odela, stojala je neka javna žena, kao statua Slobode, nepomična, razgoraćenih očiju, strašna.

Tek što su kročili napolje, jedan vod opštinskih stražara u šinjelima dođe im u susret, i, skidajući policijske kape, otkrivši usput pomalo ćelave lobanje, veoma su ponizno pozdravljali narod. Na to odavanje pošte, odrpani pobednici nekako se isprsiše. Isona i Frederik i sami osetiše izvesno zadovoljstvo.

Nekakav ih je žar raspaljivao. Vratit će u Pale-Roajal. Pred ulicom Fromanto, leševi vojnika bili su nagomilani na slami. Oni prođuše pored njih bez ikakvog uzbuđenja, nekako čak ponosni što se hrabro drže.

Palata je bila prepuna sveta. U unutrašnjem dvorištu gorelo je

sedam lomača. Bacali su kroz prozore klavire, komode i zidne satove. Šmrkovi vatrogasaca bljuvali su vodu do krovova. Lupeži su se trudili da sabljama iseku šmrkove. Frederik pokuša da navede jednog politehničara da im se usprotivi. Politehničar nije shvatao, uostalom, izgledao je imbecilno. Svuda naokolo, po dvema galerijama, gomila, postavši gospodar podruma, odavala se strahovitom pijančenju. Vino je teklo potocima, kvasilo noge, adrapovci su pili naskap iz boca, i drali se klateći se.

- Hajdemo odavde, reče Isona, ovaj mi je narod odvratn.

Duž cele galerije d'Orlean, ranjenici su ležali na madracima, na tlu, pokriveni zavesama; a malograđanke iz te četvrti donosile su im čorbu, rublje.

- Šta mari! reče Frederik. Ja nalazim da je narod veličanstven.

Veliki trem bio je ispunjen vikorom razbesnelih ljudi, ljudi koji su hteli da se penju na gornje spratove kako bi konačno porušili sve; nacionalni gardisti na stepenicama upinjali su se da ih zadrže. Najhrabriji je bio neki lovac, gologlav, nakostrešene kose, u iscepanoj vojničkoj opremi. Košulja mu je virila između pantalona i kaputa, i on se žestoko batrgao, usred gomile. Isona, koji je imao oštar vid, prepoznao je izdaleka Arnua.

Zatim stigoše u baštu Tiljerija, da bi malo odahnuli. Seli su na jednu klupu; ostali su tako nekoliko minuta, sklopljenih očiju, toliko ošamućeni da nisu imali snage da govore. Prolaznici su oko njih prilazili jedni drugima. Vojvotkinja od Orleansa bila je naimenovana za namesnicu; sve je bilo gotovo; i svi su osećali onu vrstu zadovoljstva koje dolazi posle brzih rešenja, kada se, na svim mansardama dvorca, pojaviše sluge, cepajući svoje livreje. Bacali su ih u vrt, u znak odricanja zakletve. Narod im je zviždao. Oni se povukoše.

Frederikovu i Isonovu pažnju privukao je neki visoki čovek koji je brzo hodao između drveća, s puškom o ramenu. Fišeklija je stezala u struku njegovu crvenu bluzu, maramica mu je bila obavijena oko čela, pod kačketom. On okrete glavu. Bio je to Disardije; i, bacivši im se u zagrljaj:

- Ah, kakva sreća, dragi moji drugovi! - nemajući snage da išta više kaže, toliko je bio zadihan od radosti i umora.

Već četrdeset osam sati bio je na nogama. Pomagao je na barikadama Latinskog kvarta, tukao se u ulici Rambuto, spasao je tri

dragona, ušao u Tiljerije sa kolonom Dinoajea, išao je zatim u Skupštinu, onda u Gradsku kuću.

- Dolazim odatle! Sve ide dobro! Narod trijumfuje! Radnici i buržujci se bratime! Ah, kad biste znali šta sam sve video! Kakvi krasni ljudi! Kako je to divno!

I, ne opazivši da su oni bez oružja:

- Bio sam siguran da ću vas tamo naći! Gusto je bilo u jednom trenutku, ali nije važno!

Kap krvi tekla mu je niz obraz, i, na pitanja dvojice drugova, on odgovori:

- Ma ništa! OGREBOTINA od bajoneta!

- Treba ipak da se previjete.

- Čemu! Ja sam jak! Zar je to važno? Republika je proglašena! Bićemo sad srećni! Novinari koji su razgovarali maločas preda mnom rekli su da ćemo uskoro osloboditi Poljsku i Italiju! Neće više biti kraljeva! Shvatate li? Sva zemlja slobodna! Sva zemlja slobodna!

Obuhvativši pogledom ceo vidik, on pobjednički raširi ruke. Ali jedna duga povorka ljudi trčala je duž terase, pored vode.

- Ah, dođavola! Zaboravio sam! Utvrđenja su zauzeta! Moram tamo! Zbogom!

Osvrnu se da bi im doviknuo, podižući pušku:

- Živela Republika!

Iz dimnjaka dvorca dizali su se ogromni kolutovi dima koji su odnosili varnice. Zvonjava zvona činila se izdaleka kao zabezegnuto blejanje. Levo-desno, svuda, pobjednici su pucali iz pušaka. Frederik, iako nije bio ratoboran, osetio je kako u njemu bije njegova galska krv. Zahvatio ga je magnetizam oduševljenih gomila. Sladostrasno je udisao olujni vazduh, ispunjen mirisom baruta; u isti mah, sav je podrhtavao pod uplivom neizmerne ljubavi, uzvišene i sveopšte razneženosti, kao da srce čitavog čovečanstva kuca u njegovim grudima.

Isona reče, zevajući:

- Vreme je, možda, da idemo da obavestimo narod!

Frederik je pošao za njim u kancelariju dopisništva na trgu Berze; i on počeo da piše za list u Troa izveštaj o događajima u lirskom tonu, jedan verodostojan članak, koji je potpisao. Zatim su zajedno večerali u nekoj krčmi. Isona je bio zamišljen; ekscentričnosti revolucije

prevazilazile su njegove.

Posle kafe, kad su otišli u Gradsku kuću da bi saznali nove vesti, njegova vesela narav opet mu se vratila. Skakao je kao jarac preko barikada, i odgovarao stražarima patriotskim šalama.

Čuli su, pri svetlosti buktinja, proklamaciju privremene vlade. Na kraju, u ponoć, Frederik, slomljen od umora, vratio se kući.

- Pa dobro, rekao je svom slugi koji mu je pomagao da se svuče, jesi li zadovoljan?

- Ma naravno, gospodine! Ali mi se ne dopada taj pošašaveli narod!

Sutradan, budeći se, Frederik se seti Delorijeja. I otrča do njega. Advokat tek što je otputovao, jer je bio naimenovan za komesara u unutrašnjosti. Još sinoć se progurao do Ledri-Rolena,⁶ i obletevši oko njega u ime studenata, iščupao je za sebe jedno mesto, jednu misiju. Uostalom, rekao je vratar, pisacé iduće nedelje da bi poslao svoju adresu.

Frederik je zatim otišao da obiđe Maršalku. Primila ga je s izvesnom gorčinom, jer je bila kivna na njega što ju je ostavio samu. Njena ljutnja iščeze posle ponovljenih uveravanja da je nastao mir. Sve je bilo spokojno, sada, nije bilo razloga da strahuje; on je zagrlji; i ona se izjasni za Republiku, kao što je već učinio velečasni nadbiskup Pariza, i što je s posebnom revnošću trebalo da uradi Sudstvo, Državni savet, Akademija, maršali Francuske, Sangarnije, g. de Falu, sve bonapartiste, svi legitimisti, i velik broj orleanista.

Pad Monarhije je bio toliko brz, da je kod buržuja, kad je prošla prva zgranutost, nastupilo kao neko iznenađenje što su još u životu. Izvršenje smrtne kazne po kratkom postupku nad nekolicinom lopova, streljanih bez presude, izgledalo je vrlo pravedno. Čitav mesec dana ponavljala se Lamartinova rečenica o crvenoj zastavi, „koja je obišla samo Šan de Mars, dok je trobojna zastava“, itd.; i svi se svrstase pod njenu senku, svaka od partija videla je od tri boje samo svoju, obećavajući sama sebi, da, čim bude jača, ždere ostale dve.

Kako su poslovi stali, nemir i radoznalost terali su svet na ulicu. Nemar u odevanju ublažavao je društvene razlike, mržnja se skrivala, nade su se isticale, gomila je bila puna blagosti. Ponos zbog zadobijenog prava blistao je na licima. Ljudi su bili veseli kao na karnevalu, ponašali su se kao na izletu; ništa nije bilo zanimljivije od

izgleda Pariza, tokom tih prvih dana.

Frederik je vodio Maršalku pod ruku; i oni su zajedno lutali ulicama. Nju su zabavljale rozete koje su krasile sve rupice kaputa, zastave koje su visile na svim prozorima, plakati svih boja izlepljeni po zidovima, i bacala je tu i tamo po koju paru u kutiju za ranjenike, postavljenu na stolici, nasred ulice. Zatim se zaustavljala pred karikaturama koje su predstavljale Luj-Filipa kao poslastičara, kao lardijaša, kao psa, kao pijavicu. Ali plašili su je pomalo Kosidijerovi ljudi sa sabljama i trakama. Drugi put, sađeno je drvo Slobode. Gospoda sveštenici učestvovali su u toj svečanosti, blagosiljajući Republiku, praćeni slugama sa zlatnim širitima; i gomila je smatrala da je to vrlo dobro. Najčešći je bio prizor delegacije bilo čega, koje su odlazile da nešto traže u Gradsku kuću, jer su svaki zanat, svaka industrija čekali od vlade konačan kraj svoje bede. Istina, neki su i odlazili da zatraže savet, ili da čestitaju, ili samo da bi joj napravili malu posetu i videli kako fun-kcioniše aparat.

Polovinom marta, jednog dana dok je prolazio preko Arkolskog mosta, jer je trebalo da u Latinskom kvartu obavi neki posao za Rozanet, Frederik vide kako mu u susret ide kolona individua sa čudnim šeširima i dugim bradama. Na čelu, lupajući u doboš, stupao je jedan crnac, neki stari slikarski model, a čovek koji je nosio zastavu, na kojoj je lepršao na vetru natpis: „Slikari-umetnici“, bio je glavom Pelren.

Dao je Frederiku znak da ga sačeka, da bi se pojavio nakon pet minuta, jer je imao vremena, vlada je u to vreme primala kamenoresce. On je sa svojim kolegama tražio da se stvori jedan Forum umetnosti, neka vrsta berze, gde bi se raspravljalo o interesima Estetike; uzvišena dela nastajala bi tako što bi stvaraoци uneli svoj genije u zajedničko delo. Pariz će, uskoro, biti prekriven džinovskim spomenicima; on će ih ukrasiti; otpočeo je čak lik Republike. Jedan od njegovih drugova došao je po njega, jer su za njima išli predstavnici pili-ćara.

- Kakva glupost! zagrme jedan glas u gomili. - Večito iste laži! Ništa jako!

To je bio Reženbar. On se ne pozdravi s Frederikom, ali iskoristi priliku da iskali svoj gnev

Građanin je provodio dane u lutanju ulicama, šiljio je brkove, kolutao očima, primajući i šireći zloslutne vesti; a ponavljao je samo

dve rečenice; „Pazite, progutaće nas bujica!“ ili: „Ali, dođavola, smotaće nam Republiku!“ Nije bio zadovoljan ni sa čim, a posebno što nismo vratili svoje stare prirodne granice. Dovoljno je bilo da čuje Lamartinovo ime, i već bi slegao ramenima. Smatrao je da Ledri-Rolen nije „dorastao problemu“, Dipona (de l’Era) nazivao je matorim zvekanom; Albera je smatrao za idiota; Luj Blana za utopistu; Blankija za krajnje opasnog čoveka; a kad ga Frederik upita šta bi trebalo raditi, on mu odgovori, stežući ga za mišicu da je smrvi:

- Uzeti Rajnu, kažem vam, uzeti Rajnu, dođavola!

Zatim je optuživao reakciju.

Ona je skidala masku. Pljačkanje zamkova u Nejiu i Sirenu, požar u Batinjolu, nemiri u Lionu, sve preteranosti, sve štete, sad su bile naduvane, priključujući tome cirkular Ledri-Rolena, prinudni kurs Narodne banke, državnu rentu koja je pala na šezdeset franaka, najzad, kao najveću nepravdu, kao poslednji udarac, kao vrhunac užasa, porez od četrdeset pet santima! - A, povrh svega, još i Socijalizam!

Mada su te teorije, nove koliko je nova i igra klisa, bile već četrdeset godina predmet tolikih rasprava da bi se mogle napuniti čitave biblioteke, one su užasavale buržuje, kao meteorska kiša; i oni su bili razjareni, na osnovu one mržnje koju izaziva pojava bilo koje ideje, jer sama ideja, na osnovu onog gađenja iz koga kasnije crpe svoju slavu, čini da su njeni neprijatelji uvek ispod nje, ma koliko osrednja bila.

I, tada, poštovanje Svojine dostiže nivo Religije i meša se s Bogom. Napadi protiv nje izgledaju kao skvrnavljenje, skoro ljudožderstvo. Uprkos najčovečnijeg zakonodavstva koje je ikad postojalo, avet '93. ponovo se javlja, i nož giljotine podrhtava u svima slogovima reči Republika; što ništa nije smetalo da je preziru zbog njene slabosti. Francuska, ne osećajući više gospodara, počinje da arlauče od nezverenosti, kao slepac bez štapa, kao dete koje je izgubilo dadilju.

Od svih Francuza najviše je podrhtavao g. Dambrez. Novo stanje stvari dovodilo je u opasnost njegovu imovinu, ali je posebno dovodilo u zabunu njegovo iskustvo. Jedan tako dobar sistem, jedan tako mudar kralj! Da li je moguće! Zemlja će se survati u ponor! Već sutradan je otpustio troje slugu, prodao konje, kupio, da bi mogao da ide ulicom, mek šešir, čak je mislio da pusti bradu; i sedeo je u kući, malaksao, s gorčinom gutajući novine koje su najneprijateljskije njegovim idejama, i postao je toliko sumoran, da čak ni šale o Flokonovoj luli nisu mogle

da ga nasmeju.

Kao stub poslednjeg režima, plašio se narodne osvete nad njegovim imanijama u Šampanji, kad mu Frederikovo novinarsko sočinjenje pade u ruke. Tada on uобрази da je njegov mladi prijatelj vrlo uticajna ličnost, pa ukoliko već ne bi mogao da mu posluži, mogao bi da ga brani; tako da se jednog jutra g. Dambrez pojavi kod njega u pratnji Martinona.

Ta poseta imala je za cilj, rekao je, samo da ga vidi i porazgovara s njim. Uglavnom, radovao se događajima, i prihvatio je od sveg srca „našu uzvišenu devizu: *Sloboda, Jednakost, Bratstvo*, jer je u dubini duše uvek bio republikanac“. Ako je glasao, pod prošlim režimom, za vladu, to je bilo samo da bi ubrzao njen neizbežan pad. On se čak naljuti na gospodina Gizoza „koji nas je doveo u gadnu nevolju, priznajmo!“ Nasuprot tome, divio se Lamartinu, koji se pokazao „veličanstven, na časnu reč, kad je povodom crvene zastave... „

- Da, znam! reče Frederik.

Posle toga, izrazio je svoju simpatiju prema radnicima.

- Jer, konačno, svi smo mi manje-više radnici!

I čak je dotle išao u svojoj nepristrasnosti da je priznao da Prudon ima logike. „O, mnogo logike! Nego šta!“ Zatim, s ravnodušnošću jedne više inteligencije, razgovarao je o slikarskoj izložbi, na kojoj je video Pelrenovu sliku. Nalazio je da je to originalno, dobro pogođeno.

Martinon je podržavao sve što on kaže, odobravao je svaku njegovu reč; i on je mislio da treba „iskreno prići Republici“, i govorio je o svom ocu rataru, pravio se seljak, čovek iz naroda. Ubrzo su u razgovoru došli do izbora za Narodnu skupštinu; i do kandidata u okrugu Fortel. Kandidat opozicije nije imao izgleda za uspeh.

- Vi biste morali da zauzmete njegovo mesto! reče g. Dambrez.

Frederik to odbi.

- Eh, a zašto? - Jer bi on dobio glasove krajnje levice, s obzirom na svoja lična shvatanja, i glasove konzervativaca, zbog svoje porodice.

- A možda, dodade bankar, blagodareći pomalo i mom uticaju.

Frederik reče da on ne bi znao da se snađe u tome. Ništa lakše, trebalo bi samo da bude preporučan patriotima iz Oba, od strane prestoničkog kluba. Bitno je da se pročita ne neki program koji se svakodnevno čuje, već izlaganje ozbiljnih načela.

- Donesite mi tako nešto; ja znam šta je pogodno za lokalne prilike!

I vi biste mogli, opet vam ponavljam, da učinite velike usluge zemlji, svima nama, meni.

U ovakvim vremenima, ljudi treba da pomažu jedni druge, i, ako je Frederiku bilo šta potrebno, on, ili njegovi prijatelji. ..

- O, najlepše vam hvala, dragi gospodine!

- U naknadu za usluge, razume se!

Bankar je bio krasan čovek, nema šta.

Frederik nije mogao da se uzdrži a da ne razmisli o njegovom savetu; i, ubrzo, zaslepi ga neka vrsta vrtoglavice.

Velike figure Konventa minuse pred njegovim očima. Izgledalo mu je da će uskoro granuti jedna veličanstvena zora. Pubunili su se Rim, Beč, Berlin; Austrijanci su proterani iz Venecije; čitava se Evropa pokrenula. Bio je trenutak da stupi u taj pokret, da ga možda ubrza; osim toga, bio je očaran kostimom koji će poslanici, govorilo se, nositi. Već je video sebe u prsluku s reverima i trobojnim pojasom, i taj svrab, ta halucinacija postali su tako jaki, da se poverio Disardijeju.

Oduševljenje čestitog mladića nije popuštalo.

- Naravno, nego šta! Kandidujte se!

Ipak, Frederik je pitao za savet i Delorijeja. Idiotska opozicija koja je ometala rad komesara u njegovoj provinciji pojačala je njegov liberalizam. On ga odmah žustro podstreknu.

Međutim, Frederiku je bilo potrebno da nađe podrške kod većeg broja ljudi; i rekao je čitavu stvar Maršalki, jednog dana kada je gđica Vatnaz bila tu.

Ona je bila jedna od onih pariških neudatih žena koje su se, svake večeri, kad bi završile s davanjem časova, ili pokušajima da prodaju male crteže, da plasiraju svoje bedne rukopise, vraćale kući s blatom na suknjama, spremale večeru, jele sasvim same, zatim, s nogama na grejalici, pri svetlosti musave lampe, sanjale o ljubavi, o porodici, o domaćem ognjištu, o bogatstvu, o svemu što im nedostaje. Zato je ona, kao i mnoge druge, pozdravila u revoluciji trenutak osvete; i bacila se svim silama na neobuzdanu socijalističku propagandu.

Oslobođenje proletera, po mišljenju gđice Vatnaz, bilo je moguće samo kroz oslobođenje žene. Ona je tražila da žena može da stupi u sva zvanja, pravo na istraživanje očinstva, drugi građanski zakonik, ukidanje, ili bar „pametnije regulisanje braka“. Tada bi svaka Francuskinja morala da uzme sebi za muža jednog Francuza, ili da bar

usvoji jednog starca. Trebalo je da dadilje i babice budu državne činovnice; da postoji žiri koji bi ispitao književna dela žena, posebni izdavači za žene, politehnik za žene, nacionalna garda za žene, sve za žene! I, kako vlada nije priznavala njihova prava, dužnost žena je da pobede silu silom. Od deset hiljada građanki, s dobrim puškama, morala bi da zadrhti Gradska kuća!

Kandidovanje Frederika učinilo joj se povoljno po njene ideje. Ona ga je hrabrila, ukazujući mu na slavu na vidiku. Rozanet se obradovala što će imati čoveka koji će govoriti u Skupštini.

- A zatim, daće ti, možda, dobro mesto.

Frederik, čovek svih slabosti, bio je zahvaćen sveopštim ludilom. Napisao je jedan govor, i otišao da ga pokaže g. Dambrezu.

Na šum vrata koja se zatvoriše, zavesa se pomeri iza jednog prozora; pojavi se neka žena. Nije imao vremena da je prepozna; ali, u predsoblju, on zapazi jednu sliku, Pelrenovu, koja je stajala na stolici, privremeno valjda.

Slika je predstavljala Republiku, ili Napredak, ili Civilizaciju, u liku Isusa Hrista koji upravlja lokomotivom što juri kroz prašumu. Frederik, posle kraćeg razgledanja, uzviknu:

- Kakva bruka!

- Zar ne, šta kažete? reče g. Dambrez, koji se stvorio baš kod tih reći, i mislio je da se one ne odnose na sliku, već na doktrine veličane tom slikom.

Martinon je stigao u istom trenutku. Prešli su u kabinet; i Frederik izvadi hartiju iz džepa, kad gđica Sesil, iznenadno ušavši, bezazleno reče:

- Zar ujna nije ovde?

- Znaš dobro da nije, odgovori bankar. Ne mari! Ponašajte se kao da ste u svojoj sobi, gospođice.

- O, hvala! Idem.

Tek što je izašla, a Martinon se napravi kao da traži maramicu.

- Zaboravio sam je u svom mantilu, izvinite me!

- Dobro! reče g. Dambrez.

Očigledno je shvatio čitavu ujdurmu, i čak je izgledalo da im povlađuje. Zašto? Međutim, Martinon se ubrzo opet pojavi, i Frederik počeo da čita svoj govor. Već na drugoj stranici, koja je isticala kao sramotu prevagu novčanih interesa, bankar se namršti. Zatim,

prešavši na reforme, Frederik je tražio slobodu trgovine.

- Kako...? Ali dozvolite!

Frederik to nije čuo, i čitao je dalje. Zahtevao je porez na rentu, progresivni porez, evropsku federaciju, i obrazovanje širokih slojeva naroda, najšire potpomaganje umetnosti.

„Kad bi zemlja dala ljudima kao što su Delakroa i Igo sto hiljada rente, zar bi to bilo loše?“

Sve se završavalo savetima višim klasama.

„Ne štedite ništa, o bogataši! Dajte! Dajte!“

Prestao je da čita, i ostao tako stojeći. Dva slušaoca, koja su ostala da sede, ni reč nisu rekli. Martinon je razrogačio oči, g. Dambrez je bio veoma bled. Na kraju, prikrivajući svoje uzbuđenje kiselim osmehom:

- Govor vam je savršen!

I mnogo je hvalio formu, da ne bi morao da govori o sadržini.

Uplašila ga je ta žustrina od strane jednog bezopasnog mladića, pogotovo kao simptom. Martinon je pokušao da ga razuveri. Konzervativna partija će, nesumnjivo, vratiti milo za drago, i to vrlo brzo; u više gradova oterali su komesare Privremene vlade; izbori su zakazani tek za 23. april, biće vremena; ukratko, trebalo bi da se g. Dambrez lično kandiduje u Obu; i Martinon ga otada nije više napuštao, postao je njegov sekretar, ukazujući mu pažnju sina.

Vrlo zadovoljan sobom, Frederik je otišao kod Rozanet. Delmar je bio tu, i saopštio mu da se „konačno“ kandidovao za izbore na listi Senskog okruga. U svom apelu upućenom Narodu“, u kome mu se obraćao sa ti, glumac se hvalio da ga, on“ razume, i da se radi njegovog spasa, „razapeo na krst Umetnosti“, tako da je bio njegovo oličenje, njegov ideal; toliko je verovao da ima zaista ogroman uticaj na mase da je kasnije čak izjavio u jednoj kancelariji ministarstva kako je u stanju da uguši celu jednu pobunu; a što se tiče sredstava kojima će se poslužiti, dao je ovaj odgovor:

- Ne bojte se! Pokazaću im samo svoju glavu!

Da bi ga ohladio, Frederik mu saopšti sopstvenu kandidaturu. Glumac, od trenutka kad je čuo da je njegov budući kolega bacio oko na provinciju, izjavi da će mu služiti, i ponudi se da ga provede kroz klubove.

Sve su ih obišli, ili gotovo sve, crvene i plave, besne i mirne,

puritanske, razuzdane, mistične i bekrijske, one koji su obznanjivali smrt kraljevima, one koji su raskrinkavali podvale bakala; i svuda su stanari proklinjali vlasnike, bluza je napadala frak, a bogati pravili urote protiv siromašnih. Neki su hteli naknadu štete kao bivše žrtve policije, drugi su preklinjali da im se da novac kako bi primenili svoje izume, ili su to bili planovi javne sreće; - zatim, tu i tamo, iskra duhovitosti usred tih oblaka gluposti, apostrofiranja, iznenadnih kao prskanje blata, pravo izraženo psovkom, i cveće govorništa na usnama nekog prostaka, koji je na golim grudima bez košulje nosio kajas od sablje. Katkad bi se pojavio neki gospodin, aristokrata skromnog izgleda, koji bi govorio o plebejskim stvarima, i koji nije prao ruke da bi izgledale žuljevite. Prepoznao bi ga poneki patriota, najčestitiji bi mu zviždali: i on bi besan izlazio napolje. Trebalo je, zbog izigravanja zdravog razuma, neprestano panjkati advokate, i što češće služiti se izrazima: „dodati svoj kamen građevini - društveni problem - radionica“.

Delmar nije propuštao priliku da uzme reč; i, kad ne bi ništa više nalazio da kaže, njegovo pomoćno sredstvo bilo je da se podboči, s drugom rukom u prsluku, i najednom okrene profil, da bi pokazao svoju glavu. Tada bi se začulo tapšanje, aplauz gđice Vatnaz sa dna sale.

Frederik, i pored slabosti govornika, nije se usuđivao da uzme reč. Svi su mu ti ljudi izgledali suviše neotesani ili suviše neprijateljski raspoloženi.

Ali Disardije ode u potragu, i javi mu da postoji, u ulici Sen-Žak, klub koji se zove *Klub inteligencije*. Taj naziv ulivao je nadu. Uostalom, vodiče prijatelje.

Poveo je one koje je nekada zvao na punč: računovođu, prekupca vina, arhitektu, došao je čak i Pelren, možda će i Isona doći: a, na trotoaru, pred ulazom, stajao je Reženbar sa dve osobe, od kojih je prva bio njegov verni Kompen, čovek malo zdepast, boginjavog lica, crvenih očiju, dok je druga bila neka vrsta majmunolikog crnca, neverovatno kosmatog, koga je poznavao samo kao „patriotu iz Barselone“.

Prodoše jednom stazom, zatim su uvedeni u jednu veliku prostoriju, sagrađenu, očigledno, za potrebe nekog stolara, čiji su još novi zidovi zaudarali na malter. Četiri uporedo okačene lampe bacale

su neprijatnu svetlost. Na podijumu, u dnu, bio je pisaci sto na kome je stajalo zvonice; ispod toga, jedan sto koji je predstavljao tribinu, a sa svake strane dva dugačka i niža, za sekretare. U publici, koja je sedela u klupama, bila su ostareli šegrti, nesvršeni studenti, neobjavljeni pisci. U tim redovima vrskaputa s masnim okovratnicima, videla se, mestimično, ženska kapa ili radnička bluza. Čak je i zadnji deo sale bio pun radnika, koji su nesumnjivo došli da im prođe vreme, ili zato što su ih doveli govornici, da bi im tapšali.

Frederik se potrudio da se postavi između Disardijea i Reženbara, koji se, čim je seo, nalaktio na štap, bradu oslonio na šake i sklopio očne kapke, dok je na drugoj strani sale, Delmar, stojeći, gospodario skupom.

Za predsedničkim stolom pojavi se Senekal.

To iznenađenje, mislio je trgovački pomoćnik, dopašće se Frederiku. Naprotiv, ni najmanje mu nije bilo prijatno.

Gomila je ukazivala veliko poštovanje svom predsedniku. On je bio od onih koji su, 25. februara, hteli odmah organizaciju rada; sutradan, u Pradu, izjasnio se za napad na Gradsku kuću; i, kako se svako lice tada rukovodilo nekim uzorom, jedan je podražavao Sen-Žista, drugi Dantona, treći Maraa, on se trudio da liči na Blankija, koji je opet imitirao Robespjera. Njegove crne rukavice i kosa ošišana kao četka davale su mu strog izgled, neverovatno pristojan.

On otvori sednicu Deklaracijom prava čoveka i građanina, uobičajenim zavetom. Zatim jedan snažan glas započe da peva *Uspomene naroda*, od Beranžea.

Drugi se glasovi podigoše:

- Ne! Ne! Ne to!

Kačket! počеше da urlaju, u dnu, patriote.

I zapevaše omiljenu pesmu tih dana:

Dole šešir pred mojim kačketom,
na kolena pred radnikom!

Na jednu reč predsednika publika se utiša. Jedan od sekretara pristupi čitanju pisama.

„Mladi ljudi javljaju da svake večeri pale pred Panteonom jedan broj *Narodne skupštine*, i pozivaju sve patriote da sleduju njihovom

primeru.“

- Bravo! Prihvata se! uzvratila gomila.

„Građanin Žan-Žak Legren, tipograf, ulica Dofin, želeo bi da se podigne spomenik u slavu termidorskih mučenika.“

„Mišel-Evarist-Nepomisen Vensan, bivši profesor, izražava želju da evropska demokratija usvoji jedinstven jezik. Mogao bi da posluži i neki mrtvi jezik, kao, na primer, usavršen latinski.“

- Ne! Nipošto latinski! uzviknu arhitekta.

- Zašto? prihvati jedan učitelj jezika.

I ova dva gospodina započese diskusiju, u koju se umeša još njih, svako ubacujući poneku reč da bi zasenio druge, i nije dugo trebalo da sve to postane toliko dosadno da mnogi odoše.

Ali neki starčić, koji je pod neverovatno visokim čelom nosio zelene naočari, tražio je reč da bi nešto vrlo hitno saopštio.

To je bio memorandum o raspodeli poreza. Cifre su se nizale, nije im bilo kraja. Nestrpljenje se najpre pokaza šapatom, razgovorima; ali ništa ga nije uznemirilo. Zatim počese da zvižde, zvali ga „Azor“; Senekal izgrdi publiku; govornik je nastavljao kao mašina. Morali su, ne bi li ga zaustavili, da ga povuku za lakat. Dobričina kao da se prenuo iz sna, i mirno dižući svoje naočari:

- Oprostite, građani! Oprostite! Povlačim se! Hiljadu puta oprostite!

Neuspeh ovog čitanja zbunio je Frederika. Imao je svoj govor u džepu, ali bi improvizacija bila bolja.

Predsednik najzad objavi da će sada preći na jedan važan predmet diskusije, na izborna pitanje. Neće se raspravljati o velikim republikanskim listama. Međutim, *Klub inteligencije* je, naravno, imao prava, kao i svaki drugi, da sastavi jednu listu, „ako gospoda paše iz Gradske kuće nemaju ništa protiv toga“, a građani koji priželjkuju narodni mandat mogu da izlože svoje ideje.

- Napred! reče Disardije.

Jedan čovek u mantiji, kovrdžave kose i upečatljivih crta lica, već je digao ruku. On izjavi, gutajući reči, da se zove Dikreto, sveštenik i agronom, pisac dela pod naslovom *O gnojivu*. Uputiše ga na neko baštovansko društvo.

Zatim se jedan patriota u bluzi pope na tribinu. Taj je bio plebejac, širokih ramena, krupan, veoma blagog izraza i duge crne kose. On gotovo sladostrasnim pogledom obuhvati skup, zabaci glavu,

i najzad, šireći ruke:

- Vi ste odbacili Dikretoa, braćo moja! I vi ste dobro uradili, ali to nije bilo zbog nepoštovanja religije, jer smo svi mi religiozni.

Više njih slušalo je otvorenih usta, s izrazom obraćenika na licu, u pozama zanesenjaka.

- Nije ni zbog toga što je sveštenik, jer smo i mi sveštenici! Radnik je sveštenik, kao što je bio osnivač socijalizma, Učitelj sviju nas, Isus Hrist!

Trenutak je da se uspostavi carstvo Božje! Jevanđelje je vodilo pravo ka osamdeset devetoj! Posle ukidanja ropstva, ukidanje proletarijata. Postojalo je doba mržnje, otpočeće doba ljubavi.

- Hrišćanstvo je uporište svoda, središnji kamen i temelj nove zgrade...

- Vi se sprdate sa nama? dobaci prekupac alkohola. Ko li je poslao ovog popa!

Ta upadica izazva veliki skandal. Gotovo svi se popeše na klupe, i, ispruženih pesnica, vikali su: „Bezbožnik! Aristokrata! Ološ!“ dok je predsednikovo zvono neprestano odjekivalo, a uzvici „Mir! Mir!“ se udvostručavali. Ali, junačan, i podržavan sa „tri kafe“ popijene pre dolaska, prekupac se borio sa ostalima.

- Molim? Ja! Aristokrata? Koješta!

Kako mu je najzad dopušteno da se izjasni, on izjavi da sveštenici nikada neće ostaviti narod na miru, i, pošto se malopre govorilo o uštedama, bila bi divna štednja kad bi se ukinule crkve, sveti putiri, i na kraju sve veroispovesti.

Neko primeti da je otišao suviše daleko.

- Da! Ja idem daleko! Ali kad je jedan brod iznenađen olujom...

Ne čekajući kraj poređenja, neko mu odgovori:

- Slažem se! Ali to bi značilo srušiti sve odjednom, kao zidar koji ne bi vodio računa...

- Vi vređate zidare! zaurla jedan građanin uprljan malterom.

I, tvrdoglavo verujući da su ga izazvali, on sruči masu psovki, htjede da se tuče, grčevito se hvatajući za svoju klupu. Tri čoveka jedva ga izbaciše napolje.

Međutim, radnik je još uvek stajao na tribini. Dva sekretara ga opomenuše da siđe. On je protestovao što mu oduzimaju pravo da govori.

- Vi me nećete sprečiti da uzviknem: „Večna ljubav našoj dragoj Francuskoj! Večna ljubav Republici!“

- Građani! reče tada Kompen. Građani!

I blagodareći tome što je neprestano ponavljao: „Građani“, postigao je malo tišine; on nasloni na tribinu svoje dve crvene ruke, slične patrljcima, izbaci telo napred, i, žmirkajući očima, reče:

- Smatram da bi trebalo što više raširiti teleću glavu.

Svi su ćutali, verujući da su pogrešno čuli.

- Da, teleću glavu!

Tri stotine ljudi istovremeno prasnuše u smeh. Tavanica se zatrese. Pred tim licima, iskrivljenim od veselja, Kompen ustuknu. On besnim glasom nastavi:

- Kako! Vi ne znate za teleću glavu?

To je bio vrhunac, delirijum. Tresli su se od smeha. Neki su čak padali na zemlju, pod klupe. Kompen, ne mogavši više da izdrži, sklonio se kraj Reženbara i pokušao da ga odvede.

- Ne! Ja ostajem do kraja! reče Građanin.

Taj odgovor natera Frederika da se odluči; i, kako je tražio oko sebe prijatelje koji bi ga podržali, on ugleda, pred sobom, Pelrena na tribini. Zajedno sa gomilom, umetnik ga je prezrivo gledao.

- Hteo bih bar da saznam gde je predstavnik umetnosti u svemu tome? Ja sam naslikao jednu sliku...

- Kakve mi veze imamo sa slikama! grubo reče jedan mršav čovek, sa crvenim pečatima na jagodicama.

Pelren uzviknu da ga ne prekidaju.

Ali ovaj reče tragičnim glasom:

- Zar nije već trebalo da vlada, jednim dekretom, ukine prostituciju i bedu?

I, kako su mu te reči odmah donela blagonaklonost publike, on počeo da grmi protiv pokvarenosti velikih gradova.

- Sramota i beščašće! Trebalo bi dočepati buržuje pri izlasku iz Zlatne kuće i pljunuti im u lice! Samo kad vlada ne bi povlačivala razvratu! Ali trošarinci se toliko nepristojno ponašaju prema našim kćerima i našim sestrama!...

Jedan glas se začu izdaleka:

- Ovo je smešno!

- Napolje!

- Uteruju od nas namete da bi se izdržavao razvrat! Eto, na primer, ogromne plate glumaca...

- Dajte mi reč! uzviknu Delmar.

I skoči na tribinu, ukloni svet oko sebe, i zauze pozu; pa, izjavivši da prezire tako niske optužbe, poče da izlaže civilizatorsku misiju glumaca. Pozorište je žarište narodnog vaspitanja, i zato on glasa za reformu pozorišta; a, pre svega, ne sme više biti pozorišnih uprava, ni privilegija!

- Da! Nikakvih!

Predstava glumca oduševljavala je gomilu, i prevratnički predloži padali su sa svih strana.

- Ne trebaju nam Akademije! Ne treba nam Institut!

- Ne trebaju nam misije!

- Ni matura!

- Dole univerzitetske titule!

- Zadržimo ih, reče Senekal, ali neka ih dodeljuje opšte pravo glasa, Narod, jedini pravi sudija!

To ne bi, uostalom, bilo najkorisnije. Trebalo bi, pre svega, poravnati glave bogataša! I on ih prikaza kako se guše u zločinima pod svojim pozlaćenim tavanicama, dok su siromasi, previjajući se od gladi u krovinjarama, oličenje svih vrlina. Pljesak je postao toliko silan, da je morao da prekine s govorom. Nekoliko minuta ostao je tako, sklopljenih očiju, zabačene glave, kao da se njiše na tom gnevu koji je izazvao.

Zatim nastavi da govori dogmatično, zapovedničkim rečenicama kao zakoni. Država treba da uzme u svoje ruke banke i osiguravajuća društva. Nasledstva bi bila ukinuta. Ustanovio bi se društveni kapital za radnike. Mnoge druge mere bile bi dobre u budućnosti. Ove bi, za sad, bile dovoljne; i, vrativši se na izbore:

- Potrebni su nam poštteni građani, potpuno novi ljudi! Ima li koga da se javi?

Frederik ustade. Nastade žamor odobravanja koji izazvaše njegovi prijatelji. Ali Senekal, praveći lice kao Fukie-Tenvil, poče da mu postavlja pitanja u vezi sa imenom, precima, njegovim životom i vladanjem.

Frederik mu je kratko odgovarao i grizao usne. Senekal se obrati publici s pitanjem da li neko nalazi smetnje ovoj kandidaturi.

- Ne! Ne!

Ali on ih je nalazio. Svi se nagnuše i načuljiše uši. Građanin u pitanju nije nekada dao izvesnu sumu novca za osnivanje jedne demokratske ustanove, jednog lista. Osim toga, 11. februara, iako na vreme obavešten, propustio je da dođe na sastanak, na trgu Panteon.

- Kunem se da je bio u Tiljerijama! uzviknu Disardije.

- Možete li se zakleti da ste ga videli kod Panteona?

Disardije obori glavu. Frederik je ćutao; njegovi ogorčeni prijatelji uzrujano su ga gledali.

- Poznajete li bar, nastavi Senekal, nekog patriotu koji bi jamčio za vaša načela?

- Ja jamčim! reče Disardije.

- O, to nije dovoljno! Neko drugi!

Frederik se okrete ka Pelrenu. Umetnik mu odgovori obiljem gestova koji su značili:

„Ah, dragi moj, oni su me odbacili! Dođavola, šta hoćete od mene?“
Tada Frederik gurnu laktom Reženbara.

- Da, zaista! Vreme je! Idem!

I Reženbar se pope na podijum; zatim, pokazavši Španca koji je išao za njim, reče:

- Dozvolite, građani, da vam predstavim jednog rodoljuba iz Barselone!

Rodoljub se duboko pokloni, zakoluta kao automat svojim srebrnastim očima, i, s rukom na srcu:

- Ciudadanos! Mucho aprecio el honor que me dispensais, y si grande es vuestra bondad mayor es vuestra atencion.

- Tražim reč! uzviknu Frederik.

- Desde que se proclamo la constitucion de Cadiz, ese pacto fundamental de las libertades espanolas, hasta la ultima revolucion, nuestra patria cuenta numerosos y heroicos mártires.

Frederik još jednom zatraži reč:

- Ali građani!...

Španac je nastavljao:

- El martes próximo tendrá lugar en la iglesia de la Magdalena un servicio fúnebre.

- Ali ovo je besmisleno! Niko ga ne razume!

Ta primedba izbezumi gomilu.

- Napolje! Napolje!

- Ko? Ja? upita Frederik.

- Vi lično! reče dostojanstvenim glasom Senekal. Odlazite!

On ustade da izađe; a glas Španca ga je progonio:

- Y todos los Españoles desearían ver allí reunidas las diputaciones de los clubs y de la milicia nacional. Une oración fúnebre en honor de la libertad española y del mundo entero, sera pronunciado por un miembro del clero de Paris en la sala Bonne-Nouvelle. Honor al pueblo francés, que llamada yo el primero pueblo del mundo, sino fuese ciudadano de otra nación!

- Aristo! prodra se jedan mangup, pokazavši pesnicu Frederiku, koji izlete u dvorište, ozlojeđen.

Prebacivao je sebi svoju privrženost, ne vodeći pri tom računa da su optužbe iznete protiv njega bile, na kraju krajeva, tačne. Kakva kobna ideja ta kandidatura! Ali kakvi magarci, kakvi kreteni! On je poredio sebe sa tim ljudima, i u njihovoj gluposti nalazio utehu za svoj povređeni ponos.

Zatim je pozeleo da vidi Rozanet. Posle toliko ružnih i preteranih stvari, njena draga osoba bila bi odmor od svega. Ona je znala da je on večeras trebalo da se pojavi u nekom klubu. Međutim, kad je ušao, ona ga čak i ne upita za to.

Sedela je kraj vatre i parala postavu neke haljine. Izenadio ga je takav posao.

- Gle? Šta to radiš?

- Pa vidiš valjda, osorno reče ona. Krpim svoje prnje! To ti je ta tvoja Republika.

- Zašto moja Republika?

- Pa nije valjda moja?

I poče da mu prebacuje sve ono što se za ta dva meseca dešavalo u Francuskoj, optužujući ga da je podigao revoluciju, da je bio uzrok što su propali, što bogataši napuštaju Pariz, i što će ona kasnije umreti u bolnici.

- Lako je tebi da govoriš o tome, sa tvojom rentom! Uostalom, kako idu stvari, nećeš ih još dugo imati, te tvoje rente!

- Može i to da se desi, reče Frederik. Najpožrtvovanijima se nikad ništa ne priznaje; i, kad čovek ne bi imao svoju savest, grubijani s

kojima si primoran da se mešaš ogadili bi ti svaki samopregor!

Rozanet ga je gledala, škiljeći očima.

- Šta kažeš? Šta? Kakav samopregor! Gospodin nije uspeo, čini mi se? Utoliko bolje! To će te naučiti pameti da ne činiš patriotske poklone. O, ne laži! Znam da si im dao tri stotine franaka, jer se tvoja Republika daje izdržavati! E pa, eto, zabavljaj se s njom, naivčino moja!

Pod tom navalom budalaština, Frederik je prelazio s jednog svog razočaranja na drugo, još teže.

Povukao se u dno sobe. Prišla mu je.

- Eto! Razmisli malo! U jednoj zemlji, kao i u jednoj kući, mora biti gospodar; inače svako ore kako hoće. Pre svega, svi znaju da je Ledri-Rolen dužan do guše! Što se tiče Lamartina, kako može jedan pesnik da se razume u politiku? Ah, uzalud vrtiš glavom i veruješ da si pametniji od ostalih, ipak je to tačno! Ali ti stalo zanovetaš; čovek ne može ni reč da progovori od tebe. Eto, na primer, Furnije-Fonten, iz trgovine Sen-Roš: znaš li ti koliki mu je manjak? Osamsto hiljada franaka! A Gomer, špediter od prekoputa, opet jedan republikanac, i to baš pravi, lomio je mašice o glavu svoje žene i pio toliko apsinta da će morati da ga strpaju u ludnicu. Takvi su svi tvoji republikanci! Republika od dvadeset pet posto! Da, da! Imaš čime da se dičiš!

Frederik ode. Zgadila mu se glupost te žene, otkrivši se iznenadno u prostačkom načinu izražavanja. Čak mu se učini kako opet postaje pomalo patriota.

Loše Rozanetino raspoloženje samo je još više raslo. Vatnazova ju je dražila svojim oduševljenjem. Kako je smatrala da ima misiju u životu, ona je besomučno držala govore, pridike, i poznavajući bolje te stvari, tukla ju je dokazima.

Jednog dana došla je sva besna na Isona, koji je sebi dozvolio da zbija šale u klubu žena. Rozanet je odobravalala to ponašanje, izjavivši čak da bi uzela muško odelo i išla „da tim ženama kaže šta misli o njima, da ih išiba“. Frederik je baš u tom trenutku ušao u sobu.

- Pošao bi sa mnom, zar ne?

I pored njegovog prisustva, one su se svađale, jedna u ulozi buržujke, druga filozofa.

Žene, po Rozanetinom mišljenju, bile su isključivo rođene za ljubav, ili da vaspitavaju decu, da drže kuću.

Po gđici Vatnaz, žena bi morala da ima svoje mesto u državi.

Nekada su Galkinje donosile zakone, Anglosaksonke isto tako, supruge Hirona učestvovala su u Savetu. Civilizatorsko delo bilo je zajedničko. Trebalo bi da sve one učestvuju u tome, i da se umesto egoizma uspostavi bratstvo, umesto individualizma udruživanje, umesto rascepanosti velika kultura.

- Gle, molim te, ti se sad razumeš u kulturu!

- Zašto da ne? Uostalom, reč je o čovečanstvu, o njegovoj budućnosti.

- Brini se o svojoj!

- Ovo se tiče i mene!

One su se ljutile. Frederik je posredovao. Vatnazova je padala u vatru, i čak otišla dotle da brani komunizam.

- Kakva glupost! reče Rozanet. Zar se to ikad može ostvariti?

Gđica Vatnaz navodila je kao dokaz Jesenejce, Moravsku braću, Paragvajске jezuite, porodicu Piogona blizu Tjera u Overnji; i, kako je mnogo mlatarala rukama, lančić od sata zakači se za svežanj njenih ukrasnih sitnica, za zlatnog ovna koji je tu visio.

Odjednom, Rozanet neverovatno preblede.

Gđica Vatnaz je i dalje otkaćinjala svoju dranguliju.

- Ne muči se toliko, reče Rozanet, sada znam tvoja politička shvatanja.

- Šta? uzvratila Vatnazova, pocrvenevši kao neka devica.

- O, razumeš ti mene!

Frederik ništa nije shvatao. Između njih se, očigledno, nešto dogodilo, što im je bilo važnije i dublje od socijalizma.

- Pa šta i da je tako, reče Vatnazova, smelo se isprisivši. To je zajam, draga moja, dug za dug!

- Zaboga! Ja ne poričem svoje dugove! Radi nekoliko hiljada franaka, kakav izgovor! Ja bar pozajmljujem; nikoga ne potkradam!

Gđica Vatnaz htela na silu da se nasmeje.

- O, ruku bih stavila u vatru!

- Pripazi! Dosta je suva, lako bi izgorela.

Usedelica joj pokaza svoju desnu ruku, i, podigavši je pred njom:

- Ali ima tvojih prijatelja kojima se sviđa!

- Andaluscima, možda, jer su kao kastanjete!

- Bednice!

Maršalka se duboko pokloni.

- Nisi ni ti zanosnija!

Gđica Vatnaz očuta. Graške znoja izbile su joj na slepoočnicama. Ukočeno je gledala u tepih. Teško je disala. Na kraju je otišla do vrata, i, snažno ih zalupivši, reče:

- Laku noć! Zapamtićete me već!

- Utoliko bolje! reče Rozanet

Suzdržavanje ju je slomilo. Pala je na divan, uzdrhtala, mucajući psovke, lijući suze. Da je nije možda mučila pretnja Vatnazove? O ne! Uopšte nije marila za to! Po svemu sudeći, Vatnazova joj je dugovala novac? U pitanju je bio zlatni ovan, poklon; i, usred plača, njoj se omače Delmarovo ime. Ona je, znači, volela tog lakrdijaša.

„Pa zašto je mene uzela?“ pitao se Frederik. „Otkud joj je sad opet pao na pamet? Ko je primorava da ostane sa mnom? Kakav je smisao svega ovog?“

Rozanet je i dalje tiho jecala. Još je bila na ivici divana, opružena sa strane, dlanova priljubljenih na desni obraz - izgledala je kao jedno prefinjeno, nesvesno i ucveljeno biće, pa joj se Frederik približi, i blago je poljubi u čelo.

Tada mu ona dade dokaze svoje nežnosti; Knez je otišao, oni će biti slobodni. Ali je trenutno bila... u neprilici. „Video si i sam pre neki dan, kad sam morala da upotrebim svoje stare postave.“ Nema sad više ekipaža! I to nije bilo sve; tapetari su pretili da će oduzeti nameštaj iz sobe i velikog salona. Nije znala šta da radi.

Frederiku je došlo da odgovori: „Ne brini! Ja ću platiti!“ Ali dama je mogla i da laže. Iskustvo ga je naučilo. On se ograniči samo na to da je teši.

Rozanetina bojazan nije bila lažna; morala je da vrati nameštaj i napusti lep stan u ulici Druo. Ona uze drugi, na bulevaru Poasonijer, na četvrtom spratu. Retke stvari iz njenog budoara bile su dovoljne da tri sobe dobiju prijatan izgled. Zaveses su bile kineske, perde na terasi, u salonu polovan tepih, ali još skoro sasvim nov, s resama od ružičaste svile. Frederik je dosta doprineo tim kupovinama; osećao je radost mladoženje koji najzad ima svoju kuću, svoju ženu; i, kako mu se to mnogo dopalo, dolazio je da spava gotovo svake večeri.

Jednog jutra, baš kad izlazio iz predsoblja, ugleda na trećem spratu, na stepenicama, vojničku šapku nacionalnog gardiste koji se peo. Kuda

li je išao? Frederik pričekala. Čovek se i dalje peo, malo oborene glave; onda pogleda naviše. Bio je to gazda Arnu. Stvar je bila jasna. Oni pocrveneše u isti mah, podjednako zbunjeni.

Arnu, prvi, pronađe način da se izvuče.

- Njoj je bolje, zar ne? - kao da dolazi da se oba vesti o njenom zdravlju, jer je Rozanet tobože bila bolesna.

Frederik je iskoristio taj uvod.

- Da, naravno! Bar mi je njena služavka tako rekla -želeći da mu stavi do znanja da ga ona nije primila.

Zatim su ostali tako, licem u lice, neodlučni, gledajući se. U pitanju je bilo ko od njih dvojice neće otići. Arnu i ovog puta resi problem.

- Ah, pustimo to! Vratću se kasnije! Kuda ste krenuli? Da pođem s vama?

I, kad su bili na ulici, govorio je isto tako prirodno kao i obično. Očigledno nije imao ljubomornu narav, ili je bio previše dobričina da bi se ljutio.

Uostalom, otadžbina ga je zabrinjavala. Sada nije više napuštao uniformu. Na dan 29. marta branio je redakciju *Štampe*. Kad su zauzeli Skupštinu, istakao se hrabrošću, i učestvovao je na banketu priređenom u čast nacionalne garde iz Amijena.

Isona, uvek na službi s njim, koristio se, više nego iko, njegovom čuturicom i cigarama, ali, po svojoj prirodi ne odajući nikom poštovanje, zabavljao se da mu protivreči, ismevajući ne mnogo pravilan stil dekreta, konferencije u Luksemburškom parku, političko udruženje lakih žena, „udruženje Tirolaca“, sve, pa čak i kola Poljoprivrede, koja su vukli konji mesto volova, i koja su pratila ružne devojke. Arnu, naprotiv, branio je Vlast, i sanjao o spajanju partija. Ali poslovi su mu rđavo išli. Nije se mnogo uzbuđivao zbog toga.

Frederikova veza s Maršalkom ni najmanje ga nije ožalostila, jer mu je to otkriće s pravom dopuštalo da joj ukine izdržavanje koje joj je opet davao posle kneževog odlaska. Naveo je kao razlog teške prilike, mnogo je kukao, a Rozanet je bila plemenita. Otada se g. Arnu smatrao kao miljenik, što ga je uzdiglo i podmladilo u sopstvenim očima. Ne sumnjajući da Frederik plaća Maršalku, smatrao je „da pravi sjajnu lakrdiju“, čak je išao dotle da se krije, i ostavljao mu slobodno polje kada bi se sreli.

Ta deoba je vređala Frederika; i učtivost suparnika izgledala mu je

kao preterano dugo ruganje. Međutim, ako bi se posvađao s njim, izgubio bi svaku mogućnost da se vrati onoj drugoj, a to je bio i jedini način da nešto čuje o njoj. Trgovac fajansom, po svom običaju, ili možda iz lukavstva, rado ju je pominjao u svojim razgovorima, i čak ga je pitao zašto više ne dolazi da je poseti.

Kad je iscrpeo sve izgovore, Frederik je tvrdio da je više puta navraćao kod gđe Arnu, ali uzalud. Arnu je poverovao u to, jer se često pred njom čudio zbog odsutnosti njihovog prijatelja, a ona je uvek odgovarala da je propustila njegovu posetu; tako su se te dve laži, umesto da se potru, podudarale.

Blagost mladića i radost što može da ga vara, delovali su tako da ga je Arnu još više zavoleo. Bio je prislan s njim do krajnjih granica, ne iz prezira, već iz poverenja. Jednog dana, on mu napisao da zbog nekog hitnog posla mora da ode na dvadeset četiri sata u provinciju; zamolio ga je da čuva stražu umesto njega. Frederik se ne usudi da ga odbije, i ode u stražaru Karusel.

Morao je da podnese društvo nacionalnih gardista! I, osim nekog destilatora, šaljivčine koji je preterano pio, svi su mu izgledali gluplji od njihovih fišeklija. Glavni razgovor vodio se o zamenjivanju kaiševa od bivolje kože opasačem. Drugi su se bunili protiv narodnih radionica. Govorilo se: „Kuda srljamo?“ Onaj kome je postavljeno to pitanje odgovarao je isko-lačivši oči, kao na ivici provalije: „Kuda srljamo?“ Tada jedan smelijuzviknu: „To neće proći! Treba jednom okončati s tim!“ I, kako su se isti razgovori ponavljali do uveče, Frederiku je bio smrtno dosadno.

Veoma se iznenadio, kada, oko jedanaest sati, ugleda Arnua, koji odmah reče da je došao da ga razreši, jer je završio svoj posao.

Nije ni imao posla. To je bila izmišljotina da bi proveo dvadeset četiri sata sam sa Rozanetom. Ali junačni Arnu je isuviše precenio sebe, tako da je, u svom umoru, osetio grizu savesti. Došao je da se zahvali Frederiku i da ga pozove na večeru.

- Hvala, nisam gladan! Željan sam samo kreveta!

- Razlog više da večeramo zajedno! Kakav ste vi meku-šac! Sad se ne ide kući! Suviše je kasno! Opasno bi bilo!

I Frederik još jednom popusti. Arnua, kome se nisu nadali, ljubazno saleteše njegovi drugovi po oružju, naročito destilat or. Svi su ga voleli; a on je bio takva dobričina da je žalio što nema Isona. Međutim, bilo

mu je potrebno da na kratko sklopi oči.

- Ležite pored mene, reče Frederiku i opruži se na vojničkom ležaju, ne skidajući fišeklje.

Iz straha od uzbune, uprkos naređenju, zadržao je čak i pušku; zatim promrmlja nekoliko reči: „Moja draga! Anđeo moj mali!“ i ubrzo zaspao.

Oni koji su govorili začutaše; malo-pomalo u stražari zavlada tišina. Frederik, kome su smetale buve, gledao je oko sebe. Zidovi, ofarbani žuto, imali su na polovini visine dugačku dasku na kojoj su ranci pravili niz malih grba, dok su odozdo, puške, olovne boje, stajale jedna pored druge; i čulo se hrkanje nacionalnih gardista, čiji su se trbusi nejasno ocrtavali u senci. Na peći su bili tanjiri i jedna prazna boca. Tri stolice od trske stajale su oko stola na kome su bile rasturene karte. Sa doboša, koji je bio nasred klupe, visila je uprta. Topao vetar dolazio je kroz vrata, i od njega se dimila lampa. Arnu je spavao raširenih ruku, i, kako mu je puška ležala s kundakom naniže, nešto malo ukoso, otvor cevi dopirao mu je ispod ruke. Frederik to primeti i uplaši se.

- Ali ne! Grešim! Nema čega da se plašim! Kad bi, među tim, umro...

I, odjednom, slike bez kraja i konca počese da mu se nižu u glavi. Vide sebe s njom, noću, u poštanskim kolima; zatim na obali reke jedne letnje večeri, i pod odsjajem lampe, kod njih, u njihovoj kući. Zadržavao se čak na kućnim računima, potrebama domaćinstva, posmatrajući, dodirujući već rukom svoju sreću; a, da bi je ostvario, trebalo bi samo potegnuti oroz na pušci! Mogao bi ga gurnuti palcem na nozi; puška bi okinula, to bi bio nesrećan slučaj i ništa više!

Frederik poče da razglaba tu ideju, kao dramski pisac koji sastavlja komad. Odjednom, učini mu se da nije daleko od toga da pređe na delo, i da će on tome doprineti, da je on to želeo; tada ga spopade užasan strah. Usred tog duševnog mučenja doživeo je zadovoljstvo, i sve se više udubljavao u njega, sa strahom osetivši kako svi obziri nestaju; u žaru svoje sanjarije, ostatak sveta se brisao; i bio je svestan sebe samo kroz nepodnošljivi pritisak u grudima.

- Hoćemo li malo belog vina? reče destilator, koji se budio.

Arnu skoči na noge; i, kad su popili vino, zatraži da čuva stražu umesto Frederika.

Zatim ga odvede na večeru kod Parlja u ulici Šartr; i, kako je osećao

potrebu da se dobro potkrepi, poručio je za sebe dve porcije mesa, jednog raka, omlet s rumom, salatu itd., sve zaliveno belim bordovskim vinom iz 1819, burguncem iz 1842, ne računajući šampanjac pri dezertu i likere.

Frederik mu se nimalo nije protivio. Bilo mu je nelagodno, kao da je Arnu mogao na licu da mu otkrije tragove njegovih misli.

Naslonjen laktovima na ivicu stola, i sasvim nisko pognut, Arnu, zamarajući ga svojim pogledom, poveravao mu je svoje fantazije.

Hteo je da uzme pod zakup sve nasipe na Severnoj železničkoj pruži da bi tu zasadio krompir, ili da na bulevarima organizuje veličanstvenu šetnju na konjima, u kojoj bi bile zastupljene „slavne ličnosti epohe“. Iznajmio bi sve prozore, što bi, po tri franka od svakog, dalo vrlo lep prihod. Ukratko, sanjao je o velikom srećnom dobitku putem zelenaškog zakupa. Ali bio je moralan, grdio je preterivanja, rđavo vladanje, govorio o „svom sirotom ocu“, i, svake večeri, rekao je, religiozno je vršio ispit svoje savesti, pre nego što bi prepustio dušu Bogu.

- Malo kiraso, može?

- Kako hoćete.

Što se tiče Republike, stvari će se srediti; sve u svemu, smatrao je sebe najsrećnijim čovekom na svetu; i, zaboravljajući se, hvalio je vrline Rozanet, poredio ju je čak sa svojom ženom. To je nešto drugo! Ne mogu se zamisliti lepše butine.

- U vaše zdravlje!

Frederik se kucao s njom. Popio je malo više, iz predusretljivosti; osim toga, jako sunce ga je omamilo; i dok su se zajedno peli ulicom Vivijen, njihove su se epolete bratski dodirivale.

Vrativši se kući, Frederik je spavao do sedam sati. Zatim je otišao kod Maršalke. Ona je izašla s nekim. Sa Arnuom, možda? Ne znajući šta da radi, nastavio je da šeta bulevarom, ali nije mogao da ide dalje od kapije Sen-Marten, toliko je bilo sveta.

Beda je ostavila veliki broj radnika da se staraju sami o sebi; i oni su dolazili tu, svake večeri, nesumnjivo da bi izvršili smotru, čekajući ugovoreni znak. Uprkos zakona o zabrani okupljanja, ti klubovi očajanja rasli su na zaprepašćujući način; i mnogi buržujci dolazili su tu, iz prkosa, iz mode.

Odjednom, Frederik ugleda, na tri koraka od sebe, g. Dambreza sa

Martinonom; on okrete glavu, kivan na njega, jer je Dambrez izabran za poslanika. Ali ga kapitalist zaustavi.

- Samo jednu reč, dragi gospodine! Imam neka objašnjenja za vas.
- Ja ih ne tražim.
- Milost! Saslušajte me.

To nije bila njegova krivica. Molili su ga, primorali su ga na izvestan način. Martinon odmah potvrdi njegove reči: predstavnici žitelja Nožana pojavili su se kod njega.

- Uostalom, smatrao sam da sam slobodan, od trenutka. ..

Tiskanje sveta na trotoaru primoralo je g. Dambreza da se odvoji. Trenutak kasnije, on se opet pojavi, govoreći Martinonu:

- To je istinska usluga! Nećete se kajati zbog toga...

I sva trojica se nasloniše na neki dućan, da bi ugodnije razgovarali.

S vremena na vreme čuli su se povici: „Živeo Napoleon! Živeo Barbes! Dole Mari!“ Bezbrojna gomila je vrlo glasno govorila; i svi ti glasovi, odbijajući se od zgrada, delovali su kao neprekidni šum talasa u pristaništu. U izvesnim trenucima bi se utišali; tada bi se začula *Marseljeza*. U kolskim kapijama, ljudi čudnog ponašanja nudili su štapove iz kojih je iskakao bodež. Katkad bi dve individue, prošavši jedna pored druge, namignule, zatim su se brzo udaljavale. Grupe besposličara zauzimale su trotoare; gusta gomila vrvela je kolovozom. Čitave bande političkih agenata, izlazeći iz uličica, iščezavale su u toj gomili. Male crvene zastave, tu i tamo, ličile su na plamenove; kočijaši sa visokih sedišta mahali su rukama, zatim su se nešto osvrtni, sve je bilo u pokretu, najčudniji prizor.

- Kako bi sve to zanimalo gospođicu Sesil, reče Martinon.

- Moja žena, vi to vrlo dobro znate, ne voli da moja nećaka ide sa nama, uzvratu, smešeći se, g. Dambrez.

Čovek ga ne bi prepoznao. Već je tri meseca vikao: „Živela Republika!“ i čak je glasao za proterivanje Orleanaca. Ali popuštanjima mora već jednom biti kraj. Bio je besan, čak je i bokser nosio u džepu.

I Martinon je imao jedan. Kako sudstvo nije više bilo postojano, on se povukao iz suda, i tako prevazilazio u žestini g. Dambreza.

Bankar je osobito mrzeo Lamartina (zato što je podržavao Ledri-Rolena), i s njim Pjera Lerua, Prudona, Konsiderana, Lamnea, sve usijane glave, sve socijaliste.

- Jer, na kraju krajeva, šta hoće oni? Ukinute su dažbine na meso i

silom iznuđena priznanja; sada se proučava nacrt o hipotekarnoj banci; pre nekoliko dana osnovana je narodna banka! Povrh svega i pet miliona u budžetu za radnike! Ali srećom, i s tim je gotovo, blagodareći gospodinu de Falu. Srećan im put! Neka idu!

Zaista, ne znajući kako da ishrani sto trideset hiljada ljudi iz narodnih radionica, ministar javnih radova potpisao je tog istog dana uredbu kojom je pozvao sve građane između osamnaest i dvadeset godina da stupe u vojsku, ili da pođu u unutrašnjost da kopaju zemlju.

Ta alternativa ih je razbesnela, ubeđeni su bili da time hoće da sruši Republiku. Život daleko od prestonice žalostio ih je kao izgnanstvo; videli su sebe kako umiru od groznice, u divljim predelima. Za mnoge, uostalom, naviknute na fine radove, zemljoradnja je izgledala kao poniženje; to je bila, konačno, podvala, poruga, osnovno poricanje svih obećanja. Ako bi se opirali, upotrebiće se sila; u to nisu sumnjali, i pripremali su se da je preduhitre.

Oko devet sati, okupljene gomile kod Bastilje i Šatlea nagrnuše na bulevar. Od kapije Sen-Deni do kapije Sen-Marten samo se videla ogromna gužva, jedinstvena masa, tamnoplava, skoro crna. Ljudi koji su se nazirali imali su svi žarke ženice, bleđa lica, izmršavela od gladi, razdražena nepravdom. Međutim, oblaci su se gomilali; olujno nebo raspaljivalo je gomilu, i ona se vrtela oko same sebe, neodlučna, u širokom njihanju uzburkanog mora; i osećala se u njenim dubinama neizmerna snaga, kao energija nekog elementa. Zatim svi zapevaše: „Lampione! Lampione!“ Mnogi prozori nisu bili osvetljeni; šljunak polete na njihova okna. G. Dambrez nađe za umesno da ode. Dva mlada čoveka ga otpratiše.

Predviđao je velike strahote. Narod, još jednom, može da osvoji Skupštinu, i, tim povodom, on ispriča kako je mogao da pogine 15. maja, da nije bilo požrtvovanosti jednog nacionalnog gardiste.

- Pa to je vaš prijatelj, sasvim sam zaboravio! Vaš prijatelj, fabrikant fajanse, Žak Arnu!

Pobunjenici samo što ga nisu ugušili; taj hrabri građanin uzeo ga je na svoje ruke i sklonio ga. Tako se, otada, neka vrsta prijateljstva uspostavila između njih.

- Treba jednog od ovih dana da večeramo zajedno, i, kako ga vi često vidate, recite mu da ga mnogo volim. To je sjajan čovek, oklevetan, po mom mišljenju; i duhovit je, đavo da ga nosi! Sve najlepše, još jednom!

Laku noć!...

Ostavivši g. Dambreza, Frederik se vrati kod Maršalke; i, vrlo mračnog izgleda, reče joj da mora da izabere između njega i Arnua. Ona umilno odgovori da baš ništa ne razume od tih „budalastih priča“, da ne voli Arnua, da joj ni najmanje nije stalo do njega. Frederik je žarko želeo da napusti Pariz. Ona nije imala ništa protiv te fantazije, i oni već sutradan otputovaše u Fontenblo.

Hotel u kome su se smestili razlikovao se od ostalih po vodoskoku koji je žuborio nasred dvorišta. Vrata od soba otvarala su se sva u jedan dugačak hodnik, kao u manastirima. Soba koju su dobili bila je velika, opremljena dobrim nameštajem, presvučena finom tkaninom, i tiha, s obzirom na mali broj putnika. Pored kuća su prolazili besposleni buržuji; pod njihovim prozorima, kad se smrklo, deca su se na ulici igrala žmurke - i to spokojstvo, posle pariške gužve, izazvalo je u njima iznenađenje, smirenost.

Ujutru, rano, otišli su da obiđu zamak. Ušavši kroz kapiju, ugledaše celu njegovu fasadu, sa pet paviljona šiljatih krovova, i, u dnu dvorišta, stepenicama u obliku potkovice, koje su oivičavale dva niza nižih zgrada s leva i desna. Lišaj na kamenim pločama mešao se izdaleka s riđom bojom cigala; i celokupan izgled palate, boje rđe kao neki stari oklop, imao je nečeg kraljevski hladnokrvnog, neku vojničku i tužnu veličinu.

Najzad se pojavi jedan poslužitelj, noseći svežanj ključeva. Pokazao im je prvo sobe kraljica, papinsku sobu za molitve, galeriju Fransoa Prvog, mali sto od mahagonija za kojim je Imperator potpisao svoju abdikaciju, i, u jednoj od odaja koje su razdvajale staru galeriju Jelena, mesto gde je Kristina ubila Monaldeksija. Rozanet je pažljivo saslušala tu povest; zatim, okrenuvši se Frederiku:

- To je sigurno bilo iz ljubomore! Pripazi se!

Zatim su prošli kroz salu za zasedanje, salu garde, salu prestóla, salon Luja XIII. Visoki prozori, bez zavesa, prosipali su belu svetlost; od prašine su se ovlaš tamnile drške na rezama, bakarne noge na stočićima; fotelje su svuda bile prekrivene čaršavima od grubog platna; iznad vrata su se videli lovovi Luja XV, a tu i tamo gobleni na kojima su bili predstavljeni bogovi Olimpa, Psihe ili bitke Aleksandra.

Kada bi prolazila pored ogledala, Rozanet se zaustavljala na

trenutak da bi pogladila svoju kosu.

Posle dvorišta sa kulom osmatračnicom i kapelom Sen-Satirnen, stigli su u svečanu dvoranu.

Bili su zasenjeni sjajem tavanice, podeljene u oktogonale, ukrašene zlatom i srebrom, izrađene tananije od nakita, i mnoštvom slika koje su pokrivale sve zidove, od džinovskog kamina na kome su polumeseci i tobolci okruživali grb Francuske, do tribine za muzičare, podignute na drugom kraju, širinom cele sale. Deset prozora s arkadama bili su širom otvoreni; od sunca su blistale slike, plavo nebo produžavalo je do u beskraj ultramarinsku boju arkada; i, duboko iz šume, čiji su zamagljeni vrhovi ispunjavali vidik, kao da je dopirala jeka lovačkih rogova od slonovače, i zvuci mitoloških baleta u kojima su se pod lišćem okupljali princeze i plemići preobučeni u nimfe i šumske bogove, to doba bezazlene nauke, žestokih strasti i raskošne umetnosti, kada je ideal bio da se svet prenese u san Hespérida, i kada su se kraljevske milosnice mešale sa zvezdama. Najlepša od ovih čuvenih žena dala se naslikati desno, kao Dijana u lovu, i čak kao Dijana u paklu, svakako da bi i preko groba obeležila svoju moć. Svi ti simboli potvrđuju njenu slavu; i tu ostaje nešto od nje, neki nejasan glas, zračenje koje i dalje traje.

Frederika spopade neka retrospektivna neizreciva pohota. Da bi odagnao svoju žudnju, poče nežno da posmatra Rozanet, upitavši je da li bi ona želela da bude ta žena.

- Koja žena?

- Dijana od Poatjea!

Ponovio je:

- Dijana od Poatjea, ljubavnica Anrija Drugog.

Ona samo reče: „Ah!“ To je bilo sve.

Njeno ćutanje jasno je pokazivalo da ništa nije znala, ništa razumela, tako da joj on iz predusretljivosti reče:

- Možda ti je dosadno?

- Ne, ne, naprotiv!

I, uspravne glave, kružeći najneodređenijim pogledom naokolo, Rozanet odvali:

- To budi uspomene!

Međutim, na njenom licu ogledao se napor, namera da iskaže poštovanje; i, kako ju je taj ozbiljan izraz činio lepšom, Frederik joj je

praštao.

Ribnjak sa šaranima više ju je zabavio. Četvrt sata bacala je komade hleba u vodu, da bi videla kako ribe skaču.

Frederik je seo blizu nje, pod lipama. Mislio je na sve ličnosti koje su pohodile ove zidove, na Šarla Petog, na dinastiju Valoa, Anrija Četvrtog, Petra Velikog, Žan-Žak Rusoa i Jepe plačljivice iz prvih loža“, na Voltera, Napoleona, Pija Sedmog, Luja Filipa; osećao je kako ga okružuju, dodiruju ti hučni pokojnici; jedna takva mešavina slika zaglušivala ga je, iako je u njima ipak nalazio draž.

Na kraju siđoše u vrt.

To je prostrani pravougaonik, sa koga se jednim jednim pogledom vide široke žute staze, kvadrati trave, trake šimšira, tise u vidu piramida, nisko zelenilo i duguljaste leje, po kojima proređeno cveće pravi mrlje na sivoj zemlji. Na kraju vrta pruža se park, kroz koji, celom njegovom dužinom, prolazi dugačak kanal.

Kraljevske rezidencije kriju neku posebnu melanholiju, koja očigledno zavisi od njihovih preterano velikih dimenzija za mali broj gostiju, od tišine na koju čovek sa iznenađenjem nailazi posle toliko fanfara, od nepomične raskoši koja pokazuje svojom drevnošću prolaznost dinastija, večitu bedu svega; a taj zadah vekova, koji umrtvljuje, turoban kao miris mumija, osećaju čak i naivne duše. Rozanet je bezgranično zevala. Oni se vratili u hotel.

Posle ručka, doveli su im otvorena kola. Izašli su iz Fontenbloa preko jednog prostranog raskršća, a zatim su se, kad je konj usporio korak, popeli peskovitim putem kroz šumu malih borova. Stabla su postajala sve veća; a kočijaš je s vremena na vreme govorio: „Evo Sijamske Braće, Faramona, Fuke-di-Roa... ne zaboravljajući nijedno od slavni mesta, često se čak zaustavljajući da bi im dopustio da im se dive.

Ušli su u visoku šumu Franšar. Kola su klizila kao senke po travi; golubovi, koji se nisu videli, gukali su; iznenada se pojavi jedan konobar; i oni siđoše pred ogradom neke bašte u kojoj je bilo okruglih stolova. Zatim, ostavivši levo zidove neke opatije u ruševinama, uputiše se preko velikih stena i ubrzo stigoše na dno klanca.

Dok je s jedne strane pokriven mešavinom peščanog kamena i smreke, s druge strane se gotovo go teren spušta ka dolini, gde, kroz boju vresa, jedna staza stvara bledu liniju; i vidi se, sasvim daleko,

jedan vrh u vidu zarubljene kupe, s telegrafskom kulom pozadi.

Pola sata kasnije, sišli su još jednom s kola, da bi se popeli na vrh Aspremon.

Tu put krivuda između zdepastih borova, pod stenama uglastih strana; čitav taj deo šume imao je nečeg prigušenog, nečeg pomalo divljeg i pribranog. Čoveku padaju na um pustinjaci, sabrača velikih jelenova s plamenim krstom između rogova, koji su s očinskim osmesima primali dobre francuske kraljeve, na kolenima pred njihovom pećinom. Miris smole ispunjavao je topli vazduh, korenje povrh same zemlje ukrštalo se kao vene. Rozanet se saplitala o njih, bila je očajna, dolazilo joj je da zaplače.

Ali, sasvim pri vrhu, radost joj se vratila, našavši se pod krovom od granja, u nekoj vrsti krčme gde su se prodavali drvorezi. Popila je bocu limunade, kupila štap od zelenike; i, ne pogledavši pejzaž koji se vidi sa uzvišice, ušla je u Razbojničku pećinu, dok je pred njom išao dečak s buktinjom u ruci.

Njihova kola čekala su ih u Ba-Breou.

Neki slikar u bluzi slikao je ispod jednog hrasta, s kutijom boja na kolenima. On podiže glavu, gledajući ih kako prolaze.

Na sredini brežuljka Šaji, oblak koji se iznenada provali, primora ih da navuku koš. Kiša je gotovo odmah prestala; i ploče kaldrme blistale su na suncu kad su se vraćali u grad.

Tek prispeli putnici obavestiše ih da se u strašnoj bici krv lila po Parizu. Rozanet i njen ljubavnik nisu bili ni najmanje iznenađeni. Zatim se svi razidoše, hotel je opet opusteo, svetlost se ugasila, i oni su zaspali uz šum vodoskoka u dvorištu.

Sutradan su otišli da vide Vučje Ždrelo, Vilinsku Baru, Drugu Stenu, Marlotu; prekosutra su nastavili da šetaju nasumce, kako je kočijaš hteo, ne pitajući gde se nalaze, i često zanemarujući čuvena mesta.

Tako su se prijatno osećali u svojim starim kolima, niskim kao sofa i prekrivenim platnom sa izbledelim prugama! Jendeci puni šiblja promicali su pred njihovim očima u laganom i neprekidnom kretanju. Beli zraci prolazili su kao strele kroz visoku paprat; tu i tamo bi se neki put, koji nije više služio, pojavio pred njima, u pravoj liniji; a trava je mestimično rasla po njemu, meko povijena. Nasred raskršća, krst je širio svoje četiri ruke; na drugim mestima, stubovi su se naginjali kao

sasušeno drveće, i male krive staze, gubeći se pod lišćem, budile su želju da čovek pođe njima; u istom trenutku, konj je skretao, i oni bi ušli tamo, zaglibivši se u blatu; još dalje, mahovina je rasla po dubokim brazdama od točkova.

Verovali su da su daleko od ostalog sveta, sasvim sami. Ali bi iznenada prošao neki čuvar lova s puškom, ili gomila dronjavih žena, tegleći na leđima dugačke snopove pruća.

Kad bi se kola zaustavila, nastala bi sveopšta tišina; samo se čulo dahtanje konja u rukunicama, uz ponavljani slabašan krik ptice.

Svetlost je, na izvesnim mestima, obasjavajući ivicu šume, ostavljala dubinu u tami; ili, ublažena u prvim zracima nekom vrstom sumraka, prostirala je u daljini ljubičaste sumaglice, neku beličastu prozračnost. Usred dana, padajući pravo na široko zelenilo, sunce bi ga isprskalo, okačilo bi srebrnaste kapi na vrhovima grana, izbrazdalo bi travu smaragdnom prugama, bacalo zlatne mrlje na slojeve suvog lišća; kad bi čovek zabacio glavu, video bi nebo između vrhova drveća. Neka od njih, nesamerljive visine, ličila su na patrijarhe i careve, ili, dodirujući se krajevima, obrazovala su dugim stablima kao slavoluke; druga, izrasla još na početku ukoso, izgledala su kao stubovi koji samo što nisu pali.

Ta gomila velikih uspravnih linija se rastvarala. Tada su se ogromni zeleni talasi prostirali u nejednakim rezbarijama sve do dolina, gde se nastavljao trup drugih brežuljaka, uzdižući se iznad plavih ravnica koje su se na kraju gubile u neodređenom bledilu.

Stojeći jedno kraj drugog, na nekom višem terenu, oni su, udišući vetar, osećali kako im u dušu navire kao ponos nekog slobodnijeg života, sa izobiljem snage, neka radost bez uzroka.

Raznolikost drveća pružala je šarolik prizor. Bukve, s belom i glatkom korom, mešale su svoje krošnje; jaseni su meko povijali svoje zelenoplave grane; u izdancima grabova kostrešila se božikovina nalik na bronzu; zatim je dolazio red tankih breza, nagnutih u elegičnim pozama; i borovi, simetrični kao cevi orgulja, stalno zanjihani, izgledalo je da pevaju. Bilo je ogromnih hrapavih hrastova, koji su se grčili, izvlačili iz zemlje, grlili jedni druge, i, čvrsti na svojim stablima, nalik na torzoe, upućivali su svojim golim rukama dozive očajanja, žustre pretnje, kao gomila titana prikovanih na mestu u svom besu. Nešto teže, neka grozničava sanjivost lebela je iznad bara, presecajući

površinu vode između žbunova trnja; na njihovim obalama, gde vuci dolaze na pojilo, lišaji su boje sumpora, oprljeni kao od stopa veštica, a neprekidno kreketanje žaba odgovara graktanju vrana što kruže naokolo. Prolazili su zatim preko jednoličnih proplanaka, na kojima je tu i tamo rastao pokoji izdanak. Lupa gvožđa, snažni i brojni udarci odjekivali su na padini brega; to je bila grupa radnika u kamenolomu. Stena je bilo sve više, da bi na kraju ispunile ceo pejzaž, kockaste kao kuće, ravne kao ploče, podupirući se, gomilajući se jedna iznad druge, mešajući se, kao čudovišne i nejasne ruševine nekog iščezlog grada. Ali sam užas njihovog haosa još više je podsećao na vulkane, na potope, na velike nepoznate kataklizme. Frederik je govorio da su one tu od početka sveta, i da će ostati tako do svršetka; Rozanet je okretala glavu, tvrdeći da „će poludeti od toga“, i otišla je da bere vres. Njegovi ljubičasti cvetici, zbijeni jedan uz drugi, obrazovali su nejednake ploče, a zemlja koja se odronjavala ispod njih ostavljala je kao crne rojte po ivici peska išaranog liskunom.

Prispeli su jednog dana do polovine nekog brežuljka koji je bio sav pokriven peskom. Njegova površina, bez ikakvog traga ljudi, bila je išarana simetričnim talasima; ovde-onde, kao uzvišice u isušenom koritu nekog okeana, uzdizale su se stene neodređenih oblika životinja, kornjača koje pružaju glavu, foka koje pužu, hipopotama i medveda. Nigde nikog. Nikakvog šuma. Pesak, na koji je padalo sunce, blistao je; i odjednom, u toj ustreptaloj svetlosti, učini im se kao da se te životinje mrdaju. Oni se brzo vratili, bežeći od vrtoglavice, gotovo užasnuti.

Ozbiljnost šume ih je osvajala; i bilo je časova ćutanja, kada su, uljuljkivani federima kola, ostajali kao obamrli od nekog spokojnog pijanstva. S rukom oko njenog struka, on ju je slušao kako govori dok su ptice cvrkutale, gledao je gotovo istim pogledom crno grožđe na njenom šeširu i bobice smreke, nabore njenog vela i uvojke oblaka; i, kad se naginjao prema njoj, svežina njene puti mešala se sa opojnim mirisom šume. Sve ih je zabavljalo; pokazivali su jedno drugom, kao retkost, svilu babljeg leta koja je visila na žbunju, rupe pune vode usred kamenja, vevericu na granama, let dva leptira koji su ih pratili; ili je, na dvadesetak koraka od njih, pod drvećem, išla košuta, mirno, plemenitog i tihog izgleda, sa mladuncem kraj sebe. Rozanet je htela da pojuri za njima, da je poljubi.

Jednom se zaista uplašila, kad joj je neki čovek, pojavivši se iznenada, pokazao tri šarke u kutiji. Naglo se bacila Frederiku u naručje; i on je bio srećan što je tako slaba i što je dovoljno jak da je brani.

Te večeri, obedovali su u jednoj krčmi na obali Sene. Sto je bio kraj prozora, Rozanet prekoputa Frederika, i on je posmatrao njen fini i beli nos, napučene usne, svetle oči, kestenjaste vitice koje su lepršale, lepo ovalno lice. Njena haljina od sirove svilene tkanine pripijala se uz njena malo opuštena ramena; i, potpuno izlazeći iz jednostavnih manžetni, njene su dve male šake sekle, sipale vino, kretale se po stolnjaku. Poslužiše im pile, i to celo, s batcima i krilima, mornarsko jelo od jegulja u zdeli od pečene ilovače, oporo vino, suviše tvrd hleb, i dadoše im okrnjene noževe. Sve je to povećalo zadovoljstvo, iluziju. Skoro su zamišljali da su na putovanju po Italiji, u medenom mesecu.

Pre nego što su se vratili, išli su da se prošetaju obalom reke.

Nebo, nežnoplavo, zaokruženo kao kupola, naslanjalo se na vidiku na čipkastu ivicu šume. Prekoputa, na kraju livade, nalazio se jedan seoski toranj; a, dalje, levo, krov neke kuće stvarao je crvenu mrlju na reci, koja je izgledala nepomična duž cele svoje krivine. Trska se ipak povijala, i voda je blago mrdala pritke za vezivanje mreža pobodene na obali; tu je bio jedan koš od pruća, i dva-tri stara čamca. Blizu krčme je neka devojka u slamnom šeširu vadila kofe vode iz bunara; kad god ih je izvlačila, Frederik je s neizrecivim zadovoljstvom slušao škripu lanca.

Nije sumnjao da će biti srećan do kraja života, toliko mu je sreća izgledala prirodna, nerazdvojna od njegovog života i te žene. Neka potreba gonila ga je da joj govori nežnosti. Ona mu je odgovarala slatkim recima, lupkajući ga lako po ramenu, nežnostima koje su ga očaravale svojom neočekivanošću. Otkrivao je najzad jednu sasvim novu lepotu u njoj, koja je možda bila samo odblesak okolnih stvari, osim ako njihove potajne mogućnosti nisu delovale tako da ona procveta.

Kada su se odmarali usred polja, on bi se opružio s glavom na njenom krilu, u senci njenog suncobrana; ili bi, ležeći potrbuške zajedno na travi, ostajali okrenuti licem u lice, gledajući se, roneći jedno drugom u zenice, žedni sebe samih, utoljavajući neprestano ovu žeđ,

zatim, poluzatvorenih očiju, dugo ništa nisu govorili.

Katkad, čuli bi sasvim daleko lupu doboša. To je bio poziv na uzbunu po selima, da se ide i brani Pariz.

- Gle, pobuna! govorio je Frederik s prezrivim sažaljenjem, jer mu je sav taj metež izgledao jadan prema njihovoj ljubavi u večnoj prirodi.

I oni su razgovarali o bilo čemu, o stvarima koje su savršeno znali, o osobama koje ih nisu interesovale, o hiljadama gluposti. Ona mu je pričala o svojoj sobarici i o svom frizeru. Jednog dana, ona se zaboravi i reče mu koliko joj je godina: dvadeset devet; starila je.

U više mahova, nehotice, ispričala mu je neke pojedinosti o sebi. Bila je „pomoćnica u jednoj radnji“, putovala je jednom u Englesku, otpočela je studije glume; sve to nepovezano, i on nikako nije bio u stanju da sklopi celinu. Ispričala mu je i više, jednog dana kad su sedeli pod nekim platanom, na obronku livade. Dole, na ivici puta, devojčica, bosonoga u prašini, napasala je kravu. Čim ih je ugledala, došla je da traži milostinju; i, držeći jednom rukom pocepanu suknju, drugom se češala po crnoj kosi koja je zaokružavala, kao perika iz doba Luja XIV, celu njenu mrku glavu, ozarenu predivnim očima.

- Biće veoma lepa kasnije, reče Frederik.

- Kakva sreća za nju ako nema majku! odvrati Rozanet.

- Šta? Kako?

- Pa da; ja, bez svoje...

Ona uzdahnu, i poče da govori o svom detinjstvu. Njeni roditelji su bili svilarski radnici u lionskom predgrađu Kroa-Rus. Služila je ocu kao šegrt. Siroti dobričina uzalud je radio do iznemoglosti, njegova žena stalno ga je grdila i prodavala sve u kući da bi pila. Rozanet se sećala njihove sobe, s razbojima duž prozora, loncem na peći, krevetom obojenim kao da je od mahagonija, jednim ormanom prekoputa njega, i s pregradom od dasaka iza koje je ona spavala do svoje petnaeste godine. Na kraju je došao neki gospodin, jedan debeli gospodin, tamne boje lica, pobožnog ponašanja, odeven u crno. Njena mati i on razgovarali su nešto zajedno, tako da, tri dana posle toga... Rozanet zastade, i s pogledom punim bestidnosti i gorčine, reče:

- I bilo je gotovo!

Zatim, odgovarajući na Frederikov pokret ruke:

- Kako je bio oženjen, plašio se da se ne kompromituje u svojoj kući, pa su me odveli u sobu kod nekog krčmara, i rekli mi da ću biti srećna,

da ću dobiti lep poklon.

Još na vratima, prva stvar koja mi je pala u oči bio je svećnjak od pozlaćenog srebra, na stolu koji je bio postavljen za dvoje. U ogledalu na tavanici ogledao se plamen sveća, a zidovi, presvučeni plavom svilom, delovali su tako da je cela odaja ličila na ložnicu. Bila sam sva zbunjena. Razumeš, jedno stvorenje koje nikad ništa nije videlo! Uprkos svoje općinjenosti, plašila sam se. Želela sam da odem. Ostala sam ipak.

Moglo je da se sedne samo na jedan divan pored stola. On se meko ulegao poda mnom, otvor grejalice ispod tepiha bacao je na mene topao dah, i ja sam ostala tu, ne prihvativši se ičega. Konobar koji je stajao kraj mene nudio me da jedem. Odmah mi je natočio veliku čašu vina; u glavi mi se vrtelo, htela sam da otvorim prozor, a on mi je rekao: „Ne, gospođice, to je zabranjeno.“ I ostavio me. Sto je bio prepun jela za koje nisam znala. Ništa mi nije izgledalo dobro. Onda sam se bacila na činjiju sa kompotom, i samo sam i dalje čekala. Ne znam šta ga je sprečavalo da dođe. Bilo je veoma kasno, bar ponoć, nisam mogla više da izdržim od umora; odgurnuvši jedan od jastuka da bih se bolje opružila, napipala sam neku vrstu albuma, jednu svesku; bile su to bezobrazne slike... Spavala sam na njima kad je ušao.

Ona obori glavu i ostade zamišljena.

Lišće je oko njih šuštalalo; u gustišu trave njihala se visoka pustikara, svetlost je tekla kao talas po travi; a tišinu je žvakanjem često prekidala krava koja se više nije videla.

Rozanet je gledala u jednu tačku na zemlji, tri koraka od sebe, ukočeno, s nozdrvama koje su se micale, utonula u misli. Frederik je uze za ruku.

- Kako si patila, sirota moja!

- Da, reče ona, više nego što misliš!... Čak sam htela sve da okončam; izvukli su me iz vode.

- Šta?

- Ah, ne mislimo više na to!... Ja te volim, srećna sam! Zagrlj me.

I onda poče da skida, jedan po jedan, čičke koji su se zakačili za donji deo njene suknje.

Frederik je razmišljao o onom što ona nije rekla. Na koji je način mogla da se spase bede? Kom je ljubavniku dugovala svoje vaspitanje? Šta se sve desilo u njenom životu do onog dana kad je on prvi put

došao kod nje? Njena poslednja ispovest nije dozvoljavala pitanja. On je samo upita kako se upoznala s Arnuom.

- Preko Vatnazove.

- Jesi li ti bila jednom s njima u Pale-Roajalu?

On navede tačan datum. Rozanet se zamisli.

- Da, tako je!... Nisam bila vesela u to vreme!

Ali se Arnu divno pokazao. Frederik nije sumnjao u to; međutim, njihov prijatelj je bio čudan čovek, pun mana; on se potrudi da ih se priseti. Ona se slagala s tim.

- Svejedno!... Čovek ipak mora da voli tog lisca!

- Još uvek? reče Frederik.

Ona poče da crveni, upola smejući se, upola ljuta.

- Ma ne! To je prošlost. Ja ništa ne krijem od tebe. Čak i kada bi to bilo, on je nešto drugo! Uostalom, smatram da nisi mnogo ljubazan prema svojoj žrtvi.

- Moja žrtva?

Rozanet ga uhvati za bradu.

- Nego šta!

I, tepajući kao dadilje:

- Nismo uvek bili dobli! Pavali smo malo s njegovom ženicom!

- Ja? Nikad u životu!

Rozanet se nasmeši. Bio je uvređen njenim osmehom - dokaz da je ravnodušna, pomislio je. Ali ona blago nastavi, s jednim od onih pogleda koji prizivaju laž:

- Zaista?

- Naravno!

Frederik se zakle svojom časnom reči da nikad nije mislio na gđu Arnu, jer je bio suviše zaljubljen u jednu drugu.

- U koju!

- Pa u vas, lepotice moja!

- Ah, ne rugaj mi se! Dosadno je to!

Smatrao je mudrim da izmisli neku priču, neku ljubav. Našao je prigodne pojedinosti. Ta ga je osoba, uostalom, veoma unesrećila.

- Baš nemaš sreće! reče Rozanet.

- O, kako se uzme! - Želeo je time da joj stavi do znanja kako je imao više uspeha kod žena, ne bi li o njemu stekla povoljnije mišljenje, kao što mu ni ona nije priznala sve svoje ljubavnike, ne bi li je on više cenio

- jer i u najprisnijim ispovestima uvek ima suzdržavanja, iz lažnog stida, obzira, sažaljenja. Čovek otkriva kod drugog ili u samom sebi provalije ili pukotine koje mu smetaju da ide dalje; oseća, uostalom, da ga neće razumeti; teško je tačno izraziti bilo šta; i zato je potpuno razumevanje veoma retko.

Sirota Maršalka nikada nije ni znala za bolje. Često, kad bi gledala Frederika, suze su joj navirale na oči; zatim bi pogledala naviše, ili ka vidiku, kao da vidi neku veliku zoru, izgleda na bezgraničnu sreću. Najzad, jednog dana, priznala je da bi želela da plati misu „za sreću našoj ljubavi“.

Zašto li mu se toliko dugo opirala? Ni sama nije znala. On je nekoliko puta ponovio to pitanje, a ona mu je odgovarala, grleći ga:

- Jer sam se plašila da ću te suviše voleti, dragi moj!

U nedelju ujutru, Frederik je pročitao u novinama, na listi ranjenika, Disardijeovo ime. On prigušeno kriknu, i, pokazavši to Rozanet, reče da odmah odlazi.

- Zašto?

- Pa da ga vidim, da pazim na njega!

- Nećeš me ostaviti samu, nadam se?

- Hajde sa mnom.

- Ah, da idem u tu gužvu? Hvala lepo!

- Ali ne mogu...

- Pričam ti priču! Kao da nema sestara u bolnici! Osim toga, šta ga se taj tiče? Neka svako misli na sebe!

Bio je besan na tu sebičnost; i prebacivao je sebi što nije tamo sa ostalima. Toliko ravnodušnosti prema nesrećama domovine imalo je u sebi nečeg sitničarskog i buržujskog. Ljubav mu je odjednom postala teška kao neki zločin. Durili su se jedno na drugo čitav sat.

Zatim ga je preklinjala da pričeka, da se ne izlaže opasnosti.

- Ako te slučajno ubiju!

- Eh, samo bih vršio svoju dužnost!

Rozanet skoči. Njegova je dužnost pre svega bila da je voli. Da, da, to je sigurno zato što mu nije više stalo do nje! Sve to inače nije imalo nikakvog smisla. Šta mu je palo na pamet, Bože moj!

Frederik je zazvonio da mu donesu račun. Ali nije bilo lako vratiti se u Pariz. Kola putničkog preduzeća Leloar su otišla, velika kola Lekont neće ići, diližansa iz Burbonea proći će tek kasno u noć, i biće

možda puna; ništa se nije znalo. Kako je izgubio mnogo vremena oko tih obaveštenja, sinu mu ideja da uzme poštanska kola. Zakupac pošte odbi da ustupi konje, jer Frederik nije imao pasoš. Na kraju, uzeo je u najam karuce (iste kojima su se vozili u šetnju), i oni stigoše pred Hotel Trgovine u Melnu, oko pet sati.

Pijačni trg je bio prekriven piramidama pušaka. Okružni načelnik je zabranio nacionalnim gardistima da krenu za Pariz. Oni koji nisu bili iz njegovog okruga hteli su da nastave put. Vikalo se. Krčma je brujala od graje.

Uplašena, Rozanet izjavi da neće dalje, preklinjući ga da ostane. Krčmar i njegova žena joj se pridružiše. Umešao se neki dobar čovek koji je večerao, tvrdeći da će bitka uskoro biti završena; uostalom, trebalo je vršiti svoju dužnost. Onda Maršalka udvostruči sa ridanjem. Frederik je bio očajan, dade joj svoj novčanik, brzo je zagrl i nestade.

Stigavši u Korbej, saznao je na stanici da su pobunjenici prekinuli prugu na više mesta, a kočijaš odbi da ga vozi dalje; konji su mu, rekao je, „načisto šušтали“.

Ipak, na kočijaševo zauzimanje, Frederik je dobio neke bedne čeze, čiji je vlasnik, za sumu od šezdeset franaka, ne računajući napojnicu, pristao da ga odveze do Italijanske kapije. Ali, na sto koraka od kapije, vozar ga ostavi i vrati se. Frederik je hodao drumom, kad iznenada jedan stražar uperi bajonet na njega. Četiri čoveka ga ščepaše, derući se:

- To je jedan njihov! Pazite! Pretresite ga! Bandit! Lopuža!

I njegovo zaprepašćenje je bilo toliko veliko, da je pustio da ga odvuku u policijsku stanicu na varoškoj kapiji, na raskrsnici bulevara de Goblen i Bolničkog bulevara, i ulica Godfroa i Muftar.

Četiri barikade, na kraju ove četiri ulice, bile su načinjene od ogromnih gomila kamenja; buktinje su tu i tamo puckarale; i pored prašine koja se dizala, nazreo je vojnike i nacionalne gardiste, garave, razdrljene, unezverene. Tek što su zauzeli trg i na licu mesta streljali više ljudi; njihov bes još je bio u jeku. Frederik reče da dolazi iz Fontenbloa u pomoć jednom ranjenom drugu, koji stanuje u ulici Belfon; niko mu u prvi mah nije poverovao; zagledali su mu ruke, njuškali su mu čak i uvo ne bi li se uverili da ne miriše na barut.

Međutim, uporno ponavljajući istu stvar, on najzad ubedi jednog kapetana, koji naredi dvojici pešaka da ga sprovedu do žandarmerijske

stanice kod Botaničke bašte.

Spustiše se niz Bolnički bulevar. Duvao je jak hladan vetar. To ga razdrma.

Skrenuli su zatim u ulicu di Marše-o-Ševo. Botanička bašta, desno, bila je kao velika crna masa; dok je, levo, cela fasada bolnice Milosrđa, osvetljena svim prozorima, gorela kao požar, a senke su promicale po njenim oknima.

Dvojica iz Frederikove pratnje odoše. Jedan ga je sproveo do Politehničke škole.

Ulica Sen-Viktoar bila je sasvim mračna, bez ijednog fenjera niti svetlosti na kućama. Svakih deset minuta čulo se:

- Straža! Pozor!

I taj krik, usred tišine, produžavao se kao jeka kamena bačenog u provaliju.

Katkad bi se bat teških koraka približio. To je bila patrola od oko sto ljudi; šapat i potmuli zveket oružja dopirao je od te neodređene mase; i, udaljivši se uz ritmičko njihanje, ona bi se pomešala sa tminom.

Na sredini raskršća bio je jedan dragon na konju, nepomičan. S vremena na vreme, prošao bi neki kurir u galopu, zatim bi opet nastala tišina. Topovi u pokretu tutnjali su po kaldrmi, u daljini, potmulo i teško; srce se stezalo od te buke koja se razlikovala od svih uobičajenih zvukova. Izgledalo je čak da proširuju tišinu, koja je bila duboka, potpuna - crna tišina. Ljudi u belim bluzama pristupali su vojnicima, rekli bi po koju reč i nestajali kao aveti.

Žandarmerijska stanica kod Politehničke škole bila je prepuna sveta. Žene su zakrčile ulaz, tražeći da vide sina ili muža. Upućivali su ih u Panteon, pretvoren u ostavu za leševe, i niko nije hteo da sasluša Frederika. On se zainati, zaklinjući se da ga njegov prijatelj Disardije čeka, da će sigurno umreti. Dali su mu najzad jednog kaplara da ga odvede na vrh ulice Sen-Žak, u opštinu XII kvarta.

Trg Panteona bio je pun vojnika koji su ležali na slami. Svanjivalo je. Logorske su se vatre gasile.

Pobuna je ostavila grozne tragove u tom kvartu. Tle ulica bilo je izrovano, s kraja na kraj. Na porušenim barikadama bilo je omnibusa, cevi za gas, kolskih točkova; crne barice, na nekim mestima, svakako su bile od krvi. Kuće su bile izrešetane kuršumima, i nazirao se njihov kostur ispod obijenog maltera. Prozorski kapci, držeći se o jednom

ekseru, visili su kao krpe. Kako su se stepenice srušile, vrata su se otvarala u prazno. Videla se unutrašnjost soba sa pocepanim tapetama; tu i tamo, fine stvari bile su u njima sačuvane. Frederik primeti jedan sat, motku za papagaja, gravire.

Kad je ušao u opštinu, nacionalni gardisti su neiscrpno brbljali o smrti generala Brea, generala Negrijea, poslanika Šarbonela i pariškog nadbiskupa. Govorilo se da se vojvoda d' Omal iskrcao u Bulonju, da je Barbes pobegao iz Vensena; da dolazi artiljerija iz Burža, i da pomoć iz unutrašnjosti pristiže u sve većem broju. Oko tri sata, neko donese dobre vesti; parlamentarni pobunjenika bili su kod predsednika Skupštine.

Svi se tada obradovaše; iako je imao samo još dvanaest franaka, Frederik je dao da se donese dvanaest boca vina, nadajući se da će time ubrzati svoje oslobođenje. Odjednom, učini im se da čuju puškaranje. Pijanka se prekide; svi nepo-verljivo pogledaše nepoznatog; mogao je da bude Anri V.

Da bi skinuli sa sebe svaku odgovornost, prebaciše ga u opštinu XI kvarta, odakle ga pustiše tek oko devet sati ujutru.

On otrča do keja Volter. Na jednom širom otvorenom prozoru neki starac bez kaputa, u prsluku, plakao je, gledajući naviše. Sena je mirno tekla. Nebo je bilo sasvim plavo; na drveću u Tiljerijama ptice su pevale.

Frederik je prelazio preko Karusela, kad prođoše jedna nosila. Stražar odmah pozdravi s oružjem u ruci, a oficir reče, stavivši ruku na šapku.

- Čast nesrećnoj hrabrosti!

Ove reči postale su gotovo obavezne; onaj koji ih je izgovarao uvek je izgledao svečano uzbuđen. Jedna grupa razjarenih ljudi pratila je nosila vičući:

- Osvetićemo vas! Osvetićemo vas!

Kola su jurila bulevarom, a žene pred kućnim kapijama pravile su zavoje. Međutim, pobuna je bila ugušena ili skoro ugušena; jedan Kavenjakov proglas, tek izlepljen, objavljivao je tu vest. Pri vrhu ulice Vivijen, pojavi se jedan vod konjanika. Tada buržuji zakliktaše od oduševljenja; digli su šešire uvis, zapljeskali, zaigrali, hteli su da grle konjanike, nudili su im da piju, a cveće koje su bacale dame padalo je sa balkona.

Najzad, u deset sati, u trenutku kada je top grmeo pri zauzeću predgrađa Sent-Antoan, Frederik je stigao kod Disardijea. Zatekao ga je na njegovoj mansardi; ležao je na leđima i spavao. Iz susedne odaje izađe jedna žena, tiho koračajući: gđica Vatnaz.

Ona povede Frederika u stranu, i obavesti ga kako je Disardije ranjen.

U subotu, na barikadi, u ulici Lafajet, neki gamen, umotan u trobojku, dovikivao je nacionalnim gardistima: „Zar ćete pucati na svoju braću!“ Kako su oni i dalje išli napred, Disardije je bacio pušku, odgurnuo ostale, skočio na barikadu, i jednim udarcem cipele oborio pobunjenika, istrgnuvši mu iz ruku zastavu. Našli su ga pod ruševinama, s butinom probijenom parčetom bakra. Trebalo je na brzu ruku očistiti ranu, izvaditi geler. Gđica Vatnaz je došla još iste večeri, i otada ga nije napuštala.

Ona je vrlo inteligentno spremala sve što je bilo potrebno za previjanje rane, pomagala mu da pije, naslućivala njegove najmanje želje, išla tamo-amo lakša od muve, i gledala ga očima punim nežnosti.

Frederik je, u toku pune dve nedelje, dolazio svakog jutra. Jednoga dana, dok je govorio o požrtvovanju Vatnazove, Disardije sleže ramenima.

- O ne! To je iz interesa!

- Misliš?

On uzvratil: „Siguran sam!“ ne obrazloživši dalje.

Ona ga je obasipala pažnjom, donela mu je i novine u kojima su hvalili njegovu hrabro delo. Te pohvale kao da su mu bile neprijatne. Priznao je čak Frederiku da ga je grizla savest.

Možda je trebalo da stane na drugu stranu, sa radnicima; jer su im, konačno, obećali tolike stvari koje nisu ispunili. Njihovi pobednici mrzeli su Republiku; osim toga, poneli su se grubo prema njima! Oni su bili krivi, naravno, ali ne sasvim; i dobrog mladića mučila je ta ideja da se možda borio protiv pravde.

Senekal, zatvoren u Tiljerijama, pod terasom, na ivici vode, nije znao za te duševne muke.

Njih je tu bilo devet stotina ljudi, pretrpanih u smradu, izmešanih, crnih od baruta i usirene krvi, cvokoćući od groznice, vičući od besa; i niko nije iznosio one koji su tu umirali među ostalima. Katkad, pri potmulom prasku neke detonacije, pomišljali su da će ih streljati; tada

bi se bacali na zidove, da bi se zatim opet srušili na svoja mesta, toliko otupeli od bola da im je izgledalo da žive u košmaru, u samrtničkoj halucinaciji. Lampa okačena o tavanicu izgledala je kao mrlja krvi; a sitni zeleni i žuti plamenovi, nastali od podrumskih isparenja, letuckali su naokolo. Iz straha od zaraze, naimenovana je jedna komisija. Još na prvim stepenicama, predsednik ustuknu, užasnut od smrada izmeta i leševa. Kad bi se zatvorenici približili oknu na podrumu, nacionalni gardisti koji su stražarili da bi ih sprečili da razvale rešetke, boli su bajoneti-ma nasumce u gomilu.

Sve u svemu, bili su nemilosrdni. Oni koji se nisu borili hteli su da se istaknu. Bila je to navala straha. Svetili su se u isti mah zbog novina, klubova, skupljanja po ulicama, zbog doktrina, zbog svega onoga što ih je jedilo već tri meseca; i, uprkos pobedi, jednakost (kao za kaznu njenim braniocima i na podsmeh njenim neprijateljima) manifestovala se trijumfalno - bila je to jednakost divljih zveri, isti nivo krvave sramote, jer je fanatizam interesa bio ravan zanosu bede, aristokratija se odala besu ološa, a pamučna kapa nije bila manje grozna od crvene kape. Razum javnog mnjenja bio je uzdrman kao posle velikih poremećaja u prirodi. Ljudi od duha oglopeli su od toga za ceo život.

Čiča-Rok je postao veoma hrabar, gotovo neustrašiv. Došavši 26-og u Pariz sa Nožancima, umesto da se vrati s njima, priključio se nacionalnoj gardi koja je logorovala u Tiljerijima; i bio je vrlo zadovoljan što je postavljen da čuva stražu pred zatvorom kraj reke. Bar ih je tu imao pod sobom, te razbojnike! Uživao je u njihovom porazu, u njihovom krajnjem poniženju, i nije mogao da se uzdrži a da ih ne vređa.

Jedan od njih, neki mladić duge plave kose, približio se licem rešetki tražeći hleba. G. Rok mu naredi da umukne. Ali je mladić ponavljao žalosnim glasom:

- Hleba!

- Zar ga ja imam!

Ostali zatvorenici pojaviše se na podrumskom otvoru, nakostrešenih brada, gorućih ženica, gurajući se i vičući:

- Hleba!

Čiča-Rok je bio besan što nisu poštovali njegov autoritet. Da bi ih zaplašio, uze ih na nišan; a, ponesen do svoda talasom ljudi koji ga je gušio, mladić, glave zabačene unazad, uzviknu još jednom:

- Hleba!

- Drži! Evo ti! reče čiča-Rok, ispalivši metak iz puške.

Začuo se strahoviti krik, zatim ništa. Na ivici otvora ostalo je nešto belo.

Zatim se g. Rok vratio svojoj kući; jer je imao, u ulici Sen-Marten, kuću u kojoj je za sebe zadržao stan gde je uvek mogao da odsedne; a lom pričinjen za vreme pobune na izlozima njegove zgrade prilično je uticao na njegov bes. Učinilo mu se, videći je ponovo, da je preuveličao štetu. Njegov malopredašnji podvig umirio ga je, kao neka vrsta naknade.

Kći mu je lično otvorila vrata. Odmah mu je rekla da ju je njegova isuviše duga odsutnost uznemirila; plašila se neke nesreće, rane.

Taj dokaz njene ljubavi razneži čiča-Roka. On se začudi što je pošla na put bez Katrin.

- Poslala sam je da mi nešto kupi, odgovori Luiz.

I ona poče da se raspituje o njegovom zdravlju, o ovome i onome; zatim, ravnodušnog izgleda, upita ga da li je slučajno sreo Frederika.

- Ne! Nigde!

Samo je zbog njega doputovala.

Neko je koračao u hodniku.

- Ah, oprostite...

I ona nestade.

Katrin nije našla Frederika. Bio je odsutan već nekoliko dana, a njegov bliski prijatelj, g. Delorije, živeo je sada u unutrašnjosti.

Luiz se opet pojavi, drhteći, nije imala snage da progovori. Oslanjala se o nameštaj.

- Šta ti je? Pa šta ti je? uzviknu njen otac.

Ona mu dade znak da joj nije ništa, i snažnim naporom volje povrati prisebnost.

Gostioničar od prekoputa doneo je večeru. Ali čiča-Rok je pretrpeo suviše jako uzbuđenje. „To ne može tako da prođe“, i na kraju obeda uhvati ga kao neka nesvestica. Poslali su brzo po lekara, koji prepisa lek. Zatim, u postelji, g. Rok zatraži što je moguće više pokrivača, da bi se preznojio. Uzdisao je i stenjao:

- Hvala ti, dobra moja Katrin! - Poljubi svog jadnog oca, pilence moje! Ah, te revolucije!

I kako ga je kći grdila što se razboleo uzbuđujući se zbog nje, on

odgovori:

- Da, u pravu si! Ali to je jače od mene! Ja sam preterano osetljiv!

II

Gđa Dambrez, u budoaru, između svoje nećake i mis Džon, slušala je g. Roka, koji je pričao o svojim vojničkim mukama.

Ona je grizla usne, izgledalo je da pati.

- O, nije to ništa! Proći će!

I, s dražesnim izrazom lica:

- Imaćemo na večeri jednog vašeg poznanika, gospodina Moroa.

Luiz uzdrhta.

- I samo još neke bliske prijatelje, Alfreda de Sizija, između ostalih.

I ona je hvalila njegovo ponašanje, njegov izgled, i, pre svega, njegovo vladanje.

Gđa Dambrez je lagala manje nego što je mislila; vikont je sanjao o ženidbi. On je to rekao Martinonu, dodavši da je uveren da se dopada gđici Sesil, i da bi njeni roditelji dali pristanak.

Da bi se usudio na takvu ispovest, morao je da ima povoljna obaveštenja o mirazu. Međutim, Martinon je sumnjao da je Sesil vanbračna kći g. Dambreza, i bilo bi verovatno preterano da nasumce zaprosi njenu ruku. Ta smelost skrivala je razne opasnosti; i zato se Martinon sve do tada ponašao tako da se ne bi kompromitovao; uostalom, nije znao kako da se otrarasi njene tetke. Sizijeve reči navedoše ga na odluku; i on izloži stvar bankaru, koji je, kako nije imao ništa protiv, obavestio o tome gđu Dambrez.

Sizi se pojavi. Ona ustade i reče.

- Vi nas zaboravljate... Sesil, *shake hands!*

U istom trenutku ušao je Frederik.

- Ah, najzad! Najzad da vas vidimo! uzviknu čiča-Rok. Bio sam tri puta kod vas, sa Luiz, ove nedelje!

Frederik ih je vrlo vešto izbegavao. Naveo je kao razlog da je čitave dane provodio pored jednog ranjenog druga. Odavno je već, uostalom, bio zauzet tolikim stvarima; i izmišljao je priče. Srećom, pristigle su zvanice: prvo g. Pol de Gremonvil, diplomata primećen na balu; zatim Fimišon, onaj industrijalac čija ga je odanost konzervativnom uverenju

zapanjila jedne večeri; stara vojvotkinja de Montrej-Nantia došla je za njima.

Onda se začuše dva glasa u predsoblju.

- Sasvim sam sigurna, govorio je jedan.

- Draga lepa gospođo! Draga lepa gospođo! govorio je drugi. Preklinjem vas, umirite se!

Bio je to g. Nonankur, stari lepotan, sa licem koje su mumificirale pomade, i gđa de Larsijoa, žena nekog okružnog načelnika za veme Luja Filipa. Ona je neverovatno drhtala, jer je malopre čula, na verglu, polku koja je bila lozinka među pobunjenicima. Mnogi buržujci uobražavali su slične stvari; verovali su da će ljudi, u katakombama, dići u vazduh predgrađe Sen-Žermen; iz podruma su dopirali glasovi; na prozorima su se dešavale sumnjive stvari.

Svi su se, međutim, trudili da umire gđu de Larsijoa. Red je bio uspostavljen. Čovek nije imao čega više da se boji. „Kavenjak nas je spasio!“ Kao da strahote pobune nisu bile dovoljno mnogobrojne, oni su ih preuveličavali. Bilo je dvadeset tri robijaša na strani socijalista, najmanje!

Svi su i te kako verovali u otrovane namirnice, u konjanike garde prestrugane testerom između dve daske, i u zastave koje su pozivale na pljačku, na palež.

- I na još nešto, dodade bivša načelnikova.

- Ah, draga! postiđeno reče gđa Dambrez, pokazavši očima tri mlade devojke.

G. Dambrez izađe iz svog kabineta sa Martinonom. Ona okrete glavu, i odgovori na pozdrave Pelrena koji je baš nailazio. Umetnik je nekako uznemireno posmatrao zidove. Bankar ga odvede u stranu, i objasni mu da je morao da sakrije njegovu revolucionarnu sliku.

- Naravno! reče Pelren, jer je neuspeh u *Klubu inteligencije* izmenio njegova shvatanja.

G. Dambrez vrlo učtivo dodade da će kod njega naručiti druge radove.

- Ali oprostite!... Ah, dragi prijatelju! Kakva sreća!

Arnu i gđa Arnu bili su pred Frederikom.

Kao da ga obuže vrtoglavica. Rozanet, sa svojim divljenjem prema vojnicima, gnjavila ga je čitavo popodne; i stara ljubav opet se probudi.

Glavni konobar objavi Gospođi da je večera na stolu. Ona jednim

pogledom naredi vikontu da ponudi ruku Sesil, reče sasvim tiho Martinonu: „Bedničef, i svi predoše u trpezariju.

Pod zelenim lišćem ananasa, nasred stola, ležala je zlatna riba, ustiju otvorenih ka butu srndaća, dodirujući repom gomilu rakova. Smokve, ogromne trešnje, kruške i grožđe (najlepše pariško) uzdizali su se kao piramide u činijama od starog saksonskog kristala; kite cveća mestimično su se mešale sa srebrnim posuđem; na prozorima, spuštene zavese od bele svile ispunjavale su odaju blagom svetlošću; nju su osvežavale dve česme u kojima su se nalazili komadi leda; a posluživali su visoki paževi u pantalonama do kolena. Sve je to izgledalo lepše posle uzbudljivih poslednjih dana. Vraćali su se opet uživanju u stvarima za koje su se uplašili da će ih izgubiti; i Nonankur izrazi opšte raspoloženje, rekavši:

- Ah, nadajmo se da će nam gospoda republikanci dopustiti da večeramo!

- Uprkos njihovom bratstvu! duhovito dodade čiča-Rok.

Ta dva uvažena gospodina sedela su desno i levo od gđe Dambrez, koja je ispred sebe imala svoga muža, između gđe de Larsijoa, sa diplomatom kraj nje, i starom vojvotkinjom, pored koje je sedeo Fimišon. Zatim je dolazio slikar, trgovac fajansom, gđica Luiz, i, blagodareći Martinonu, koji mu je oteo mesto da bi seo do Sesil, Frederik se nalazio pored gđe Arnu.

Ona je na sebi imala haljinu od lake crne tkanine, zlatnu grivnu oko ruke, i, kao i prvog dana kad je večerao kod nje, nešto crveno u kosi, grančicu fuksije oko punde. Nije mogao da se uzdrži a da joj ne kaže:

- Dugo se već nismo videli!

- Ah! ledeno uzvratila ona.

On nastavi s nekom blagošću u glasu, koja je ublažavala drskost njegovog pitanja:

- Da li ste ponekad mislili na mene?

- Zašto bih mislila na vas?

Frederika uvrediše te reči.

- Možda ste, ipak, u pravu.

Međutim, odmah se pokajavši, zakleo se da nije preživeo ni jedan jedini dan da ga nije morilo sećanje na nju.

- Ja ne verujem apsolutno ništa od svega toga, gospodine.

- Ali vi znate da vas ja volim.

Gđa Arnu je ćutala.

- Vi znate da vas ja volim.

Ona je i dalje ćutala.

„E pa nosi se više!“ reće u sebi Frederik.

I, pogledavši u stranu, on opazi, na drugom kraju stola, gđicu Rok.

Ona je smatrala da je koketno da se sva obuće u zeleno; ova boja grubo je odudarala od tona njene crvene kose. Njena kopča na pojasu bila previše uzdignuta, kragna rđavo skrojena; ta loša elegancija doprinela je bez sumnje tome da ju je Frederik hladno doćekao. Ona ga je radoznalo gledala izdaleka; a Arnu, pored nje, uzalud joj se udvarao, ni tri reći nije mogao da izvuće iz nje, tako da je, odustavši od namere da joj se dopadne, slušao razgovor. Sada se vrteo oko luksemburške politićke salate.

Luj Blan je, po Fimišonovom mišljenju, imao palatu u ulici Sen-Dominik i odbijao je da izda stanove radnicima.

- Meni je posebno smešno, reće Nonankur, što Ledri-Rolen lovi na krunskom imanju!

- On duguje dvadeset hiljada franaka jednom zlataru! dodade Sizi. I ćak se tvrdi...

Gđa Dambrez ga prekide.

- Ah, kako je to ružno toliko se zanositi politikom! I to mi je mladić, pih! Bolje vodite računa o vašoj susetki!

Zatim, ozbiljni ljudi napadoše novine.

Arnu poće da ih brani; Frederik se umeša, nazivajući ih trgovaćkim kućama nalik na druga trgovaćka preduzeća. Njihovi saradnici su, manje-više, ili budale ili lakrdijaši; prikazivao se kao da ih dobro poznaje i zasipao sarkazmima plemenita osećanja svog prijatelja. Gđa Arnu nije primetila da se to sveti njoj.

Vikont je, dotle, mućio mozak kako da osvoji gđicu Sesil. Prvo je pokazao svoj umetnićki ukus, kudeći oblik boca i gravire na noževima. Zatim je govorio o svojim konjima, o svom krojaću i snabdevanju košuljama; na kraju je poćeo da govori o religiji, i našao je načina da joj stavi do znanja kako ispunjava sve svoje verske dužnosti.

Martinon se u tome bolje snalazio. Jednolićnim glasom, ne prestajući da je gleda, hvalio je njen ptićiji profil, njenu bezbojnu plavu kosu, njene suviše kratke ruke. Ružna devojkica se naslađivala

pod tim pljuskom laskavih reči.

Ništa se nije moglo čuti, svi su govorili vrlo glasno. G. Rok je želeo da Francuskom vlada "jedna gvozdena ruka".

Nonankur je žalio što je političko gubilište bilo ukinuto. Trebalo je masovno poubijati te mangupe.

- To su čak podlaci, reče Fimišon. Ja ne vidim da je ikakva hrabrost stati iza barikada!

- Kad se već govori o tome, kažite nam nešto o Disardijeju! reče g. Dambrez, okrenuvši se Frederiku.

Odvažni trgovački pomoćnik bio je sad junak dana, kao Sales, braća Žanson, žena Pekije, itd.

Ne tražeći da ga mnogo mole, Frederik ispriča povest svog prijatelja; jedan deo slave pade i na njega.

Sasvim spontano došli su i do toga da pričaju o različitim obeležjima hrabrosti. Po mišljenju diplomate, nije teško pogledati smrti u oči, dokaz su oni koji se tuku u dvoboju.

- Može se kao primer za to navesti vikont, reče Martinon.

Vikont sav pocrvene.

Zvanice ga pogledaše; a Luiz, začuđenija od ostalih, prošapta:

- Šta se to desilo?

- On se *skljokao* pred Frederikom, reče joj sasvim tiho Arnu.

- Znete li nešto o tome, gospođice? upita odmah zatim Nonankur.

I reče svoj odgovor gđi Dambrez, koja, nagnuvši se malo, poče da gleda Frederika.

Martinon nije čekao pitanja Sesil. Odmah ju je obavestio da se u toj stvari radilo o jednoj osobi čije ime ne može čak ni da se pomene. Devojka lako ustuknu na svojoj stolici, kao da je želela da izbegne dodir sa tim razvratnikom.

Razgovor se nastavio. Slavna bordovska vina kružila su redom, svi su bili življi; Pelren je bio kivan na revoluciju zbog španskog muzeja, koji je bio konačno izgubljen. To ga je najviše ojadilo, kao slikara. Na te reči obrati mu se g. Rok:

- Niste li vi tvorac jedne vrlo zapažene slike?

- Možda! A koje?

- Ta slika je predstavljala neku damu u kostimu... vere mi... malo... lakom... s kesom za novac i paunom pozadi.

Frederik pocrvene. Pelren se pravio da ga ne razume.

- Ali to je apsolutno vaše delo. Jer je vaše ime napisano pri dnu, i jedan red na ramu kaže da je to svojina gospodina Moroa.

Jednog dana, kada su ga čiča-Rok i njegova kći čekali u njegovoj kući, videli su Maršalkin portret. Čičica ga je čak smatrao za „gotsku sliku“.

- Ne! grubo reče Pelren. To je portret jedne žene.

Martinon dodade:

- Jedne žene od krvi i od mesa? Zar ne, Sizi?

- Eh, nije mi to poznato.

- Ja sam mislio da je znate. Ali kad vam je to neprijatno, oprostite mi, molim vas!

Sizi obori oči, dokazujući svojom zbunjenošću da mora da je odigrao žalosnu ulogu u vezi sa tom slikom. Što se tiče Frederika, model je mogao da bude samo njegova ljubavnica. To je bilo jedno od onih ubeđenja koja se odmah stvore, i lica na okupu jasno su to i pokazivala.

„Kako me je samo lagao!“ reče u sebi gđa Arnu.

„Radi toga me je, znači, ostavio!“ mislila je Luiz.

Frederik je zamišljao da su te dve priče mogle da ga kompromituju: i, kad su bili u bašti, on prebaci Martinonu.

Onaj koga je gđica Sesil obožavala prasnu u smeh.

- Ma ni najmanje! To će ti samo ići na ruku! Guraj napred!

Šta je time hteo da kaže? Uostalom, čemu ta blagonaklonost, toliko suprotna njegovom uobičajenom poštovanju? Ne dajući mu više nikakvo objašnjenje, Martinon se uputi u dno bašte, gde su sedele dame. Ljudi su stajali, a Pelren je, usred njih, izlagao svoje ideje. Najpovoljniji oblik vladavine za umetnost bila bi, naravno, monarhija. Moderna vremena su mu se zgadila, „pa makar to bilo i samo zbog nacionalne garde“; žalio je za srednjim vekom, za Lujom XIV; g. Rok mu je čestitao na tim shvatanjima, priznajući čak da su ona uklonila sve njegove predrasude o umetnicima. Ali se gotovo odmah udaljio, privučen Fimišonovim glasom. Arnu se trudio da dokaže kako postoje dva socijalizma - dobar i loš. On nije video razlike između njih, jer ga je spopadao bes pri samom pomenu reči svojina.

- To je pravo ispisano u prirodi! Deci je stalo do njihovih igračkaka; svi su narodi mog mišljenja, sve životinje; čak i lav, kad bi samo umeo da govori, proglasio bi se vlasnikom! Eto, ja, gospodo,

ja sam počeo s petnaest hiljada franaka kapitala! I trideset godina, verujete li, ustajao sam redovno u četiri sata ujutru! Imao sam trista muka dok sam stekao svoju imovinu! I još će mi neko doći i tvrditi da ja nisam njen gazda, da moj novac nije moj novac, da je svojina krađa!

- Ali Prudon...

- Ostavite me na miru s vašim Prudonom! Da je tu, mislim da bih ga zadavio!

I zadavio bi ga. Posle likera naročito. Fimišon nije znao za sebe; a njegovo apoplektično lice samo što se nije raspuklo kao granata.

- Dobar dan, Arnua, reče Isona, koji je hitro prešao preko travnjaka.

On je donosio g. Dambrezu prvi otisak brošure koja je nosila naslov *Hidra*, u kojoj je boem branio interese jednog reakcionarnog kruga, i bankar ga kao takvog predstavi svojim gostima.

Isona ih je zabavljao, tvrdeći najpre da su trgovci lojem plaćali tri stotine devedeset dva mangupa da bi vikali svake večeri; „Lampioni!“ zatim je ismevao načela '89, oslobođenje crnaca, govornike sa levice; čak je išao dotle da je izigravao *Poštenjaka na barikadi*,⁷ možda zbog naivne ljubomore na te buržuje koji su dobro večerali. Stvar im se nije mnogo dopala. Njihova se lica otromboljiše.

Nije ni bio trenutak za šalu, uostalom; Nonankur to reče, podsećajući na smrt presvetog Afra, i na smrt generala Brea. Na njih su se stalno pozivali; to su im bili dokazi. G. Rok izjavi da je nadbiskupova smrt „nešto najuzvišenije“; Fimišon je proglašavao vojnika večnim mučenikom; i, umesto da jednostavno žale ta dva ubistva, oni su raspravljali o tome koja bi od te dve smrti trebalo da izazove veće nezadovoljstvo. Zatim je usledilo drugo poređenje, između Lamorisijera i de Kavenjaka; g. Dambrez je veličao Kavenjaka, a Nonankur Lamorisijera. Niko ih iz tog društva, osim Arnua, nije mogao videti na delu. Ipak su svi dali po jedan neopoziv sud o njihovim operacijama. Frederik se izvini, priznavši da se nije latio oružja. Diplomata i g. Dambrez odobriše mu klimanjem glave. Zaista, boriti se protiv pobune značilo je braniti Republiku. Rezultat, iako povoljan, nju je učvršćivao; a sada, kada su se otnesli pobedenih, želeli su da se otnesu pobednika.

Tek što je sišla u baštu, gđa Dambrez, uzevši na stranu Sizija, izgrdi ga zbog njegove nespretnosti; ugledavši Martinona, oprostila se od

Sizija, da bi od svog budućeg nećaka doznala kakav je bio povod njegovim šalama na račun vikonta.

- Nema nikakvog povoda.
- I sve to kao u slavu gospodina Moroa! U kom cilju?
- Ni u kom. Frederik je divan dečko! Ja ga mnogo volim.
- I ja isto tako! Neka dođe! Idite i potražite ga.

Posle dve-tri banalne rečenice, ona poče olako da potcenjuje svoje zvanice, što je značilo da Frederika stavlja iznad njih. Ni on nije propustio da omalovaži druge žene - vešt način da joj polaska. Ali ona ga je napuštala, s vremena na vreme, bilo je veče prijema, dame su dolazile; zatim se vraćala, i slučajan raspored mesta omogućavao im je da ih niko ne čuje.

Pokazala se veselom, ozbiljnom, melanholičnom i pametnom. Svakodnevni događaji nisu je mnogo zanimali; postojao je čitav niz manje prolaznih osećanja. Žalila se na pesnike koji izopačavaju istinu, zatim je pogledala ka nebu, upitavši ga za naziv jedne zvezde.

Na drveću je bilo nekoliko kineskih lampiona; klatili su se na vetru, i raznobojni zraci treperili su na njenoj beloj haljini. Držala se, kao i obično, pomalo zavaljena u fotelji, s tabureom ispred sebe; video se vrh njene crne satenske cipele; i gđa Dambrez bi, s vremena na vreme, progovorila nešto glasno, katkad bi se čak i nasmejala.

Te koketerije uopšte nisu dopirale do Martinona, zauzetog sa Sesil; ali one su pogađale gđicu Rok, koja je razgovarala s gđom Arnu. To je bila jedina među svim tim ženama čije joj ponašanje nije izgledalo prezrivo. Zato je došla i sela pored nje; a onda, ne odolevši potrebi da se nekom poveri, upita:

- Baš lepo govori Frederik Moro, zar ne?
- Vi ga poznajete?
- O, kako da ne! Mi smo susedi, on se igrao sa mnom kad sam bila sasvim mala.

Gđa Arnu se zagleda u nju, što je značilo: „Nije valjda da ga volite?“ Pogled mlade devojkice odgovori bez zbunjenosti: „Da!“

- Vi se, znači, često viđate s njim?
- O, ne! Jedino kad dođe kod svoje majke. Evo već deset meseci kako nije došao! A obećao da će biti tačniji.
- Ne treba mnogo verovati obećanjima muškaraca, dete moje.
- Ali on me nije prevario!

- Kao ni druge!

Luiz uzdrhta. „Da nije, slučajno, i njoj nešto obećao?“ i njeno se lice zgrči od nepoverenja i mržnje.

Gđu Arnu gotovo spopade strah; htela je da povuče svoje reči. Zatim obe učutaše.

Kako je Frederik sedeo prekoputa njih, na jednoj stolici na sklapanje, one su ga gledale, jedna pristojno, krajičkom oka, druga iskreno, otvorenih usta, tako da mu gđa Dambrez reče:

- Pa okrenite se, da bi vas videla!

- Ko to?

- Kći gospodina Roka!

I ona ga je zadirkivala zbog ljubavi te mlade palančanke prema njemu. On se branio, pokušavajući da se nasmeje.

- Da li je to uopšte moguće, pitam ja vas! Takva rugoba!

Međutim, osećao je ogromno tašto zadovoljstvo. Sećao se one večere kad je izašao sa srcem punim poniženja; i s lakoćom je disao, osećao se u svojoj pravoj sredini, gotovo u svom domenu, kao da mu sve to pripada, podrazumevajući tu i Dambrezovu veliku kuću. Dame su pravile polukrug oko njega slušajući ga, i, da bi briljirao, izjasnio se za uspostavljanje razvoda braka, koji bi trebalo da bude lak, kako bi se muškarci i žene mogli uzimati i napuštati bezbroj puta, koliko im se sviđi. One zagrajaše protiv toga; druge su šaputale; čuo se kikut glasova u senci, pored zida pokrivenog bršljanom. To je bilo kao kokodakanje razdraganih kokošaka; on je izlagao svoju teoriju sa onom smelošću koju čoveku daje svest o uspehu. Jedan momak donese u venjak pladanj sa sladoledima. Gospoda se približiše. Govorili su o hapšenjima.

Tada se Frederik osveti vikontu, ubeđujući ga da će ga možda progoniti kao legitimistu. Sizi odgovori da nije mrdao iz svoje sobe; njegov protivnik nabrajao je nepovoljne stvari po njega; i sama gospoda Dambrez i Gremonvil time su se zabavljali. Zatim su pravili komplimente Frederiku, žaleći istovremeno što nije upotrebio svoje sposobnosti za odbranu reda i poretka; i njihov stisak ruku bio je srdačan; mogao je ubuduće da računa na njih. Na kraju, kad su svi već odlazili, vikont se vrlo duboko pokloni pred Sesil.

- Gospođice, imam čast da vam poželim laku noć.

Ona hladno odgovori;

- Laku noć!

Ali se nasmeši Martinonu.

Čiča-Rok, da bi nastavio svoju diskusiju sa Arnoum, predloži da ga isprati kući „kao i gospođu“, jer idu u istom pravcu. Luiz i Frederik su išli ispred njih. Ona ga uze ispod ruke; i, kada su bili malo podalje od ostalih:

- Ah, najzad! Najzad! Kako sam patila cele večeri! Kako su te žene opake! Kako su samo uobražene!

On htede da ih brani.

- Osim toga, mogao si da razgovaraš sa mnom čim si došao, jer je prošla čitava godina otkako te nisam videla!

- Nema godinu dana, reče Frederik, srećan što je našao tu sitnicu kao izgovor da nešto kaže i time izbegne druge prigovore.

- Neka bude! Vreme mi se činilo dugo, eto! Ali cele ove grozne večeri izgledalo je kao da me se stidiš! Ah, jasno mi je, nemam ja ono što treba da bih se dopala, kao one.

- Varaš se, reče Frederik.

- Istina! Zakuni se da ne voliš nijednu od njih?

I on se zakle.

- I samo mene voliš?

- Pa naravno!

To uveravanje je razvedri. Poželela je da se izgubi u ulicama, da bi se zajedno šetali cele noći.

- Toliko sam tamo brinula! Govorili su samo o barikadama! Videla sam te kako padaš na leđa, obliven krvlju! Tvoju majku je njen reumatizam vezao za postelju. Ona ništa nije znala. Morala sam da ćutim! Ali nisam mogla više da izdržim. Onda sam povelala Katrin.

I ona mu ispriča svoj odlazak, celo svoje putovanje, i laž koju je rekla ocu.

- Odvešće me za dva dana. Dođi sutra uveče, kao slučajno, i iskoristi da mi ponudiš brak.

Nikada Frederik nije bio dalje od ženidbe. Uostalom, gđica Rok mu je izgledala beznačajna, prilično smešna osoba. Kakva razlika kad se uporedi sa ženom kao što je gđa Dambrez! Njega je čekala sasvim druga budućnost! U to je danas bio uveren; pa zar je ovo trenutak da se opredeli, zaveden prolaznim osećanjem, u jednoj tako važnoj stvari. Trebalo je sada biti odlučan; osim toga, ponovo je video gđu Arnu.

Međutim, njena iskrenost ga je zbunjivala. On odgovori:

- Jesi li ti dovoljno razmislila o tom koraku?
- Kako! uzviknu ona, sleđena od iznenađenja i gneva.

On reče da bi bila ludost sada se venčati.

- Znači ti me nećeš?
- Ma ti me ne shvataš!

I on otpoče vrlo zamršen govor, kako bi joj stavio do znanja da ga viši razlozi zadržavaju, da ima strahovito mnogo posla, da mu je čak i imovina poljuljana (Luiz je sve to odbijala jednom odsečnom reči), najzad, da se političke prilike tome protive. Najpametnije je strpiti se neko vreme. Stvari će se srediti, u svakom slučaju; bar se on nadao tome; i, kako nije nalazio druge razloge, on se tobože priseti da je trebalo još pre dva sata da bude kod Disardijeja.

Zatim, pozdravivši se sa ostalima, izgubi se u ulici Otvil, običe pozorište Žimnaz, vrati se opet na bulevar, i pope se, trčeći, na četvrti sprat kod Rozanet.

G. i gđa Arnu napustiše čiča-Roka i njegovu kćer na početku ulice Sen-Deni. Čutke su išli kući; on posustao od brbljanja, a ona osećajući neki silan zamor; čak se naslanjala na njegovo rame. To je bio jedini čovek koji je za vreme večere iskazao poštena mišljenja. Osećala je mnogo samilosti prema njemu. Međutim, on kao da je bio malo kivan na Frederika.

- Jesi li videla njegovo lice kad se povela reč o portretu? Znaš kad sam ti govorio da je on njen ljubavnik? Ti nisi htela da mi veruješ!

- O da, pogrešila sam.

Zadovoljan svojom pobedom, Arnu nastavi:

- Kladam se čak da nas je, maločas, ostavio da bi otišao kod nje! On je sada tamo, šta tu ima! Provodi noć.

Gđa Arnu je vrlo nisko navukla svoj šešir.

- Pa ti drhtiš!
- Hladno mi je, reče ona.

Čim joj je otac zaspao, Luiz uđe kod Katrin, i, prodrnavši je za rame, reče:

- Diži se!... Brzo! Brže! Idi nađi fijaker.

Katrin joj odgovori da ih nema u to vreme.

- Onda ćeš me ti tamo odvesti?
- Kuda?

- Frederiku!

- To ne može! A zašto?

Da bi razgovarala s njim. Nije više mogla da čeka. Htela je odmah da se vidi s njim.

- Šta vam pada na pamet! Pojaviti se tek tako u jednoj kući, usred noći! Uostalom, on sad spava!

- Probudiću ga!

- Pa to ne dolikuje jednoj devojci!

- Ja nisam devojka! Ja sam njegova žena! Ja ga volim! Hajde, ognri šal.

Katrin je ramišljala, stojeći kraj kreveta. Na kraju reče:

- Ne! Ja neću!

- E pa ostani! Idem sama!

Luiz kliznu kao zmija do stepenica. Katrin pohita za njom, stigavši je na trotoaru. Njene primedbe bile su uzaludne; i ona poče, zakopčavajući usput haljinu. Put joj se učini beskrajno dug. Žalila se na svoje stare noge.

- Osim toga, mene ne goni napred što i vas, naravno!

Zatim bi se raznežila.

- Siroto moje srce! Ti još imaš tvoju Katu, vidiš li!

S vremena na vreme spopala bi je griza savesti.

- Ah, divne me stvari terate da radim! Šta ako se vam se otac probudi! Gospode Bože! Samo da se neka nesreća ne dogodi!

Pred pozorištem Varijete, zaustavi ih patrola nacionalnih gardista; Luiz odmah reče da ide sa svojom služavkom u ulicu Rimfor, da potraži lekara. Pustiše ih da prođu.

Na uglu Madlene sretoše drugu patrolu, i, kako je Luiz dala isto objašnjenje, jedan od građana uzvрати:

- Je l' to za devetomesečnu bolest, mačkice!

- Prostačino! uzviknu kapetan. Ne budite nepristojni u stroju! -

Dame, nastavite put!

Uprkos opomene, šale se nastaviše:

- Prijatno!

- Moje poštovanje doktoru!

- Pripazite na vuka!

- Oni vole da se šale, glasno primeti Katrin. Mladi su.

Najzad stigoše kod Frederika. Luiz više puta snažno potegnu za

zvonce. Vrata se odškrinuše i vratar na njeno pitanje odgovori:

- Ne!

- Pa on mora da je legao?

- Ja vam kažem da nije! Evo već tri meseca kako ne spava kod kuće! I prozorče na vratarevoj sobi spusti se brzo kao giljotina. Ostale su u tami, pod svodom ulazne kapije. Besan glas im doviknu:

- Izađite više!

Vrata se ponovo otvoriše; izašle su.

Luiz je morala da sedne na jedan kamen; i, s glavom u rukama, glasno je grcala u suzama. Svanjivalo je, taljige su prolazile.

Katrin je vrati kući, pridržavajući je, ljubeći je, tešeći je mnogo čime što je znala iz sopstvenog iskustva. Ne treba toliko tugovati zbog ljubavnika. Ako je ovog promašila, naći će druge!

III

Kad se Rozanetino oduševljenje prema pripadnicima pokretne garde smirilo, postala je čarobnija nego ikad, i Frederik se neosetno navikao da živi kod nje.

Najbolji deo dana bilo im je jutro na njihovoj terasi. U jutarnjem ogrtaču od batista, bosonoga u papučama, muvala se tamo-amo oko njega, čistila kavez svojih štiglića, davala vode crvenim ribicama, okopavala lopatom za vatru zemlju u sanduku, iz koga se uzdizala mreža dragoljuba, ukrašavajući zid. Onda, nalakćeni na ogradu balkona, zajedno su gledali kola, prolaznike, grejali se na suncu, pravili planove za veće. On bi bio odsutan najviše dva sata; zatim su odlazili u neko pozorište, u prednje lože; i Rozanet, s velikim buketom u ruci, slušala bi muziku, dok bi joj Frederik, nagnut nad njenim uhom, pričao vesele i ljubavne stvari. Ponekad bi uzeli karuce da ih voze u Bulonjsku šumu; šetali bi se dugo, sve do ponoći. Na kraju, vraćali bi se preko Trijumfalne kapije i velike avenije, udišući čist vazduh, sa zvezdama iznad glave, a sve do kraja vidika videle bi se ulične plinske svetiljke, poredane kao dvostruka niska svetlih bisera.

Frederik ju je čekao uvek kad bi poželeli da izađu; dugo joj je trebalo da oko brade zaveže dve pantljike od šešira; i smešila se na samu sebe pred ogledalom na ormanu. Zatim bi provukla svoju ruku ispod

njegove, i, nateravši ga da se tako ogleda kraj nje, govorila mu je:

- Sasvim smo lep par, jedno kraj drugog! Ah, slatka moja ljubavi, pojela bih te!

On je sada bio njena stvar, njena svojina. Na licu je imala neprekidan sjaj, dok je u isto vreme izgledala čežnjivija u svojim manirima, okruglastija u svojim oblicima; i, mada nije znao da kaže na koji način, nalazio je da se ipak promenila.

Jednog dana, ona ga obavesti, kao da je to nešto veoma važno, da je g. Arnu otvorio radnju za beli veš jednoj svojoj bivšoj fabričkoj radnici, da tamo odlazi svake večeri, „troši mnogo, i da joj je, nema ni nedelju dana, kupio čak i nameštaj od palisandra“.

- Otkud ti to znaš? upita Frederik.

- O, sigurna sam u to!

Delfin se, po njenoj naredbi, obavestila o svemu. Ona dakle voli Arnua, kad se toliko interesuje za njega! Frederik se zadovoljio da kaže:

- Šta te se to tiče?

Rozanet se začudi tom pitanju.

- Pa ta lopuža mi duguje pare! Zar nije odvratno kad ga čovek vidi kako izdržava propale ženske?

Zatim dodade, s izrazom pobedničke mržnje:

- Uostalom, ona mu se slatko smeje! Ima tri druga švalera. Utoliko bolje! Neka ga upropasti do poslednjeg sua, biću zadovoljna!

I zaista, Arnu je, s onom popustljivošću senilnih ljubavi, puštao da ga Bordovka iskorišćava. Njegova fabrika nije radila; sve u svemu, poslovi su mu bedno stajali; tako da je, ne bi li ih malo pokrenuo s mrtve tačke, mislio prvo da otvori kafanu u kojoj bi se sviralo i pevalo, a pesme koje bi se pevale bile bi samo patriotske; ako bi mu ministar dao subvenciju, taj bi lokal postao u isto vreme žarište propagande i izvor prihoda. Kako se vodstvo na Vlasti promenilo, stvar nije više bila moguća. Sada je sanjao o jednoj velikoj radionici vojničkih kapa. Nedostajao mu je samo kapital da otpočne.

Nije bio mnogo srećniji ni u svojoj kući. Gđa Arnu je bila mnogo manje ljubazna prema njemu, ponekad je čak postajala i pomalo gruba. Marta je bila uvek na očevoj strani. To je povećavalo razdor, i u kući je bilo nesnosno. Često je odlazio još rano ujutru, i provodio dan u neprekidnoj jurnjavi, da bi zaboravio, prepuštajući se svojim mislima.

Dugo Frederikovo odsustvo smetalo je njegovim navikama. I tako,

jednog popodneva, Arnu se pojavi, preklinjući ga da dolazi kao nekada, i ovaj mu to obeća.

Frederik se nije usuđivao da se opet pojavi kod gđe Arnu. Izgledalo mu je kao da ju je izdao. Ali to ponašanje bilo je vrlo kukavičko. Nije bilo izgovora. Trebalo je jednom okončati s tim! I jedne večeri, pošao je.

Kako je padala kiša, ušao je u pasaż Žufroa, kada mu, pri svetlosti izloga, pristupi neki punačak čovečuljak. Frederik je lako poznao Kompena, onog govornika čiji je predlog izazvao toliko smeha u klubu. Oslanjao se o ruku neke individue koja je na glavi imala zuavsku kapu, vrlo dugu gornju usnu, lice žuto kao pomorandža, vilicu obraslu bradicom, i koji ga je posmatrao iskolačenim očima, vlažnim od divljenja.

Kompen se, očigledno, ponosio zbog njega, jer mu reče:

- Da vam predstavim ovog lafa! To je obućar, moj prijatelj, jedan patriota! Hoćemo li da popijemo nešto?

Frederik mu zahvali na pozivu, a on odmah poče da grmi protiv Ratoovog predloga, aristokratske ujdurme. Da bi se jednom stalo tome na put, mora se iznova otpočeti sa devedeset trećom! Zatim se raspitivao o Reženbaru i nekim drugima, isto tako slavnim, kao što su Maslen, Sanson, Lekorni, Marešal, i neki Delorije, koji su bili kompromitovani u aferi s karabinima, a pre izvesnog vremena uhapšeni u varoši Troa.

Sve je to bilo novo za Frederika. Kompen ni sam nije znao više. I on ga ostavi, rekavši mu:

- Doviđenja, zar ne, i vi pripadate njoj?

- Kome?

- Telećoj glavi!

- Kakvoj telećoj glavi?

- Ah, šaljivčino! odgovori Kompen, lupivši ga po stomaku.

I obojica terorista upadoše u jednu kafanu.

Deset minuta docnije, Frederik nije više mislio na Delorijeja. Nalazio se na trotoaru u ulici Paradi, pred jednom kućom; i gledao je na drugom spratu, iza zavese, svetlost lampe.

Najzad se pope uz stepenice.

- Da li je Arnu kod kuće?

Sobarica odgovori:

- Ne! Ali ipak uđite.

I, otvorivši naglo vrata:

- Gospođo, došao je gospodin Moro!

Ustala je, bleđa od svoje kragne. Drhtala je.

- Šta znači ta čast... posete... tako nepredviđene?

- Ništa! Samo zadovoljstvo da opet vidim stare prijatelje!

I, dok je sedao:

- Kako je dobri Arnu?

- Odlično! Izašao je.

- Ah, razumem! Uvek te njegove večernje navike; malo rasonode!

- Zašto da ne? Posle čitavog dana računanja, glavi je potrebno da se odmori!

Čak je hvalila svog muža, kao radnika. Ta hvala je ljutila Frederika; i, pokazavši, na njenim kolenima, parče crnog štofa sa dva plava širita, upita je:

- Šta to radite?

- Prepravljam kaput za svoju kćer.

- A šta je s njom, ne vidim je, gde je?

- U internatu, odgovori gđa Arnu.

Suze su joj navrle na oči; zadržala ih je, šijući brzo svojom iglom. On prisebno uze jedan broj *Ilustracije* sa stola, pored nje.

- Ove Šamove karikature su vrlo smešne, zar ne?

- Da.

I opet utonuše u svoje ćutanje.

Pljusak iznenada udari u okna.

- Kakvo vreme! reče Frederik.

- Zaista, baš je ljubazno od vas što ste došli po ovako groznoj kiši!

- O, meni to ne smeta! Nisam ja od onih koje kiša sprečava da dođu na sastanke.

- Na kakve sastanke? bezazleno upita ona.

- Ne sećate se?

Ona uzdrhta i obori glavu.

On blago spusti ruku na njenu mišicu.

- Uveravam vas da sam zbog vas mnogo patio!

Ona odgovori, s nekom vrstom jadikovanja u glavu:

- Pa ja sam se plašila za svoje dete!

I ispriča mu o bolesti malog Ežena i o svim patnjama onoga dana.

- Hvala! Hvala! Ne sumnjam više! Volim vas kao i ranije!

- Ah, ne! To nije istina!

- Zašto?

Ona ga hladno pogleda.

- Vi zaboravljate onu drugu! Onu s kojom se šetate na trkama! Ženu čiji portret imate, vašu milosnicu!

- Eh, da! uzviknu Frederik. Ne poričem ništa. Ja sam bednik! Saslušajte me!

Ako ju je imao, to je bilo iz očajanja, kao što se čovek ubija. Uostalom, on ju je učinio veoma nesrećnom, da bi se na njoj osvetio zbog sopstvene sramote. „Kakvo mučenje! Vi to ne shvatate?“

Gđa Arnu okrete svoje lepo lice, pruživši mu ruku; i oni sklopiše oči, obuzeti pijanstvom koje je bilo prijatno i beskrajno kao neko ljuljanje. I ostali su tako, gledajući se, licem u lice, jedno kraj drugog.

- Zar ste mogli verovati da vas ne volim više?

Ona odgovori tihim glasom, punim milovanja;

- Ne! Uprkos svemu, osećala sam u dnu srca da je to nemoguće, i da će jednog dana iščeznuti prepreka između nas dvoje!

- I ja sam tako mislio! Toliko sam puta imao potrebu da vas opet vidim, da mi je dolazilo da presvisnem od tuge!

- Jednom, nastavi ona, u Pale-Roajalu, prošla sam pored vas!

- Zaista?

I on joj reče kakva ga je sreća obuzela kada ju je opet video kod Dambrezovih.

- Ali kako sam vas mrzeo, te večeri, izlazeći odatle!

- Siroti mladiću!

- Moj život je tako žalostan!

- A moj!... Kad bi postojale samo tuge, nemiri, poniženja, sve ono zbog čega trpim kao žena i kao majka, pošto čovek već mora da umre, ja se ne bih žalila; ono što je užasno, to je moja samoća, bez ikoga...

- Ali ja sam tu, ja!

- O, da!

Jecaj nežnosti podiže joj grudi. Ruke joj se raširiše; i oni se zagriše, stojeći, u dugom poljupcu.

Začu se krckanje parketa. Jedna žena je bila pored njih, Rozanet. Gđa Arnu ju je prepoznala; njene oči, širom otvorene, ispitivački su je

gledale, ispunjene iznenađenjem i gne-vom. Najzad joj Rozanet reče:

- Došla sam da razgovaram sa gospodinom Arnuom, zbog posla.

- Nije tu, kao što vidite.

- Ah, da! reče Maršalka. Vaša služavka je bila u pravu! Molim vas, oprostite mi!

I, okrenuvši se Frederiku:

- Gle, ti si ovde?

Od obraćanja sa ti, koje je izrečeno pred njom, gđa Arnu pocrvene, kao da joj je neko udario šamar posred lica.

- On nije tu, ponavljam vam!

Tada Maršalka, koja je gledala naokolo, mirno reče:

- Hoćemo li kući? Imam dole fijaker.

On se pravio da je ne čuje.

- Hajde, idemo!

- Da! To je zgodna prilika! Idite, idite! reče gđa Arnu.

Otišli su. Ona se nagnu preko ograde stepeništa da bi ih još gledala; i oštar, razdirući smeh, pade na njih sa visine stepenica. Frederik gurnu Rozanet u fijaker, sede prekoputa nje, i, za sve vreme puta, ne progovori ni reč.

Sam je bio uzrok obeščašćenja, čije ga je dejstvo duboko vređalo. U isti mah je osećao stid od ubistvenog poniženja i žalost za srećom; baš kad je trebalo da je osvoji, ona je neopozivo postala nešto nemoguće! I to zaslugom ove ovde, ove devojčure, ove kurve! Hteo je da je zadavi; gušio se. Kad su stigli kući, on baci šešir na nameštaj, otrže kravatu.

- Ah, divnu si stvar napravila, priznaj!

Ona ponosno stade pred njega.

- Pa šta s tim? Šta je tu loše?

- Kako! Ti me uhodiš?

- Zar je to moja krivica? Zašto ideš da se zabavljaš sa poštenim ženama?

- Pa šta s tim! Ja ne dopuštam da ih vređaš.

- Čime sam je uvredila?

Nije imao šta da odgovori, i glasom u kome je bilo još više mržnje, reče joj:

- Ali pre, na trkama...

- Ah, dojadio si mi već sa tim tvojim bivšim!

- Bednice!

On podiže pesnicu.

- Ne ubijaj me! Trudna sam!

Frederik ustuknu.

- Lažeš!

- Ta pogledaj me!

Ona uze lampu, i, pokazujući svoje lice, upita ga:

- Razumeš li se u te stvari?

Sitne žute mrlje pokrivala su joj kožu, koja je bila čudno naduvena. Frederik nije poricao ono što je očigledno. Prešao je do prozora i otvorio ga, prošetao nekoliko koraka gore-dole, zatim se sručio u fotelju.

Taj događaj je bio prava nesreća, koja je, pre svega, odlagala njihov raskid, a zatim remetila sve njegove planove. Uostalom, sama pomisao da će postati otac izgledala mu je smešna, neprihvatljiva. Ali zašto? Ako bi, umesto Maršalke... ? I njegova sanjarija postade toliko duboka, da je utonuo kao u neku halucinaciju. Video je tu, na tepihu, pred kaminom, jednu devojčicu. Ličila je na gđu Arnu i pomalo na njega; crnomanjasta i bela, crnih očiju, jakih obrva, s malom ružičastom pantljikom u kovrdžavoj kosi! O, kako bi je voleo! I činilo mu se da čuje njen glas: „Tata! Tata!“

Rozanet, koja se svukla, približi mu se, vide suzu u njegovim očima, i poljubi ga u čelo, ozbiljno. On ustade, rekavši:

- Ma naravno! Nećemo ubiti to žgepče!

Onda je ona mnogo brbljala. Biće muško, sasvim sigurno! Daće mu ime Frederik. Moraće polako da mu priprema pelene; i, videći je tako srećnu, obuze ga sažaljenje. Kako sad nije više osećao nikakvu ljutnju, hteo je da zna zašto je malopre ono uradila.

Gđa Vatnaz joj je uputila, tog istog dana, menicu, već odavno protestovanu; i ona je dotrčala kod Arnua da bi došla do para.

- Ja bih ti dao! reče Frederik.

- Bilo je mnogo prostije da uzmem od njega ono što mi je dužan, i da vratim Vatnazovoj hiljadu franaka.

- Samo joj to duguješ?

Ona odgovori:

- Samo to!

Sutradan, u devet sati uveče (čas koji je označio vratar), Frederik se uputi kod gđice Vatnaz.

Udarao se u nagomilan nameštaj u predsoblju. Ali vodio ga je zvuk glasova i muzike. On otvori neka vrata i nađe se usred *prijema*. Stojeći kraj klavira u koji je udarala neka gospođica u naočarima, Delmar, ozbiljan kao vladika, deklamovao je neku humanitarnu pesmu o prostituciji; a njegov potmulji glas je grmeo, podržavan udarcima akorda. Red žena sedeo je pored zida, gotovo sve u tamnoj odeći, bez kragni i manžetni na bluzama. Pet ili šest muškaraca, sve redom mislioci, sedeli su tu i tamo na stolicama. U fotelji je bio i neki bivši basnopisac, prava ruina od čoveka; a oštar zadah dveju gasnih lampi mešao se sa mirisom čokolade, kojom je bila ispunjena gomila šolja na stolu za kartanje.

Gđica Vatnaz, s orijentalnim pojasom oko struka, stajala je s jedne strane kamina. Disardije je bio s druge, prekoputa nje; videlo se da mu je nelagodno što je tu. Uostalom, nekako se stideo u tom umetničkom krugu.

Da li je Vatnazova prekinula sa Delmarom? Možda i nije. Međutim, izgledala je ljubomorna na mladog trgovačkog pomoćnika; i, kad je Frederik zatražio da nasamo razgovara s njom, ona dade znak Disardijeju da pođe s njima u njenu sobu. Kada je hiljadu franaka poredano po stolu, ona zatraži i kamate.

- Pa to nije ništa! reče Disardije.

- Ćuti kad ti kažem!

Taj kukavičluk jednog tako hrabrog čoveka bio je prijatan Frederiku, kao opravdanje za sopstveni. On vrati menicu, i nije više govorio o skandalu kod gđe Arnu. Ali su mu, od tada, sve Maršalkine mane postale očigledne.

Imala je neizlečivo loš ukus, bila je nepojmljivo lenja, neznalica kao neki divljak, čak toliko da je smatrala doktora Derožisa veoma slavnim; i bila je ponosna što ga prima u kuću, njega i njegovu suprugu, jer su oni bili „venčani“. S mnogo cepidlačenja upravljala je životom gđice Irme, jednog malog stvorenja, obdarenog ne bogzna kakvim glasom, koja je za pokrovitelja imala nekog „vrlo dobro situiranog“ gospodina, bivšeg carinskog činovnika, i vrlo veštog kartanju; Rozanet ga je zvala „moje debelo kućence“. Frederik takođe nije mogao da podnese ponavljanje glupih uzrečica kao što su: „Evo ti ga na! Ne davi! Nikad se ne zna, itd.“; i uporno je svakog jutra brisala prašinu sa svojih drangulija, navukavši par starih belih rukavica! Posebno ga je ljutilo

njeno ponašanje prema sluškinji, čiju je platu stalno isplaćivala sa zakašnjenjem, i koja joj je davala čak i na zajam. Onih dana kada su poravnavale račune, svađale su se kao piljarice, zatim su se mirile i ljubile. Postalo mu je dosadno s njom. Bilo mu je lakše kad su soarea kod gđe Dambrez opet počela.

Ova ga je prijatno zabavljala! Znala je sve intrige iz visokog društva, promene u ambasadama, osoblje krojačica; i, ako bi joj se omaklo da kaže nešto banalno, to je bilo u tako pristojnoj formi da je njena rečenica mogla da se protumači kao ustupak ili ironija. Trebalo ju je videti između dvadeset osoba koje razgovaraju, kako nikog ne zaboravlja, kako od njih izvlači odgovore koje želi, izbegavajući nezgodne! Vrlo jednostavne stvari koje je pričala, izgledale su kao poverljiva saopštenja; najmanji njen osmeh navodio je na razmišljanje; njena draž, najzad, kao i izvrstan miris koji je obično koristila, bila je mnogostruka i neobjašnjiva. Frederik bi, u njenom društvu, svaki put osećao zadovoljstvo koje daje neko otkriće; osim toga, uvek bi je zatekao podjednako vedru, na onaj njen osobit način, kao blistanje bistre vode. Ali zašto je njeno ponašanje prema nećaki bilo toliko hladno? Ona bi joj čak, s vremena na vreme, upućivala čudne poglede.

Kad god bi se postavilo pitanje udaje, ona je prigovarala g. Dambrezu da zdravlje „dragog deteta“ zahteva odlaganje, i odmah bi je odvodila u banju Balarik. Pri povratku su iskrsavale nove prepreke: mladić je bio bez položaja, ta velika ljubav nije izgledala ozbiljna, ništa nije smetalo da se pričekava. Martinon je odgovorio da će čekati. Njegovo ponašanje je bilo uzvišeno. On je Frederika kovao u zvezde. Uradio je i više: obaveštavao ga je o načinu kako da se dopadne gđi Dambrez, nagovestivši mu da je preko nećake doznao ujnina osećanja.

Što se tiče g. Dambreza, daleko od toga da je bio ljubomoran; on je obasipao pažnjom svog mladog prijatelja Frederika, pitao ga za savet povodom raznih stvari, brinuo se čak za njegovu budućnost, tako da mu je jednog dana, dok se govorilo o čiča-Roku, šapnuo na uvo, s prepredenim izrazom na licu:

- Dobro ste uradili.

A Sesil, mis Džon, posluga, vratar, svi su oni bili ljubazni prema njemu, svi u toj kući. Dolazio je svake večeri, ostavljajući Rozanet samu. Njeno buduće materinstvo načinilo ju je ozbiljnijom, čak pomalo tužnom, kao da ju je mučio neki nemir. Na sva pitanja odgovarala je:

- Varaš se! Sasvim se dobro osećam!

Ona je nekada potpisala pet menica; i, ne usuđujući se da to kaže Frederiku posle isplate prve, opet je odlazila Arnuu, koji joj je obećao, napismeno, trećinu svoje dobiti u društvu za osvetljenje gradova u Langdoku (jedno sjajno preduzeće), preporučujući joj da se ne koristi tim pismenom pre skupštine akcionara; a skupština je bila odlagana iz nedelje u nedelju.

Ali Maršalki je bio potreban novac. Ona bi pre umrla nego što bi zatražila od Frederika. Nije htela ni pare od njega. To bi pokvarilo njihovu ljubav. On je, istina, davao za održavanje kuće; ali kola uzeta mesečno pod najam, i drugi neophodni izdaci otkako je posećivao Dambrezove, sprečavali su ga da učini nešto više za svoju ljubavnicu. Dva ili tri puta, vraćajući se u neuobičajene sate, učinilo mu se da vidi muška leđa kako iščekavaju kroz odškrinuta vrata; a i ona je često izlazila, ne želeći da mu kaže kuda ide. Frederik nije pokušavao da ispituje stvari. Za koji dan doneće konačnu odluku. Sanjao je o jednom drugom životu, koji bi bio zanimljiviji i plemenitiji. Zbog tog ideala bio je popustljiv prema domu Dam-brezovih.

To je bila intimna filijala onih iz ulice Poatje. Tu je on sreo velikog M. A., čuvenog B., dubokoumnog G, rečitog Z., ogromnog N, stare govornike levog centra, paladine desnice, starovremenske gradonačelnike zlatne sredine, večite šmokljane jedne iste komične igre. Bio je zapanjen njihovim odvratnim rečnikom, njihovim sitničarstvom, njihovim pizmama, zlonamernošću, svim tim ljudima koji su izglasali Ustav a onda se upinjali da ga sruše; i oni su se silno batrgali, štampali manifeste, pamflete, biografije; Fimišonova biografija od Isona bila je remek-delo. Nonankur se bavio propagandom na selu, gospodin de Gremonvil radio je među sveštenstvom; Martinon je okupljao mlade buržuje. Svako se prema svojim mogućnostima bacio na posao, čak i sam Sizi. Misleći sada na ozbiljne stvari, jurio je preko celog dana kočijom po gradu, radeći za stranku.

G. Dambrez, kao neki barometar, stalno je izražavao poslednju promenu mišljenja o njoj. Nije se mogla povesti reč o Lamartinu, a da on ne navede reči nekog čoveka iz naroda: „Dosta s lirom!“ Kavenjak je sada bio, u njegovim očima, samo najobičniji izdajnik. Presednik, kome se divio čitava tri meseca, počeo je da pada u njegovim očima (jer

u njemu nije nalazio „dovoljno energije“); a kako je uvek morao da ima nekog spasioca, njegova zahvalnost, posle afere u Konzervatorijumu, bila je upućena Šangarniju: „Hvala Bogu, Šangarnije ... Nadajmo se da Šangarnije... O, nemamo čega da se bojimo sve dok Šangarnije... ‘

Uzdizali su do nebesa g. Tjera, zbog njegove knjige protiv socijalizma, u kojoj se pokazao isto toliko dobar mislilac koliko i pisac. Mnogo su se smejali Pjeru Leruu, koji je u Skupštini navodio odlomke filozofa. Zbijale su se šale sa falansteri-jama. Odlazili su u pozorište da tapšu *Vašaru ideja*; i poredili su pisce tog komada s Aristofanom. I Frederik je išao, kao i ostali.

Politička brbljivost i udoban život umrtvili su njegova moralna osećanja. Ma koliko osrednje da su mu izgledale te ličnosti, on je bio ponosan što ih poznaje, i u duši je želeo da i sam stekne buržujski ugled. Jedna ljubavnica kao gđa Dambrez doprinela bi tome.

I on počeo da radi šta je bilo potrebno za to.

Sretao bi se s njom u šetnji, nije propuštao priliku da je pozdravi u njenoj loži u pozorištu; i, znajući kada odlazi u crkvu, namestio bi se iza nekog stuba, u melanholičnoj pozi. Povodom raznih kurioziteta, obaveštenja o koncertima, u vezi sa pozajmljivanjem knjiga i časopisa, neprestano su kružila pisamca između njih. Osim svojih večernjih poseta, on je katkad dolazio i u kasna popodneva; i preživljavao je čitavu skalu radosti dok bi prolazio, redom, kroz veliku kapiju, dvorište, kroz predvorje, dva salona; najzad bi stigao u njen budoar, tih kao grob, mlak kao ložnica, gde se čovek spoticao o tapacirani nameštaj, između raznoraznih stvari raspoređenih tu i tamo; ormana za rublje, zaklona, kristalnih čaša i lakiranih poslužavnika, skupocenih tričarija od sedefa, slonovače, malahita, često obnavljenih. Bilo je i sasvim jednostavnih: tri oblutka iz Etretea, koji su služili kao pritiskivači za papir, frizonska kapa okačena o kineski paravan; sve su se te stvari, međutim, usklađivale; čak je čoveka zapanjivala otmenost sveopšteg izgleda, čemu su možda doprinosili visina tavanice, bogatstvo zavesa na vratima i duge svilene rojte, koje su padale na pozlaćene taburete.

Ona je skoro uvek sedela na malom kanabetu za dvoje, pored žardinjere koja je ukrašavala dasku na prozoru. Sedeći na ivici velikog pufa na točkićima, upućivao bi joj što opravdanije komplimente; a ona ga je gledala, s glavom malo nagnutom u stranu, nasmešena.

Čitao joj je pesme, unoseći u njih svu svoju dušu, da bi je uzbudio, da bi mu se divila. Ona ga je prekidala nekom ogovaračkom primedbom ili praktičnom opaskom; i njihovi su se razgovori svodili uvek na večno pitanje ljubavi! Pitali su se šta je prouzrokuje, da li je žene bolje osećaju od muškaraca, kakve su u tom smislu njihove razlike. Frederik se trudio da iskaže svoje mišljenje, izbegavajući u isti mah prostakluk i bljutavost. To se pretvaralo u neku vrstu borbe, čas prijatne, čas dosadne.

Nije osećao pored nje ono ushićenje čitavog svog bića koje ga je obuzimalo kraj gđe Arnu, ni veselu razuzdanost u koju ga je u prvo vreme dovodila Rozanet. Ali pohlepno ju je želeo kao nešto neobično i nedostupno, jer je bila otmena, jer je bila bogata, jer je bila pobožna, zamišljajući da su njena osećanja delikatna, retka kao njene čipke, s amajlijama oko vrata i stidom u razvratu.

Poslužio se starom ljubavlju. Govorio joj je, kao da ga je ona nadahnula, sve ono što je nekada osetio prema gđi Arnu, svoje čežnje, svoje zebnje, svoje snove. Ona je to primala kao osoba naviknuta na takve stvari, ne odbijajući ga otvoreno, ali ni najmanje ne popuštajući; i nije mu polazilo za rukom da je zavede, kao što ni Martinon nije uspevao da se oženi. Da bi se otarasila udvarača svoje nećake, optuživala ga je da je bacio oko na novac, i čak je zamolila svog muža da ga stavi na probu. G. Dambrez izjavi tim povodom mladiću, da Sesil, pošto je siročić siromašnih roditelja, nema ničeg „u izgledu“, pa ni miraza.

Martinon, ne verujući da je to istina, ili kako je već suviše zabrazdio da bi se povukao, ili zbog onih tvrdoglavosti idiota koje su postupci genija, odgovori da će njegova očevina, petnaest hiljada livri godišnje rente, biti dovoljna za njih. Ta neočekivana nesebičnost dirnu bankara. On mu obeća kauciju za blagajnika, primajući na sebe da mu obezbedi mesto; i, u maju 1850, Martinon se oženio gđicom Sesil. Nije bilo bala. Mladenci su otputovali još iste večeri za Italiju. Frederik je, sutradan, došao da poseti gđu Dambrez. Ona mu se učini bleđom nego inače. Jetko mu je protivurečila povodom dve ili tri sasvim beznačajne stvari. Uostalom, svi su ljudi egoisti.

Ima ih ipak odanih, pa makar to bio samo on.

- Ah, koješta! Kao i ostali!

Njeni očni kapci bili su crveni; plakala je. Zatim, nateravši sebe da

se osmehne:

- Oprostite mi! Grešim! Setila sam se nečeg žalosnog!

On ništa nije shvatao.

„Nije važno! Ona je slabija nego što sam mislio“, pomisli.

Zazvonila je da joj donesu čaše vode, otpila gutljaj, vratila čašu, zatim se žalila na način kako je grozno služe. Da bi je razgalio, on joj se ponudi za slugu, tvrdeći da je sposoban da dodaje tanjire, da briše prašinu s nameštaja, da najavljuje goste, da bude najzad sobar ili radije spoljni momak, mada je njima moda prošla. Voleo bi da sedi na zadnjem sedištu njenih kola, s petlovim perom na šeširu.

- A kako bih vas tek veličanstveno pratio peške, s ku-čencetom u rukama!

- Baš ste veseli, reče gđa Dambrez.

- Zar nije ludost, nastavi on, uzimati sve stvari ozbiljno? Bede je više nego dovoljno, zašto bismo je još izmišljali? Ništa nije dostojno muka jedne patnje.

Gđa Dambrez podiže obrve, u znak nejasnog odobravanja.

Ta sličnost u shvatanjima osmeli Frederika. Njegovi nekadašnji neuspesi delovali su, sada, na njegovu pronicljivost. On nastavi:

- Naši dedovi živeli su bolje. Zašto se ne prepustiti impulsu koji nas vuče? Ljubav, na kraju krajeva, nije sama po sebi nešto toliko značajno.

- Pa to je nemoralno, to što vi sad govorite!

Ponovo je zauzela mesto na malom kanabetu. On sede na ivicu, kraj njenih nogu.

- Zar ne vidite da lažem! Jer čovek, da bi se dopao ženama, mora da pokaže bezbrižnost lakrdijaša ili žar tragedije! One nam se podsmevaju kada im jednostavno kažemo da ih volimo! Ja smatram da su te hiperbole, koje njih zanimaju, oskvrnavljenje prave ljubavi; tako da čovek ne zna više kako da je izrazi, pogotovo pred onima... koje imaju... mnogo duha.

Ona ga je posmatrala poluzatvorenih trepavica. On je govorio tiše, nagnuvši se ka njenom licu.

- Da, vi me plašite! Ja vas možda vređam?... Oprostite!... Nisam hteo sve to da kažem! To nije moja krivica! Vi ste tako lepi!

Gđa Dambrez sklopi oči, i on se iznenadi lakoćom svoje pobede. Veliko drveće u bašti, koje se lako njihalo, utišalo se. Nepomični oblaci šarali su nebo dugim crvenim prugama, i činilo se kao da je nastupio

opšti predah. Tada se večeri slične ovoj, sa istim tišinama, nejasno javiše u njegovom sećanju. Gde li to je bilo?

On kleknu, uze njenu ruku, i zakle joj se na večnu ljubav. Zatim, dok je polazio, ona mu dade znak da priđe i šapnu mu:

- Vratite se na večeru! Bićemo sami!

Frederiku je, dok je silazio niz stepenice, bilo kao da je postao drugi čovek, da je okružen mirisnom toplotom staklenih bašti, da konačno ulazi u viši svet plemićkih preljuba i visokih spletki. Da bi zauzeo prvo mesto u njemu, bila je dovoljna jedna žena kao što je ova. Lakoma, svakako, na moć i novac, udata za prosečnog čoveka kome je izvanredno poslužila, ona je želela nekog jakog da bi je vodio. Ništa sad nije bilo nemoguće! Osećao se sposobnim da pređe dve stotine milja na konju, da radi više noći uzastopce, bez umora; njegovo je srce kipelo od oholosti.

Na trotoaru, pred njim, neki čovek u starom žaketu išao je oborene glave i s izrazom takve utučenosti, da se Frede-rik osvrnu da bi ga bolje video. Ovaj podiže glavu. Bio je to Delorije. Oklevao je. Frederik mu se baci oko vrata.

- Ah, dragi moj druže! Kako! To si ti!

I on ga odvuče svojoj kući, postavljajući mu istovremeno mnoga pitanja.

Bivši komesar Ledri-Rolena ispriča prvo o mukama koje je preživeo. Kako je propovedao bratstvo konzervativcima, a poštovanje zakona socijalistima; jedni su pucali na njega, a drugi spremali konopac da ga obese. Posle juna, nasilno su ga zbacili s položaja. Ušao je u neku zaveru sa zaplenjenim oružjem u Troa. Pustili su ga iz zatvora, u nedostatku dokaza. Zatim ga je izvršni odbor uputio u London, gde se šamarao sa svojom braćom, na jednom banketu. Kad se vratio u Pariz...

- Zašto nisi svratio do mene?

- Stalno si bio odsutan. Tvoj sluga se držao tajanstveno, nisam znao šta da mislim; osim toga, nisam hteo da se pojavim kao poražen.

Lupao je na vrata Demokratije, nudeći se da joj služi svojim perom, svojom reći, svojim postupcima; svuda je bio odbačen; bili su podozrivi prema njemu; i prodao je svoj sat, svoju biblioteku, svoje rublje.

- Bolje bi bilo da crkavam na galijama Bel-Ila, sa Senekalom!

Frederika, koji je u tom trenutku nameštao svoju kravatu, kao da nije mnogo uzbudila ta vest.

- Ah, prognan je, znači, naš dobri Senekal?

Delorije potvrdno odgovori, zavidljivo prelazeći pogledom preko zidova:

- Nije svako tako srećan kao ti!

- Izvini me, reče Frederik, ne primetivši aluziju, ali večeram u gradu. Pripremiće ti se nešto za večeru; poruči sve što želiš! Uzmi i moj krevet!

Pred tolikom pažnjom, Delorijeve gorčine nestade.

- Tvoj krevet? Ali... nije ti to zgodno!

- Ma ne! Imam ih ja i na drugoj strani!

- A, dobro onda, reče advokat smejući se. Gde večeraš?

- Kod gde Dambrez.

- Da to nije... slučajno... ?

- Suviše si radoznao, reče Frederik, s osmehom koji je potvrđivao tu pretpostavku.

Zatim je, pogledavši na zidni sat, ponovo seo.

- Tako znači! Ne treba očajavati, stari branioče naroda!

- Milost! Neka drugi vode brigu o njemu!

Advokat je mrzeo radnike, zato što je zbog njih propatio u unutrašnjosti, u jednom rudarskom kraju. Svako okno imenovalo je svoju privremenu vladu, koja mu je izdavala naređenja.

- Uostalom, njihovo ponašanje je svuda bilo krasno: u Lionu, Lilu, Avru, Parizu! Jer, služeći se primerom fabrikanta koji bi da isključe inostrane proizvode, ta gospoda traže da se proteraju engleski, nemački, belgijski i savojski radnici! Što se tiče njihove inteligencije, čemu li im je uopšte služilo, pod restauracijom, njihovo čuveno udruživanje? Osamsto tridesete, ušli su u nacionalnu gardu, nemajući čak ni toliko zdrave pameti da njom zagospodare! Zar se nisu, sutradan posle četrdeset osme, zanatska udruženja pojavila sa sopstvenim esnafskim zastavama!

Frederik mu odgovori:

- Nedostajala je varnica! Vi ste bili jednostavno sitni buržuiji, a najbolji među vama cepidlake! Radnici mogu samo da se žale; jer, ako se izuzme milion oduzet od kraljeve civilne liste, i koji ste vi njima dali s najpodlijim ulagivanjem, ništa drugo niste im ni dali osim praznih reči! Radnička knjižica ostaje u rukama gazde, i službenik (čak i pred sudom) ostaje u podređenom položaju pred svojim gospodarom, jer se

njegovoj reči ne veruje. Na kraju krajeva, Republika mi se čini zastarelom. Ko zna! Napredak se, možda, ne može ostvariti osim putem jedne aristokratije ili jednog čoveka! Podstrek dolazi uvek odozgo. Narod je maloletan, ma šta se tvrdilo!

- To je možda istina, reče Delorije.

Po Frederikovom mišljenju, široke mase građana želele su samo mir (naučio je nešto u domu Dambrezovih), i svi su izgledi bili na strani konzervativaca. Toj partiji, međutim, nedostaje novih ljudi.

- Kad bi se ti kandidovao, ja sam uveren...

On ne dovrši. Delorije je shvatio, prešao je s obe šake preko čela; a onda, najednom:

- A ti? Ništa te ne sprečava! Zašto ne bi ti bio narodni poslanik?

Usled dvostrukog izbora, u Obu je bilo upražnjeno jedno poslaničko mesto. G. Dambrez, ponovo izabran za Zakonodavnu skupštinu, pripadao je već jednom drugom okrugu.

- Hoćeš li da se ja pobrinem za to?

Poznavao je veliki broj krčmara, učitelja, lekara, notara i njihovih gazda.

Frederik oseti kako se opet raspaljuje njegova ambicija.

Delorije dodade:

- Trebalo bi da mi nađeš neko mesto u Parizu.

- O, to neće biti teško, preko Dambreza.

- Kad smo već govorili o rudnicima, nastavi advokat, šta je bilo s njegovim velikim akcionarskim društvom? Takva vrsta posla meni bi najbolje odgovarala! I ja bih im bio koristan, a u isto vreme bih sačuvao svoju nezavisnost.

Frederik obeća da će ga kroz dva-tri dana odvesti bankaru.

Njegov obed nasamo sa gđom Dambrez bio je nešto posebno. Ona se smešila preko puta njega, s druge strane stola, preko cveća u jednoj korpi, pod svetlošću viseće lampe; i, kako je prozor bio otvoren, videle su se zvezde. Govorili su vrlo malo, plašeći se, nesumnjivo, samih sebe; ali, čim bi posluga okrenula leđa, slali su jedno drugom poljupce s vrhova usana. On joj pomenu svoju misao o kandidovanju za poslanika. Složila se s njim, primivši čak na sebe da privoli g. Dambreza da poradi na tome.

Posle večere, pojavilo se nekoliko prijatelja da joj čestitaju i da je

žale: mora da joj je bilo tužno što nema više njene nećake? Uostalom, bilo je baš dobro za mladence što su otputovali; kasnije dolaze brige, deca! Ali Italija nije onakva kakvu je svet zamišlja! Međutim, mladenci su u dobu iluzija! Osim toga, medeni mesec sve ulepšava! Dva poslednja gosta koji su ostali bili su g. Gremonvil i Frederik. Diplomata nije hteo da ide. Najzad, u ponoć, on ustade. Gđa Dambrez dade znak Frederiku da pođe s njim, i zahvali mu za tu poslušnost stiskom ruke, slađim od svega.

Maršalka uskliknu od radosti ugledavši ga. Čekala ga je od pet sati. On joj, kao izvinjenje, navede da je morao da preduzme neophodan korak u korist Delorije. Njegovo lice imalo je pobedosan izgled, oreol, koji zaseni Rozanet.

- To je možda zbog tvog crnog fraka koji ti tako lepo stoji; ali nikada te još nisam videla tako lepog. Kako si lep!

U zanosu svoje nežnosti, ona se zakle u sebi da nikad više neće pripadati drugima, ma šta se desilo, makar morala i da crkne u bedi!

Njene lepe vlažne oči toliko su iskrile od silne strasti, da je Frederik privuče na svoja kolena i reče u sebi: „Baš sam prava svinja!“ čestitajući sam sebi na svojoj pokvarenosti.

IV

G. Dambrez je mislio, kad se Delorije pojavio kod njega, da opet oživi svoj veliki posao s rudnicima. Ali to spajanje svih kompanija u jedno jedino društvo nije bilo rado gledano; svi graknuše da se tu radi o monopolu, kao da za takvu vrstu preduzeća nije bio potreban ogroman kapital!

Delorije, koji je posebno u vezi sa tom posetom pročitao delo Gobeau i članke g. Šapa u *Rudarskom listu*, poznavao je savršeno ceo taj problem. On dokaza da je zakon od 1810. davao poslastičarima neosporno pravo. Uostalom, moglo bi se samom poduhvatu dati demokratsko obeležje: sprečiti spajanje rudarskih preduzeća bio bi atentat na samo načelo udruživanja.

G. Dambrez mu poveri beleške da bi napisao jednu predstavku. Što se pak tiče načina kako će mu isplatiti rad, dao mu je obećanja utoliko lepša koliko i nejasna.

Delorije se vratio kod Frederika i ispričao mu o sastanku. Osim toga, video je gđu Dambrez pri dnu stepenica, baš kad je izlazio.

- Mogu samo da ti čestitam na njoj!

Zatim su razgovarali o izborima. Trebalo je nešto izmisliti.

Tri dana kasnije, Delorije se opet pojavi, s jednim ispisanim listom hartije namenjenim novinama, koji je bio privatno pismo u kome je g. Dambrez odobravao kandidaturu njihovog prijatelja. Podržana od jednog konzervativca i hvaljena od jednog crvenog, ona je morala uspeti. Kako je kapitalista potpisao jednu takvu čudovišnu zamisao? Advokat je, bez ikakvog ustručavanja, lično pokazao pismo gđi Dambrez, koja je, našavši da je odlično, uzela na sebe da učini sve ostalo.

Taj korak iznenadi Frederika. Ali on ga odobri; zatim, kako je Delorije bio u dosluhu sa g. Rokom, on mu ispriča u kakvom se položaju nalazio u odnosu sa Luiz.

Delorije je oputovao; i Frederik je smatrao sebe vrlo jakim čovekom. Osećao je, uostalom, zasićenje, duboko zadovoljenje. Njegova radost što je osvojio bogatu ženu nije bila pomućena ničim što bi joj se protivilo; osećanje se usklađivalo sa sredinom. Sada je njegov život nailazio svuda na prijatnost.

Najlepše je, možda, bilo posmatrati gđu Dambrez, okruženu mnogim osobama, u njenom salonu. Pristojnost njenih manira navodila ga je da misli na njeno drugo držanje; dok je hladnim glasom govorila, prisećao se ljubavnih reči koje mu je tepala; svi znaci poštovanja ukazivani njenoj vrlini naslađivali su ga kao odavanje pošte upućeno njemu; i često bi mu došlo da uzvikne: „Pa ja je poznajem bolje nego vi! Ona je moja!“

Nije dugo trebalo da njihova veza postane priznata, prihvaćena stvar u društvu. Čitave jedne zime, gđa Dambrez vukla je Frederika sa sobom po otmenom svetu.

On je stizao gotovo uvek pre nje; i gledao bi je kako ulazi, golih ruku, s lepezom u ruci, s biserom u kosi. Zastala bi na pragu, vrata su bila kao neki ram oko nje, i ona bi neznatno oklevala, žmirkajući očima, ne bi li otkrila da li je on tu. Vraćala ga je kući u svojim kolima; kiša je šibala prozore; prolaznici su, kao senke, gacali po blatu; a oni, stisnuti jedno uz drugo, gledali bi na sve nejasno, s mirnim prezirom. Pod raznim izgovorima, ostajao bi po čitav sat u njenoj sobi.

Gđa Dambrez mu se, pre svega, podala iz dosade. Ali ovo poslednje iskušenje nije smelo biti izgubljeno. Ona je že-lela veliku ljubav, i poče da ga obasipa ulagivanjem i milovanjem.

Slala mu je cveće; izvezla mu je goblen na jednoj stolici; dala mu je tabakeru, mastionicu, hiljadu stvarčica za svakodnevnu upotrebu, da ne bi napravio nijedan pokret nezavisan od uspomene na nju. Te pažnje su ga, u početku, oduševljavale, ali ubrzo mu se učiniše kao nešto sasvim obično.

Uzimala je fijaker, otpuštala ga na ulazu u neki pasaž, izlazila na drugi kraj; zatim, kliznuvši duž zidova, s dvostrukim velom na licu, stizala je do ulice, gde ju je Frederik, koji je bio na straži, hitro uzimao ispod ruke, da bi je odveo svojoj kući. Njegova dva poslužitelja bila bi tada u šetnji, vratar je jurio u nabavke; ona bi se osvrtala svuda naokolo; ničeg nije imala da se plaši! I uzdahnula bi kao izgnanik koji opet vidi svoju domovinu. Sreća im je davala sve više hrabrosti. Njihovi sastanci postali su sve češći. Jedne večeri, čak, pojavila se, neočekivano, u balskoj haljini. Takva iznenađenja mogla su da budu opasna; on je prekori zbog nepromišljenosti; nije mu se dopala, uostalom. Dekolte njene haljine suviše je otkrivao njene mršave grudi.

On uvide tada ono što je od sebe krio, razočaranje svojih čula. Ipak je i dalje izigravao veliku strast; ali, da bi je osetio, morao je da u sećanju oživi sliku Rozanet ili gde Arnu.

Ta učmalost osećanja ostavljala mu je glavu potpuno slobodnom, i žudeo je više nego ikad za nekim visokim položajem u društvu. Kako je već imao jedan stepenik, najprostije je bilo da se njime i posluži.

Sredinom januara, jednoga jutra, ušao je Senekal u njegovu sobu za rad; i, na njegov iznenađeni usklik, odgovori da je postao Delorijev sekretar. Doneo mu je čak i jedno pismo. U njemu je bilo dobrih vesti, ali i prekora zbog njegovog nemara; trebalo je da već dođe tamo.

Budući narodni poslanik reče da će prekosutra krenuti na put.

Senekal nije izneo svoje mišljenje o ovoj kandidaturi. Govorio je o sebi, o javnim poslovima.

Ma koliko žalosni bili ti poslovi, on im se radovao; jer, išlo se ka komunizmu. Pre svega, sama je administracija tome vodila, pošto je svakog dana bilo sve više stvari kojima je vlada upravljala. Što se tiče svojine, ustav od '48, uprkos svoje slabosti, nije je štedeo; u ime javne dobrobiti, država je ubuduće mogla da uzme ono što je smatrala da je

pogodno za nju. Senekal se izjasnio za autoritet; i Frederik primeti u njegovom govoru sopstvene reči koje je rekao Delorijeu, samo preuveličane. Republikanac je grmeo čak i protiv nesposobnosti masa.

- Robespjer, zastupajući pravo manjine, doveo je Luja Šesnaestog pred Nacionalni konvent, i spasao narod. Cilj čini stvari zakonitim. Diktatura je ponekad neophodna. Živela tiranija, samo neka tiran čini dobro!

Njihova diskusija je dugo trajala, i, prilikom odlaska, Senekal je priznao (to je možda bio cilj njegove posete) da je Delorije počeo da gubi strpljenje zbog ćutanja g. Dambreza.

Međutim, g. Dambrez je bio bolestan. Frederik ga je viđao svakoga dana, jer je u svojstvu bliskog prijatelja bio priman kod njega.

Opozivanje generala Šangarnijea izuzetno je uzбудilo kapitalistu. Još iste večeri dobio je vatru u plućima, s teškim disanjem, tako da nije mogao da leži. Od pijavica je odmah nastupilo olakšanje, suvog kašlja je nestalo, disanje je postalo mirnije; i, osam dana kasnije, reče, gutajući supu:

- Ah, bolje mi je! Ali umalo što nisam zauvek otputovao!

- Ne bez mene! uzviknu gđa Dambrez, dajući na znanje da ona ne bi mogla da ga nadživi.

Umesto odgovora, on uputi prema njoj i njenom ljubavniku jedan čudan osmeh, u kome je bilo u isti mah i pomirenosti, i praštanja, i ironije, i čak nečeg nalik na žaoku, nekog gotovo veselog nagoveštaja da su se razumeli.

Frederik je hteo da otputuje za Nožan, ali se gđa Dambrez protivila tome; i on se pakovao i raspakivao, već prema razvoju Dambrezove bolesti.

Odjednom, g. Dambrez izbací veliku količinu krvi. „Naučne veličine“, odmah pozvane, nisu našle ništa novo. Noge su mu oticale, i slabost je rasla. Nekoliko puta izrazio je želju da vidi Sesil, koja je bila na drugom kraju Francuske, s mužem, postavljenim mesec dana ranije za blagajnika. Izričito je naredio da je pozovu. Gđa Dambrez napisa tri pisma, i pokaza mu ih.

Nemajući poverenja čak ni prema sestri kaluđerici, ona ga ni za trenutak nije ostavljala samog, nije više ni legala da spava. Osobe koje su se upisivale u knjigu kod vratara, obavještavale su se s divljenjem o njoj; a prolaznici su bili puni poštovanje pred količinom slame koja je

bila prosuta po ulici ispod prozora.

Na dan 12. februara, u pet sati, nastupi strahovito bljuvanje krvi. Dežurni lekar reče da je opasnost tu. Odjuriše brzo po sveštenika.

Za vreme ispovesti g. Dambreza, Gospođa ga je ljubopitljivo posmatrala izdaleka. Posle toga, mladi doktor stavi melem koji izaziva mehurove, i pričekala.

Svetlost lampi, zaklonjena nameštajem, nejednako je osvetljavala sobu. Frederik i gđa Dambrez, kraj bolesnikove postelje, posmatrali su samrtnika. Pored prozora, sveštenik i lekar poluglasno su razgovarali; sestra, na kolenima, šaputala je molitve.

Najzad se začu ropac. Ruke su se hladile, lice poče da bledi. Povremeno bi duboko uzdahnuo; zatim je sve rede disao; dve-tri nejasne reči predoše mu preko usana; on izbacila iz grudi kratak dah, istovremeno izvrnu oči, a glava pade sa strane, na jastuk.

Svi, čitav jedan minut, ostadoše nepomični.

Gđa Dambrez se približi, i, bez napora, jednostavno kao što se obavlja neka dužnost, sklopi mu očne kapke.

Ona zatim raširi obe ruke, izvi se u stasu kao u grču od suzdržavanog očajanja, i izađe iz sobe, oslanjajući se na lekara i kaluđericu. Četvrt sata kasnije, Frederik se pope u njenu sobu.

Tu se osećao neki neodređeni miris, isparenje finih stvari koje su je ispunjavale. Preko kreveta je bila prebačena crna haljina, oštro odudarajući od ružičastog pokrivača.

Gđa Dambrez je stajala kraj kamina. Ne pretpostavljajući da duboko žali, mislio je da je ipak pomalo tužna; i on je blagim glasom upita:

- Ti patiš?

- Ja? Ne, ni najmanje.

Kako se baš okrenula, opazi haljinu i poče da je razgleda: zatim mu reče da ne mora ni najmanje da se ustručava.

- Puši ako hoćeš! Ti si kod mene!

I, s dubokim uzdahom:

- Ah, Bogorodice! Kakvo oslobođenje!

Frederik je bio iznenađen usklikom. I reče joj, ljubeći je u ruku:

- Pa ipak smo bili slobodni!

Ta aluzija na nesmetanost njihove ljubavi kao da uvredi gđu Dambrez.

- Eh, ti i ne sanjaš kakve sam mu ja usluge činila, ni u kakvim sam

mukama živela!

- Kako?

- Pa da! Zar mi je to neka sigurnost imati uvek kraj sebe to kopile, dete uvedeno u kuću posle pet godina braka, koje bi ga, da nije bilo mene, sigurno navelo na neku glupost?

Tada mu ona objasni kako stoje njene stvari. Oni su se venčali po sistemu odvojenih dobara. Njena očevina iznosila je tri stotine hiljada franaka. Prema njihovom ugovoru, g. Dambrez joj je osigurao, u slučaju da ga nadživi, petnaest hiljada livri rente, s tim da joj pripadne i kuća u kojoj su živeli. Međutim, nešto kasnije, napravio je testament kojim joj je ostavljao svu svoju imovinu; a ta imovina vredela je, koliko se za sad znalo, tri miliona.

Frederik razrogači oči.

- Vredelo je da se čovek pomuči, zar ne? Ja sam svemu tome, uostalom, i doprinela. Samo sam branila svoje dobro; Sesil bi me nepravedno opljačkala.

- Zašto nije došla da vidi oca? reče Frederik.

Na to pitanje, gđa Dambrez se zagleda u njega; zatim, suvim glasom:

- Ne znam! Nema srca, očigledno! O, ja je poznajem! I zato neće dobiti ni prebijene pare od mene!

Sesil joj nije mnogo smetala, bar ne posle udaje.

- Ali, njena udaja! cerekajući se reče gđa Dambrez.

I bila je ljuta na sebe što se previše dobro ponašala prema toj marvi, koja je bila ljubomorna, koristoljubiva, dvolična. „Svi nedostaci oca!“ Ona ga je pljačkala sve više. Neverovatno lažljiva osoba, uostalom nemilosrdna, tvrda kao kamen, „loš čovek, loš čovek!“

I najmundrijima se omaknu greške. Gđa Dambrez je, iz preterane mržnje, upravo napravila jednu takvu grešku. Frederik, prekoputa nje, u fotelji, razmišljao je, zapanjen.

Ona ustade i nežno mu sede u krilo.

- Samo si ti dobar! Samo tebe volim!

Gledajući ga, njeno je srce omekšalo, živčana reakcija izazvala je suze u njenim očima, i ona prošaputa:

- Hoćeš li da me uzmeš za ženu?

Njemu se prvo učini da nije dobro razumeo. To bogatstvo ga je ošamutilo. Ona ponovi glasnije:

- Hoćeš li da me uzmeš za ženu?

Najzad joj on reče, smešeći se:

- Zar sumnjaš u to?

Zatim ga spopade stid i, da bi se nekako odužio pokojniku, ponudi se da bdi kraj njegovog odra. Ali, kako ga je bilo sramota tog pobožnog osećanja, on dodade, ravnodušnim glasom:

- To bi možda bilo pristojnije.

- Da, možda, reče ona. Zbog posluge.

Krevet je bio sasvim izvučen iz alkova. Kaluđerica je bila kraj nogu; a pored uzglavlja je stajao sveštenik, neki drugi, vrlo visok i mršav, nalik na Španca, fanatičnog izgleda. Na noćnom stočiću, prekrivenim belom salvetom, gorele su tri sveće.

Frederik uze stolicu i zagleda se u mrtvaca.

Njegovo lice bilo je žuto kao slama; malo krvave pene označavalo je krajeve usta. Imao je šalčić oko lobanje, pleteni prsluk, i srebrno raspeće na grudima, između skrštenih ruku.

Završen je bio taj uskovitlani život! Koliko li je puta taj čovek obišao razne kancelarije, koliko poredao cifara, sklopio poslova, čuo izveštaja! Koliko blebetanja, osmeha, klanjanja! Jer on je klicao Napoleonu, Kozacima, Luju XVIII, 1830-oj, radnicima, svim režimima, voleći Vlast takvom ljubavljju da je rado bio spreman i da plati, samo da bi se prodao.

Ali je ostavio za sobom imanje Fortel, tri fabrike u Pikardiji, šumu Kranse u Jonu, jedan majur blizu Orleana, ogroman broj hartija od vrednosti.

Frederik je, tako, sažeto predočio sebi njegovu imovinu; a ona je, međutim, trebalo njemu da pripadne! Prvo je mislio o tome „šta će se reći“, pa na poklon svojoj majci, na svoje buduće ekipaže, na jednog starog kočijaša koji je služio u porodici, i kome je hteo da poveri dužnost pazikuće. Livreja, naravno, neće ostati ista. On će uzeti veliki salon sebi za kancelariju. Ništa ne bi smetalo ako sruši tri zida, da dobije, na drugom spratu, galeriju slika. Možda bi se našao i način da dole napravi tursko kupatilo. Što se tiče g. Dambrezove kancelarije, jedne neprijatne odaje, čemu bi ona mogla da posluži?

Sveštenik, kad se ušmrkne, ili časna sestra, kad bi održavala vatru, grubo su prekidal i njegove sanjarije. Ali stvarnost ih je potvrđivala; leš je i dalje bio tu. Pokojnikovi očni kapci opet su se otvorili; i zenice, iako

utonule u lepljivu tminu, imale su zagonetan, nepodnošljiv izraz. Frederiku se činilo da u njima vidi kao neki prekor upućen njemu, i osećao je skoro grižu savesti, jer nikada nije imao razloga da se žali na tog čoveka, koji naprotiv... „Ma ostavi se! Matori bednik!“ i on ga je gledao sasvim izbliza, da bi se ohrabrio, dovikujući mu u mislima:

„Pa šta sad? Zar sam te ja ubio?“

Međutim, sveštenik je čitao svoj molitvenik; kaluđerica, nepomična, dremala je; fitilj triju sveća postajao je sve duži.

Čulo se, puna dva sata, potmulo kotrljanje kola ka Glavnoj pijaci. Okna pobeleše, prođe jedan fijaker, zatim krdo magaraca koje je kaskalo kolovozom, i udari čekića, uzvici uličnih prodavača, jeka trube; sve se već slivalo u gromki glas Pariza koji se budi.

Frederik krenu da posvršava poslove. Prvo je otišao u opštinu da prijavi smrtni slučaj; zatim, kada je nadležni lekar izdao uverenje, vratio se u opštinu da kaže koje je groblje izabrala porodica, i da se sporazume sa kancelarijom pogrebnog preduzeća.

Činovnik mu pokaza crtež i program; jedan je prikazivao različite klase sahrane, drugi pojedinosti dekora. Da li žele mrtvačka kola sa stubovima, ili kola s kičankama na konjima, s perjanicama za momke, sa inicijalima ili grbovima, sa fenjerima uvijenim u crno, sa čovekom za nošenje odličja, i s koliko fijakera? Frederik je bio široke ruke; gđa Dambrez je smatrala da ništa ne srne da se štedi.

Zatim je otišao u crkvu.

Kapelan za pogrebe počeo je s grdnjom pogrebnih preduzeća zbog preteranih cena; momak za odličja bio je zaista nepotreban; veći broj sveća bio bi mnogo korisniji! Ugovorili su tihu misu uz pratnju muzike. Frederik potpisa to što su se dogovorili, uz obavezu da plati sve troškove.

Otišao je zatim u Gradsku kuću da kupi grobno mesto. Zakup za dva metra u dužinu i metar u širinu koštao je pet stotina franaka. Da li želi pedesetogodišnji ili stalni zakup?

- O, stalni! reče Frederik.

Uzimao je stvar ozbiljno, trudio se. U dvorištu kuće čekao ga je kamenorezac da mu pokaže predračun i planove za grobnicu u grčkom, egipatskom, mavarskom stilu; ali je arhitekta kuće već razgovarao sa Gospođom o tome; i, na stolu, u predsoblju, nalazila se čitava gomila prospekata u vezi sa čišćenjem dušeka, dezinfekcijom

soba, različitim načinima balsamovanja.

Posle večere je otišao do krojača, zbog crnine za posluđu; i morao je da završi i poslednji posao, jer je naručio rukavice od dabrovine, a pristajale su samo rukavice od konca.

Kad je stigao sutradan u deset sati, veliki salon punio se svetom, i gotovo svi, prilazeći jedni drugima, žalosnog izgleda, govorili su:

- Pa video sam ga pre nepunih mesec dana! Gospode Bože! To je sudbina sviju nas!

- Da; ali potrudimo se da nas zadesi što kasnije!

Onda bi se lako nasmešili od zadovoljstva, pa bi čak započeli razgovor bez ikakve veze s događajem. Konačno, meštar ceremonije, u fraku i pantalonama do kolena, s mantijom i belim florovima na kraju rukava, u znak duboke žalosti, s mačem o boku i trorogim šeširovom ispod miške, izgovori, klanjajući se, uobičajene reči:

- Gospodo, kad budete našli za shodno.

I povorka krenu.

Bio je pazarni dan cveća na trgu Madlen. Vreme je bilo vedro i blago; a povetarac, koji je pomalo klatio šatre od platna, nadimao je, po ivicama, ogromnu crnu draperiju na ulazu u crkvu. Grb Dambreza, na kvadratu od somota, na tri mesta se nalazio na njoj. Bio je *od peska sa zlatnom levom rukom stisnutom u pesnicu, u srebrnoj rukavici, sa grofovskom krunom i devizom: Svim putevima.*

Nosioći popeše težak mrtvački sanduk uz stepenice, i svi uđoše u crkvu.

Šest kapela, poluluk i stolice bili su presvučeni crnom čojom. Katafalk pri dnu hora bio je, s velikim svećama, jedno jedino žarište žute svetlosti. Sa dve strane, na kandelabrima, goreli su plamenovi na špiritusu.

Najugledniji zauzeše mesta pred oltarom, ostali pod svodom; i otpoče opelo.

Osim kod nekolicine, versko nepoznavanje obreda bilo je kod svih toliko veliko, da im je meštar ceremonije, s vremena na vreme, davao rukom znak da ustanu, da kleknu, da opet sednu. Orgulje i dva kontrabasa smenjivali su se s glasovima; u međuvremenu, kad bi nastala tišina, začulo bi se mrmljanje sveštenika za oltarom; zatim bi opet odjeknuli muzika i glasovi.

Dan bez sjaja padao je sa tri kupole; ali su otvorena vrata,

vodoravno, kao reku, propuštala belu svetlost koja je padala na gole glave; i, u vazduhu, na polovini visine crkve, lelujala je senka, prožeta odsjajem zlata koje je krasilo ispupčenja na stubovima i lišće kapitela.

Frederik, da bi se rasonodio, slušao je *Dies irae*, posmatrao prisutne, trudio se da vidi suviše uzdignute slike koje su predstavljale Magdalenin život. Srećom, Pelren je seo kraj njega, i odmah otpoče, povodom freski, dugu raspravu. Zvono odjeknu. Izađoše iz crkve.

Pogrebna kola, ukrašena oborenim draperijama i visokim perjanicama, uputiše se ka groblju Per-Lašez, sa zapregom od četiri crna konja koji su imali upletenu grivu, perje na glavi, i do kopita bili pokriveni ašama optočenim srebrom. Njihov kočijaš, u jahaćim čizmama, nosio je trorogi šešir s dugim crnim velom. Konopce sa strane držala su četiri lica; rizničar Narodne skupštine, jedan član Opšteg saveta Ob, jedan delegat rudarskog preduzeća, i Fimišon, kao prijatelj. Kola s pokojnikom i dvanaest fijakera sa ožalošćenima išli su napred. Povorka, pozadi, ispunjavala je sredinu bulevara.

Da bi videli sve to, prolaznici su se zaustavljali; žene, s bebama na rukama, pele su se na stolice, a ljudi koji su pili pivo u kafanama pojavljivali su se na prozorima, sa bilijarskim štapom.

Put je bio dug, i, kao na svečanim ručkovima na kojima se ljudi najpre uzdržavaju, a zatim postaju razgovorni, kruto držanje ubrzo popusti. Razgovaralo se samo o odbijanju Skupštine da usvoji predlog o povećanju prinadležnosti Predsedniku Republike. G. Piskatori je bio preterano opor, Montalanber, „veličanstven kao obično“, a gospoda Šanbrol, Pidu, Kreton, cela komisija, trebalo je, možda, da prihvati mišljenje gospode Kenten-Bošara i Difura.

Ti razgovori nastaviše se u ulici Rokat, načičkanjoj dućanima u kojima su samo lančići od obojenog stakla i crni koturovi pokriveni crtežima i pozlaćenim slovima, usled čega te radnje liče na pećine pune stalaktita i na prodavnice fajansa. Ali, pred kapijom groblja, svi odjednom začutaše.

Grobovi su se uzdizali između drveća, slomljeni stubovi, piramide, hramovi, dolmeni, obelisci, etrurske grobnice sa bronzanim vratima. Tu i tamo, videla se u grobnicama kao neka vrsta posmrtnih budoara, sa rustičnim foteljama i stolicama na rasklapanje. Paučina je visila kao tralje s lančića na urnama; a prašina je pokrivala kite od satenskih pantljika i raspeća. Svuda, na kamenim ogradama, na nadgrobnim

pločama, venci od smilja i svećnjaci, vaze, cveće, crni diskovi ukrašeni pozlaćenim slovima, statuetete od gipsa: mali dečaci i male devojke ili mali anđeli uzdignuti mesinganom žicom; neki su imali čak i krov od cinka nad glavom. Ogromna užad od armiranog stakla, crnog, belog i plavog, spuštala su se od stuba do nadgrobne ploče na zemlji, sa dugim prevojima, kao zmijske; od sunca, koje je sijalo pravo s visine, blistala su između krstača od crnog drveta; a pogrebna kola išla su putevima koji su bili kaldrmisani kao ulice nekog grada. S vremena na vreme zaškripale bi osovine. Žene na kolenima, dok su im se haljine vukle po travi, blago su šaputale mrtvima. Beličasti dim izvijao se iz zelenila tisa. To su bili napušteni darovi pokojnicima, ostaci koje su spaljivali.

Raka g. Dambreza bila je u blizini grobova Maniela i Benžamena Konstana. Teren se spuštao, na tom mestu, oštrom padinom. Niže su vrhovi zelenog drveća; dalje, dimnjaci vatrogasnih pumpi, zatim ceo veliki grad.

Frederik je mogao da se divi pejzažu dok su držali govore.

Prvi govor bio je u ime Skupštine, drugi u ime Opšteg saveta okruga Ob, treći u ime Rudarskog društva iz Sone-i-Loare, četvrti u ime Poljoprivrednog društva iz Jona; bio je još jedan, u ime nekog filantropskog društva. Na kraju, dok se svet već razilazio, neki nepoznati čovek počeo da čita šesti govor, u ime Antikvarskog društva iz Amijena.

I svi su iskoristili priliku da grme protiv socijalizma, čija je žrtva bio g. Dambrez. Prizor anarhije i njegova odanost redu skratili su mu dane. Uz dizali su do nebesa njegovu prosvećenost, njegovo poštenje, njegovu plemenitost, pa čak njegovo ćutanje na poslaničkom poslu, jer, ako nije bio govornik, imao je druge solidne vrline, koje vrede hiljadu puta više, itd... sa svim recima koje treba reći: „Prerani kraj - večno žaljenje - druga domovina - zbogom, ili tačnije: doviđenja!“

Zemlja, izmešana sa šljunkom, pade; i više među ljudima nije imalo šta da se govori o njemu.

Progovorilo se još nešto malo dok su silazili sa groblja; i nisu se ustručavali da ga procenjuju. Ison, koji je imao da napiše izveštaj s pogreba u novinama, ponovi, u šali, sve govore; jer na kraju krajeva, dobričina Dambrez bio je jedan od najuglednijih *podmitljivaca* prethodnog režima. Zatim fijakeri za ožalošćene vratiše buržuje njihovim poslovima; ceremonija nije, srećom, suviše dugo trajala; bili

su time zadovoljni.

Umoran, Frederik se vratio kući.

Kada se sutradan pojavio kod Dambrezovih, obavestiše ga da je Gospođa dole, u kancelariji. Fascikle, fioke bile su otvorene na sve strane, računovodstvene knjige razbacane levo-desno; jedan omot hartijetina, koji je nosio natpis „Propale naplate“, vukao se po zemlji; umalo što nije pao preko njega, i on ga podiže. Gđa Dambrez je nestajala pod hrpom papira u velikoj fotelji.

- Gde ste? Šta se dešava?

Ona skoči sa sedišta.

- Šta se dešava? Ja sam propala, propala! Razumeš li?

G. Adolf Langloa, notar, pozvao ju je u svoju kancelariju, i saopštio joj jedan testament koji je njen muž napisao pre njihovog venčanja. On je sve ostavljao Sesil; a drugi testament je bio izgubljen. Frederik preblede kao krpa. Verovatno nije dobro tražila?

- Pa gledaj! reče gđa Dambrez, pokazujući mu odaju.

Obe su kase zjapile, razlupane maljem; prevrnula je i pult, pretražila uzidane ormane, pretresla slamarice, kad, odjednom, kriknuvši, polete u jedan ugao gde je spazila neku malu kutiju sa bakarnom bravom; ona je otvori, ništa!

- Ah, bednik! A ja sam ga s toliko predanosti negovala!

Zatim brižnu u plač.

- Možda je na nekom drugom mestu? reče Frederik.

- O, ne! Bio je tu! U ovoj kasi. Videla sam ga tu nedavno. Spaljen je! Ubeđena sam!

Jednog dana, na početku svoje bolesti, g. Dambrez je sišao da potpiše neke hartije.

- Tada je to uradio!

I ona se sruči na stolicu, uništena. Majka u žalosti ne bi mogla biti utučenija kraj prazne kolvke nego što je bila gđa Dambrez kraj razjapljenih kasa. Najzad je njen bol - uprkos niskim razlozima koji su ga izazvali - izgledao tako dubok, da on pokuša da je uteši, govoreći joj da, na kraju krajeva, nije ostala sasvim u bedi.

- Pa to je beda, kad ne mogu da ti pružim veliko bogatstvo.

Imala je svega trideset hiljada livri rente, ne računajući tu kuću, koja je možda vredela od osamnaest do dvadeset.

Iako je to bilo izobilje za Frederika, on ipak oseti razočaranje.

Zbogom lepi snovi i rasipni živote kojim je mislio da će živeti! Čast ga je prisiljavala da se oženi gđom Dambrez. Razmišljao je na trenutak, a zatim nežnim glasom reče:

- Imaću ipak tebe!

Ona mu se baci u zagrljaj; i on je steže na grudi, s razneženošću u kojoj je bilo i pomalo divljenja prema samom sebi. Gđa Dambrez, kojoj suze nisu više tekle, podiže glavu, lica ozarenog srećom, i, uzevši ga za ruku, reče:

- Ah, nikad nisam sumnjala! Računala sam s tim!

To što je ona unapred bila uverena u ono što je on smatrao kao časno delo, uopšte mu se nije dopalo.

Odvela ga je zatim u svoju sobu, i oni počеше da kuju planove. Frederik je sada morao da misli kako da se progura napred. Dala mu je čak odlične savete u vezi s njegovom kandidaturom za poslanika.

Prvi uslov bio je da zna dve-tri rečenice iz političke ekonomije. Morao je da izabere nešto posebno, kao što je ergela, na primer, da napiše nekoliko studija o nekom pitanju lokalnog značaja, da ima uvek na raspoloženju poštanske ispostave i trafike, da može da učini što je moguće više sitnih usluga. G. Dambrez je u tom poslu bio primer za ugled. Tako je jednom, u unutrašnjosti, zaustavio svoja kola puna prijatelja pred radnjom nekog obučara, i kupio od njega dvanaest pari cipela za svoje zvanice, a za sebe neke grozne čizme, koje je čak imao hrabrosti da nosi petnaestak dana. Ova ih je anegdota razvedrila. Ona ispriča još neke, i to s puno draži, mladosti i duha.

Odobrila je njegovu nameru da odmah otputuje u No-žan. Njihov rastanak je bio nežan; zatim, na pragu, ona mu prošaputa još jednom:

- Voliš me, zar ne?

- Zauvek! odgovori on.

Jedan momak čekao ga je kod kuće, s nekoliko reči ispisanih olovkom, koje su ga obaveštavale da će se Rozanet uskoro poroditi. Bio je već nekoliko dana toliko zauzet drugim poslovima, da nije više ni mislio na to. Ona je otišla u neki posebni zavod, u Šajou.

Frederik uze fijaker i ode.

Na uglu ulice Marbef, pročitao je na jednoj dasci, napisano krupnim slovima: „Bolnica i porodilište gđe Alesandri, babice prve klase, bivše učenice Materinstva, pisca raznih dela, itd.“ Zatim, na sredini ulice, na

malim sporednim vratima, firma se ponavljala (bez reči porodilište): „Bolnica gđe Alesandri“, sa svima titulama.

On lupi zvekirom.

Sobarica, nalik na subretu, uvede ga u salon, ukrašen stolom od mahagonija, foteljama od crvenkastog somota, i časovnikom pod zvonom.

Gotovo odmah se pojavi i Gospođa, visoka crnka četrdesetih godina, vitka u struku, lepih očiju, otmenih manira, koja saopšti Frederiku srećan porođaj majke, i odvede ga u sobu.

Rozanet se neizrecivo blago nasmeši; i, kao preplavljena talasima ljubavi koji su je gušili, tihim glasom reče:

- Dečko, tu, tu! pokazujući na malu kolevku pored kreveta.

On razgrnu zavese i ugleda, nasred rublja, nešto žučkastocrveno, strahovito naborano, što je neprijatno mirisalo i kmečalo.

- Poljubi ga!

- Ali bojim se da ga ne povredim.

- Ne! Ne!

Tada on poljubi, vrhovima usana, svoje dete.

- Kako liči na tebe!

I ona mu se svojim slabim rukama obesi o vrat, s izlivom osećanja kakvo još nikad nije video.

On se priseti gđe Dambrez. Prebacivao je sebi kao neku gadost što je varao ovo jadno stvorenje, koje je volelo i patilo u svoj iskrenosti svoje prirode. Nekoliko dana joj je pravio društvo sve do večeri.

Ona je bila srećna u toj diskretnoj kući; čak su i prozorska krila fasade bila stalno zatvorena; njena soba, presvučena svetlim persijskim platnom, gledala je na veliku baštu; gđa Alesandri, čija je jedina mana bila što je navodila slavne lekare kao svoje bliske prijatelje, bila je prema njoj veoma pažljiva; drugim porodiljama, koje su uglavnom bile devojke iz unutrašnjosti, bilo je mnogo dosadno, jer nisu imale nikog da ih obiđe; Rozanet je primetila da joj zavide, i to reče Frederiku s mnogo ponosa. Morala je, međutim, tiho da govori; pregrade su bile tanke i svi su prisluškiivali, i pored neprekidne svirke klavira.

Na kraju, trebalo je već da krene za Nožan, kad dobi pismo od Delorijea.

Pojavila su se dva nova kandidata, jedan konzervativac, drugi crven; neki treći, kakav god bio, nije mogao da računa na uspeh. To je

bila Frederikova greška; propustio je pravi trenutak, trebalo je da dođe ranije, da se razmrda. „Nisi bio čak ni na skupštini poljoprivrednog udruženja!“ Advokat ga je grdio što nije imao nikakve veze s novinama. „Ah, da si slušao nekad moje savete! Kad bismo imali naš list!“ On nije odustajao od toga. Uostalom, mnogi koji bi glasali za njega iz poštovanja prema g. Dambrezu, sad bi ga napustili. Delorije je bio jedan od tih. Kako nije imao više čemu da se nada od kapitaliste, ostavljao je na cedilu njegovog štíćenika.

Frederik odnese pismo gđi Dambrez.

- Nisi, dakle, bio u Nožanu? reče ona.

- Po čemu?

- Po tome što sam videla Delorijea pre tri dana.

Saznavši za smrt njenog muža, advokat je došao da joj vrati beleške o rudnicima i ponudi joj svoje usluge kao poslovan čovek. Frederiku je to čudno izgledalo; a šta je radio njegov prijatelj, tamo?

Gđa Dambrez je zahtevala da sazna gde je proveo vreme od njihovog rastanka.

- Bio sam bolestan, odgovori on.

- Trebalo je bar da me obavestiš.

- O, nije to bilo ništa.

Uostalom, imao je silnih uznemiravanja u poslu, sastanaka, poseta.

Vodio je otada dvostruki život, verno spavajući kod Maršalke i provodeći popodneva kod gde Dambrez, tako da mu je jedva ostajalo, sredinom dana, po jedan sat slobodno.

Dete je bilo na selu, u Andiju. Išli su da ga obilaze svake nedelje.

Dojkinjina kuća nalazila se na uzvišici sela, u dnu jednog dvorišta mračnog kao rupa, sa slamom po zemlji, kokoškama tu i tamo, s dvokolicama za povrće pod šupom. Rozanet bi počela s pomamnim ljubljenjem svog detenceta; i, obuzeta nekom vrstom zanosa, tumarala je na sve strane, pokušavala da muze kozu, jela prost seljački hleb, udisala miris stajskog đubriva, htela da ponese malo od njega u svojoj maramici.

Zatim bi dugo šetali; ona bi ulazila kod baštovana, kidala grane jorgovana koje su visile preko zidova, vikala: „Đi! magare!“ magarcima koji su vukli dvokolice, zastajala da kroz kapije gleda unutrašnjost lepih bašti; ili bi dojkinja uzela dete, namestila ga u senci oraha; i dve bi žene pričale, po čitave sate, neverovatno dosadne

gluposti.

Frederik, pored njih, posmatrao bi kvadratu vinograda na kosom zemljištu, s krošnjom nekog drveta tu i tamo, prašnjave staze nalik na sive pantljike, kuće kao bele i crvene mrlje usred zelenila; a katkad bi se dim neke lokomotive pružao vodoravno, u podnožju bregova pokrivenih lišćem, kao neko ogromno nojevo pero čiji bi lakši kraj odletao.

Zatim bi se njegov pogled spustio na sina. Zamišljao ga je mladićem, napraviće od njega sebi prijatelja; ali on će možda biti neki glupak, bednik u svakom slučaju. Nezakonitost njegovog rođenja uvek će ga pritiskati; bolje bi za njega bilo da se nije ni rodio, i Frederik je šaputao: "Jadno dete!" srca punog neke neshvatljive tuge.

Često bi propustili poslednji voz. Tada ga je gđa Dambrez prekorevala zbog netačnosti. On je izmišljao čitave priče.

Morao je da ih izmišlja i za Rozanet. Ona nije mogla da shvati na šta on traći sve svoje večeri; i, kad bi poslala nekog njegovoj kući, nikada ga nije bilo. Jednog dana, kad se tamo zatekao, one se obe pojaviše gotovo u isto vreme. On izvede Maršalku i sakri gđu Dambrez, rekavši joj da samo što nije stigla njegova majka.

Uskoro su te laži počele da ga zabavljaju; jednoj je ponavljao zakletvu koju tek što je dao drugoj; slao im je iste bukete, pisao im istovremeno, zatim ih je upoređivao; uvek je treća bila prisutna u njegovim mislima. Nemogućnost da je ima opravdavala je u njegovim očima sva ta neverstva, koja su davala maha njegovom uživanju, jer su predstavljala stalnu promenu; i ukoliko je više varao bilo koju od njih dve, utoliko ga je baš ta više volela, kao da su se njihove ljubavi uzajamno podgrevale, i kao da je svaka od njih, nekom drugom vrstom takmičenja, nastojala da on zaboravi onu drugu.

- Divi se mom poverenju! reče jednog dana gđa Dambrez, otvarajući pismo kojim su je obavestavali da g. Moro živi u divljem braku sa nekom Roz Bron.

- Da nije to slučajno ona devojka sa hipodroma?

- Kakva glupost! odgovori on. Dozvoli da vidim.

Pismo, napisano štampanim slovima, nije bilo potpisano. Gđa Dambrez je, u početku, trpela tu milosnicu koja je skrivala njihovu preljubu. Ali, kad je njena ljubav postala jača, zahtevala je raskid, do koga je već odavno došlo, po tvrđenju Frederika; i, kad je on završio sa

svojim protestima, ona mu reče, žmirkajući očima u kojima je blistao pogled nalik na vrh bodeža ispod muslina:

- A ona druga?
- Koja druga?
- Žena fabrikanta fajansa!

On prezrivo slegnu ramenima. Ona ne reče ništa više.

Ali, mesec dana kasnije, baš kad su govorili o poštenju i vernosti, i dok je on uzdizao svoje (okolišnim putem, iz obazrivosti), ona mu reče:

- Istina je, pošten si, više ne ideš tamo.

Frederik, koji je pomislio na Maršalku, promuća:

- Kuda to?
- Kod gđe Arnu.

On poče da je moli da mu kaže otkud joj to obaveštenje. Dobila ga je iz druge ruke, preko svoje krojačice, gđe Reženbar.

Tako znači, ona je poznavala njegov život, a on ništa nije znao o njoj!

Međutim, pronašao je u njenom kabinetu za garderobu minijaturu nekog gospodina sa dugim brcima: da li je to bio isti o kome su mu nekad pričali neku mutnu samoubilačku povest. Ali nije bilo nikakvih mogućnosti da o tome sazna nešto detaljnije! Čemu, uostalom? Ženska srca su kao one male komode sa tajnim skrovištima, prepune fioka koje se uvlače jedne u druge; uzalud se čovek muči, polomi nokte, da bi na kraju, negde na dnu, pronašao neki sparušeni cvet, prašinu ili ništa! Osim toga, možda se i plašio da ne sazna previše o njoj.

Ona ga je primoravala da odbija pozive tamo kuda nije mogla da ide s njim, držala ga je stalno uz sebe, strahovala da ga ne izgubi; i, uprkos tog zajedničkog života, svakog dana sve prisnijeg, iznenada bi se između njih otvorile duboke provalije, povodom beznačajnih stvari, pri oceni neke osobe, nekog umetničkog dela.

Imala je svoj način da svira na klaviru, tačan i tvrd. Njen spiritualizam (gđa Dambrez je verovala u seobu duša na zvezde) nije je sprečavao da drži svoju kasu u savršenom redu. Bila je ohola u ophođenju s ljudima; njene su oči ostajale suve pred dronjcima siromaha. Bezazleni egoizam izbijao je iz njenih uobičajenih uzrečica: „Baš me briga! Bila bih isuviše dobra! Zar mi to treba!“ i hiljadu odbojnih, nerazumljivih sitnih postupaka. Bila je u stanju da prisluškuje iza vrata; svakako je lagala svog ispovednika. Iz žudnje za

gospodarenjem, zahtevala je da je Frederik prati nedeljom u crkvu. Poslušao je, noseći molitvenik.

Gubitak nasledstva vidno ju je promenio. Ti znaci tuge, koji su pripisivani smrti g. Dambreza, učinili su je zanimljivom; i, kao nekada, ona je primala mnogo zvanica. Posle Frederikovog izbornog neuspeha, poželela je za njih dvoje neku ambasadu u Nemačkoj; i zato je pre svega trebalo da se podvrgnu idejama koje su vladale.

Jedni su hteli carstvo, drugi Orleance, neki konta de Šambor; ali svi su se slagali u tome da je decentralizacija hitno potrebna, i predloženo je nekoliko načina, kao što su: ispresecati Pariz u mnoštvo velikih ulica, kako bi se u njemu napravila sela, prebaciti sedište vlade u Versaj, premestiti visoke škole u Burž, ukinuti biblioteke, poveriti sve divizijskim generalima; i svi su kovali u zvezde selo, nepismenog čoveka koji po prirodi ima više zdrave pameti od ostalih! Mržnji je bilo na pretek: mržnja protiv učitelja osnovnih škola i protiv vinarskih trgovaca, protiv časova iz filozofije, protiv predavanja iz istorije, protiv romana, crvenih prsluka, dugih brada, protiv svake nezavisnosti, protiv svake individualne manifestacije; jer je trebalo „uzdići načelo autoriteta“; neka se ono vrši u ime bilo koga, neka dolazi s bilo koje strane, samo neka to bude

Sila, Autoritet! Konzervativci su sada govorili kao Senekal. Frederik ništa više nije razumevao; i on je nailazio kod Maršalke na iste razgovore, koje su vodili isti ljudi!

Saloni kurtizana (od tog vremena počinje njihov značaj) bili su neutralan teren, gde su se sretali reacionari različitih shvatanja. Isona, koji se posvetio opanjkavanju savremenih veličina (dobra stvar za uspostavu Reda), nadahnuo je Rozanet željom da i ona, kao i druge, ima svoje večeri; on će o njima davati izveštaje u novinama; i on dovede prvo jednog ozbiljnog čoveka, Fimišona; zatim se pojaviše Nonankur, g. de Gremonvil, onda de Larsijoa, bivši okružni načelnik, i Sizi, koji je sad postao agronom, bretonac i više nego ikad hrišćanin.

Dolazili su, osim toga, i Maršalkini bivši ljubavnici, kao baron de Komeng, kont de Žimijak, i još nekolicina drugih; njihovo slobodno ponašanje vređalo je Frederika.

Da bi se pokazao kao dobar domaćin, počeo je da troši više na kuću. Tada uzeše jednog lakeja, promeniše stan, i nabaviše nov nameštaj. Ti izdaci su bili korisni, da bi njegovu ženidbu učinili manje

nesrazmernom u odnosu na njegovu imovinu. I zato se ona strahovito smanjivala; a Rozanet ništa od svega toga nije mogla da shvati!

Propala buržujka, ona je obožavala domaći život, spokojan kutak. Međutim, bila je zadovoljna što ima svoj „dan“; govorila je: „Te žene!“ misleći o sebi ravnima: htela je da bude „dama iz visokog društva“, verovala je da je to. Molila ga je da ne puši više u salonu, pokušala je da ga natera da posti, iz pristojnosti.

Pretvarala se, na kraju krajeva, jer je postala ozbiljna, i čak je, pre nego što bi legla, bivala pomalo melanholična, kao što ima kiparisa na ulazu u kabare.

On je otkrio uzrok tome: sanjala je o udaji, i ona! Frederik je bio očajan. Uostalom, pamtio je njenu pojavu kod gde Arnu, a bio je i kivan na nju zbog njenog dugog opiranja.

Pokušao je da otkrije ko su bili njeni ljubavnici. Ona ih je sve poricala. Obuzela ga je neka vrsta ljubomore. Ljutili su ga pokloni koje je nekad primila, koje prima; i ukoliko ga je više nervirala sama suština njene ličnosti, utoliko ga je snažna čulna i životinjska žudnja vukla njoj - bile su to trenutne iluzije koje su se brzo pretvarale u mržnju.

Njene reči, njen glas, njen osmeh, ništa mu se više nije sviđalo, pogotovo njeni pogledi, to uvek bistro i glupo žensko oko. Toliko je ponekad bio sit nje, da bi bi bez trunke uzbuđenja mogao da je gleda kako umire. Ali kako da se naljuti? Svojom blagošću ga je dovodila do očajanja.

Delorije se opet pojavio i objasnio svoj boravak u Nožanu, rekavši da se tamo pogađao oko mesta notara. Frederik je bio srećan što ga opet vidi - to je bio neko! I on ga pozva da bude treći u društvu.

Advokat je večeravao kod njih s vremena na vreme, i, kad bi izbili sitni nesporazumi, podržavao je Rozanet, tako da mu jednom Frederik reče:

- E pa spavaj s njom ako te to zanima! - Toliko je želeo neki slučaj koji bi ga spasao nje.

Oko sredine juna, primila je akt kojim joj je Atanas Gotro, sudski izvršilac, naložio da isplati četiri hiljade franaka koje je dugovala gđici Klemans Vatnaz; u protivnom, doći će sutradan da joj popiše stvari.

Zaista, od četiri menice koje je nekad potpisala, samo jedna je bila

isplaćena, novac koji je otada mogla da prikupi potrošila je na druge potrebe.

Ona odjuri do Arnua. Stanovao je u predgrađu Sen-Žermen, ali nije znala u kojoj ulici. Otišla je fijakerom do drugih prijatelja, nikog nije našla, i vratila se kući očajna. Ništa nije htela da saopšti Frederiku, plašeći se da ta nova priča ne pokvari njenu udaju.

Sutradan ujutru, pojavi se Atanas Gotro, u pratnji dva pomagača; jedan je bio vrlo bledeg, podmuklog lica, s izrazom punim zavisti; drugi je nosio veliku kragnu, zategnute potpetnjake, i navlaku od crnog tafta na kažiprstu; obojica su bili užasno prljavi, s masnim okovratnicima, prekratkim rukava redengota.

Njihov gazda, veoma lep čovek, počeo da se izvinjava zbog svoje mučne misije, zagledajući istovremeno po stanu, „punom krasnih stvari, kunem se!“ I on dodade „osim onih koje se ne mogu popisati“. Na jedan njegov mig, oba pomoćnika se izgubiše.

Tada se udvostručiše njegovi komplimenti. Može li se poverovati da jedna tako... draga osoba nema ozbiljnog prijatelja! Prodaja sudskim putem zaista je prava nesreća! Od toga se čovek nikad više ne oporavi. Trudio se da je zaplaši; zatim, videvši da se uzбудila, iznenada počeo da joj govori očinskim tonom. Poznavao je mnogo sveta. Bio je u poslovnim vezama sa svim tim damama; i, imenujući ih, ispitivački je zagledao ramove na zidovima. Bile su to stare slike dobrog Arnua: Sombazove skice, Birijski akvareli, tri pejzaža od Ditmera. Naravno, Rozanet im nije znala cenu. Gospodin Gotro se okreće ka njoj;

- Eto, da bih vam pokazao koliko sam ja dobar čovek, sklopimo posao: ustupite mi ove Ditmerove radove, a ja ću sve isplatiti. Pristajete li?

U tom trenutku, Frederik, koga je Delfin obavestila u predsoblju, i koji je video dva pomoćnika, uđe sa šeširom na glavi, osornog izraza lica. G. Gotro postade opet dostojanstven; i, kako su vrata ostala širom otvorena, reče:

- Hajde, gospodo, pišite! U drugoj odaji, rekli smo: jedan sto od hrastovine, sa dve daske na izvlačenje, dva bifea...

Frederik ga prekide, upitavši ga postoji li način da se obustavi popis.

- O, kako da ne! Ko je platio nameštaj?

- Ja.

- E pa uložite protest; bar ćete dobiti na vremenu.

G. Gotro brzo završi s popisom, i u zapisniku označi kao molioca za privremeno rešenje gđicu Bron, zatim se povuče.

Frederik je nije prekorevao. Posmatrao je, na ćilimu, tragove blata koji su ostali od obuće pomoćnika, i govorio je samom sebi:

- Treba potražiti novac!

- Ah, Bože moj, kako sam glupa! reče Maršalka.

Preturala je po fioci, uzela jedno pismo, i hitro otišla u Društvo za osvetljenje Langdoka, da bi dobila novac za prenos svojih akcija.

Vratila se sat kasnije. Akcije su prodate nekom drugom! Pregledavši njene papire, to obećanje koje joj je napisao Arnu, činovnik joj je odgovorio:

- Ovaj akt vam ne daje ni najmanje pravo na vlasništvo. Društvu tako nešto nije poznato.

Ukratko, rekao joj je da može da ide, i ona je bila besna zbog toga; a Frederik je morao odmah da ode kod Arnua, da bi razjasnio stvar.

Ali Arnu bi možda poverovao da on dolazi da posrednim putem naplati petnaest hiljada franaka od svoje propale hipoteke! A zatim, da traži to od čoveka koji je bio ljubavnik njegove milosnice, izgledalo mu je kao nešto sramno. Izabравši srednje rešenje, otišao je da uzme kod Dambrezovih adresu gđe Reženbar, poslao je kod nje jednog čoveka, i saznao tako u koju kafanu Građanin sad ide.

Bila je to jedna kafanica na Trgu Bastilje, gde je on sedeo po ceo dan, u desnom uglu, u dnu, ne mičući se kao da je sastavni deo nameštaja.

Pošto je uzastopno pio kafu, grog, vino s limunom, kuvano vino, pa čak i malinu, opet se vratio na pivo; i, svakih pola sata rekao bi: „Kriglu!“ jer je sveo svoj govor na najneophodnije. Frederik ga upita viđa li ponekad Arnua.

- Ne!

- Gle, a zašto?

- Budala!

Politika ih je možda razdvajala, i Frederik se priseti da bi mogao da se obavesti o Kompenu.

- Kakav kreten! reče Reženbar.

- Otkud to?

- Njegova teleća glava!

- Ah, recite mi, šta je to teleća glava!

Reženbar se sažaljivo nasmeši.

- Gluposti!

Frederik posle dugog ćutanja, nastavi:

- On se, dakle, preselio?

- Ko?

- Arnu?

- Da: ulica de Fleri!

- Koji broj?

- Zar ja posećujem jezuite!

- Kakve sad jezuite!

Građanin odgovori, besan:

- Pomoću para jednog patriote s kojim sam ga upoznao, ta svinja je otvorila radnju za prodaju brojanica!

- Nije moguće!

- Idite pa vidite!

Ništa istinitije; Arnu, oslabio posle jednog napada, okrenuo se religiji; uostalom, „on je oduvek bio religiozan“, i (s mešavinom trgovačkog duha i urođene prostodušnosti), da bi došao do svog spasenja i svoje imovine, upustio se u trgovinu religioznim stvarima.

Frederik je lako pronašao njegovu radnju, čija je firma nosila natpis: „*Kod gotske umetnosti*. - Obnova kulta. - Crkveni ukrasi. - Obojeni kipovi. - Tamjan mudraca sa istoka, itd., itd.“

U dva ugla izloga nalazila su se dva drvena kipa, išarana zlatom, cinoberom i plavom bojom; jedan sveti Jovan Krstitelj sa ovčijom kožom, i jedna sveta Genoveva, s ružama u kecelji i preslicom ispod miške; zatim grupe u gipsu; časna sestra koja obučava jednu devojčicu, majka na kolenima kraj kolevke; tri učenika pred svetom trpezom. Najlepša je bila neka vrsta drvene seljačke kuće koja je predstavljala jasje s magarcem, volom i malim Isusom opruženim na slami, na pravoj slami. Na policama, odozgo do dole, videle su se na desetine medalja, brojanice svih vrsta, škropionice u obliku školjke, i portreti slavni crkvenih ljudi, među kojima su blistali presvetli gospodin Afr i naš Sveti Otac, obojica nasmešeni.

Arnu je, za tezgom, dremao oborene glave. Neverovatno je ostario, imao je čak kružić ružičastih ospi oko slepoočnica, a odsjaj zlatnih krstova osvetljenih suncem padao je po njemu.

Pred tom propašću, Frederika obuze tuga. Iz odanosti prema

Maršalki pomirio se ipak sa sudbinom, i već je hteo da uđe; u dnu radnje pojavi se gđa Arnu; tada se on okrete i ode.

- Nisam ga našao, reče, vrativši se kući.

I uzalud je ponavljao da će odmah pisati svom notaru u Avr da mu pošalje novac; Rozanet je pobesnela. Nikad nije videla čoveka toliko slabog, toliko mekog; dok je ona trpela takvu nemaštinu, drugi su se baškarili u izobilju.

Frederik je mislio na jednu gospođu Arnu, zamišljajući žalosnu bedu njene kuće. Seo je za pisači sto; i, kako je Rozanetin jetki glas i dalje vikao, on joj reče:

- Ah, tako ti Boga, učuti više!

- Da nemaš slučajno nameru da ih braniš?

- E pa naravno da hoću! uzviknu on. Jer zašto si se toliko okomila na njih?

- Ali zašto ti nećeš da oni plate? Bojiš se da ne ojadiš svoju bivšu, priznaj!

Došlo mu je da je mlatne časovnikom; reči su mu nedostajale. On začuta. Rozanet, koračajući po sobi, dodade:

- Tužiću sudu tvoga Arna. O, nisi mi ti potreban!

I, stisnutih usana:

- Posavetovaću se sa advokatom.

Tri dana kasnije, Delfin naglo uđe.

- Gospođo, gospođo, došao je neki čovek s loncem za lepak koji me silno uplašio.

Rozanet pređe u kuhinju, i vide neku bitangu, lica izrovašenog od boginja, oduzetog u jednu ruku, gotovo sasvim pijanog, koji je mumlao nešto.

To je bio momak g. Gotroa. Kako je žalba protiv popisa stvari bila odbijena, prodaja je samim tim postala izvršna.

Od muke što se popeo uz stepenice, tražio je prvo čašu vode; zatim je molio za drugu milost, za besplatne karte za predstavu, misleći da je Gospođa glumica. Onda je dva-tri minuta nerazumljivo žmirkao očima; na kraju je izjavio da bi, za bakšiš od četrdeset sua, pocepao objavu, već istaknutu dole, na vratima. Ronazet je imenovana punim svojim imenom - izuzetno stroga mera koja je izražavala svu mržnju Vatnazove.

Ona je nekad bila puna osećajnosti, i čak je, u jednom trenutku duševne patnje, pisala Beranžeu, da bi od njega dobila savet. Ali postala je ogorčena pod udarcima života, jer je, naizmenično, davala časove iz klavira, predsedavala ručkovima, sarađivala u modnim listovima, izdavala sobe podstanarima, ispod ruke prodavala čipke u svetu lakih žena, gde su joj njene veze dopustile da obaveže mnoge osobe, među njima i Arnua. Radila je pre toga u jednoj trgovačkoj kući.

Tu je isplaćivala radnice; i za svaku od njih postojale su dve sveske, od kojih je jedna uvek stajala kod nje. Disardije, koji je iz predusretljivosti držao svesku neke po imenu Ortans Baslen, prijavi se jednog dana na kasu u trenutku kad je gđica Vatnaz donosila račun te devojke, 1682 franka, koje joj je blagajnik isplatio. Međutim, uoči tog dana, Disardije je upisao samo 1082 u svesci Baslenove. On je, pod nekim izgovorom, zatraži natrag; zatim, da bi prikrio tu krađu, on ispriča Baslenovoj da ju je izgubio. Radnica ponovi sasvim bezazleno njegovu laž gđici Vatnaz; ova, da bi bila načisto s tim, došla je, ravnodušnog izgleda, da porazgovara o tome sa časnim trgovačkim pomoćnikom. On se zadovolji odgovorom: „Spalio sam je!“; to je bilo sve. Napustila je kuću posle kratkog vremena, ne verujući u uništenje sveske, i zamišljajući da ju je Disardije sačuvaio.

Čim je saznala da je ranjen, dotrčala je kod njega, u na-meri da svešćicu uzme natrag. Zatim, kako ništa nije našla, uprkos najiscrpnijeg pretresa, obuze je poštovanje, a onda i ljubav prema tom mladiću, toliko čestitom, toliko blagom, toliko hrabrom i toliko snažnom! Takva sreća u njenim godinama bila je neočekivana. Bacila se na njega sa proždrljivošću ljudožderke; i ostavila je literaturu, socijalizam, „utešne doktrine i plemenite utopije“, predavanja koja je držala o *Oslobođenju žene ispod jarma, sve, pa i samog Delmara*; na kraju, ona ponudi Disardijeu da se venčaju.

Iako je bila njegova ljubavnica, ni najmanje nije bio zaljubljen u nju. Uostalom, nije zaboravio njenu krađu. A bila je i previše bogata. On je odbi. Onda mu ona ispriča, plačući, svoje snove da zajedno otvore radnju sa konfekcijskom robom. Raspolagala je neophodnim osnovnim kapitalom, koji bi već sledeće nedelje porastao za četiri hiljade; i ona mu ispriča da goni Maršalku za naplatu menica.

Disardije se rastuži zbog svog prijatelja. Sećao se tabakere koju mu je dao u žandarmerijskoj stanici, večeri na Napoleonovom keju, toliko

prijatnih razgovora, pozajmljenih knjiga, hiljadu Frederikovih pažnji prema njemu. I on zamoli Vatnazovu da povuče tužbu.

Ona se smejala njegovoj dobrodušnosti, pokazujući nerazumljivu odvratnost prema Rozanet; žudela je za bogatstvom samo da bi kasnije mogla da je pregazi svojim karucama.

Te provalije gadosti užasnuše Disardijea; i, kad je tačno saznao za dan prodaje, izašao je. Već sutradan je ušao kod Frederika, zbunjen i nespretan.

- Došao sam da vam se izvinim.

- Zašto?

- Vi mora da me smatrate za nezahvalnika, mene koji sam njen... On promuca: „O, neću je više videti, neću biti njen suučesnik!“ - I, dok ga je Frederik iznenađeno gledao, on je govorio: „Zar ne prodaju, za tri dana, nameštaj vaše ljubavnice?“

- Ko vam je to rekao?

- Ona lično, Vatnazova! Bojim se da vas ne uvredim...

- Nemoguće, dragi prijatelju!

- Ah, zaista, vi ste tako dobri!

I diskretno mu pruži mali novčanik od ovčije kože.

U njemu je bilo četiri hiljade franaka, sva njegova ušteđevina.

- Kako! Ah, ne!... Ne!

- Znao sam da ću vas uvrediti, reče Disardije, sa suzom u očima.

Frederik mu stisnu ruku; i dobri mladić nastavi tužnim glasom:

- Primite ih! Učinite mi to zadovoljstvo! Toliko sam očajan! Zar nije sve gotovo, uostalom. Verovao sam da ćemo, kad je došlo do revolucije, svi biti srećni. Sećate li se kako je to bilo divno! Kako se lepo disalo! Ali eto, pali smo niže nego ikad.

I, gledajući u pod:

- Danas oni ubijaju našu Republiku kao što su ubili onu drugu, rimsku! I jednu Veneciju, jednu Poljsku, jednu Ugarsku! Kakav užas! Prvo su počupali drveće Slobode, zatim ograničili izbornu pravo, zatvorili klubove, uspostavili cenzuru, i predali škole sveštenicima, u očekivanju Inkvizicije. Zašto da ne! Konzervativci žele da nam dođu Kozaci! Osuđuju listove koji pišu protiv smrtne kazne, Pariz je prepun bajoneta, šesnaest je okruga pod opsadnim stanjem; a amnestija se još uvek odbacuje!

On se obema rukama uhvati za čelo; zatim, šireći ih kao u velikom

očajanju, produži:

- Kad bi se ljudi samo potrudili! Kad bi bilo dobronamernosti, mogli bismo da se sporazumemo! Ali ne! Radnici nisu bolji od buržuja, vidite li? U Elbefu, nedavno, odbili su da ukažu pomoć prilikom jednog požara. Bednici smatraju Barbesa za aristokratu! Da bi narod poslužio za ruglo, hoće da izaberu za predsednika republike Nadoa, zidara, molim vas! I nema načina! Nema leka! Svi su protiv nas! Ja nikada nikakvo zlo nisam učinio; pa ipak kao da mi neki teret leži na grudima. Poludeću ako se tako nastavi. Dođe mi da se ubijem. Kažem vam, nije mi potreban taj novac! Vratićete mi ga, sto mu muka! Dajem vam ga na zajam.

Frederik, pritisnut potrebom, primi na kraju četiri hiljade franaka. Tako nisu više morali da brinu u pogledu Vatnazove.

Ali Rozanet uskoro izgubi sudski spor protiv Arnu, i, iz tvrdoglavosti, htela je da se žali apelaciji.

Delorije se mučio da je urazumi kako Arnuevo obećanje nije predstavljalo ni poklon ni zakonito ustupanje prava; ona ga čak nije ni slušala, smatrajući da je zakon nepravedan; sve je to samo zato što je ona žena, a muškarci se međusobno podržavaju! Na kraju je ipak poslušala njegove savete.

On se tako malo libio u kući, da je, više puta, dovodio Senekala na večeru. To neustručavanje nimalo se nije dopalo Frederiku, koji mu je davao novac i čak ga oblačio kod svog krojača, dok je advokat poklanjao svoje stare redengote socijalisti, čiji su prihodi bili nepoznati.

Međutim, Delorije je želeo da pomogne Maršalki. Jednog dana, kada mu je pokazala akcije Društva za kaolin (preduzeća zbog koga je Arnu bio osuđen da isplati trideset hiljada franaka), on joj reče:

- Pa to jeste sumnjivo! Divota!

Ona je imala pravo da tuži Arnu za isplatu duga. Prvo je trebalo da dokaže kako je morao da plati celu pasivu Društva, jer je svoje lične dugove prikazao kao zajedničke, i da je na kraju utajio više društvenih hartija od vrednosti.

- Zbog svega toga kriv je za lažno bankrotstvo, po članu 586. i 587. Trgovinskog zakona; i mi ćemo ga strpati u zatvor, budite uvereni u to, mala moja.

Rozanet mu se baci oko vrata. On je preporučio sutradan svom starom principalu, jer on lično nije mogao da vodi njen spor, morao je

u Nožan: Senekal će mu pisati u slučaju hitne potrebe.

Njegovi pregovori oko kupovine notarskog mesta bili su samo izgovor. On je provodio sve vreme kod g. Roka, gde je počeo ne samo da hvali svoga prijatelja, već i da što više podražava njegovo ponašanje i način govora; tako je stekao poverenje Luiz, dok je poverenje njenog oca pridobijao besneći protiv Ledri-Rolena.

Frederik se nije vraćao kući zato što živi u visokom pariškom društvu; i, malo-pomalo, Delorije im je stavio do znanja da Frederik voli nekog, da ima dete, da izdržava neku kreaturu.

Očajanje Luiz bilo je ogromno, gnev gđe Moro ne manje žestok. Ona je zamišljala svog sina kako srlja u propast, bila je uvređena u svom poštovanju pristojnosti, i osećala je to kao neku ličnu sramotu, kad se, odjednom, njen izraz promeni. Na pitanja koja su joj postavljali o Frederiku, ona je podrugljivo odgovarala.

- Dobro je, veoma dobro.

Ona je znala za njegovu ženidbu sa gđom Dambrez.

Dan venčanja bio je utvrđen; on je čak tražio način kako da to Rozanet lakše proguta.

Sredinom jeseni, dobila je spor u vezi s akcijama kaolina, Frederik je saznao za to, naišavši, pred vratima, na Senekala koji je dolazio sa suđenja.

Sud je našao da je Arnu bio saučesnik u svim prevarama; i bivši nastavnik je izgledao toliko radostan zbog toga, da ga Frederik spreči da ide gore, uveravajući ga da će on obavestiti Rozanet. Ljutitog lica, ušao je kod nje.

- Eh, sad si zadovoljna!

Ali, ne obrativši pažnju na te reči, ona mu reče:

- Vidi!

I pokaza mu dete koje je ležalo u kolevcu, kraj vatre. Zatekla ga je toliko bolesno kod dojkinje, da ga je prenela u Pariz.

Celo njegovo telo bilo je neverovatno smršalo, a usne su mu pokrile bele tačkice, koje su u unutrašnjosti njegovih usta izgledale kao grudvice usirenog mleka.

- Šta je rekao lekar?

- Ah, lekar! On smatra da je putovanje samo još pogoršalo njegovu... ne znam više šta, nešto na *itis*... ukratko, da ima bolest sluzokože u ustima. Znaš li za to?

Frederik bez kolebanja odgovori: „Naravno“, dodajući da to nije ništa.

Ali ih uveče uplaši žalostan detinji izgled i širenje belih tačaka, nalik na buđ, oko usta, kao da je život, napuštajući već to jadno malo telo, ostavljao samo materiju na kojoj je raslo bilje. Ručice su mu bile hladne; sada nije moglo više da pije; a dojkinja, jedna druga, koju je vratar na brzinu našao u nekom birou, ponavljala je neprestano:

- Izgleda mi jako loše, jako loše!

Rozanet je probdela celu noć.

Ujutru, otišla je da pozove Frederika.

- Dođi da vidiš. Ne mrda više.

Zaista, dete je bilo mrtvo. Ona ga podiže, protrese ga, zagrli ga nazivajući ga najnežnijim imenima, obasipala ga je poljupcima i suzama, vrtela se, očajna, čupala kosu, vikala; i onda pade na ivicu divana, gde je ostala otvorenih usta, dok su suze potokom curile iz njenih ukočenih očiju. Zatim je obuze neka obamrlost, i sve se utiša u stanu. Nameštaj je bio ispreturan. Dve-tri salvete vukle su se po sobi. Otkuca šest sati. Noćno kandilo se ugasi.

Frederik, posmatrajući sve to, mislio je da sanja. Srce mu se stezalo od teskobe. Činilo mu se da je ta smrt samo početak, i da se neka još veća nesreća sprema da neočekivano dođe za njom.

Odjednom, Rozanet nežnim glasom reče:

- Mi ćemo ga sačuvati, zar ne?

Želela je da ga balsamuje. Mnogo je razloga govorilo protiv toga. Najvažniji, po Frederikovom mišljenju, bio je taj što se balsamovanje nije praktikovalo na tako maloj deci. Bolje bi bilo da urade portret. Ona prihvati taj predlog. Napisao je nekoliko reči Pelrenu, i Delfin otrča da odnese pismo.

Pelren je brzo došao, želeći da tom revnošću izbriše svaku uspomenu na svoje ranije ponašanje. On odmah reče:

- Jadni anđelak! Ah, Bože moj, kakva nesreća!

Ali, posle nekog vremena (jer je u njemu pobedio umetnik), on izjavi da ništa ne može da se uradi sa tim ukočenim očima, tim zelenobledim licem; da je to prava pravacata mrtva priroda; da bi trebalo imati mnogo talenta; i on prošaputa:

- O, nimalo zgodno! Nimalo zgodno!

- Samo da liči, reče Rozanet.

- Ma baš me briga za sličnost! Dole realizam! Duh se slika! Pustite me! Pokušaću da zamislim kako bi to trebalo da bude.

Razmišljao je, s čelom u levoj šaci, s laktom u desnoj; a onda, najednom:

- Ah, smislio sam nešto! Jedan pastel! Obojenim poluto-novima, povučeni skoro ravno, može se postići prekrasna modeliranost samo po ivicama.

On posla sobaricu po svoje boje; zatim, stavivši jednu stolicu ispod sebe, a drugu pored sebe, poče da povlači široke poteze, miran kao da radi prema modelu od gipsa. Hvalio je male svete Jovane od Koređa, infantkinju Rozu od Velaskeza, mlečne puti Rejnoldsa, otmenog Lorensa, a posebno ono dete s dugom kosom, koje sedi na krilu ledi Glouer.

- Uostalom, ima li nečeg prijatnijeg od tih rugoba! Tip uzvišenog (Rafael je to dokazao sa svojim madonama), možda je majka sa svojim detetom!

Rozanet, koja se gušila, izađe; a Pelren odmah reče:

- E moj Arnu!... Znete li šta mu se desilo?

- Ne! A šta?

- Tako se, uostalom, i moralo završiti!

- Šta se dogodilo?

- On je, možda, u ovom času... oprostite!

Umetnik ustade da bi podigao glavu malog leša.

- Rekoste nešto... nastavi Frederik.

A Pelren, žmirkajući da bi bolje odmerio svoj model:

- Rekao sam da je naš prijatelj možda već uhapšen!

Zatim, zadovoljnim glasom:

- Pogledajte malo! Liči li?

- Da, dobro je! Ali Arnu?

Pelren ostavi svoju olovku.

- Prema onom kako sam obavešten, njega je tužio neki Minjo, Reženbarov bliski prijatelj, dobra glava, šta kažete? Kakva budala! Zamislite da jednog dana...

- Eh, ne radi se o Reženbaru!

- Tako je! Eto, Arnu je sinoć morao da nađe dvanaest hiljada franaka, inače je izgubljen.

- O, možda je to preterano, reče Frederik.

- Ni najmanje! Izgledalo mi je ozbiljno, vrlo ozbiljno!

Rozanet se u tom trenutku pojavi sa crvenilom ispod očiju, žarkim kao pečati šminke. Ona stade kraj crteža i dugo ga je gledala. Pelren dade znak da je ućutao zbog nje. Ali Frederik, ne obrativši pažnju na to:

- Ipak, ne mogu da verujem...

- Ponavljam vam da sam ga juče sreo, reče umetnik. U sedam sati uveče, u ulici Žakob. Imao je čak i pasoš, iz predostrožnosti, i govorio je da će se ukrcati u Avru, on i cela njegova bulumenta.

- Kako! Sa ženom?

- Naravno! On je previše dobar otac da bi mogao da živi sam.

- Jeste li sigurni u to?...

- Apsolutno! Pa gde biste hteli da pronade dvanaest hiljada franaka!

Frederik prođe dva-tri puta kroz sobu. Bio je zadihan, grizao se za usne, zatim dograbi šešir.

- Pa kuda ćeš? upita Rozanet.

On ne odgovori, i nestade.

V

Trebalo je nabaviti dvanaest hiljada franaka, ili nikad više ne videti gđu Arnu; a, sve do tada, jedna nepobediva nada mu je ostala. Nije li ona bila kao supstanca njegovog srca, sama bit njegova života? Čitavih nekoliko minuta posrtao je na ulici, razdiran duševnim mukama, srećan ipak što nije više kod one druge.

Gde pronaći novac? Frederik je dobro znao koliko je teško odmah ga naći, po svaku cenu. Jedina osoba koja je mogla da mu pomogne bila je gđa Dambrez. Ona je uvek imala nekoliko hiljadarki u svojoj fioci. On otide k njoj i odvažnim glasom reče:

- Imaš li dvanaest hiljada franaka da mi pozajmiš?

- Zašto?

To je bila tajna nekog drugog. Htela je da zna o kome je reč. On nije popuštao. Oboje su se zainatili. Na kraju, ona izjavi da ništa neće dati pre nego što sazna zašto mu je to potrebno. Frederik pocrvene. Jedan njegov drug izvršio je krađu. Svota je morala biti vraćena još istog dana.

- Zove se? Njegovo ime? Hajde, reci njegovo ime!

- Disardije!

I on se baci na kolena, preklinjući je da nikom ništa ne govori.

- Kakvo ti imaš mišljenje o meni? reče gđa Dambrez.

- Čovek bi pomislio da si ti taj krivac. Prestani već sa tim tragičnim izgledom! Evo ti para! I neka se sve dobro završi!

On otrča kod Arnua. Trgovac nije bio u radnji. Ali je i dalje stanovao u ulici Paradi, jer je imao dva stana.

U ulici Paradi, vratar se kleo da je g. Arnu odsutan od juče uveče; što se tiče Gospođe, nije se usuđivao da išta kaže; i Frederik, uzletevši uz stepenice kao strela, prisloni uvo na bravu. Najzad otvoriše. Gospođa je otputovala sa Gospodinom. Služavka nije znala kada će se vratiti; njena plata bila joj je isplaćena, i ona odlazi.

Iznenada se začu kako škripnuše vrata.

- Pa ima nekog?

- O, ne, gospodine! To je vetar.

I on se udalji. Ipak, bilo je nečeg neobjašnjivog u jednom tako iznenadnom nestanku.

Možda bi Reženbar, pošto je bio prislan prijatelj Minjoa, mogao nešto da mu objasni? I Frederik naredi da ga kočijaš vozi na Monmartre, u Imperatorovu ulicu.

Njegova kuća bila je okružena bašticom, s gvozdenom ogradom koju su zatvarale gvozdene ploče. Na ulaznom stepeništu uzdizala se bela fasada; i, sa ulice, videle su se dve odaje prizemlja, od kojih je jedna bila salon sa haljinama poredanim svuda po nameštaju, a druga radionica gde su radile radnice gde Reženbar.

Sve su bile ubeđene da se Gospodin bavi važnim poslovima, da ima visoke veze, da je čovek potpuno iznad prosečnih ljudi. Kad je prolazio hodnikom, sa šeširovom podignutog oboda, izduženog, ozbiljnog lica, u zelenom redengotu, one su prekidale svoj posao. Uostalom, nije propuštao priliku da im ne uputi poneku ohrabrujuću reč, neku učtivost u obliku izreke; i kasnije, u svojim kućama, one su se smatrale nesrećnim, jer su ga u svom sećanju sačuvala kao idealnu ličnost.

Nijedna ga, međutim, nije volela kao gđa Reženbar, mala pametna osoba, koja ga je izdržavala od svog zanata.

Čim je g. Moro rekao svoje ime, ona je odmah došla da ga dočeka,

znajući preko posluge u kakvoj je vezi sa gđom Dambrez. Njen muž će se „vratiti za koji čas“; i Frederik, dok je išao za njom, divio se čistoći kuće i izobilju voštanog platna naokolo. Zatim je nekoliko minuta čekao u nekoj vrsti sobe za rad, gde se Građanin povlačio da razmišlja.

Primio ga je srdačnije nego obično.

On ispriča Arnuovu istoriju. Bivši fabrikant fajansa prevario je Minjoa, jednog patriotu, sopstvenika stotinu akcija lista *Vek*, dokazavši mu da je trebalo, sa demokratske tačke gledišta, promeniti vlasništvo i redakciju novina; i, pod izgovorom da će progurati njegovo mišljenje na sledećem skupu akcionara, zatražio je od njega pedeset akcija, govoreći da će ih dati sigurnim prijateljima, koji će ga potpomoći svojim glasanjem; Minjo ne bi imao nikakvu odgovornost, ne bi se posvađao ni s kim; zatim, kad bi postigli uspeh, Arnu bi mu dao dobro mesto u administraciji lista, sa bar pet-šest hiljada godišnje plate. Akcije su bile predate. Međutim, Arnu ih je odmah prodao; i sa tim novcem se udružio s nekim trgovcem koji je prodavao crkvene stvari. Posle toga, Minjo traži, Arnu odlaže; na kraju mu je patriota zapretio da će ga tužiti zbog prevare, ako mu ne vrati akcije ili odgovarajuću sumu: pedeset hiljada franaka.

Frederik je izgledao očajan.

- Nije to sve, reče Građanin. Minjo, koji je krasan čovek, spustio je na četvrtinu. Nova obećanja od strane Arnua, nove podvale, naravno. Ukratko, prekjuche ujutru, Minjo je zahtevao od njega da mu vrati, u roku od dvadeset četiri sata, bez odlaganja, dvanaest hiljada franaka.

- Pa ja ih imam! reče Frederik.

Građanin se polako okrete.

- Šalite se!

- Oprostite! Novac je u mom džepu. Ja sam ga doneo.

- Kako to, vi! Eh, dobri moj! Uostalom, kasno je; tužba je predata, a Arnu je otputovao.

- Sam?

- Ne! Sa ženom. Videli su ih na stanici za Avr.

Frederik neverovatno preblede. Gđi Reženbar se učini da će se onesvestiti. On se uzdrža, i čak je imao toliko snage da postavi dva-tri pitanja u vezi sa tom pustolovinom. Reženbar je bio tužan, jer je sve to, na kraju krajeva, škodilo Demokratiji. Arnu je uvek bio sumnjivog vladanja i nesređen.

- Pravi glupan! Rasipao je i rukama i nogama. Suknja ga je upropastila! Ne žalim njega, već njegovu sirotu ženu!

Jer Građanin se divio poštenim ženama, i izuzetno je ce-nio gđu Arnu.

- Mnogo je morala da propati!

Frederik mu je bio zahvalan zbog te simpatije: i, kao da mu je učinio neku uslugu, stegao mu je ruku, s puno uzbuđenja.

- Jesi li pozavršavao sve poslove? reče mu Rozanet, kad ga je opet videla.

Nije imao snage za to, odgovori on, samo je lutao ulicama, da zaboravi.

U osam sati predoše u trpezariju; ali ostali su tako, ne progovorivši ni reč, jedno naspram drugog, s vremena na vreme samo bi uzdahnuli i vraćali svoje tanjire. Frederik je pio rakiju. Osećao se sasvim poremećeno, skrhan, uništeno, nemajući svest ni o čemu drugom sem o strahovitom umoru.

Rozanet je otišla da donese portret. Crveno, žuto, zeleno i indigo sukobljavalo se u jadnim mrljama, i predstavljalo nešto odbojno, gotovo smešno.

Uostalom, mali pokojnik nije više mogao da se prepozna. Ljubičasti ton njegovih usana pojačavao je belinu njegove kože; nozdrve su bile još tanje, oči upale još više; a njegova glava ležala je na jastuku od plavog tafta, između kamelija, jesenjih ruža i ljubičica; to je bila zamisao sobarice; obe su ga tako namestile, s mnogo pobožnosti. Na kaminu, zastrtom čipkanim prekrivačem, bili su svećnjaci od pozlaćenog srebra, a između njih buketi šimšira; u uglovima, u dve vaze, gorela su mirišljava zrnca tamjana; sve je to obrazovalo, zajedno s kolevkom, neku vrstu oltara pri litijama; i Frederik se priseti svog bdenja kraj g. Dambreza.

Skoro svakih četvrt sata Rozanet bi razmakla zavese na kolevcu da bi posmatrala svoje dete. Zamišljala ga je onakvog kakav bi bio kroz nekoliko meseci, kako počinje da hoda, zatim u koledžu, nasred dvorišta, kako se igra klisa; onda, u dvadesetoj godini, kao mladića; i sve te slike koje je stvarala u sebi delovale su kao da je isto toliko sinova izgubila, kao da se s preteranim bolom umnožavalo njeno materinstvo.

Frederik, nepomičan u fotelji, mislio je na gđu Arnu.

Ona je sigurno bila u vozu, s licem na oknu vagona, i gledala je polje kako nestaje za njom prema Parizu, ili možda na palubi parobroda, kao kad ju je prvi put sreo; ali ovaj parobrod odlazio je beskrajno daleko, ka zemljama odakle se ona nikad više neće vratiti. Onda ju je video u sobi neke krčme, s koferima na zemlji, pocepanim tapetama na zidu, s vratima koja se tresu na vetru. A posle? Šta će biti s njom? Učiteljica, pratilja, sobarica možda? Bila je izložena na milost i nemilost svim čudima bede. Mučilo ga je to nepoznavanje njene sudbine. Trebalo je da se suprotstavi njenom bekstvu, ili da pođe za nom. Nije li on bio njen pravi muž? I, razmišljajući o tome da je nikad više neće sresti, da je zaista svemu kraj, da je ona nepovratno izgubljena, osećao je kao neko kidanje svog bića; njegove suze, nagomilane još od jutra, potekoše.

Rozanet ih primeti.

- Ah, plačeš kao i ja! Tebi je žao?

- Da! Da! Žao mi je!...

On je stegnu na svoje grudi, i oboje su jecali, zagrljeni.

Gđa Dambrez je takođe plakala, ležeći na svojoj postelji, potrbuške, s glavom u šakama.

Olimp Reženbar, kad je predveče došla da joj proba njenu prvu haljinu u boji, ispričala joj je o Frederikovoj poseti, i čak joj je rekla kako je imao spremnih dvanaest hiljada franaka namenjenih Arnuu.

Tako je taj novac, taj njen novac, bio namenjen da spreči odlazak one druge, da bi sačuvao sebi ljubavnicu!

Prvo ju je spopao bes, i rešila je da ga otera kao nekog lakeja. Bujica suza ju je smirila. Bolje da sve prikrije, da ništa ne kaže.

Frederik joj je, sledećeg dana, vratio dvanaest hiljada franaka.

Ona ga zamoli da ih zadrži u slučaju potrebe, za svog prijatelja, i postavi mu mnoga pitanja o tom gospodinu. Ko ga je naveo na tako nepromišljen korak? Neka žena, sigurno! Žene vas navedu na sve moguće zločine.

Taj podrugljivi ton zbunio je Frederika. Osećao je veliku grižu savesti zbog svoje klevete. Tešilo ga je samo što gđa Dambrez neće moći da sazna istinu.

Ona se, međutim, zainatila; jer je sutradan opet pitala za njegovog drugara, a zatim za onog drugog, za Delorijea.

- Da li je to siguran i pošten čovek?

Frederik ga je hvalio.

- Zamolite ga da dođe kod mene ovih dana; želela bih da ga pitam za savet povodom nekog posla.

Našla je jedan zamotuljak hartije u kome su se nalazile Arnuove menice, propisno protestovane, i na koje je gđa Arnu stavila svoj potpis. Zbog njih je jednom Frederik dolazio kod g. Dambreza dok je ovaj doručkovao; i, mada kapitalista nije tražio njihovu naplatu, zahtevao je od Trgovačkog suda da osudi ne samo Arnua, već i njegovu ženu, koja to nije znala, jer je njen muž smatrao da nije zgodno da je o tome obaveštava.

To je bilo zaista pravo oružje! Gđa Dambrez nije u to sumnjala. Ali možda bi joj njen notar savetovao da se uzdrži od tužbe; ona bi više volela da se obrati nekom nepoznatom advokatu; setila se onog visokog đavola, sa drskim licem, koji joj je ponudio svoje usluge.

Frederik bezazleno izvrši poruku.

Advokat je bio očaran što može da stupi u vezu s jednom tako visokom damom.

Dojurio je.

Ona ga obavesti da zaostavština pripada njenoj nećaki, i da je to utoliko veći razlog da se likvidiraju ti dugovi koje bi ona isplatila, ne želeći da optereti bračni par Martinon tim zamršenim računima.

Delorije je odmah shvatio da se iza toga krije neka tajna; zadubio se u misli gledajući menice. Ime gđe Arnu, ispisano njenom rukom, stvori pred njim sliku cele njene ličnosti, i uvrede koju mu je nanela. Kad se već pružila prilika za osvetu, zašto da je ne iskoristi?

Savetovao je gđi Dambrez da putem javne licitacije proda nenaplaćena dugovanja koja su proisticala iz zaostavštine. Jedan potplaćeni čovek bi ih otkupio i zatražio naplatu. Uzeo je na sebe da nađe takvo lice.

Krajem novembra, Frederik, prolazeći ulicom u kojoj je stanovala gđa Arnu, pogleda u pravcu njenih prozora, i opazi na vratima objavu, na kojoj je krupnim slovima pisalo:

„Prodaja bogatog pokućstva koje se sastoji od kuhinjskog posuđa, stonog i krevetskog rublja, košulja, čipaka, donjih sukanja, pantalona,

francuskih i indijskih kašmira, klavira Erar, dva sanduka od hrastovine u stilu renesanse, venecijanskih ogledala, kineskih i japanskih vaza.“

„To su njihove stvari!“ reče u sebi Frederik; i vratar potvrdi njegovu pretpostavku.

Što se tiče osobe koja ih je prodavala, on je nije znao. Ali će čovek za procenu, g. Bartelmo, možda dati neka razjašnjenja.

Činovnik najpre nije hteo da kaže koji je poverilac tražio prodaju; Frederik je navaljivao. Bio je to neki gazda Senekal, posrednik; i g. Bertelmo ode čak tako daleko u ljubaznosti da mu ustupi svoj list sa *Malim oglasima*.

Frederik, došavši kod Rozanet, baci ga na sto, širom otvorenog.

- Čitaj!

- Pa šta? reče ona, s toliko spokojnim izrazom na licu da ga to naljuti.

- Ah, ne pravi se luda!

- Ne razumem.

- Ti si tražila prodaju stvari gospođe Arnu?

Ona ponova pročita oglas.

- Ode je njeno ime?

- Pa to je njen nameštaj! Ti to znaš bolje od mene!

- Šta me se to tiče? reče Rozanet, sležući ramenima.

- Šta te se to tiče? Pa ti se svetiš, eto! To je posledica tvog proganjanja! Zar je nisi vređala toliko da si čak odlazila i u njenu kuću! Ti, ništavno stvorenje! Nju, najsvetiju, najmiliju i najbolju ženu! Zašto si se okomila na nju?

- Varaš se, veruj mi!

- Ma nemoj! Kao da nisi ti podmetnula Senekala!

- Kakva glupost!

Tada ga spopade bes.

- Lažeš! Lažeš! Bednice! Ljubomorna si na nju! U rukama imaš neku osudu protiv njenog muža! Senekal se već jednom umešao u tvoje poslove! On mrzi Arnua, vaše su se dve mržnje sjedinile. Video sam koliko se radovao kad si dobila spor u vezi s kaolinom. Hoćeš li da porekneš?

- Dajem ti časnu reč...

- O, znam ja tvoju reč!

I Frederik je podseti na njene ljubavnike, reče sva njihova imena,

podrobno ulazeći u pojedinosti. Rozanet, sva bleđa, uzmicala je.

- Čudiš se tome! Mislila si da sam slep, jer sam zatvarao oči. E, sad mi je dosta! Ne umire čovek zbog neverstva jedne žene kao što si ti. Kad žene postanu prava čudovišta, čovek se udalji od njih; kazniti ih značilo bi uniziti sebe!

Ona je kršila ruke.

- Bože moj, zbog čega si se toliko promenio?

- Samo zbog tebe!

- I sve to radi gospođe Arnu!... uzviknu Rozanet, plačući.

On hladno nastavi:

- Samo sam nju voleo.

Na tu uvredu, njene suze usahnuše.

- To pokazuje tvoj dobar ukus! Jedna osoba u zrelih godinama, s licem boje gospinog bilja, debela u struku, s očima kao podrumski prozori, i praznim kao i oni! Kad ti se to sviđa, idi njoj!

- Baš sam to i hteo! Hvala!

Rozanet ostade nepomična, zaprepašćena tim neočekivanim ponašanjem. Čak pusti da se vrata zalupe; zatim, u jednom skoku, sustiže ga u predsoblju, i, zagrlivši ga:

- Pa ti si lud! Ti si lud! To je besmisleno! Ja te volim! I preklinjala ga je: „Gospode bože, u ime našeg malog deteta!“

- Priznaj da si je progonila! reče Frederik.

Ona se i dalje branila da je nevinna.

- Nećeš da priznaš?

- Ne!

- Onda zbogom! I zauvek!

- Saslušaj me!

Frederik se osvrte.

- Kad bi me bolje poznavala, ti bi znala da je moja odluka neopoziva!

- O, vratićeš mi se!

- Nikad više!

I on snažno zalupi vrata.

Rozanet odmah napisa Delorijeu da joj je hitno potreban.

Došao je posle pet dana, jedne večeri; i, kad mu je ispričala o raskidu, on reče:

- Samo se o tome radi! Lepa nesreća!

Prvo je pomislila da će on moći da joj vrati Frederika; ali sada, sve

je bilo izgubljeno. Saznala je, preko njegovog vratara, za predstojeće Frederikovo venčanje sa gđom Dambrez.

Delorije joj je držao pridiku, pokazao se čak čudno veseo, šaljiv; i, kako je bilo veoma kasno, zamolio je za odobrenje da provede noć u fotelji. Zatim, sutradan ujutru, otputovao je u Nožan, obavestivši je da ne zna kada će se opet videti; za najkraće vreme biće možda velikih promena u njegovom životu.

Dva sata po njegovom povratku, u varošici nastade uzbuna. Govorilo se da će se g. Frederik venčati sa gđom Dambrez. Na kraju, tri gospođice Ože, kako nisu više mogle da izdrže, odoše do gđe Moro, koja gordo potvrdi tu vest. Čiča-Rok se razbole zbog toga. Luiz se zatvori u kuću. Čak se proširio glas da je poludela.

Međutim, Frederik nije mogao da sakrije tugu. Gđa Dambrez, samo da ga rasonodi, postala je još pažljivija prema njemu. Svako popodne vozila ga je svojim kolima; i, jednom, dok su prolazili preko Berzanskog trga, pade joj na pamet da uđe, zabave radi, u zgradu gde su se vršile javne licitacije.

Bio je prvi decembar, dan kada je trebalo da se izvrši prodaja stvari gđe Arnau. On se priseti datuma, i izrazi svoju odvratnost, izjavivši da su mu ta mesta nepodnošljiva, zbog gomile i galame. Ona je samo želela da baci pogled. Kola se zaustaviše. Morao je da pođe za njom.

U dvorištu su se videli umivaonici bez latora, drveni delovi fotelja, stare korpe, parčad porcelana, prazne boce, dušeci; a ljudi u bluzama ili u prljavim redengotima, sivi od prašine, odvratnih lica, neki sa džakovima preko ramena, razgovarali su u različitim grupama, ili su se bučno dozivali.

Frederik reče da bi bilo nezgodno da idu dalje.

- Ah, koješta!

I popeše se uz stepenice.

U prvoj sali, desno, gospoda su, s katalogom u ruci, ispitivala slike; u drugoj, prodavala se kolekcija kineskog oružja; gđa Dambrez je htela da siđe. Gledala je brojeve iznad vrata, i odvela ga je sve do kraja hodnika, ka jednoj odaji prepunoj sveta.

Odmah je prepoznao dve police iz *Industrijske umetnosti*, njen sto za rad, sav njen nameštaj! Nagomilan u dnu, po veličini, koso se uzdizao od poda do prozora; na drugim stranama sobe, ćilimi i zavese bili su

okačeni duž zidova. Ispod toga je bilo nekoliko stepenasto poredanih sedišta, na kojima su dremale neke matore dobričine. Levo, uzdizala se neka vrsta tezge, za kojom je izvršilac s belom kravatom lako mahao malim čekićem. Neki mladić je pisao kraj njega; a, još niže dole, stojeći, jedan snažan momak, nešto između trgovačkog putnika i prodavca krijumčarene robe, uzvikivao je naziv stvari koja se prodaje. Tri momka donosila su ih na sto, oko koga su bili, sedeći u redu, starinari i preprodavačice. Gomila se tiskala iza njih.

Kada je Frederik ušao, donje suknje, marame, maramice, čak i košulje, prelazile su iz ruke u ruku, okretane, obrtane; katkad su odbacivane, i belina bi najednom prošla vazduhom. Zatim su prodali njene haljine, pa jedan od njenih šešira čije je slomljeno pero visilo, pa njena krzna, pa tri para cipela; i rasparčavanje tih relikvija, u kojima je on nejasno naslućivao oblike njenog tela, izgledalo mu je kao prava svirepost, kao da gleda gavrane kako rastržu njen leš. Smučila mu se atmosfera sale, puna zadaha. Gđa Dambrez mu ponudi svoju bočicu mirisa; baš se divno zabavlja, rekla je.

Izložili su nameštaj njene spavaće sobe.

G. Bartelmo objavi cenu. Izvikivač je odmah ponovi glasnije; a tri momka mirno su čekala udar čekića, da bi zatim odnosili stvari u susednu sobu. Tako se izgubiše, jedni za drugim, veliki plavi čilim ukrašen kamelijama, koji su njena mala stopala doticala kada su mu prilazila, mala vezena fotelja na kojoj je uvek sedeo preko puta nje kad su bili sami; dva zaklona za kamin, čija je slonovača postala nežnija od dodira njenih ruku; plišano jastuče sa još uvek zabodenim iglama. Bilo je kao da su delovi njegovog srca odlazili sa tim stvarima; i jednoličnost istih glasova, istih pokreta, umrtvili su ga, umorili, izazivali u njemu samrtnu tupost, raspadanje.

Šum svile dopre do njegovog uha; Rozanet ga je dodirivala.

Saznala je bila za prodaju od samog Frederika. Kako ju je prošla tuga, palo joj je na pamet da to iskoristi. Došla je u belom satenskom prsluku s bisernim dugmadima, u haljini s volanima i pripijenim rukavicama na rukama, pobedničkog izgleda.

Prebledeo je od besa. Pogledala je ženu koja je bila s njim.

Gđa Dambrez ju je prepoznala; i, čitav minut, one su posmatrale jedna drugu od glave do pete, vrlo pažljivo, da bi otkrile neku manu, ova zavideći onoj možda na mladosti, a ona druga besna zbog

savršenog bontona, zbog aristokratske jednostavnosti svoje suparnice.

Na kraju gđa Dambrez okrete glavu, uz neizrecivo drzak osmeh.

Izvikivač je otvorio klavir, njen klavir! U stojećem stavu, on pređe desnom rukom preko dirki, i objavi da se instrument prodaje za hiljadu dve stotine franaka, zatim spusti na hiljadu, na osam stotina, na sedam stotina.

Vragolastim tonom, gđa Dambrez ismevala je krtiju.

Onda spustiše pred starinare kovčežić s medaljonima, sa uglovima i bravicama od srebra, isti onaj koji je Frederik video prilikom prve večere u ulici Šoazel, koji je zatim bio kod Rozanet, pa se opet vratio gđi Arnu; često se, tokom njihovih razgovora, njegov pogled zaustavljao na njemu; bio je povezan s njegovim najdražim uspomenama, i njegova se duša topila od miline, kad gđa Dambrez najednom reče:

- Gle! Kupiću ga.

- Pa nije zanimljiv, reče on.

Ona je, naprotiv, smatrala da je vrlo lep; i činovnik je hvalio njegovu prefinjenost:

- Biser renesanse! Osam stotina franaka, gospodo! Skoro čitav je od srebra! S malo krede, zablistaće!

I, kako se ona gurala kroz gomilu, Frederik reče:

- Šta vam pada na pamet!

- To vas ljuti?

- Ne! Ali čemu može da posluži ta drangulija!

- Ko zna? Možda za čuvanje ljubavnih pisama!

Značajno ga je pogledala, tako da je aluzija bila sasvim jasna.

- Razlog više da se mrtvima ne otimaju njihove tajne.

- Nisam mislila da je ona toliko mrtva.

I razgovetno dobaci:

- Osam stotina osamdeset franaka!

- Nije lepo to što činite, prošaputa Frederik.

Ona se smejala.

- Zna li da nećete biti prijatan muž!

Neko je licitirao dalje; ona podiže ruku:

- Devet stotina franaka!

- Devet stotina franaka! ponovi g. Bertelmo.

- Devet stotina deset... petnaest... dvadeset... trideset! - vikao je, dok

je istovremeno prelazio pogledom preko prisutnih, trzajući neprestano glavom.

- Dokažite mi da je moja žena pametna, reče Frederik.

On je blago povuče ka vratima.

Izvršilac je nastavljao.

- Hajde, hajde, gospodo, devet stotina trideset! Ko daje više?

Gđa Dambrez, koja je stigla do praga, zastade i glasno doviknu:

- Hiljadu franaka.

Publika se zatalasa, zatim nastade tišina.

- Hiljadu franaka, gospodo, hiljadu franaka! Ko daje više? Niko?

Dakle hiljadu franaka! - Prodato.

Začuo se udarac čekića od slonovače.

Ona predade svoju vizit-kartu, uručiše joj kovčežić.

Zavukla ga je u svoj muf.

Frederik oseti kako mu nešto ledeno prođe kroz srce.

Gđa Dambrez ga je i dalje držala ispod ruke; i nije se usudila da ga pogleda u lice, sve do ulice gde su čekala njena kola.

Ona uskoči unutra kao lopov koji beži, i, kad je sela, okrete se Frederiku. Držao je šešir u ruci.

- Zar nećete kući?

- Ne, gospođo!

I, hladno joj se poklonivši, zatvori vrata na kolima, a zatim dade kočijašu znak da krene.

U prvi mah ga ispuni osećanje radosti i ponovo stečene nezavisnosti. Bio je ponosan što je osvetio gđu Arnu, žrtvujući još jedno bogatstvo; onda se začudi svom postupku, i beskrajna iznemoglost ga savlada.

Sutradan ujutru, sluga mu saopšti novosti. Proglašeno je opsadno stanje, Skupština je raspuštena, a jedan deo poslanika zatvoren u Masau. Politički događaji ostaviše ga ravnodušnim, toliko je bio obuzet svojim stvarima.

Pisao je nabavljачima, otkazujući više narudžbina u vezi sa venčanjem, koje mu je sada izgledalo kao neka pomalo sramna špekulacija; i gđa Dambrez mu je bila odvratna, jer umalo što nije počinio, zbog nje, jednu niskost. Zaboravio je Maršalku, nije se uznemiravao zbog gđe Arnu, misleći na sebe, samo na sebe, izgubljen

na ruševinama svojih snova, bolestan, ojađen i sasvim obeshrabren; i, iz mržnje prema izveštačenoj sredini u kojoj je toliko patio, zaželeo je svežinu trave, odmor palanke, dremljivi život koji bi provodio u senci rodnog krova, s bezazlenim dušama. U sredu uveče, najzad, izašao je iz kuće.

Mnogobrojne grupe stajale su na bulevaru. S vremena na vreme, patrola bi ih rasturila; one su se zatim ponovo stvarale. Govorilo se slobodno, smejalno se trupama, i padale su psovke na njihov račun, ali ništa više.

- Kako, zar neće biti borbe? upita Frederik nekog radnika.

Čovek u bluzi mu odgovori:

- Nismo tako glupi da dozvolimo da nas ubijaju zbog buržuja. Neka se oni pogode kako znaju!

A jedan gospodin progunđa, popreko gledajući čoveka iz predgrađa:

- Socijalističke protuve! Kad bi samo bilo moguće istrebiti ih ovaj put!

Frederik ništa nije razumevao od tolike mržnje i gluposti. Njegova odvratnost prema Parizu još više je porasla; i on sledećeg dana otputova prvim vozom za Nožan.

Kuća uskoro nestade, polje se raširi. Sam u vagonu, s nogama na klupi, preživljavao je događaje poslednjih dana, svu svoju prošlost. Opet mu se javilo sećanje na Luiz.

„Ona me je volela! Pogrešio sam što nisam zgrabio tu sreću... Koješta! Ne mislimo više na to!“

Zatim, posle pet minuta:

„Ko zna, međutim?... Kasnije, zašto da ne?“

Njegova sanjarija, kao i njegove oči, utonuše u nejasne vidike.

„Ona je bila bezazlena, seljanka, skoro divljakuša, ali toliko dobra!“

Što se više približavao Nožanu, ona se sve više približavala njemu. Kad su prešli livade Surdena, ukaza mu se ispod topola kao nekad, kako seče trske na obali vode; voz stiže, sišao je.

Nalaktio se zatim na ogradu mosta, kako bi opet video ostrvo i baštu gde su se šetali jednog sunčanog dana; i, dok su opijenost od putovanja i čistog vazduha, i slabost koju je nosio od skorašnjih uzbuđenja, izazivali u njemu neku vrstu zanosa, on reče u sebi:

„Možda je izašla; ah, kad bih je slučajno sreo!“

Zvono Sen-Lorana zvonilo je; i na trgu, pred crkvom, bilo je mnogo sirotinje oko jednih karuca, jedinih u varoši (koje su služile za svadbe), kada se, na ulazu u crkvu, odjednom, u gomili buržuja s belim kravatama, pojaviše mladenci.

Pomislio je da halucinira. Ali ne! To je zaista bila ona, Luiz! Pod belim velom koji je padao od njene crvene kose do peta; i to zaista bio on, Delorije! Koji je na sebi imao plavi frak izvezen srebrom, kostim okružnog načelnika. Otkud to?

Frederik se sakri iza ugla jedne kuće, da bi propustio povorku.

Posramljen, pobeđen, skrhan, on se okrete ka železničkoj stanici, i vrati se u Pariz.

Kočijaš ga je uveravao da su barikade podignute od Šato-d'Oa do Žimnaza, pa je zaobišao preko predgrađa Sen-Marten. Na uglu ulice Provans, Frederik je krenuo peške, da bi se dokopao bulevara.

Bilo je pet sati, rominjala je sitna kiša. Buržuji su zauzimali trotoar pored Opere. Kuće preko puta bile su zatvorene. Nikog na prozorima. Čitavom širinom bulevara galopirali su konjanici, u galopu, pognuti nad konjima, sa isukanim sabljama; a grive s njihovih šlemova i veliki beli šinjeli uzdignuti pozadi prolazili su ispod svetlosti fenjera, koji su se povijali na vetru, u magli. Gomila ih je gledala, nema, užasnuta.

Između juriša konjice, nailazili su odredi gradskih stražara, da bi naterali svet da se povuče u sporedne ulice.

Ali na stepenicama Tortonija, jedan čovek, Disardije, koji je izdaleka padao u oči zbog svog visokog rasta, stajao je, nepomičan, kao karijatida.

Jedan od žandarma koji je bio na čelu, s trorogim šeširom navučenim na oči, pripreti mu svojom sabljom.

Disardije tada, prišavši mu, uzviknu:

- Živela Republika!

I pade na leđa, prekrštenih ruku.

Urlik užasa podiže se iz gomile. Žandarm pogleda oko sebe; i Frederik, zapanjen, prepoznade Senekala.

VI

Putovao je.

Upoznao je melanholiju parobroda, hladna buđenja pod šatorom, zanos pejzaža i ruševina, gorčinu prekinutih simpatija.

Vratio se.

Pohodio je visoko društvo, imao i drugih ljubavi. Ali zbog stalnog sećanja na prvu, one su uvek bile bljutave; a onda je žestina žudnje, sam cvet osećanja bio izgubljen. I njegove su se duhovne ambicije smanjile. Godine su prolazile; i on je trpeo od nerada svoje inteligencije i od inercije svog srca.

Krajem marta 1867, predveče, dok je bio sam u svojoj sobi za rad, uđe jedna žena.

- Gospođa Arnu!

- Frederik!

Ona ga uhvati za ruke i nežno ga privuče prozoru; gledala ga je i neprestano ponavljala:

- On je! To je zaista on!

U polumraku sutona, video je samo njene oči ispod crnog čipkanog vela koji je skrivao lice.

Spustivši na ivicu kamina novčanik od velura, mrkocrvene boje granata, sela je. Ostali su tako, ne mogavši ni reč da progovore, samo se smešeći jedno drugom.

Najzad, on joj uputi niz pitanja o njoj i njenom mužu.

Živeli su negde u Bretanji, da bi mogli da uštede i da isplate dugove. Arnu, gotovo stalno bolelstan, izgledao je sada kao pravi starac. Kći joj se udala u Bordou, a sin joj je u garnizonu u Mostaganemu. Ona zatim podiže glavu:

- Ali opet vas vidim! Ja sam srećna!

On ne propusti da joj saopšti kako je, kad je čuo za njihovu katastrofu, dojurio odmah k njima.

- Znala sam!

- Kako?

Ona ga je videla u dvorištu, i sakrila se.

- Zašto?

Onda, uzdrhtalim glasom, s dugim razmacima između reči:

- Plašila sam se! Da... plašila sam se vas... sebe!

To otkriće ispuni ga nekim čudnim zanosom. Njegovo srce je snažno lupalo. Ona nastavi:

- Oprostite što nisam došla ranije.

I, pokazavši mali novčanik boje granata, ukrašen zlatnim palmama:

- Posebno sam ga izvezla za vas. U njemu se nalazi i ona suma koja bi odgovarala zemljištu u Belvilu.

Frederik joj zahvali na poklonu, istovremeno je prekorivši što se uznemiravala zbog toga.

- Ne! Nisam zbog toga došla! Bilo mi je stalo do ove posete, a zatim se opet vraćam... tamo.

I pričala mu je o kući u kojoj živi.

Bila je to niska kuća, jednospratna, s baštom punom ogromnih šimšira i dvostrukim redom kestenova koji se penju čak do vrha uzvišice, odakle se vidi more.

- Odlazim da sedim tamo, na klupi, kojoj sam dala ime Frederikova klupa.

Zatim poče da razgleda nameštaj, ukrasne sitnice, ramove, željno, da bi ih ponela u svom sećanju. Maršalkin portret bio je polusakriven zavesom. Ali privukoše je bela i zlatna boja, koje su se isticale u tami.

- Poznajem tu ženu, čini mi se?

- Nemoguće! reče Frederik. To je neka stara italijanska slika.

Priznala je da bi želela da prošeta s njim ispod ruke, ulicama.

Izašli su.

Svetlost izloga osvetljavala je, u razmacima, njen bleđi profil; zatim je ponovo tonula u senku; i, između kola, gomile i žagora, oni su hodali zagledani u sebe, ne slušajući ništa, kao oni što koračaju zajedno kroz polje, po opalom mrtvom lišću.

Pričali su jedno drugom o nekadašnjim danima, o večerama iz doba *Industrijske umetnosti*, o Arnuevim nastranostima, o njegovom načinu da izvlači vrhove svoje kragne, da gnječi pomadu po brkovima, o drugim prisnijim i dubljim stvarima. Koliko je bio ushićen kada ju je prvi put čuo da peva! Kako je bila lepa na svoj rođendan, u Sen-Kluu! On je podseti na malu baštu u Oteju, na večeri u pozorištu, na susret na bulevaru, na stare sluge, na njenu crnkinju.

Ona se čudila njegovom pamćenju. A onda mu reče:

- Ponekad mi se vaše reči vraćaju u svesti kao daleki odjek, kao zvuk zvona koji donosi vetar; i čini mi se da ste tu, kraj mene, kad u knjigama

čitam odlomke koji govore o ljubavi.

- Sve što u njima kude kao preterano, vi ste mi omogućili da osetim, reče Frederik. Ja razumem Vertera kome nisu odvratne Šarlotine kriške hleba.

- Ah, dragi moj prijatelju!

Ona uzdahnu; i, nakon dugog ćutanja:

- Šta mari, mi smo se ipak mnogo voleli.

- Ali ne pripadajući jedno drugom!

- To je možda i bolje, reče ona.

- Ne! Ne! Kakvu bismo sreću doživeli!

- O, verujem, s ljubavlju kao što je vaša!

I ta ljubav morala je biti vrlo jaka, da traje i posle toliko dugog rastanka!

Frederik je upita kako je otkrila njegovu ljubav.

- To je bilo jedne večeri kada ste mi poljubili ruku između rukavice i manžetne. Sebi sam rekla: „Pa on me voli... on me voli.“ Plašila sam se, međutim, da poverujem u to. Vaša uzdržanost bila je tako draga, da sam uživala u njoj kao u nehotičnom i stalnom odavanju poštovanja.

Ni za čim više nije žalio. Njegove nekadašnje patnje bile su nagrađene.

Kad se vratiše kući, gđa Arnu skide svoj šešir. Lampa, na polici, osvetli njenu sedu kosu. To je bilo kao udar posred grudi.

Da bi od nje sakrio to razočaranje, on kleknu na pod, kraj njenih nogu i, uhvativši je za ruke, poče da joj govori nežnosti.

- Vaša osoba, i najmanji vaši pokreti, za mene su u svetu imali neki nadljudski značaj. Moje srce, kao prah, uzdizalo se s vašim koracima. Vi ste mi stvarali utisak mesečine u letnjoj noći, kada je sve miris, meka senka, belina, beskraj; i slasti puti i duše nalazile su se, za mene, u vašem imenu koje sam ponavljao u sebi, trudeći se da ga poljubim na svojim usnama. Nisam zamišljao ništa iznad toga. Bila je to gospođa Arnu kakva ste bili vi, sa svoja dva deteta, nežna, ozbiljna, lepa da zaseni, i tako dobra! Ta slika brisala je sve ostale. Da li sam zaista mislio tako! Pa imao sam stalno na dnu sebe muziku vašega glasa i sjaj vaših očiju!

Ona je s ushićenjem primala to obožavanje prema ženi koja ona više

nije bila. Frederik, opijajući se svojim recima, uspevaio je da poveruje u ono što govori. Gđa Arnu, leđima okrenuta svetlosti, naginjala se ka njemu. On je osećao na svom licu milovanje njenog daha, kroz svoju odeću neodređen dodir celog njenog tela. Njihove se ruke stisnuše; vrh njene cipele virio je pomalo ispod njene haljine; i on joj reče, skoro onesvešćen:

- Uzbudjuje me pogled na vašu nogu.

Zastidevši se, ona ustade. Zatim, nepomična, i sa čudnom intonacijom mesečara:

- U mojim godinama! On! Frederik!... Nijedna nije bila voljena kao ja! Ne, ne! Ništa ne znači biti mlad! Ne marim za to! Ja ih prezirem, sve one koje dolaze ovde!

- O, ne dolaze skoro nikad! prihvati on ljubazno.

Njeno se lice ozari, i ona požele da sazna da li će se oženiti.

On se kleo da neće.

- Zaista? A zašto?

- Zbog vas, reče Frederik stežući je u zagrljaju.

Ostala je tako, sa zabačenim gornjim delom tela, poluotvorenih usta, gledajući naviše. Odjednom, ona ga odgurnu s izrazom očajanja na licu; i, kako je on preklinjao da mu nešto kaže, ona reče, oborivši glavu:

- Volela bih da vas usrećim.

Frederik pomisli da je gđa Arnu došla da mu se ponudi: i njega obuze požuda jača nego ikad, pomamna, mahnita. Međutim, osećao je nešto neizrecivo, kao da ga nešto odbija, kao neki užas od incesta. Druga jedna strepnja ga je zaustavila, strepnja da mu kasnije ne bude odvratno zbog toga. Uostalom, kakva bi tek zbunjenost nastala! I, u isti mah iz obazrivosti i da ne bi unizio svoj ideal, on se okrete i poče da savija cigaretu.

Ona ga je posmatrala, zadivljena.

- Kako ste delikatni! Niko nije kao vi! Niko kao vi!

Otkucalo je jedanaest sati.

- Već! reče ona. Za četvrt sata odlazim.

I ponovo je sela; ali je sad gledala na sat, a on je i dalje koraćao, pušeci. Nisu više nalazili šta da kažu jedno drugom. Nastupi jedan trenutak, pri rastancima, kad ljubljena osoba već više nije sa nama.

- Zbogom, prijatelju moj, dragi moj prijatelju! Neću vas nikad više

videti! Ovo je moj poslednji korak žene. Moja vas duša nikad neće napustiti. Neka svi blagoslovi neba budu na vama!

I ona ga poljubi u čelo, kao majka.

Ali izgledalo je da nešto traži, i zamoli ga za makaze.

Izvukla je svoj češalj, i sva se njena bela kosa rasula.

Ona odseče, grubo, u korenu, jedan dugi pramen.

- Čuvajte je! Zbogom!

Kad je izašla, Frederik otvori prozor, gđa Arnau, na trotoaru, dade znak fijakeru koji je prolazio da se približi. Pope se unutra. Kola iščeknuše.

I to je bilo sve.

VII

Početakom te zime, Frederik i Delorije razgovarali su pored vatre, jer ih je još jednom izmirio usud njihove prirode koja ih je uvek gonila da se zbliže i vole.

Jedan je ukratko objasnio svoju svađu sa gđom Dambrez, koja se preudala za nekog Engleza.

Drugi, ne objašnjavajući kako se oženio gđicom Rok, ispriča da je njegova žena, jednog lepog dana, pobjegla s nekim pevačem. Da bi se malo oprao od smešnog položaja u koji je doveden, kompromitovao se u svom načelstvu tako što je prekoračio ovlašćenja. I smenili su ga. Bio je zatim šef kolonizacije u Alžiru, sekretar nekog paše, odgovorni urednik jednog lista, skupljač oglasa, da bi na kraju postao činovnik za sporna pitanja u jednom industrijskom preduzeću.

Što se tiče Frederika, potrošivši dve trećine svoje imovine, živio je malograđanski.

Zatim su se uzajamno obavestili o svojim prijateljima.

Martinon je sada senator.

Isonne zauzima neki visok položaj, koji mu omogućava da pod sobom drži sva pozorišta i svu štampu.

Sizi, utonuo u religiju i otac osmoro dece, živi u zamku svojih predaka.

Pelren, pošto se bavio furijerizmom, homeopatijom, prizivanjem duhova, gotskom umetnošću i humanitarnim slikarstvom, postao je

fotograf; i po svim zidovima Pariza mogao se videti prikazan u crnom fraku, s malim telom i ogromnom glavom.

- A tvoj prijatelj Senekal? upita Frederik.

- Nestao! Ne znam! A tvoja velika ljubav, gospođa Arnu?

- Trebalo bi da je u Rimu sa sinom, poručnikom u jednom planinskom puku.

- A njen muž?

- Umro je prošle godine.

- Gle! reče advokat.

Zatim se lupi po čelu:

- Kad smo već kod toga, pre neki dan, u jednoj radnji, sreo sam onu dobru Maršalku; držala je za ruku malog dečaka koga je usvojila. Ona je udovica nekog Udrija, i sad je veoma debela, ogromna. Kakva dekadencija! Ona koja je nekada imala tako vitak stas.

Delorije nije sakrio da je iskoristio njeno očajanje da se o tome lično uveri.

- Kao što si mi, uostalom, odobrio.

To priznanje bilo je kao naknada za to što je prećutao svoj pokušaj kod gđe Arnu. Frederik bi mu i to oprostio, jer nije uspeo.

Pomalo uvređen zbog tog saznanja, on se napravi kao da se tome smeje; i sećanje na Maršalku izazva uspomenu na Vatnazovu.

Delorije je nikada nije video, kao ni mnoge druge koji su dolazili kod Arnua; ali se vrlo dobro sećao Reženbara.

- Da li je još živ? upita.

- Jedva! Svake večeri, redovno, od ulice Gramon do ulice Monmartr, vuče se ispred kafana, oslabeo, presamićen nadvoje, prazan, utvara!

- Eh, a Kompen?

Frederik veselo prasnu u smeh, i zamoli bivšeg delegata Provizorne vlade da mu objasni tajnu teleće glave.

- To je engleski uvoz. Da bi parodirali svetkovinu koju su rojalisti priređivali tridesetog januara, nezavisni su osnovali godišnji banket na kome su se jele teleće glave, i pilo crno vino iz telećih lobanja, uz zdravice da se istrebe Stjuarti. Posle termidora, teroristi su organizovali slično udruženje, što dokazuje da je glupost plodonosna.

- Izgleda mi da si se smirio u pogledu politike?

- Godine su to, reče advokat.

I oni rezimiraše svoj život.

Obojica su promašili, i onaj koji je sanjao o ljubavi, i onaj koji je sanjao o politici. Zašto je bilo tako?

- Možda nedostatak prave linije, reče Frederik.

- Za tebe, to bi moglo da važi! Ja sam, naprotiv, grešio zbog preterane krutosti, ne vodeći nikad računa o hiljadu drugostepenih stvari, jačih od svega. Imao sam višak logike, a ti osećanja.

Zatim su optuživali slučaj, prilike, epohu u kojoj su rođeni.

Frederik prihvati:

- Nije to ono što smo nekad mislili da ćemo postati, u Šansu, kada si ti želeo da napišeš kritičku istoriju filozofije, a ja veliki srednjovekovni roman o Nožanu, čiji sam motiv našao u Froasaru: Kako su gospodar Brokars de Fenestranž i biskup iz Troa napali gospodara Etaša d'Ambresikura. Sećaš li se?

I, otkopavajući iz mrtvih svoju mladost, govorili su jedan drugom: Sećaš li se?

Opet su videli dvorište u koledžu, kapelu, salu za razgovor, lica nadzornika i učenika, nekog Anželmara, iz Versaja, koji je sebi pravio potpetice od starih čizama; g. Mirbala i njegove crvene zaliske; dva profesora linearnog i slobodnog crtanja, Varoa i Sirirea, koji su se uvek svađali, i Poljaka, Kopernikovog zemljaka, sa njegovim planetarnim sistemom od kartona, putujućeg astronoma čiju su predstavu platili obedom u trpezariji; onda su se setili jedne strahovite pijanke za vreme šetnje, prvih popušenih lula, podele nagrada na kraju školske godine, radosti velikog školskog odmora.

A za vreme velikog raspusta 1837, išli su kod Turkinje.

Tako su zvali jednu ženu, koja se svojim pravim imenom zvala Zoraid Tirk; i mnogi su smatrali da je muslimanka, Turkinja, što je doprinosilo poetičnosti njene radnje, koja se nalazila na obali reke, iza gradskih bedema; čak i usred leta bilo je senovito oko njene kuće, koja se mogla prepoznati po jednom bokalu sa crvenim ribicama, kraj saksije sa rezedom na prozoru. Devojke, u belim reklama, s rumenilom na obrazima i dugim minđušama u ušima, lupale su u prozorska okna kad bi neko prošao, a, uveče, na kućnom pragu, pevušile su tiho promuklim glasovima.

To mesto razvrata bacalo je neki fantazmagoričan sjaj na čitav okrug. Govorilo se o njemu opisnim rečenicima: „Mesto koje znate - izvesna ulica - ispod mosta.“ Napoličarke iz okoline drhtale su zbog

svojih muževa, gospođe su se plašile za svoje služavke, jer je kuvarica gospodina podnačelnika zatečena tamo; a to je bila, naravno, potajna napast i za sve mladiće.

I tako, jedne nedelje, dok su svi bili na večernjoj službi, Frederik i Delorije, pošto su pre toga napravili frizure, nabrali cveća u bašti gđe Moro, zatim izašli kroz sporednu kapiju koja vodi u polje i dugo zaobilazili kroz vinograde, vratiše se preko Riblje pijace i ušunjaše se kod Turkinje, držeći stalno u ruci velike bukete.

Frederik pruži svoj, kao neki ljubavnik svojoj verenici. Ali toplota koja je tu vladala, pa čak i samo zadovoljstvo što jednim jedinim pogledom vidi sve te žene sebi na raspolaganju, toliko ga uzbuđiše, da je samo prebledeo i ostao nepomičan, ne progovorivši ni reč. Sve su se veselo smejale njegovoj zabuni; pomislivši da mu se rugaju, on pobeže; i, kako je novac bio kod Frederika, Delorije je bio primoran da pođe za njim.

Videli su ih kad su izašli. Taj događaj nije zaboravljen ni posle tri godine.

Oni su ga sada nadugačko prepričavali, dopunjujući uspomene jedan drugom; i, kad su završili;

- To je najbolje što smo imali u životu! reče Frederik.

- Da, možda? To je najbolje što smo imali u životu! reče Delorije

NAPOMENE

Luj Blan (1811-1882), francuski socijalista, napisao opsežnu *Istoriju francuske revolucije*.

Na francuskom je tetreb .coq de bruyere“ (petao iz vresa).

Reč .folie“ na francuskom znači i .ludost“.

Pjer Žan de Beranže (1780-1857), francuski populistički pesnik i pisac šansona.

Ruže je .crveni“ na francuskom.

Ledri-Rolen (1807-1874), francuski političar, zajedno sa Luj Blanom jedna od ključnih ličnosti revolucije 1848, posle koje su i jedan i drugi izbegli u London.

„*Prudhomme sur une barricade*“ (aluzija na Prudona, 1809-1865, oca anarhizma, koji je svoje delo .Šta je svojina“, u kome prvi put koristi termin anarhizam objavio baš 1848.).

GISTAV FLOBER

1821-1880.

Hronologija

12. decembra 1821. Jedan od „bogova“ francuske književnosti, Gistav Flober, rođen je u Ruanu, gradu u Normandiji, nedaleko od ušća Sene u Atlantski okean. Kao dete, sporo se razvija, i zadovoljan je ako ga ostave da satima sedi s prstom u ustima. Otac mu je bio glavni hirurg, i Flober već u ranom dobu odlazi u bolnicu, u salu za obdukcije.

1825. Floberova porodica prima u službu dadilju Džuli, koja ostaje u njihovoj kući punih ss godina, sve do Floberove smrti.

1830. Upoznaje se sa Ernestom Ševalijeom, prvim bliskim prijateljem. Kasnije u životu, dugogodišnji prijatelji bili su mu Alfred le Poatven, Maksim di Kan (s kojim je putovao na Istok), Luj Buje, i poznata književnica Žorž Sand. „Moje prijateljstvo je kao kamila: kad jednom krene, ne može se zaustaviti.“ 1836. Tokom letnjeg raspusta u Truvilu, upoznaje Elizu Fuko, udatu Šlezinger, deset godina stariju, i ona ostaje njegova doživotna ljubav, koja ga čini nesposobnim da ikad potpuno zavoli neku drugu ženu. Kasnije, prisećajući se, srećan je što nije udovoljila njegovoj mladalačkoj strasti: „Sreća je poput sifilisa. Ako je ostvarite prerano, upropastiće vam zdravlje.“

1838. Piše *Ispovest luđaka*. Uviđa da je rođen da bude car Konšinšine, da puši lule dugačke 36 hvati, da ima 6000 žena i 1400 dečaka milosnika, ali ga je neki vetar zabunom oduvao u Francusku, gde je ostao sam sa svojom ogromnom, nezasitom željom, užasnom dosadom i napadima zevanja.“

1839. Nastaje prva skica *Sentimentalnog vaspitanja*. Isključen je, zbog izgreda, iz gimnazije u Ruanu.

1840. Posle mature putuje na Pirineje, zatim odlazi u Pariz gde upisuje Pravni fakultet, ali neredovno polaže ispite.

1842. Piše *Novembar*, svoje najpoznatije mladalačko delo.

1843. Počinje prvu verziju *Sentimentalnog vaspitanja* (objavljenu posthumno), koju će završiti 1845. Redovno viđa bračni par Šlezinger, odlazi sredom kod njih na večere. Sklapa prijateljstvo sa svojim vršnjakom Maksimom di Kanom.

1844. Dobija prvi napad epilepsije, što utiče na njegovo povlačenje iz društvenog života, da bi se u potpunosti posvetio pisanju. Jedna od

Floberovih izjava iz tog perioda: „Tri uslova za sreću su: biti glup, sebičan i dobrog zdravlja; ako nisi glup, ostala dva uslova ništa ti ne vrede.“

1845. Venčava se njegova sestra Karolina. Čitava porodica putuje s mladim bračnim parom u Italiju i Švajcarsku. Flober razmišlja da ode da živi u Turskoj, Španiji, Egiptu, ili da bude običan prosjak u Napulju. Za sebe kaže da „nosi Bosfor u duši“.

1846. Umire Floberov otac, a odmah zatim i voljena sestra Karolina. Posle još jednog epileptičnog napada, Flober napušta studije prava i odlazi iz Pariza u porodični letnjikovac na Seni, u mestu Kruase kod Ruana, gde će živeti s majkom i malom sestrinom kćerkom. U jednom mnogo kasnijem pismu, govoreći o odnosu s majkom, kaže: „Moj život je prikovan za jedan drugi život, i tako će ostati dokle god bude tog drugog života. Kao morska alga koja se povija na vetru, pridržavam se za stenu jednom jedinom žilavom niti. Ako ona pukne, gde će odleteti ova jadna, beskorisna biljka?“

Prethodno u Parizu upoznaje Lujzu Kole, s kojom će održavati vezu punih osam godina, i napisaoće joj na stotine pisama. „Jednog dana, ukoliko budem pisao memoare - jedinu stvar koju ću napisati kako valja, ako se ikada latim tog posla - ti ćeš u njima imati svoje mesto, i to kakvo mesto! Jer ti si napravila ogromnu pukotinu u zidu mog postojanja.“

Iste godine ženi se njegov najbolji prijatelj Alfred le Poatven. „Najvažniji događaji u mom životu su nekoliko misli, nekoliko pročitanih knjiga, poneki zalazak sunca u Truvilu, na morskoj obali, i razgovori od pet-šest sati bez prekida sa Alfredom le Poatvenom, koji je sada oženjen i izgubljen za mene. . . „

1848. Umire Alfred le Poatven, što užasno pogađa Flobera. Dvadeset pet godina kasnije napisaoće: „Ne prođe ni jedan dan da ne pomislim na njega“. Krajem godine čita prvu verziju svoje knjige *Kusanje svetog Antonija*, dvojici najboljih prijatelja, Maksimu di Kanu i Luju Bujeu, koji mu savetuju da rukopis spali.

1849. Odlazi, sa Lujom Bujeom, na dugo putovanje po Bliskom Istoku, prvo u Egipat, gde ostaje skoro godinu dana, zatim putuje u Bejrut, Jerusalim, Damask, Rodos, Smirnu i Carigrad. U Bejrutu dobija sifilis, od čega će se lečiti čitavog života. Čuven je njegov citat: „Život! Život! Kad ti se digne!“

1850. Iz Carigrada najavljuje tri projekta: *Jedna noć Don Žuana*; zatim *Anubisa* - „priča o ženi koja bi da je pojebe bog“; i „moj flamanski roman o mladoj devojci koja umire kao devica i mističarka u provincijskoj varošici, u dnu bašte u kojoj rastu kupus i šaš. . .“ Iz tog trećeg projekta nastaje roman *Madam Bovari*.

Razmišlja da sve napusti i ode u Južnu Ameriku, u savanu, „da se nikada više ne čuje za njega“. Ubeđen je da je u nekoj od prethodnih reinkarnacija, u doba Rimskog carstva, bio vođa trupe putujućih lakrdijaša, koji su kupovali žene na Siciliji i od njih stvarali glumice, gruba mešavina učitelja, podvodača i umetnika.

1851. Vraća se u Kroase, gde se zatvara u kuću i počinje da piše *Madam Bovari*, mada u jednom pismu kaže: „nadam se da štamparske mašine nikada neće zaječati zbog mene“. Od tada pa do kraja svog života, Flober neće prestajati da piše. Lađari na Seni dobro su znali taj cele noći osvetljen prozor, i jednu senku koja se često pojavljivala na njemu i glasno govorila sama sa sobom. Istovremeno piše veliki broj pisama (celokupna Floberova prepiska sadrži preko tri hiljade pisama, i objavljena je u 13 tomova, kao svojevrsni „roman o Floberu“). Planira „veličanstveni metafizički i psovački roman“, čiji junak živi tipičnim floberovskim dvostrukim životom, srećan u svojim snovima, a nesrećan u stvarnom životu.

1857. Izlazi *Madam Bovari*, roman koji ga je vinuo u zvezde svetske književnosti. Čuvena je njegova izjava: „Madam Bovari, to sam ja“. Posle velikog uspeha knjige, Flober sve češće boravi u Parizu.

1858. Počinje da piše *Salambo*, roman sa temom iz Starog veka, i zbog knjige putuje u Kartaginu. „Tamo, u muzeju, postoji sarkofag sa ženskim kosturom. To je, navodno, Salambo. Oko lobanje su oboci od filigrana u koje se nekada stavljala esencija mirisa. O vratnim pršljenovima visi ogrlica. Oko golih kostiju ruku su zlatne narukvice. Iznad prazne karlice je pojas od dragog kamenja, a na golenicama su zlatne grivne, kao okovi. Kostur leži u kovčegu, razmaknutih ruku i nogu, bestidno, u jezovitoj pustoši i drskom sjaju.“

¹ Vidi Gistav Flober: „Pisma“, LOM, Beograd, aon. Iz knjige „Floberov papagaj“ Džulijana Barnsa.

1862. Iz štampe izlazi *Salambo*, i postiže neverovatan uspeh kod publike i kritike. Prethodne godine, Eliza Šlezinger završava u duševnoj bolnici, sa dijagnozom - akutna melanholija“. Flober piše:

„Već sam dugo zaokupljen romanom o ludilu, ili, bolje rečeno, o tome kako čovek poludi“.

1863. Flober često odlazi u čuveni salon kneginje Matilde, i od medveda iz Kruasea nakratko postaje društveni lav Pariza. Počinje konačnu verziju *Sentimentalnog vaspitanja*.

1869. Umire Luj Buje, za koga je Flober jednom rekao da je „selceroda koja mi pomaže da svarim život“. Iste godine izlazi *Sentimentalno vaspitanje*, njegov najveći i najintimniji roman, ali tada potpuno neshvaćen, kako kod publike, tako i kod kritike.

1870. Tokom francusko-pruskog rata Nemci okupiraju Kruase. „Osećam kako me zagušuje bujica mržnje prema gluposti mog doba. Govno mi se diže u usta poput ukleštene kile. Ali ja želim da ga zadržim, prilepim, stvrdnem; želim da od njega napravim smesu kojom ću premazati devetnaesti vek, kao što indijske pa-gode mažu kravljom balegom.“ I dalje: „Što se čovečanstvo više usavršava, čovek je sve više degradiran. Kada se sve svede na puko ujednačavanje ekonomskih interesa, čemu će još služiti vrline? . . . Neće proći ni čitav jedan vek, i moći ćemo da vidimo kako milioni ljudi ginu samo u jednom naletu. Istok protiv Zapada, stari svet protiv novog. . . S vremena na vreme otvorim novine. Izgleda da se stvari odvijaju vrtoglavom brzinom. Mi ne plešemo na ivici vulkana, već na drvenoj klozetskoj dasci koja je, čini mi se, više nego trula. Uskoro će se društvo strovaliti nadole i udaviti se u devetnaest vekova govana. Ala će biti vriske!“

187a. Umire Floberova majka. „Za ove dve nedelje shvatio sam da je moja sirota draga stara majka bila osoba koju sam voleo najviše na svetu. Baš kao da mi je neko iščupao deo utrobe.“

1874. Objavljuje *Kusanje svetog Antonija*. Još jedan neuspeh. „Sasekli su me na komade. Iznađuje me mržnja koja izbija iz nekih kritika - mržnja prema meni, prema mojoj ličnosti - svesno ocrnjivanje. . Započinje nikad dovršeno delo *Buvar i Pekiše*, satiru na uzaludnost ljudskog znanja i poplavu mediokritetstva. „Otkriću istinu u svoj njenoj golotinji, jer je nemoguće i zamisliti koliko tu ima komike.“ Sve teže piše. „Jezik je poput napuklog kotla u koji udaramo stvarajući melodije da medvedi igraju po njima, dok u isti mah čeznemo da razgalimo zvezde.“

1876. Umire Lujza Kole, a ubrzo i Žorž Sand, s kojom je održavao

intenzivnu prepisku. „Moje srce postaje nekropola“, piše Flober.

1877. Objavljuje knjigu *Tri Pripovetke*. „Osećam se iskorenjenim, poput gomile mrtvih morskih algi koje talasi nose na sve strane.“

8. maja 1880. Umire u bedi i samoći, slično kao još jedan „bog francuske književnosti“, Luj-Ferdinand Selin, osamdeset godina kasnije. Flober je tek posle smrti prepoznat kao najuticajniji francuski pisac XIX veka. Malo je ljudi koji su sav svoj život posvetili umetnosti, traganju za Lepotom i Istinom, prisutnim u svakom blistavom redu njegove proze. Flober je ostao najveći stilista u svetskoj književnosti. Najslavniji njegovi učenici su Džojls, Kafka, Prust i Nabokov. . .

FLOBER O FLOBERU¹

„Ja privlačim luđake i životinje.“

Jedan frenolog pregledao je Flobera i rekao mu da je rođen da bude krotitelj divljih zveri. Flober je često sebe poredio sa životinjama; najčešće je medved: beli medved, tvrdoglavi medved, šugavi medved, čak i preparirani medved, ali je i lav, tigar, piton, vo, sfinga, drekavac, slon, kit, ostriga u školjci, puž u kućici, sklupčani jež, „književni gušter koji se baškari pod suncem Lepote“; ponekad je „mek i razdražljiv kao krava“, „iscrpljen kao magarac“, „brčka se u Seni kao delfin“, „živi životom koji bi ubio tri nosoroga“, „radi kao is volova“, „urla kao gorila“ . . .

„Ja sam medved i želim da ostanem medved, u svom brlogu, u svojoj jazbini, u svojoj staroj medveđoj koži; hoću da živim što dalje od buržuja i buržujki.“

„Nisam slavuj, već grmuša s oštrim krikom, koja se krije duboko u šumi da bi samo sebe čula.“

- Ja sam kao tigar koji na vrhu glavića ima čekinje kojima razdire ženku.“

- Ja sam kao cigara: moraš da povučesh na jednom kraju da bih se upalio.“

Samo sam bedni noćni lampion, čiji crveni fitilj tinja u lokvi lošeg ulja, punog vode i prašine.“

- Ja sam kao kokosov orah, čije je mleko zatvoreno u drvenaste naslage. Potrebna ti je sekira da ga otvoriš, a šta se u njemu obično nađe? Nešto kao zgrušana pavlaka.“

- Ja sam neugledni i strpljivi lovac na bisere, koji se spušta u morske dubine, i izranja praznih ruku i pomodrelog lica.“

„Ja sam kao ljigave, smrdljive makarone sa sirom, koje nebrojeno puta moraš da pokušaš pre nego što počnu da ti prijaju. Na kraju ti se i dopadnu, ali tek pošto si dozvolio da ti se bezbroj puta prevrne želudac.“

- Pun sam fioka i pregrada kao stari putni kovčeg, opasan sa tri debela kožna remena.“

¹ Navedeni citati uglavnom su iz pisama upućenih Luzzi Kole.

- Proživeo sam svoju epohu živaca, svoju sentimentalnu epohu, i od nje još nosim, kao robijaš sa galija, trag na vratu. Svojom opečenom rukom imam sad prava da pišem o prirodi vatre.“

- U dnu duše osećam uvek nešto kao ostatak srednjovekovne tuge moje domovine. Nešto miriše na maglu, na kugu prenesenu sa Istoka.

..

- Ako se čovek uključi u život, ne sagledava ga jasno, previše zbog njega pati, ili previše u njemu uživa. Umetnik je, po mom mišljenju, čudovište, nešto neprirodno. Sve nevolje kojima ga usud obasipa potiču od njegovog tvrdoglavog poricanja gornjeg aksioma. Zato sam se pomirio s tim da živim van sveta.“

- Odbio sam ljudska pijanstva koja su se nudila. Okomljen na samog sebe, obema rukama sam čupao čoveka iz korena. . . Od tog drveta sa zelenim granama hteo sam da napravim potpuno go stub, da na njega postavim sasvim gore, kao na neki žrtvenik, ne znam kakav nebeski plamen. . .

- Duboko u sebi nosim radikalnu, intimnu, gorku i neprekidnu dosadu, koja me sprečava da uživam u bilo čemu i pomućuje mi dušu. Javlja se bilo kojim povodom, baš kao što i naduveni leševi utopljenih pasa isplivaju na površinu, uprkos kamenju koje im je vezano oko vrata.“

- Čini mi se da sam oduvek postojao. Imam uspomene koje sežu u prošlost do faraona. . . Moja sadašnja jedinka rezultat je mojih iščezlih ličnosti. Bio sam brodar na Nilu, podvodač u Rimu za vreme punskih ratova, zatim grčki retor u Suburu, gde su me jele stenice. Umro sam za vreme krstaškog pohoda na morskoj obali Sirije, jer sam se prejeo grožđa. Bio sam gusar i kaluđer, lakrdijaš i kočijaš. Možda i car Istočne imperije... ‘

„Bila sam u krajnjem odeljenju kupatila
i žagor sa ulice me je uspavljivao. . . „
Flober: *Kušan je Sv. Antonija*

O ROMANU²

Sentimentalno vaspitanje je roman čiju je prvu skicu Flober napisao još 1839, u svojoj osamnaestoj godini, koliko ima glavni junak Frederik Moro na početku knjige, prvu verziju napisao je 1843-45, dok je konačnu verziju pisao je punih pet godina, od 1864-1869, kada se i roman završava, odnosno kada Frederik Moro ima već skoro pedeset godina. Podnaslov *Sentimentalnog vaspitanja* je „Povest jednog mladog čoveka“, jer najveći deo knjige obuhvata period od 1840. do 1852, kada je junak živeo svoju mladost.

Tačniji prevod naslova romana bio bi „emotivno vaspitanje“. Jer, po rečima Flobera, on je u ovom romanu hteo da prikaže „moralnu, odnosno emotivnu povest svoje generacije“, kao i da je to knjiga „o ljubavi, o strasti, ali pasivnoj strasti, jedinoj koja može danas da opstane“. Kroz životopis pojedinca, Flober je prikazao ceo jedan naraštaj u istorijskom i presudnom razdoblju u Francuskoj, koje kulminira revolucijom 1848. godine. Okvir dela je spora agonija Julske monarhije i grozničavo i kratko postojanje Druge republike, isprekidane uličnim borbama u februaru, junu i decembru. U taj dekor pisac stavlja likove koje je upoznao u mladosti i mnoštvo ljudi koje živi život epohe. Tako roman nije samo „povest jednog mladića“, već je politički razvoj cele generacije, koja će se, kao i junakov sentimentalni život, razvijati od vere u ideal do pesimizma i nihilizma. Sve istorijske činjenice nenametljivo se uklapaju u tkivo romana, čije jedinstvo i osnovnu inspiraciju ne čini sama istorija, već nešto drugo, što seže u ranu Floberovu mladost i njegove najprisnije uspomene, „...sve su ulice vodile do njene kuće: fijakeri su stajali na uglovima samo da bi se što pre stiglo do nje; u Parizu sve se odnosilo na njenu osobu, i veliki je grad sa svim svojim glasovima brujaao kao jedan ogroman orkestar oko

² Ovaj tekst pretežno je zasnovan na izvodima iz eseja Ingrid Šafranek: „*Sentimentalni odgoj G. Flauberta*“, Školska knjiga, Zagreb, 1972, 1995.

nje.“ Ovi redovi, koji govore o Frederikovoj opsesiji gospođom Arnu imaju dirljiv karakter ispovesti. I ta ljubav, koja se ogleda u zamišljenom prisustvu voljene osobe, u potrebi kojom junak misli na nju, i to toliko da ona poprima neko nestvarno postojanje, ustvari je ljubav samog pisca prema ženi koju je on, kao što je i Frederik sreo Mari Arnu, upoznao u ranoj mladosti. Ako zamenimo palubu broda Vil-de-Montro sa pustom normanijskom plažom, a trgovca slikama Arnua sa muzičkim izdavačem Morisom Šlezingerom, na Frederikovom mestu pojaviće se sam Flober, kao petnaestogodišnji gimnazijalac koji letuje u blizini Dovila, 1836. godine. On već piše kratke priče, voli Bajrona i sanja o ljubavi. Žena koju će sresti tog leta, u avgustu, odgovara njegovom romantičnom idealu i zato mu se čini, kao i Frederiku, da ju je „oduvek poznao i voleo“. To je Eliza Fuko, tada deset godina starija od Flobera, žena nekog oficira koji je već pet godina u Alžiru i ljubavnica izdavača Šlezingerera, s kojim ima dvoje dece i za koga će se udati posle tri godine, kada ostane udovica. Sve će to sputavati ovu mladu ženu u kasnijim odnosima sa Floberom. Pri njihovom ponovnom susretu, 1842. u Parizu, on je već privlačan mladić kome ona uzvraća osećanja. Flober u svojim pismima pominje večere kod Šlezingerovih, sredom u ulici Gramon, koje su za njega bile „prava svečanost“. Pariška idila Flobera i Elize Šlezinger nesumnjivo bi se nastavila da se nije dogodilo nešto što je izmenilo čitav njegov život. Naime, 1844. dobio je prvi napad epilepsije, prekinuo studije i povukao se u malo mesto Kroase, u porodični letnjikovac na obali Sene, kod Ruana, potpuno se posvetivši pisanju. U jednom kasnijem pismu reći će: „Svako od nas ima u srcu jednu kraljevsku odaju. Ja sam svoju zazidao, ali ona nije razrušena.“ Eliza Šlezinger završiće 1861. u duševnoj bolnici, gde će, s prekidima, ostati do kraja života. Flober, tada već slavan pisac, video ju je, ipak, još nekoliko puta: 1864. u Kroaseu, sledeće godine u Nemačkoj i, poslednji put 1868. u Parizu, što ga je verovatno nadahnulo za poslednji susret Frederika i gde Arnu u romanu.

Tako je ženi koju je Flober istinski voleo u mladosti i koja je ubrzo postala samo uspomena, posvećen ovaj roman, kao sećanje na ljubav naslućenu, uzvraćenu i neostvarenu.

Prva verzija *Sentimentalnog vaspitanja*, pisana 1843 - 4 s. a objavljena posle Floberove smrti, je roman o dva mladića, Anriju i Žilu,

prijateljima iz detinjstva, koji se posle mature razilaze svaki na svoju stranu. Anri odlazi na studije u Pariz, stanuje u pansionu g. Renoa i zaljubljuje se u njegovu ženu. Žil ostaje u provinciji, piše drame i zaljubljuje se u glumicu jednog putujućeg pozorišta. Na kraju romana, Anri je čovek koji je uspeo u životu, siguran u sebe, i ništa ga, bar prividno, ne može izbaciti iz ravnoteže. Žil se navikao na samoću, uživa u umetnosti i radosti stvaranja. Obojica su se, nakon razočaranja u mladosti, pomirili sa životom. Njihova dva različita stava su i dva moguća odgovora na problem ljudske egzistencije koji ih je zaokupljao u mladosti. Flober je sa dva suprotna lika prikazao dvojnost sopstvenog karaktera i svoje protivrečne težnje. Kada je počeo da piše roman, bio je obuzet velikom ljubavlju prema Elizi Šlezinger, u proleće 1943. u Parizu, a završio ga je godinu dana posle velike krize koja je potpuno preokrenula njegovu mladost, i na početku dugog razdoblja samoće i umetničkog stvaranja koje će potrajati ceo njegov život. U početku romana, Anri je glavni junak, a Žil samo neka vrsta sagovornika, dok u drugom delu Žil postaje jednako važan. Flober kao da se poistovećuje s njim, i kao da u njega ugrađuje svoju melanholiju i svoje ambicije. Žilovo traganje za umetničkim izrazom protivteža je mladalačkom senzualizmu koji ni pisac ni Žil ne zaboravljaju, već ga pregaraju. I baš u tom pregaranju ima neke potajne radosti: umetnost će opevati sećanja na bivše nade, naknadno će dati smisao mrtvoj žudnji. Iz te lekcije, koju bismo danas lako prepoznali kao prustovsku, to jest kao skrivenu priču o samoj suštini stvaralačkog, rodice se i najveći Floberov roman - konačna verzija *Sentimentalnog vaspitanja*.

U međuvremenu, Flober je zaključao u fioku tekstove iz svoje mladosti i opredelio se za nepristrasno pisanje i ideal *l'art pour l'arta*. Tako su nastali romani *Madam Bovari*, 1851-1856. i *Salambo* 1858-1862.

Roman svog života, *Sentimentalno vaspitanje*, Flober je pisao od 1864. do 1869. godine. Kao što je naslov prvog njegovog romana „Madam Bovari“, tako bi ovaj mogao da se zove „Frederik Moro“, jer se kroz lik glavnog junaka prelamaju svi događaji u knjizi. Roman ima tri dela. U prvom delu, koji se odvija od 1840. do 1845, Frederik Moro upoznaje bračni par Arnu, i njegovu „emotivno vaspitanje“ počinje pojavom gđe Arnu, velike ljubavi koja će obeležiti ceo njegov život. On odlazi na studije u Pariz, upoznaje galeriju budućih drugova, živi jedno vreme istom stanu sa svojim najboljim

prijateljem Delorijeom, da bi nakon studija opet završio u provinciji, gde ostaje skoro tri godine, a jedina mu je uteha druženje sa dvanaestogodišnjom Luiz. U drugom delu, dobivši nasledstvo od ujaka, vraća se u Pariz, gde ga Arnu upoznaje sa svojom ljubavnicom Rozanet, devojkom lepršavog morala, a istovremeno odlazi u salon bogatih Dambrezovih, gde upoznaje zavodljivu gđu Dambrez, mada je i dalje zaljubljen u gđu Arnu. Pred kraj drugog dela izbija revolucija 1848, što se poklapa sa početkom Frederikove ljubavne veze sa Rozanet. U trećem delu, posle sloma revolucije, pojavljuje se u Parizu gđica Luiz, koja očekuje brak sa Frederikom. On, međutim, stupa u ljubavnu vezu sa gđom Dambrez, s kojom planira da se oženi. Nakon neobičnog raspleta, roman se završava epilogom, 1869. godine, u kome Frederik i Delorije rezimiraju svoj život. Kao u ogledalu, ovaj razgovor odgovara razgovoru dvojice mladića na početku romana, samo što, umesto o budućnosti, oni sada govore o prošlosti. Frederikovo emotivno vaspitanje trajalo je trideset godina i potpuni je poraz iluzija iz mladosti.

Sentimentalno vaspitanje je roman o korozivnom učinku vremena na mladalačke iluzije. Vreme i godine prolaze, a situacije ostaju skoro potpuno iste. Taj roman putovanja, šetnji i kretanja ostavlja utisak stajanja u mestu. Lavirint grada odvodi Frederika uvek na ista mesta, a putovanja su uvek povratci: ona ništa ne rešavaju, samo odlažu. Stvarnost je prikazana iz Frederikovog ugla, svi ostali likovi viđeni su kroz njega, kao i pejzaži i dekori koji se na čudan način osamostaljuju i postaju nosioci radnje u romanu. Predeli se smenjuju u vožnji ili u šetnji, dekori se, tokom beskonačnih Frederikovih lutanja pretapaju jedni u druge. U svom fenomenološkom odrazu stvarnosti ovo je „prvi veliki roman lutanja“, roman rasutog pogleda središnje svesti na povorku priviđenja u fatamorgani stvarnosti, koja počinje da liči na san, a Frederikovi postupci sadrže nešto mesečarsko u sebi. Njegov pogled zamenjuje akciju, a njegova opsesivna čežnja za Mari Arnu otupljuje opažaj. Frederik klizi po površini života, uvek odsutan od samog sebe, zagledan u nejasni vidik sopstvenog postojanja, u kojem se ono bitno nikad ne događa. On živi u začaranom krugu svoje ljubavi, koja mu s jedne strane omogućava da podnosi stvarnost, ali mu s druge strane blokira istinsku vezu sa životom i autentičan kontakt sa drugima. Kako se, poput Stendalovog Žilijena Sorela ili

Balzakovog Rastinjaka, ne treba boriti za svoje mesto pod suncem u džungli ogromnog grada, ova preteča Musilovog „čoveka bez svojstava“ prolazi kroz život ravnodušan na značenje njegovih privida (nad koje će se kasnije nadnositi Prust). Floberova izvornost je u tome što je napisao prvi veliki roman o patvorenosti sveta i razdvojenosti ljudskih svesti u bezvazдушnom prostoru slučajnog, a opet predodređenog života, koji je nalik na san.

Ovo je jedan od retkih romana u svetskoj književnosti (kao Hamsunov *Krug se zatvara*) o trajanju koje se zove život.

Naime, život prolazi, ali osnovna situacija ostaje ista. U razlici između prvobitnog Frederikovog lika kao osamnaestogodišnjeg mladića i onoga što je na kraju postao, utelovljeno je vreme i njegovo rastakajuće delovanje. Stendalovi junaci sazrevaju, ali umiru mladi, pa ljubav i radost nemaju vremena da umru pre njih. Oni su na kraju mudri ili ogorčeni, ali nikad umorni, nikad istrošeni. Floberov roman o ljubavi i strasti, koje su pokretačka snaga života - istovremeno je roman o starenju. I tako je u smeni protagonista i propasti političkih iluzija jedne epohe već ugrađeno glavno lice romana: Vreme. Mladić koji sanjari na krmi broda jednog septembarskog jutra oličenje je mogućnosti koje znače mladost, kada su još beskrajni horizonti nade. Za njega sam Flober kaže da je „veoma pametan i nadaren, ali ga osnovno pomanjkanje mašte, preobilje osećajnosti, nepovezanost ideja i suvišno sanjarenje onemogućuju da postane umetnik“. I nije neostvarena ljubav prema gđi Arnu kriva što mu je život iscurio kroz prste, već neodlučnost, nedostatak hrabrosti i manjak energije da prevaziđe sopstvenu apatiju. Preterana osećajnost i prividna ravnodušnost tipični su inače i za samog Flobera, ali je njihov učinak kod njega suprotan - on ih je prerastao kroz svoje stvaralaštvo. Frederiku nije dato da se ostvari u umetnosti, iako oseća da bi to za njega bio spas: njemu nije dato ni da se ostvari u ljubavi koja bi bila odgovor na probleme njegove egzistencije. Političko angažovanje mu ne leži, iako ga prilike itekako upućuju na to. Ali Frederik i u tome ima crtu Floberovog karaktera - zadovoljava se time da bude ravnodušan svedok tamo gde je Flober nepristrasan.

Frederik je zamišljen kao tipičan predstavnik jedne „izgubljene generacije“, koja ni sama nije znala kuda ide. Njegova slabost - koliko god psihološki opravdana - uglavnom je simbolička, a njegov karakter

se ocrtava u suprotnosti sa likovima koji ga okružuju, pre svega u odnosu s najboljim prijateljem, Delorijeom. Frederik je romantičan i ambiciozan, za razliku od Delorije, kome su vlast, moć i bogatstvo glavni ciljevi u životu. Ali Delorije nije jedini koji ima uticaja na Frederika. On se spontano i lako povodi čas za jednim, čas za drugim modelom, priklanjajući se ljudima koji mu imponuju, pa čak i sa Arnuom - s kojim na prvi pogled nema ništa zajedničko - ima neke skrivene podudarnosti, što i objašnjava ovo neobično prijateljstvo. Arnu je tako bezosećajan i neodgovoran kakav bi i Frederik želeo da bude.

Četiri iskušenja, četiri žene koje Frederika naizмениčno ili istovremeno privlače, odgovaraju različitim stranama njegovog karaktera. On u svakoj nalazi nešto drugo, jer su njihove značenjske funkcije u romanu suprotne i komplementarne. Na simboličkom planu moglo bi se ustanoviti da imaju četiri različita elementa u znaku - majčinsku vodu (Mari Arnu), zavičajno tle (Luiz), vatru (Rozanet) i vazduh (gđa Dambrez). Krug koji Frederik opisuje oko četiri ugla simboličnog kvadrata bezuspešno nastoji da spoji nebo i zemlju, telesno i uzvišeno. Tamo gde on nemoćno odustaje (neće ostvariti ni ljubav ni stvaralaštvo), uspeće njegov tvorac. Svaki veliki roman je otisak stvarnosti, traganje za smislom života i misao o tome. Uprkos svom pesimizmu, Floberovi romani teše Lepotom: za tog fanatika umetnosti, estetski imperativ je ustvari etički. To je poziv na saosećanje emotivnog uma, put otvoren ka drugome.

Glavna razlika je između Mari Arnu, najveće i gotovo mistične ljubavi koja se nikada nije ostvarila, i čulne privlačnosti Rozanet. Odnosom sa Rozanet, Frederik se sveti za svoje dugo i bezuspešno čekanje na gđu Arnu; osim toga, ta veza ga privlači svojim bezbolnim emocijama. „Viđanje ovih dveju žena bilo je u njegovom životu kao da sluša dve melodije: jednu luckastu, lepršavu i zanosnu, drugu ozbiljnu i gotovo religioznu.”

Osim te dve osnovne Frederikove težnje, gđa Dambrez predstavlja mondenski svet, bogatstvo i uspeh u društvu, a Luiz zavičaj i brak. On kruži od jedne do druge žene, ne znajući šta hoće. Njegova ljubav prema gđi Arnu zamire tri puta i svaki put se ponovo budi, kao jedina istina i postojanost u njegovoj emotivnoj sferi. „Ljuljaška osećanja”, koja je kod Stendala uglavnom bila povezana sa taštinom, ovde je u

tesnoj vezi sa junakovim karakterom. Kako se njegova strast troši a da se ne razvija, Frederik upoznaje, kao i Flober, ono što pisac zove „prostitucijom srca“, misleći da će tako zaboraviti onu koja je uvek odsutna.

Sentimentalno vaspitanje je roman o dvostrukom porazu: emotivnom i političkom. Flober pokazuje kako je životna drama jednog čoveka uporedna s dramom jedne generacije i čitavog naroda, u uzajamnom odnosu lične povesti i Istorije. Ovo poređenje odražava se u kompoziciji romana: prvi deo govori o rađanju i slabljenju ljubavi, dok se s druge strane prikazuju političke težnje i čarke u Latinskom kvartu između 1840. i 1845. godine. U drugom delu napetost raste do kulminacije: 11. februara 1848, izbija revolucija dok Frederik sa očajničkom upornošću čeka gđu Arnu, da bi je na kraju zamenila Rozanet. Treći deo pokazuje šta je ostalo od ljubavnih i revolucionarnih snova i kako ih je stvarnost izobličila, porazom na oba plana. Kraj knjige, nakon proteka od petnaest godina, u znaku je pomirenja sa sudbinom. Arhitektura romana je veoma čvrsta, mada se, jer dugo nije bio shvaćen, smatralo da uopšte nema koncepciju. Briga za ravnotežu i kompoziciju ogleda se i u građenju likova, koji su međusobno povezani složenim sistemom sličnosti i suprotnosti. Oni se naizmenično slažu, sukobljavaju, dopunjuju, izdaju ili oponašaju. Delorije se zalaže za napredna mišljenja, ali se ispod toga krije težnja za uspehom i vlasti. Floberov skepticizam prema revoluciji proizilazi iz razočaranja, i nema u sebi ništa od aristokratske ravnodušnosti jednog Frederika. Pisac je doživeo revoluciju od 1848., ali i ono što je nastalo posle nje; zato je kritičan prema svim strankama i njihovim zabludama ili glupostima, izgovorenim kroz usta svojih likova. Uzastopna propast monarhije i republike pokazuje, po njemu, ispraznost njihovih protivrečnih načela. Na kraju romana, tri predstavnika različitih revolucionarnih stavova - Delorije, Senekal i Disardije - dolaze do sličnih zaključaka. Senekal prelazi na stranu autoriteta, Disardije izjavljuje da bi najradije poginuo, a Delorije je ogorčen na radnike posle svojih neuspelih političkih iskustava. Sva trojica su podjednako razočarani, a Frederik u stvarnim istorijskim događajima nalazi opravdanje za svoj skepticizam. Flober u romanu iskaljuje pre svega svoju mržnju prema karijeristima i amoralnim ljudima koji koriste za sebe društveni poredak i njegova previranja.

Istovremeno, on iskazuje i svoj prezir prema malograđanima bez ikakvog političkog mišljenja i, najzad, ogorčenje zbog grešaka i neumesnih poteza revolucionara. Kao i uvek, u središtu celokupnog njegovog stvaralaštva je zgađenost opštom i agresivnom glupošću ljudi.

Kad se roman pojavio, kritika se strahovito okomila na njega, što je Floberu veoma teško palo, jer ga je smatrao svojim životnim delom. Jedini koji su prepoznali originalnost romana i prorekli mu priznanje budućih čitalaca bili su Žorž Sand i Emil Zola. „Frederik Moro je žrtva previranja u kojima se romantične težnje četrdesetih godina razbijaju o građanski realizam. . . Flober je istraživač, ali su njegovi naponi neshvaćeni, jer izbijaju publici ispod nogu tlo rutine i konvencija“, pisala je Žorž Sand. „Flober slika ono što je video“, piše Zola. „A to je neprestani ljudski promašaj, trajno obnavljanje gluposti. .. Svi likovi romana vrte se u praznom kao vetrokazi... Srozavaju se u svakoj novoj pustolovini sve niže, koračaju u prazninu... Od svih Floberovih dela ovo je svakako najličnije, najopsežnije zamišljeno, koje ga je najviše stajalo, i koje će najduže ostati neshvaćeno.“ Ove proročanske reči su se i obistinile - roman je doživeo prva priznanja tek u XX veku, kada su njegovu veličinu prepoznali najveći pisci: Hamsun, Džojls, Prust i Kafka, koji je svuda nosio *Sentimentalno vaspitanje* na francuskom.

Ono što nijedan kritičar nije mogao da napadne je nenadmašan Floberov stil, koji „ima ritam stiha i preciznost naučnog jezika, kao talasanje violončela. . . „ (Teofil Gotje). Nebrojene studije napisane su o muzikalnosti Floberovog stila, artikulaciji rečenica, izboru epiteta, sintaksi, itd. (što se u prevodima retko ili samo delimično prenosi). Po recima Marsela Prusta: „usamljenik iz Kroasea obnovio je našu viziju stvari gotovo jednako kao Kant sa svojim kategorijama“. I upravo je Prust ukazao na vrednost mesta u rečenici gde Flober stavlja glagol, pridev ili veznik, kao i na upotrebu glagolskih vremena i neupravnog govora za prenošenje razgovora među likovima. Ali on se posebno divio stilu kao elementu sjedinjavanja, što je kao gleđ na kojoj se odražavaju ljudi i stvari, stvarni a opet produhovljeni, uzdignuti na nov nivo lepote.

Flober je pisao polako i mnogo puta prepravljao tekst. Na osnovu njegovih beleški iz jedne šetnje šumom u Fontenblou, koje su poslužile za opis Frederikovog izleta sa Rozanet u *Sentimentalnom vaspitanju*,

zaključilo se da je piščev postupak imao dve faze. Beleške se sastoje od ključnih reči, međusobno nepovezanih, koje čine neku vrstu uporišnih tačaka za istraživanje osećanja ili doživljaja iz stvarnosti. U drugoj fazi te reči se probiraju, grupišu, povezuju, dozivaju oko sebe poređenja po svojoj unutrašnjoj logici ili evokativnoj moći. Poznato je da je zatim sledila „urlaonica“, čuveno čitanje naglas, kojim je Flober iskušavao životnost svoje rečenice. Izbor reči je uvek veoma pažljiv, svi banalni epiteti su proterani, kao i tipični izrazi, poštapalice i suvišne reči. „U *Madam Bovari* neće biti nijedne mlitave rečenice“, kaže on u jednom pismu. I zaista, rečenice su raznolike, asimetrične, izbegnute su odnosne zamenice, a veznik „i“ ima vrednost efektne ritmičke pauze. U samom stilu odražava se načelo estetskog relativizma koje uslovljava čitavu Floberovu poetiku. To je ta napetost između ironije i lirizma, a konačna harmonija izmiruje u sebi svu suprotnost lepog i grotesknog, banalnog i uzvišenog. Flober je bio veliki inovator, kako u tretmanu stvarnosti i strukture romana, tako i po tome što je verovao da reči i misao stoje u neponovljivom i fatalnom odnosu, koji umetnikov napor zatvara u estetski oblik, kod njega istovremeno kristalno proziran i tvrd kao dijamant, ali nikad samom sebi cilj. Flober nije pisao radi pisanja, već da nešto iskaže, da iskaže sveukupnost sveta. Autentična forma okuplja u sebi sve ono što je raspršeno ili nejasno u neposrednom iskustvu. Tako se njegova rečenica hermetički zatvara sama u sebe, ali se istovremeno otvara na sve strane, jer je „težnja umetnika da utvrdi granice stvarnosti, ali i da ih istovremeno prevaziđe prema onom mogućem ili nevidljivom“. I tako podzemna duša rečenice hrani i natapa njeno značenje. Od površine do dubine, kroz sve slojeve jezika kruži, odozdo prema gore i odozgo prema dole. . . skup tokova koji predstavljaju život stila. U lakoći i prirodnosti adekvatnog izraza nalazi se sva radost stvaraoaca, koja je naknada za „strahote pisanja“, i svaka srećno odabrana reč donosi olakšanje. „Ideja treba da klizi kroz jezičku masu“, piše Flober, „kao plivač što pliva protiv struje; u rečenici treba pre svega da teče krv a ne limfa: kad kažem krv, to znači *srce*. Njen je zadatak da kuca, da treperi i uzbuđuje.“ Cilj umetnika je da stvori „iluziju života“, što je odraz duha vremena i realizma u književnosti, ali Flober je od romantičara nasledio veru u ideal Lepote, a ta vera kod njega prerasta u pravi estetski misticizam, tako da je ostao jedinstveni primer čoveka koji se

odrekao porodice i društvenog života da bi sav svoj život, bez ostatka, podredio umetnosti i stvaranju.

GLAVNI LIKOVI U ROMANU

Frederik Moro, junak romana, mladi čovek iz provincije koji do-u Pariz.

Gospođa Moro, Frederikova majka.

Žak Arnu, trgovac umetničkim predmetima.

Gđa Mari Arnu, njegova supruga i velika Frederikova ljubav.

Marta Arnu, njihova kći.

Ežen Arnu, njihov sin.

Luiz Rok, riđokosa devojčica, zaljubljena u Frederika.

Čiča-Rok, bogati posednik, njen otac.

G. Dambrez, uticajni milioner.

Gđa Dambrez, njegova supruga.

Sesil, „nećaka“ g. Dambreza, ustvari njegova vanbračna kći.

Šari Delorije, pravnik, najbolji Frederikov prijatelj.

Rozanet (Maršalka), kurtizana, Arnuova ljubavnica.

Martinon, student prava, sin bogatog seljaka, karijerista.

Markiz de Sizi, aristokrata i student prava, snob.

Senekal, nastavnik matematike, beskompromisni republikanac.

Disardje, radnik u prodavnici, idealistički republikanac.

Ison, novinar, klovn u društvu.

Reženbar (Građanin), ljubitelj kapljice i zakleti republikanac.

Pelren, slikar sa više teorija nego talenta.

Gđica Vatnaz, Rozanetina prijateljica, feministkinja.

Delmar, popularni glumac i pevač.

Katrin, dadilja Luiz Rok.

Delfin, sluškinja kod Rozanet.

Baron de Komeng, Sizijev idol.

Kada sam 1989. godine počeo da se bavim izdavaštvom, prve knjige koje sam hteo da objavim bile su one koje sam najviše i voleo: Kafkin *Dnevnik*, Hamsunov *Krug se zatvara*, Selindžerovog *Lovca u žitu*, Floberovo *Sentimentalno vaspitanje*, *Mladića* Dostojevskog, Stendalov *Parmski kartuzijanski manastir*, nedovršene romane Bore Stankovića, pripovetke Laze Lazarevića, *Drugu knjigu seoba* Miloša Crnjanskog. Neke sam objavio, neke nisam, ali izuzetno me raduje što, posle 24 godine, konačno izlazi ova dragocena knjiga.

Izdavač

Sentimentalno vaspitanje

Gustav Flober (1821-1880), jedan od najvećih pisaca i stilista u svetskoj književnosti, čija proza „ima ritam stiha i preciznost naučnog jezika“, postao je slavan već prvim svojim romanom, **Madam Bovari**, ali je takoreći ceo svoj život pisao **Sentimentalno vaspitanje**, koje je kritika tek nedavno proglasila za najveći francuski roman XIX veka, mada su veliki pisci (Kafka, Prust, Džojls i Hamsun) još ranije ukazivali na neizmernu vrednost ove „povesti jednog mladog čoveka“. Tačniji prevod naslova bio bi „emotivno vaspitanje“, jer je, po rečima Flobera, on hteo da u romanu opiše „moralnu, odnosno emotivnu povest svoje generacije“, koja će se razvijati od vere u ideal do pesimizma i nihilizma. Frederik Moro živi u začaranom krugu svoje ljubavi prema Mari Arnu, tako da je ovo i „roman lutanja u fatamorgani stvarnosti koja liči na san, a Frederikovi postupci kao da imaju nešto mesečarsko u sebi“. Ta fatalna ljubav obeležava ceo njegov život i, u jednom izlivu osećanja, on govori:

„Šta meni ostaje da radim na svetu? Drugi se upinju iz petnih žila da bi došli do bogatstva, slave, vlasti! A ja, ja nemam nikakvog položaja, ti si jedino moje zanimanje, sve moje bogatstvo, cilj, centar mog života, mojih misli. Ne mogu više da živim bez tebe, kao što ne mogu bez nebeskog vazduha!...“

Sentimentalno vaspitanje